

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

II 573/2002

120020178,2

COBISS

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XXV, št. 2 *Ljubljana 2002*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

© 2002 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p.p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 2414-200

telefaks: (01) 2414-269

E-pošta: matevz.kosir@gov.si

Uredniški odbor: dr. Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Tatjana Šenk (tehnična urednica), Andrej Nared (tajnik ADS), Zdenka Bonin, dr. Jože Ciperle, Marija Hernja - Masten, Jozo Ivanovič, dr. Alfred Ogris, Blaž Otrin, dr. Marko Štuhec, mag. Slavica Tovšak, Ivanka Uršič, mag. Ivanka Zajc - Cizelj

Izdajateljski svet: dr. Tone Ferenc, Primož Hainz, dr. Peter Vodopivec

Lektorica: mag. Irena Avsenik - Nabergoj

UDK: Alenka Hren

Prevodi: dr. Hannah Starman (angleščina), Andreja Hočevar (nemščina),

Anna Nizza (italijanščina)

Fotografska dela: Tatjana Rodošek

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d.d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika - M s.p.

Naklada: 500 izvodov

Na naslovnici:

*Vrata v arhivsko skladišče na novi lokaciji, Pokrajinski arhiv Maribor,
Pea 23-30 inv. 10945/2002*

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XXV, št. 2 *Ljubljana 2002*

Na predhodni strani:

Levstikov trg, okoli leta 1900. Pogled prek lesenega Karlovškega mostu proti Šentjakobski cerkvi in Gruberjevi palači (na desni). Promet proti Dolenjski je bil v tem času speljan še po Gornjem trgu. Z razstave Stara Ljubljana – mesto trgov.

ZAL, LJU 342, Fototeka, POZ III/A, št.77

K A Z A L O**ČLANKI IN RAZPRAVE**

Vladimir Žumer , Od nastanka zapisov do izročitve arhivskega gradiva v slovenski javni upravi	1
Jelka Melik , Družbeni pravobranilec Republike Slovenije, pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva	15
Marko Drpič , Pisarjevo znanje v poznem srednjem veku, kot je razvidno iz rokopisa NUK Ms 38	19
Jure Maček , Razvoj nižjega strokovnega šolstva – na primeru oblačilne stroke v Mariboru po drugi svetovni vojni	43
Aleksandra Mrdavšič , Podoba strokovnega izobraževanja v Idriji do prve svetovne vojne	61

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Marjan Dobernik , Reproduciranje franciscejskega katastra	65
Zdenka Semlič Rajh , Selitev arhivskega gradiva – nočna mora ali skrbno načrtovana akcija	77
Jože Škofljanec , Nov arhivski računalniški program?!! – Kaj pa zdaj?	85
Ivanka Zajc – Cizelj , Novi predpisi in arhivsko gradivo v osnovnih šolah	89

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Stanislav Južnič , Tabele logaritmov in druge matematične knjige, ki jih je Vega uporabljal med študijem v Ljubljani	93
Maja Gombač , Privatna korespondenca iz osebnega fonda dr. Antona Slodnjaka (1899-1983)	109
Ivanka Uršič , Zapuščina Srečka Kumarja	113

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od marca do oktobra 2002 (Aleksandra Pavšič Milost)	117
Poročilo komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v letu 2002 (Nada Čibej)	118
Slavnostni govor akademika profesorja dr. Vasilija Melika	120
Utemeljitvi za podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja	122

30. avstrijsko arhivsko zborovanje in 23. zborovanje avstrijskih zgodovinarjev, Salzburg (Ivan Fras)	124
73. nemško arhivsko zborovanje, Trier (Nada Jurkovič, Sonja Anžič, Matevž Košir)	125
38. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Vodice (Aleksandra Pavšič Milost, Bojana Aristovnik)	127
15. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2002 (Gašper Šmid)	129
Prvi koraki samostojnega Društva arhivskih delavcev v Tuzli (Nada Čibej)	130

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Trideset let pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (Drago Trpin)	133
Preselitev arhivskega gradiva v Pokrajinskem arhivu Maribor (Slavica Tovšak)	133
Iz Protasijevega dvorca v novodobno "arhivsko palačo" (Bojan Cvelfar)	136
Selitev gradiva Zgodovinskega arhiva Ljubljana v letu 2001 (Brane Kozina)	137
Večji prevzemi in selitve arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije v obdobju od leta 1985 do 2002 (Gašper Šmid, Jože Škofljanec)	139
Forum DLM (Natalija Glažar)	141
XII. mednarodni arhivski raziskovalni tabor (Gordana Šövegeš)	146
Srečanje štajerskih arhivov (Aleksander Žižek)	146

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

PUBLIKACIJE

Zbornik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, ob 30. obletnici ustanovitve (Vojko Pavlin)	149
Vladimir Žumer, Arhiviranje zapisov (Ivanka Zajc – Cizelj)	152
Mirjana Kontestabile Rovis, Urad domen Koper 1807-1878 s priključenimi spisi (Zdenka Bonin)	156
Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921 (Miroslav Stiplovšek)	157
Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji (Tone Ferenc) ...	160
Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I. del: Opozicija in oblast (Miroslav Stiplovšek)	162
Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije, zvezek 6 (Igor Košir)	164

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (Leopold Mikec Avberšek)	166
Peter G. Tropper: Nationalitätenkonflikt, Kulturkampf, Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921 (Blaž Otrin)	170
Branko Reisp, Redki stari tiski (Iztok Ilich)	171
Sigismund Herberstein, Moskovski zapiski (Andrej Nared)	172
Ehrlichov simpozij v Rimu (Blaž Otrin)	174
Milica Trebše Štolfa, Lipa park, St. Catharines, Canada 1967-2002 (Nada Čibej)	176
Slovensko izseljenstvo, Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice (Nada Čibej)	177
Ob osemdesetletnici kemijskih študijev na Univerzi v Ljubljani (Tatjana Dekleva)	178
"Vrtec je služba za tovarišice", Vzgojno-varstveni zavod Ilke Devetak Bignami 1901/02 – 2001/02 – zbornik (Ernesta Drole)	179
TUJI ČASOPISI IN REVIJE	
Comma (Natalija Glažar)	181
Arhivski Vjesnik (Darinka Drnovšek)	185
Der Archivar (Sonja Anžič)	189
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs (Nada Jurkovič)	191
Vjesnik Istarskog arhiva (Vlasta Tul)	193
La Gazette des Archives (Polona Mlakar)	195
RAZSTAVE	
Razstava "Stara Ljubljana – mesto trgov" (Damjan Hančič)	199
Od načrta do stavbe (Hedvika Zdovc)	197
OSEBNE VESTI	
Dr. France Štukl – šestdesetletnik (Janez Kopač)	199
Dr. France Štukl, Bibliografija (Janez Kopač)	201
In memoriam Kristina Šamperl – Purg (Marija Hernja – Masten, Ivan Lovrenčič)	204
NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2001	207
NAVODILA AVTORJEM	212
BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2001	213

INHALTVERZEICHNIS

INDICE

INDEX

AUFsätze UND ABHANDLUNGEN

ARTICOLI E TRATTATI

ARTICLES AND PAPERS

Vladimir Žumer,	Von der Entstehung der Akten bis zur Übergabe des Archivmaterials in der slowenischen öffentlichen Verwaltung 1 <i>Dalla nascita degli scritti alla consegna del materiale archivistico all'amministrazione pubblica slovena</i> From the creation of records to the transfer of archival material in the Slovene public administration	
Jelka Melik,	Volksanwalt der Republik Slowenien, ein wichtiger Schöpfer des Archivmaterials 15 <i>Il difensore legale e sociale della Repubblica di Slovenia, creatore importante del materiale archivistico</i> Social custodian of the Republic of Slovenia: an important creator of archival material	
Marko Drpič,	Die Kenntnis des Schreibers im Spätmittelalter wie es aus seiner Handschrift NUK Ms 38 hervor geht 19 <i>Le conoscenze dello scrivano nel tardo Medioevo come si evince dal manoscritto NUK Ms 38</i> The knowledge of a scribe in the late middle ages as it emerges from the manuscript NUK Ms 38	
Jure Maček,	Die Entwicklung der beruflichen Fachschulen – am Beispiel der Bekleidungsbranche in Maribor nach dem II. Weltkrieg 43 <i>Sviluppo dell'istruzione professionale inferiore – nel caso del settore abbigliamento a Maribor dopo la seconda guerra mondiale</i> Development of the lower professional education – based on the example of the textile sector in Maribor after the Second World War	
Aleksandra Mrdavšič,	Das Bild des Fachschulwesens in Idrija 61 <i>Quadro della formazione professionale a Idrija</i> The image of vocational education in Idrija	

AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS

DALLA PRASSI PER LA PRASSI

FROM PRACTICE FOR PRACTICE

Marjan Dobernik,	Die Reproduktion des Franziszeischen Katasters 65 <i>Riproduzione del catasto ai tempi dell'imperatore austriaco Francesco I</i> Reproducing the cadastral register introduced by emperor Franz I. of Austria	
Zdenka Semlič Rajh,	Der Umzug des Archivmaterials – Alptraum oder sorgfältig geplante Aktion? 77 <i>Trasferimento del materiale archivistico – incubo notturno o azione accuratamente programmata</i> Transfer of archival material – a nightmare or a carefully planned action?	

Jože Škofljanec,	Neues Software für die archivarische Arbeit?! Und jetzt? 85 <i>Il nuovo programma informatico dell'archivio?! – E adesso che si fa?</i> New archival software?! – And now?
Ivanka Zajc – Cizelj,	Neue Vorschriften und das Archivmaterial in den Grundschulen 89 <i>Le nuove norme e il materiale archivistico nelle scuole elementari</i> New regulations and archival material in elementary schools

**AUS DEN ARCHIVBESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN
DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE
FROM THE ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS**

Stanislav Južnič,	Logarithmentafeln, die Vega während seines Studiums in Ljubljana verwendete 93 <i>Le tabelle dei logaritmi che utilizzava Vega durante gli studi a Lubiana</i> Logarithmic tables used by Vega during his studies in Ljubljana
Maja Gombač,	Privatkorrespondenz aus dem persönlichen Bestand von Herrn Dr. Anton Slodnjak (1899-1983) 109 <i>La corrispondenza privata del fondo personale del dr. Anton Slodnjak (1899-1983)</i> Private correspondence from the personal fond belonging to Dr. Anton Slodnjak (1899-1983)
Ivanka Uršič,	Der Nachlass von Srečko Kumar 113 <i>L'eredità di Srečko Kumar</i> The legacy of Srečko Kumar

**TÄTIGKEIT DES ARCHIVVEREINS SLOWENIENS
LAVORO DELLA SOCIETÀ ARCHIVISTICA SLOVENA
ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA**

Bericht über die Arbeit des Archivvereins Sloweniens zwischen März und Oktober 2002 (Aleksandra Pavšič Milost) 117 <i>Relazione sul lavoro della società archivistica slovena da marzo a ottobre del 2002</i> Archival Association of Slovenia Activities Report (March to October 2002)
Bericht der Kommission zur Verleihung der Aškerc-Preise und -Anerkennungen im Jahre 2002 (Nada Čibej) 118 <i>Relazione della commissione per l'assegnazione dei premi Aškerc e dei riconoscimenti Aškerc nel 2002</i> Aškerc Prize and Aškerc Award granting committee activities report 2002
Festrede des Akademiemitgliedes Prof. Dr. Vasilij Melik 120 <i>Discorso ufficiale del professore accademico dr. Vasilij Melik</i> Keynote address by Professor Dr. Vasilij Melik
Begründungen für die Verleihung des Aškerc-Preises und der Aškerc-Anerkennung 122 <i>Motivazioni dell'assegnazione dei premi Aškerc e dei riconoscimenti Aškerc</i> Justifications for granting the Aškerc Prize and the Aškerc Award
30. Versammlung der österreichischen Archivare und 23. Versammlung der österreichischen Historiker, Salzburg (Ivan Fras) 124 <i>La XXX assemblea archivistica slovena e la XXIII giornata degli storici austriaci, Salisburgo</i> 30 th Austrian archival convention and 23 rd convention of Austrian historians, Salzburg

73. Versammlung der deutschen Archivare, Trier (Nada Jurkovič, Sonja Anžič, Matevž Košir)	125
<i>Le LXXIII giornate archivistiche tedesche, Trier</i>	
73 th German archival convention, Trier	
38. Beratung des kroatischen Archivvereins, Vodice (Aleksandra Pavšič Milost, Bojana Aristovnik)	127
<i>La XXXVIII consultazione della società archivistica croata, Vodice dal 3 al 5 ottobre 2002</i>	
38 th Congress of the Archival Association of Croatia, Vodice	
15. Beratung der Archivare aus Bosnien und Herzegowina – Archivpraxis 2002 (Gašper Šmid)	129
<i>La XV consultazione degli impiegati archivistici della Bosnia ed Erzegovina – Prassi archivistica 2002</i>	
15 th Congress of the archivists of Bosnia and Herzegovina – archival practice 2002	
Die ersten Schritte des selbständigen Vereins der Archivare in Tuzla (Nada Čibej)	130
<i>I primi passi della società autonoma degli impiegati archivistici di Tuzla</i>	
An independent Society of archival workers in Tuzla in its infancy	
TÄTIGKEIT DER ARCHIVE UND TTAGUNGEN	
SUL LAVORO DEGLI ARCHIVI E DELLE CONFERENZE	
THE ARCHIVES' ACTIVITIES AND CONFERENCES	
30 Jahre des Regionalarchivs in Nova Gorica (Drago Trpin)	133
<i>I 30 anni dell'archivio regionale di Nova Gorica</i>	
30 years of the Nova Gorica regional archives	
Der Umzug des Archivmaterials im Regionalarchiv Maribor (Slavica Tovšak)	133
<i>Trasferimento del materiale archivistico nell'archivio regionale di Maribor</i>	
Transfer of archival material in the Regional archives Maribor	
Aus dem Protasi-Palast in das moderne Archivgebäude (Bojan Cvelfar)	136
<i>Dal palazzo signorile Protasi ad un moderno palazzo archivistico</i>	
From Protasi manor to a modern archival palace	
Der Umzug des Archivmaterials im Regionalarchiv Ljubljana 2001 (Brane Kozina)	137
<i>Trasferimento del materiale dell'archivio storico di Lubiana nel 2001</i>	
Transfer of archival material of the Historical Archives Ljubljana in 2001	
Größere Übernahmen und Umzüge des Archivmaterials im Archiv der Republik Slowenien im Zeitraum von 1985 bis 2002 (Gašper Šmid, Jože Škofljanec)	139
<i>Rilevanti acquisizioni e trasferimenti del materiale archivistico nell'archivio della Repubblica di Slovenia nel periodo dal 1985 al 2002</i>	
Major acquisitions and transfers of archival material in the Archives of the Republic of Slovenia from 1985 to 2002	
DLM-Forum (Natalija Glažar)	141
<i>Forum DLM</i>	
DLM Forum	
XII. internationales Forschungslager der Archivare (Gordana Šövegeš)	146
<i>XII campo internazionale di ricerca archivistica</i>	
XII th International archival research camp	
Das Treffen der Archive aus Štajerska (Aleksander Žižek)	146
<i>Incontro degli archivi della Štajerska</i>	
Gathering of the Štajerska archives	

**REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN UND AUSSTELLUNGEN
VALUTAZIONI RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE RASSEGNE
REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS**

**ZEITUNGEN
PUBBLICAZIONI
PUBLICATIONS**

Zbornik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, ob 30. obletnici ustanovitve (Vojko Pavlin)	149
Vladimir Žumer, Arhiviranje zapisov (Ivanka Zajc – Cizelj)	152
Mirjana Kontestabile Rovis, Urad domen Koper 1807-1878 s priloženimi spisi (Zdenka Bonin)	156
Sejni zapiski Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921 (Miroslav Stiplovšek)	157
Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji (Tone Ferenc)	160
Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I. del: Opozicija in oblast (Miroslav Stiplovšek)	162
Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije, zvezek 6 (Igor Košir)	164
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (Leopold Mikec Avberšek)	166
Peter G. Tropper: Nationalitätenkonflikt, Kulturkampf, Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921 (Blaž Otrin)	170
Branko Reisp, Redki stari tiski (Iztok Ilich)	171
Sigismund Herberstein, Moskovski zapiski (Andrej Nared)	172
Ehrlichov simpozij v Rimu (Blaž Otrin)	174
Milica Trebše Štolfa, Lipa park, St. Catharines, Canada 1967-2002 (Nada Čibej)	176
Slovensko izseljenstvo, Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice (Nada Čibej)	177
Ob osemdesetletnici kemijskih študijev na Univerzi v Ljubljani (Tatjana Dekleva)	178
"Vrtec je služba za tovarišice", Vzgojno-varstveni zavod Ilke Devetak Bignami, 1901/02 – 2001/02 – zbornik (Ernesta Drole)	179

**AUSLÄNDISCHE ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN
GIORNALI E RIVISTE STRANIERI
FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES**

Comma (Natalija Glažar)	181
Arhivski Vjesnik (Darinka Drnovšek)	185
Der Archivar (Sonja Anžič)	189
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs (Nada Jurkovič)	191
Vjesnik Istarskog arhiva (Vlasta Tul)	193
La Gazette des Archives (Polona Mlakar)	195

AUSSTELLUNGEN

MOSTRE

EXHIBITIONS

Die Ausstellung "Das alte Ljubljana – die Stadt der Märkte" (Damjan Hančič) 197
Mostra "L'antica Ljubljana – la città dei borghi"
 Exhibition "Old Ljubljana – city of squares"

Vom Plan bis zum Gebäude (Hedvika Zdovc) 197
Dal progetto all'edificio
 From a project to a building

PERSONALIEN

NOTIZIE PERSONALI

PERSONALIA

Dr. France Štukl – der Sechziger (Janez Kopač) 199
Dr. France Štukl, in occasione dei sessant'anni
 Dr. France Štukl – a sexagenerian

Dr. France Štukl, Bibliographie (Janez Kopač) 201
Dr. France Štukl, Bibliografia
 Dr. France Štukl, Bibliography

In Memoriam Kristina Šamperl – Purg (Marija Hernja – Masten, Ivan Lovrenčič) 204
In memoriam Kristina Šamperl – Purg
 In memoriam Kristina Šamperl – Purg

NEUERWERBUNGEN DER ARCHIVE 2001 207

NUOVE ACQUISIZIONI DEGLI ARCHIVI 2001

THE ARCHIVES' NEW ACQUISITIONS 2001

BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARE 2001 213

BIBLIOGRAFIA DEGLI ARCHIVISTI 2001

BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS 2001

Članki in razprave

UDK 930.253:35(497.4)

Od nastanka zapisov do izročitve arhivskega gradiva v slovenski javni upravi*

VLADIMIR ŽUMER

Vsebina prispevka:

1. Uvod
2. Dokumentarno gradivo in arhivsko gradivo javnih pravnih oseb
3. Prizadevanja za enotno ravnanje z zapisi javnih pravnih oseb od nastanka do uničenja ali do izročitve arhivskega gradiva pristojnemu državnemu arhivu
4. Veljavni predpisi o ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom v organih javne uprave Republike Slovenije skupaj z elektronskim poslovanjem in elektronskim arhiviranjem
5. Problematika ravnanja z zapisi v javni upravi Republike Slovenije
 - 5.1 Klasifikacijski načrti za razvrščanje gradiva po vsebini
 - 5.2 Ravnanje z elektronsko pošto in elektronskimi dokumenti v organih javne uprave ter vodenje računalniške evidence o gradivu
 - 5.3 Mikrofilmanje in skeniranje zapisov, ki v izvorniku nastajajo na papirju
 - 5.4 Roki hranjenja dokumentarnega gradiva in določanje arhivskega gradiva
6. Izobraževanje delavcev javne uprave s področja records managementa, strokovni izpiti, preizkusi strokovne usposobljenosti
7. Perspektive razvoja
8. Priloga 1 – Pomembnejši predpisi in priročniki o ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom v Republiki Sloveniji
9. Priloga 2 – Seznam tipičnega arhivskega gradiva

1. Uvod

Nesporno in zelo pomembno postaja dejstvo, da je ravnanje z zapisi, upravljanje z zapisi oziroma "records management"¹ v sodobni javni upravi neločljivi sestavni del informacijskega sistema in temelj za kakovostno poslovanje ter spremljanje dela vseh pravnih in fizičnih oseb.

* Prispevek za mednarodno konferenco v Zagrebu 25. in 26. aprila 2002.

¹ Angleški izraz "records management" v slovenščino najpogosteje prevajamo kot "ravnanje z zapisi", včasih pa tudi kot "upravljanje z zapisi". Opušča se izraz "pisarniško poslovanje", ki postaja v informacijski dobi mnogo preozek pojem.

Še posebej to velja za velike organizacijske sisteme kot so organi državne uprave, pravosodja, lokalne samouprave ter javna podjetja in javni zavodi. Ravnanje s podatki, informacijami ter zapisi oziroma dokumenti predstavlja temeljne procese vsakega informacijskega sistema.² **Zato je v teoriji in praksi ravnanja z zapisi nujno potrebno, da javne pravne osebe kot ustvarjalci gradiva in javna arhivska služba zapise že od nastanka naprej obravnavajo povezano in celovito in da medsebojno tesno sodelujejo, čeprav so cilji oziroma interesi varovanja glede na pomen zapisov različni.**³

V prispevku se bom omejil na postopke ravnanja z zapisi javnih pravnih oseb s posebnim poudarkom na zapisih, ki nastajajo pri organih javne uprave (državna uprava in lokalna samouprava – občine in mesta). Rad bi poudaril predvsem enotno ravnanje ustvarjalcev in arhivske službe z zapisi od nastanka dalje, problematiko klasifikacijskih načrtov za razvrščanje zapisov oziroma dokumentarnega gradiva po vsebini, računalniških evidenc dokumentarnega gradiva, odbiranja in izročanja javnega arhivskega gradiva pristojnemu državnemu arhivu, elektronskega poslovanja in elektronskega arhiviranja ter izobraževanja delavcev s tega področja v javni upravi. **Postopki so bili v Sloveniji nazadnje regulirani z Zakonom o arhivskem gradivu in arhivih leta 1997 ter arhivskimi podzakonskimi akti leta 1999,**⁴ z

² Poudarja se povezanost poslovanja z zapisi s celotnim informacijskim sistemom ter z vsemi procesi in funkcijami ustvarjalca zapisov. Primerjaj članek: Jozo Ivanović, Sheme metapodataka u upravljanju dokumentima, Arhivski vjesnik, letnik 44, 2001, str. 103-121.

³ Tudi hrvaška arhivska služba zastopa tesno povezanost arhivov z upravljanjem zapisov pri ustvarjalcih gradiva. Glej poglavje "Arhivi i uprava: međuodvisnost i povezanost" v članku: Josip Kolanović, Arhivska služba Republike Hrvatske: stanje i izgledi razvoja, Arhivski vjesnik, letnik 44, 2001, str. 24-26.

⁴ Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih (Uradni list RS, št. 20/97), Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99), Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 59/99), in Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 59/99).

ново Uredbo o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom⁵ konec leta 2001 in Navodilom za izvajanje uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom⁶ v začetku leta 2002. Uredba in navodilo sta se večinoma posodobila z določbami Zakona o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu,⁷ ki je v Sloveniji začel veljati sredi leta 2000 in v pravnem pogledu omogoča tudi javni upravi vstop v "elektronsko dobo".

2. Dokumentarno gradivo in arhivsko gradivo javnih pravnih oseb

V strokovni literaturi in v vseh predpisih,⁸ ki v Republiki Sloveniji od leta 1981 dalje določajo ravnanje z zapisi v procesu pisarniškega poslovanja, ali urejajo varstvo arhivskega gradiva kot kulturne dediščine, za "zapise" uporabljamo pojma "dokumentarno gradivo" in "arhivsko gradivo".⁹ Ker ju v praksi še vedno prepogosto razumemo in uporabljamo napačno, naj tudi v tem prispevku za lažje razumevanje situacije v Sloveniji opozorim na potrebno razlikovanje.

Dokumentarno gradivo (zapisi, dokumenti, dokumentacija) so po definiciji več predpisov pisani, risani, tiskani, fotografirani, filmani, fonografirani, magnetno, optično (elektronsko) ali kako drugače zapisani dokumenti, ki nastajajo pri poslovanju organov javne uprave, gospodarskih družb, podjetij, zavodov, političnih strank, društev, verskih skupnosti, posameznikov itd., ki jih imenujemo "ustvarjalci" gradiva. Dokumente s starejšimi ali vzporednimi izrazi včasih imenujemo tudi listina, akt, spis, pisanje pri sodnem poslovanju ali elektronski dokument. Dokumentarno gradivo obsega vse vrste, oblike in nazive zapisov – dokumentov, ki nastajajo pri poslovanju, delu, dejavnosti in ustvarjalnosti ustanov ter posameznikov, in vse zapise, ki jih ti na kakršen koli način prejmejo. Mednje uvrščamo tudi elektronske dokumente, elektronska sporočila in računalniške zbirke (baze) podatkov.

Elektronski zapisi oziroma elektronski dokumenti vsebujejo podatke, informacije in druge vsebine, ki nastajajo oziroma so zapisane pri

elektronskem (računalniškem) poslovanju ob pomoči informacijske in komunikacijske tehnologije na magnetnih in optičnih nosilcih. **Elektronski podatki** so podatki, ki so oblikovani, prejeti ali poslani ter shranjeni na elektronski način. Elektronske podatke vsebujejo predvsem računalniške zbirke podatkov, s katerimi vodimo javne, uradne in poslovne evidence, ter številni drugi elektronski dokumenti in elektronska sporočila, skupaj z elektronsko pošto. V javni upravi vse bolj prevladuje elektronsko dokumentarno gradivo, ki je oblikovano, poslano, prejeta in arhivirano v elektronski obliki. V praksi se vse bolj uvaja tudi skeniranje (digitalizacija) in elektronsko arhiviranje dokumentarnega gradiva, ki sicer v izvornikih nastaja na papirju. Na drugi strani pa se morajo **elektronski dokumenti na magnetno optičnih nosilcih, kadar tako določajo predpisi,**¹⁰ natisniti tudi na papir ter vzporedno hraniti oziroma arhivirati v papirni obliki. Vzporedno ohranjanje oziroma arhiviranje elektronskih zapisov tudi na papirju določajo zlasti zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu za dokumente, ki se nanašajo predvsem na pravni promet z nepremičninami, uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom za trajno dokumentarno gradivo in gradivo, ki ima značaj arhivskega gradiva, slovenski računovodski standardi za zaključne račune, glavno knjigo in dnevnik ter zakon o arhivskem gradivu in arhivih za arhivsko gradivo, ki je bilo skenirano, in delno tudi za elektronsko arhivsko gradivo.

Dokumente v javni upravi združujemo v "zadeve" in "dosjeje", v pravosodnih organih pa v "spise". Dokumentarno gradivo v praksi zelo pogosto zamenjujemo s pojmom arhivsko gradivo, kar pa ni ustrezno.

Arhivsko gradivo je po definiciji Zakona o arhivskem gradivu in arhivih¹¹ iz leta 1997, pa tudi po vseh prejšnjih arhivskih zakonih, **le tisti del dokumentarnega gradiva oziroma dokumentacije, ki ima trajen pomen za zgodovino, druge znanosti ali kulturo in predstavlja kulturni spomenik.** Arhivsko gradivo za javne pravne osebe s konkretnim pisnim navodilom za odbiranje arhivskega gradiva določi pristojni državni arhiv, na primer Arhiv Republike Slo-

⁵ Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001), ki se je začela izvajati 1. januarja 2002.

⁶ Navodilo za izvajanje uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 26/2002).

⁷ Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu (Uradni list RS, št. 57/2000).

⁸ Seznam veljavnih predpisov in izbor priložnikov, ki urejajo ravnanje z zapisi organov javne uprave, pravosodja, javnih podjetij in javnih zavodov v Republiki Sloveniji, je na koncu prispevka v prilogi 1.

⁹ Od sprejetja Zakona o naravnih in kulturnih dediščinah (Uradni list SRS, št. 1/81), ki je za zapise uvedel dva različna izraza: "dokumentarno gradivo" in "arhivsko gradivo".

¹⁰ Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih (Uradni list RS, št. 20/97), Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu (Uradni list RS, št. 57/2000), Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001) ter Slovenski računovodski standard 21 – Knjigovodske listine – in Slovenski računovodski standard 22 – Poslovne knjige –, ki se uporabljata od leta 1993 dalje in sta objavljena v publikaciji: Slovenski računovodski standardi, Ljubljana, Slovenski inštitut za revizijo, Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije, april 1995, str. 104-115.

¹¹ Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih (Uradni list RS, št. 20/97).

venije ali slovenski regionalni državni arhivi. Splošni seznam arhivskega gradiva določa priloga Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu iz leta 1999,¹² specialne sezname za odbiranje arhivskega gradiva za posamezna področja dejavnosti (upravo, sodstvo, gospodarstvo, šolstvo, zdravstvo, politične stranke, društva itd.) pa priročnika za delavce, ki delajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom iz leta 1984 in 2001¹³ ter arhivska strokovna literatura.¹⁴ Arhivsko gradivo so na primer zapisniki sej, predpisi, javne, uradne evidence in katastri, poslovna poročila, zaključni računi, izbrani gradbeni načrti, tehnološka dokumentacija, pomembne zadeve iz upravnega postopka (premoženjsko-pravne zadeve, gradbene zadeve), izbrani sodni spisi, šolske in župnijske kronike, fotografije, dokumentarni in igrani filmi, spomini, izbrano gradivo radia in TV itd. Javne pravne osebe so dolžne odbirati in izročati arhivsko gradivo pristojnemu javnemu arhivu najpozneje v roku trideset let od nastanka.

Arhivsko gradivo kot kulturni spomenik se po zakonu o arhivskem gradivu in arhivih praviloma izroča na izvornih nosilcih, na katerih je nastalo. Če je izvorno arhivsko gradivo nastalo na papirju, ga javna ustanova praviloma mora izročiti v izvorniku na papirju. Arhivskega gradiva, ki je v izvorniku nastalo na papirju, ni dovoljeno izročati samo v skenirani elektronski obliki ali na mikrofilmu. Pred izročitvijo javna ustanova arhivsko gradivo sicer lahko mikrofilma, skenira ali kako drugače kopira, če ga želi (potrebuje) imeti sama v kopijah še naprej. To je priporočljivo predvsem takrat, kadar ga še pogosto potrebuje pri svojem delu, sicer pa ji je izročeno gradivo vedno dostopno tudi v pristojnem arhivu.

Izvorno elektronsko arhivsko gradivo se lahko po arhivskem zakonu na podlagi dogo-

vora izroča na elektronskih nosilcih ali natisnjeno na papir. Enotno stališče slovenske arhivske službe pa je, da bo elektronske dokumente, elektronska sporočila oziroma elektronsko pošto, če ima status arhivskega gradiva, do preklica prevzemala natisnjeno na papir, le izjemoma po dogovoru z ustvarjalci tudi v elektronski obliki. Takšno stališče so prevzeli tudi zadnji predpisi. Le velike računalniške zbirke (baze) podatkov, kot na primer številne zbirke osebnih podatkov (register prebivalstva, zbirnik popisa prebivalstva, pokojninske evidence), zemljiški kataster, zemljiška knjiga itd., se bodo kot arhivsko gradivo javnim arhivom izročale v elektronski obliki na magnetnih in optičnih nosilcih. Za zdaj je papir še vedno mnogo obstojnejši, trajnejši, zanesljivejši in cenejši nosilec zapisov v primerjavi z elektronskimi nosilci (magnetni trakovi, diskete, magnetno optični diski, CD-rom itd.), katerih življenjska doba je zelo kratka, uporabnost pa zaradi hitrega razvoja računalniške strojne in programske opreme še krajša. Takšno stališče arhivske službe pa seveda ne zavira razvoja elektronskega poslovanja in vzorednega elektronskega arhiviranja dokumentarnega in arhivskega gradiva za potrebe poslovanja ustvarjalcev. Ravno nasprotno.

Postopke odbiranja in izročanja arhivskega gradiva pristojnemu javnemu arhivu ter druge določbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva iz Zakona o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997, Pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu ter drugih arhivskih podzakonskih aktov¹⁵ povzemajo in precizirajo vsi veljavni predpisi v Sloveniji, ki urejajo ravnanje z zapisi pri javnih pravnih osebah, od uprave in sodstva do šolstva. To se mi zdi izjemno pomembno in nujno, čeprav se različne določbe arhivskih predpisov podvajajo oziroma ponavljajo. Lahko trdim, da je bilo v praksi le na ta način mogoče vzpostaviti tesnejše in uspešnejše sodelovanje med ustvarjalci gradiva in javnimi arhivi.

Zasebno arhivsko gradivo gospodarskih družb, podjetij, političnih strank, društev in verskih skupnosti lahko postane kulturni spomenik z razglasitvijo ministra za kulturo. Lastniki zasebnega arhivskega gradiva lahko hranijo gradivo v zasebnih arhivih, ali pa ga izročajo državnim arhivom v obliki depozita, volila, darila ali odkupa. Kolikor te pravne osebe zasebnega prava posedujejo dokumentarno in arhivsko gradivo, ki je nastalo do leta 1991 oziroma do trenutka lastninjenja kot družbena (državna) lastnina, se to gradivo šteje za javno lastnino. Pristojnim državnim arhivom ga morajo izročiti v predpisanih rokih.

¹² Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99) določa splošni seznam dokumentarnega gradiva, za katero se šteje, da je praviloma vedno arhivsko gradivo in se izroča pristojnim arhivom, če gre za javno arhivsko gradivo. Glej prilogo 2.

¹³ Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984, in Vladimir Žumer, Arhiviranje zapisov – Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov, Ljubljana, GV Založba, 2001.

¹⁴ Večina navodil za odbiranje je objavljena v Arhivih, glasilu Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letniki I-XXV, Ljubljana 1978-2002, in Sodobnih arhivih, Pokrajinski arhiv Maribor, zborniki posvetovanj o strokovno-tehničnih vprašanjih v arhivih v Radencih, letniki I-XXIII, Maribor 1979-2001, ter v knjigi Vladimir Žumer, Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1995.

¹⁵ Glej opombo št. 3.

3. Prizadevanja za enotno ravnanje z zapisi javnih pravnih oseb od nastanka do uničenja ali do izročitve arhivskega gradiva pristojnemu državnemu arhivu

V teoriji, pa tudi v praksi se vse dosledneje uporabljata in hkrati tudi razlikujeta pojma "dokumentarno gradivo" in "arhivsko gradivo". V bistvu gre sicer v obeh primerih za zapise, ki nastajajo pri poslovanju pravnih in fizičnih oseb, za katere so postopki ravnanja od nastanka pa do uničenja ali do izročitve pristojnemu arhivu neločljivo povezani oziroma združeni, kljub različni terminologiji in različnim ciljem varovanja. Obstajata dva različna interesa za ohranjanje zapisov, to je primarni in sekundarni,¹⁶ ki pa se v sodobni informacijski družbi ne moreta oziroma ne smeta obravnavati in reševati ločeno! **Primarni cilj nastajanja in ohranjanja zapisov** je vsekakor potreba po krajšem ali daljšem hranjenju podatkov in informacij za poslovanje, delo, dejavnost in druge potrebe samih ustvarjalcev gradiva. **Sekundarni pomen zapisov** kot virov za zgodovino, druge znanosti, kulturo, identiteto naroda, države in posameznikov, ki ga sicer zapisi v bistvu dobijo ravno tako že ob nastanku, pa za pravne osebe nikoli ni bil posebej pomemben. Se pa seveda številni zavedajo njihovega zgodovinskega, včasih pa še po desetletjih ali celo stoletjih tudi praktičnega pomena, predvsem kadar zapisi poleg zgodovinskih podatkov vsebujejo tudi pravno pomembna dejstva. Arhivsko gradivo kot zgodovinski vir lahko v nekem obdobju znova postane potrebno za upravne, pravne, poslovne in osebne namene države in njenih ustanov ali pa za posamezne državljanke. V Sloveniji se na primer v zadnjem desetletju arhivsko gradivo, ki je že daljše obdobje v državnih arhivih, množično uporablja tudi za upravne in pravosodne namene v postopkih denacionalizacije, ugotavljanja državljanstva, pridobivanja statusa žrtev vojnega nasilja, popravil povojnih krivic, za pridobivanje socialnih pravic itd. Med primarno in sekundarno vrednostjo gradiva ni strogo določene razmejitev, kar še bolj opravičuje skupno skrb ustvarjalcev in arhivske službe za varovanje zapisov od njihovega nastanka dalje.

Ravno v skupnem obravnavanju zapisov javnih pravnih oseb ne glede na njihov primarni ali sekundarni pomen ali vrednost je bil v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih predvsem po zaslugi državnih arhivov storjen največji korak naprej, tako v številnih predpisih, strokovni literaturi, kot tudi pri izobraževanju in praktičnem ravnanju ustvarjalcev z dokumentarnim in arhivskim gradivom. Zavest, da moramo ravnanje z zapisi ob-

ravnati skupno in kar se da enotno oziroma standardizirano, se je v Sloveniji po dolgoletnih prizadevanjih arhivske službe začela krepiti šele sredi osemdesetih let. Do tedaj je bilo ravnanje z dokumentarnim gradivom in ravnanje z arhivskim gradivom povsem ločeno obravnavano v predpisih, različnih strokah in še posebej v praksi. To ni dajalo zadovoljivih rezultatov, še posebej na področju varstva arhivskega gradiva kot kulturne dediščine. **Po dolgoletnih in vztrajnih prizadevanjih državne arhivske službe so od leta 1981, ko je bil sprejet Zakon o naravni in kulturni dediščini,¹⁷ začela določila arhivskih predpisov počasi prodirati tudi v predpise o pisarniškem poslovanju državne uprave in pravosodja ter v druge prepise, ki so urejali ravnanje z dokumentarnim gradivom (šolstvo, zdravstvo).** Vse manj je bila občutna delitev med tedanjim pisarniškim poslovanjem in varstvom arhivskega gradiva kot kulturne dediščine. Nekdanji Republiški sekretariat za pravosodje in občno upravo in od leta 1991 ustanovljeno Ministrstvo za notranje zadeve RS, ki je zadolženo za organizacijo, razvoj in nadzor delovanja javne uprave,¹⁸ je v pripravo predpisov s področja pisarniškega poslovanja javne uprave in pravosodnih organov od leta 1981 dalje vključevalo predstavnike državne arhivske službe in nekaterih drugih ustanov, predvsem Visoke upravne šole v Ljubljani. V zadnjih petnajstih letih pa zaradi uvajanja elektronskega poslovanja sodelujejo tudi strokovnjaki Centra Vlade RS za informatiko. Predstavniki različnih resorjev so bili vključeni tudi v izobraževanje delavcev javne uprave pri Upravni akademiji Ministrstva za notranje zadeve, v komisije za strokovne izpite in preizkuse strokovne usposobljenosti.

Do Pravilnika o pisarniškem poslovanju upravnih organov¹⁹ leta 1988 je bilo ravnanje z dokumentarnim gradivom organov državne uprave urejeno ločeno od arhivskih predpisov s strokovnimi priporočili o enotnem pisarniškem poslovanju iz leta 1962.²⁰ Poslovanje pravosodnih organov je bilo do leta 1989 regulirano z različnimi sodnimi poslovniki.²¹ Varstvo arhivskega gradiva pri ustvarjalcih od nastanka do izročitve pristojnemu arhivu je bilo ločeno urejeno z zakonom o naravni in kulturni dediščini oziroma s predhodnimi zakoni o arhivskem gradivu in

¹⁶ Razlikovanje med primarno in sekundarno vrednostjo zapisov je teoretično utemeljil ameriški arhivist Th. R. Schellenberg v učbeniku *Modern Archives, Principles and Techniques*, Melbourne 1956 (prevod *Moderni arhivi, Principi i tehnika rada*, Izdanje Saveza društava arhivista Jugoslavije, Beograd 1968).

¹⁷ Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81).

¹⁸ Pri Ministrstvu za notranje zadeve RS za delovanje javne uprave skrbi UORU – Urad za organizacijo in razvoj uprave.

¹⁹ Pravilnik o pisarniškem poslovanju upravnih organov (Uradni list SRS, št. 44/88).

²⁰ Priročnik Pisarniško poslovanje v državnih organih, zavodih in organizacijah, Časopisni zavod "Uradni list SRS", Ljubljana 1964.

²¹ Spremembe in dopolnitve sodnega poslovnika za redna sodišča (Uradni list SRS, št. 2/89).

arhivih.²² Šele konec osemdesetih let je postajalo v različnih predpisih varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva skupni cilj ustvarjalcev gradiva in arhivske službe. Pravilniku o pisarniškem poslovanju upravnih organov iz leta 1988 je leta 1994 sledila Uredba o pisarniškem poslovanju in dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva in leta 1995 Navodilo za izvajanje uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva.²³ Sodnemu poslovniku iz leta 1989 pa je leta 1995 sledil moderni Sodni red.²⁴ Hitre spremembe predpisov je narekoval še hitrejši razvoj in uvažanje informacijske tehnologije oziroma elektronskega poslovanja v javno upravo in pravosodje. Normativno urejanje ravnanja z zapisi je bilo tako hitro, da v praksi mnogo javnih pravnih oseb ni moglo slediti tako hitrim spremembam, zlasti kar se tiče opremljanja z računalniško strojno in programsko opremo, ki naj bi podpirala celoten proces ravnanja z zapisi.

Skupni cilj ravnanja z zapisi v javni upravi je bil prvič jasno formuliran v Uredbi o pisarniškem poslovanju in dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva leta 1994,²⁵ ponavlja pa ga tudi nova Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom iz leta 2001: **"Vsako delo organov javne uprave, kadar opravljajo upravne naloge, je treba dokumentirati z ustreznim pisnim zapisom: dokumentom, zaznamkom ali pisarniško odredbo tako, da je mogoče delo kasneje pregledovati, preverjati njegovo pravilnost, pravočasnost in kakovost izvajanja, dokazovati dejstva in ohraniti zapise kot kulturno dediščino."**²⁶ Izvajanje uredbe je obvezno za Urad predsednika Vlade RS, Generalni sekretariat Vlade RS, vladne službe, ministrstva, organe in organizacije v sestavi ministrstev, upravne enote, uprave lokalnih skupnosti (mest in občin) ter druge pravne in fizične osebe, kadar na podlagi javnih pooblastil rešujejo upravne naloge. Mednje sodijo zlasti javna podjetja in javni zavodi.

4. Veljavni predpisi o ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom v organih javne uprave Republike Slovenije skupaj z elektronskim poslovanjem in elektronskim arhiviranjem

Ravnanje z zapisi organov javne uprave od nastanka do izročitve arhivskega gradiva pristojnemu arhivu ali do uničenja nepotrebne dokumentarnega gradiva, ki mu potečejo predpisani roki ali potrebe poslovanja, v Sloveniji urejata na eni strani Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom, ki velja od 1. januarja 2002, in Navodilo za izvajanje uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom, ki pa se uporablja od aprila 2002.²⁷ V pripravi je tudi **Priročnik celostne podobe državne uprave**. Ta bo imel po določbi uredbe pravno naravo podzakonskega predpisa, urejal pa bo predvsem enotno obliko dokumentov, kot so na primer uradni dopis, zapisnik seje, uradni zaznamek, odločba, sklep in najrazličnejši obrazci za vloge v upravnem postopku. Ko bo predpisan tudi priročnik celostne podobe, bodo postopki ravnanja z zapisi dosejali, v marsičem pa tudi presegali, mednarodne standarde ISO 15489 "Information and documentation – Records management".²⁸ Na drugi strani pa moramo opozoriti predvsem na že navedeni Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, Pravilnik o materialnem varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter na druge arhivske podzakonske akte.²⁹

Uredba in navodilo določata terminologijo, organizacijo glavne pisarne, sprejemanje, odpiranje in pregledovanje pošte, skupaj z elektronskimi sporočili (elektronska pošta, elektronski faks, elektronski dokumenti, internetne vloge – obrazci), preverjanje elektronskega podpisa, signirni načrt in signiranje, klasifikacijski načrt in klasificiranje, odtis prejemne štampiljke na dokumente, računalniške evidence dokumentov, zadev in dosjejev, elemente opisa zadev in dokumentov v evidenci, oblikovanje uradnih dokumentov in sejnega gradiva, pisarniške odredbe, rokovnik, odpravo pošte, ravnanje s podatki in varovanje tajnih podatkov, hrambo dokumentarnega in arhivskega gradiva v tekoči in stalni zbirki (arhivu organa javne uprave), skupaj z mikrofilmanjem in skeniranjem gradiva, elektronsko poslovanje in elektronsko arhiviranje, roke hranjenja dokumentarnega gradiva, odbiranje in izročanje arhivskega gradiva pristojnim državnim arhivom, nadzorstvo nad izvajanjem

²² Na primer: Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih (Uradni list SRS, št. 4/66), Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Uradni list SRS št. 34/73) ter Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81).

²³ Uredba o pisarniškem poslovanju in dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94 in 82/94) ter Navodilo za izvajanje uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 41/95).

²⁴ Sodni red (Uradni list RS, št. 17/1995), Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 78/1998) ter Pravilnik o notranji organizaciji in pisarniškem poslovanju Ustavnega sodišča Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 80/2000).

²⁵ 4. člen Uredbe o pisarniškem poslovanju in dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94 in 82/94).

²⁶ 3. člen Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001).

²⁷ Glej opombi št. 4 in 5.

²⁸ Primerjaj: Tomislav Čepulič, Mednarodni standard ISO 15489 "Information and documentation – Records management", Arhivski vjesnik, letnik 44, 2001, str. 77-84.

²⁹ Glej opombo št. 3.

uredbe, usposabljanje delavcev javne uprave in celostno podobo javne uprave.³⁰ Pri poslovanju z

³⁰ Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001) določa te postopke ravnanja z zapisi (navedeni so naslovi posameznih členov uredbe):
I. SPLOŠNE DOLOČBE:

Vsebina uredbe, Dolžnost izvajanja uredbe, Način izvajanja uredbe, Pomen izrazov, Glavna pisarna

II. SPREJEMANJE IN PREGLEDOVANJE POŠTE

Pojem pošte, Oblika pošte, Sprejem pošte, Čas sprejema pošte, Odpiranje pošte, Prepoved odpiranja pošte, Postopek s pomankljivo in nepravilno pošto, Neposredno sprejemanje vlog, Upravne takse, Potrjevanje neposrednega sprejema pošte, Ravnanje s prilogami, Prejemna štampljka, Sprejem fizičnega nosilca elektronskih podatkov, Neevidenčno gradivo

III. SIGNIRANJE IN KLASIFICIRANJE

Signiranje zadelv in dokumentov, Načrt signirnih znakov, Klasifikacija zadelv in dokumentov, Načrt klasifikacijskih znakov

IV. EVIDENCA DOKUMENTARNEGA GRADIVA

Pomen evidence, Evidentiranje prejetih (vhodnih) dokumentov, Evidentiranje izhodnih dokumentov, Evidentiranje lastnih dokumentov, Zadeva, Šifra zadelve, Subjekt zadelve, Kratka vsebina zadelve, Dosje, Evidenca dokumentov, Vsebina evidence o dokumentu, Vloga dokumenta, Postopek vpisa dokumenta v evidenco, Vlaganje dokumentov v zadevo – ovoj, Pisarniške odredbe

V. ROKOVNIK

Vloga rokovnika, Način vodenja rokovnika, Dolžnost spremljanja rokovnika, Uradni zaznamek v rokovniku

VI. SEJNO GRADIVO

Evidenca, Vsebina sejnega dosjeja, Sejno gradivo, Evidenca sklepov

VII. RAVNANJE S PODATKI

Dajanje podatkov iz zadelv, Shranjevanje in varovanje podatkov, Uničevanje nosilcev podatkov

VIII. UKREPI ZA VAROVANJE ZADEV, KI VSEBUJEJO TAJNE PODATKE

Uporaba drugih predpisov, Evidentiranje gradiva s tajnimi podatki, Določitev stopnje tajnosti in roka, Prepoved neupravičene rabe tajnih podatkov, Zaščita delovnih sredstev

IX. ODPRAVA POŠTE

Nosilec odprave, Priprava pošte za odpravo, Odreditev odprave

X. HRAMBA DOKUMENTARNEGA GRADIVA

Zbirke dokumentarnega gradiva, Zbirka nerešenih zadelv, Tekoča zbirka, Izpis rešenih zadelv, Stalna zbirka, Arhivsko gradivo, Trajno gradivo, Roki hrambe, Način hrambe, Hramba gradiva v elektronski obliki, Hramba gradiva s tajnimi podatki, Vpogled v zbirko dokumentarnega gradiva, Izločanje gradiva iz zbirke, Komisija za izločanje in odbiranje dokumentarnega gradiva, Uničenje izločenega gradiva

XI. NAVODILA IN NADZORSTVO NAD IZVAJANJEM TE UREDBE

Izdajanje navodil in nadzor, Uvajanje novih rešitev, Usposabljanje delavcev, Ravnanje s specifičnim gradivom, Poročilo državnega arhiva

XII. POSLOVANJE V JEZIKIH ITALIJANSKE IN MADŽARSKE NARODNE SKUPNOSTI

XIII. CELOSTNA PODOBA

XIV. PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE

IZRAZI, KI SO OBRAZLOŽENI V UREDBI IN NAVODILU ZA IZVAJANJE UREDBE:

Dokument, Fizični dokument, Fizična kopija, Elektronska kopija, Elektronski dokument, Fizična kopija elektronskega dokumenta, Elektronsko sporočilo, Elektronska pošta, Spletna

zapisi morajo organi javne uprave upoštevati tudi Splošni zakon o upravnem postopku,³¹ Zakon o tajnih podatkih,³² Zakon o varstvu osebnih podatkov,³³ Zakon o upravnih taksah,³⁴ Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu,³⁵ računovodske standarde ter druge specialne predpise.

Organe pravosodja posebej obvezujejo Sodni red,³⁶ pravilniki za specialna sodišča, javna tožilstva in pravobranilstva, za vse druge javne in zasebne pravne osebe, zlasti gospodarske družbe, podjetja, banke, politične stranke in društva pa poleg že navedenih predpisov, ki veljajo za javno upravo, zlasti Zakon o gospodarskih družbah,³⁷ Zakon o računovodstvu,³⁸ računovodski standardi, številni davčni predpisi ter specialni predpisi, zlasti s področja šolstva in zdravstva.³⁹

Sodobno ravnanje z zapisi, zlasti elektronsko poslovanje pa je pri vseh pravnih in fizičnih osebah v Sloveniji dejansko še najbolj povezal in poenotil ter do neke mere tudi standardiziral **Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu** sredi leta 2000. Zakon ureja elektronsko poslovanje s pomočjo informacijske in komunikacijske tehnologije ter uporabo elektronskega podpisa v pravnem prometu, vključno z elektronskim poslovanjem v sodnih, upravnih in drugih podobnih postopkih, če zakoni ne določajo drugače. Elektronsko poslovanje obsega oblikovanje, elektronsko podpisovanje, pošiljanje, prejemanje, shranjevanje (arhiviranje) in druge obdelave podatkov v elektronski obliki ob pomoči informacijske tehnologije.

Podatkom v elektronski obliki se po tem zakonu ne sme odreči veljavnosti ali dokazne vrednosti samo zato, ker so v elektronski obliki. Elektronska oblika dokumenta je enakovredna pisni obliki dokumenta na papirju, če so podatki v elektronski obliki dosegljivi in primerni za poznejšo uporabo.

Kadar zakoni ali drugi predpisi določajo, da se določeni dokumenti, zapisi ali podatki morajo hraniti, se lahko hranijo tudi v elektronski obliki:

vloga, Priloga, Zadeva, Klasifikacijski znak, Šifra zadelve, Šifra dokumenta, Signirni znak, Dosje, Dokumentarno gradivo, Zbirka nerešenih zadelv, Tekoča zbirka dokumentarnega gradiva, Stalna zbirka dokumentarnega gradiva, Pisarniške odredbe, Zaznamek, Evidenca dokumentarnega gradiva, Rokovnik, Trajno gradivo, Arhivsko gradivo, Vodja upravnega dela, Predstojnik organa javne uprave, Celostna podoba organov javne uprave.

³¹ Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/1999).

³² Zakon o tajnih podatkih (Uradni list RS, št. 87/2001).

³³ Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list SRS, št. 59/1999).

³⁴ Zakon o upravnih taksah (Uradni list RS, št. 8/2000).

³⁵ Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu (Uradni list RS, št. 57/2000).

³⁶ Sodni red (Uradni list RS, št. 17/1995).

³⁷ Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 30/1993).

³⁸ Zakon o računovodstvu (Uradni list RS, št. 23/1999).

³⁹ Glej seznam veljavnih predpisov v prilogi 1.

- če so podatki, vsebovani v elektronskem dokumentu ali zapisu, dosegljivi in primerni za kasnejšo uporabo,

- če so podatki shranjeni v obliki, v kateri so bili oblikovani, poslani ali prejeti, ali v kakšni drugi obliki, ki verodostojno predstavlja oblikovane, poslane ali prejete podatke,

- če je iz shranjenega elektronskega sporočila mogoče ugotoviti, od kod izvira, komu je bilo poslano ter čas in kraj njegovega pošiljanja ali prejema, in

- če uporabljena tehnologija in postopki v zadostni meri onemogočajo spremembo ali izbris podatkov oziroma obstaja zanesljivo jamstvo o nespremenljivosti sporočila.

Določbe zakona o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu **ne veljajo** za pravne posle, s katerimi se prenaša lastninska pravica na nepremičnini, za oporočne posle in druge posle v zvezi z nepremičninami, ki morajo biti sklenjeni v obliki notarskega zapisa.

5. Problematika ravnanja z zapisi v javni upravi Republike Slovenije

5.1 Klasifikacijski načrti za razvrščanje gradiva po vsebini

Brez dvoma ima problematika razvrščanja dokumentov in zadev na podlagi vsebine oziroma na podlagi klasifikacijskih načrtov za razvrščanje gradiva po vsebini v javni upravi že od srede 18. stoletja dalje osrednje mesto. Klasifikacijski načrt mora zagotavljati temelj za sistematično evidentiranje, razvrščanje, reševanje in arhiviranje dokumentarnega in arhivskega gradiva, predvsem pa mora dajati sistematičen vpogled v funkcije, to je v pristojnosti, naloge, dejavnost in procese poslovanja organov javne uprave. Pri tem ni najodločilnejše, kakšna je struktura klasifikacijskega načrta in kakšne vrste evidence o gradivu se vodijo. Osrednje vprašanje v zvezi z decimalnimi klasifikacijskimi načrti, okrog katerih se v Sloveniji vrtimo že štiri desetletja, se večinoma nanaša na dilemo, ali predpisati za vso javno upravo enotni tri- oziroma petmestni decimalni klasifikacijski načrt, ali pa le enotni okvir klasifikacijskega načrta, pri katerem naj bi bilo enotnih le deset glavnih skupin, ali celo trimestni decimalni okvir. Nadalje potekajo diskusija in praktični poskusi, ali predpisati enotne načrte za istovrstne organe javne uprave in kako, ali pa prepustiti vsakemu organu javne uprave izdelavo lastnega klasifikacijskega načrta. V Sloveniji pa še nikoli nismo skušali uvajati klasifikacijskega načrta, ki bi bil razdeljen na enotni splošni del in na posebni del, ki bi bil specifičen za vsak organ posebej. V takem primeru naj bi splošni del temeljil na tipičnih skupnih funkcijah vseh organov javne uprave ter omogočal primerljivost in povezljivost v skupnem informacijskem sistemu javne uprave.

Pravila pisarniškega poslovanja, ki so se v Sloveniji začela izvajati v državni upravi 1. januarja 1962, a niso imela narave pravnega akta,⁴⁰ so v prakso vpeljala v tedanje državne organe enotni trimestni decimalni klasifikacijski načrt. Ta se je odlično obnesel pri poslovanju nekdanjih občin, vse do leta 1988 oziroma do leta 1994. Ta klasifikacijski načrt v praksi skoraj ni bil uporaben za posamezne republiške upravne organe (sekretariate, komiteje, samoupravne interesne skupnosti itd.) s specifičnimi pristojnostmi oziroma funkcijami. Presplošen je bil tudi za nekdanje organe družbenopolitičnih skupnosti na ravni mest. V obdobju od leta 1988 do leta 1994 je bil predpisan nekoliko dopolnjeni in le z novimi izrazi posodobljeni prejšnji trimestni decimalni klasifikacijski načrt. Uredba o pisarniškem poslovanju in dolžnostih javne uprave do dokumentarnega gradiva je leta 1994 zato odpravila enotni klasifikacijski načrt in tako kot sedanja uredba iz leta 2001 uvedla obvezni klasifikacijski načrt, ki ga določi vsako ministrstvo oziroma vsak organ javne uprave zase. Ministrstvo za notranje zadeve je zadolženo, da predpiše enotni okvir načrta klasifikacijskih znakov. Takšen okvirni trimestni decimalni klasifikacijski načrt je ministrstvo pripravilo leta 1996. Ta model je rabil kot podlaga za izdelavo številnih posameznih klasifikacijskih načrtov ministrstev in organov v sestavi. V načrte so organi javne uprave večinoma vnesli tudi roke hranjenja dokumentarnega gradiva, pristojni državni arhivi pa določbe o arhivskem gradivu. Ravno na tem področju je bilo v zadnjih letih največ sodelovanja med javno upravo in arhivsko službo. Nova uredba je zato predpisala, da načrt klasifikacijskih znakov vsebuje seznam znakov, z besedami opisani pomen le-teh, roke hranjenja dokumentarnega gradiva in določitve arhivskega gradiva.

Za istovrstne organe javne uprave (predvsem upravne enote in nove občine) in druge javne pravne osebe (javna podjetja in javne zavode) lahko pristojno ministrstvo določi enoten načrt klasifikacijskih znakov, to pa se doslej še ni zgodilo. Le za občine kot lokalne skupnosti je bil leta 1999 izdelan predlog takšnega načrta, vendar še ni predpisan. Po moji oceni je ta predlog glede na funkcije občin preveč podroben in zato v praksi ne bo uporaben. Mnogo upravnih enot in občin večinoma zato uporablja stare neustrezne klasifikacijske načrte, nekatere pa kar okvirni trimestni načrt iz leta 1996.

5.2 Ravnanje z elektronsko pošto in elektronskimi dokumenti v organih javne uprave ter vodenje računalniške evidence o gradivu

Uredba in navodilo za izvajanje uredbe o po-

⁴⁰ Glej priložnik: Pisarniško poslovanje v državnih organih, zavodih in organizacijah, Časopisni zavod "Uradni list SRS", Ljubljana 1964.

slovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom povzemata glede elektronskega poslovanja in elektronskega arhiviranja temeljne določbe zakona o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu, zlasti pogoje elektronskega arhiviranja. Oba predpisa natančneje določata postopke ravnanja z elektronskimi zapisi, ki obsegajo predvsem oblikovanje in elektronsko podpisovanje dokumentov, sprejemanje, evidentiranje in pošiljanje elektronske pošte in dokumentov, izmenjavo elektronskih dokumentov prek intraneta ali drugih informacijskih sistemov, sprejemanje internetnih vlog, skeniranje gradiva, ki prihaja ali nastaja na papirju ter pogoje glede hrambe gradiva v elektronski obliki v javni upravi.

Pri tem se postavlja vprašanje standardiziranega načina in oblike evidentiranja ter arhiviranja tovrstnih prejetih in odposlanih sporočil oziroma elektronskih dokumentov nasploh. Od leta 1994 dalje organi javne uprave pri poslovanju vse bolj uporabljajo elektronsko pošto ob pomoči standardiziranega programa Lotus Notes, s katerim se z aplikacijo SPIS vodi tudi predpisana računalniška evidenca zadev in dokumentov. Na podlagi pravilnika o pisarniškem poslovanju upravnih organov iz leta 1988 so organi javne uprave počasi začeli opuščati vodenje starejših vrst pisarniških evidenc kot so delovodnik, kazalo, kartotečno kazalo, seznam prispelne in odposlane pošte itd. Nadomeščali so jih različni računalniški programi v sistemu DOS (na primer DOKSIS, EVDOK). Aplikacijo SPIS je razvila vladna služba za informatiko s sodelovanjem strokovnjakov različnih strok, tudi arhivske. O posameznih zadevah in dokumentih se ne glede na to, ali gre za dokumente na papirju ali v elektronski obliki, vodijo obvezni in dodatni elementi,⁴¹ ki omogočajo izdelavo zelo različnih

pregledov o delu z zadevami in dokumenti (izpise rešenih in nerešenih zadev, zadev po klasifikacijskem načrtu, po signirnem načrtu oziroma po delavcih, ki zadeve rešujejo, zadev v rokovniku, zadev po rokih hranjenja, izpis zadev, ki imajo status arhivskega gradiva itd.).

Zadnja različica aplikacije SPIS omogoča tudi sprotno skeniranje zadev in dokumentov, ki nastajajo na papirju, preprosto evidentiranje vseh zapisov, tudi elektronskih dokumentov in elektronske pošte v računalniški evidenci, ki jo po pravilu vodi glavna pisarna, reševanje zadev v elektronski obliki ob pomoči interne mreže, vodenja rokovnika ter hkrati tudi elektronsko arhiviranje vseh zadev in dokumentov. Vzporedno se v zmanjšanem obsegu opravlja tudi klasično arhiviranje trajnega dokumentarnega gradiva in arhivskega gradiva. Podobno aplikacijo DOKSIS je za vodenje računalniške evidence o zadevah, dokumentih, pa tudi o poslovni dokumentaciji, razvila Visoka upravna šola v Ljubljani.

V vsakem primeru je za organe javne uprave obvezno evidentiranje elektronske pošte in drugih elektronskih dokumentov (zadev) v računalniških in drugih pisarniških evidencah! Hranjenje oziroma arhiviranje dokumentov elektronske pošte in tudi drugih elektronskih zapisov, ki jih ustvarjamo z uporabo informacijske tehnologije, le na trdih diskih računalnikov oziroma strežnikov ni dovolj. Vedno jih je treba varnostno kopirati in posebej še arhivirati na magnetne ali optične nosilce ter vzporedno izpisovati tudi na papir, če je to potrebno oziroma tako predpisano! Izpisovanje na papir ne velja za računalniške zbirke podatkov.

Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom predpisuje zapisovanje oziroma arhiviranje elektronske pošte in elektronskih dokumentov oziroma zadev na elektronske nosilce, na papir pa je vzporedno treba natisniti in arhivirati le trajne elektronske dokumente in elektronske zadeve, ki imajo status arhivskega gradiva.

5.3 Mikrofilmanje in skeniranje zapisov, ki v izvorniku nastajajo na papirju

Načelno za pravne in fizične osebe v Republiki Sloveniji ni več pravnih ovir za mikrofilmanje in skeniranje (digitalizacijo) dokumentarnega gradiva, ki v izvorniku nastaja na papirju, oziroma za elektronsko zapisovanje in elektronsko arhiviranje podatkov, če se pri tem upoštevajo predpisani pogoji elektronskega arhiviranja in predpisi, ki tega izrecno ne dovoljujejo,

⁴¹ Na podlagi 27. člena Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001) se v evidenco o vsaki zadevi vpišejo:

- šifra zadeve;
- subjekt zadeve;
- kratka vsebina zadeve (vsebinska identifikacija);
- stanje zadeve (nerešeno – rešeno, pri rešenih zadevah tudi datum rešitve);
- datum začetka zadeve;
- signirni znak pristojne organizacijske enote ali delavca, ki zadevo rešuje;
- rok hrambe (tudi T – trajno dokumentarno gradivo in A – arhivsko gradivo);
- seznam dokumentov v zadevi skladno z določbo 33. člena te uredbe.

Na podlagi 33. člena se v okviru zadeve po kronološkem zaporedju evidentirajo podatki o prejetih in odposlanih dokumentih ter o dokumentih, sestavljenih za notranje potrebe organa javne uprave (seznam dokumentov):

- subjekt;
- datum prejema ali odprave dokumenta, pri dokumentih za notranje potrebe pa datum nastanka (vhodni, izhodni in lastni dokumenti);
- šifro dokumenta;

- kratko vsebino dokumenta (vsebinsko identifikacijo);
- oznako, ali gre za vhodni, izhodni ali lastni dokument (evidenca vhodnih, izhodnih, lastnih dokumentov);
- signirni znak organizacijske enote ali delavca, ki rešuje zadevo oziroma dokument sestavi;
- število in kratek opis priloge.

ali če predpisujejo vzporedno ohranjanje izvirkov na papirju. Za večje organe javne uprave večinoma opravljajo skeniranje in mikrofilmanje gradiva specializirana zasebna podjetja, izbrana na javnih natečajih.

Izvirniki dokumentarnega gradiva na papirju, ki so bili posneti na mikrofilm, magnetne in optične nosilce ter druga sredstva, se smejo po reproduciranju uničiti, razen če posebni predpisi tega izrecno ne dovoljujejo. Po mikrofilmanju ali skeniranju se ne sme uničiti, ampak hraniti (arhivirati) tudi v izvirniku na papirju:

- dokumentarno gradivo, ki predstavlja arhivsko gradivo po zakonu o arhivskem gradivu in arhivih,
- trajno dokumentarno gradivo (zadeve) in zadeve, ki imajo naravo arhivskega gradiva po 63. členu uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom,
- zaključni računi, glavne knjige in finančni dnevnik po računovodskih standardih in
- dokumentarno gradivo, ki se nanaša predvsem na pravni promet z nepremičninami po 13. členu zakona o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu.

Elektronske dokumente, ki so arhivsko gradivo, ali to lahko postanejo, morajo javne ustanove do izročitve pristojnemu arhivu ohranjati in vzdrževati na elektromagnetnih sredstvih in na papirju.

5.4 Roki hranjenja dokumentarnega gradiva in določanje arhivskega gradiva

Na podlagi uredbe in navodila o pisarniškem poslovanju se roki hranjenja dokumentarnega gradiva v organih javne uprave določijo skladno s predpisi, ki neposredno določajo roke. Teh predpisov je v Sloveniji sorazmerno veliko.⁴² Če takih predpisov ni, se roki hranjenja določijo skladno s predpisi, na podlagi katerih je mogoče sklepati na dobo hrambe (na primer zakon o obligacijskih razmerjih, zakon o splošnem upravnem postopku, kazenski zakonik itd.). Če tudi teh predpisov ni, se roki hranjenja določijo skladno z izkustvenimi predvidevanji o tem, kako dolgo je bilo oziroma bo gradivo potrebno za poslovanje in delo, ter glede na konkretne potrebe poslovanja oziroma dela ustanove ali posameznika. **Dokumentarno gradivo, ki ima naravo arhivskega gradiva, s konkretnim pismenim navodilom za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva posebej za vsak organ javne uprave določi pristojni državni arhiv.** Pri navodilu za odbiranje arhivskega gradiva morajo sodelovati predstavniki ustvarjalca gradiva, njihova dolžnost pa je tudi odbiranje in izročanje arhivskega gradiva arhivom skladno s

pismenim navodilom in drugimi napotki arhiva.

Roki hranjenja (praviloma 2, 5, 10, 20 let in Trajno dokumentarno gradivo) se po pravilu določijo skupaj s klasifikacijskim načrtom za razvrščanje zadev po vsebini, pristojni državni arhiv pa vanj vnese tudi navodilo za odbiranje arhivskega gradiva (oznaka A).

Roki hranjenja dokumentarnega gradiva, ki jih določa predstojnik organa javne uprave in določbe pristojnega arhiva o arhivskem gradivu se obvezno vnašajo v računalniško vodeno evidenco zadev in dokumentov, vpisujejo se na ovoj posamezne zadeve ter če je le mogoče tudi na vse tehnične enote dokumentarnega gradiva (fascikle, registratorje, škatle, mape, kolute, diskete, trakove, zgoščenke itd.). Vse to omogoča skoraj samodejno uničevanje dokumentarnega gradiva, ko potečejo roki hranjenja, odbiranje in izročanje arhivskega gradiva pristojnemu arhivu, vodenje evidence arhiviranega gradiva, izdelavo seznamov uničenega dokumentarnega gradiva, izdelavo seznamov izročene arhivskega gradiva itd.

Zadnja uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom je tako kot vse prejšnje od leta 1988 dalje prinesla zelo pomembno določbo o trajnem dokumentarnem gradivu organov javne uprave,⁴³ ki ima obenem v veliki večini tudi status arhivskega gradiva. Gre za dogovorjeno dvojno varovalko, zato da se pomembni zapisi organov javne uprave ne bi uničevali, tako kot se je to dogajalo v bližnji preteklosti, delno pa tudi še danes. Organi javne uprave (državni upravni organi, organi lokalnih skupnosti mest in občin, javni zavodi in javna podjetja) morajo TRAJNO hraniti naslednje svoje dokumentarno gradivo:

- **uradne (javne) evidence**, ki jih vodijo (zbirke osebnih podatkov, matične knjige, registre, katastre, sezname, razvide, kadrovske in personalne evidence, vpisne knjige, evidence dokumentarnega gradiva);
- **sejno gradivo** s potrjenimi zapisniki;
- gradivo v zvezi s pripravo in sprejemanjem **predpisov** in drugih splošnih aktov;
- **poročila in analitična gradiva** o stanju in pojavih na posameznih upravnih področjih;
- **zbirna statistična poročila** in rezultate raziskav;
- **vse tiskane ali elektronske publikacije**;
- pomembne **zadeve v zvezi z odločanjem o upravnih zadevah**, razen zadev s krajšim rokom hrambe;
- **premoženjskopravne zadeve**;
- **investicijsko, projektno, lokacijsko, gradbeno in podobno dokumentacijo objektov in naprav**, če je organ javne uprave investitor, lastnik ali uporabnik;
- **zadeve**, za katere tako določajo zakoni ali drugi predpisi.

⁴² Zbrane predpise, ki neposredno določajo roke hranjenja dokumentarnega gradiva v Sloveniji glej v priložniku Vladimirja Žumra Arhiviranje zapisov.

⁴³ 63. člen Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001).

6. Izobraževanje delavcev javne uprave s področja records managementa, strokovni izpiti, preizkusi strokovne usposobljenosti

Redno visokošolsko izobraževanje s področja pisarniškega poslovanja oziroma upravnega poslovanja v Sloveniji že več desetletij v okviru dodiplomskega in podiplomskega študija opravlja Visoka upravna šola v Ljubljani in Visoka šola za organizacijske znanosti v Mariboru, čeprav v zelo skromnem obsegu in z dokaj nizko zahtevnostjo znanja, ki ga diplomanti nato pokazujejo v javni arhivski službi kot pripravniki ali začetniki.

Načrtno dopolnilno izobraževanje delavcev, ki so že zaposleni v organih javne uprave, se je s področja ravnanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom v sami javni upravi v Sloveniji pričelo šele po letu 1994. Tedaj je bila Upravna akademija v Ljubljani, ki deluje v okviru Ministrstva za notranje zadeve – Uprave za organizacijo in razvoj uprave – z uredbo o pisarniškem poslovanju zadolžena za dopolnilno izobraževanje pripravnikov in vseh preostalih delavcev, za organizacijo državnih strokovnih izpitov in preizkusov strokovne usposobljenosti za to področje. Uredba iz leta 1994 je določila, da se morajo "vsi delavci upravnih organov, razen manipulativnih in tehnično- servisnih delavcev, seznaniti s pravili pisarniškega poslovanja in z dolžnostmi upravnih organov do dokumentarnega gradiva. Seznaniti se morajo tudi z zakonom o upravnih taksah in z izvršilnimi predpisi k zakonu o naravni in kulturni dediščini,"⁴⁴ kar je pomenilo z arhivskimi podzakonskimi akti. Preizkusi znanja so postali obvezni. Izobraževanje na Upravni akademiji je zelo uspešno potekalo vsa leta, oziroma še vedno poteka v obliki enodnevnih seminarjev, ki jih nato čez določen čas sklenejo s preizkusi strokovne usposobljenosti delavcev. Čeprav še zdaleč vsi delavci javne uprave niso opravili teh preizkusov, so rezultati v praksi zelo veliki, saj imajo dopolnilno izobrazbo vsi delavci v glavnih pisarnah, ter večina tajnic, poslovnih sekretarjev in administrativnih delavcev. Na seminarjih predavajo tudi strokovnjaki iz državnih arhivov in vladne službe za informatiko.

Nova uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom je konec leta 2001 Ministrstvo za notranje zadeve znova zadolžila, da nadzira izvajanje uredbe, organizira ustrezna usposabljanja, preizkuse znanja in strokovne izpite s tega področja. "Vsi delavci organov javne uprave, ki opravljajo svoje naloge v skladu s to uredbo, morajo poznati pravila poslovanja organov javne uprave z dokumentarnim gradivom. Seznaniti se morajo tudi s

predpisi s področja upravnih taks, hrambe arhivskega in dokumentarnega gradiva, ravnanja s tajnim gradivom ter drugimi predpisi, ki zadevajo ravnanje z dokumentarnim gradivom. Delavci organov javne uprave, ki delajo na vodstvenih delovnih mestih, delavci v glavnih pisarnah oziroma na delovnih mestih, na katerih se opravljajo naloge glavne pisarne, ter drugi delavci, pooblaščen za sprejem pošte, morajo opraviti poseben strokovni izpit iz poslovanja z dokumentarnim gradivom po ločenih programih glede na zahtevnost in naravo dela."⁴⁵ Po novem so za vse delavce javne uprave obvezni le seminarji, strokovni izpiti pa so predpisani za vodilne delavce, ki vodijo upravno poslovanje, za delavce v glavnih pisarnah in delavce, ki ravnavajo s pošto.

Precej prej kot sama javna uprava so v Sloveniji uvedli dopolnilno izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom javnih pravnih oseb, državni arhivi. Po letu 1983 so začeli izobraževati tako imenovane arhivarje in druge delavce, ki so neposredno zadolženi za arhiviranje dokumentarnega gradiva in arhivskega gradiva v arhivih organov javne uprave in pri drugih javnih ustvarjalcih gradiva. Dejansko so to delavci, ki skrbijo za stalno zbirko dokumentarnega in arhivskega gradiva, pa tudi za odbiranje in izročanje arhivskega gradiva pristojnemu državnemu arhivu. Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev družbenih pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom,⁴⁶ je leta 1983 določil potrebna znanja in postopek opravljanja preizkusov strokovne usposobljenosti pri pristojnih arhivih. Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom,⁴⁷ je leta 1999 ponovil določbe prejšnjega in razširil znanja za preizkus. **Delavci morajo poznati predvsem:**

- namen varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva,
- dolžnosti javnih pravnih oseb glede varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva,
- pravila pisarniškega poslovanja,
- način urejanja dokumentarnega gradiva v stalni zbirki,
- možnosti arhiviranja z uporabo mikrofilmanja in skeniranja dokumentarnega gradiva,
- roke hranjenja dokumentarnega gradiva,
- način in postopek odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva,
- dokumentarno gradivo, ki ima lastnosti arhivskega gradiva,

⁴⁵ 74. člen Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001).

⁴⁶ Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev družbenih pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom (Uradni list SRS, št. 15/83).

⁴⁷ Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 59/99).

⁴⁴ 66. člen Uredbe o pisarniškem poslovanju in dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 72/94 in 82/94).

- način in postopek izročanja arhivskega gradiva arhivu,
- postopek za uporabo dokumentarnega gradiva v stalni zbirki,
- varstvo tajnosti, osebnih podatkov in podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika,
- način varovanja dokumentarnega gradiva pred poškodbami, uničenjem in izgubo ter
- uporabo informacijske tehnologije pri delu z dokumentarnim gradivom.

Državni arhivi so po letu 1983 organizirali veliko seminarjev in tečajev, tako da je večina delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom pri javnih pravnih osebah, opravila tudi preizkus. Izobraževanje, organizacijo in evidenco preizkusov vodijo državni arhivi v okviru svoje teritorialne in stvarne pristojnosti. Zlasti izobraževanje teh delavcev pomeni hkrati tudi navezovanje stikov in skoraj v vseh primerih obenem pomeni tudi začetek dobrega sodelovanja med ustvarjalci gradiva in arhivsko službo predvsem na področju odbiranja in izročanja arhivskega gradiva, pa tudi na drugih področjih ravnanja z zapisi, predvsem pri pripravi klasifikacijskih načrtov, pri določanju rokov hranjenja dokumentarnega gradiva in pri materialnem varovanju gradiva. Poudariti moramo, da se je stanje glede stopnje izobrazbe, še zlasti pa glede potrebnega teoretičnega in praktičnega znanja o ravnanju z zapisi teh delavcev v Sloveniji v zadnjih petindvajsetih letih izjemno izboljšalo, in da pri ustvarjalcih gradiva, za katere je pristojen Arhiv Republike Slovenije, skoraj ni več primerljivo. To je vsekakor dober rezultat predpisov, še bolj pa različnih oblik izobraževanja ter medsebojnega sodelovanja arhivske "zunanje" službe in ustvarjalcev zapisov.⁴⁸ Arhiv Republike Slovenije je dolžan na podlagi pisarniške uredbe enkrat na leto poročati Ministrstvu za notranje zadeve o izvajanju določb uredbe, ki se nanašajo na pristojnosti državnih arhivov v zvezi z ravnanjem z zapisi od nastanka do izročitve arhivskega gradiva.

Ker se je v dolgoletni praksi državnih arhivov pokazalo, da **vodilni delavci in predstojniki javnih ustanov** arhivskih in drugih predpisov, ki določajo ravnanje z zapisi, navadno ne poznajo dovolj in ne zagotavljajo izvrševanja obveznosti do dokumentarnega in arhivskega gradiva, je arhivski zakon leta 1997 določil, da morajo javne ustanove za izvajanje zakonskih obveznosti določiti tudi enega izmed delavcev na vodilnem polo-

žaju, ki bo odgovoren za izvajanje teh obveznosti,⁴⁹ vendar se v praksi te določbe (še) ne izvajajo.

V pravilniku o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, ni natančnejših določil o tem, kdo je lahko odgovorna oseba, kakšna mora biti stopnja in smer njegove izobrazbe in kaj mora poznati s področja varstva gradiva. Navadno naj bi bil ta delavec kar predstojnik upravnega organa, predsednik sodišča, direktor zavoda ali podjetja itd., ki pa lahko s pooblastilom prenese odgovornost na druge vodilne delavce. Za vodje upravnega dela po novi uredbi o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom štejejo v vladni službi direktor te službe, v ministrstvu generalni sekretar, v organu ali organizaciji v sestavi ministrstva direktor oziroma druga oseba, ki vodi upravno delo, v upravni enoti načelnik upravne enote, v upravi lokalne skupnosti tajnik lokalne skupnosti oziroma direktor uprave lokalne skupnosti, pri nosilcu javnega pooblastila pa poslovodni organ.⁵⁰

Potrebna znanja vodilnih delavcev se nanašajo na organizacijo oziroma na odgovornost za izvajanje celotnega ravnanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom javne ustanove, pa tudi na sodelovanje z javnim arhivom pri izdelavi navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva ter pri odbiranju in izročanju arhivskega gradiva. V ta namen bodo pri Upravni akademiji v Ljubljani organizirani posebej za te delavce prilagojeni enodnevni seminarji, kot priprave na strokovni izpit, na podlagi nove uredbe.

7. Perspektive razvoja

Na podlagi praktičnih izkušenj menim, da imamo v Sloveniji dovolj predpisov, ki urejajo ravnanje z zapisi organov javne uprave. Čimprej bi bilo treba izdati le še priročnik celostne podobe državne uprave in natančnejše navodilo za elektronsko poslovanje ter za hrambo dokumentarnega gradiva v elektronski obliki, za katero je po uredbi zadolženo ministrstvo za notranje zadeve v sodelovanju z vladno službo, pristojno za informatizacijo javne uprave, in državnim arhivom. Na področju elektronskega arhiviranja manjkajo podrobnejši strokovno tehnični standardi, ki pa jih verjetno še dolgo časa ne bo, ker se strojna in programska računalniška oprema prehitro spreminjata. Standardizacija tudi ni v interesu proizvajalcev informacijske opreme.

Standardizirana informacijska tehnologija pa je seveda za javno upravo nujno potrebna, predvsem zaradi povezljivosti organov javne uprave, elektronskega poslovanja ter trenutno zelo pou-

⁴⁸ O tem so pisali zlasti: – Vesna Gotovina, Izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, *Sodobni arhivi* XX, 1998, str. 95-99. – Vesna Gotovina, Nekaj novosti s področja izobraževanja delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom; *Sodobni arhivi* XXI, 1999, str. 188-191. – Vladimir Žumer, Izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, s poudarkom na elektronskem arhiviranju. – Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, 1. zbornik, Pokrajinski arhiv Maribor, 2002, str. 173-186.

⁴⁹ 21. člen Zakona o arhivskem gradivu in o arhivih (Uradni list RS, št. 20/97).

⁵⁰ 4. člen Uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001).

darjenega cilja državljanom prijazne javne uprave. Dejansko stanje glede računalniške strojne in programske opreme za vodenje pisarniškega poslovanja je kljub standardizirani aplikaciji SPIS, ki deluje v programu Lotus Notes, tako kot vsa elektronska pošta javne uprave, še vedno zelo različno. Res je tudi, da instalacija oziroma delovanje Lotus Notesa zahteva zelo zmogljivo strojno računalniško opremo (računalniška mreža, strežniki, delovne postaje, skenerji), ki je vsi organi javne uprave še nimajo. Nič pa se mi ne zdi tragično, če informacijska tehnologija na splošno časovno nekoliko zaostaja za zadnjimi tehničnimi rešitvami, saj je to značilno za večino zahodnoevropskih državnih upravnih organov.

Za arhivsko službo je bistveno spoznanje, da svojega končnega cilja, to je prevzemanja in ohranjanja arhivske kulturne dediščine, ne more doseči ločeno, nepovezano in brez sodelovanja z organi javne uprave, oziroma le z nalaganjem dolžnosti. Od nastanka zapisov do izročitve arhivskega gradiva mora sodelovati z ustvarjalci gradiva in dobro izrabiti možnosti, ki jih dajejo predpisi, izobraževanje delavcev in njihovo praktično delo pri ravnanju z zapisi. Enako velja tudi za organe javne uprave, ki lahko koristno uporabijo znanje in pomoč državnih arhivov zlasti pri pripravi klasifikacijskih načrtov, vodenju računalniških evidenc in elektronskem arhiviranju, pri rokih hranjenja ter pri odbiranju in izročanju arhivskega gradiva, ki je po predpisih sicer njihova dolžnost.

8. Priloga 1 – Pomembnejši predpisi in priročniki o ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom v Republiki Sloveniji

Predpisi, ki neposredno določajo ravnanje z zapisi javnih pravnih oseb:

- Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 91/2001), ki velja od 1. januarja 2002;
- Navodilo za izvajanje uredbe o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 26/2002);
- Priročnik celostne podobe državne uprave, ki bo imel po določbi uredbe pravno naravo podzakonskega predpisa, je v pripravi;
- Sodni red (Uradni list RS, št. 17/1995);
- Pravilnik o notranji organizaciji in pisarniškem poslovanju Ustavnega sodišča Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 80/2000);
- Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 78/1998);
- Pravilnik o notranjem poslovanju organov za postopek o prekrških (Uradni list SRS, št. 18/1986);
- Pravilnik o poslovanju notarja (Uradni list RS, št. 50/1994);
- Pravilnik o dokumentaciji v vrtcu (Uradni list RS, št. 41/1997);

- Pravilnik o dokumentaciji v osnovni šoli (Uradni list RS, št. 29/1996);
- Pravilnik o dokumentaciji v 9-letni osnovni šoli (Uradni list RS, št. 64/1999);
- Pravilnik o šolski dokumentaciji v srednješolskem izobraževanju (Uradni list RS, št. 96/1999);
- Pravilnik o evidencah in dokumentaciji v izobraževanju odraslih (Uradni list RS, št. 32/2000);
- Zakon o zbirkah podatkov s področja zdravstvenega varstva (Uradni list RS, št. 65/2000).

Predpisi o elektronskem poslovanju in elektronskem arhiviranju:

- Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu (Uradni list RS, št. 57/2000);
- Uredba o pogojih za elektronsko poslovanje in elektronsko podpisovanje (Uradni list RS, št. 77/2000).

Predpisi o ravnanju z arhivskim gradivom, ki ima naravo kulturne dediščine oziroma ima trajni pomen za zgodovino, druge znanosti in kulturo:

- Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih (Uradni list RS, št. 20/97);
- Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu (Uradni list RS, št. 59/99);
- Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom (Uradni list RS, št. 59/99);
- Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom (Uradni list RS, št. 59/99);
- Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva (Uradni list RS, št. 59/99);
- Pravilnik o uporabi javnega arhivskega gradiva v arhivih (Uradni list RS, št. 59/99);
- Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva (Uradni list RS, št. 59/99);
- Pravilnik o pripravništvu, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 31/96).

Splošni predpisi:

- Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/1999);
- Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 30/1993);
- Zakon o tajnih podatkih (Uradni list RS, št. 87/2001);
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list SRS, št. 59/1999);
- Zakon o upravnih taksah (Uradni list RS, št. 8/2000);
- Zakon o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/1998);
- Zakon o davčnem postopku (Uradni list RS, št. 18/1996);

- Zakon o računovodstvu (Uradni list RS, št. 23/1999);

- Slovenski računovodski standard 21 – Knjižgodske listine – in Slovenski računovodski standard 22 – Poslovne knjige –, ki se uporabljata od leta 1993 dalje in sta objavljena v publikaciji: SLOVENSKI RAČUNOVODSKI STANDARDI, Ljubljana, Slovenski inštitut za revizijo, Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije, april 1995, str. 104-115;

- Kazenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 63/94).

Priročniki:

- Martin Lorbar – Janez Stare, **Upravno poslovanje 1 in 2**, Gospodarski vestnik, Ljubljana 1998, ponatis 2000.

- Martin Lorbar, **Ravnanje z zapisi** (Pisarniško poslovanje), Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Ljubljana 1997.

- Vladimir Žumer, **Arhiviranje zapisov**. Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov. – Ljubljana, GV Založba, 2001.

- Peter Pavel Klasinc, Dušan Verbič, **Dokumentarno in arhivsko gradivo v samoupravnih lokalnih skupnostih**, Maribor 1999.

- Luciana Duranti, **Arhivski zapisi**, Teorija i praksa, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2000.

9. Priloga 2 – Seznam tipičnega arhivskega gradiva

Seznam dokumentarnega gradiva iz tretjega odstavka 2. člena pravilnika o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, za katero se šteje, da je praviloma vedno arhivsko gradivo:

Glede na vrsto gradiva oziroma dokumentacije:

- predpisi in drugi dokumenti pravnega in upravnega značaja, ki jih izdaja javnopravna oseba v okviru svoje pristojnosti (zakoni, podzakonski akti, uredbe, navodila, statuti, pravilniki, odločbe, sodbe, sklepi in drugo),

- uradne, javne evidence, vključno z zbirkami osebnih podatkov (uradne evidence, katastri, kartoteke, registri, sezname in drugo),

- lastni zapisniki sej z gradivom za seje organov in teles javnopravne osebe (skupščin, svetov, odborov, komisij, delovnih teles, zborovanj, posvetovanj, seminarjev, okroglih miz in drugih organov),

- celotne pomembnejše zadeve iz upravnega postopka, za katerega je pristojna javnopravna oseba,

- celotni pomembnejši spisi pravosodnih or-

ganov, ločenih po vrstah zadev oziroma vpisanih,

- dokumenti o ustanovitvi, organizaciji in likvidaciji javnopravne osebe,

- zapisniki o izidu volitev in referendumov,

- plani, poročila in analize vseh vrst (zlasti letni in pomembnejši posamezni),

- zbirna statistična poročila in analize (zlasti letna),

- proračuni in zaključni računi,

- gradbena dokumentacija z načrti objektov, katerih lastnik je javnopravna oseba,

- gradbeni načrti javnih objektov in izbor načrtov zasebnih objektov pri tistih upravnih organih, ki so pristojni za izdajo gradbenih dovoljenj,

- tehnološka dokumentacija,

- lastne premoženjsko pravne zadeve,

- vse premoženjsko pravne zadeve pri upravnih organih, ki zadevajo postopke nacionalizacij, zaplemb, denacionalizacij, vračanja premoženja, komasacij, agrarne reforme, lastninskega preoblikovanja,

- tiskano arhivsko gradivo: interne, uradne, poslovne, jubilejne publikacije, tiskani zapisniki sej, letna poročila in plani, reklamne objave, prospekti, letaki, plakati, vzorci tiskanih obrazcev in podobno gradivo, ki ga je nastalo pri poslovanju javnopravne osebe,

- pomembne poslovne in druge knjige (zlasti vpisne knjige, kronike, dnevniki, spomini),

- celovečerni in dokumentarni filmi,

- fotografije, filmi in videoposnetki o poslovanju in dejavnosti javnopravne osebe, o naravi, objektih, napravah, ljudeh, delavcih, pomembnih pojavih, dogodkih in prireditvah,

- vse predpisane pisarniške evidence o dokumentarnem gradivu,

- odlikovanja in priznanja,

- vzorci posameznih dokumentov, zadev, dosjejev in drugih vrst gradiva po različnih kriterijih vzorčenja.

2. Glede na tipične splošne funkcije oziroma pristojnosti

1. Splošna in organizacijska funkcija:

- gradivo o ustanovitvi, konstituiranju, registraciji, združitvah, pripojitvah, izločitvah, razdelitvah, sanacijah, ukrepih varstva, stečajih, likvidacijah oziroma ukinitvah, prenehanjih in drugih statusnih spremembah (zakoni, nekdanji družbeni dogovori in samoupravni sporazumi, vloge in mnenja za registracijo, odločbe, sklepi, zapisniki, statuti, pravila, pravilniki in drugi splošni akti, izpiski iz registrov obrti, podjetij, društev),

- gradivo o notranji organiziranosti in poslovanju (zakoni, predpisi, statuti, splošni in nekdanji samoupravni akti, organigrami, organizacijski projekti in analize itd.),

- gradivo o zemljiškoknjžnih zadevah v zvezi z lastništvom nepremičnin (odločbe, sklepi, kupoprodajne pogodbe, izpiski iz zemljiških knjig),

- gradivo o imenovanjih, volitvah in referendumih (sklepi o imenovanjih funkcionarjev, vodilnih in poslovodnih delavcev; razpisi volitev in referendumov, zapisniki o izidih, plakati, letaki in propagandno gradivo).

2. Upravna, pravosodna, poslovodna in samoupravna funkcija:

- zapisniki sej političnih, oblastnih, upravnih, pravosodnih, poslovodnih, samoupravnih, inšpekcijskih, nadzornih, strokovnih in drugih organov upravljanja in poslovanja vseh vrst institucij (praviloma z gradivom za seje),

- odločbe, sodbe, sklepi, zapisniki, mnenja navedenih organov v pomembnih zadevah iz njihove pristojnosti in pomembne celotne zadeve oziroma spisi iz upravnega ali sodnega postopka, ki ga ti organi vodijo,

- splošni pravni in nekdanji samoupravni akti (statuti, pravilniki, poslovniki, in drugi splošni in samoupravni akti, samoupravni sporazumi, družbeni dogovori),

- okrožnice, obvestila, navodila, inštrukcije itd..

3. Kadrovska funkcija:

- plani delovne sile,

- zbirna letna in občasna poročila o zaposlenih delavcih, fluktuaciji, osebnih dohodkih, izobraževanju delavcev, pripravnikih, strokovnih izpitih, disciplinskih postopkih, varstvu pri delu, nesrečah pri delu, stvarkah itd.

- izbor disciplinskih zadev, z izrečeno kaznijo prenehanja delovnega razmerja.

4. Finančna in komercialna funkcija:

- zbirni (praviloma letni) letni finančni plani in poročila,

- državni proračuni in proračuni lokalnih skupnosti,

- zaključni računi s poslovnimi poročili,

- začetne, združitevne, likvidacijske in druge bilance ter inventurni zaključki,

- raziskave in poročila o tržiščih,

- zbirni letni plani, poročila in obračuni o prodaji, nabavi, izvozu, uvozu, trgovini, preskrbi itd.,

- gradivo o ekonomski propagandi in reklami (prospekti, navodila, oglasi, plakati, časopisne, RTV in druge reklame, fotografije, reklamni filmi in spoti, razstavnici in prodajni katalogi).

5. Statistika, planiranje in analiziranje vseh področij dejavnosti:

- predvsem letni, srednjeročni, dolgoročni, občasni plani ter analize in poročila najrazličnejših vrst in vsebin,

- zbirna letna statistična poročila in analize javnopravnih oseb,

- statistično gradivo, ki ga morajo javnopravne osebe izpolnjevati po predpisih, ki urejajo statistične raziskave, pomembne za vso državo,

- vse zbirne (praviloma) letne statistične obdelave upravnih in statističnih organov kot so na primer: statistični letopisi, rezultati najrazličnejših statističnih raziskovanj (prvi in končni),

statistična poročila, bilteni, informacije, prikazi in študije, rezultati raziskovanj, analize, metodološke raziskave itd. oziroma zbirni sekundarni statistični podatki in informacije.

6. Investicije, gradnje in razvoj:

- urbanistični in prostorski načrti,

- investicijski programi in poročila,

- lastna gradbena dokumentacija, vključno z gradbenimi načrti objektov in naprav,

- razvojni načrti nove tehnologije, proizvodnje in izdelkov (tehnološka dokumentacija),

- raziskovalni projekti, elaborati in analize,

- normativi in standardi,

- izumi, patenti, licence, tehnične izboljšave in inovacije.

7. Informacijsko – dokumentacijska funkcija:

- obvestila, informatorji, interna in javna glasila, uradni listi, časopisi,

- zapisniki in poročila zborovanj, posvetovanj, kongresov, simpozijev, seminarjev, predavanj, predstavitev, tiskovnih konferenc,

- publikacije o zgodovinskem razvoju in dejavnosti, letopisi in zborniki,

- magnetofonski trakovi in kasete, fotografije, filmi, videokasete itd. z zvočnimi in slikovnimi posnetki dela, poslovanja in dejavnosti javnopravnih oseb, objektov, naprav, dogodkov, procesov, pojavov, oseb in krajev, še posebej raznih prireditvev, proslav, jubilejev, spominov, govorov itd.,

- plakati, letaki, brošure in drugi drobni tiski o dejavnosti javnopravnih oseb, kronike, dnevniki in spomini.

SUMMARY

FROM THE CREATION OF RECORDS TO THE TRANSFER OF ARCHIVAL MATERIAL IN THE SLOVENE PUBLIC ADMINISTRATION

The contribution reviews the contemporary administrative records management procedures from the creation of the records by the public administration bodies through to their final disposition, focussing on the questions surrounding files classification schemes based on contents, computerized supervision of documentary material, selection and transfer of public archival material to the competent state archive, electronic operation, electronic archiving and education of the civil servants employed in this area of activity. In Slovenia, these procedures were regulated in 1997 with the Law on the archival material and archives. The law was subsequently complemented with the archival regulation acts of 1999, the new Regulation on the public administration's documentary material management of December 2001 and the Guidelines for the implementation of this regulation of April 2002. The Law on electronic operation and electronic signature, which took effect in mid-2000, legally paved the way for the public administration's transition to the "electronic era".

Družbeni pravobranilec Slovenije, pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva

JELKA MELIK

Družbeni pravobranilec Republike Slovenije je samostojen državni organ, ki opravlja določene funkcije v zvezi z varstvom družbene lastnine in varstvom pravic delavcev. Njegovo delovanje in prenehanje ureja Zakon o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije¹. Zakon določa, da družbeni pravobranilec opravlja svojo nalogo na celotnem območju države in ima najmanj deset namestnikov ter sedež v Ljubljani.² Družbeni pravobranilec Republike Slovenije ima šest namestnikov, in sicer 2 namestnika na sedežu in 4 zunaj le-tega (Novo mesto, Koper, Postojna, Radlje ob Dravi).

Družbeni pravobranilec ni nov organ, čeprav ga pod tem imenom prejšnja državna ureditev ni poznala. Nadaljuje in končuje delo, ki ga je v sedemdesetih letih začel družbeni pravobranilec samoupravljanja³ in nadaljeval v letu 1994⁴ ustanovljeni družbeni pravobranilec Republike Slovenije. Je organ prehodne narave. Družbeni pravobranilec samoupravljanja je bil organ družbene skupnosti, uveden z ustavo leta 1974 z namenom varovanja samoupravnih pravic in družbene lastnine. Organizacijo in delovno področje na novo ustanovljenega organa sta urejala zvezni in republiški zakon iz leta 1975.⁵ V Sloveniji je delovalo več družbenih pravobranilcev samoupravljanja, in sicer družbeni pravobranilec samoupravljanja SR Slovenije ter več družbenih pravobranilcev samoupravljanja za območje ene ali več občin. Družbeni pravobranilci samoupravljanja iz vse republike so se, zaradi poenotenja njihovega delovanja, sestajali tudi in skupnih sejah ter sprejemali za vse obvezujoče sklepe in stališča. Vsak na svojem področju so opravljali naloge varstva samoupravnih pravic in družbene lastnine z proučevanjem in analiziranjem stanja. V primeru kršitev so ukrepali s pobudami, predlogi in opozorili pri kršiteljih ter nazadnje tudi z vlaganjem pravnih sredstev. Republiški družbeni pravobranilec samoupravljanja pa je spremljal stanje in pojave varovanja samoupravnih pravic in družbene lastnine na območju celotne republike in tudi neposredno ukrepal ter vlagal pravna sredstva, kadar je ocenil, da je primer širšega pomena. Dolžan je bil tudi spremljati delo nižjih

družbenih pravobranilcev samoupravljanja in v nekaterih primerih tudi prevzeti njihove primere.⁶

Pisarniško poslovanje v tem organu je sprva določalo navodilo o organizaciji in vodenju pisarniškega poslovanja iz leta 1978, kasneje pa navodilo o organizaciji in načinu pisarniškega poslovanja iz leta 1986. Dokumentarno gradivo družbenih pravobranilcev samoupravljanja od tega datuma dalje sestavljajo predvsem te vrste: spis (vsak napisan sestavek, s katerim se začne, dopolni, spremeni, prekine ali konča uradno delo, kot na primer zahteva, predlog, brzojavka), uradni zaznamek (napisan sestavek, ki vsebuje ime in priimek stranke, dela in naloge, ki jih opravlja, naziv organizacije združenega dela, kratko vsebino navedb in dokazov ter ukrep ali pojasnilo družbenega pravobranilca samoupravljanja), priloga (napisan sestavek ali predmet, ki je priložen spisu kot pojasnilo ali kot dokaz vsebine spisa), zadeva (zbir spisov in prilog, ki se nanašajo na isti ali podoben pojav in se vpišejo v vpisnik pod isto številko ter vložijo v isti ovitek). S tem navodilom so bili v poslovanje družbenega pravobranilca samoupravljanja uvedeni vpisniki. Prvi in glavni je bil vpisnik zadev, ki se je označeval s kratico VZ. Vanj naj bi se vpisovale pismene vloge, ki so bile v zvezi z izvajanjem osnovne funkcije družbenega pravobranilca samoupravljanja kot na primer: predlogi, pobude, zahtevki, mnenja in vloge, s katerimi družbeni pravobranilec samoupravljanja zahteva obvestilo, poročilo, samoupravne splošne akte in podobno. Drugi je bil vpisnik uradnih zaznamkov (VUZ), namenjen vpisovanju vseh uradnih zaznamkov, ki so jih družbeni pravobranilci sestavili v primerih, ko so se subjekti ustno obračali nanje in ni bila potrebna njihova nadaljnja dejavnost (ustna informacija, nasvet ipd). Tretji pa je bil splošni vpisnik, označen s kratico SV in določen za vpisovanje vlog, ki so bile naslovljene na družbene pravobranilce samoupravljanja, se niso nanašale na varstvo samoupravljanja in družbene lastnine, kot na primer razno delegatsko gradivo, računovodske zadeve.

Zakon o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije iz leta 1994 je razveljavil Zakon o družbenem pravobranilcu samoupravljanja iz leta

¹ Uradni list RS, št. 69/95.

² Zakon o družbenem pravobranilcu, člen 2.

³ Uradni list SRS, št. 21/75, 31/84 in Uradni list RS, št. 8/90.

⁴ Uradni list RS, št. 71/94 in 20/95.

⁵ Uradni list SFRJ, št. 36/75 in Uradni list SRS, št. 21/75.

⁶ Več o tem glej Jelka Melik, Dokumentarno gradivo družbenih pravobranilcev samoupravljanja in njegova valorizacija, Arhivi XII/1989, str. 22.

1975.⁷ Določil je, da je družbeni pravobranilec Republike Slovenije samostojni organ, ki opravlja vse naloge in pooblastila, ki jih je do tedaj imel družbeni pravobranilec samoupravljanja.⁸ Novi organ naj bi opravljal svojo funkcijo na celotnem območju nove države, in sicer z vsaj desetimi namestniki. Določeno je bilo, da ima sedež v Ljubljani.⁹ Družbenega pravobranilca in njegove namestnike je po novih določilih imenoval in razreševal Državni zbor Republike Slovenije in sicer na predlog Komisije Državnega zbora Republike Slovenije za volitve, imenovanja in administrativne zadeve po opravljenem javnem razpisu za nedoločen čas.¹⁰ Družbeni pravobranilec in njegovi namestniki so bili za svoje delo odgovorni Državnemu zboru in dolžni o svojem delu najmanj enkrat na leto poročati Državnemu zboru (kolikor ni šlo za izredne primere, ko so bila potrebna posebna poročila).¹¹ Za Družbenega pravobranilca in njegove namestnike je zakon zahteval poleg splošnih pogojev, kot so državljanstvo Republike Slovenije, poslovna in zdravstvena sposobnost, aktivno obvladanje slovenskega jezika in nekaznovanost, še starost trideset let, diplomu pravne fakultete in opravljen pravniški državni izpit ter pet let delovnih izkušenj s področja varstva družbene lastnine in pravic delavcev iz delovnih razmerij. Akt o notranji organizaciji in sistematizaciji delovnih mest je določil Družbeni pravobranilec v soglasju s Komisijo Državnega zbora Republike Slovenije za volitve, imenovanja in administrativne zadeve.¹² Kakšno je bilo delovno področje novega organa? Družbeni pravobranilec je, na svojo pobudo ali na predlog organov, fizičnih in pravnih oseb, začel postopek za varstvo družbene lastnine in pravic delavcev, pri čemer je s svojimi pobudami in mnenji preprečeval kršitev pravic delavcev in oškodovanje družbene lastnine, z zahtevami in tožbami pa zahteval odpravo kršitev pravic oziroma odpravo oškodovanja družbene lastnine.¹³ Dolžan je bil podati ovadbo pristojnemu državnemu tožilcu zaradi uvedbe postopka zoper odgovorno osebo, če je menil, da je bilo z oškodovanjem družbene lastnine ali s kršitvijo pravic delavcev storjeno kaznivo dejanje.¹⁴ Kadar je menil, da je potrebno, je lahko zahteval, da se skliče seja organa upravljanja gospodarske družbe oziroma druge pravne osebe.¹⁵ Zakon nosi datum 3. november 1994. Po letu dni, natančneje 15. novembra 1995 smo dobili nov zakon o družbenem pravobranilcu, ki ima tudi

enako ime. Nekaj določb je ostalo enakih, nekaj je bilo dopoljenih oziroma spremenjenih. Največ sprememb prinaša 1. člen. Novi Družbeni pravobranilec Republike Slovenije je tokrat samostojni državni organ, ki opravlja določene funkcije v zvezi z varstvom družbene lastnine in v zvezi z varstvom pravic delavcev.¹⁶ Prvo vrsto nalog opravlja po pooblastilih, ki jih je imel družbeni pravobranilec samoupravljanja na podlagi zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij,¹⁷ zakona o gospodarskih javnih službah¹⁸ in zakona o gospodarskih družbah¹⁹ ter Družbenega pravobranilca RS po drugih predpisih. Drugo vrsto nalog pa opravlja po pooblastilih, ki jih je imel družbeni pravobranilec samoupravljanja na podlagi zakona o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja.²⁰ Družbeni pravobranilec deluje do dokončanja sodnih postopkov v zvezi z varstvom družbene lastnine, oziroma do uveljavitve novega zakona, ki bo urejal delovna razmerja. Nekoliko spremenjen je tudi člen, ki določa pogoje za imenovanje družbenega pravobranilca oziroma njegovih namestnikov.²¹ Za družbenega pravobranilca ali njegovega namestnika je lahko imenovan državljan Republike Slovenije, ki je poslovno in zdravstveno sposoben, osebnostno primeren za opravljanje funkcije, ki aktivno obvlada slovenski jezik in je diplomirani pravnik s pravniškim državnim izpitom ali pa diplomirani ekonomist in ima najmanj pet let delovnih izkušenj ter ni bil pravnomočno obsojen za kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti. Za opravljanje funkcije družbenega pravobranilca, po črki zakona ni primeren, kdor se je ali se še obnaša tako, da je mogoče na podlagi njegovega ravnanja utemeljeno sklepati, da funkcije družbenega pravobranilca ne bo opravljal pošteno in vestno. Najpomembnejše pa so podrobnejše določbe zakona, ki govore o delovnem področju družbenega pravobranilca.²² Družbeni pravobranilec začne postopek za varstvo družbene lastnine in pravic delavcev na lastno pobudo ali na predlog drugih organov, fizičnih in pravnih oseb. V funkciji varovanja družbene lastnine družbeni pravobranilec preprečuje oškodovanje družbene lastnine in zahteva odpravo oškodovanja le-te; zahteva uvedbo postopka revizije;²³ z

7 Uradni list SRS, št. 21/75.

8 1. člen ZDruP.

9 2. člen ZDruP.

10 3. člen ZDruP.

11 12. člen ZDruP.

12 7. člen ZDruP.

13 8. člen ZDruP.

14 9. člen ZDruP.

15 10. člen ZDruP.

16 1. člen ZDruP.

17 Uradni list RS 55/92, 7/93, 31/93, 32/94.

18 Uradni list RS 32/93.

19 Uradni list RS 30/93, 29/94 in 82/94.

20 Uradni list RS 60/89 in 42/90.

21 3. člen ZDruP.

22 Členi 8 – 11 ZDruP.

23 48. člen Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij namreč določa: "Pred začetkom preoblikovanja se v podjetjih ali v od njih odvisnih ali povezanih podjetjih, ki so se v času od 1. 1. 1990 do uveljavitve tega zakona kakorkoli statusno preoblikovala, reorganizirala, brezplačno prenašala družbeni kapital ali ustanavljala in vlagala v nova podjetja ali so prenašala posamezne poslovne funkcije na druga podjetja, opravi finančni, računovodski in pravni pregled ter preverjanje zakonitosti in

vložitvijo tožbe začne postopek za razveljavitev ali ugotovitev ničnosti posameznih dejanj ali pogodb, sklenjenih v škodo družbenega kapitala, ali postopek za spremembo pogodbeno dogovorjenih velikosti deležev udeležbe pri upravljanju oziroma delitvi dobička, če ti niso določeni v skladu z velikostjo vloženih sredstev; vloži tožbo zoper odločbo o soglasju k ocenitvi vrednosti deležev družbenega kapitala, ki v javnih podjetjih in drugih podjetjih in organizacijah, ki opravljajo dejavnosti, ki se štejejo za gospodarske javne službe, postanejo lastnina republike, občine ali mesta; opravlja druga pravna dejanja v skladu z veljavnimi predpisi.

V funkciji varovanja pravic delavcev družbeni pravobranilec pri delodajalcih vloži zahtevo za začetek disciplinskega postopka; vloži ugovor zoper odločbo disciplinskega organa prve stopnje; začne postopek pred pristojnim sodiščem zoper odločbo disciplinskega organa, izdano na drugi stopnji, ter nudi varstvo pravic delavcev pri uveljavljanju posamičnih pravic iz delovnega razmerja.

Pri uresničevanju svojih nalog družbeni pravobranilec lahko zahteva, da mu pravne osebe posredujejo splošne akte in druge listine. Družbeni pravobranilec je dolžan podati ovadbo pristojnemu državnemu tožilcu zaradi uvedbe postopka zoper odgovorno osebo, če meni, da je z oškodovanjem družbene lastnine ali s kršitvijo pravic delavcev storjeno kaznivo dejanje. Državni organi in sodišča so dolžni dajati družbenemu pravobranilcu ustrezno pravno pomoč in podatke, potrebne za izvajanje njegove funkcije. Določeno je tudi, da družbeni pravobranilec Republike Slovenije deluje le do dokončanja sodnih postopkov v zvezi z varstvom družbene lastnine, oziroma do uveljavitve novega zakona, ki bo urejal delovna razmerja.

Družbeni pravobranilec Republike Slovenije ni sprejel nobenega novega akta o pisarniškem poslovanju, temveč je prevzel star način poslovanja in v zvezi s svojo novo funkcijo vpeljal vpisnik revizij, za katerega uporablja kratico R. V ta vpisnik se vpisujejo vse zadeve v zvezi z revizijo. Prav tako je bil vpeljan vpisnik D, kamor naj bi se vpisovale zadeve v zvezi z denacionalizacijo.²⁴ (V šestih mesecih je namreč mo-

pravilnosti poslovanja (v nadaljnjem besedilu: **postopek revizije**), če obstaja utemeljen sum, da je pri tem prišlo do oškodovanja družbene lastnine."

²⁴ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o denacionalizaciji (Uradni. list RS, št. 65/98) določa v prehodnih določbah v 23. členu: Ne glede na roke, določene z zakonom, ki ureja splošni upravni postopek, je dopustno začeti postopek obnove zoper pravnomočno odločbo, izdano v postopku denacionalizacije, zoper katero ni več mogoče vložiti izrednih pravnih sredstev po zakonu, ki ureja splošni upravni postopek, v roku šestih mesecev po uveljavitvi tega zakona v primerih:

1. če je bila tujcu vrnjena nepremičnina v nasprotju z veljavnimi predpisi;
2. če je prejšnji lastnik premoženja imel pravico od tuje države zahtevati odškodnino za podržavljeno premoženje in v drugih

gel DRUP zahtevati obnovo postopka glede že končanih denacionalizacijskih postopkov. Začeta je bila le ena zadeva.) Opustil pa je vpisnik VUZ. Vpisniki, ki jih vodijo pri Družbenem pravobranilcu Republike Slovenije danes, so torej: VZ, R in SV.

Arhivsko gradivo družbenega pravobranilca samoupravljanja je bilo prevzeto leta 1991. Dokumentarno gradivo, ki je nastalo po tem datumu, bomo razdelili na dve skupini, in sicer na gradivo, ki je nastalo pred uveljavitvijo Zakona o družbenem pravobranilcu RS in po njem. Za prvi del gradiva velja staro navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva iz leta 1989, za drugi del bo izdano novo navodilo v smislu spodaj navedenih ugotovitev.

Ob preudarjanju, katero dokumentarno gradivo želimo ohraniti, da bi služilo kasnejšim znanstvenim raziskavam ali pravni varnosti, smo se ozrli nazaj na prehojeno pot Družbenega pravobranilca samoupravljanja in njegovega naslednika Družbenega pravobranilca Republike Slovenije. Kakšna je bila njegova dejanska vloga v družbi? Bil je ena poslednjih "domislic" socialistične družbene ureditve, ki je skupaj s sodišči združenega dela predstavljal zanimivo posebnost. Težko bi ugotovili, kakšni skriti motivi takratne oblasti so ga priklicali v življenje, a ob pregledovanju njegove pisne dediščine presenečeni ugotavljamo, da njegova vloga ni bila tako nepomembna in nekoristna, kot se morda zdi na prvi pogled. Preprečil je mnogo nepravilnosti pri upravljanju z družbenim premoženjem in obvaroval številne delavce pred raznovrstnimi krivicami. Dostikrat sta bila dovolj že njegovo mnenje in nasvet, da so se zadeve uredile. Prihranil je čas in delo sodiščem. Pozneje, v novi državi, se je njegova vloga zmanjšala, če ne povsem izničila. Zakon mu je sicer dal in mu še daje dokaj pomembno funkcijo, ne pa prav dosti možnosti, da bi jo lahko uspešno opravil. Prav to nam zelo nazorno sporoča dokumentarno gradivo, ki nam razkriva tudi številne primere končne usode družbenega premoženja.

Po temeljitem pregledovanju obstoječega pis-

primerih, ko je bila premoženjska pravica priznana osebi, ki po določbah tega zakona ne more biti upravičenec;

3. če v odločbi o denacionalizaciji, v nasprotju s tem zakonom, ni bila upoštevana za podržavljeno premoženje izplačana odškodnina;

4. če je bila nepravilno izdana pozitivna ugotovitvena odločba o državljanstvu.

Predlog za obnovo postopka lahko vložijo stranke v postopku, državni tožilec, državni pravobranilec in **družbeni pravobranilec**, obnovo postopka pa lahko uvede tudi organ, ki je odločbo izdal.

Predlog za obnovo postopka v pravnomočno končanih pravnih in nepravdnih zadevah, v katerih zoper izdano odločbo ni več mogoče vložiti izrednih pravnih sredstev, se lahko vloži v šestih mesecih po uveljavitvi tega zakona.

Predlog za obnovo iz prejšnjega odstavka lahko vloži oseba iz drugega odstavka tega člena.

nega gradiva in tesnem sodelovanju ter posvetovanju z ustvarjalcem menimo, da predstavljajo arhivsko gradivo vsi spisi, ki so vpisani v vpisnike VZ, VUZ, D in R. Spisi, ki se vpisujejo v vpisnik SV, ne sestavljajo arhivskega gradiva v celoti, temveč le delno. Te zadeve je treba obrati glede na pomembnost zadeve, kolikor le ta odraža temeljne funkcije družbenega pravobranilca. Med spisi SV bomo odbrali predvsem zapisnike posvetovanj in skupnih sej vseh družbenih pravobranilcev, gradivo, ki je nastalo ob sodelovanju z drugimi organi, biltene ter letna poročila o delu. Arhivsko gradivo so tudi vsi vpisniki. Prav tako so arhivsko gradivo vsi uradni zaznamki, ki so nastali po letu 1994 oziroma 1995, kolikor niso postali sestavni del spisa, dokumenti v zvezi s sodelovanjem organa z Agencijo Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, Slovensko razvojno družbo ter Agencijo za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij; pravilniki in drugi akti družbenega pravobranilca, letna poročila Državnemu zboru ter zbirna in vsa druga poročila o odpravljanju oškodovanj družbene lastnine od 1.

julija 1993 pa do konca poročevalskega obdobja.

SUMMARY

SOCIAL CUSTODIAN OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA: AN IMPORTANT CREATOR OF ARCHIVAL MATERIAL

As we reflected upon the selection of the documentary material that we wish to preserve for the benefit of the future scientific research community or legal certainty, we looked back at the path walked by Social custodian of rights of self-management and his legal successor Social custodian of the Republic of Slovenia. Social custodian of self-management was an institution that was introduced with the 1974 Constitution and served the purpose of defending the rights of self-management and public property. Social custodian of the rights of self-management was one of the last original institutions of the socialist system and, together with the courts of associated work, it represented an interesting particularity. Social custodian of the Republic of Slovenia completes his work with the transition to a new social order.

Alois Schaffenrath, Kapucinski samostan v Ljubljani, 1817. Kapucinski samostan na današnjem Kongresnem trgu so porušili pred kongresom svete alianse 1821 in na tem prostoru uredili trg in park. Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. Narodni muzej Slovenije, Grafični kabinet

Pisarjevo znanje v poznem srednjem veku, kot je razvidno iz rokopisa NUK Ms 38

MARKO DRPIĆ

1 Uvod

Pojem "srednjeveški rokopis" nam iz spomina nemara vedno priključuje podobne predstave. Pomeni nam lepo izdelano knjigo, pisano z gotško pisavo, polno sličic živopisnih barv; vezana v usnje pa ima že od daleč prepoznaven valovit hrbet. Če tako knjigo odpremo in se njeni obliki natančneje posvetimo, vidimo, da je sestavljena iz podrobnosti, ki nam, uporabljene po določenih načelih, pričarajo vtis "srednjeveškega rokopisa". Vsaka od teh podrobnosti nam pripoveduje svojo zgodbo in pisar jih je moral poznati, da je lahko nastalo tako celostno delo.

Naročnik je bil vedno tisti, ki je odločal, kakšen naj bo rokopis. Lahko si je zaželel "z lepimi podobami" opremljen rokopis, ali pa le skromen prepis besedila, ki ga je potreboval za študij. Pergaminar, pisar, iluminator in knjigovez (to je bila lahko ena oseba) pa so morali naročnikove želje spremeniti v stvarnost. Namen te razprave je slediti pisarju pri odločitvah, ki jih je moral domisliti, preden se je lotil izdelave rokopisa; spoznati nekaj načel, znanj in tehnik, ki so mu pri tem pomagali, ter osvetliti nekatere okoliščine, v katerih je deloval. Mojstrstvo katere koli stroke je sestavljeno iz vedenj, ki presegajo okvire same stroke. Tako je bilo tudi s pisarjem. Njegova naloga se ni začela in končala zgolj pri pisanju. Če ni bil skriptorij zares velik in vse naloge niso bile razdeljene med veliko mojstrov, je moral en sam človek prevzeti več kot le vlogo prepisovalca: pripravil je pisno podlago (pergament), se odločal o formatu in merah pisnega polja, razmišljal o obsegu rokopisa, vrstah pisav in okrasa. Čeprav pojem grafično oblikovanje uporabljamo šele od leta 1922, so resnični mojstri vidnih sporočil obstajali že davno prej. Ti mojstri so z rustiko izjemne lepote izdelovali grafite v Pompejih,¹ oblikovali klasično popolne napise na rimskih slavolokih in prav ti mojstri so, skupaj z duhom časa, oblikovali srednjeveške rokopise.

Preučevanje srednjeveških rokopisov največkrat sloni na treh vrstah virov: arheološki in pisni viri ter izvornik. Pričujoča razprava je nastala na podlagi opazovanja izvornika latinske Biblije, hranjene v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK) v Ljubljani s signaturo Ms 38. Čeprav je le ena od deset tisoč

ohranjenih zapisov Vulgate,² nam preučevanje le-te, povezano z drugim znanjem, pomaga oblikovati pogled na poznosrednjeveško izdelavo rokopisov. S pozornim opazovanjem tako celotne podobe rokopisa kot tudi najmanjših podrobnosti pisave spoznamo pisarjevo razmišljanje, znanja in spretnosti. Za nekatere ugotovitve je rokopis edini vir, pri primerjavah pa smo se opirali na reprodukcije drugih, od Ms 38 starejših ali sočasnih rokopisov, ter na strokovno literaturo. Primarnih pisnih virov nismo uporabljali.

Sekundarni namen razprave je poskus datiranja nastanka rokopisa na podlagi zgoraj spoznanega.

2 Metodologija

Preučevanje pisarjevega znanja presega okvire ene same vede. Skozi besedilo, ki sledi, se prepletajo vsaj štiri. Vsaka v svojem ožjem ali širšem okviru razloži mnogo pogledov na rokopis, v pričujoči razpravi pa bom uporabil le tiste vidike, ki se tičejo navedenih ciljev.

Kodikologija razkriva tehnike izdelave rokopisa, vendar kodikološka analiza pogosto zajema tudi oblikovanje strani, pisavo in umetnostne sloge. Je vez med materialno in intelektualno vsebino rokopisa.³ Pomagala nam bo razkriti, kako si je pisar pred začetkom prepisovanja pripravil pomožne črte.

Paleografija razloži nastanek in razvoj pisav, njene izsledke pa uporabljajo v prvi vrsti vsi, ki jih zanima vsebina rokopisa. Paleografija je pravzaprav orodje za prepoznavanje posameznih črk, ligatur in krajšav. Pomagala bo pri tipološki in časovni umestitvi pisave.

Kaligrafija pravzaprav ne sodi med raziskovalne vede, temveč med uporabne umetnosti; raziskovalna pa je vsekakor njena historična podzvrst. V srednjem veku je pomenila spretnost lepega, predvsem formalnega pisanja in krašenja inicial, hkrati pa tudi poznavanje kratic in njihovih znakov. V tej razpravi bo razložila značilnosti posameznih črkovnih vrst v Ms 38: njihovo anatomijo ter razmerja med črko in drugimi enotami.

Umetnostna zgodovina se ukvarja z okrasnimi sestavinami rokopisa in začenja z osnovnim, kot ga poimenuje, kaligrafskim okrasom (tega ne

¹ Gray, 1986, str. 15 in 21 ter sl. 6.

² Smith, 1997.

³ Peterson, 1997.

izdela miniaturist, temveč pisar) in gre prek rastlinskih in zoomorfnih motivov vse do miniaturne. V razpravi bomo ob pomoči umetnostne zgodovine ugotavljali prvine fleuroniranega okrasa. (Pre)poznavanje osnovnih prvin, pa naj gre za duktus pisave ali okrasa, je podlaga za ugotavljanje osebnih značilnosti posameznega pisarja, florista ali iluminatorja, ali pa "šole", ki ji je pripadal. To znanje nam pomaga tudi pri časovnem umeščanju rokopisa.

Raziskovalni cilj katere koli od zgornjih ved redko ostane znotraj samo svojih meja. Že v starejši, še posebej pa v sodobni paleografski literaturi zasledimo poglavja s kodikološko vsebino (na primer način pikiranja), pa tudi taka, ki natančneje opisujejo poteze pri izdelavi posameznih črk, kar sega na področje kaligrafije. Tudi v tej razpravi – razen pri formalni analizi fleuronéeja – meje med temi vedami ne bodo vedno jasno vidne.

Pri navajanju folijev velja naslednja struktura: najprej navajamo folij, nato stolpec (z rimsko številko), zatem vrstico (z arabsko številko).

3 Terminologija

Na kodikološkem področju je vidnejši prispevek k uvajanju slovenske terminologije pripisati prof. dr. Nataši Golob in dr. Jedrt Vodopivec, pa tudi objave paleografskih besedil v slovenščini imajo bogato zgodovino. Še najbolj problematična je kaligrafija. Če se paleografija (še) lahko izogne poimenovanju najosnovnejših delov črk, se jim kaligrafija zagotovo ne more. Bogata kaligrafska terminologija je nastajala skupaj s kaligrafskimi priročniki ob zatonu srednjega veka. Znanje so prevzeli tipografi in prav tipografija je danes v veliki meri terminološki vir kaligrafiji. Zapisi o tipografiji so v slovenkem jeziku redki, o kaligrafiji pa jih praktično ni. Pomembno pot sta v prejšnjih desetletjih opravila Jože Paradiž in Srečko Mrak z učbeniki za ročne stavce. Vendar kaže, da tam uporabljena terminologija ni prešla v širšo, zagotovo pa tudi ne v strokovno rabo, v kateri prevladujejo žargonski izrazi z močnimi koreninami v nemškem, z izumom računalniškega preloma pa tudi v angleškem jeziku. V devetdesetih letih je stanje močno popravil Lucijan Bratuš s predavanji na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost in z objavami v reviji Tip. Nekakšen terminološki slovarček na koncu razprave je tako plod dela vseh zgoraj naštetih strokovnjakov, nekaj izrazov pa uvajam sam. Brez dvoma bo natančno in jedrnat izražanje spodbudila še daljše obdobje trajajoča strokovna diskusija.

Stališče, da je uvajanje novih terminov ob dejstvu, da ti že obstajajo, prej škodljivo (in ne nazadnje vase zaverovano) kot pa koristno ravnanje, delno drži. Drži pa tudi, da prav črko lah-

ko opisuje kodikolog, paleograf,⁴ kaligraf, umetnostni zgodovinar, tipograf in celo poet.⁵ Vsak izmed njih se opira na znanje in terminologijo, povezano z razvojem in vidikom stroke, ki ji pripada. Razumljivo je torej, da za isti element obstaja več pojmov. Sam bom v največji meri izhajal iz lastne kaligrafske prakse in literature in bom v dvomih raje uporabil kaligrafski izraz.

V besedilu za mojstra, ki je rokopis prepisal, ga opremil z inicialami in jih okrasil, dosledno uporabljam izraz pisar. Ustrezen in tudi že v nestrokovni javnosti prepoznan je še izraz kaligraf, a če so takega mojstra v srednjem veku imenovali scriptor, je pisar lep in ustrezen slovenski prevod. Zaradi razlogov, ki jih bomo še spoznali, je dejansko število pri nastajanju rokopisa sodelujočih mojstrov težko ugotoviti. Izraz pisar bom uporabljal splošno in tako bolj poudarjal njegovo vlogo, pa čeprav je pri nastanku rokopisa morda sodelovalo več rok.

4 Opis rokopisa

Kodikološko je rokopis opisal že Kos⁶ in ga tu v celoti povzemam:

Perg.; – 14. stoletje (glavni tekst); – 15,5 x 10 cm; – 543 f. (=2f. + 10 pol po 24 f. + 6 f. + 10 pol po 24 f. + 1 seksternij + 1 pola po 24 f. + 1 okternij + 3 f.); knjižna minuskula, glavni tekst v dveh stolpcih in od enotne roke (f. 3–497' in 501–539); ostali listi popisani v kurzivi 14. in 15. stoletja; vez v usnje z zlato obrezo iz 17. stoletja.

V katalogu rokopisnega oddelka NUK je opis rokopisa zgolj bibliografski, rokopis pa je prav tako datiran v 14. stoletje.⁷ Likovne značilnosti rokopisa so opisane ob razstavi Biblije na Slovenskem,⁸ v spremljajočem vodniku pa je še posebej na podlagi okrasa datiran v sredino 14. stoletja⁹ in opisan kot severnovzhodno francosko delo.

Zgornji opisi se, razen Kosovega, omejujejo na osrednji del rokopisa, torej z Vulgato in delno s predgovori ter kazalom hebrejskih imen popisani foliji od f. 3 do f. 539, in zgolj na tega je osredotočena tudi pričujoča razprava.

5 Nastajanje rokopisa

V svojem razvoju so se rokopisi pojavljali v najrazličnejših velikostih in oblikah. Velike potrebe po knjigi v obdobju gotike pa so narekovale bolj poenoteno izdelavo rokopisov; takšno delno poznamo že v karolinški renesansi. Uveljavljati so se začeli vzorci, ki so zakoreninili ustroj ro-

⁴ Ključno s tega področja je delo: Bischoff, B.: *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècles*. Paris 1954.

⁵ Neruda, 1977.

⁶ Kos; Stele, 1931, str. 35–36.

⁷ Katalog rokopisov, 1976, str. 19.

⁸ Biblije na Slovenskem, 1996, str. 58.

⁹ Kocjančič, 1996, str. 13.

kopisov. Uvedeni sta bili foliacija in celo numeracija vrstic, izdelava kazal je bila od 13. stoletja redna.¹⁰ Dela so bila razdeljena v knjige, poglavja v odlomke, ki so zaznamovani s črkami abecede. Z nastajanjem pisarskih cehov so se ustalile tudi fizične lastnosti rokopisa: format, pisava, vrsta okrasa, recepti za pripravo tint.

5.1 Naročnik in pisarjev stan

V 13. stoletju so pri nastajanju rokopisa lahko sodelovali pisarji zelo različnih stanov,¹¹ saj so kot posledica družbenih sprememb nastale nove skupnosti, ki so potrebovale knjige. Prepisovalci so bili še vedno menihi ali redovnice, vendar ti niso mogli zadovoljiti vseh potreb po knjigi (denimo na novo nastalih verskih redov). V zgodnjih dneh Sorbonne so veliko žepnih biblij prepisali ali dali prepisati¹² dominikanci. Poleg predavateljske vloge na univerzi je njihovo delo obsegalo tudi pridiganje med krivoverci. Brez dvoma so za obe dejavnosti potrebovali veliko prepisov. Menihom so se pridružili posvetni poklicni mojstri, katerih delavnice, podobne stationarijem iz pozne antike v Rimu, so se množile okoli univerz, saj so jim univerzitetne oblasti dajale razmnoževanti pregledane rokopise. Nazadnje je tu še laična proizvodnja knjige, za katero skrbijo librarij.¹³

S komentarji, kazalom in živo pagino opremljeno besedilo Ms 38 priča, da gre za rokopis, narejen v študijske namene. O tem lahko sklepamo tudi na podlagi fizičnih značilnosti rokopisa. V obdobju pred nastankom Ms 38 so bila biblična besedila namenjena bodisi liturgiji bodisi eksegezi, najpogosteje omejeni na samostane, cerkvena središča ali dvor. Formalnost njihove vloge je izpričevala že sama velikost teh biblij, saj so merile tudi 50 in več centimetrov v višino¹⁴ in obsegale več volumnov. Velikost je bila nujna, saj so bile, položene na bralne pulte, pogosto namenjene skupnemu branju oziroma branju z večje razdalje, ne pa intimni kontemplaciji. Napisane so bile z velikimi, tudi od daleč dobro vidnimi črkami, ter največkrat iluminirane. S formalno pisavo izpisano Vulgato so si zaradi njenega obsega lahko privoščili le bogatejši naročniki. Velike črke povečajo obseg rokopisa, njihovo pisanje pa zahteva veliko manipulacije s

peresom (še posebej pri izdelavi za formalno gotico značilnega ploskega zaključka pete stebela), kar pa je zamudno, pri majhnih črkah pa tudi težko izvedljivo. To vse skupaj draži izdelavo rokopisa.

Z nastankom univerz je Biblija postala obvezno berilo vsakega sholarja in ta jo je prebiral v miru svoje lastne sobe. K besedilu je pogosto dodajal svoje komentarje. Prav tej želji je sledil pisar, ko je naredil biblijo tako majhnega formata in iz tako tankega pergamenta, kar je oboje pomenostavilo njeno prenašanje. Tej funkciji rokopisa je sledila tudi pisava.

Rokopis Ms 38 je na prvi pogled skromnejši, saj nima slikarskega okrasa, a je še vedno zelo skrbno izdelan rokopis, katerega pisar je poznal lepota in kakovostna merila svojega časa in bil njihov zvest izvajalec. Najverjetneje gre torej za poklicnega prepisovalca, ki je pripadal enemu izmed tovrstnih cehov. Njegovi odliki sta enakomeren duktus skozi ves rokopis in zelo natančno vodena roka pri izdelavi inicialnega okrasa. Spontanost izdelave ravno tega okrasa, pri katerem pisarju ni bilo potrebno sproti razmišljati o nastalih okoliščinah (na primer dve zelo skupaj postavljeni iniciali, katerih okras se prepleta,¹⁵ ali pa v sam zgornji rob stolpca postavljene iniciali¹⁶), je posledica rutinskega izvajanja, ki ga je sposoben le pisar z več let izkušenj. Okras je lep in celosten, pa vendar zadržan in ne presega svoje temeljne funkcije – označevanje začetkov pomembnejših delov besedila, da jih je mogoče hitreje najti. Rokopis je očitno nastal za naročnika, ki bodisi ni imel veliko denarja, bodisi je pripadal takemu redu, ki ni podpiral bogatega knjižnega okrasa. Skozi ves rokopis se namreč ne pojavlja drugačen okras, kot le prav nič razkošen fleuronirani okras dvo- ali večvrstičnih inicial, ki je zadržane lepote, še posebej če ga primerjamo s historiziranimi inicialami ali rastlinskimi bordurami razkošnejših rokopisov.

Prav denar je bil pogosto razlog, da študenti rokopisov niso kupovali, temveč so jih prepisali po nareku profesorja. Oblika rokopisa je bila v tem primeru malo pomembna, bistvena je bila hitrost, s katero je rokopis nastal. Če bi bil Ms 38 prepis študenta, bi bil izpisan v kurzivni gotici.

5.2 Faze izdelave rokopisa

1. Pikiranje.

Pisar je z vbodi v pergament označil pisno polje in zaznamoval točke, s pomočjo katerih je potneje potegnili pomožne črte.

2. Liniranje.

Po prebadanju je pisar najprej potegnili vertikalne, nato pa še horizontalne pomožne črte.

3. Pisanje osnovnega besedila.

Pisar je najprej izpisal osnovno besedilo Vul-

¹⁰ Bischoff, 1990, str. 225.

¹¹ Ibid, str. 42.

¹² Walz, A.: *Vom Buchwesen im Predigerorden bis zum Jahre 1280*, in *Aus der Geisteswelt des Mittelalters*, Beitr. z. Gesch. d. Philos u. Theol. d. Mittelalters, Suppl. 3 (Münster/W. 1935) 1, 111-127. Navedeno v: Bischoff (10), str. 227, op. 22; Bedouelle, G. *Dominik ili dar riječi*. Zagreb 1990, str. 129; dominikanski zakon je predvideval, da lahko mladi pridigar s seboj nosi tudi nekaj denarja (imenovanega *peculium*) za stroške v zvezi s knjigami, na primer za plačilo prepisovalcev.

¹³ Novak, 1987, str. 237.

¹⁴ Bischoff, 1990, str. 25.

¹⁵ f. 244, 453^v in drugod.

¹⁶ f. 70, 453^v in drugod.

gate. Isti pisar (ali nemara njegov stanovski kolega) je sproti zapisoval rimska števila poglavij. Ta so napisana z modro in rdečo tinto. Drugih grafičnih elementov v tej fazi ni dodajal. Tudi v tej Bibliji je, tako kot je bilo v visokem in poznem srednjem veku v navadi,¹⁷ pisar prihranil od dve do sedem vrstic visok prazen prostor v besedilu, črko pa ob strani – za spominsko opombo – izpisal z minuskulo. Podobno je označil tudi mesta za med samim besedilom napisane enovrstične inicialne (f. 224^v do 248). Prav tako je na začetku večjih poglavij izpustil prostor za rubrike, ki jih je pozneje izpisal z rdečo tinto.

4. Izdelovanje inicial.

Delo je potekalo v več fazah. Pisar je pri iniciali z enobarvnim telesom najprej naredil njeno telo, temu pa je s tinto druge barve dodal še okras. V celotnem rokopisu se pri dvobarvnih inicialah izmenjujeta modra in rdeča tinta. Pri inicialah z dvobarvnim telesom je najprej izdelal telo inicialne z obema tintama, nato pa dodal še dvobarvni okras.

5. Izdelava žive pagine.

Navadno je nastajala hkrati z inicialami, vendar iz Ms 38 to ni razvidno.

5.3 Pisarjevo orodje

Na orodja lahko sklepamo iz več virov. Zelo nazorne so miniature v samih rokopisih, ki kažejo pisarje (največkrat svetnike, cerkvene očete ali učenjake) pri pisanju. Za podlago imajo posevno mizo z dvema luknjicama. Vanju sta vstavljena živalska rogova, napolnjena najpogosteje z rjavo (ali črno) in rdečo tinto. Poleg tega je pisar uporabljal še kredo, s katero je razmastil površino pergamenta; plovec za glajenje površine pergamenta; oster nožič za prirezovanje peresa in kot pomoč pri pisanju na zgubanih delih folija; britev za brisanje napačno zapisanega besedila; šilo za izdelavo liniranih oznak, svinčeno konico, ravnilo in šestilo.

Več pozornosti bomo posvetili glavnemu orodju – pisalu. V antiki je bilo najpogosteje uporabljeno pisalo (za pisanje po papirusu) trstika. Zamenjalo ga je ptičje pero, ki je bilo že od zgodnjega srednjega veka najbolj razširjeno pisalo na zahodu.¹⁸ Tudi iz srednjeveških miniatur je lepo vidno, da so za pisalo imeli ptičje pero, pogledali pa si bomo tudi dokaze, ki jih v prid peresu razberemo iz samega rokopisa.

Za nastanek rokopisa je že v srednjem veku skrbelo veliko ljudi, za njegovo notranjo podobo pa sta skrbela pisar in miniaturist. Pisar je moral poznati različne vrste pisav in okrasov, dobro je moral obvladati tudi jezik prepisovane knjige oziroma predloge. Natančneje si oglejmo, kako je nastajal rokopis Ms 38. Začnemo takrat, ko je bil pergament že pripravljen.

5.4 Format in zrcalo

5.4.1 Margine

Prva pisarjeva skrb sta bila velikost in format¹⁹ rokopisa. Velikost rokopisa je določena z njegovim namenom,²⁰ format pa določi estetska ostrina očesa. Najpogosteje beremo na dva načina: knjigo (rokopis) postavimo bodisi na podlago (mizo) bodisi jo držimo v rokah. Velikost biblij iz prve skupine se je po karolinški renesansi ustalila pri okoli 50-55 cm, obstajajo pa tudi do 90 cm visoki kodeksi. Take biblije obsegajo do 500 folijev. V 13. stoletju pa je format biblije narekovala njena nova vloga. Vse večja je bila potreba po zasebnem prebiranju biblije in ta je postala obvezno orodje v tem stoletju zelo dejavnih misijonarjev ter nujen sopotnik romarjev. Nastal je format, katerega velikost sta določali predvsem roka in bralna razdalja. Ta v normalnih okoliščinah znaša od 25 do 40 cm. Format je moral omogočati držanje rokopisa z eno roko (rokopis zato ni smel biti pretežak), pri tem pa prsti niso smeli prekrivati besedila. Po drugi strani pa bi premajhen format povzročil zelo debel hrbet rokopisa, kar bi zopet oteževalo rokovanje. Velikost rokopisov za zasebno branje se je tako ustalila pri približno 20 cm in je za približno pet centimetrov nihala navzgor in navzdol.

Formati rokopisov se zelo razlikujejo, vendar je očesu najlepši geometrično določen format. Skozi razvoj rokopisov se je ustalilo nekaj razmerij, ki so se jih izdelovalci rokopisov vestno držali in so se s prenosom na tiskano knjigo ohranila vse do danes. To so razmerja iracionalnih števil 1:1.618 (zlato rez), 1:√2, 1:√3, 1:√5, 1:1.538²¹ – in celih števil: 1:2, 2:3, 5:8 ter 5:9. Velikost margin in iz njih izhajajoče razmerje pisnega polja je navadno, ne pa nujno, sledilo formatu folija.²² Za oblikovanje margin sta bila najpogostejša dva kanona: 1:1:2:3 (na podlagi zlatega reza) in 2:3:4:6 (notranja : zgornja : zunanja : spodnja).²³ Poznavanje razmerij, na podlagi katerih so rokopisi nastajali, nam bo, ob domnevi, da se jih je pisar držal, pomagalo ugotoviti prvotni format rokopisa.

Sedanja velikost rokopisa Ms 38 je približno 155 x 100 mm (razmerje 1:1.55), velikost margin približno 12, 8, 16, 33 mm – približnost mer izhaja iz dejstva, da foliji niso enakomerno obre-

¹⁷ Bischoff, 1990, str. 18.

¹⁸ Derolez, 1996, str. 10.

¹⁹ V ožjem smislu pojem format od pojma velikost razlikujemo v tem, da prvi določa razmerje med širino in višino folija. V širšem smislu pojem format lahko pomeni tudi velikost.

²⁰ Tschichold, 1991, str. 36, upoštevajoč omejitve, da je največja velikost folija določena z velikostjo kože, iz katere bo nastal.

²¹ Po Tschichold, 1991, str. 36-37 ter fig. 1 malo znano razmerje, izhajajoče iz pentagrama.

²² Tu se posebej ne ukvarjamo s problemom razdelitve pisnega polja v več stolpcev.

²³ Tschichold, 1991, str. 42-44.

zani, oziroma da so bili obrezani pred vezavo, saj se njihovi robovi zdaj ne prekrivajo, velikost pisnega polja pa 115 x 72 mm (razmerje 1:1.6). Rokopis je bil (najverjetneje pri zadnji prevezavi) še posebej zgoraj in ob strani močno obrezan, o čemer pričča na nekaterih folijih odrezana živa pagina na zgornji margini, v živi rob segajoč inicialni okras in pozneje dodatno pripisane opombe. Na prvotno velikost margin bi lahko sklepali po folijih, ki so bili po zgornjem ali spodnjem robu zelo malo obrezani. Na teh folijih se je v celoti ohranila bodisi živa pagina bodisi pikirni vbodi na spodnji margini. Tam so sledi pikiranja precej pogoste, ne najdemo pa jih niti na zunanji niti na zgornji margini. Zgornja margina je bila torej visoka vsaj 11 mm, spodnja pa nekaj milimetrov več kot 33. Iz rokopisa pa ne moremo ugotoviti širine zunanjih margin (gl. Prilogo IV).

Poskusimo z razmerjem margin 1:1:2:3 (notranja : zgornja : zunanja : spodnja). Notranja margina ni bila obrezana, zato njena velikost rabi kot enota in trdna opora. Velikost margin bi torej znašala 12:12:24:6 mm, velikost folija pa potemtakem 163 x 110 mm. Stranici sta v razmerju 1:1.48, ki pa ne ustreza nobenemu od zgoraj navedenih kanonov.

Poskusimo še z razmerjem margin 2:3:4:6. Kot enota nam rabi polovica velikosti notranje margine. Velikost margin bi torej znašala 12:18:24:36, velikost folija pa 169 x 110 mm. Stranici rokopisa sta bili v razmerju 1:1.536, ki je zelo blizu enemu izmed omenjenih razmerij.

Z marginami določeno pisno polje je pisar nato razdelil v stolpce. Pri tem je imel na voljo več ustaljenih rešitev, še posebej značilnih za biblična besedila. Pisanje v stolpcih ima svoje korenine že v papirusnih zvitkih. Besedilo je bilo v zvitkih postavljeno prečno, zato bi vrstice lahko bile poljubno dolge. Vendar se je oko že takrat navadilo na določeno širino vrstice, ki danes idealno zajema nekako od 40 do 65, v Ms 38 pa od 29 do 36 znakov. Večstolpčna besedila so se tako prenesla tudi v kodeks. Codex Sinaiticus iz 4. stoletja je pisan v štirih stolpcih, besedilo pa je bilo najpogosteje pisano v enem ali dveh stolpcih (sl. 1). V 5. stoletju je bila za biblična besedila značilna tristolpčna rešitev, že v karolinški dobi pa se je ustalila dvostolpčna oblika. Boljši skriptoriji so si izdelali celo interna pravila, v koliko stolpcev naj se pišejo posamezna besedila.²⁴ Dodatni zapleti so nastopili pri oblikovanju spremnega besedila oziroma komentarjev. Tem je bil namenjen poseben, od stolpca z osnovnim besedilom nekoliko ožji stolpec. Pri nekaterih biblijah je komentar sledil osnovnemu besedilu in stolpca sta postala simetrična.

Sl. 1: Koptski fragment iz Markovega evangelija (Egipt, ok. 500).²⁵

5.4.2 Priprava zrcala

Preden se je pisar lotil pisanja, sta ga čakali še dve opravili. Potegniti je moral pomožne črte, še prej pa označiti njihova mesta. Označevanje vertikalnih pomožnih črt, s katerimi je pisar določil notranjo in zunanjo margino ter stolpce, je dokaj preprosto in pri najosnovnejšem liniranju v dveh stolpcih je treba narediti le osem vbodov. Te je pisar naredil posamično s šilom. Za označevanje horizontalnih črt je potrebnih toliko vbodov, kolikor je vrstic, oziroma ena več pri pisanju pod črto.²⁶ Pri rokopisu s 50 vrsticami na folij in obsegom 400 do 500 folijev je to gotovo zamuden proces. Materialni dokazi, ki bi pričali o tem, kako je pisar reševal ta problem, niso ohranjeni.²⁷ Kodikologi pri opazovanju pikiranja v samih rokopisih sklepajo o nekaj možnih postopkih, vendar zadnja beseda še ni bila izrečena.

V Ms 38 je ugotavljanje postopka pikiranja še toliko težavnejše zaradi obrezanosti rokopisa. Pikirne oznake so tako vidne le na spodnji margini nekaterih folijev. V pomoč je na nekaterih folijih ohranjeno liniranje, pri čemer se moramo zana-

²⁵ Povzeto po Smith, J.: *Formating the word of God*. URL: http://www.smu.edu/bridwell/publications/tyrie_catalog/titlep.htm (12. 9. 2002)

²⁶ Fraza označuje enega od dveh načinov pisanja najzgornejše vrstice na foliju. Razlikujemo torej med pisanjem pod (prvo osnovno) črto ali pisanjem nad (prvo osnovno) črto. Glej še str. 25 tu oziroma op. 33.

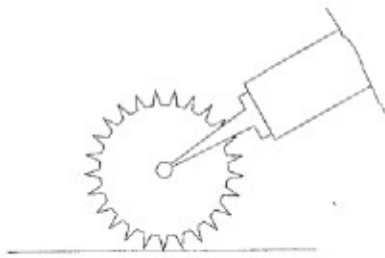
²⁷ Dane, 1996, str. 13.

²⁴ Bischoff, 1991, str. 28.

šati na pisarjevo doslednost, da je pomožno črto potegnil točno iz pikirne oznake. Pri tem smo si precej pomagali še z opazovanjem reprodukcij drugih rokopisov.

5.4.2.1 Uporaba pikirnega kolesca

Najbolj razširjena in do nedavnega splošno sprejeta je domneva, da si je pisar pri izdelavi pikirnih oznak pomagal s posebnim kolescem, ki po obliki spominja na podobno usnjarsko, zlatarsko in krojaško orodje (sl. 2). Osvetlimo nekaj argumentov, ki govorijo za to domnevo in proti njej.

Sl. 2: Rekonstrukcije pikirnega kolesca s petindvajsetimi zobci, z razmikom zobcev, primernim vrstični enoti v Ms 38.

Za kolesce

Produkcija rokopisov je bilo zamudno opravilo in pisar si je na različne načine pomagal prihraniti delo in čas.²⁸ Pikiranje s kolescem bi bilo brez dvoma hitro, saj bi lahko pikirali več folijev hkrati. Sam rokopis govori o morebitni uporabi kolesca z občasnim vijugastim zaporedjem vbodov, ki bi nastali, če pisar kolesca ne bi vodil ob ravnilu.

Proti kolescu

Pikirne oznake največkrat niso razporejene enakomerno, pa naj jih gledamo podolžno ali povprek. Sklepamo lahko, da kolesce ni bilo zelo natančno narejeno, sicer takih odmikov ne bi bilo. Če so bile razdalje med konicami kolesca neenake in se je katera od konic lahko ukrivila tudi v levo ali desno, bi tako kolesce puščalo ponavljajoč se vzorec. Vzorec smo poskušali preveriti s tako metodo: na prosojni papir smo prenesli razdalje med posameznimi osnovnimi črtami v rokopisu. Papir smo nato za eno vrstično enoto pomikali v navzgor in navzdol in preverjali, ali se oznake na prosojnem papirju prekrivajo z osnovnimi črtami v rokopisu. Tako ravnanje je potrebno zato, ker se vzorec lahko začne kjer koli, pač glede na to, kako je bilo obrnjeno kolesce. Pisar je pikiranje lahko začel tudi s spodnje margine, zato smo postopek ponovili tako, da smo prosojni papir obrnili na hrbtno stran.

Folijev z dobro ohranjenim liniranjem je v Ms 38 razmeroma malo, pa vendar dovolj za preverjanje metode. Po pregledu smo ugotovili, da se razdalje med osnovnimi črtami v razdalji 25 vrstic ponavljajo na folijih 520, še posebej pa na folijih 516 in 314 ter 347 in 317, kar še ni zadosten dokaz za uporabo kolesca. Upoštevati moramo tudi dejstvo, da zaradi porezave v Ms 38 te metode ni mogoče preveriti neposredno na pikirnih oznakah. Lahko se le zanašamo na natančnost pisarja, da je pomožne črte v resnici potegnil pri pikirnih oznakah. Podobno metodo je uporabil tudi Dane.²⁹ Pregledal je pikiranje v 400 rokopisih, vendar ponavljajočega se vzorca ni našel.

Kljub temu si dovolimo domnevo, da je pisar uporabil kolesce s petindvajsetimi zobci. Slika 2 pokaže, da bi moral pisar kolesce vsakokrat, ko ga je prislonil na pergament, nastaviti tako, da bi se pergamenta dotaknil le en zobec. Pri izteku pikiranja bi zopet moral paziti, kje bo kolesce dvignil. Tak postopek zahteva natančnost in je zato tudi zamudnejši. Pri hitrem delu pa bi, zlasti pri pikiranju več folijev hkrati, pri močnem pritisku kolesca na pergament naenkrat nalegalo več zobcev. Nastale bi različno široke (globoke) sledi vbodov, vendar takih sledi v rokopisih ne najdemo. Pri globljih vbodih bi zobci, ki se iz pergamenta ravno dvigujejo, tudi nekoliko raztrgali pergament.³⁰ Pri natančnem pregledu vbodov pa ugotovimo, da so ti enakomernih in prepoznavnih oblik, na primer trikotnih ali zvezdastih.³¹

5.4.2.2 Uporaba glavnička

Glavniček naj bi bila letvica, v katero so pritrjene konice. Glavniček bi pisar prislonil na pergament in z močnim pritiskom izdelal pikirne oznake. Tako za uporabo takega orodja kot proti tej govorijo podobni argumenti kot pri kolescu. Glavniček bi pospešil proces pikiranja. Ob domnevi, da orodje ni narejeno zelo natančno, pa bi zopet pričakovali ponavljajoče se vzorce. Teh pa, kot že povedano, v rokopisih ni najti.

5.4.2.3 Pikiranje s prostim očesom

Nekoliko drznejša od zgornjih dveh je domneva, da je pisar vbode za horizontalne pomožne črte naredil s prostim očesom. Pri takem načinu ponavljajoči se vzorci ne nastajajo (ali zgolj naključno), vprašljiva pa je natančnost razmikov. Vendar le na prvi pogled. Skozi delo je pisar svoje oko zelo izostril. Imel je občutek za razmerja, posamezne lastnosti črk (n-višina ter višina repov in vratov), ki se na stotinah folijev ne spremenijo. Da bi se izognil deljenju na koncu vrstice, je dobro ocenil tudi razmik med črkami

²⁸ Kot pomagalo za izdelavo miniatur so znane šablone, s katerimi je miniaturist na podlago prenesel obrise motiva.

²⁹ Dane, 1996, str. 18-21.

³⁰ Referenco dolgujem prof. dr. Nataši Golob.

³¹ De Hamel, 1987, str. 29.

in besedami. Zelo izurjeni pisarji lahko tudi danes pišejo brez pomožnih črt, ne da bi razdalje med vrsticami bistveno nihale.

Na f. 113^v je pod desni stolpec pripisana opomba bralca. Za izdelavo opombe si je ta povlekel pomožne črte, vendar sledi pikiranja niso vidne. Črte niso vzporedne s primarnim liniranjem in so torej nastale pozneje. Pri merjenju medvrstične razdalje ugotovimo osupljivo enakomernost.

Liniranje s prostim očesom pa ni nič novega. V glosirani bibliji si je pisar pri liniranju stolpcev z biblično vsebino pomagal s pikiranjem. Liniranje za preostalo besedilo pa je navadno naredil s prostim očesom, kar je bil v 12. stoletju celo standardni način dela.³²

5.4.3 Sistem liniranja

Pisarju sta kot pomagalo za ravno pisanje in prave velikosti črk rabili le dve črti. Za lažji opis črk pa moramo sistem liniranja nekoliko razširiti. Črke, katerih višina je določena le z dvema črtama, osnovno in zgornjo, razvrstimo med majuskulne vrste (na primer *capitalis monumentalis*). Tak sistem liniranja imenujemo dvolinijski. Velikost minuskulnih črk je določena s štirimi črtami in tak sistem imenujemo štirilinijski (pril. V). Sestavljajo ga:

1. zgornja črta, ki določa višino vratov oziroma h-višino;
2. srednja črta, ki določa višino malih oziroma n-višino;
3. osnovna črta ali osnovnica;
4. spodnja črta, ki določa višino repov oziroma p-višino.

Pisar je želji po žepnem formatu rokopisa ustregel z majhnimi dimenzijami, tem pa je prilagodil še liniranje. Razmerje med n-višino in vrstično enoto je v karolinški dobi znašalo okoli 1:3 ali več. Repi črk zgornje vrstice niso prekrivali vratov črk spodnje vrstice. Pregledno in zračno zrcalo je pripomoglo k lažjemu branju. V poznejših stoletjih se je to razmerje začelo zmanjševati. Nihalo je med 1:2 in 1:3 ter se ustalilo pri 1:2.5. Pisno polje je bilo še vedno dovolj zračno, saj so se nekoliko skrajšali tudi vratovi in repi črk. Pri Ms 38 znaša to razmerje le še 1: 1.5 in medvrstična razdalja je že tako zmanjšana, da se vratovi in repi črk pogosto prekrivajo.

Pomožne črte je pisar vse do 8. stoletja delal s topim predmetom, ki ga je potegnil ob ravnilu. Tako narejena brazda je vidna tudi na hrbtni strani folija. V 9. stoletju je začela prevladovati s svinčeno konico povlečena črta in ostala v rabi vse do 14. stoletja. Za risanje vertikalnih pomožnih črt so uporabljali drugačno tinto kot za izdelavo liniranja, zato gre najbrž za dva postopka.

Pisar ne začne pisati na najvišje začrtani pomožni črti, temveč pod njo. Ta navada se razvije

v letih od 1220 do 1240 in je pomembna za datiranje, pri čemer moramo upoštevati dejstvo, da so starejši način ohranili v nekaterih monastičnih središčih.³³

5.5 Grafični sestavine rokopisa

V tem poglavju bomo spoznali najpomembnejše prvine, ki ustvarjajo grafično podobo Ms 38 in so poleg žive pagine in oštevilčenih poglavij omogočale bralcu boljši pregled nad vsebino. Ta podoba je zaznamovana z gosto pisavo, še bolj pa z enobarvnimi in okrašenimi dvobarvnimi inicialami. Pisar jih je postavljajal na začetek stavkov, poglavij in posameznih knjig Biblije, uporabil pa jih je tudi pri pisanju imenskega kazala (pril. III). Grafično podobo soustvarjajo še dvobarvna rimska števila poglavij in z rdečo tinto izdelan pripis na začetku nekaterih poglavij. Redkeje se na začetku novega vsebinskega sklopa uporablja znak za odstavek.

V karolinški dobi bi moral pisar prepoznati vse naslove in podnaslove v rokopisu ter slediti takrat ustaljenemu hierarhičnemu kanonu grafičnega poudarjanja. Najpomembnejše naslove bi, zazrt v lepoto "antičnega", napisal s *capitalis monumentalis* – pisavo rimskih kamnitih spomenikov ali s *capitalis rustica*, pisno naslednico *capitalis quadrata*, za podnaslove pa bi izbral uncialo. Hierarhična raba historičnih pisav je do 13. stoletja počasi zamrla. Vlogo naslovne pisave so že v 12. stoletju prevzele lombardske iniciiale, katerih razvoj bomo spoznali pozneje. Zdaj je njeno velikost in bogatost okrasa določala pomembnost besedila, ki ga je iniciala uvajala.

Besedilo Biblije je danes razdeljeno na poglavja (gr. *kephalaia*), ta pa na posamezne odstavke (gr. *titloi*). V grških rokopisih je bil način deljenja besedila še neenoten, najstarejši sistem za novo zavezo pa zasledimo v Codex Vaticanus iz 4. stoletja.³⁴ Številčenje posameznih delov je pripisano Ammoniju iz Aleksandrije (265-339). V Ms 38 pisar za lažje iskanje po besedilu ni uporabljal paginacije oziroma foliacije, temveč je z rimskimi števili označil posamezna poglavja Biblije. Števila so navadno dvobarvna (rdeča in modra) in napisana hkrati. Sklepamo lahko, da je imel pisar obe tinti, najverjetneje pa tudi različni peresi, nenehno pripravljene. V rokopisu namreč ni sledi, ki bi kazale, da je pero kdaj nenatančno obrisal in tako eni tinti primešal drugo.

5.5.1 Pisava

5.5.1.1 Paleografske značilnosti

Prehod iz pozne karolinške minuskule v goti-

³² Ibid., str. 18.

³³ Brown, 1990, str. 3. Za podroben opisa tega pojava glej N. R. Ker *From "above top line" to "below top line": a change in scribal practice*. *Celtica*, 5 (1960).

³⁴ *Formating the word of God*, 1998.

čo je časovno, pa tudi geografsko težko zamejiti. Že kmalu po letu 1000 se je karolinška minuskula preobrazila – to se je še posebej kazalo v južnonemških in avstrijskih skriptorijih.³⁵ Njena poglobitvena lastnost je nagnjena os osnovne črke, zaradi česar jo imenujemo tudi poševno-ovalna pisava. Razširila se je v dobršenem delu Nemčije. Ta tip karolinške minuskule je v Nemčiji in Avstriji živel vse do leta 1200. V 11. stoletju se nove forme začno pojavljati tudi v belgijskih in severnofrancoskih skriptorijih.³⁶ Popolnoma zaobljene črke karolinške minuskule so se začele stiskati in na vrhu prelamljati. Sprememba je še posebej opazna pri črkah *c*, *e*, *d*, *m*, *n*, *o*, *p*. Imajo pokončna stebila, katerih zgornji deli so lomljeni, prevladujejo podaljšane in stisnjene forme in dodane so lasnice. Lomljenje stebel poznamo že v prvi polovici 11. stoletja v Gentu, skoraj sočasno pa tudi v severni Franciji. Temu prehodnemu slogu pravimo karolinška gotica, zasledimo pa tudi izraza prehodna in primitivna³⁷ gotica. Spremembe so v naslednjih letih vodile k postopnemu opuščanju slogovnih in oblikovnih načel karolinške minuskule, v začetku 13. stoletja pa je bil prehod v večini držav že končan.

Te pisave so se razvijale glede na zemljepisni položaj in namen. Poznejše severnofrancoske pisave in vse poznogotske teksture označujeta, če jih primerjamo s karolinško minuskulo in poglobitvenimi nemškimi pisavami 11. stoletja, krajšanje in vertikalna poravnost vseh stebel, tudi stebila črke *a*. Druga značilnost je, da vse črke (razen *g*, *j*, *p*, *q*, *y* in *h*) ležijo na osnovni črti. "Francoska" stebila se podrejajo jasni normi: *i*, stebila *u*, *r* in *p* ter prva stebila črk *m* in *n* imajo razcepljen zgornji serif. Ta detajl je pogosto zelo poudarjen. Spodnji serifi imajo odstavne linije.

Nekaj splošnih lastnosti, po katerih se zgodnja gotica razlikuje od karolinške minuskule: vrstice so se strnile, saj se je razmerje 1:3 (n-*višina* : medvrstični razmik) postopno zmanjšalo vse do razmerja 1:2. Besedilo je bolj zgoščeno, k takemu vizualnemu vtisu pa je pripomogel še manjši razmik med črkami in besedami; *višina* vratov in repov je manjša, vzporedna stebila pa ustvarjajo enakomeren in močno pokončno poudarjen duktus.

Poleg formalnih tipov – *textuales formatae* – so se razvile tudi vrste manj formalne gotice. Tako je močno okrajšana pisava 13. in 14. stoletja v Parizu – *littera textualis parisiensis*³⁸ – in Oxfordu na splošno poenostavljena tekstura, zaradi gosto nanizanih črk imenovana *biserna pisava*. Razvili so jo za izdajanje žepnih Vulgat in Nove zaveze³⁹ in se uporablja v celem 13. stoletju. Po anatomskih značilnostih sodi v pre-

hodno pisavo, ki združuje poznokarolinške in zgodnjegotske prvine. Poznokarolinško je razmerje med *višino* in *širino* črk, saj ta pisava ni gotsko raztegnjena v *višino*. Za zrelo gotico tipična vzporedna stebila pri tej pisavi niso izražena, vendar pa je gotsko lomljenje potez (na primer lok črke *a* in *d*, *g* ter desna poteza črke *h*). Majhen je tudi medvrstični razmik, zato se črke pogosto zelo prekrivajo. Za formalno gotico značilen grafični vtis se tako izgubi.

V Ms 38 imamo torej opraviti z biserno pisavo francoskega izvora, manj formalno sestro knjižne gotice. Že tako "hitra pisava" je šla pri tem rokopisu pisarju še hitreje od rok, kot bi si to lahko privoščili denimo pri biblijah, izdelanih za škofe. To se kaže predvsem v manj natančno izpisanih črkah. Pogled na pisavo od strani in pri močno nagnjenem foliju pokaže, da je pisar pisal v "valovih", ti pa so značilni za manj formalen način pisanja. Sklepamo lahko, da naročniku lepota ni bila toliko pomembna.

Primerjava pisav podobnih biblij tega časa nam pove, da so se celo pisave z enega območja med seboj malo razlikovale. Tudi če je pri pisanju rokopisa sodelovalo več rok, je sprememba v duktusu lahko tako neznatna, da je komaj ugotovljiva. Sprememba duktusa je ne nazadnje lahko pogojena s psihofizičnim stanjem pisarja. Na tak problem naletimo tudi pri ugotavljanju morebitnih več rok pri pisanju Ms 38. Besedilo nekaterih folijev je napisano z drugačno tinto od ostalega besedila. Pozoren pregled pokaže, da je nekoliko spremenjen tudi duktus, na primer zaključna poteza zanke črke *g*. Lahko bi rekli, da je minilo precej časa od zadnjega prepisovanja, preden se je pisar lotil pisanja teh delov. Tak sklep pa je malo verjeten, saj je bila Biblija napisana v času, ko so se rokopisi prepisovali delavniško in njihova izdelava ni bila odvisna le od enega pisarja. Med prepisovalci so bili celo študenti, ki so si na tak način finančno opomogli. Domnevo, da je Ms 38 delo več rok, pa bi zagotovo potrdili šele z natančno paleografsko analizo, ki pa za potrebe te razprave ni bila opravljena.

Razmerje med *širino* peresa in *n-*višino** je sorazmerno majhno, kar zmanjšuje notranji prostor črk. Tudi razmerje med *širino* peresa in vrstično enoto je majhno, posledica obeh razmerij pa je zelo gosto in težko berljivo besedilo.

5.5.1.2 Kaligrafske značilnosti

Paleografska analiza pisavo zgodovinsko umesti, ne opiše pa načina njene izdelave. Kaligrafska analiza ugotovi parametre, na podlagi katerih lahko kadar koli posnamemo neko pisavo in hkrati ohranimo njene značilnosti.

Vrsta peresa

Po kontrastih med debelimi in tankimi črtami sklepamo, da gre za pisalo s prirezano konico.

³⁵ Bischoff, 1991, str. 120; Mazal, 1975, str. 23.

³⁶ Bischoff, 1991, str. 127.

³⁷ Ibid., str. 129.

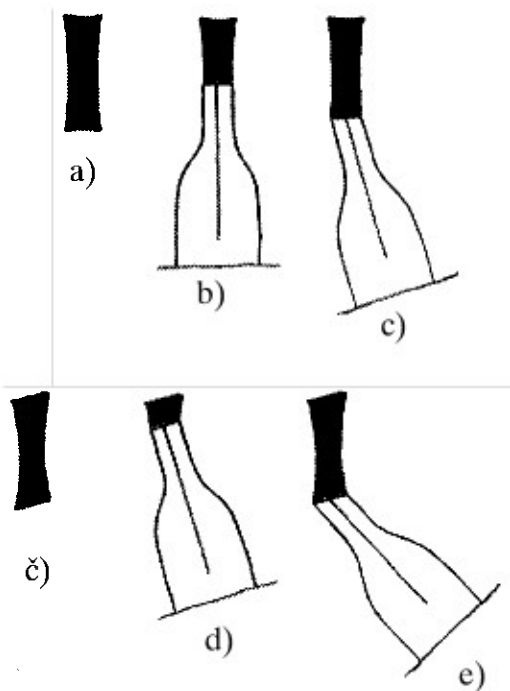
³⁸ Stipišič, 1991, str. 100.

³⁹ Bischoff, 1991, str. 135.

Širino konice izmerimo na tistih delih črk, ki jih je pisar izpisal pravokotno na najtanjšo črto, in znaša okoli 0.75 mm.

Kot prirezanosti konice peresa

O kotu prirezanosti konice peresa v rokopisih ne moremo najti neposrednega dokaza. Brown in Bologna⁴⁰ menita, da je prirezanost odvisna od formalnosti pisave. Formalna pisava je po Brownovi tista, ki naj bi imela zaključke potez vzporedne z osnovno črto (sl. 3a), njena os pa je pokončna. Napisana naj bi bila s konico, ki je prirezana v desno, druge (manj formalne) pisave pa z ravno prirezano konico (sl. 3č). To razmišljanje lahko še dopolnimo.

Sl. 3: Položaj peresa glede na prirezanost konice

Da pero postavimo v tak položaj (sl. 3b), moramo roko močno zasukati v zapestju in jo hkrati primakniti k telesu. Roka tako ni več v naravnem položaju (če naj bo naraven položaj tisti, ki ga zavzamemo pri neformalnem pisanju), to pa povzroča nesproščenost in posledično večjo utrujenost. Hkrati je omejeno tudi gibanje roke, saj je postavljena preblizu telesu. Pisar si je pomagal tako, da je konico peresa prirezal v desno (sl. 3c). Roka je zdaj v bolj naravnem položaju, ne da bi se spremenil kot peresa.⁴¹

⁴⁰ Brown, 1990, str. 15; Bologna, 1988, str. 34.

⁴¹ Za primer lahko rabi oblika peresa za pisanje bakropisne pisave. Pisana je pod izredno ostrim kotom, kar od pisarja zahteva močan desni zasuk roke v zapestju, pomaga pa si še s prižemanjem roke ob telo. Pisalo je komolčasto zalomljeno zgolj zato, da pomaga roko ohraniti v čim bolj naravnem položaju.

Vendar formalnost pisave pravzaprav v nobenem primeru ni določena z obliko peresa temveč z načinom pisanja in funkcijo pisave. Formalna pisava ima namreč predpisane lastnosti kot so oblika in velikost črk, serifov, različna razmerja, nagib pisave. Čim manj je v njej osebnostnih značilnosti pisarja, bolj formalna je pisava. Formalno pisavo lahko izpišemo s katerim koli pisalom, bodisi s svinčnikom, nalivnim peresom, ali pa s kaligrafskim peresom z zašiljeno konico. Slika 3 kaže izpisovanje stebela z ravno (d) in v desno (e) prirezano konico. Prirezanost peresa torej ni povezana s formalnostjo pisave, temveč le z načinom, na katerega pisar drži pero.

Konica je lahko prirezana tudi v levo, vendar te možnosti Brown in Bologna ne predvidevata. Pisava kljub temu ohrani formalnost. Danes si tako prirežejo peresa pisarji, ki pišejo z levo roko.

Prav tako na obliko črk ne vpliva sam material pisala.⁴² Mojstri kaligrafije, kar so srednjeveški pisarji brez dvoma bili, lahko celo z najdenimi predmeti, denimo leskova paličica, ali pa prirezana bukova trska, izpišejo katero koli obliko.

Razcepljenost konice

Navodila za prirezovanje peresa iz 14. stoletja kot zadnjo fazo prikazuje še razcepljanje konice. Zagotovo so konico razcepljali tudi že v 13. stoletju. Sledi, ki pričajo o razcepljeni konici, najdemo namreč tudi v samem rokopisu. Pri pozornem pregledu črk občasno opazimo nenavaden zaključek poteze. Ti zaključki so še posebej dobro vidni v živi pagini folijev 209^v, 249, 326, 341^v. Na zadnjem foliju vidimo, da sled tinte pri obeh desnih potezah črk *E* (črka *E*) in zaključni potezi črke *Z* (črka *Z*) ni enakomerna (sl. 4). Proti koncu potega telo poteze ni več zapolnjeno s tinto. Potezo od tu nadaljujeta le še konturni črti, ki se na koncu družita. Kako je nastala takšna sled? Gre pravzaprav za tipično sled koničastega pisala z razcepljeno konico. Ko tako pisalo pritisnemo ob pisno površino, je sled tanka. Pri povečanem pritisku se kraka razcepljenega peresa nekoliko razmakneta in sled pisala postane širša. Če v tistem hipu zmanjka tinte, ali pa sta kraka že preveč razširjena in tinta ne teče več, nastane že omenjen pojav: prej široka sled se nadaljuje kot kontura. Z natančnim pregledom ugotovimo, da biblično besedilo v Ms 38 takih sledi ne vsebuje. Zagotovo pa lahko trdimo, da je bila prirezana konica tistega pisala, s katerim je pisar izrisoval iniciale.

Ta lastnost peresa ima svoje prednosti. Pisanje je nekoliko "mehkejše", saj se razcepljena konica prilagaja različnim pritiskom na pero. Omogoča bolj organske oblike stebel, pri zapolnjevanju večjih površin s tinto ali tušem (na primer inicialnih teles) pa tako razširjena konica nadomešča čopič in pospeši proces.

⁴² Nasprotno trditev najdemo pri: Bologna, 1988, str. 15; Nagy, 1925, str. 58.

Sl. 4: Detajl lombard E in Z, Ms 38, f. 341v

Prerezanost konice širokega peresa je tudi en izmed načinov za izpisovanje čim tanjših lasnic. Pisar lahko doseže učinek na več načinov: s potegom peresa v smeri njegovega najožjega dela; pero nagne tako, da se pisne površine dotika le levi rob konice peresa; v nekaterih primerih je pisar konico prirezal nesimetrično. Levi del konice peresa je bil tako veliko ožji in je posledično puščal tanjše sledi.⁴³

Kot peresa

je večinoma 45°, včasih pa tudi 60°. Pri pisanju razcepljenih serifov se je pri nekaterih črkah (npr. *b*, *l*) kot lahko zmanjšal na 15°.

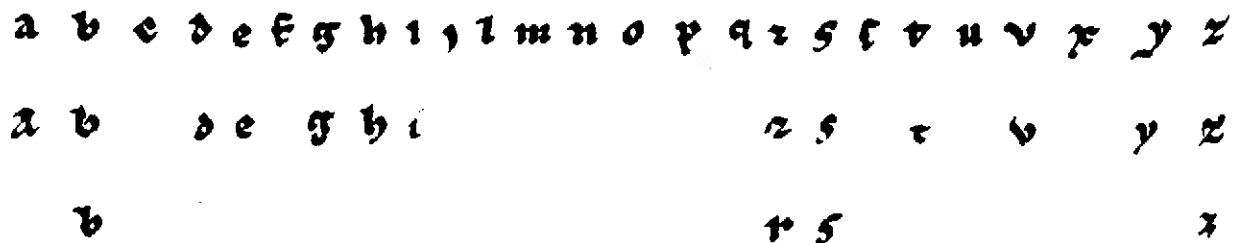
Oblike črk

Minuskule (sl. 5)

Relativna višina črk je dve, *n*- in *p*-višina pa tri ali štiri širine peresa. Posamezni elementi črk se ponavljajo, zato bom črke opisal glede na črkovno shemo, iz katere izvirajo:

o-črkovna shema (*c*, *e*, *o*, *g*)

Osnovna črka *o* ima ovalni skelet. Pisalo je bilo nagnjeno za 30-45°, zato ima tudi osnovna črka obliko nagnjenega oziroma poševnega ovala. Črka *c* ima zgornjo potezo zaprto ali odprto. Črka *e* je podobna črki *c*, le da je zgornja poteza lahko zaključena s potegom navzgor. Prečna črta je pod kotom 45° potegnjena lasnica, in lahko sega prek zgornje poteze in se nadaljuje v steblo naslednje črke. Črka *g* ima mnogo različic in prav opazovanje le-teh bi lahko odgovorilo na vprašanje o številu rok, ki so prepisovale Ms 38. Uho je lahko zelo kratko ali pa dolgo in sega v steblo naslednje črke. Zanka je desna in zaprta, če pa je odprta, ravna ali valovita, pa v levo potegnjena kavda močno sega v spodnji prostor prejšnje črke. Steblo je največkrat ravno, včasih pa posnema obliko črke *s*.

Sl. 5: Minuskule v NUK Ms 38 (2-kratna velikost)

i- oziroma *n*-črkovna shema (*i*, *m*, *n*, *t*, *u*, *r*)

Črke *i*, *m*, *n*, *t*, *u* imajo kratko zavite serife s poljubno dolgimi odstavnimi linijami. Loki so pogosto zelo zašiljeni. Levi del prečke črke *t* je skoraj izginil, zato je oblika včasih podobna črki *c*. Črka *r* je pisana v dveh oblikah: ravni in obli (ta nekoliko spominja na arabsko številko 2). Oblo različico so še v 12. stoletju uporabljali le kot ligaturo. V 13. stoletju se je ta oblika osamosvojila.⁴⁴

l-črkovna shema (*f*, *k*, *l*, dolgi *s*)

Spodnji serifi so zaviti, zgornji pa so bodisi zaviti, bodisi razcepljeni. Vsi deli črk (vratovi in repi), ki se odmikajo od osnovne višine, močno nihajo v svoji velikosti. Črka *f* ima steblo spodaj zaključeno z zavitim serifom. Vrat je pogosto ravna poteza, ki je lahko zelo odprta. Črka *k* je v bibličnem besedilu redka, napisana je le 19-krat. Ima zaprt zgornji lok.

prepletanje *o*- in *l*-črkovne sheme (*b*, *d*, *h*, *p*, *q*)

Stebila črk *b*, *h*, *p*, *q* so praviloma pokončna. Zgornji serif je razcepljen. Izpisan je bodisi z robom konice peresa, bodisi je pisar kot peresa zmanjšal na približno 15°. Razcep je včasih komaj viden in tak serif je videti kot – za karolinško minuskulo značilen – zaviti serif. Spodnji serif je zaviti. Lok je šilast ali zaokrožen, pri *p* in *q* dosledno zaprt. Črka *d* je še vedno uncialne oblike, le da je ožja. Hasta je bodisi kratka in brez pristavne linije, ali pa v polje prejšnje črke segajoča in s pristavno linijo.

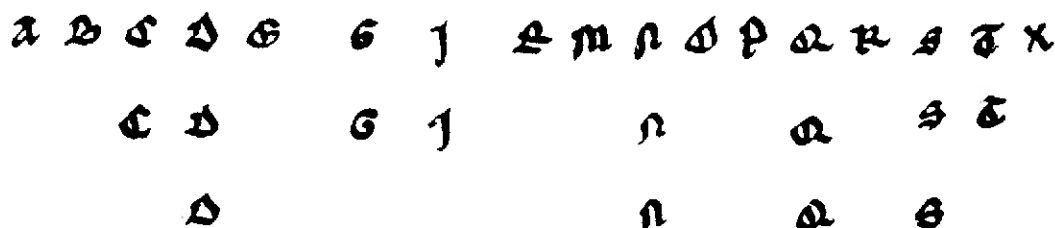
brez črkovne sheme (*a*, *s*, *v*, *x*, *y*, *z*)

Anatomija črke *a* izvira še iz uncialnega tipa, le razmerja so nekoliko spremenjena. Steblo je zgoraj ukrivljeno ali pa potegnjeno v lok, ki dosega ali celo presega širino zanke. Zaradi hitrega pisanja je ta lok pogosto izpisan le kot nagnjeni zgornji del stebila. Zanka (lahko je ali zaokrožena ali šilasta) se začne pri stebelnem pregibu, pogosto pa celo nad njim, konča pa malo nad spodnjim serifom.⁴⁵ V zrelih oblikah gotice se zanka začne približno na sredini stebila in konča pri njegovem dnu. Od oblik zrele gotice

⁴³ Nesbitt, 1998, str. 37 in 47.

⁴⁴ Mazal, 1975, str. 29.

⁴⁵ Primerjaj npr. obe različici na f. 240v II 33.

Sl. 6: Majuskule v NUK Ms 38 (2-kratna velikost)

se črka *a* v Ms 38 odmika še z največkrat nagnjenim stebлом. Črka *s* je navadno nekoliko večja od velikosti osnovne črke in se razteza v spodnje črkovno polje. Levi krak črke *v* je v loku ali valovito podaljšan v zgornje polje predhodnih črk. Črka *x* ima v spodnje polje prejšnje črke podaljšano desno steblo. Črka *y* ima diagonalo lahko podaljšano.

Majuskule (sl. 6)

Kapitale navadno ne presegajo h-višine, vendar to ne velja za kapitale rokopisa Ms 38. Te pogosto segajo prav do zgornje osnovne črte, neredko pa se spustijo tudi pod osnovno črto. Njihova oblika izvira iz kurzivne gotice,⁴⁶ za katero značilno podvajanje (dodajanje) potez je vidno pri črkah *C, E, O, Q, T*. Oblike drugih črk se še precej naslanjajo na rimsko knjižno kapitalo.

5.5.2 Iniciale

Iniciala je črka na začetku besedila, odstavka ali stavka, ki se po velikosti, barvi in okrasu, praviloma pa tudi po črkovni vrsti razlikuje od osrednjega besedila. Njen namen je poudariti nov vsebinski začetek. Obstaja več vrst inicial. Tako Nataša Golob za 12. stoletje našteje kaligrafske iniciale, arabeske iniciale, *litterae duplices* in slikarske iniciale.⁴⁷ Delež kaligrafskega dela je največji pri prvi in se postopno zmanjšuje proti zadnji, ko inicialo v celoti izdelata miniaturnist. Kljub različnim vrstam okrasa pa je inicialam skupna njihova anatomija. Prav tej, kot opozori že Nataša Golob,⁴⁸ se umetnostna zgodovina ne posveča, malo pozornosti pa ji namenja tudi paleografija.

Lombardska iniciala oziroma lombarda je *terminus technicus* predvsem za iniciale 13. in 14. stoletja, ki jim je pripet okras, uporablja pa se tudi za romanske iniciale.⁴⁹ Paleograf Mabillon je tako poimenoval gotske kapitale.⁵⁰ Izraz danes uporabljamo za odebeljene in s podaljšanimi se-

rifi oblikovane iniciale, ki so se začele pojavljati v 12. stoletju, dobile značilno obliko v 13. stoletju in se z le malo spremembami prenesle prav v današnji čas. V literaturi pogost izraz je še *verzalke*, ustreznega izraza v angleščini pa sta *constructed* in *built-up letters*.⁵¹

Pojem iniciale poznamo že iz antike.⁵² Sprva so bile iniciale nekoliko povečana prva črka stavka, včasih umaknjena iz pisnega polja in napisana z enako pisavo kot preostanek besedila. Okrašene iniciale v zahodnih rokopisih poznamo že od 4. stoletja. Tako v Codexu Augusteusu opazimo, da je pisar inicialo izrisal, ne več napisal,⁵³ torej posnemal obliko, značilno za pisanje s širokim peresom, v iniciali nastali prostor pa zapolnil z okrasom. Iniciale so bolj ali manj sledile tipu črk samega besedila, a so se vse do 8. stoletja od tega pravila že zelo oddaljevale, včasih že do nerazpoznavnosti stila ali neberljivosti. Zadnje še posebej velja za otoške iniciale 8. ali 9. stoletja.

V naslednjih stoletjih se je iniciala še bolj osamosvojila od besedila. V karolinški renesansi je njena vloga dokončno določena, hkrati pa je določen tudi tip naslovne pisave. Pri njihovi izdelavi se je pisar oziral predvsem po dveh zgledih, ki oba pripadata majuskulnemu tipu oziroma *litterae capitalis*: po rimskih klesanih oziroma pisnih spomenikih⁵⁴ pri črkah *A, B, C, D, I, J, L, O, P, Q, R, S, T, V, Z* in po uncialnih črkah pri črkah *E, F, G, M, N, T, U*; pri črkah *h, k* pa še po uncialnih minuskulah.

Obema omenjenima rimskima pisavama (spomeniški in knjižni) rabi kot osnova enak skelet, to je krožnica ali njej obrisan kvadrat ter njuni deli. Razlikujeta pa se v načinu izdelave. Spomeniško kapitalo so pred klesanjem s ploskim čopičem napisali (narisali) na kamen (sl. 7b).⁵⁵

⁵¹ Falsom, 1990, str. 34 oziroma 24.

⁵² Mazal, 1995, str. 611.

⁵³ V visokem srednjem veku si je pisar pomagal celo z ravnilom in šestilom.

⁵⁴ *Capitalis monumentalis-quadrata* oziroma *scriptura monumentalis* (Brown, 1990, str. 14) oziroma *capitalis quadrata*.

⁵⁵ Pri pisanju stebel je bil čopič nagnjen za približno 30°, pri izdelavi serifov pa se je kot gibal med 0° in 90°. Za podrobnejši opis glej Catich, E. M. *The origin of the serif: brush writing & Roman letters*. Davenport 1968.

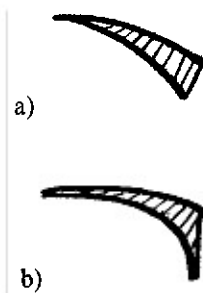
⁴⁶ Bischoff, 1991, str. 135-136.

⁴⁷ Golob, 1994, str. 83-84.

⁴⁸ Ibid., str. 82.

⁴⁹ Ibid., str. 83.

⁵⁰ Gray, 1986, str. 248.

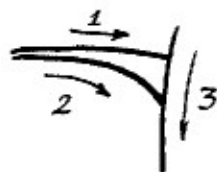

Sl. 7: Gibanje a) široko prirezanega peresa pri izpisovanju rimske knjižne kapitale; b) širokega čopiča pri izpisovanju serifa rimske epigrafske kapitale.

Tako je steblo nastalo iz dveh potez, zato imata njegovi glavi in peti značilno konkavno obliko. Oblika tako nastalih skledastih serifov je bistveno vplivala na poznejši razvoj inicial. Zanimivo je, da se je prav ta element, ki znatno pripomore k organski obliki, ohranil v vsakem obdobju, ki je posnemalo ta dva tipa črk. Še posebej je poudarjen pri izdelavi lombard. Dosledno manjka pravzaprav le v dobi humanizma, ko so kljub zgledovanju po naravi vsi veliki mojstri tipografije te črke konstruirali z ravnilom in šestilom ter zanemarjali organske oblike črt. Knjižno kapitalo so na papirus napisali s široko prirezanim *calamusom* pod kotom 0° glede na osnovno črto, pri izpisovanju serifov pa je pisar pero postopno obrnil za 90° (sl. 7a). Čeprav je sledila istim načelom anatomije kot prva, se je zaradi manjše gibljivosti konice *calamusa*, če jo primerjamo s čopičem, razmerje med debelimi in tankimi črtami še povečalo.

Znanje o pisanju obeh zgoraj omenjenih vrst rimskih kapital se je skozi stoletja izgubilo, pisarji pa so z orodji, ki so jih imeli na voljo, kljub temu hoteli doseči podoben učinek.

Pri unciali je pero (skoraj) vzporedno z osnovno črto. Tak položaj in značilno obračanje peresa dasta tako imenovani klinasti serif. Ta pri italijanski unciali, na njenem vrhuncu (4. stoletje) še ni tako izrazit, pri otoški unciali (8. stoletje) pa postane ena izmed najbolj prepoznavnih lastnosti. Klinasti serif v nasprotju s svojimi nasledniki nima lasnic. Te se pri poznejših serifih pojavijo zato, ker je oblika unciale izrisana, torej njena anatomija ni več posledica vodenja peresa (pod določenim kotom itd.), temveč poznavanja anatomskih načel črke in domišljije pisarja (sl. 8).

Sl. 8: Poteze koničastega peresa pri izdelavi serifa lombarde.

Pri omenjenih antičnih pisavah je pisar obliko dosegel z obratom peresa, pri lombardah pa je izrisal konture serifa oziroma celotne črke. Med konturami nastali prostor je zapolnil s peresom, večja polja pa s čopičem. Iz skice postane razumljivo, da tretja poteza pri izdelavi serifa lombarde nikoli ne sega točno od konca prve do konca druge poteze. To "nenatančnost" pisarji pozneje tako poudarjajo, da z eno (tretjo) potezo zaključijo tako zgornji kot spodnji serif, na primer pri iniciali \mathfrak{A} (sl. 9). Tako povezana serifa postaneta ena poglobitnih značilnosti lombard. Ta stopnja v oblikovanju črke je celo predvidljiva, saj jo narekuje sama kinetika roke. Tako združeni zaključki serifov sestavljajo del krožnice, katere središče je v zapestju. Če torej vrtimo roko le v zapestju, pero izriše natanko takšen del krožnice. Serifí drugih črk so nato sledili vizualni podobi najizrazitejših izrazitih črk. Nastale so še druge oblike, manj pogojene s kinetiko roke (sl. 10).

Sl. 9: NUK Ms 38, lombarda E (znatno povečano).

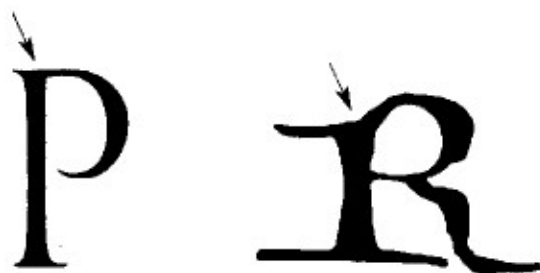

Slika 10: NUK Ms 38, lombarda M (znatno povečano).

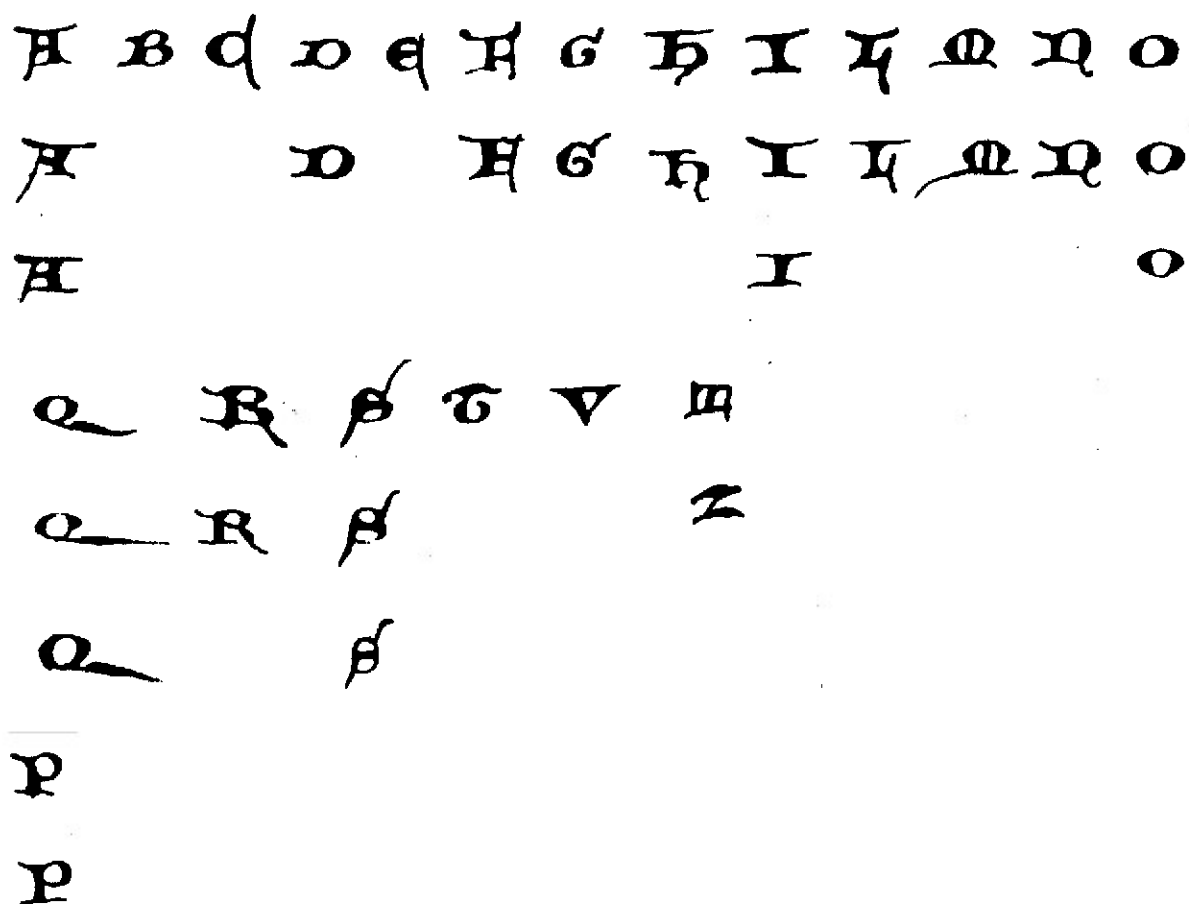
Splošno pravilo je, da drugačna interpretacija določenih elementov (pa tudi hitrost pisanja, pisna podlaga ...) poraja nove oblike črk. Te so včasih že tako spremenjene, da je v njih težko razbrati uncialno izhodišče, pa vendar so se ohranile poglobitne značilnosti tako črk kot tudi podobe celotnega tipa lombardske inicialie.

Podobno lahko sledimo razvoju zgornjega dela stebela inicial. Zaporedje potez pri nastanku rimske spomeniške kapitale primerjajmo z zaporedjem potez lombarde (sl. 11). Pri zadnji je pisar hotel posnemati skledasti serif, vendar zaradi drugačne geneze lombard konkavna oblika ni več organska. Nastala je stopnica in to lastnost so v 14. in 15. stoletju pri lombardah zelo poudarjali.

Na prvi pogled so lombardske inicialie po svoji obliki zelo oddaljene od svojih prednic, vendar pa vseskozi ohranjajo svoja (očesu zelo prijetna) razmerja. Primerjanje oblik inicial iz 13. stoletja z antičnimi razkriva, da so pisarji povsem razumeli anatomijo črk.

Sl. 11: Primerjava zgornjega dela stebra rimske epigrafske kapitale s Trajanovega stebra in lombardske iniciais v NUK Ms 38.

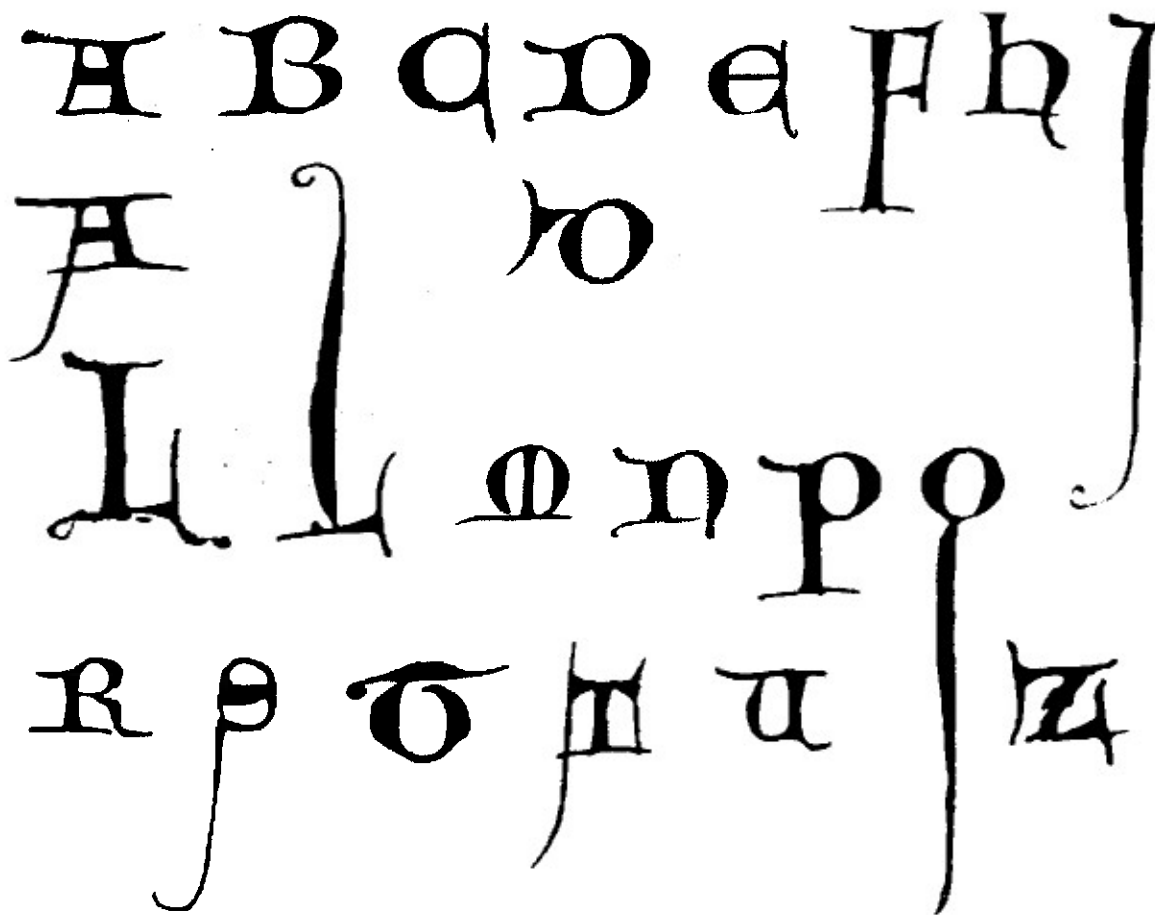
Sl. 12: Enovrstične lombarde v NUK Ms 38 (2-kratna velikost).

V Ms 38 je pisar uporabljal po velikosti razvrščene lombarde:

Enovrstične lombarde (sl. 12)

To so najpreprostejše iniciais, visoke eno vrstico in napisane bodisi z rdečo bodisi z modro tinto, vendar vedno enobarvne. Med besedilom

Biblije jih je pisar uporabljal v Jobovi knjigi (f. 224^v – f. 248) (pril. I) in kot začetne črke seznama hebrejskih imen (f. 501 – f. 539) (pril. III). Čeprav so majhne, v celoti ohranjanjo anatomijo lombarde. Še posebej pomembne so za ugotavljanje zaporedja potez. V seznamu hebrejskih imen jih je namreč veliko in pisar je moral

Sl. 13: Dvovrstične lombarde v NUK Ms 38 (2-kratna velikost).

njihovo izdelavo optimizirati. Natančnost izdelave je bila zaradi hitrosti in majhnosti črk seveda manjša kot pri večvrstičnih inicialah. Črke so tako majhne, da pisarju ni bilo treba zapolnjevati stebel in lokov z dodatnimi potezami, ampak je že z osnovnimi potezami (ki bi pri večjih inicialah zadoščale le za obris), dosegel njihovo dokončno obliko. Po majhnih nenatančnostih pri vodenju peresa lahko sklepamo na poteze pri izdelavi. Gre za nenatančno spajanje posameznih črt, iz katerih je sestavljena črka, nerodno potegnjene serife in za zaključke potez, ki so prekratki ali predolgi, poteze, pri katerih zmanjkuje črnila itn. (glej na primer inicialo *B*, f. 510 II 5 ali inicialo *G*, f. 518^v I 15). Ugotovitve so pomembne, saj pisar zaporedja potez verjetno ni spreminjal niti pri izdelavi večjih inicial.

Tako kot je bilo v visokem in poznem srednjem veku v navadi, je pisar prihranil prazen prostor v besedilu, črko pa ob strani – za spominsko pombo – izpisal z minuskulo.

Dvovrstične lombarde (sl. 13)

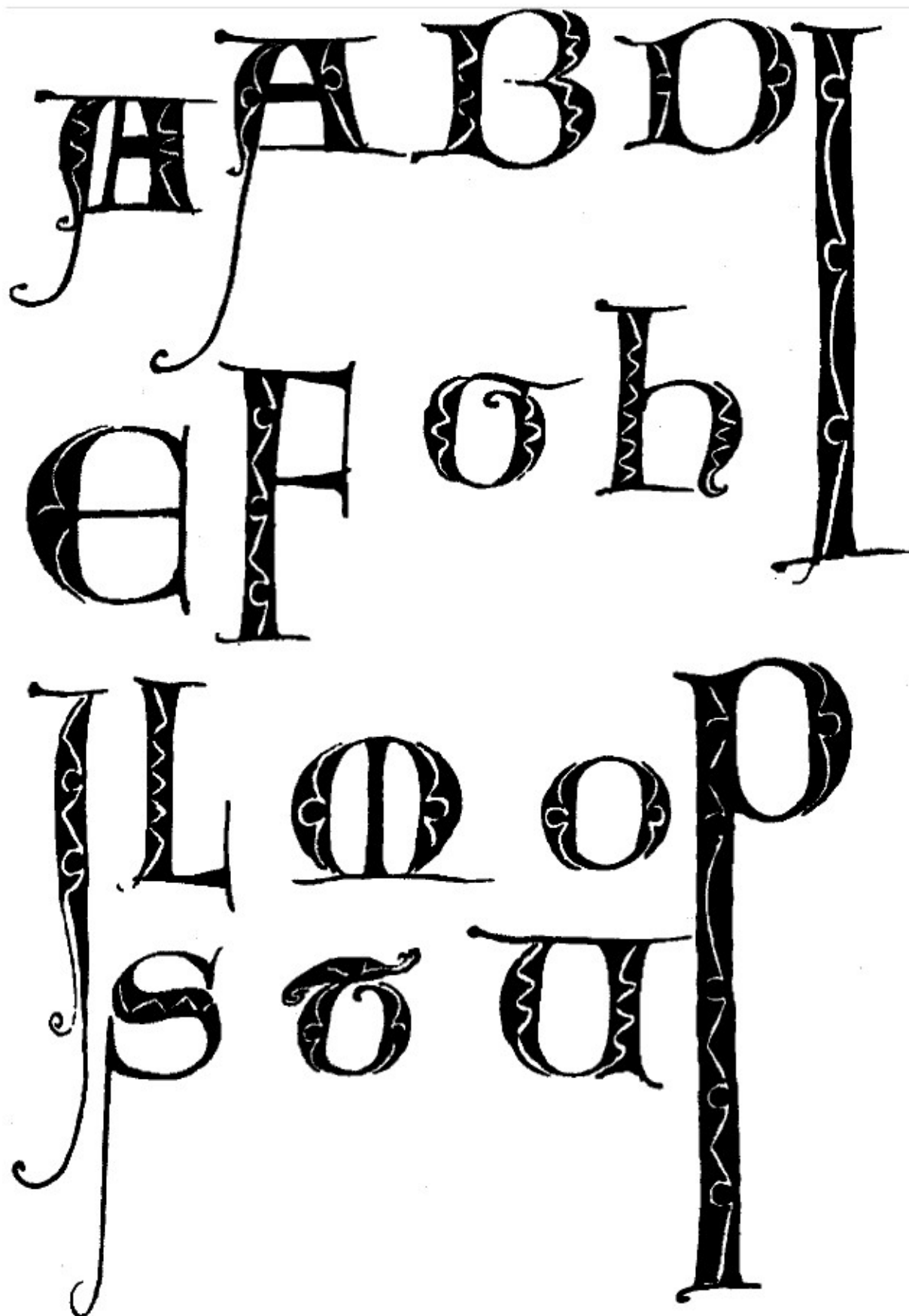
V rokopisu so najpogostejše in v rokopisu jih

je okoli tri tisoč.⁵⁶ Okrašene so s fleuronéjem. Pisar jih je izdelal izmenično z modro ali rdečo tinto in take barve je tudi fleuronée, vendar vedno nasprotno od iniciala. Mesta je pisar označil z minuskulno črko in pustil prazen prostor, širok za približno 3 ali 4 minuskulne črke. V pisno polje segajoči del iniciala zapolnjuje ves njej namenjeni prostor, tako da se zgoraj in spodaj celo dotika črk osnovnega besedila, širijo pa se tudi v margino oziroma medstolpčni prostor. Iz pisnega polja pa delno ali v celoti izstopajo iniciala *P*, *H*, *J*, *L*, *F*. Stebla teh sicer dvovrstičnih inicial so zato različnih velikosti: iniciala *P* je 4- do 5-vrstična, *L* in *I* sta lahko poljubno dolgi, *F* je 5-vrstična, *H* je 4-vrstična, *J* je 14-vrstična in je prislonjena ob besedilni stolpec. Kavda iniciala *Q* se razteza navzdol ali celo navzgor, kar je včasih odvisno od razpoložljivega prostora.

Večvrstične lombarde (sl. 14)

Označujejo najpomembnejše začetke bibličnega besedila in komentarjev. Največkrat so visoke od štiri do osem vrstic. Kadar se po-

⁵⁶ Mastnak, 1997, str. 9.

Sl. 14: Večvrstične lombarde v NUK Ms 38 (2-kratna velikost).

membno besedilo začne tri vrstice pred koncem stolpca, se iniciala tej višini prilagodi, nekatere pa so velike deset, dvajset ali celo več vrstic. Inicialno telo je narejeno iz dveh tint, modre in rdeče, in ga na dvoje deli preprost cikcakast, valovit ali stopničast motiv. Tudi za te inicialne je pisar pri pisanju osnovnega besedila pustil prazen prostor, ustrezno črko pa napisal v zgornji levi kot tega prostora. Okrašene so z dvobarvnim fleuronéjem.

Inicialni okras

Ne glede na velikost okrasa lombarde ohranjajo anatomijo, saj je fleuronée iniciali le pripet oziroma zapolni le njeno notranje polje. Obravnavamo ga ločeno od razvoja inicial, zato se paleografija z njim ne ukvarja. To vlogo je prevzela umetnostna zgodovina.

Fleuronné je značilen okras rokopisnih inicial od 13. do 15. stoletjem. Razvije se v 12. stoletju v Franciji (še posebej Parizu) in Bologni, iz teh središč pa se pozneje prenese še na nemško in avstrijsko območje. Najznačilnejši za zgodnje fleuronirane inicialne so palmetni izrastki. Proti sredini 13. stoletja se jim pridružijo brstiči, kasneje pa še razni drobni listki, spirale in drugi elementi. Okras poseže tudi v samo telo inicialne, kjer se prek preprostih stopničastih ali ločnih form razvije v bolj zapletne kombinacije.⁵⁷ Sama iniciala je navadno dvobarvna (rdeča in modra tinta), nanjo pripet fleuronée pa je bodisi enobarven bodisi se izmenjujeta modra in rdeča tinta.

Pri izdelavi fleuronirane inicialne so pisarji razvili značilen nabor okrasov, ki so pozneje postali lahko prepoznavni formalni elementi vsake take inicialne. Poznavanje teh elementov nam razkriva nekaj sicer prikritih dejstev. Morfološka analiza inicialne pomaga prepoznati osnovne elemente okrasa, tako tistega okoli inicialne ali v njej, kot tudi tistega v njenem telesu. Ti elementi so vezani na določen čas in/ali na skriptorij ali geografsko območje, kar nam pomaga pri dataciji rokopisa. Izbira elementov okrasja in način izdelave (prepoznavanje značilnosti duktusa) nam pomagata pri ugotavljanju osebnih slogov, to pa nadalje pomaga pri ugotavljanju števila sodelujočih pisarjev. Prav slog je lahko povezovalni element med danes geografsko razpršenimi rokopisi.

Za preučevanje fleuronirane ornamentike je poleg poznavanja osnovnih elementov potrebna analiza "govornice" fleuronéeja. S takim gledanjem ugotovimo način, na katerega je pisar najraje sestavljal posamezne elemente. Še najlaže ga prepoznamo, če okras preprosto prerišemo.

Morfološko analizo inicialnega okrasa smo naredili po metodologiji Sonie Scott-Flemming. V Ms 38 so okrašene vse inicialne, razen enovrstičnih. Najpreprosteje so okrašene dvovrstične inicialne. Okras štiri- ali večvrstičnih inicialah je

zelo bogat in vsebuje tudi več elementov. Pri teh je okrašeno tudi notranje inicialno polje ter inicialno telo. Kljub tej razliki je način oblikovanja neodvisen od velikosti inicialne. Za opisovanje okrasa prostor okoli inicialne razdelimo v tri polja: polje nad inicialo; polje ob iniciali in polje pod inicialo. Prvo in tretje polje zaradi lažjega opisa dodatno razdelimo na levo in desno stran. Okras vsakega polja je sestavljen iz različnih elementov, ki jih lahko ločimo od celote. Ti so nadalje sestavljeni iz glavnih delov, pomožnih delov in polnil. En okras oziroma njegov element lahko zajema več polj. Opisu nosilne črke oziroma lombarde se bom pri tej analizi izognil, saj je natančneje narejen že v prejšnjem poglavju. Pomembno je vedeti, da polja okoli inicialne določa sama iniciala s serifnimi podaljški. Ta polja so pri krašenju največkrat upoštevali tudi pisarji. Vsa tri polja v Ms 38 so vedno okrašena. V njih se – z majhnimi razlikami – pojavljajo vedno enaki elementi. Ti se lahko razlikujejo po izvedbi, dosledno pa je izpeljano njihovo zaporedje. Tako na primer motivu a) v polju pod inicialo vedno sledi motiv b) (glej dalje).

Polje nad inicialo

Leva stran: sestavlja jo iz dveh potez narejeni brst na dolgem stebelu. Spodaj je ušesasto sklenjen. Zaključek se lahko nadaljuje tudi v drugo polje inicialne.

Desna stran: sestavlja jo na polkrog postavljena lasnica. Motiv se zrcalno ponovi v polju pod inicialo.

Polje ob iniciali

Motiv bisera z vrisanim krogcem. Kadar se steblo zgornjega ali spodnjega polja nadaljuje še v to polje, se obe stebli srečata prav v tem biseru.

Polje pod inicialo

Leva stran: sestavljena je iz štirih elementov:

a) motiv nagrebenjenega pahljačastega brsta je izražen iz dolgega stebela, ki obsega polovico vsega spodnjega polja. Značilen je še posebej za angleške in francoske rokopise v letih 1240-1260.⁵⁸ Motiv je v avstrijskih rokopisih opaziti le do devetdesetih 13. stoletja;

b) nanj je na spodnji strani pripet brst, ki ga na eni strani konča proti stebelu obrnjen labodji kljun;

c) še niže pod brstom iz istega stebela raste spirala s pripeto valovito črto. Element je značilen za drugo polovico 13. stoletja.⁵⁹ Podoben element se v avstrijskih rokopisih pojavlja okoli leta 1300, vendar po izdelanosti le-tega lahko sklepamo, da je tam tedaj že v zreli fazi;

č) iz motiva a) rasteta dve spirali na dolgih steblih – dolga okrasa s skodrano konico. Spod-

⁵⁷ Scott-Flemming, 1989, str. 74.

⁵⁸ Ibid., str. 57.

⁵⁹ Ibid., str. 63.

nja je navadno skrita v zgornjo. Dolžina stebra obsega drugo polovico dolžine polja pod inicialo.

d) kot pomožni elementi se pojavljajo kapljicasti listki.

Desna stran: je zrcalno postavljena desna stran polja nad inicialo.

Notranje polje

Dvojni kavelj z dodatkom α je reden pojav v notranjem inicialnem polju celotno 13. stoletje.⁶⁰ V začetku je bil dodatek α videti kot za -90° obrnjena črka *A* in je pozneje še doživljal spremembe, ki so se precej oddaljile od njegove osnovne oblike. Okljuk je ostal nespremenjen. Še na prevrnjeno črko *A* se vežejo francoski rokopisi iz druge polovice 13. stoletja, v Angliji pa se element pojavlja vse 13. stoletje. V tem času še ni zaslediti dodatka α . Scott-Flemming v opisu svoje metode zajema le rokopise 13. stoletja. Dva elementa se v njeni analizi ne pojavljata. Dodatek α je zagotovo mlajši, saj so njegove zgodnejše oblike bolj podobne prevrnjeni črki *A*; verjetno se pojavlja šele v 14. stoletju. Prav tako se ne pojavlja motiv kapljicastih listkov. Te ugotovitve nastanek Ms 38 postavljajo na začetek 14. stoletja. V primerjavi z avstrijskimi rokopisi ugotovimo, da se v notranjem inicialnem polju ob koncu 13. stoletja pojavljajo medaljoni. Teh v Ms 38 ni. Prav tako je motiv nagrebenjenega brstnega lista do neke mere arhaičen, ki nastanek rokopisa bodisi prestavi nazaj proti sredini 13. stoletja bodisi govori o starih vzorih pisarja. Gledano v celoti je fleuonnée Ms 38 dokaj preprost. Vsebuje malo elementov in ti niso zelo zapleteni.

Inicialno telo

Čeprav je fleuonnée iniciali le pripet in torej ne posega v njeno anatomijo, pa je okrašeno tudi inicialno telo. Inicialno telo je bilo že v 12. stoletju razcepljeno, skupni rob nastalih polovic pa so pisarji krasili na različne načine: vstavljali so drobne bisere, vzvalovili rob, ali pa ga preprosto pustili praznega. Pojavlja se že motiv dolgih lokov in nesklenjenega kroga.⁶¹ Proti koncu 13. stoletja so dodani še stopničasti elementi, ki so lahko samostojen okras. Tako kot velja za fleuonnée, nam tudi stopnja zrelosti tega ornamenta in izvirnost pri prepletanju z drugimi elementi pomagata pri datiranju rokopisa.

Telesa štiri- ali večvrstičnih inicial v Ms 38 vsebujejo vse našete elemente: lok in nesklenjen krog, ter njuno inverzno različico, stopničast okras, poleg tega pa še šilasto-ločne valovnice, ki so najpogostejše. Lok in krog se vedno pojavljata skupaj. Največkrat gre za zaporedje lok-krog-lok, redkeje pa za lok-krog-lok-krog-lok-krog-lok. Pri 43-vrstični iniciali *I* na f. 249 pa je inverzni različici tega okrasa dodan še stopničast motiv.

Ti motivi se proti koncu 13. stoletja, še posebej pa v začetku 14. stoletja še razvijajo, številnejše pa postanejo tudi kombinacije. Zaradi sorazmerne skromnosti stila okrasa inicialnega telesa njegov nastanek umeščam v drugo polovico 13. stoletja.

Zgradba fleuonnéeja pove, da je Ms 38 francosko delo. V primerjavi z drugimi slogi je francoski fleuonnée 13. stoletja podvržen močnemu vertikalnemu vtisu, saj so črte zelo dolge in vzporedne, na koncu pa se ne zakrivljajo v velike pentlje, temveč jih končuje majhna spirala. Francoski okras se z večjo ali manjšo simetrijo razteza nad inicialo in pod njo. Za ohlapno datacijo fleuonnéeja rabi splošen pregled njegovih osnovnih elementov. V Ms38 zasledimo take, ki se v ornamentih pojavljajo že praktično od konca 12. stoletja in ostanejo okrasna prvina še krepko čez prag 13. stoletja, na primer brstiči in palmetni listi. Pozornost torej usmerimo na njihovo izdelanost in izvirnost pri ustvarjanju kombinacij. Za obdobje po letu 1240 je značilna že precejšnja razvitost elementov, nizanje teh pa daje okrasu bogat vtis.⁶² Obdobje med letoma 1240 in 1260 je prehodno, v katerem se hkrati pojavljajo tako starejše kot tudi novejšje forme. Značilna je večbrstnost, poteze pa se po tem obdobju še bolj podaljšajo.

Glede na analizo inicialnega okrasa bi Ms 38 datirali v drugo polovico 13. stoletja. Pri primerjavi s Pariško Biblijo⁶³ (datirana je v leto 1244) ugotovimo, da se okrasa slogovno ujemata, le da so pri zadnji elementi še v nekoliko zgodnejši fazi.

6 Sklep

Povzemimo ugotovitve, do katerih smo prišli z upoštevanjem formata, pisave in okrasa inicial ter primerjavami s podobnimi rokopisi. Vulgata v enem volumnu v 13. stoletju ni več redkost, saj so se take biblije začele pojavljati že v 12. stoletju. Ms 38 je tipična biblija žepnega formata z izvirno velikostjo okoli 169 x 110 mm. Napisana je z gotško minuskulo, ki je zaradi svoje zgoščenosti dobila ime biserna pisava (ang. perl script, nem. Perlschrift), za boljšo preglednost nad besedilom pa je opremljena še z različno velikimi in okrašenimi lombardskimi inicialami.

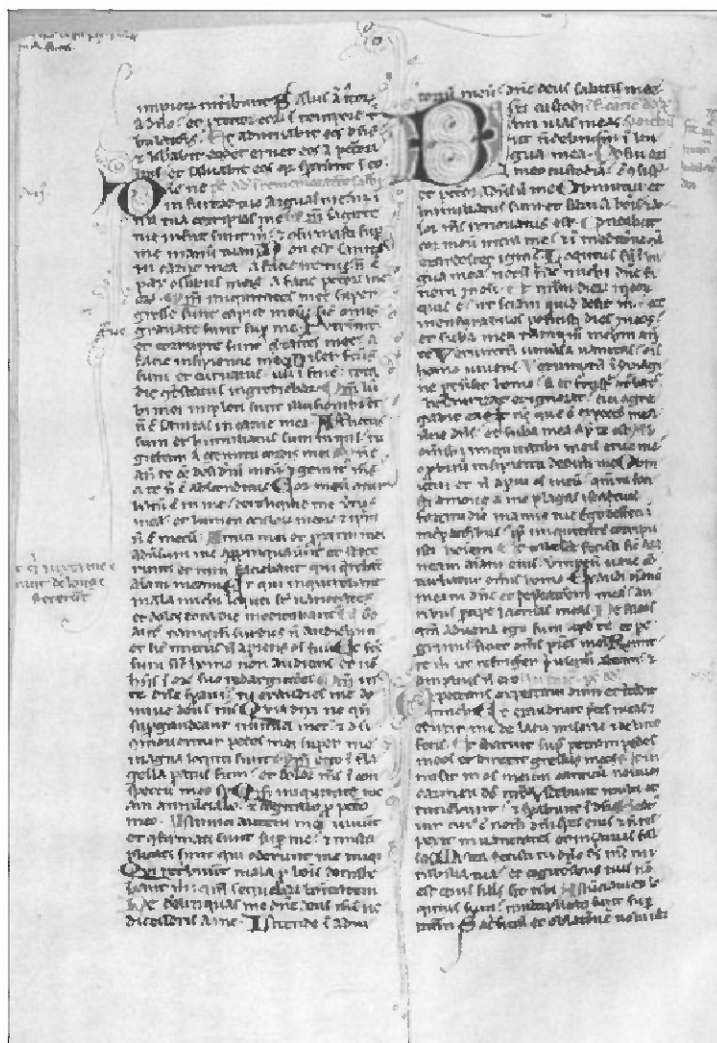
Dosedanje datacije se prav zaradi te pisave, ki je tipična za tovrstne biblije v celotnem 13. stoletju, redkejša pa v 14. stoletju, zdijo prepozne. Nastanek rokopisa bi zato kazalo postaviti v 13. stoletje. Tudi natančna analiza inicialnega okrasa nastanek rokopisa umesti v drugo polovico 13. stoletja. Prekrivanje datacij ne prese- neča, saj je okras nastal sočasno s pisavo.

⁶⁰ Izraz povzemam po Mastnak, 1989, str. 53-54.

⁶¹ Scott-Flemming, 1989, str. 74.

⁶² Ibid., sl. 26.

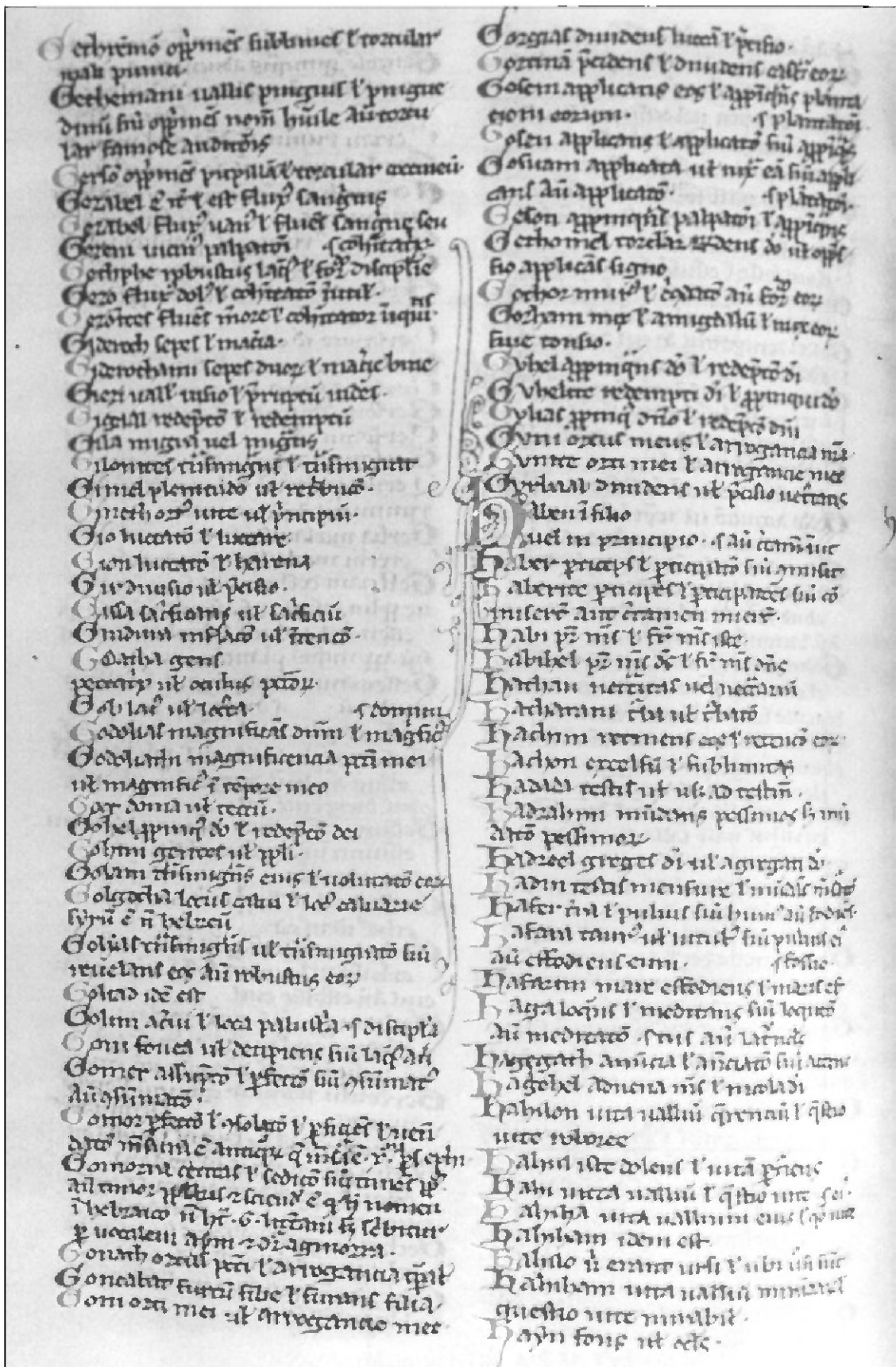
⁶³ Za razvoj Biblije v enem volumnu glej De Hamel, 1987, str. 37, op. 6.

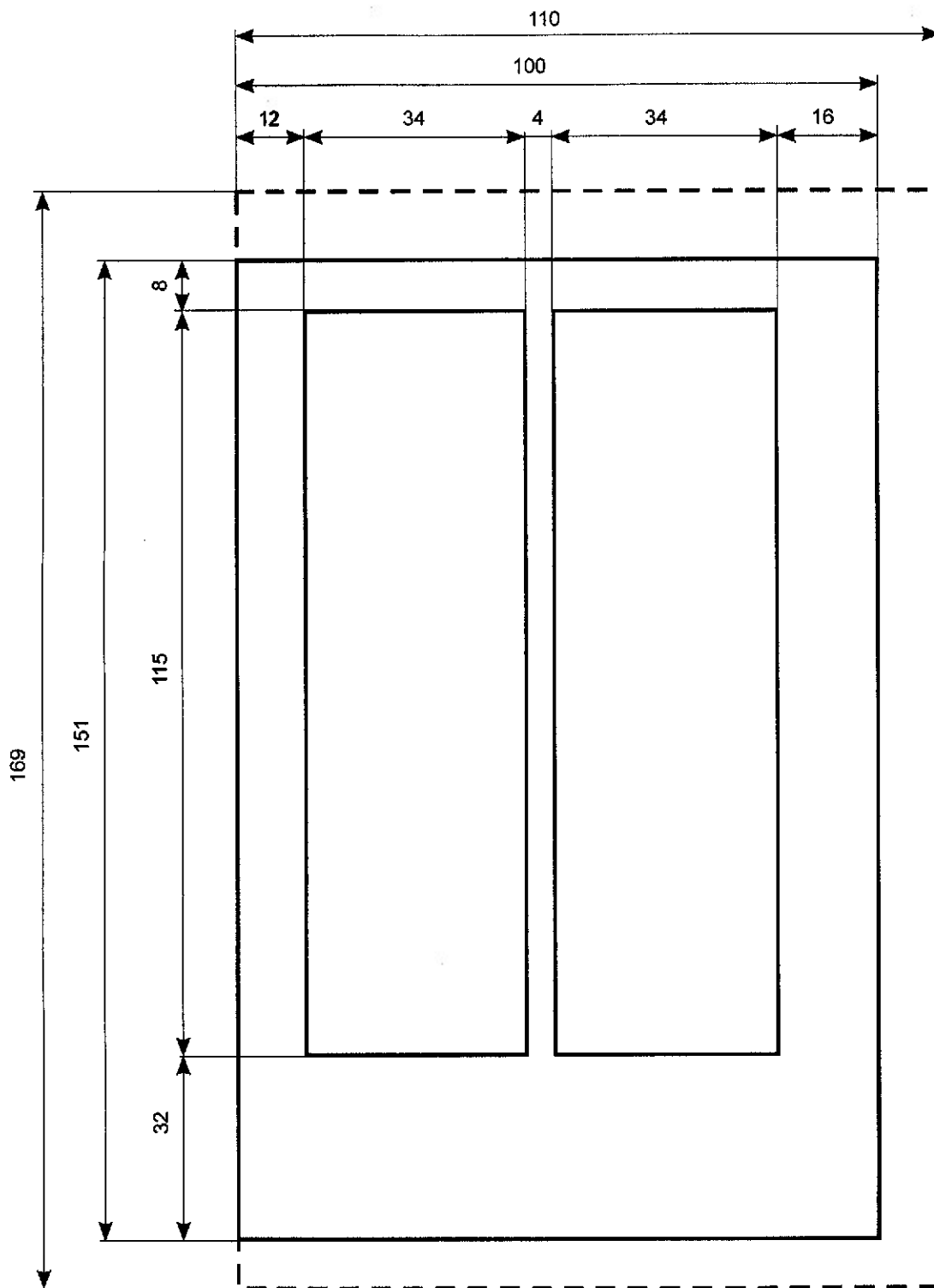
Priloga I
 NUK Ms 38, f. 230^v (izvirna velikost)

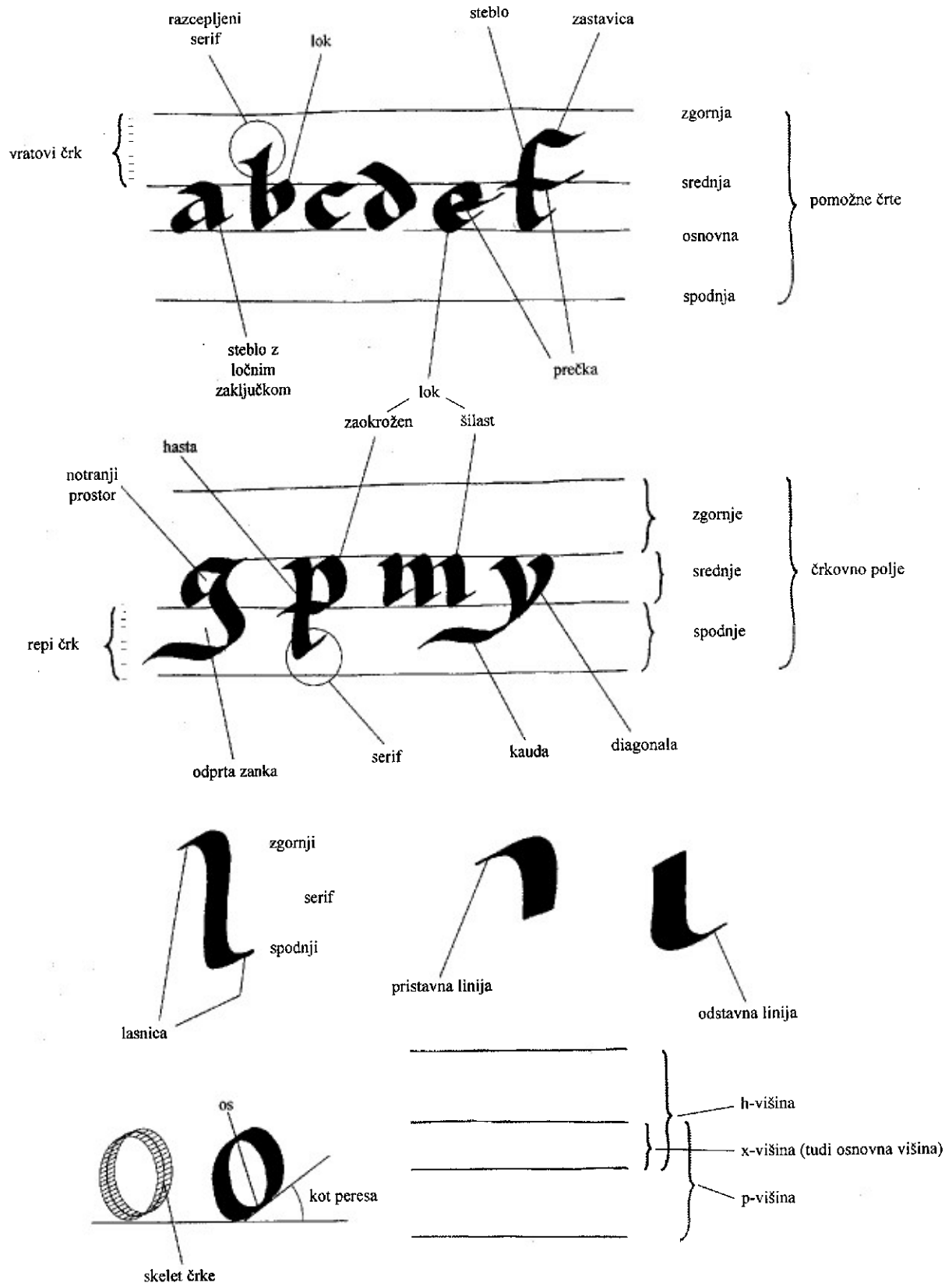
Priloga II
 NUK Ms 38, f. 326 (izvirna velikost)

Priloga III, UK Ms 38, f. 519^v (2-kratna velikost)

Priloga IV

Zrcalo rokopisa NUK, MS 38. Črtkano je označena domnevna izvirna velikost rokopisa.

Priloga V
 Poimenovanje pomožnih črt in nekaterih delov črk

7 Terminološki slovar

Ta seznam besed pravzaprav ni slovar v pravem pomenu besede. Našteti in delno razloženi so izrazi, ki zadevajo temo razprave ter nekaj primerov njihove rabe. Za boljše razumevanje glej še prilogo V.

črka (sestavni deli)

anatomija črke – osnovna zgradba črke, po kateri črko prepoznamo;

apeks – vrh črke (na primer *A, M*);

diagonala – poševna poteza (pri *y*);

hasta – steblo, deblo, osnovna pokončna poteza črke: kratka, široka, gibka, razcepljena, viličasto razcepljena (*b, l*), na vratu razcepljena (*f*), ravna, brez serifov, malo razširjena, zgoraj razširjena (*l*), povečana, usločena, linija ~ se na koncu uvihne, valovita, *L* ima obe ~ valoviti, ~ pri *s* in *f* je podaljšana pod črto;

hrbet (*C*);

kavda – podaljški črk (*Q, k*);

krak (pri *v, N, A, C*);

lasnica – najtanjši del serifa;

lok, tudi trebuh (pri *h, m, D*, uncialna *M, P*): zgornji ~ (*G*), odprt ~ (*h*);

notranji prostor črke – prostor, ki ga ustvarijo oziroma objemajo poteze črke;

odstavna linija – končna poteza spodnjega serifa;

prečka, tudi prečna črta (*e, f, t, T*);

pristavna linija – začetna poteza zgornjega serifa;

rep – pod osnovno črto segajoči deli črk (npr. *p, q, y*);

serif – začetek in zaključek stebel; spodnji ~, zgornji ~, zavit ~, razcepljen ~, klinast ~, skledast ~;

skelet – osnovna oblika črke, po kateri vlečemo pero. Oblika črke se pri istem skeletu zaradi kota pisala in širine njegove konice ter zaradi razmerja med višino črke in širino konice bistveno spreminja;

steblo – osnovna ravna poteza črke (glej tudi hasta); glava ~, peta ~

teme – vrhnji del črke;

vrat – nad srednjo pomožno črto segajoči deli črk (npr. *b, f, k, l*);

zanka (uncialni *a, g*); (ne)sklenjena ~, desna, leva, sredinska (*g*);

črkovna shema – skupek vseh potez osnovnih črk, ki sestavljajo večino črk abesede. Osnovne črke so *o, i (n), p* in *d*. Nekatero črke se črkovni shemi ne podrejajo (*x, z*);

črkovna oznaka – minuskulna črka, napisana v prostor, ki ga mora zapolniti iniciala;

črkovno polje – prostor, ki ga oblikujejo posamezni deli črke; zgornje ~, srednje ~, spodnje ~, notranje ~, zunanje ~;

duktus – splošen vtis pisave; nagnjen ~, hiter ~;

iniciales – z naslovno pisavo izpisane stavčne začetnice; lombardske ~ (tudi lombarde); iz pisnega polja izstopajoče ~, fleuronirane ~;

kapitala, tudi kapitalka – velika črka osnovne pisave;

kinetika črke – osnovne poteze črke;

ligatura, tudi povezava – spoj dveh črk (*ct, st*);

linija – poteza, črta; odprta ~ (*p*), konveksno usločena ~, šilasta ~ (zaključek *p, h*), ravna desna ~ (*c*), lok desne ~ (*e*), diagonalna ~ (uncialni *d*);

liniranje – sistem pomožnih črt za pisanju;

4-vrstično ~ sestavljajo spodnja, osnovna, srednja in zgornja pomožna črta;

medvrstična razdalja;

medvrstični razmik;

vrstična enota – razmik med dvema osnovnima črtama;

marginata – prostor med pisnim poljem in robom folija;

osnovna črka *gl.* črkovna shema;

pisalo – ~ s prirezano konico, ~ z razcepljeno konico, ~ s široko konico; širina peresa;

pikiranje – proces, pri katerem pisar zaznamuje točke za pomožne črte zrcala in pisnega polja;

pisno polje – popisani del zrcala; večstolpčno ~, nesimetrično ~;

polje črke *gl.* črkovno polje)

zrcalo – razporeditev posameznih polj na foliju. Sestavljajo ga margine, pisno polje, pogosto pa še živa pagina.

8 Bibliografija

Alexander, J. J. G.: *Scribes as artists: the arabesque initial in twelfth-century English manuscripts*. V: *Medieval scribes, manuscripts and libraries: essays presented to N. R. Ker*. Edited by M. B. Parkes and Andrew G. Watson. London 1978, str. 87-116.

D'Ancona, P., Aeschliman, E.: *The art of illumination: an anthology of manuscripts from the sixth to the sixteenth century*. London 1969.

Anderson, D. M.: *Calligraphy: the art of written forms*. New York: Dover, 1992

Bedouelle, G.: *Dominik ili dar riječi*. Zagreb 1990.

Biblije na Slovenskem: Narodna galerija, Ljubljana, 19. september 1996 - 5. januar 1997. V Ljubljani 1996.

Bischoff, B.: *Latin palaeography: antiquity and the Middle Ages*. Cambridge [etc.] 1990.

Bologna, G.: *Illuminated manuscripts: the book before Gutenberg*. London 1988.

Brown, M. P.: *A guide to western historical scripts from antiquity to 1600*. London 1990.

Bratuš, L.: *Manu scriptum: razvoj latinice v zrcalu rokopisa in besede*. Ljubljana 1990.

Catich, E. M.: *The origin of the serif: brush writing & Roman letters*. Davenport 1968.

Dane, J. A.: *On the shadowy existence of the medieval pricking wheel*. *Scriptorium*, 1 (1996), str. 13-21.

De Hamel, Ch. (a): *A history of illuminated manuscripts*. Boston 1986.

- De Hamel, Ch. (b): *Glossed books of the Bible and the origins of the Paris booktrade*. Woodbridge; Wolfeboro 1987.
- Delorez, A.: *Observations on the aesthetics of the Gothic manuscript*. Scriptorium, 1 (1996), str. 3-13.
- Drogin, M.: *Calligraphy of the Middle Ages and how to do it*. Mineola 1998.
- Evetts, L. C.: *Roman lettering : a study of the letters of the inscription at the base of the Trajan column, with an outline of the history of lettering in Britain*. London 1979.
- Falsom, R.: *The calligraphers' dictionary*. New York 1990.
- Formating the word of God : an exhibition at Bridwell Library, Perkins School Of Theology, Southern Methodist University, October 1998 through January 1999*. Ed. by Valerie R. Hotchkiss and Charles C. Ryrie. Dallas 1998. URL: http://www.smu.edu/bridwell/publications/ryrie_catalog/titlepg.htm (15. 10. 2002)
- Golob, N.: *Srednjeveški kodeksi iz Stične : XII. stoletje*. Ljubljana 1994.
- Gray, N.: *A history of lettering : creative experiment and letter identity*. Boston 1986.
- Johnston, E.: *Writing & illuminating & lettering*. New York 1995.
- Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. [1], Ms 1 – Ms 99*. Ljubljana 1976.
- Kocijančič, G. (et al.): *Biblije na Slovenskem : vodnik po razstavi : Narodna galerija, novo krilo, 19. 9. 1996 - 5. 1. 1997*. Ljubljana 1996.
- Kos, M.; Stele, F.: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. V Ljubljani 1931.
- Löffler, K.; Milde, W.: *Einführung in die Handschriftenkunde*. Stuttgart 1997.
- Mastnak, M.: *Fleurornirana ornamentika v avstrijskih kodeksih med leti 1290 in 1330 : [diplomska naloga]*. Ljubljana 1997.
- Mazal, O.: *Buchkunst der Gotik : mit 169 Abbildungen davon 33 in Farben*. Graz 1975.
- Mazal, O.: *Initiale*. V: *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Bd. 4. Stuttgart 1995, str. 611-615.
- Mazal, O.: *Lehrbuch der Handschriftenkunde*. Wiesbaden 1986.
- Nagy, J.: *Nacrt latinske paleografije*. Zagreb 1925.
- Neruda, P.: *Ode to typography*. Torrance 1977.
- Nesbitt, A.: *The history and technique of lettering*. New York 1998.
- Novak, V.: *Latinska paleografija*. Beograd 1987.
- Peterson, Elizabeth A.: *Paging through Medieval lives : illumination and calligraphy from selected collections: The Utah Museum of Fine Arts, The J. Willard Marriott Library, University of Utah, The Milton R. Merrill Library, Utah State University, The Harold B. Lee Library, Brigham Young University, anonymous lenders : an exhibition held November 2, 1997 through January 4, 1998 at the Utah Museum of Fine Arts Salt Lake City*. Utah. 1997. URL: http://www2.art.utah.edu/Paging_Through/ (15. 10. 2002)
- Scott-Flemming, S.: *The analysis of pen flourishing in thirteenth-century manuscripts*. Leiden 1989.
- Smith, J.: *The bible's manuscript evidence*. URL: <http://debate.org.uk/topics/history/bib-qur/bibmanu.htm> (15. 10. 2002)
- Stipišić, J.: *Pomoćne povjesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb 1991.
- Tschichold, J.: *The form of the book : essays on the morality of good design*. Washington; Vancouver 1991.
- Wattenbach, W.: *Das Schriftwesen im Mittelalter*. Leipzig 1971.
- Whalley, J. I.: *The art of calligraphy : Western Europe & America*. London 1980.

SUMMARY

THE KNOWLEDGE OF A SCRIBE IN THE LATE MIDDLE AGES AS IT EMERGES FROM THE MANUSCRIPT NUK MS 38

The article describes the procedure of manuscript making, from prepared parchment to flourished initials. The work was completed in few different steps: pricking, lining, writing basic text and, finally drawing the initials. It can not be concluded from the manuscript in which phase pagination was made. Three different possibilities the pricking are further discussed: pricking with wheel, glove, and with the naked eye. Some basic rules which a scribe had followed to layout pages are described.

The second part of the article describes the graphical element of the manuscript, the basic script and all three sizes of the initials. Flourished initials are further morphologically analyzed. According to the graphic elements – script and flourished initials – the manuscript is dated to the second half of the 13th century.

Razvoj nižjega strokovnega šolstva – na primeru oblačilne stroke v Mariboru po drugi svetovni vojni

JURE MAČEK

1. Uvod

Današnja Srednja tekstilna šola v Mariboru se je razvila na eni strani iz potreb mariborske tekstilne industrije, na drugi strani pa iz šolanja vajencev oblačilne stroke, kar je bil najmočnejši vir pridobivanja strokovnih kadrov za potrebe gospodarstva in tekstilne industrije po drugi svetovni vojni. V prispevku bom poskušal prikazati razvoj tekstilnega šolstva v Mariboru do začetka petdesetih let, ki pomenijo prelomnico v razvoju strokovnega šolstva na Slovenskem. Predstavil bom tudi širšo podobo razvoja nižjega strokovnega šolstva po drugi svetovni vojni v Mariboru, probleme in dileme, ki so vsa leta neločljivo spremljali izobraževanje vajencev in dali značilen pečat vajenskemu šolstvu po drugi svetovni vojni. Prav tako se v prispevku ne bom izognil težkim življenjskim in bivalnim razmeram vajencev, revščini, pomanjkanju in skromnim socialnim okoliščinam, ki so bile pogosto stalna spremljevalka učencev – vajencev.

Pri pisanju prispevka sem se opiral predvsem na arhivske vire, dostopne v Pokrajinskem arhivu Maribor (dalje PAM).¹ Najpomembnejši vir z najštevilčnejšimi in najbogatejšimi podatki so ohranjene šolske kronike, ki pomenijo edinstveno možnost ne samo za spoznavanje zgodovine mariborskega tekstilnega šolstva, ampak tudi celotnega sistema strokovnega izobraževanja po drugi svetovni vojni. Pomenijo ne samo pomemben zapis zbranega, strnjenelega dogajanja in življenja na šolah skozi čas, ampak prikazujejo dogajanje tudi širše. Prepričljivo nam razkrivajo

razvoj tekstilnega šolstva in vajeniškega izobraževanja po drugi svetovni vojni ter izvorno zajemajo duh obdobja, v katerem so nastajale. Neposredno in iskreno nas seznanjajo s težavami in prizadevanji prosvetnih delavcev za vzpostavitev čim učinkovitejšega sistema tekstilnega izobraževanja, posredujejo socialne in kulturne značilnosti izobraževanja vajencev ter predvsem odkrivajo šolsko in zunajšolsko življenje dijakov. Pri prebiranju kronik sem se zavedal subjektivnih nagibov avtorjev in zato ohranil kritičen odnos do morebitnih nekritičnih zapisov.² Pri pisanju sem si pomagal tudi z zelo skromno objavljeno literaturo, ki se ukvarja s problematiko strokovnega šolstva po drugi svetovni vojni ter s prosvetno periodiko, ki je izhajala v tem času.³ Zakonski predpisi s področja strokovnega šolstva in izobraževanja vajencev so pogostejši šele po letu 1950, ko je nova oblast pristopila k bolj sistematičnemu in skrbnejšemu oblikovanju sistema izobraževanja v nižjem strokovnem šolstvu.

Zaradi večje preglednosti sem razvoj tekstilnega šolstva po drugi svetovni vojni razdelil na dve, sicer logični in medsebojno neločljivo povezani celoti. Prvo obdobje, ki ga bom predstavil v svojem prispevku, se začne po koncu druge svetovne vojne. Ta pomeni nedvomen in jasen prelom s preteklostjo in traja do začetka petdesetih let. Takrat je vse strokovno šolstvo prešlo pod ministrstvo za prosveto. Uveljavljen je bil sploh prvi predpis po koncu vojne, ki je urejal vprašanje strokovnega šolstva, to je zvezna uredba o strokovnih šolah iz leta 1952. Za to obdobje so

¹ Arhivsko gradivo v uporabljenih fondih ni ohranjeno v celoti in to mi je povzročalo nemalo težav pri sestavljanju enotne in prepoznavne slike razvoja tekstilnega šolstva v Mariboru. Za prikaz tekstilnega šolstva v Mariboru so pomembni dokumenti v fondih Srednja tekstilna šola Maribor 1981-1995 (dalje STŠ MB), Šolski center za oblačilce in frizerje 1945-1981 (dalje ŠCOF) – v okviru tega tudi Mojstrska šola za oblačilno stroko in čevljarstvo 1950-1962, Tehniška elektro, strojna in tekstilna šola Maribor 1948-1981 (tekstilni odsek) (dalje TESTŠ – TO), Zavod za šolstvo – organizacijska enota Maribor 1945-1993 (dalje ZZŠ – OE MB). Pregledal sem tudi dokumente, ki se nanašajo na strokovno šolstvo v fondih Mestni ljudski odbor Maribor 1945-1955 (dalje MLO MB), Okrajni ljudski odbor Maribor – okolica 1955-1965 (dalje OLO MB OK) ter Občinski ljudski odbor Maribor – center (dalje OBLO MB – center). Še posebno veliko zanimivih in koristnih podatkov o razvoju tekstilnega šolstva sem našel v osebnih fondih Heribert Samuda in Albin Preskar.

² Ohranjene so kronike Vajenske šole oblačilne stroke v Mariboru 1952-1959 (dalje: Kr. VŠOS), Oblačilne in frizerske šole 1960-1970 (dalje Kr. OFŠ), Šolskega centra za oblačilce in frizerje 1970-1977 (dalje Kr. ŠCOF), Mojstrske šole za oblačilno stroko in čevljarstvo 1950-1962 (dalje: Kr. MŠOSČ), Industrijske tekstilne šole 1947-1953 (dalje: Kr. ITŠ) ter kronika Tekstilne industrijske šole 1958-1963 (dalje Kr. TIŠ). Za obdobje od 1945 do 1951 pa nam prinašajo podatke o razvoju Vajenske šole oblačilne stroke v Mariboru Izvestja vajenske šole oblačilne stroke (dalje: Izv. VŠOS).

³ Za prva leta po osvoboditvi prinašata največ podatkov članka dr. Aleša Gabriča Šolstvo na Slovenskem v letih 1945-1951 v Zborniku za zgodovino šolstva, št. 24, 1991, ter Franceta Jalna Razvoj strokovnega šolstva po letu 1945 v Katalogu razstave Slovenskega šolskega muzeja Šolstvo ob 20-letnici osvoboditve 1945-1965, Ljubljana 1965. Med periodiko so najpomembnejši Popotnik s prilogo Prosvetni delavec, Sodobna pedagogika in Prosvetni delavec ter Objave ministrstva za prosveto LRS, po 1951 Objave sveta za prosveto in kulturo LRS.

značilni nenehna improvizacija, začasne rešitve, nenehne spremembe sistema šolanja na vseh stopnjah izobraževanja in prilagajanje učnega dela v veliki meri lokalnim razmeram in potrebam. Drugo obdobje traja do začetka šestdesetih let, ko je Zvezna ljudska skupščina FLRJ sprejela Resolucijo o izobraževanju strokovnih kadrov, s katero je bila izražena zahteva po reformi dotdanjega sistema strokovnega izobraževanja. Resolucija je poudarila smernice za vzpostavitev drugačnega sistema strokovnega izobraževanja, ki naj bi bil predvsem bolj dovzeten za potrebe gospodarstva in drugih družbenih služb.

2. Vzpostavljanje nižjega strokovnega šolstva v izobraževanju tekstilnih kadrov do konca leta 1952

Okupacija in okupatorjevo nasilje sta zelo prizadela slovensko in še posebej mariborsko šolstvo. Takoj po nemški zasedbi so bili razpuščeni vse slovenske šole in zavodi, odstavljene so bili vsi slovenski učitelji. Enaka usoda je doletela tudi slovensko strokovno šolstvo, ki se je v Mariboru z zamudo razvilo šele po prvi svetovni vojni. Med okupacijo je potekal pouk izključno v nemškem jeziku, slovenska govorica je bila prepovedana. Z namenom ponemčevanja ter poudarjanja nemške vzgoje in ideologije je okupator sicer povečal število vrtcev in oddelkov v osnovnih šolah ter zaradi potreb gospodarstva in vojaštva močno razširil obrtno in strokovno šolstvo, vendar pa je pouk v medvojnem obdobju le kratek čas potekal povsem nemoteno. Pozneje so ga oteževali vse pogostejši letalski napadi in vojaška zasedba šolskih poslopij. V letih med okupacijo je bilo v obrtno in strokovno šolstvo vključenih več otrok kot kadar koli prej.⁴

Mariborsko šolstvo je osvoboditev dočakalo v zelo žalostnem stanju. Veliko šol je bilo porušeni ali poškodovanih, poleg tega pa je v njih nastanjeno vojaštvo brezobzirno uničevalo šolski inventar in učila. Učilnice so bile razdejane in večinoma brez opreme. Okna je bilo treba na novo zasteklititi in urediti razsvetljavo. Prva skrb prosvetnih oblasti je zato veljala predvsem usposobitvi in ureditvi učnih prostorov, v katerih bi lahko čim prej začeli pouk. Kljub težavam, s katerimi se je spopadala nova oblast, je že 18. junija potekalo prvo vpisovanje otrok v šole.⁵ V takšnih začasnih razmerah seveda ne moremo govoriti o pouku v pravem pomenu besede. Šole so bile brez primernih prostorov, brez knjižnic in učil, v večini razredov ni bilo na razpolago ne klopi in ne mizic. Improviziran pouk je potekal le do konca julija. Po temeljitih pripravah med polletnimi počitnicami in ob pomoči številnih udarniških akcij, s katerimi so bili šolski prostori vsaj

za silo usposobljeni, se je redno šolsko leto na vseh osnovnih šolah začelo 15. oktobra.⁶ Na srednjih šolah se je pouk začel različno, vendar večinoma konec oktobra ali v začetku novembra. Enako je veljalo tudi za nižje strokovne šole, ki so v Vestniku mariborskega okrožja vsakodnevno objavljale pozive na vpis učencev v šole.

Kar zadeva obrtno šolstvo, je ljudska oblast iz časov predvojne Jugoslavije podedovala žalostno podobo. Obrtno šolstvo je bilo slabo razvito in ni imelo velikega ugleda. Večinoma je le životarilo in si v sistemu, nenaklonjenem obrtnemu šolstvu, prizadevalo preživeti. Organizacijske oblike, ki so obstajale pred vojno, zato niso mogle dati uspešne podlage za graditev novega sistema obrtnega izobraževanja. Nova prosvetna oblast je morala začeti oblikovanje sistema nižjega strokovnega izobraževanja povsem pri temeljih.

Ob ustanovitvi Kraljevine SHS je bilo obrtništvo v Mariboru povsem nemške narave. Zato so pri ustanavljanju prve slovenske obrtno nadaljevalne šole nastajale številne težave. Prvo šolsko leto na slovenski obrtno nadaljevalni šoli se je tako začelo šele 1. novembra 1920. Učenci vseh obrtnih strok so bili združeni v isti šoli. Materialni pogoji obrtno nadaljevalne šole niso zadostovali potrebam modernega pouka. Zopostavljajoč odnos oblasti do teh šol kaže podatek, da so šole v šolskem letu 1936/1937 sprejeli novi jugoslovanski učni načrt za obrtne šole. Vse dotlej je bil v veljavi stari, avstrijski. V šoli so poučevali izključno splošne predmete, šele v zadnjih letih pred vojno se je uveljavilo načelo, da je poleg splošnih predmetov treba uvesti tudi strokovne. Pogosto se je dogajalo, da so obrtne šole sprejemale nepismene ali polpismene učence, brez vsakršne ustrezne predizobrazbe. Vajenci so bili v takšnem sistemu slabo zaščiteni in pogosto brez pravic. Mojstri so jih velikokrat izkoriščali in jim nalagali najrazličnejša dela, ki niso sodila v njihovo stroko.⁷

Pred okupacijo je v Mariboru delovalo več nižjih in poklicno nadaljevalnih strokovnih šol: Strokovno nadaljevalna šola obrtne smeri, mestna gospodinjska šola Vesna, Gozdarska šola, Sadjarska in vinarska šola, Šola za bolniške strežnice, Zasebna glasbena šola Glasbene matice, Gostinska šola, Gremijalno trgovska šola in Obrtna šola pri delavnicah južnih železnic. V šolskem letu 1939/40 je nižje strokovne šole obiskovalo 1217 učencev v devetintridesetih oddelkih.⁸

⁶ Vestnik 16. 10. 1945, Objave, str. 4.

⁷ J. Turk – D. Glogovšek: Vzgojanje in izobraževanje delavskega kadra v Mariboru nekdanj in danes, PAM, fond: ZZŠ – OE MB, AŠ 1/3, str. 3-5.

⁸ Prav tam, str. 2-3. Nekoliko drugačne podatke najdemo v članku dr. Vladimirja Bračiča: Razvoj šolstva in drugih izobraževalnih dejavnosti v Mariboru. V: Maribor skozi stoletja, Maribor 1991, str. 598.

⁴ France Filipič: Maribor ob 10-letnici osvoboditve, PAM, fond ZZŠ – OE MB, AŠ 1/1, str. 6.

⁵ Vestnik 12. 6. 1945, Objave, str. 4.

Ljudska oblast se je jasno zavedala vloge obrtno strokovnega šolstva pri vzpostavljanju novega sistema, predvsem pa pri obnovi v vojni porušenega in uničenega gospodarstva. Seveda so jo pri prizadevanjih za razvoj čim učinkovitejšega nižjega strokovnega šolstva spremljali tudi številni politično-ideološki vzroki in nagibi, saj so oblasti najpomembnejšo vlogo v vzpostavitvi novega socialističnega družbenega in gospodarskega sistema pripisale prav fizičnemu delu in delavskemu razredu kot nosilcu razvoja in napredka.

V letih 1945 in 1946 še ne moremo govoriti o načrtnem in o usklajenem delu v strokovnem šolstvu. Ministrstva posameznih gospodarskih panog in ljudski odbori so takoj po vojni zlasti na lokalni ravni, velikokrat brez medsebojnega sodelovanja in natančnejše perspektive o potrebah in razvoju gospodarstva, ustanavljali nižje strokovne šole za potrebe njim podrejenih podjetij in obratov. Dejstvo, da so sodile nižje strokovne šole pod upravo različnih resornih ministrstev, je zelo oteževalo medsebojno sodelovanje in načrtnost pri ustanavljanju nižjih strokovnih šol. Sistem nižjega strokovnega šolstva se tako ni mogel v zadostni meri oblikovati. Prav tako na šolah ni bilo enotnega pedagoškega in vzgojnega dela. Prvi organ, ki naj bi poskrbel za večjo usklajenost pri ustanavljanju nižjih strokovnih šol, je bil ustanovljen leta 1946. To je bil odsek za koordinacijo strokovnih šol pri ministrstvu za prosveto, ki pa ni imel velikega vpliva na delo teh šol. Urejal je predvsem probleme učnih načrtov za splošne predmete, s strokovnimi predmeti in problemi pa se ni ukvarjal. Učni načrti, ki so bili pripravljani za nižje strokovne šole, niso bili obvezni, tako da je bil obseg zahtevanega znanja splošnih in strokovnih predmetov na istovrstnih šolah različen. Strokovna izobrazba je bila večinoma prepuščena dobri volji predavateljev in se je bistveno razlikovala od šole do šole. Nekatere strokovne šole v prvem obdobju vzpostavljanja sistema strokovnega izobraževanja niso imele rednih šolskih konferenc, niti niso reševale pedagoških in vsebinskih problemov. Pedagoška in vzgojna problematika sta bili povsem zanemarjeni in zapostavljeni.⁹

Z zakonom o petletnem planu je bila leta 1947 na splošni ravni deklarativno izražena zahteva po razširitvi mreže srednjih in nižjih strokovnih šol, ki naj bi omogočila šolanje številnim kvalificiranim kadrom. Zakon je določil, da se poveča število kvalificiranih delavcev v Jugoslaviji, predvsem z vključevanjem učencev v gospodarstvu, s tečajji za polkvalificirane delavce in z ustanavljanjem novih nižjih strokovnih šol. Več-

jo pozornost bi bilo treba nameniti tudi izpopolnitvi vajeniškega šolstva, ki je v svojem razvoju zaostajalo in ni dosegalo ravni industrijskega razvoja.¹⁰ O potrebi organiziranja in sistematiziranja strokovnih šol je govorila tudi Lidija Šentjurs na zasedanju Ljudske skupščine LRS julija 1947. V svojem referatu je poudarila pomen odprave pomanjkljivosti šol za učence v gospodarstvu (vajenskih šol) in zagotavljanje rednega obiskovanja pouka, ki je bilo pogosto pomanjkljivo in neredno, predvsem zaradi samovoljnosti in brezvestnosti nekaterih mojstrov, pri katerih so bili vajenci v uku.¹¹

Z namenom zagotavljanja večje usklajenosti pri delu strokovnega šolstva je leta 1947 začel delovati komite za nižje in srednje strokovno šolstvo pri vladi LRS, ki je skrbel za proces šolanja v vseh strokovnih šolah.¹² Z ustanovitvijo komiteja se je delo začelo razvijati bolj načrtno in sistematično. Najpomembnejše naloge komiteja, kot jih je določila uredba o ustanovitvi komiteja za srednje in nižje strokovno šolstvo pri vladi LRS, so bile: izdelava plana za usposabljanje srednjih in nižjih strokovnih kadrov, skrb za ustanavljanje in organizacijo srednjih in nižjih strokovnih šol, vodenje propagande za vpisovanje v strokovne šole in tečaje, potrjevanje, ustanavljanje, spajanje in razpuščanje strokovnih šol, skrb za učiteljski kader strokovnih šol in tečajev, predpisovanje in potrjevanje učnih načrtov strokovnih šol in tečajev.¹³ Z ustanovitvijo komiteja je bila jasneje začrtana pot razvoja strokovnega šolstva.

Leta 1948 so prišle nižje strokovne šole, ki so bile pod upravo različnih ministrstev, v pristojnost ministrstva za delo, srednje strokovno šolstvo pa v pristojnost ministrstva za prosveto. Ustanovljena je bila uprava za delavske strokovne kadre v okviru ministrstva za delo. Čeprav sta bili ministrstvo za prosveto in ministrstvo za delo tesno povezani, se je opažalo, da je bilo srednje in nižje strokovno šolstvo kljub temu še preveč odmaknjeno od splošno izobraževalnega šolstva, to pa je povzročalo organizacijske težave in težave pri nameščanju kadrov za splošne predmete. Pedagoški problemi se tako v strokovnem šolstvu niso obravnavali enotno, povezanost vzgoje nižjega in srednjega strokovnega kadra pa ni bila učinkovita. Omenjene pomanjkljivosti, predvsem pa nesmiselna delitev nižjega in srednjega strokovnega šolstva so povzročile, da so leta 1950 prešle vse šole, delavnice in internati, ki so bili doslej pod pristojnostjo uprave za delavske strokovne kadre, v roke ministrstva za prosveto.¹⁴

⁹ Ivan Bertonec: Problemi strokovnega šolstva v Ljudski republiki Sloveniji. V: Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, 1950, str. 171-173. Glej tudi Aleš Gabrič: Šolstvo na Slovenskem 1945-1951. V: Zbornik za zgodovino šolstva, št. 24, 1991, str. 76.

¹⁰ UL LRS z dne 2. 8. 1947, št. 31, str. 220.

¹¹ Lidija Šentjurs: Naloge prosvete in kulture v petletnem planu. V: Popotnik LXVI, št. 6-7, str. 147.

¹² UL LRS z dne 20. 9. 1947, št. 39, str. 249.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Ivan Bertonec: Problemi strokovnega šolstva v Ljudski repub-

Kljub trudu novih oblasti in doseženemu napredku pri prizadevanju za izoblikovanje uspešnega in učinkovitega sistema strokovnega izobraževanja vse do leta 1952 ni bilo nobenega predpisa, ki bi neposredno urejal področje strokovnega izobraževanja. Strokovno izobraževanje je z urejanjem problematike vajenske mladine omenjal le zakon o vajencih iz leta 1946. Kot vajenca je označil osebo, "ki je na podlagi pismene pogodbe zaposlena v industriji, obrti, trgovini ali katerikoli drugi vrsti dela z namenom, da s praktičnim delom in strokovnim šolanjem pridobi potrebno znanje zadevne stroke kot kvalificirani delavec". Zakon je natančneje določil tako dolžnosti delodajalcev kot tudi vajencev in med drugim predvidel ustanavljanje strokovnih šol v krajih z več kot dvajsetimi vajenci.¹⁵ Problematiko strokovnega izobraževanja je v svojih določilih o trajanju učne dobe za dosego strokovne kvalifikacije za opravljanje poslov v določeni stroki kot kvalificiran delavec posredno zajel tudi pravilnik o strokah iz leta 1946.¹⁶

Kako so se prizadevanja novih oblasti odražala v praksi, kakšni so bili začetki tekstilnega šolstva v Mariboru, kako se je razvijal sistem izobraževanja nižjih strokovnih kadrov na primeru tekstilne in oblačilne stroke med letoma 1945 in 1952?

Kot sem omenil že v uvodu, moramo v tekstilnem izobraževanju, kot se je razvilo po drugi svetovni vojni, razločevati med izobraževanjem vajencev tekstilne in oblačilne stroke, ki so svojo vajeniško dobo opravljali v privatnih delavnicah oziroma v državnih obrtnih obratih in so se šolali predvsem za potrebe obrti, ter tistimi učenci, ki so se šolali za potrebe tekstilne industrije in so se tako usposabljali predvsem za delo pri strojih v večjih tovarnah tekstilne industrije.

V Mariboru je začela prva delovati Ženska strokovna nadaljevalna šola in v njej so se sprva šolale učenke različnih profilov: šiviljske, frizerske, fotografske in nekaterih drugih strok. Kmalu pa so začele nastajati posamezne strokovne šole za določene vrste poklicev, kar je pomenilo pomemben prelom z medvojnimi obdobjem, ko so se vajenci različnih strok šolali na isti šoli. Januarja 1946 je bila ustanovljena Strokovna nadaljevalna šola oblačilne obrti za moške poklice; vanjo so se vpisali vajenci in vaječke, ki so se usposabljali za krojače, čevljarje, izdelovalce gornjih delov ter krznarje. Vpisovanje v Žensko strokovno nadaljevalno šolo je potekalo

od 1. do 8. oktobra, pouk pa se je začel 10. oktobra 1945. Šola je imela skupne prostore s I. dekliško šolo na Miklošičevi ulici 1.¹⁷ Težavam ob začetku pouka so se poleg materialnega pomanjkanja in uničenja ob koncu vojne pridružile predvsem kulturna, izobraževalna in vzgojna zanemarjenost učencev, kar je bila posledica dolgoletne okupacije. Učenci, ki so morali obiskovati nemške šole, so pomanjkljivo obvladali slovenski jezik. Tudi znanje iz drugih učnih predmetov je bilo nezadovoljivo, saj je bil pouk med vojno pogosto odpovedan, pred koncem vojne pa vajenci sploh niso več imeli rednega pouka. K temu je treba še dodati, da v prvem povojnem času ni bilo na razpolago nikakršnih učbenikov in drugih učnih pripomočkov, šolske knjižnice pa so bile večinoma uničene. Kljub temu je delo zaživelo, za kar so posebno veliko zaslug imeli mariborski pedagoški delavci, ki so z vso zagnanostjo, nesebičnostjo in večkrat brez plačila začeli postavljati na noge slovensko strokovno šolstvo v Mariboru. Naj omenim le nekatere: strokovna učiteljica in prva upraviteljica Ženske strokovne nadaljevalne šole Marija Rozman, predmetni učitelj Jože Rudež – upravitelj Strokovno nadaljevalne šole oblačilne obrti, prof. Zvonimir Hočevar – prvi upravitelj Strokovne nadaljevalne šole oblačilne obrti, učiteljica Josipina Vovčko-Borštner – dolgoletna upraviteljica Vajeniške šole za oblačilno stroko, učitelj Ivan Vomer, strokovni učitelj Rudi Verdonik in številni drugi.¹⁸

V šolskem letu 1946/47 sta obe šoli, na katerih so se šolali vajenci oblačilne stroke, nadaljevali delo. Zaradi racionalnosti dela in nesmiselnosti obstoja dveh podobnih šol, na katerih je potekal pouk oblačilne stroke, sta se v naslednjem šolskem letu obe združili v Strokovno nadaljevalno šolo oblačilne obrti. V šolskem letu 1948/49 se je šola, tako kot tudi druge strokovno nadaljevalne šole, preimenovala v Šolo učencev v gospodarstvu za oblačilno stroko. Novo poimenovanje šole naj bi nakazalo prizadevanja prosvetnih oblasti za večjo povezanost in tesnejše sodelovanje vajencev z gospodarstvom ter poudarilo pomen in ugled te vrste šol v socialistični družbi.¹⁹ Ob primerjavi obeh šol lahko ugotovimo, da je bilo preimenovanje le formalno in se ni odrazilo v delovanju in organiziranosti šole. Tudi predmetnik je ostal enak.

Kako je potekalo življenje na šoli, s kakšnimi težavami so se spopadali učitelji in učenci? Zakon o vajencih je določil le nekaj minimalnih pogojev, ki so jih morali izpolnjevati vsi, ki so želeli skleniti vajeniško pogodbo. Vajenec je lahko postal vsak, kdor je dopolnil štirinajst let, kdor je bil pismen, telesno in duševno zdrav ter

liki Sloveniji. V: Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, 1950, str. 171-173. Glej tudi: dr. Aleš Gabrič: Šolstvo na Slovenskem v letih 1945-1951. V: Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, št. 24, 1991, str. 76.

¹⁵ UL FLRJ z dne 5. 4. 1946, št. 28, str. 319-322. Več o vajencih med letoma 1945-1950. Glej Mateja Jeraj: Učenci strokovnih šol v obdobju 1945-1950. V: Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, št. 29, 1996.

¹⁶ UL FLRJ z dne 17. 9. 1946, št. 75, str. 909-914.

¹⁷ Izv. VŠOS, PAM, fond: Albin Preskar, AŠ 1, str. 1.

¹⁸ Heribert Samuda: Strokovno šolstvo za oblačilce od 1945 dalje, PAM, fond: Heribert Samuda, AŠ 2, str. 2.

¹⁹ Prav tam, str. 6-7.

sposoben za učenje določene stroke.²⁰ Splošne določbe zakona so omogočale široko in svobodno razumevanje določil. Noben pravni predpis namreč ni določil, koliko razredov osnovne šole mora vajenec končati, da se lahko vpiše v šolo. Najnižja predpisana starost ni pomenila praktično ničesar, saj so številni učenci ponavljali isti razred večkrat in so tako imeli pri štirinajstih letih le nekaj končanih razredov osnovne šole. Pogosto se je dogodilo, da so v šolo sprejeli učence z nedokončano osnovno šolo, s šestimi ali sedmimi razredi in celo manj. Različno predznanje učencev je zelo oteževalo pouk in preprečevalo večjo kakovost dela. Posledica je bil slab učni uspeh, še posebej v prvih razredih. Učitelji so ugotavljali, da so tako skromni rezultati še vedno predvsem odraz slabega znanja slovenskega jezika in posledičnega nerazumevanja prezahtevnih učbenikov. Prav z željo po izboljšanju predznanja so učitelji na šolskih konferencah zahtevali uvedbo sprejemnih izpitov in zaostritev kriterijev za vpis v šolo. Njihova prizadevanja so ostala neuspešna.²¹

Kakšna je bila uspešnost vajencev ob koncu šolskega leta?²²

Tabela 1: Uspešnost učencev

ŠOL. LETO	ŠT. UČENCEV	KONČALI ŠOLO	KONČALI ŠOLO V %
1945/46	156	153	98,1
	146	141	96,6
1946/47	126	99	78,6
	120	95	79,1
1947/48	176	144	81,8
1948/49	143	108	75,5
1949/50	172	137	79,6
1950/51	183	170	92,9
1951/52	260	249	95,7
SKUPAJ	1482	1296	87,4

Kljub zaskrbljenosti zaradi slabega znanja lahko ugotovimo, da delež učencev, ki so izdelali razred, ni bil tako slab. Šolo je v letih od 1945 do 1952 v povprečju končalo 87,4 odstotka vseh učencev. Glede na težavne razmere, v katerih je potekal pouk, je bil relativno dober rezultat verjetno posledica večje popustljivosti učiteljev in nižanja kriterijev ob koncu šolskega leta. Pomanjkljiva predizobrazba pa ni bila edini dejavnik, ki je vplival na slabše znanje učencev. Vodstvu šole so nemajhne skrbi povzročale starostne razlike otrok in predvsem slabši socialni

položaj vajencev. Večina učencev je izhajala iz nižjih slojev prebivalstva. Prevladovali so otroci delavcev, kmetov in obrtnikov. Pouk v popoldanskem času je povzročal težave vajencem, ki so prihajali vsak dan v obrtne delavnice in šolo iz okolice Maribora. Mnogo učencev tako ni imelo časa za kosilo oziroma redno prehrano. Zaradi slabih prometnih razmer so pogosto morali prej zapustiti pouk, to pa se je negativno odražalo v uresničevanju šolskih obveznosti. Težaven položaj vajencev nazorno potrjuje anketa, ki so jo izvedli v letu 1950. Po podatkih je kar 75 odstotkov vajencev vstajalo ob peti uri zjutraj in več kot polovica se ni vrnila domov pred dvajseto uro. Večina vajencev ves dan ni imela niti enega toplega obroka, mlečna kuhinja, ki je začela delovati na šoli, pa ni mogla v celoti nadomestiti toplega obroka. Mnogo obrtnikov je učence namerno zadrževalo v delavnicah in samovoljno podaljševalo praktično delo. Vajencem je tako pogosto zmanjkalo časa za pripravo na pouk. Po šolskem letu 1950/51 opazimo postopno izboljševanje uspeha, kar je bila posledica povečanega stika predstavnikov šole z obrtniki in s starši. K boljšim rezultatom so pripomogle tako dejavnost mladinske organizacije kot tudi različne šolske aktivnosti, v katere so se vključevali vajenci. Učenci so sodelovali v pevskem zboru, dramski in recitacijski skupini.²³ Delo na šoli so ovirali tudi neprimerni prostori, gostovanje šole v drugih poslopih, pomanjkanje učnih pripomočkov ter slaba in neprimerna zasedba učnih moči. Med učitelji so prevladovali honorarno zaposleni, kar prav gotovo ni imelo pozitivnih učinkov na delovanje celotne šole. Zaradi preobremenjenosti in zaposlitve na več šolah se niso mogli z vso skrbjo posvetiti vzgojnemu in pedagoškemu delu, pa tudi privrženost šoli je bila manjša kot pri stalno nameščenih predavateljih. Po izobrazbi je bilo največ predmetnih učiteljev, strokovne predmete pa so poučevali obrtni mojstri. Pomanjkanje ustreznih kadrov so na šoli reševali z zaposlitvami že upokojenih učiteljev.²⁴

Za kakšno stroko so se lahko izučili vajenci, kakšno znanje jim je šola dajala? Prvi dve leti po vojni ni bilo delitve na posamezne stroke, vsi učenci so se šolali za enoten poklic oblačilne stroke. Šola za učence v gospodarstvu se je že delila na dve smeri, in sicer na smer krojaške stroke za moške in ženske obleke ter na smer čevljarke stroke. Obema pglavitnima smerema so se včasih pridružile še druge stroke, pač glede na različne poklice v obrti, za katere so se šolali vajenci. Naj omenim le pogostejše: krojač za perilo, klobočar, nogavičar, pletilec, vezilja in druge. Trajanje izobraževanja je bilo za posa-

²⁰ UL FLRJ z dne 5. 4. 1946, št. 28, str. 319.

²¹ Heribert Samuda: Strokovno šolstvo za oblačilce od 1945 dalje, PAM, fond: Heribert Samuda, AŠ 2, str. 7. Izv. VŠOS, PAM, fond: Albin Preskar, AŠ 1, str. 3.

²² Izv. VŠZOS, PAM, fond: Albin Preskar, AŠ 1, str. 13 do 14. Podatki za Žensko strokovno nadaljevalno šolo upoštevajo le oblačilke.

²³ Heribert Samuda: Strokovno šolstvo za oblačilce od 1945 dalje, PAM, fond: Heribert Samuda, AŠ 2, str. 3, 6 do 10. Izv. VŠOS, PAM, fond: Albin Preskar, AŠ 1, str. 3.

²⁴ Izv. VŠOS, PAM, fond Albin Preskar, AŠ 1, str. 7.

mezne stroke različno. Pravilnik o strokah je natančneje opredelil učno dobo. Za krojača moških in ženskih oblek ter za čevljarje je bila določena 36-mesečna učna doba, šolanje za večino drugih poklicev pa je trajalo 24 ali celo samo 12 mesecev.²⁵ Pravilnik o strokah in poklicih iz leta 1950 ni prinesel bistvenih sprememb v času šolanja, odpravil je le učno dobo 12 mesecev za nekatere poklice in jo podaljšal na 24 mesecev.²⁶

Predmetnik se je ves čas bolj ali manj spreminjal in dopolnjeval. Prvo šolsko leto so začeli na Ženski strokovni nadaljevalni šoli poučevanje slovenskega jezika, zgodovine, zemljepisa, državožnanstva, računstva in krojnega risanja v vseh treh razredih. V prvem in drugem razredu so se učenci učili še prostoročnega risanja, v tretjem razredu pa so imeli še strokoznanstvo, higieno, nošeznanstvo. Na Strokovno nadaljevalni šoli oblačilne stroke se predmetnik ni bistveno razlikoval. V naslednjih letih se je predmetnik dopolnil z novimi predmeti. Vključeni so bili fizika, kemija, knjigovodstvo, telesna vzgoja, osnove elektrotehnike, blagoznanstvo, tehnologija in nekateri drugi strokovni predmeti. Obširnejši predmetnik je povzročil povečano obremenjenost učencev. Število ur pouka na teden je iz leta v leto naraščalo. Prvi dve leti so imeli vsi trije razredi po 15 ur pouka na teden, v šolskem letu 1949/50 in 1950/51 pa že 24 ur v prvih dveh in 25 ur v tretjem razredu. Velika zaposlenost učencev je negativno vplivala na šolski uspeh, zato se je tudi na zahteve in pripombe učiteljev število šolskih predmetov šolskem letu 1951/52 nekoliko skrčilo.²⁷ Nenehno menjavanje predmetnikov in s tem povezano spreminjanje učnih vsebin ni prinašalo stalnosti in stabilnosti v izobraževanju. Kazalo je predvsem na nedorečenosti in nejasnosti, ki so spremljale odnos prosvetne stroke do nižjega strokovnega izobraževanja po drugi svetovni vojni. Nikjer ni bilo jasno določeno, koliko ur teoretičnega in praktičnega pouka zahteva posamezna stroka oziroma poklic, za katerega so se šolali vajenci. Znanje, ki so ga dobili v šoli, pa pogosto ni ustrezalo dejanskim potrebam poklica. Predmetnik za šolsko leto 1951/52 leto je bil takšen:²⁸

Tabela 2: Predmetnik za šolsko leto 1951/52

PREDMET	1. RAZRED	2. RAZRED	3. RAZRED
SLOVENSKI JEZIK	2	3	4
ZGODOVINA – USTAVA	2	2	2
ZEMLJEPIS	2		
OSNOVE ELEKTROTEHNIKE		2	
STROKOVNO RAČUNANJE	4	6	5
STROKOVNO RISANJE	3	5	5
TEHNOLOGIJA	2	4	4
FISKULTURA – PREDVOJAŠKA		2	2
SKUPAJ	15	24	22

Na podlagi predmetnika lahko sklenemo, da se je vse do šolskega leta 1951/52 povečevalo število ur, ki so jih učenci preživeli v šoli. Zakon o vajencih je določil največjo, to je 48-urno obremenitev vajencev, v kar je bil vštet tako čas, preživet v delavnici, kot tudi ure, ki so jih učenci preživeli pri pouku.²⁹ V prvem šolskem letu bi tako vajenec v delavnici preživel kar 33 ur, v letu 1950/51 pa le še polovico svoje 48-urne obremenitve. Kakšna je bila resnična obremenitev vajencev, ali so mojstri upoštevali zakonske omejitve? Za prva leta po vojni na žalost niso na voljo natančnejši podatki o tem, kako dolgo so učenci delali v delavnicah. Pač pa lahko po nekaterih kritičnih zapisih avtorja kronike sklepamo, da se je obremenitev učencev stopnjevala. Številni mojstri so bili namreč še vedno prepričani, da šola za kvalificiranega delavca ni potrebna. Zato so na prvo mesto postavljali praktično usposabljanje in odločno zavračali povečanje števila ur pouka v šoli na račun praktičnega dela. Pogosto so nasilno zadrževali učence v delavnicah in jim preprečevali obiskovanje pouka ter kljub zakonsko določenim omejitvam podaljševali delovni čas v delavnicah. Vse to je močno obremenjevalo vajence.³⁰ S šolskim letom 1951/52 se trend začne obračati v nasprotno smer. Zmanjša se obremenitev učencev v šoli in poveča število ur praktičnega dela v obratih. Predmetnik za oblačilno stroko v obrti, objavljen v Objavah Sveta za prosveto in kulturo, je določil po 15 ur pouka v šoli za prva dva razreda in 17 ur za tretji razred ter 33 oziroma 35 ur praktičnega dela v obrtnih obratih.³¹ Opozorim naj, da se predmetnik, objavljen v Objavah Sveta za prosveto in kulturo, ne ujema povsem s predmetnikom, ki je bil v resnici uveljavljen v šolskem letu 1951/52 na Šoli učencev v gospo-

²⁵ UL FLRJ z dne 17. 9. 1946, št. 75, str. 910. Izv. VŠZOS, PAM, fond: Albin Preskar, AŠ 1, str. 21.

²⁶ UL FLRJ z dne 15. 3. 1950, št. 19, str. 428-429.

²⁷ Izv. VŠZOS, PAM, fond: ALBIN Preskar, AŠ 1, str. 5-7.

²⁸ Prav tam, str. 7.

²⁹ UL FLRJ z dne 5. 4. 1946, št. 28, str. 319.

³⁰ Heribert Samuda: Strokovno šolstvo za oblačilce od 1945 dalje, PAM, fond Heribert Samuda, AŠ 2, str. 4.

³¹ Objave ministrstva za prosveto LRS, 1951, št. 10, str. 4.

darstvu oblačilne stroke. Takšno stanje potrjuje ugotovitve, da so lokalne oblasti, kljub drugačnim navodilom pristojnih republiških organov, še vedno delovale v veliki meri samostojno, ali pa so navodila centralnih oblasti uveljavile z zamudo.

V šolskem letu 1950/51 se je šola preselila v Mladinsko ulico 13, v stavbo nekdanjega učiteljskega, znova zgolj kot gostujoča šola. Kljub ugodnejšim prostorskim razmeram, je pouk še naprej potekal v popoldanskih urah.³²

Na podlagi zakona o vajencih so vajenci lahko sklepali pogodbe pri zasebnih obrtnikih, državnih gospodarskih podjetjih, zadrugah in družbenih organizacijah.³³ To je pomenilo, da so se zaposlovali tako v privatnem kot tudi v socialističnem, to je državnem sektorju. Kako se je spreminjala razporeditev vajencev glede na posamezen sektor?³⁴

Tabela 3: Zaposlitev vajencev

ŠOL. LETO	PRIVATNI SEKTOR	SOCIALIST. SEKTOR
1945/46	302	
1946/47	214	32
1947/48	150	26
1948/49	101	42
1949/50	92	80
1950/51	85	98
1951/52	85	174

Statistični podatki pričakovano pokažejo, da se je vsako leto znižalo število zaposlenih vajencev v privatnem sektorju na račun števila zaposlenih v socialističnem sektorju. Izstopa le leto 1951/52, ko je bilo več vajencev ponovno zaposlenih v privatnem sektorju. Nova oblast je naklonjeno spremljala zaposlovanje v prid državnega sektorja in ga tudi vzpodbujala, saj je takšen trend ustrezal njenim političnim in ideološkim usmeritvam ter prepričanjem. Po drugi strani pa je treba upoštevati, da so imeli številni mojstri s svojim nazadnjaškim in preživetim gledanjem na strokovno izobraževanje v resnici izrazito negativen vpliv na vajence. S svojo konservativno miselnostjo in vedenjem so predstavljali ostanek starega, predvojnega režima. Zato je razumljivo, da so bili novim oblastem pogosto trn v peti.

Ob koncu šolanja so vajenci opravljali teoretične izpite iz slovenskega jezika in računstva ter praktične zaključne izpite. Po uspešno opravljenem izpitu so vajenci pridobili naziv kvalificiranega delavca določene stroke, kot je to določil zakon o vajencih,³⁵ oziroma so postali

obrotni pomočniki, kot je bilo zapisano v zakonu o obrtništvu.³⁶ Zaradi boljše usklajenosti med obema deloma izpita je vodstvo šole predlagalo, da bi bil zastopnik obrtnikov navzoč pri teoretičnem izpitu, zastopnik šole pa pri praktičnih izpitih. Kot zanimivost naj omenim nekatere teme teoretičnih zaključnih izpitov na šoli. Pri slovenskem jeziku so prevladovali bolj ali manj naslovi, povezani z življenjem vajencev: Vesele in žalostne strani vajenskega življenja, Mesto obrtnika v socialistični družbi, Moji spomini na vajensko dobo. Pri matematiki so morali vajenci obvladati osnovne računске operacije, izračune odstotne vrednosti, površine in prostornine ter različne kalkulacije.³⁷

Tako kot vsako novost so tudi na novo ustanovljene šole za učence v gospodarstvu oziroma vajenske šole spremljale številne začetne težave, nedorečenosti in pomanjkljivosti. Kateri so bili najhujši problemi, s katerimi so se morale spopasti v prvih letih svojega obstoja? Kakšne so bile pozitivne posledice in prednosti tovrstnega načina izobraževanja in katere slabosti so ovirale izobraževanje v šolah za učence v gospodarstvu? Nekaj konkretnih težav, ki so spremljale samo delovanje šole, sem že omenil. Na resnost problematike opozarja delo posebne komisije za strokovno šolstvo pri svetu za prosveto MLO Maribor, ustanovljene z namenom oceniti in pregledati prednosti in slabosti sistema strokovnega izobraževanja. Po mnenju komisije je bila najpomembnejša pridobitev načina izobraževanja v okviru šol za učence v gospodarstvu možnost pridobivanja teoretičnega znanja, ki ga prej učenci v obrti vseh strok niso bili deležni. Še več je bilo slabosti in nedorečenosti, ki jih je v svojem poročilu kritično poudarila komisija. Najteže rešljivo je bilo vprašanje ne dovolj dobre povezave in usklajenosti med teorijo in prakso. Komisija je pri svojem delu ugotovila še druge pomanjkljivosti: nestalnost predavateljev, pomanjkanje učil in učnih pripomočkov, prehuda 48-urna obremenitev na teden, neprimerno razmerje med teoretičnim in praktičnim delom in prenizka osnovna izobrazba otrok, sprejetih na šolo.³⁸ Komisija je predlagala znižanje učne obveznosti, kar bi pozitivno vplivalo na celostni razvoj vajencev. Tako bi učencem ostalo več prostega časa za učenje in za sodelovanje v kulturno-prosvetnem delu in drugih organizacijah. Po mnenju komisije bi bilo treba v šolo

³² Heribert Samuda: Strokovno šolstvo za oblačilce od leta 1945 dalje, PAM, fond: Heribert Samuda, AŠ 2, str. 11.

³³ UL FLRJ z dne 5. 4. 1964, št. 28, str. 319.

³⁴ Izv. VŠZOS, PAM, fond: Albin Preskar, AŠ 1, str. 12-13.

³⁵ UL FLRJ z dne 5. 4. 1946, št. 28, str. 322.

³⁶ UL FLRJ z dne 21. 6. 1950, str. 104. Zakon je obrtnega pomočnika označil tako: "Obrtni pomočnik je kvalificiran obrtni delavec, ki je napravil pomočniški izpit, oziroma je z uspehom končal strokovno šolo, ki daje kvalifikacijo obrtnega pomočnika in je tako sposoben, da samostojno opravlja obrtno delo oziroma vodi določena opravila v obrtnem obratu ali delavnici ali oddelku industrijske delavnice."

³⁷ Izv. VŠOS, PAM, fond ALBIN Preskar, AŠ 1, str. 9.

³⁸ Predlog sistema strokovnega šolstva, 12. 2. 1951, PAM, fond: MLO MB AŠ 3004, str. 1-2.

sprejemati le učence s končano nižjo gimnazijo.³⁹ Takšne spremembe seveda niso bil uresničljive čez noč in so pogosto pomenile le abstraktno željo prosvetnih oblasti, ki je bila povsem neskladna z resničnimi razmerami v nižjem strokovnem šolstvu.

Vse razprave o nižjem strokovnem šolstvu so kot največjo pomanjkljivost navajale problem praktičnega izobraževanja in povezavo med šolami in podjetji. Prav z ustanavljanjem šol za učence v gospodarstvu naj bi dosegli boljšo povezavo teoretičnega dela učencev v razredu z njihovim praktičnim delom in tako vzpostavili tesnejši stik z gospodarstvom ter potrebami in razvojnimi načrti le-tega. Poglavitna značilnost tovrstnih šol je bila, da niso imele svojih delavnic za praktični pouk, pač pa so se učenci usposabljali v obrtnih delavnicah oziroma v podjetjih. Zaradi takšnega, ločenega organizacijskega ustroja je bilo težavno strniti pouk v nerazdružljivo celoto s praktičnim delom. Najvidneje je šepala medsebojna povezava šol z gospodarstvom in obrtnimi obrati. Pogosto je poučevanje teoretičnega pouka v šoli potekalo povsem mimo praktičnega izobraževanja in nasprotno.

Prosvetne oblasti so se sicer strinjale, "da se je gledanje na učence v gospodarstvu marsikje popravilo, da pa so še ustanove in podjetja, ki za učence ne skrbijo, kakor bi bilo prav."⁴⁰ Med prosvetnimi delavci so se oblikovali številni predlogi in razmišljanja, kako bi čim bolje uskladili sodelovanje med šolami za učence v gospodarstvu in podjetji. Po mnenju avtorja prispevka v Prosvetnem delavcu "naj bi bil stik s šolo tako popoln, da bo imela sleherna šola točno evidenco tovarišev iz podjetij, ki so zadolženi za povezavo." Avtor je opozoril predvsem na to, da bi morala podjetja v večji meri opozarjati šolo na pomanjkljivosti, ki so jih opažala pri praktičnem usposabljanju vajencev, in pa tudi na nujnost večje povezave predavateljev s podjetji. "Pravilno bi bilo, da bi se tudi predavatelji povezali z delavnico, z ljudmi, ki usposabljajo učenca praktično za kvalificiranega delavca. Z osebno medsebojno povezavo bi lahko izvedeli o učencu največ." Boljši nadzor dejavnosti vajenca na teoretičnem in praktičnem področju bi bil dosežen, če bi mojstri in inštruktorji svoja konkretna, praktična opažanja in dognanja posredovali šoli, le-ta pa bi jih koristno vključila v teoretično šolsko delo. Na podlagi takšne povezanosti z gospodarstvom bi šole lahko uvedle nove, uspešnejše pedagoške in metodične ukrepe.⁴¹

Ker je bil vsakodnevni nadzor praktičnega dela v obrtnih delavnicah in podjetjih dejansko neizvedljiv, je bil eden prvih povsem praktičnih ukrepov, ki naj bi omogočil vzpostavljanje po-

vezave med delom v šoli in delavnici, uvedba delavniškega dnevnika. Vanj naj bi učenci redno vpisovali in risali vse naloge, ki so jih dobili pri praktičnem delu. Z uvedbo delavniškega dnevnika je bila tako prvič dana možnost nadzora nad delom v obratih, zmanjšala pa se je tudi možnost izkoriščanja vajencev od delodajalca. Delavniški dnevnik naj bi postal osnovna in temeljna povezava med šolo in podjetji.⁴² Ministrstvo za delo – uprava za strokovne kadre je že v začetku leta 1949 izdalo navodila za uvedbo delavniškega dnevnika, vendar je uvajanje dnevnika v šole za učence v gospodarstvu potekalo postopno. V navodilih je bila natančno predpisana uporaba dnevnika. V delavniški dnevnik naj bi vajenci vsak dan vpisali vsa dela, ki so jih upravljali v delavnici, in za to delo uporabljeni čas. Inštruktor ali mojster naj bi dnevnik ob koncu tedna podpisal in ocenil učenca. K vsakemu poročilu naj bi učenci pridali še skico in natančen opis dela z orodji, ki so jih uporabljali. Podatki učencev bi tako omogočili popoln razvid nad potekom praktičnega dela v delavnici podjetja ali obrtne delavnice. Ob pomoči dnevnika bi lahko predavatelji strokovnih predmetov nadzirali praktično delo in ocenili napredek učenca.⁴³

Težav pa ni povzročala le pomanjkljiva komunikacija med šolo in delavnico, pač pa tudi sama izvedba praktičnega usposabljanja. Največkrat je to potekalo brez ustreznega načrta, programa in brez potrebnega nadzora. Mojstri so učence pogosto izkoriščali za opravljanje različnih pomožnih in drugih nezahtevnih del. Zaradi potreb izpolnjevanja planskih nalog in produkcije so vajenci velikokrat prevzeli vlogo navadnih delavcev. Tako so bili prisiljeni dosegati zastavljene norme. V takšnih razmerah je bila seveda izvedba vajenskega izobraževanja in usposabljanja drugotnega pomena. Prosvetni delavci so se zavedali pomanjkljivosti v praktičnem izobraževanju in poskušala ukrepati. "Opažamo, da zaradi opravljanja nezahtevnih, enoličnih del v delavnicah in pomožnih del pogosto učenci drugega letnika ne obvladajo tistih del, ki bi jih bilo potrebno znati že v prvem letniku. Mnogi niso sposobni opisati delovnega procesa, niti ne uporabljajo pravih izrazov za orodje." V številnih razpravah so se zavzeli za uvedbo urejenega sistema izobraževanja tudi pri praktičnem usposabljanju z okvirnimi učnimi načrti, ki bi bili obvezni pri vsakem poklicu.⁴⁴

Probleme praktičnega izobraževanja bi najlaže

³⁹ Prav tam, str. 2.

⁴⁰ O povezavi med šolami učencev v gospodarstvu in podjetji. V: Prosvetni delavec, 1. 9. 1950, št. 13, str. 4.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Karel Kos: Nižje strokovno šolstvo. V: Sodobna pedagogika I/50, št. 1-2, str. 26.

⁴³ Ministrstvo za delo – Uprava za strokovne delavske kadre: Navodilo za uporabo delavniškega dnevnika, 8. 1. 1949, PAM, fond: MLO MB 1945-1955, AŠ 3007.

⁴⁴ Karel Kos: Nekaj misli k praktičnemu pouku učencev v gospodarstvu in ostalih nižjih strokovnih šolah. V: Zbornik pedagoških člankov strokovnih šol, zvezek 5, 1951, str. 63-65.

odpravile primerno urejene učne delavnice pod vodstvom kvalificiranih inštruktorjev. Organiziranje šolskih delavnic je bilo izvedljivo le v večjih podjetjih, za manjša podjetja oziroma obrtne obrate pa bi šole morale urediti šolske delavnice, v katerih bi učenci dobili osnovno strokovno znanje za svoj poklic in kjer bi se teorija lahko uskladila s prakso. Zaradi pomanjkanja sredstev je bilo delavnice za praktični pouk, tako v šolah kot tudi v podjetjih, nemogoče uvesti v kratkem času. Zaradi nujne hitrega dviga kakovosti praktičnega izobraževanja je ministrstvo za delo, v okvir katerega je sodilo strokovno šolstvo, izdelalo začasna navodila za dvig praktičnega znanja učencev v gospodarstvu. V večjih podjetjih je predvidelo vodjo za praktično usposabljanje. Ta naj bi bil odgovoren za pravilno organizacijo pouka, za načrtovanje delovnih mest in za dodelitev sposobnih kvalificiranih delavcev za poučevanje vajencev. Za manjša podjetja in obrate pa je ministrstvo našlo rešitev v posebnih nadzornikih, imenovanih pri OLO Maribor, ki bi nadzorovali praktično usposabljanje. Z nenehnim nadzorom dela v določenih časovnih periodah, izdelanim programom ter z vajami za praktično usposabljanje bi po mnenju predlagateljev navodila omogočili inštruktorjem ocenjevanje strokovnega napredka vajenca in povezavo s teoretičnim poukom.⁴⁵

Izobraževanje vajencev so pestili tudi konkretni pedagoški in vzgojni problemi. Kot sem že omenil, so na nižjih strokovnih šolah imeli nenehne težave z učnimi načrti. Kljub naporom še vedno ni bilo ustaljenih učnih načrtov, kot so že bili uveljavljeni v splošnoizobraževalnem šolstvu. Pogosto niso ustrezali nalogam razvoja gospodarstva. Uredba o poklicih je določala 527 poklicev, potrjenih opisov delovnih mest pa je bilo le 150. Takšno stanje je povzročalo velike težave, saj učni načrti tako niso izhajali iz opisa delovnega mesta oziroma poklica, za katerega se je šolal vajenec, in tudi niso upoštevali vseh spretnosti in nalog, ki bi jih izučeni delavec pri svojem delu moral obvladati. Ugotovimo lahko, da učni načrti pogosto niso odgovarjali dejanskim zahtevam določenega poklica, kar je brez dvoma pomenilo največjo oviro v sistemu nižjega strokovnega šolstva. Vse prepogosto se je zanemarjalo vlogo splošnoizobraževalnih predmetov kot predmetov, ki dajejo temeljno podlago za teoretično snov in omogočajo vajencu širše obzorje ter večjo kulturno razgledanost. Številni predavatelji so zato splošne izobraževalne predmete še vedno prevečkrat zapostavljali, *"češ, poglavitna je stroka, od splošnih predmetov se rabi le toliko, da mu bo laže pri študiju stroke."*⁴⁶ V

nekaterih poklicih so bili zaradi poenotenja na državni ravni predmeti postavljeni na prenizko raven. Pojavljali so se tudi vzgojni problemi. Ni bilo malo predavateljev na strokovnih šolah, ki so bili brez ustrezne pedagoške izobrazbe, še posebej je manjkalo pedagoško delo v delavnicah. V nasprotju z drugimi učenci so bili vajenci tudi veliko bolj obremenjeni. Ne samo da je bila tedenska obremenitev večja, pač pa so bile zanje počitnice le polovične, saj so bili med počitnicami večinoma zaposleni v delavnici. Poleg tega jim je pripadal le štirinajstdnevni dopust.⁴⁷ Zgovorni so rezultati ankete, ki jo je opravil svet za prosveto in kulturo LRS in je zajela 1348 različnih obrtnih poklicev. 39 odstotkov učencev je delalo več kot osem ur na dan, pri privatnih delodajalcih pa celo 57 odstotkov. 32 odstotkov učencev je dobilo nižje plače, kot so jih določili predpisi, 12 odstotkov pa ni prejelo nobene plače. Dopuste je v državnih obratih izrabilo od 92 do 98 odstotkov učencev, v združnih in privatnih podjetjih se je število le-teh znižalo s 87 na 61 odstotkov.⁴⁸

Zanimivo je, da med razpravami o problematiki nižjega strokovnega šolstva nisem nikjer zasledil problematike predizobrazbe vajencev oziroma pogojev za vpis v nižje strokovne šole in vprašanja trajanja učne dobe, kar je povzročalo nemalo težav v primeru Šole za učence v gospodarstvu oblačilne stroke v Mariboru. Le v nekaterih prispevkih je najti prizadevanja za uveljavitev končane osnovne šole kot pogoja za vpis v šolo za učence v gospodarstvu, kar pa v praksi, kot smo ugotovili, ni bilo uresničeno.⁴⁹ Za druge probleme, ki so jih zaznavali na višjih ravneh prosvetnih oblasti, pa lahko rečemo, da so v celoti spremljali prva leta delovanja šole za oblačilce v Mariboru in da so bili sestavni del organiziranja obrtnega šolstva po drugi svetovni vojni.

Zaradi hitre razširitve industrije in prehoda od polobrnega na industrijski način proizvodnje v številnih podjetjih ter zaradi vedno večje zahteve glede strokovnosti v gospodarstvu zaposlenih kadrov, vajeniške šole oziroma šole za učence v gospodarstvu niso več zadoščale za potrebe industrije in industrijskega načina proizvodnje. Drugi tip nižjih strokovnih šol za izobraževanje, ki se je razvil v letih po drugi svetovni vojni, so bile industrijske šole. Poglavitna značilnost teh šol je bila, da so bile urejene po posameznih strokah in so jih ustanovljala večja industrijska podjetja ali direkcije, ki so šole vzdrževala in poskrbela za namestitve učencev.⁵⁰

⁴⁵ Navodilo ministrstva za delo FLRJ št. 12763 o merah za dviganje praktičnega znanja učencev v gospodarstvu, PAM, MLO MB 1945-1955, AŠ 3303.

⁴⁶ Ivan Bertonec: Problemi strokovnega šolstva v LRS. V: Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, zvezek I, 1950, str. 177-178.

⁴⁷ Prav tam, str. 185-193.

⁴⁸ Problemi učencev v gospodarstvu, PAM, fond MLO MB 1945-1955, AŠ 3005.

⁴⁹ Karel Kos: Nižje strokovno šolstvo. V: Sodobna pedagogika, I/50, št. 1-2, str. 28.

⁵⁰ Prav tam, str. 27.

V Mariboru je pred vojno najpomembnejše mesto imela prav tekstilna industrija, vendar pa tekstilne šole v mestu ni bilo. Lastniki večjih tovarn, kot so bili Erlich, Hutter, Thoma in Mautner, so tekstilne mojstre in podmojstre najemali večinoma v tujini, v Avstriji in na Češkem. V Kraljevini Jugoslaviji sta šolali tekstilne tehnike le tekstilni šoli v Kranju in Leskovcu, tekstilni inženirji pa so se morali izobraževati v tujini. Tekstilna industrija je v prvih povojnih letih potrebovala vedno več strokovnih kadrov, saj starih kvalificiranih in visoko kvalificiranih delavcev ni bilo dovolj. Poleg tega so bila ustanovljena številna nova podjetja, predvidena v petletnem planu, kar je seveda zahtevalo vedno več kvalificirane delovne sile. Po osvoboditvi se je tudi v mariborskih tekstilnih tovarnah pokazala potreba po zaposlovanju strokovnega delavskega kadra. Tekstilne tovarne so si sprva pomagale s prirejanjem tečajev, na katerih so se delavci izobraževali za predilce, tkalce in barvarje. Tečaji so trajali po eno leto ali dve in so predstavljali prve zametke te vrste tekstilnega izobraževanja v Mariboru. Prvi tekstilni tečaj se je začel 1. septembra 1945. Obiskovalo ga je 22 tečajnikov. Tečaj je trajal dve leti in je potekal v Tovarni volnenih in vignognih izdelkov v Mariboru. 3. julija 1946 je bil v tovarni svile Thoma organiziran tkalski tečaj, v Mariborski predilnici in tkalnici pa tkalski in predilski tečaj. Tkalski tečaji so potekali še v tovarnah Jugosvila, Jugotekstil in Rosner, v tovarni Hutter in drug pa so organizirali tkalski, predilski, apreterski in barvarski tečaj. Tečajniki so se izobraževali po učnem načrtu tedanje državne tekstilne šole v Kranju. 22. oktobra 1946 je pod pokroviteljstvom Društva inženirjev in tehnikov začel delovati tečaj za dve poklicni skupini, in sicer za tkalce in predilce. V Tovarni svile so tečaji potekali od leta 1946 do leta 1948. V letih 1947 in 1948 pa je potekal tudi osnovni tekstilni tečaj v Tovarni sukanca in trakov na Tezmem. Tečaji za tekstilne delavce, na katerih so večinoma poučevali strokovnjaki iz tekstilnih tovarn, splošne predmete pa profesorji srednjih šol, so potekali od leta 1946 pa vse do leta 1953. Med tovarnami je največ tečajev priredila Mariborska tekstilna tovarna. Poleg tečajev velja za temeljitejši začetek tekstilnega šolanja ustanovitev delavskega tehnikuma leta 1947. Tehnikumi so omogočili delavcem v produkciji dodatno možnost pridobivanja znanja in prehod na višje stopnje izobraževanja. V okviru tehnikuma je deloval tudi tekstilni odsek. Posloval je od 1947 do 1952. Delavski tehnikum je imel vse značilnosti triletno tehniške šole.⁵¹

Leta 1947, po sprejemu petletnega plana, so začele po vsej državi delovati številne industrijske šole. Te so poleg organiziranih tečajev prevzele izobraževanje strokovnega delavskega kadra. Takšen način izobraževanja je gotovo pomenil korak naprej, saj je v primerjavi s tečaji ponudil večjo načrtnost in sistematičnost pouka. Prispeval je k večji strokovnosti in posledično tudi k višji ravni znanja.

Jeseni 1947 je bila pri Mariborski tekstilni tovarni ustanovljena prva tekstilna industrijska šola, ki je vzgajala in izobraževala kvalificiran tekstilni kader. Šola je do leta 1949/50 delovala v sklopu Mariborske tekstilne tovarne, potem pa je postala samostojna vzgojno-izobraževalna ustanova. Ker je bila Mariborska tekstilna tovarna zvezno podjetje in kot takšna sprva neposredno podrejena glavni direkciji savezne tekstilne industrije svilarstva v Beogradu, so tudi učne načrte, plane vpisa ter učence določili pri glavni direkciji v Beogradu.⁵²

Šolske prostore so namestili v posloplju pri nekdanji Mariborski tekstilni – Mautnerjevi tovarni v ulici Kraljeviča Marka, ki je bilo na novo zgrajeno in delno popravljeno. Pred začetkom pouka je bilo pravočasno poskrbljeno za opremo prostorov, prav tako ni bilo večjih težav s šolskim priborom in učili. Teže je bilo z nastanitvijo gojencev, saj so le-ti prihajali večinoma iz drugih republik. Uprava tovarne je najela nekaj nekdanjih gostiln in jih preuredila v internate, pozneje pa je za bivanje učencev zgradila nekaj barak na Pobrežju.⁵³ 20. oktobra 1947 je šola začela delovati. V začetku leta 1948 se ji je pridružila še Šola za učence v gospodarstvu, ki je prav tako sodila v okvir strokovnega šolstva pri Mariborski tekstilni tovarni. Pobudo zanjo je dalo ministrstvo industrije v Beogradu in tudi poslalo kader, večinoma iz Vranja. Mnogo učencev je imelo komaj po en razred osnovne šole in so se morali učiti celo pisanja, branja in računanja. Na šoli je bilo vpisanih 40 ključavničarjev in en mizar. Šola je prenehala delovati konec šolskega leta 1949/50.⁵⁴

Kot smo že omenili, je vpisne pogoje določal le zakon o vajencih iz leta 1946. Nerazrešeno je ostajalo vprašanje, ali v kategorijo vajencev sodijo tudi učenci na industrijskih šolah. Ti namreč niso sklenili učne pogodbe s podjetjem in za svoje delo niso prejeli plače, tako kot so jo vajenci. Večina prosvetnih delavcev je bila kljub tem razlikam prepričana, da se lahko določila zakona o vajencih uporabljajo tudi v primeru usklajevanja sistema industrijskih šol. Po tej razlagi so za industrijske šole veljali enaki vpisni

⁵¹ Heribert Samuda: Izobraževanje tekstilnih kadrov pred ustanovitvijo redne tekstilne šole, PAM, fond: Heribert Samuda, AŠ 2, str. 3-4. Glej tudi poročila Heriberta Samude o tekstilnih tečajih, PAM, fond: TESTŠ – TO, AŠ 15/41.

⁵² Heribert Samuda: Industrijska tekstilna šole pri MTT, PAM, fond: Heribert Samuda, AŠ 2, str. 5-6.

⁵³ Kr. ITŠ, PAM, fond TESTŠ – TO, str. 5.

⁵⁴ Prav tam, str. 21-22.

pogoji kot na šolah za učence v gospodarstvu. Želja prosvetnih oblasti je bila, da bi v šolo sprejemali le učence, ki so končali osnovno šolo.⁵⁵ V praksi je bilo stanje seveda povsem drugačno. Ustanovitelji šol so pri določanju kriterijev za vpis na šolo imeli večinoma proste roke. Omejevalo jih je le število učencev, ki so se vpisali na šolo. Začasni pravilnik za industrijske šole, sprejet na začetku petdesetih let, je sicer določil kot minimalni pogoj šest razredov osnovne šole oziroma en razred ali dva nižje gimnazije, vendar pa je hkrati predvidel možnost, da se v primeru premajhnega vpisa vpisni kriteriji še znižajo.⁵⁶

Glavna direkcija je kot pogoj za vpis v šolskem letu 1947/48 postavila končani četrti razred osnovne šole. Zaradi zelo različne predizobrazbe učencev so bili oblikovani štirje razredi, ki so jih sestavljali učenci s tretjim ali četrtim razredom nižje gimnazije, s prvim ali drugim razredom nižje gimnazije ali obrtne šole, učenci s prvim razredom nižje gimnazije ali obrtne šole in učenci, ki so imeli končano osnovno šolo (štiri razrede). Do 1. februarja naj bi učenci, ki so končali le štiri razrede osnovne šole, pridobili znanje prvega in drugega razreda sedemletke in tako dohiteli učence z višjo izobrazbo.⁵⁷ V naslednjih šolskih letih si je šola zaman prizadevala dvigniti raven zahtevane predizobrazbe. Na šolski konferenci ob koncu šolskega leta 1947/48 so predavatelji sklenili, da bodo sprejemali le učence s končanimi vsaj tremi razredi nižje gimnazije oziroma sedmimi razredi osnovne šole. Zaradi majhnega zanimanja za vpis na šolo in zaradi bojazni, da ne bi ostali brez kadra, je bila šola prisiljena še znižati vpisne pogoje. Za vpis na šolo so učenci morali opraviti sprejemni izpit iz slovenščine in računstva. Vendar so bili kriteriji tako nizki, da je zadostovalo že znanje pisanja po nareku in gladko branje ter poznavanje osnovnih računskih operacij in glavnih geometrijskih likov. Pogosto so bili sprejeti celo učenci, ki niso znali niti množiti. Samo vodstvo šole je priznalo, da so v letu 1948/49 sprejeli vsakogar, "ki je za silo pisal in obvladal osnovne računske operacije."⁵⁸

Ne glede na formalno izobrazbo je bilo dejansko stanje znanja v prvem letu obstoja šole porazno. Predpisani učni načrt je bil za vse učence enak. Poudarek je bil na splošno izobraževalnih predmetih, v stroko pa so učenci dobili le vpogled. Učni načrt je obsegal več predmetov: slovenski in srbsko-hrvaški jezik, zemljepis, zgodovino, fiziko, kemijo, matematiko, tekstilne su-

rovine, enciklopedijo tekstila ter telovadbo. Učni načrti so bili le okvirni, šola pa jih je lahko s privoljenjem komiteja za šolstvo in znanost spremenila in dopolnila, če je bilo treba. Pri tem so poskušali čim bolj uskladiti učna načrta za splošne in strokovne predmete in upoštevati specifične razmere na šoli.⁵⁹

Prvo leto delovanja šole se učenci še niso razdelili v posamezne odseke. Vsak je šel na prakso tja, kamor ga je veselilo. Praktični pouk je potekal dopoldne, pouk pa popoldne.⁶⁰ Na šoli je poučevalo sedemnajst honorarnih učiteljev. Upravnik šole je bil Simon Petrovič. Zanimiva je bila struktura izobrazbe učiteljev; ta je bila v primerjavi z izobrazbo učiteljev na Šoli učencev v gospodarstvu oblačilne stroke bolj kakovostna. Splošne predmete so poučevali profesorji ali pa upokojeni učitelji, strokovne predmete pa so prevzeli tehniki in obratovodje iz tovarne. Sprva so prevladovali honorarni predavatelji, pozneje pa se je povečalo število redno zaposlenih. Že februarja 1948 je bila izvedena temeljita reorganizacija razredov in ti so se zdaj ločili po posameznih strokah. Tri glavne smeri izobraževanja so bile tkalska, predilska in oplemenilska. Učenci z najvišjo predizobrazbo so večinoma prestopili v drugi razred, tisti pa, ki zaradi slabega predznanja, številni so bili namreč celo polpismeni, niso mogli slediti pouku, so sestavljali pripravljalni razred. Tako so se oblikovali štirje razredi: pripravljalni razred, dva prva razreda in en drugi razred. V pripravljalnem razredu so bili učenci dodeljeni vsem trem strokam, v prvem A so bili oplemenilci in predilci, v prvem B tkalci, v drugem A pa predilci in tkalci.⁶¹

Postopno se je v predmetniku večalo število strokovnih predmetov. V šolskem letu 1950/51 naj bi se povečalo število ur za strokovne predmete v prvem letniku na osem, v drugem na enajst in v tretjem na petnajst.⁶² Kakšen je bil predmetnik v letu 1949/50, ko po ocenah pisca kronike šola doseže vrh svojega delovanja?⁶³

⁵⁵ Karel Kos: Nižje strokovno šolstvo. V: Sodobna pedagogika, I/50, št. 1-2, str. 28.

⁵⁶ Začasni pravilnik za industrijske šole, PAM, fond TESTŠ – TE, AŠ 15/40, str. 1-2.

⁵⁷ Kr. ITŠ, PAM, fond TESTŠ – TO, str. 6.

⁵⁸ Prav tam, str. 23.

⁵⁹ Prav tam, str. 7-8.

⁶⁰ Prav tam, str. 7.

⁶¹ Prav tam, str. 9.

⁶² Prav tam, str. 75.

⁶³ Prav tam, str. 76-77.

Tabela 4: Predmetnik v šolskem letu 1950/51

PREDMET	1. RAZRED	2. RAZRED	3. RAZRED
SLOVENSKI J.	2	2	2
SRBOHRVATSKI J.	1	1	1
ZGODOVINA	2	1	
USTAVA Z ZAKONODAJO		2	1
ZEMLJEPIS	2		
HIGIENA		1	
TELOVADBA	1		
PREDVOJAŠKA		2	2
RAČUNSTVO Z GEOMETRIJO	4	3	4
FIZIKA	2		
KEMIJA	2		
ORG. GOSPODARSTVA		1	1
TEKSTILNE SUROVINE	2	1	
STROJESLOVJE			1
ELEKTROTEHNIKA			1
STROJNI ELEMENTI		1	
TEHNIČNO RISANJE	2	1	
PREDILCI			
TEHNOLOGIJA PREDENJA	3	7	9
STROKOVNO RAČUNSTVO	1	1	3
SKUPAJ	24	24	24
TKALCI			
TEHNOLOGIJA TKANJA	2	3	4
VEZAVE	2	2	4
DEKOMPOZICIJA		2	2
STROKOVNO RAČUNSTVO		1	2
SKUPAJ	24	24	24
OPLEMENILCI			
TEHNOLOGIJA BELJENJA IN BARVANJA	4	6	9
STROKOVNO RAČUNSTVO		2	2
STROKOVNA KEMIJA			1
SKUPAJ	24	24	24

Vse tri smeri so imele po 24 ur praktičnega pouka na teden. Skladno z določili zakona o vajencih so torej delali preostalih 24 ur v tovarni. V primerjavi s predmetnikom na Šoli za učence v gospodarstvu lahko sklenemo, da se oba predmetnika nista bistveno razlikovala po številu ur in tudi ne po številu ur, namenjenih praktičnemu pouku. Poglavitna razlika je v bolj raznovrstni sestavi predmetnika na Industrijski tekstilni šoli oblačilne stroke in v večjem številu predmetov,

ki so bolj kompleksno zajeli različna področja tekstilnega izobraževanja.

V prvih letih vzpostavljanja šole in uvajanja v delo položaj predavateljev ni bil preprost. Primernih učnih knjig in skripta ni bilo, nastajale so tudi težave zaradi pomanjkanja prostora. Pripravljalni razred je imel pouk v sindikalni dvorani, v sosednjih prostorih pa so šumeli stroji. Največja ovira pri pouku je bila, da so učenci prihajali večinoma iz drugih republik in so imeli težave pri navajanju na slovenščino in pri njenem učenju. Avtor kronike je bil prepričan, da se številni nalašč niso hoteli učiti jezika. "*Nekateri se slovenskega jezika niso hoteli učiti iz trne.*" Prav tako so bile težave z disciplino. Pogosti so bili izostanki učencev. Številni so raje pohajali, kot pa redno obiskovali šolo. Vedno znova so bile težave s kajenjem.⁶⁴ V naslednjih letih se je stanje v korist slovenskih učencev nekoliko izboljšalo, vendar podatki iz let 1948/49 kažejo, da so še vedno prevladovali učenci iz drugih republik. Na šoli je bilo 52 Slovencev, 31 Srbov, 9 Hrvatov, 16 Črnogorcev in 10 Makedoncev.⁶⁵

Natančnega učnega načrta za prakso v prvih letih delovanja šole ni bilo. Praktično izobraževanje je sprva potekalo še ob strojih v tovarni, ne pa v zato specializiranih učilnicah, kar naj bi bila poglavitna prednost industrijskih šol. Tako se organizacija in izvedba pouka prakse na Industrijski tekstilni šoli v resnici ni v ničemer razlikovala od izvajanja prakse na Šoli za učence v gospodarstvu oblačilne stroke. Kako je potekala praksa v tovarni? Učenci, ki so se šolali za tkalce, so se prvo leto učili tkanja na ročnih in avtomatičnih statvah ter tkanja na "jaguardskih" strojih. Drugo leto so spoznavali previjanje osnove in votka, vdevanje in vozlanje osnove ter angleško – saško snovanje. Del časa so preživeli kot delavci pri sukarnih strojih. Tretje šolsko leto pa so spoznavali delo v čistilnici in pregledovalnici blaga. Na podoben način so se z delom v tovarni seznanjali predilci in oplemenilci. O pravi rednosti in strogosti pri izvajanju pouka še ne moremo govoriti. Zaradi zadržanosti predavateljev učnih ur pogosto ni bilo, to pa je kvarno vplivalo na učence in na njihovo disciplino. Da bi učenci izpopolnili svoje teoretično znanje, je šola že prvo leto priredila več ekskurzij. Učenci so obiskali tekstilno tovarno v Kranju in Varteks v Varaždinu. Za svoje delo so glede na dosežen uspeh dobivali denarne nagrade.⁶⁶

Izvajanje prakse je tudi v šolskem letu 1948/49 ostalo bolj ali manj nespremenjeno. Nadstvo šole se je dobro zavedalo, da bo vsak napredek v izvajanju prakse nemogoč, dokler šola ne bo imela svojih prostorov za praktično delo. Problematika opravljanja prakse v tovarni je bila še bolj izrazita kot v primeru vajenskih

⁶⁴ Prav tam, str. 16.

⁶⁵ Prav tam, str. 27.

⁶⁶ Prav tam, str. 12-14.

šol. Učenci industrijskih šol so namreč opravljali prakso v velikih tovarnah, kjer so delavci delali za norme in si prizadevali za doseg zastavljenih ciljev. Obrati, zaposleni s produkcijo, se niso mogli posvečati vzgoji in izobraževanju novih kadrov. Učenci v tovarni niso bili zaželeni in priljubljeni. Delavci so jih pogosto odrivali, ali pa so jim dodelili mesta, kjer je bil trenutni primanjkljaj delovnih moči. Večkrat se je dogodilo, da so pomagali dosegati zastavljene plane in da so s prostovoljnim delom pripomogli k večji produktivnosti tovarne. Pri svojem učenju so se učenci selili s stroja na stroj, takšnega delavca pa v tovarni niso mogli koristno uporabiti, "niti ga niso marali, ker je bil radoveden, hotel marsikaj izvedeti, za to pa ni bilo časa." Način izvajanja prakse v sami tovarni je onemogočal sistematično strokovno napredovanje učencev. Na začetku drugega polletja so se razmere izboljšale. Tovarna je uvedla mojstre, ki so učence nadzorovali in jih uvajali v delo. Praktično delo, čeprav še vedno vezano na obrate, je tako postalo bolj načrtno in uspešnejše.⁶⁷

Tudi na preostalih industrijskih šolah so se spopadali s podobnimi težavami. Najspornejše je bilo vprašanje pristojnosti med šolo in tovarno. Predstavniki šol so bili prepričani, da tovarne pogosto ponižujejo gledajo na šolo in je ne sprejemajo kot izobraževalne ustanove. "V mnogih primerih niso imeli industrijske šole za šolsko ustanovo, pač pa so jo imeli bolj za nekakšno zalogo pomožne delovne sile in čisto računsko predviden oddelek kot rezervo za pomoč pri izvrševanju zaostalih načrtnih nalog matičnega obrata." Velikokrat tudi sama vodstva šol niso bila v najboljših odnosih s predstavniki podjetij. V tako nedorečenih razmerah je bilo težko oblikovati res učinkovit sistem izobraževanja na industrijskih šolah.⁶⁸

Maja 1948 je odstopil direktor Petrovič. Nasledil ga je Franjo Toš, toda zaradi preobremenjenosti je že julija zapustil položaj direktorja. Na mesto direktorja je prišel Pavle Bader, njemu pa je sledil Janko Žurman. Hitre menjave direktorjev so slabo vplivale na delovanje šole. Ker so bili vsi hkrati zaposleni v Mariborski tekstilni tovarni, je bilo zanje upravljanje šole le drugotnega pomena, čeprav je bil sektor strokovnega šolstva pri Mariborski tekstilni tovarni zelo obsežen in je zahteval celotnega človeka. Direktorju šole so bili podrejeni upravnik šole za učence v gospodarstvu, pomočnik direktorja za teoretični pouk, pomočnik direktorja za praktični pouk in upravnik šolskih internatov.⁶⁹

Šolanje na Industrijski tekstilni šoli je trajalo tri leta, kar je bilo v nasprotju z določili pravilnika o strokah iz leta 1946, ki je določal za

predilce, tkalce in apreterje (oplemenilce) le 24 mesecev učne dobe.⁷⁰ To dejstvo znova potrjuje ugotovitev, da sta bila za organiziranje strokovnega šolstva v prvih letih po vojni značilna velika samovolja in več ali manj samostojno odločanje posameznih ustanoviteljev šol. Šele pravilnik o strokah iz leta 1950 je povišal učno dobo za vse tri stroke na 36 mesecev.⁷¹

Med šolskim letom se je opazil precejšen upad učencev, čeprav končni uspeh tudi tukaj ni bil tako slab. Največ je "odpadlo" deklet, saj so bile številne prepričane, da se bodo učile v tekstilni šoli za šivilje, ne pa delale za stroji. Tako kot na šolah za učence v gospodarstvu je večina otrok izhajala iz delavskih družin. Veliko je bilo vojnih sirot, ki jih je v šolo poslalo socialno skrbstvo. Iz obrtniških družin in družin malih posestnikov je izhajalo le deset odstotkov učencev.⁷² Ena izmed značilnosti industrijskih šol je bila, da so relativno dobro poskrbele za učence. Učenci so imeli plačan internat, dobili so zastoj hrano, obleko in čevlje, kar je vsaj malo ublažilo socialno stisko večine učencev.

V šolskem letu 1948/49 so šolo zapustili prvi absolventi. Devet predilcev in šest tkalcev je uspešno opravilo zaključne izpite.⁷³ Šola je v drugem letu svojega delovanja dosegla precejšen napredek, kar so učenci predstavili javnosti na prvomajski paradi skozi mesto. Še posebej odmevna je bila razstava ob koncu šolskega leta 1949/50, na kateri so učenci predstavili svoje izdelke. Razstava je med obiskovalci vzbudila precej pozornosti. Številni so občudovali raznovrstne izdelke, drugi pa so šoli celo očitali, da je bolj trgovina kot šola.⁷⁴ Predstavljanje v javnosti je bilo pomembno za stroko, saj so izdelki reklamirali šolo in tekstilno izobraževanje ter tako omogočali večjo razpoznavnost, kar bi lahko pripomoglo k povečanemu zanimanju za tovrstne poklice. Kljub vidnemu napredku je izobraževanje spremljalo še veliko pomanjkljivosti. Kako je razmere na šoli ob pregledu ocenil inšpektor za strokovne šole Drago Glogovšek? "Teoretični pouk se vrši v provizornem poslopju, ki ne odgovarja pedagoškimi in ne higijenskim predpisom... Predava se po učnem planu glavne direkcije tekstilne industrije, ki predvideva tedensko 24 ur praktičnega in 24 ur teoretičnega pouka. Ta učni načrt je izdelan na osnovi sedemletke, učenci pa imajo v pretežni večini le po štiri razrede osnovne šole ter težko dohajajo snovi...Z učbeniki je šola slabo preskrbljena. Primanjkuje učila in učni pripomočki. Šola nima zbirke ter tudi ne kabinetov in laboratorijev... Šolski inventar je slab, star in v nedovoljni količini... Radi neenotnega nacionalnega sestava je pouk v prvih

⁶⁷ Prav tam, str. 30-31.

⁶⁸ Andrej Žvan: O sistemu vodstva industrijskih šol. V: Zbornik pedagoških člankov strokovnih šol, zvezek 5, 1951, str. 55.

⁶⁹ Kr. ITS, PAM, fond: TESTŠ – TO, str. 14.

⁷⁰ UL FLRJ z dne 17. 9. 1946, št. 75, str. 910.

⁷¹ UL FLRJ z dne 15. 3. 1950, št. 19, str. 428.

⁷² Kr. ITS, PAM, fond: TESTŠ – TO, str. 25.

⁷³ Prav tam, str. 29.

⁷⁴ Prav tam, str. 122.

*razredih otežkočen, ker učenci ne obvladajo slovenščine.*⁷⁵

Inšpektor se je v poročilu dotaknil tudi praktičnega dela. Učenci so delali v produkciji povprečno 16 ur na teden, kar je bilo manj od načrtanega programa in tudi manj, kot je omogočal zakon o vajencih. Vsak mojster je pri praktičnem delu nadziral dvajset učencev.⁷⁶ Kot kažejo podatki, je bila tedenska obremenitev v primerjavi s Šolo učencev v gospodarstvu manjša. V kroniki nisem zasledil podatkov o tem, ali so učenci delali v tovarni med počitnicami, kot je bilo to v primeru vajencev na Šoli učencev v gospodarstvu oblačilne stroke. Na podlagi začasnega pravilnika za industrijske šole in na podlagi nekaterih zapisov in opomb lahko sklepamo, da so večji del počitniškega časa, tudi med poletnimi počitnicami, preživeli na praksi v tovarni in s tem pripomogli k izpolnjevanju norme. Med letnimi počitnicami so učenci imeli možnost izkoristiti redni letni dopust.⁷⁷

Šola se je morala soočiti še z drugimi resnimi problemi. Nenehno so nastajali pomisleki o upravičenosti obstoja tovrstne šole. Ministrstvo lahke industrije FLRJ je vedno znova zahtevalo prehod na dvoletno šolanje. Takšne ideje so mariborski tekstilni strokovnjaki z argumenti odločno zavrnili kot neutemeljene. Industrijska šola je namreč vzgajala teoretično in praktično kvalificirane delavce. Poglavitna težava je bila, da ni bilo povsem jasno določeno, kaj pomeni kvalificiran delavec v tekstilni industriji. Po mnenju mariborskih tekstilnih strokovnjakov bi za "streženje" strojev v predilnici, tkalnici ali oplemenilnici zadostovala le nekajmesečna praktična priučitev. Namen Industrijske tekstilne šole pa ni bil v vzgoji tovrstnih kadrov. Na šoli naj bi izobraževali kvalificirane delavce oziroma podmojstre. Ti naj ne bi bili navadni delavci za strojem, temveč bi bili dodeljeni mojstru, s katerim bi skupaj popravljali in vzdrževali stroje in bili tako odgovorni za ves strojni park in produkcijo. Za dosego takšnega znanja pa je bila vsekakor potrebna višja izobrazba, ki naj bi jo dajala prav Industrijska tekstilna šola v Mariboru. Dvoletna učna doba bi bila na eni strani preveč za tkalce, predilce in oplemenilce, po drugi strani pa prekratka za usposobitev podmojstrov. Tako je bil cilj šole jasno formuliran in določen ter utemeljen njen obstoj. Šola naj bi vzgajala tekstilne podmojstre, tkalske, predilske in oplemenilske smeri. Na sestanku na oddelku za strokovno šolstvo pri ministrstvu za industrijo LRS so sklenili, da ostane šola triletna.⁷⁸

V šolskem letu 1949/50 je prešla šola od glavne direkcije savezne tekstilne industrije v Beogradu v sklop glavne direkcije tekstilne industrije LRS.⁷⁹ Najpomembnejša pridobitev je bil začetek praktičnega pouka v šolskih delavnicah. Šolske delavnice so postavili in uredili učenci ob pomoči mojstrov. Montirani stroji so bili večinoma odsluženi in določeni za staro železo. Pripeljali so jih iz različnih tovarn iz vse Slovenije. Zaradi pomanjkanja različnih strojnih delov je bil pouk sprva sicer še večkrat moten in nereden. Tudi šola je dobila nove prostore, ki so bolj ustrezali potrebam pouka.⁸⁰ Čeprav je praktični pouk potekal večinoma v novih delavnicah, so učenci še naprej pomagali podjetju, tudi z opravljanjem obvezne počitniške prakse.⁸¹

Še preden so se dobro polegli pomisleki o upravičenosti obstoja šole, so vodstvo šole znova vznemirjala razmišljanja o potrebi reorganizacije. Nastale so različne govorice, "da bo šola premeščena v Kranj, da nima perspektive in da jo bo potrebno ukiniti."⁸² V šolskem letu 1951/52 je šola prvič ostala brez vpisa otrok v prvi razred. Enako se je zgodilo tudi naslednje šolsko leto, ko so na šoli ostali le še tretji razredi. Takšno stanje je vodilo v postopno prenehanje delovanja šole. Kateri so bili najpomembnejši razlogi, kaj je povzročilo razpustitev šole? Nekateri predstavniki tekstilne stroke so še naprej vztrajali pri zahtevi, da mora šola izobraževati v prvi vrsti le tkalce, predilce in oplemenilce, za kar bi zadostoval le nekajmesečni praktični tečaj. Tako bi bila odpravljena potreba po triletni šoli. Drugi so spet menili, da naj mesta v tekstilni industriji zavzamejo izučeni kovinarji in da podjetja sama niso sposobna finančno vzdrževati šol. Med mariborskimi tekstilci je vladalo celo prepričanje, da stojijo v ozadju interesi Ljubljane oziroma Kranja in da se je direktor zameril nekaterim "strokovnjakom", ker ni dovolj sodeloval s podjetji. Številni so šoli očitali, da ima med strokovnimi šolami poseben položaj. Industrijske šole so se po svojem načinu dela v resnici nekoliko razlikovale od drugih strokovnih šol. Z izdelki iz svojih delavnic je šola lahko konkurirala nekaterim podjetjem, kar se je najbolje pokazalo predvsem na razstavah. Po drugi strani pa so ji dohodki delavnic omogočili bolj neodvisen materialni položaj in dodatno nagrajevanje učiteljev.⁸³

V zvezi s problematiko tekstilnega šolstva v Mariboru je bilo organiziranih več konferenc. Sklepi vseh konferenc so bili enotni. Potrdili so, da ni nikakršnih racionalnih razlogov za zapiranje šole. Nasprotno, poudarili so potrebo po njenem obstoju. O Industrijski tekstilni šoli v

⁷⁵ Prav tam, str. 38.

⁷⁶ Prav tam, str. 38.

⁷⁷ Začasni pravilnik za industrijske šole, PAM, fond TESTŠ – TO, AŠ 15/40, str. 2.

⁷⁸ Prav tam, str. 43-44.

⁷⁹ Prav tam, str. 44.

⁸⁰ Prav tam, str. 42.

⁸¹ Prav tam, str. 53.

⁸² Prav tam, str. 81.

⁸³ Prav tam, str. 136-137.

Mariboru so razpravljali na sestanku glavne direkcije tekstilne industrije 8. aprila 1952 v Ljubljani. Ugotovili so, da tekstilna industrija potrebuje večje število mojstrov in podmojstrov, predvsem tkalcev in predilcev, torej prav takšen kader, kot ga je vzgajala Industrijska tekstilna šola v Mariboru.⁸⁴ Enake predloge je dala tudi komisija strokovnjakov, določena za preučitev problematike tekstilnega šolstva. Ugotovili so, da tekstilna industrija potrebuje predvsem nižji tehnični kader, to je mojstre in podmojstre. Jasno so poudarili potrebo po vzgoji tekstilnih mojstrov in šele nato tehnikov.⁸⁵ Proti predlagani reorganizaciji šole se je izrekel tudi svet za prosveto in kulturo pri MLO Maribor. Prosvetne oblasti v Ljubljani so predvidele združitev nižje tekstilne šole v Mariboru s Srednjo tekstilno šolo v Kranju v enotno šolo z nižjo in višjo stopnjo. Šola v Kranju bi tako prevzela celotno izobraževanje tekstilnega kadra, od kvalificiranega delavca do tehnika. Svet za prosveto in kulturo – odbor za strokovno šolstvo pri MLO Maribor je predlagal, da bi bil center nove šole v Mariboru. Predlog so utemeljili z več argumenti. Najpomembnejša prednost Industrijske tekstilne šole v Mariboru je bilo novo zgrajeno poslopje za tekstilno šolo, ki je ustrezalo vsem pedagoškimi, strokovnim in sanitarnim predpisom, medtem ko poslopje šole v Kranju ni odgovarjalo potrebam. Šola je bila opremljena s kabineti za predilstvo, tkalstvo in oplemenjevanje ter s šolskim laboratorijem. Organizirane delavnice so omogočale nemoteno izvajanje praktičnega pouka. Tudi financiranje načrtovane šole po mnenju odbora ne bi pomenilo posebnih težav, saj bi šola z izdelki iz šolskih delavnic v celoti krila stroške za svoje vzdrževanje. Člani odbora za strokovno šolstvo so poudarili, da ima Maribor kot največji tekstilni center v državi močno zaledje, to pa bi omogočilo stalen dotok kvalificiranega strokovnega kadra v tekstilno industrijo. Glede na koncentracijo močne tekstilne industrije bi imeli v Mariboru bodoči tekstilci najboljšo možnost vsestranskega usposabljanja. Poleg tega so načrtovali preselitev tekstilnega inštituta v šolsko poslopje Industrijske tekstilne šole. Bližina obeh ustanov bi pospešila in olajšala medsebojno sodelovanje. Pripomogla bi k nenehnemu strokovnemu usposabljanju učnega osebja tekstilne šole ter omogočala seznanjanje strokovnih predavateljev s tehničnimi novitetami v tekstilni industriji. Odbor za strokovno šolstvo je bil trdno prepričan, da vsi gospodarski, strokovni in pedagoški razlogi govorijo v prid sedežu tekstilnega šolstva v Mariboru.⁸⁶

Naj omenim še nekaj argumentov, ki jih je v prid ohranitve šole navedel ravnatelj Janko Žurman. Menil je, da je prednost šole praktično usposabljanje v delavnicah po sistematičnem učnem načrtu, saj je bilo kakovostno izvajanje prakse v podjetjih skoraj neizvedljivo. Produktivski razlogi so onemogočali kakršno koli eksperimentiranje s stroji in materialom, čemur se pri učenju ni bilo mogoče izogniti. Poleg praktičnega znanja so učenci v Industrijski tekstilni šoli dobili predvsem nepogrešljivo teoretično strokovno izobrazbo, ki je zajemala predvsem strojno tehnologijo, kemično tehnologijo, spoznavanje materiala in dekompozicijo. Industrijska tekstilna šola z lastnimi delavnicami je bila edina ustanova, ki je ponujala potrebno povezavo med stroko in tehnologijo. Poleg tega je bila izobrazba mojstrov in podmojstrov, zaposlenih v podjetjih, nezadostna, saj so na ta delovna mesta prišli večinoma le s končanimi tečajji in izpiti. Po drugi strani pa so se absolventi šole v produkciji izkazali, kar so jim vsi priznavali. *"Gojenci obvladajo celoten mehanizem strojev, analizirajo vzroke napak, in jih s sigurnostjo odpravijo. Pokazali so veliko samostojnost v organizaciji dela s priučenimi delavci, ki so jim bili na razpolago."*⁸⁷

Kljub vsem mnenjem in analizam, ki so nedvomno podpirala prizadevanja za ohranitev šole, je bila ta z odločbo sveta za prosveto LRS še pred začetkom šolskega leta 1953/54 razpuščena.⁸⁸ Pomanjkanje jasnih smernic v izobraževanju nižjega delavskega kadra na republiški ravni ter vsakršna odsotnost strategije razvoja tekstilne industrije sta brez dvoma najbolj pripomogli k zaprtju Industrijske tekstilne šole v Mariboru. Žalostno je, da niso prevladali strokovni argumenti in dejanske potrebe tekstilne industrije, temveč povsem neracionalna in škodljiva hotenja. Največji paradoks pa je, da je samo pol leta po razpustitvi šole plenum centralnega odbora sindikata tekstilcev ugotavljal, da je odpravljena šola za izobraževanje tekstilnih kadrov nujno potrebna.⁸⁹

Koliko učencev se je izšolalo v šestih letih delovanja šole?⁹⁰

⁸⁴ Prav tam, str. 130.

⁸⁵ Prav tam, str. 129.

⁸⁶ Dopis Sveta za prosveto in kulturo pri MLO Maribor Svetu za gospodarstvo LRS, 26. 2. 1953, PAM, fond: MLO MB 1945-1955, AŠ 3005.

⁸⁷ Janko Žurman: Industrijska tekstilna šola Maribor, PAM, fond MLO MB 1945-1955, AŠ 3005.

⁸⁸ Objave sveta za prosveto in kulturo LRS, 25. 6. 1954, št. 5, str. 1. Kr. ITŠ MB, PAM, fond: TESTŠ – TO, str. 159.

⁸⁹ Heribert Samuda: Industrijska tekstilna šola pri MTT (1947-1953), PAM, fond Heribert Samuda, AŠ, str. 11.

⁹⁰ Prav tam, str. 9. V tabeli niso zajeti kovinarji.

Tabela 5: Število učencev, ki so končali šolo v obdobju 1948/49 do 1952/53

ŠOLSKO LETO	PREDILCI	TKALCI	OPLEME-NILCI	SKUPAJ
1948/49	9	6		15
1949/50	6	22	17	45
1950/51	10	23	6	39
1951/52	16	12	11	39
1952/53	14	20	13	47
SKUPAJ	55	83	47	185

Če primerjamo obe vrsti šol za izobraževanje nižjih delavskih kadrov, ki sta se razvili po drugi svetovni vojni, lahko sklenemo, da je bila najočitnejša prednost industrijskih šol vzpostavitev šolskih delavnic za praktični pouk. Vajenci, ki so se šolali na šolah za učence v gospodarstvu, so praktični del izobraževanja opravljali v podjetjih ali obrtnih obratih. Šolske delavnice industrijskih šol so omogočale bolj sistematično povezanost teoretičnega s praktičnim poukom. Povezava med obema je bila še posebno intenzivna, če so strokovne predmete poučevali strokovnjaki iz podjetja. Delo v šolskih delavnicah je omogočalo prepletanje in dopolnjevanje praktičnega usposabljanjem s produkcijo v podjetju. Zaradi večje sistematičnosti pouka teorije in prakse so učenci v industrijskih šolah dosegali boljše rezultate kot učenci šol za učence v gospodarstvu in se tako lažje vključevali v produkcijo. Prosvetne oblasti so podpirale to vrsto šol tudi zaradi povsem praktičnih in finančnih razlogov, saj so se industrijske šole v večji meri same financirale, pa tudi prostorske težave so večinoma odpravljale same, brez pomoči krajevnih oblasti. Poleg tega so solidno poskrbele za učence in omogočile njihovo namestitev. Čeprav je bila že več kot tretjina učencev republiških in zveznih podjetij zajeta v industrijskih šolah, so prosvetne oblasti še naprej vzpodbujale podjetja, predvsem tista lokalnega pomena, k organiziranju industrijskih šol. S tem bi omogočili vsem učencem, ki še niso obiskovali šole, bolj solidno strokovno znanje in širšo razgledanost.⁹¹

Komisija za strokovno šolstvo pri svetu za prosveto MLO MB je v svojem poročilu poleg pozitivnih strani industrijskih šol navedla tudi nekaj splošnih pomanjkljivosti, ki so se pojavljale v celotnem sistemu nižjega strokovnega šolstva. Delo je najbolj ovirala neenotna organizacijska oblika. Šole so se razlikovale po različnih sprejemnih pogojih in neenotnih kriterijih pri izbiri predavateljev, učnih mojstrov in vzgojiteljev. V večini primerov so bile delavnice za praktični pouk nezadostno opremljene. Komisija je pri svojem delu opozorila še na neustrezne

higienske razmere v šolskih in domskih prostorih ter pomanjkanje učbenikov in učil.⁹²

Industrijske šole so predstavljale novo vrsto šol. S svojim drugačnim načinom organiziranja so bile pomembne predvsem za to, ker so doslej prevladujočemu vajenskemu šolstvu nakazale možnost preobrazbe v prave strokovne šole z učinkovitim strokovnim poukom, hkrati pa so postale izhodišče vseh šol s praktičnim poukom. Pomenijo prelom z vajenskim sistemom, kjer je bilo praktično učenje vajencev v celoti v pristojnosti učnega mojstra, in bistveno novo kvaliteto v strokovnem izobraževanju.

Kaj so učenci postali po končanem šolanju, kakšne so bile možnosti nadaljnjega izobraževanja v sistemu nižjega strokovnega šolstva?

V sistemu strokovnega šolstva, kot se je razvil po drugi svetovni vojni, je imel sleherni delavec možnost napredovanja in doseganja višje izobrazbe. Po opravljenem zaključnem izpitu na nižji strokovni šoli so učenci dobili naziv kvalificiran delavec. Nato so se lahko vključili v produkcijo. Po opravljeni enoletni praksi v podjetju so lahko nadaljevali šolanje v delavskem tehnikumu ali v šolah za doseg višje kvalifikacije.⁹³ Iz delavskih tehnikumov je bil delavcem omogočen prehod na fakulteto, iz šol za doseg višje kvalifikacije pa v mojstrske šole.⁹⁴

Do leta 1951 v Mariboru ni bilo šole, ki bi izobraževala mojstre oblačilne stroke. Leta 1951 pa je ministrstvo za prosveto zaradi naraščajočih potreb po tovrstnem kadru ustanovilo Mojstrsko šolo oblačilne stroke. Šola je sodila pod neposredno vodstvo in nadzorstvo ministrstva za prosveto.⁹⁵ Namen šole je bilo izobraževanje obrtnih mojstrov oblačilne stroke krojaštva in šiviljstva. Glavni pobudnik ustanovitve šole je bil strokovni učitelj Rudi Verdonik, ki je postal tudi prvi ravnatelj.

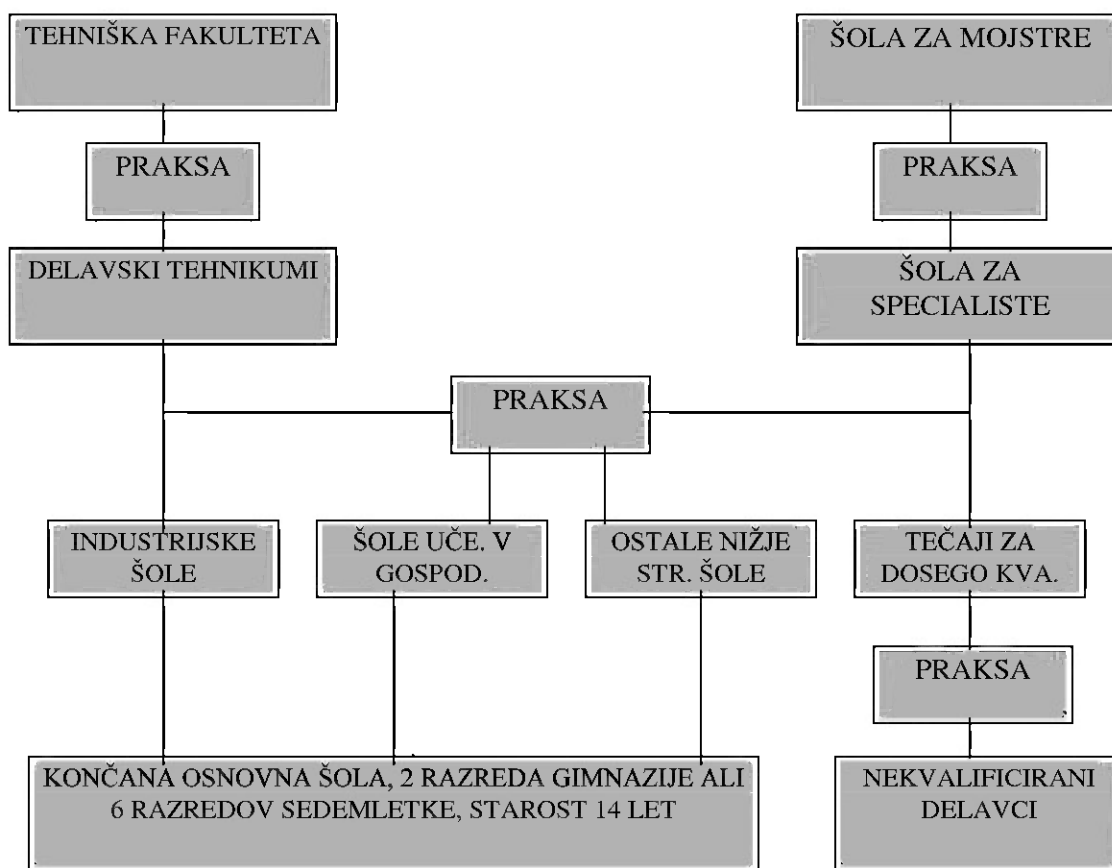
⁹¹ Karel Kos: Nižje strokovno šolstvo. V: Sodobna pedagogika, I/50, št. 1-2, str. 28.

⁹² Predlog sistema strokovnega šolstva, 12. 11. 1951, PAM, fond: MLO MB 1945-1955, AŠ 3004.

⁹³ Imeli so raven srednje šole. Vanje so se lahko vpisali le kvalificirani zaposleni. Zaradi nezadostne predizobrazbe učencev ter prevelike delovne obremenitve delavski tehnikumi niso pokazali pravih uspehov. Namesto njih so bili leta 1952 ustanovljeni delavski oddelki na srednjih strokovnih šolah.

⁹⁴ Karel Kos: Nižje strokovne šole. V: Sodobna pedagogika, I/50, št. 1-2, str. 27.

⁹⁵ UL LRZ z dne 14. 3. 1951, št. 15, str. 97.

3. SKLEP

V prispevku sem prikazal razvoj tekstilnega obrtnega šolstva od prvih povojnih let do začetka petdesetih let. To obdobje določajo predvsem prizadevanja za vzpostavitev sistema šolanja v obrtni, tako tudi v oblačilni stroki. Prva je začela delovati Vajenska šola za oblačilce, oziroma njene predhodnice, ki je pripravljala dijake predvsem na obrtni način proizvodnje. Razvoj nižjega strokovnega šolstva je potekal brez oprijemljive zakonodaje vse do leta 1952. Posamezne strokovne šole so nastajale glede na dejanske potrebe razvijajoče se industrije ali obrti, brez medsebojne usklajenosti in sodelovanja obeh. Tako je bila ustanovljena tudi Industrijska tekstilna šola, ki pa se je morala od vsega začetka spopadati s težavami premajhnega vpisa, kljub temu da so vse analize pokazale primanjkljaj tovrstnega kadra v tekstilni industriji. Ugotovimo lahko, da sta se v prvih letih po vojni oblikovala dva osnovna tipa šol. To so bile šole, ki so jih obiskovali učenci, ki so imeli sklenjeno pogodbo z obrtnikom ali podjetjem in kjer je potekal tudi praktični pouk, in pa industrijske šole pri posameznih podjetjih, ki so same organizirale izvajanje praktičnega pouka. Šele odredba o strokovnih šolah je uzakonila obe vrsti šol in tako priznala že obstoječe stanje.

V Mariboru so tako med letoma 1945 in 1952 delovale te tekstilne šole:

1. Ženska strokovno nadaljevalna šola oblačilne obrti (1945-1947)
2. Moška strokovno nadaljevalna šola za oblačilno obrt (1946-1947)
3. Strokovno nadaljevalna šola oblačilne obrti (1947-1948)
4. Šola učencev v gospodarstvu za oblačilno stroko (1948-1952)
5. Industrijska tekstilna šola (1947-1953)

Sistem izobraževanja, kot se je razvijal v sedmih letih po končani drugi svetovni vojni, pomeni le poskus najti najprimernejšo in najučinkovitejšo obliko strokovnega šolstva. Strokovno izobraževanje je v prvih letih po osvoboditvi le delno izpolnilo pričakovanja. Stalna težava je bila premajhna povezanost z dejanskimi potrebami gospodarstva in s hitrim razvojem industrije. Razvoj nižjega strokovnega šolstva je zaostajal za družbenim in gospodarskim napredkom. Kljub prizadevanjem prosvetnih in političnih oblasti je ostajalo strokovno šolstvo v primerjavi s preostalim šolstvom zapostavljeno. Nenehno so ga spremljale prostorske težave, pomanjkanje kvalificiranih učiteljev in še posebej učnih pripomočkov. Na nižje strokovne šole so se še vedno večinoma vpisovali učenci, ki niso

bili najbolj uspešni v osnovni šoli, oziroma so prihajali iz nižjih družbeno – socialnih slojev prebivalstva.

Kljub vsem težavam pa smemo reči, da je nižje strokovno šolstvo po vojni kazalo drugačno kvaliteto razvoja kot pred vojno. Odnosi med vajenci in obrtniki so postali bolj demokratični in sproščeni. Vajenci so dobili več pravic. Prav tako so bili bolj zaščiteni pred zlorabami delodajalcev, čeprav se številnim težavam tudi v novem sistemu ni bilo mogoče povsem izogniti.

SUMMARY

DEVELOPMENT OF THE LOWER PROFESSIONAL EDUCATION – BASED ON THE EXAMPLE OF THE TEXTILE SECTOR IN MARIBOR AFTER THE SECOND WORLD WAR

In my contribution I retraced the development of the lower professional education in Maribor, from the Second

World War to the beginning of the 1950s, a period which represents a turning point in the development of the Slovene professional education. Based on the example of the textile sector, I also discussed certain problems and dilemmas that inseparably accompanied the education of apprentices and marked the post Second World War apprenticeship. The postwar years were characterized by efforts to establish an appropriate education system in trade, and therefore, in the textile sector. Two models of schooling developed. Those apprentices who attended schools for apprentices received their practical training in companies or small production plants, while the pupils from industrial schools trained in school workshops set up to that effect. These workshops represented the most important advantage of the latter type of schools. Professional education only partially fulfilled the expectations during the first years after the liberation. The major difficulty resided in the deficient connectedness with the real needs of the economy and the pace of industrial development. Despite all difficulties, however, we can observe the fact that, in comparison with the prewar situation, the postwar lower professional education reflected a different, better, image of itself.

Obisk cesarja Franca Jožefa na Novem trgu, 1895. V deželni hiši Lontovžu (danes SAZU) je bil do leta 1899 sedež deželne vlade Kranjske. Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. ZAL, LJU 342, Fototeka, POZ III/A1, št. 614

Podoba strokovnega izobraževanja v Idriji do prve svetovne vojne

ALEKSANDRA MRDAVŠIČ

O organiziranem strokovnem pouku¹ prihajajo prvi podatki na Slovenskem prav iz Idrije. Povezani so s prizadevanjem za napredek rudnika v dvajsetih letih 18. stoletja.

Zaradi pomanjkanja tehničnega kadra je rudniški upravitelj Franc Anton pl. Steinberg (rojak iz Pivke, ki se je na Dunaju izšolal v geodeziji in mehaniki, znan tudi kot raziskovalec Krasa in slikar) leta 1728 ustanovil jamomersko šolo in v njej vsaj pet let poučeval največ praktično delo jamomerce, zemljemerce, tehnične risarje in kartografe. Nadarjeni Steinbergov učenec, rudniški geodet Jožef Mrak, je z dovoljenjem in plačilom rudniške direkcije poučeval jamomerstvo, zemljemerstvo in osnove kartografije na rudniški jamomerski in žgalniški šoli, obnovljeni leta 1752. Leta 1763 se je Jožef Mrak spet lotil pedagoškega dela na mineraloško-metalurško-kemijski šoli, ki je takrat začela delovati po odloku Marije Terezije. Obdržala se je do leta 1769, ko je iz Idrije odšel njen nameščeni profesor metalurgije in kemije, rudniški zdravnik Giovanni Antonio Scopoli. Čeprav jo je zaradi pouka v nemščini in zahtevnosti potrebnega predznanja obiskovalo le malo učencev, za otroke slovenskih rudarjev pa je bila praktično nedostopna, je pomembno prispevala k naši kulturni zgodovini. V idrijski jamomerski in zemljemerski ter kartografski risalnici so namreč oblikovali svoj značilni, v takratni Avstriji neobičajni kartografsko-risarski slog. Zgodovina slovenske kartografije ga je poimenovala "idrijska kartografska šola".

Drugačna strokovna znanja, če tako poimenujemo praktično učenje ročnih del, je idrijskim otrokom od konca sedemdesetih let 18. stoletja ponujala glavna šola.² Idrija je dobila glavno šolo leta 1778, po podržavljenju in organizaciji osnovnega šolstva s cesaričino splošno šolsko naredbo (1774), čeprav bi ji pripadala le trivialka (dvorazrednica). Za sredstva so namreč poskrbeli

domačini sami; rudarji so prostovoljno prepustili del mezde lokalnemu šolskemu skladu (v zadnjem desetletju 18. stoletja je bila ta vsota približno trikrat tolikšna kot tista, ki jo je v deželni šolski sklad plačevala Cerkev na Kranjskem) in ga polnili še s pristojbino na popito vino ter tako vzdrževali ne le glavno šolo, ampak tudi privatno gimnazijo. Idrijska glavna šola je na Kranjskem slovela po svoji kakovosti, nanjo so prihajali učenci od drugod,³ učiteljske plače pa so bile visoke. Na tej triletni osnovni šoli so poleg splošnih predmetov⁴ poučevali risanje⁵ in ženska "industrijska" ročna dela (učenke zadnjega letnika so se v njeni tako imenovani "industrijski šoli" učile krojiti, šivati, plesti, kvačkati, vesti in klekljati) ter organizirali še pedagoški tečaj za učiteljske pripravnike⁶ in pozneje prvi tečaj na Kranjskem za učiteljice.⁷

Za kratko obdobje Ilirskih provinc je njen tretji razred prevzel nalogo strokovne šole.⁸ Sicer se je idrijsko strokovno šolstvo v "francoskem obdobju" (vsaj v šolskem letu 1811/12) lahko pohvalilo

³ 92 tujih učencev leta 1801. (Slavica Pavlič, Idrijsko šolstvo skozi stoletja, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 102.)

⁴ Slavica Pavlič, Idrijsko šolstvo skozi stoletja, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 102: "...Poleg temeljnega znanja iz branja, pisanja in računanja še verouk, nemško slovnico in spisje, elemente latinščine, prirodopis, gospodarstvo, zgodovino-domoznastvo, geografijo, začetne pojme geometrije, stavbarstvo, mehansko ter prostoročno risanje."

⁵ Deloval je najprej do 1791, nato znova od 1857, od 1892 še z neobveznimi predmeti mizarstvo, rezbarstvo in lepljenje lesa. (Slavica Pavlič, Iz zgodovine idrijskega šolstva, Idrijski razgledi 8/3 (1963), str. 54-55.)

⁶ Da se naj učitelji izobražujejo tudi na glavnih šolah, je določala že splošna šolska naredba. Le na izpitu je moral preverjati znanje ravnatelj normalke, pozneje pa so tudi izpit lahko opravili na glavnih šolah. (Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, I, Ljubljana 1988, str. 214.). Zaradi pomanjkanja podeželskih učiteljev je leta 1852 ministrstvo potrdilo ustanovitev pedagoškega tečaja, nato pa ga ukazalo skleniti s koncem šolskega leta 1865/66. (Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III, Ljubljana 1988, str. 235-236.)

⁷ Šest odličnih absolventk so leta 1861 brezplačno poučevali in celo praktično uvajali v pouk učiteljice glavne šole. To je bil pravzaprav prvi "posvetni" pedagoški tečaj za učiteljice na Kranjskem. Njihovo izobrazbo je izenačil z razširjeno izobrazbo učiteljev šele šolski zakon z dne 14. maja 1869. (Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I, Ljubljana 1988, str. 242-243.)

⁸ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II, Ljubljana 1964, str. 66-67.

¹ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I, Ljubljana 1988, str. 162ss; o izobraževanju idrijskih jamomercev, zemljemercev in kartografov še: Branko Korošec, Jamomerska, zemljemerska in kartografska šola rudnika živega srebra, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 113ss; Jože Pfeifer, Jamomerc in graditelj Jožef Mrak, Idrijski razgledi 26-28/ (1985), str. 27ss; Jože Šorn, Jožef Mrak kot geodet in risar, Kronika 23/2 (1975), str. 94ss.

² O glavni šoli: Slavica Pavlič, Idrijsko šolstvo skozi stoletja, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 102-103; Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I, Ljubljana 1988, str. 214.

z najrazvitejšo strokovno šolo na Kranjskem. Zgoraj omenjeno privatno gimnazijo so namreč spremenili v matematični oddelek⁹ idrijske šole. Imel je dva razreda in pet učiteljev za aritmetiko z logaritmi, algebro in z enačbami, geometrijo s trigonometrijo, risanje (strojno in risanje jamskih zemljevidov), stvarstvo in dopolnilni tečaj francoščine. Vanj so prihajali absolventi štirirazredne osnovne šole, tako da se z osnovnimi pojmi ni bilo treba več ukvarjati. Kot prej gimnazijo so ga Idrižčani spet sami financirali.

33

Slavnostno
 trgovska in obrtniška zbornica
 Ljubljani

Popisano vodstvo obrtno mada
 glavne sile in trgovskega sveta
 v Idriji vposledja naslednjih oblik
 obliki in v obliki se vsota se
 slednje poročali:

ad 4. Pouk se je vrstil za obrtne
 učenke ob nedeljah in četrtek
 od 8-12 ure dopolne.
 Trgovske učenke so imeli skupno
 4 št. letnika ob četrtek od 8-10
 in potem se ob četrtek in petek
 od 4-6 ure pouk in to na željo
 trgovcev.
 Trgovske učenke so se poučevale
 v naslednjih predmetih:

Namizje	1 št.	(1 uro)	} Skupaj 1 št. učilnica.
Trgovsko računanje	(1 uro)		
Trgovstvo	(2 ure)		
Pisaje	(1 uro)		
Spotnanje blaga	(1 uro)		

Obrtno nadaljevalna šola v Idriji, letno poročilo
 1906/07. Arhiv Republike Slovenije, AS 448
 Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, f. 98/1

Po odhodu Francozov je bilo idrijsko strokovno izobraževanje znova omejeno na glavno šolo – njeni industrijsko in risarsko šolo (znova ustanovljeno 1857¹⁰). Leta 1838 je bila z glavno šolo združena nedeljska ponavljalna šola,¹¹ sicer namenjena za osnovno izobraževanje (branja, pisanja in računanja), a so se v njej lahko učili še čevljarstva, dimnikarstva, glavnkarstva, ključavni-

čarstva, krojaštva, mizarstva, sedlarstva, slikarstva in urarstva, nazadnje v šolskem letu 1874/75.¹² Glavno šolo so po šolskem zakonu iz leta 1869 preimenovali v rudniško osnovno šolo.

Pravega strokovnega učnega zavoda torej Idrižčani še niso imeli. Ko so se v petdesetih letih 19. stoletja začele ustanavljati realke kot srednje obrtne šole, je njihova pobuda za nižjo realko ostala neizpolnjena še pol stoletja – do prve slovenske realke leta 1901.¹³

Leta 1876 je s šolo¹⁴ za klekljanje čipk Idrija dobila državno obrtno strokovno šolo. Minister za trgovino je poleti 1872 ponujal Idriji vso podporo, celo spodbujal je ustanovitev vzorčne učne delavnice in strokovne risarske čipkarske šole.¹⁵ Pri tem se je opiral tudi na mnenje direktorja Avstrijskega muzeja za umetnost in industrijo na Dunaju, da je idrijska čipka kakovostna in lepa, njena proizvodnja pa komercialno razvita domača obrt.¹⁶ Sredi 19. stoletja so z bledenjem fevdalnega blišča usihali vsi evropski čipkarski centri, zato jih je bilo treba za modne zahteve meščanstva v začetku sedemdesetih let hitro obnoviti, predvsem pa izboljšati proizvodnjo čipk.¹⁷ Idrijske so bile pravkar odlikovane z najvišjimi odličji na svetovnih razstavah na Dunaju (1872) in v Parizu (1873).¹⁸ Prva vodja in učiteljica nove čipkarske šole v Idriji Ivanka Ferjančič se je še tik pred njenim odprtjem mudila v Proveisu pri Clesu na Tirolskem.¹⁹ Ministrstvo jo je poslalo na tamkajšnjo čipkarsko šolo²⁰ poučevati idrijsko čipkarsko tehniko klekljanja lanene čipke, ki je bila stilistično izrazito po meri takratnega evropskega okusa.²¹ Država je poznala donosnost čipkarske obrti in njena čipkarska šola se je ukvarjala s posredovanjem dela in prodajo, pri čemer je skušala zaščititi sebe in čipkarice, sklepaajoč pogodbe s trgovci,²² učenke pa so za

¹² Slavica Pavlič, Iz zgodovine idrijskega šolstva, Idrijski razgledi 8/3 (1963), str. 55.

¹³ Janez Kavčič, Prva slovenska realka, Idrija 1987.

¹⁴ Čipkarsko šolo v Ljubljani je leta 1763 ustanovila Marija Terzija. (Marija Verbič, O začetkih slovenskega čipkarstva s posebnim ozirom na Idrijo, Kronika 17/3 (1969), str. 159.)

¹⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisa 6003/1872, 7652/1876.

¹⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 7652/1876.

¹⁷ Jurij Bavdaž, Idrijska čipka, Mohorjev koledar 1990, Celje 1989, str. 50-51.

¹⁸ Lado Božič, Idrijsko čipkarstvo, Kronika 1/1, (1956) str. 7; Marija Makarovič, Klekljane čipke, Vodnik po razstavi, Ljubljana 1970.

¹⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 7029/1876.

²⁰ Takrat so bile v Avstriji državne čipkarske šole še v Reitzu, Proveisu in Inzingu. (Pregled trgovinskemu ministrstvu podrejenih obrtnih strokovnih učnih ustanov v: AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 289/1877.)

²¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 4535/1876.

²² Lado Božič, Idrijsko čipkarstvo, Kronika 1/1, (1956) str. 10;

⁹ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II, Ljubljana 1964, str. 76-77, 84, 86.

¹⁰ Glej op. 5.

¹¹ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II, Ljubljana 1964, str. 132.

izdelke dobivale plačilo.²³ Nad vodenjem šole in njenimi financami je imela država natančen nadzor; z ministrstva so pošiljali izpopolnjena navodila za gospodarjenje in knjiženje,²⁴ zahtevali natančne finančne načrte²⁵ in poročila o porabi dotacij s predloženimi računi za vsak goldinar.²⁶ Za kakovost izdelkov je ministrstvo skrbelo z dodatnim izobraževanjem in z navodili o izdelavi prodajnih predmetov.²⁷ Učiteljice so pošiljali na izpopolnjevanje na osrednji čipkarski tečaj na Dunaj,²⁸ tam pa so nekatere Idrijske tudi poučevale.²⁹ Učenkam so podeljevali štipendije, da so lahko odhajale na dunajski osrednji tečaj,³⁰ z njimi so omogočali prav tako obiskovanje idrijske šole deklicam od drugod.³¹

A vse to še ni bilo zagotovilo za uspešnost šole. V osemdesetih letih se je število njenih učencev zniževalo, kar je idrijski trgovec pojasnil z učenjem otrok spretnosti čipkanja že doma.³² Trgovska in obrtna zbornica je nekoliko pozneje našla vzrok v preveliki produkciji in monopolu nad novimi, lahko izvedljivimi in preprostimi vzorci čipk. Šoli je namreč osrednji dunajski tečaj pošiljal svoje vzorce, ki pa so zahtevali preveč dela in so šli slabše v promet. Zato je kranjska deželna vlada prosila ministrstvo za uk in bogočastje (pod njegovo pristojnost so prešle strokovne šole leta 1882), naj ugotovi prošnji za delo Antoniji Kenda. Antonija je bila manj slavna, a najbrž bolj svojeglava sestra utemeljiteljice idrijske čipkarske šole Ivanke Ferjančič. V prvih letih

delovanja šole je bila njena pomožna učiteljica, dokler ni po sestrični smrti (1879) za njo prevzela vodenja šole in poučevanja. Na dunajskem osrednjem tečaju, ki se mu takrat ni mogla ogniti nobena na novo nastavljena idrijska učiteljica, ne da bi zato izgubila službo, pa so podvomili o njeni marljivosti in vnemi. Po svoji volji naj bi tečaj zapustila in se vrnila domov. Čeprav so na ministrstvu pričakovali, da bo delala še naprej, pa po besedah skrbnika šole ni več prestopila njenega praga in je podpisala svojo odpoved na silvestrovo leta 1879. Odtlej se je ukvarjala z risanjem vzorcev, prav takšnih, kot jih je bila šola čez trinajst let, ko je učiteljica spet vložila prošnjo za poučevanje, tudi najbolj željna.³³

Naj le še omenimo, da je šola v novo stoletje, pa vse tja do prve svetovne vojne zgolj napredovala. Poleg čipkanja so se dekleta lahko učila nemščino, obrtno računstvo, obrtno pisanje, knjigovodstvo in strokovno risanje v leta 1903 uvedenem teoretično-praktičnem tečaju in tako postale učiteljice ali blagajničarke.³⁴ Število učenek³⁵ je do leta 1909 zraslo na 1532 (ob ustanovitvi jih je bilo 183), število šolskih podružnic³⁶ pa na enajst. Po novih čipkarskih šolah na Kranjskem so učile večinoma Idrijske³⁷ ter odhajale z istim poslanstvom še v Galicijo in na Češko.³⁸

Zaradi čipkarstva ne moremo reči, da Idrija ni bila obrtno mesto. S čipkarstvom pač ne moremo primerjati drugih vrst obrti, pa tudi izobraževanja drugih obrtnikov ne. Zanje od leta 1875, ko je prenehala nedeljska nadaljevalna šola pri rudniški osnovni šoli, v mestu ni bilo nobene druge možnosti pridobivanja znanja skoraj trideset let. Ko je kranjska deželna vlada aprila 1904 naznanila, da se v Idriji ustanavlja obrtna nadaljevalna

AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 6142/1878, 7549/1878, 206/1879, 334/1879, 1404/1879, 4970/1879, 8588/1879, 9476/1879.

²³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 6142/1878.

²⁴ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 289/1877, 2882/1877, 8043/1877, 6142/1878, 9114/1879.

²⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 2243/1877, 3292/1877, 3347/1877, 3428/1877, 4142/1885.

²⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 2882/1877, 4368/1877, 144/1878, 487/1878, 6142/1878, 349/1880, 7738/1880, 138/1881, 6168/1881, 8397/1881, 1100/1882, 3938/1882, 1368/1883, 3435/1883.

²⁷ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 1888/1879.

²⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 6835/1879, 380/1880, 5001/1880, 5451/1880, 7055/1880, 4515/1882, 1488/1883.

²⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 4757/1879, 5132/1879, 7824/1879, 719/1880, 5598/1880; Jurij Bavdaž, Idrijska čipka, Mohorjevo koledar 1990, Celje 1989, str. 51.

³⁰ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 7931/1879, 5001/1880, 4590/1881, 3755/1882, 2158/188, 33285/1883.

³¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 4669/1881, 5920/1881, 1629/1882, 4514/1882, 4654/1882, 5583/1882, 8042/1882, 8467/1882, 10721/1882, 11113/1882.

³² AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 2543/1886; Lado Božič, Idrijsko čipkarstvo, Kronika 1/1, (1956) str. 10.

³³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spisi 3668/1879, 6835/1879, 9307/1879, 380/1880, 1388/1880, 2743/1893. (O tem, kaj se je zgodilo z njeno prošnjo, ali je Antonija v resnici risala za šolo in pod kakšnimi pogoji, v pregledanih arhivskih virih nisem zasledila podatkov, pa tudi ne v zbrani literaturi. Vzorce za šolo je risala, že ko je ta odprla svoja vrata, o čemer govori uradno privoljenje trgovskega ministrstva iz leta 1878 za plačilo 43 goldinarjev za 290 papircev Antoniji Ferjančič (AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvoluti, š. 51, spis 7474/1878.).

³⁴ Mihael Arko, Zgodovina Idrije, Gorica 1931, str. 230; Slavica Pavlič, Iz zgodovine idrijskega šolstva, Idrijski razgledi 8/3 (1963), str. 55; Slavica Pavlič, Idrijsko šolstvo skozi stoletja, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 104-105.

³⁵ Marija Makarovič, Klekljane čipke, Vodnik po razstavi, Ljubljana 1970.

³⁶ Aleksandra Serše, Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941, Ljubljana 1995, str. 72; Marjeta Balkovec Debevec, O čipkarskem šolstvu na Slovenskem, Čar čipk. Razstava ob 125-letnici Čipkarske šole Idrija. Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2002.

³⁷ Božo Račič, Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje, Loški razgledi 15 (1968), str. 128.

³⁸ Jurij Bavdaž, Idrijska čipka, Mohorjevo koledar 1990, Celje 1989, str. 51; Božo Račič, Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje, Loški razgledi 15 (1968), str. 133.

*Prva voditeljica šole in učiteljica Ivanka Ferjančič s svojimi učenkami leta 1877
- leto dni po ustanovitvi idrijske čipkarske šole. Mestni muzej Idrija, Fototeka*

šola, ki jo bodo morali obiskovati vsi obrtniški vajenci, je bilo teh v Idriji 61.³⁹ Ministrstvo za uk in bogočastje jo je z odlokom ustanovilo oktobra. Imela je pripravljalni tečaj (branja, pisanja, računanja in risanja) in dva razreda (računanja, risanja, spisa in v drugem dodanega knjigovodstva), od leta 1906 še trgovski tečaj.⁴⁰ Leta 1914 je zaprla svoja vrata.⁴¹

Že pred prvo svetovno vojno so v Idriji uršulinke (1909) in za njimi šolske sestre iz Maribora (1916 do 1923) posredovale deklicam poleg verouka še znanje slovenščine, računstva, vzgoje, prehrane, kuhanja, šivanja in ročnih del v svoji gospodinjski šoli za hčere rudarjev.⁴²

Idrija je imela od 1892 do 1909 še zahtevno gozdarsko šolo. Namenjena je bila sicer že v dveh letnikih srednje šole izobraženim dijakom iz južne Kranjske in Primorske, a so vanjo prihajali fantje iz vseh delov Avstro-Ogrske. Učili so se nege, varstva in izrabe gozdov, o gradnjah poti, lovu in ribolovu, zakonodaje (gozdarski in lovski zakon, zakon o ribištvu in zaščiti ptic, zakon o zaščiti hišnih pravic in osebnih svoboščin), pravil službe, administracije in finančnega poslovanja, različnih naravoslovnih vsebin – botanike, entomologije, aritmetike, geometrije,

meritev lesa, nauka o gradnjah, nauka o naravi, klimatografije, pa še lepopisa in risanja.⁴³

Naši zgodovinarji se strinjajo (ne nazadnje je dokaz temu posebno geslo v Enciklopediji Slovenije), da zasluži idrijsko šolstvo posebno poglavje v zgodovini slovenskega šolstva in častno mesto v zgodovini kraja. Rudnik je odločilno vplival tudi na njegov razvoj – na eni strani s potrebo po izobraženih kadrih in s privabljanjem sposobnih izobraženih posameznikov ter na drugi s trdo življenjsko usodo rudarskega življa. Požrtvovalen odnos idrijskih rudarjev do šolanja svojih otrok, ki bi jim le-to omogočilo drugačno prihodnost, ga dela izjemnega s poudarjeno osebno noto, zavzetostjo, naprednostjo in kakovostjo. Klekljanje čipk pa, sprva vir preživljanja, ki se je z delom čipkarske šole razvilo v umetnost, je ime Idrije znova poneslo v svet.

SUMMARY

THE IMAGE OF VOCATIONAL EDUCATION IN IDRİJA

Vocational education in Idrija was first organized for the benefit of the mining technical personnel during the period from the 1720s to the 1780s. Later, professional training was limited to certain courses that complemented the elementary school classes, until the lace school was established as the first state vocational school in 1876. The forestry school was very well attended (1892-1909), while the first Slovene modern secondary school opened its doors as late as in 1901, followed by the vocational high school (1904).

³⁹ 15 trgovskih, 19 čevljarških, 7 krojaških, 6 pekovskih, 3 sedlarski, 2 ključavničarska, 2 kovaška, 2 strojarska, 3 mizarski in po 1 dimnikarski in knjigoveški. (AS 448 Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, f. 100, mapa Idrija.)

⁴⁰ V trgovskem tečaju se je urnik od leta do leta spreminjal s temi predmeti: nemščina, računanje, knjigovodstvo, spise, blagovnanstvo (Warenkunde), trgovstvo (Handelskunde), menične znanosti (Wechselkunde), geografija. (AS 448 Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, f. 100, mapa Idrija; AS 448 Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, f. 98/1.)

⁴¹ Prav tam.

⁴² Slavica Pavlič, *Idrijsko šolstvo skozi stoletja*, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 105-106.

⁴³ Slavica Pavlič, *Idrijsko šolstvo skozi stoletja*, Idrijska obzorja, Idrija 1993, str. 105;

Janez Kavčič, *Prva slovenska realka*, Idrija 1987, str. 21-22; Mihael Arko, *Zgodovina Idrije*, Gorica 1931, str. 231-233.

Iz prakse za prakso

UDK 528.44

Reproduciranje franciscejskega katastra

MARJAN DOBERNIK

I. UVOD

1. Problematika

Arhiv Republike Slovenije ima svoje arhivsko gradivo večinoma na papirju, bodisi na listih različnih formatov bodisi knjigah. Papirna podlaga ima lahko nekaj popolnoma nespecifičnih oblik, kot so: zemljevidi, risbe, diplome, katastri in drugo. Poleg tega srečujemo še nepapirno gradivo: pergament, film, fotografije, mikrofilm in v novjšem času zvočne in računalniške zapise.

Izbira vrste postopka reproduciranja je odvisna od vrste arhivskega gradiva, torej od podlage, na kateri je zapis, in nato od same tehnologije reproduciranja – vsaka podlaga ponuja več možnih rešitev.

Pri izbiri postopka podvajanja je prav tako pomemben format (velikost), in ali je zapis v barvni oziroma črno-beli tehniki.

Med arhivskim gradivom na posebni podlagi ima posebno mesto franciscejski kataster, saj je vsak dan v uporabi, zaradi svoje posebne oblike pa se hitreje poškoduje kot drugo arhivsko gradivo.

Zaradi svoje specifične oblike in različnih barvnih odtenkov je njegova reprodukcija vse prej kot preprosta. Pri tem ne gre zgolj samo za reprodukcijo, ampak tudi za željo ugoditi uporabnikom, ki si želijo reproducirano obliko odnesti tudi domov.

O tem smo začeli razmišljati že pred letom 1995 in pričujoči članek prikazuje način reproduciranja franciscejskega katastra v Arhivu Republike Slovenije, izbiro ustreznega postopka in nato samo izvedbo po tem postopku.

2. Franciscejski kataster

Arhiv Republike Slovenije hrani večino originalnega franciscejskega katastra za ozemlje Republike Slovenije. Kataster je bil izdelan na temelju patenta Franca I, z dne 23. decembra 1817.¹

Izdelava se je začela leta 1818 in končala približno leta 1828.

Franciscejski kataster za slovensko ozemlje ni popolnoma ohranjen, stanje se po posameznih deželah zelo razlikuje. Največ gradiva je ohranjena za nekdanjo Kranjsko, za vse preostale nekdanje pokrajine pa je gradivo bistveno bolj nepopolno in se hrani tudi v arhivih zunaj slovenskih meja.

Franciscejski kataster je sestavljen iz dveh delov: spisovnega in grafičnega (katastrskih map) gradiva.

Originalne katastrske mape so bile izdelane na podlagi prej narisanih indikacijskih skic v merilu 1:2880, za merjenje v težko dostopnih krajih so lahko uporabljali merilo 1:5760, za merjenje v mestih pa tudi merilo 1:1440 ali celo 1:720. Papir, na katerem so bile karte narisane, je bil izdelan ročno in zelo kakovostno. Vsak posamezen list katastrske mape meri 71,5 x 58 cm. Na vsakem listu je moral biti puščen 2,5 cm širok rob. Nanj risarji niso smeli risati nobenih katastrskih površin. Vsak list katastrske mape je bil tekoče oštevilčen z rimsko številko in vsi listi, ki so zajemali narisano površino iste katastrske občine, so bili spravljani skupaj v posebni mapi. Vsaka mapa je bila opremljena s posebno nalepko s podatki katastrske občine, katere vsebina se je hranila v njej.

Mapne liste originalne katastrske mape so ročno obarvali. Vsaka barva kaže točno določeno katastrsko kulturo. Rumeno rjava ali tobačno rjava barva pomeni njivo, sončno zelena vrt, svetlo zelena travnik, blede zelena pašnik, rjava kostanjev gozd, temno siva ali blede črna gozd, potok in vodo je označevala svetlo modra, močno modra jezero in ribnik, svetlo modra z rjavimi črtami je pomenila riževo polje, rjava barva je naznanjala šotišče ali gramozno jamo, brez barve so bile pustote, modra barva s tušem je pomenila kamnolom, svetlo rjava vozno pot, stezo ali pot je označevala svetlo rumena barva, zidane hiše so bile označene s svetlo rdečo barvo, lesene hiše pa s svetlo rumeno barvo in poudarjeno fasado z debelejšo črto.

V tako obarvane mape so vpisovali številke stavbnih in zemljiških parcel, prve s črnim, druge pa z rdečim tušem. Vse preostale podatke so na mapne liste pisali s črnim tušem.

Na originalni katastrski mapi so številke zemljiških parcel, številke stavbnih parcel, narisi

¹ Glej Peter Ribnikar: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 36, 1982, št. 4, str 321.

stavb, zapisana so imena krajev, ledin in topografske oznake posameznih katastrskih kultur. Pri nas se najpogosteje pojavljajo znaki, ki pomenijo pašnik (W), skupni pašnik (GW), smrekov gozd (smrečica in MH), znaki za listnati gozd (drevo), mešani gozd (GH) in vinograd (vinska trta).

Skenirati smo nameravali le barvni del franciscejskega katastra in teh listov (originalnih, rektifikacijskih in reambulance) je bilo ocenjeno na približno 25000 listov.

II. MOŽNI NAČINI REPRODUCIRANJA KATASTRSKIH LISTOV

Možni načini reproduciranja katastrskih listov so pravzaprav trije: fotokopiranje, mikrofilmanje ali skeniranje.

1. Fotokopiranje

Fotokopiranje katastrskih listov je mogoče, vendar je zaradi velikosti in barvne podlage zelo drago. Težavna je tudi reprodukcija specifičnih tonov, ki jih ima franciscejski kataster, in poizkusi so pokazali, da je reprodukcija tonov težko dosegljiva, zato ta postopek ni ustrezen.

2. Mikrofilmanje ali skeniranje?²

Do približno leta 1990 se je arhivsko gradivo samo mikrofilmano.

Kot novejši postopek se je skeniranje začelo ob široki uporabi računalniške tehnologije, najprej kot črno-belo skeniranje pomembne pisarniške dokumentacije, nato črno-belo skeniranje vse poslovne dokumentacije, nato pa tudi barvnih zapisov.

Skeniranje ima zaradi širokih možnosti uporabe neke prednosti pred mikrofilmanjem. Težava je v tem, da se hardverska in softverska tehnologija, pa tudi končni zapis (zdaj je to CD-rom) spreminjata in ne moremo z gotovostjo trditi, ali bo zdajšnji način skeniranja in zapisa na končni medij ostal, ali bo zaradi zgoraj naštetega kmalu treba prepisovati zapise.

Postopka je mogoče tudi združiti. Obstajajo naprave, ki združujejo skeniranje in mikrofilmanje, skenirani posnetki se uporabljajo kot uporabniška kopija, mikrofilmani posnetki (ki nastanejo hkrati v isti napravi) pa kot arhivska kopija.

Vsak postopek ima svoje dobre in slabe strani, zato se ni preprosto odločiti, katerega bomo izbrali. Možnosti je veliko, posebno ker današnja tehnologija omogoča različne spremembe mikro-

filmskega posnetka v digitalnega³ in nasprotno.

Tako je arhivsko gradivo mogoče:

- mikrofilmati in skenirati ločeno (dvakratno delo),

- mikrofilmati in skenirati hkrati z eno napravo.⁴

Možnosti je torej več in so prikazane na sliki 1.

Kot vidimo, je možnosti zelo veliko, veljajo pa predvsem za črno-bele posnetke. Hkratno skeniranje in mikrofilmanje v primeru franciscejskega katastra ni bilo izvedeno, ker takih naprav takrat ni bilo. Tako je ostala dilema: samo skenirati ali samo mikrofilmati.

Postopka imata dosti skupnih značilnosti:

3. Primerjava med mikrofilmanjem in skeniranjem

Mikrofilmanje je v arhivih standardni postopek (posnet v črno-beli tehniki s koračno kamero na 35-milimetrskih filmskih kolutih, na katere gre približno 800 posnetkov), pri čemer je varnostna kopija prvi posnetek, narejen s koračno kamero (master), uporabniška kopija pa duplirni posnetek (originalni posnetek se podvoji v črnobeli tehniki na 35-milimetrski filmski kolut po sistemu negativ/negativ ali negativ/pozitiv). Ko se le-ta obrabi, se iz originalnega posnetka znova naredi uporabniška kopija.

Kopiranje na mikrofilm se je obdržalo do danes, kljub drugim možnostim, predvsem zaradi uniformiranega postopka – postopek mikrofilmskega snemanja je že več desetletij enak, nekoliko so izboljšane snemalne kamere, pri čemer je del mehanike nadomestila elektronika – in solidne trajnosti mikrofilmskega posnetka ter razmeroma nizke cene v primerjavi z drugimi postopki kopiranja.

V primeru franciscejskega katastra pa postopek ni tako preprost, sama velikost ne pomeni težave, pač pa sta problem barvna podlaga in način izpisa. Barvno mikrofilmanje zahteva posebne kamere, ali bolje, posebno glavo kamere za barvno snemanje, težavnejši pa so dupliranje, pregledovanje in izpis na papir.

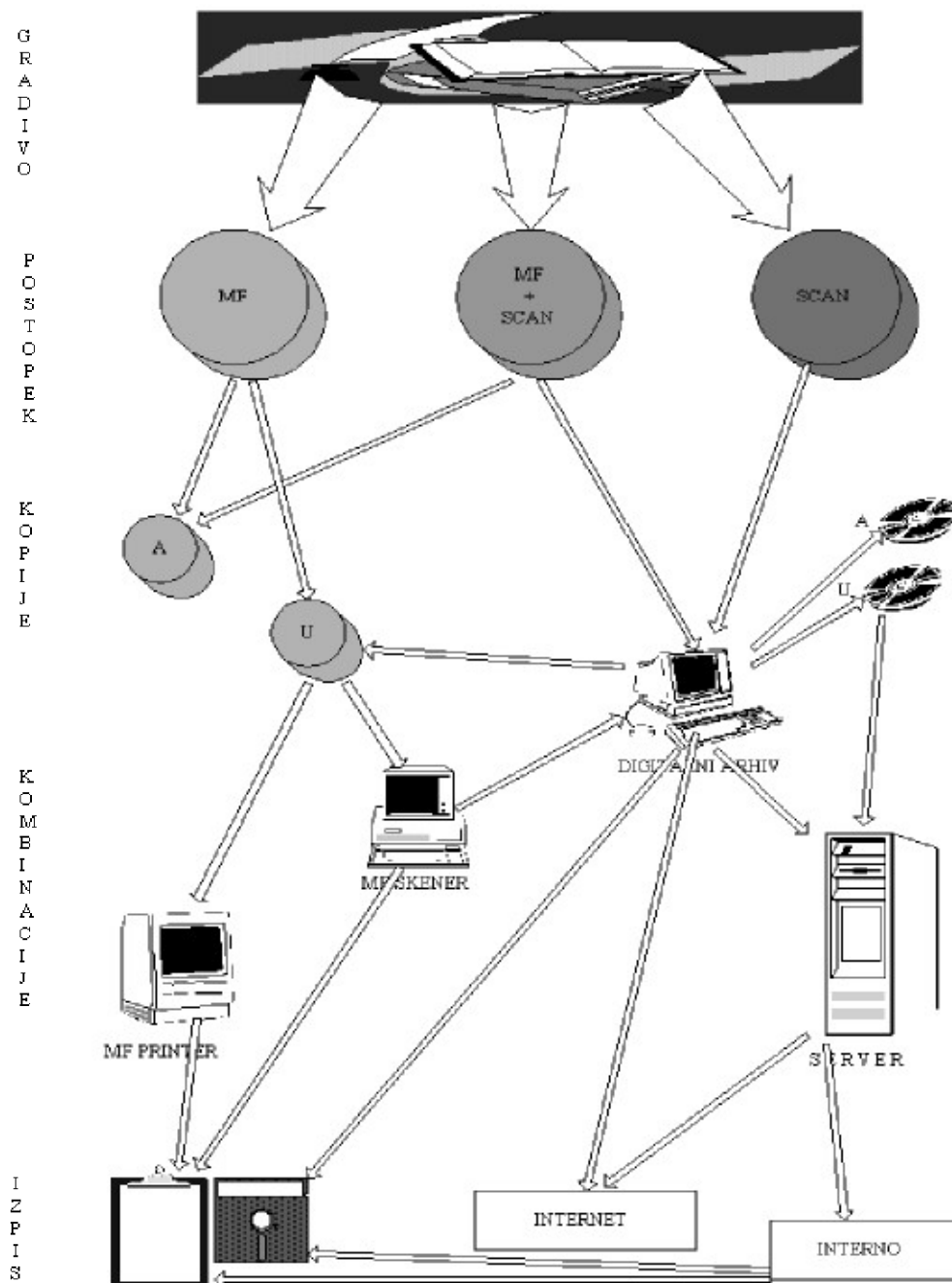
Skeniranje črno-belih dokumentov danes ni več noben problem, težavnejše je barvno skeniranje velikih formatov, kot na primer pri franciscejskem katastru. Nastanejo namreč velike datoteke, ki zavzamejo veliko prostora na disku, pa tudi pregledovanje le-teh ni preprosto. Največja težava pa je nemara ta, da se programska in strojna oprema, pa tudi končni digitalni izpis (zdaj je to CD-rom) spreminjajo zelo hitro, to pa zahteva prepisovanje zapisov in nenehno menjavanje strojne in programske opreme.

² Podrobneje glej: Marjan Dobernik: Kopija? Da. Toda kakšna? Posvetovanje DOK_SIS 96, Portorož 1996; in Marjan Dobernik: Mikrofilmati ali skenirati arhivsko gradivo, Sodobni arhivi 98, XX. posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih, Radenci 1998.

³ Glej Harvey Spenser: Backfile Tehnology: Spotlight on Micrographics, Imaging Magazine, Vol. 5, No 10, oct. 1996.

⁴ Glej Km Ann Zimmermann, Two Good Reason You Need a Hybrid Scanner, Imaging Magazine, July 1996.

Slika 1: Različni načini podvajanja arhivskega gradiva

MF	mikrofilmanje
SCAN	skeniranje
MF+SCAN	oboje
A	arhivska kopija
U	uporabniška kopija

Primerjava med mikrofilmanjem, ki je prevladujoč postopek reproduciranja v arhivih, in skeniranju po fazah dela pokaže:

Faza dela		Mikrofilmanje	Skeniranje
1	Priprava sporazumov in pogodb.	Vedeti moramo, kaj naročamo, predvsem se je treba dogovoriti o načinu uporabe kopij in pravicah dupliranja.	Isto.
2	Priprava dokumentov.	Vse nevezane dokumente je treba razvrstiti v pravilen vrsti red. Paginirati (ali preverjati paginacijo). Izločiti duplikate ali drugo gradivo, ki ga ne bomo snemali. Odstraniti vse kovinske ali plastične dele na dokumentu (sponke isl.). Razvezati knjige, kolikor vezava onemogoča dobro snemanje.	Isto. Pridobili bi veliko časa, če bi lahko mikrofilmali ali skenirali pretočno. Pokazalo se je, da so arhivski dokumenti takšne narave (neenakomerne debeline in velikosti, delno poškodovani itd.), da pretočno skeniranje ni mogoče, zato moramo pripravo dela prilagoditi poznejšemu koračnemu snemanju.
3	Izbor končnega zapisa.	Master ⁵ : srebrno halogenidni film. Kopije: srebrno halogenidni, vezikular ali diazo film.	Master: CD, trdi disk, magnetnooptični disk. Kopije: isto
4	Snemanje.	Snemati moramo tako, da dobimo kar najboljšo čitljivost. To dobimo s pravilno osvetljenostjo in ekspozicijo, da bi dobili najboljšo gostoto, ter z izbiro pravih fokusa, da bi dobili najboljšo resolucijo in odgovarjajočo pomanjšavo. <i>Uporabimo:</i> Koračne kamere za snemanje do formata A3. Koračne kamere za snemanje tehnične dokumentacije. Procesne koračne kamere. Mikrofiš kamere. Pretočne kamere (redko). Specialne oziroma prirejene kamere (npr. za vezane knjige).	Snemati moramo tako, da dobimo kar najboljšo čitljivost. To dobimo s pravilno resolucijo, velikostjo datoteke, bitno globino in izborom barvnega modela. <i>Uporabimo:</i> Skenerje za (koračno) snemanje do formata A3. Skenerje za (koračno) snemanje večjih formatov. Skenerje za pretočno snemanje (redko). Skenerje za snemanje knjig. Mikrofilmske skenerje. Digitalno kamero. Skenerje za snemanje diapozitivov oziroma filma.
5	Obdelava posnetega gradiva do končnega zapisa.	Kemijska obdelava: razvijanje, fiksiranje oziroma termična in svetlobna obdelava pri vezikular filmu.	Softverski prenos s trdega diska na CD.
6	Preverjanje posnetkov.	Pregled mastra: enakomernost fokusiranja in gostota, ostrina in jasnost slike, pravilnost posnetih naslovov in potrebnih opomb, pravilno zaporedje dokumentov, fizični videz filma, ali niso morda pri snemanju ali razvijanju nastale mehanske poškodbe.	To preverjanje (pravilnost posnetih naslovov in potrebnih opomb, pravilno zaporedje dokumentov, ostrina in jasnost slike) moramo opraviti med snemanjem, kar pri mikrofilmanju ni mogoče, oziroma pred softversko obdelavo.

⁵ Prvi kopirni posnetek, "matrica".

7	Kopiranje.	Master je srebrno halogenidni film. Kopiramo na srebrno halogenidni film (izhod je pozitivni ali negativni film v roli) ali na vezikularni film (dobimo kopije nasprotno polaritete) ali na diazo film.	Master je CD ali disk. Kopiramo na CD – navadni (najustrezneje) – ali na magnetnooptični disk.
8	Skladiščenje in način hrambe.	Mikrofilme moramo hraniti skladno s standardom ISO 5466.	Pri sobni temperaturi in zaščiten pred mehanskimi poškodbami.
9	Dostopnost in način uporabe.	Gledanje na mikročitalcu pri lastniku mikrofilma. Delno tiskanje na papir. Delni prenos na mikrofilm.	Gledanje na računalniku pri lastniku CD. Delni prenos na disketo ali drug magnetni medij. Delni prenos na papir. Delni prenos podatkov prek interneta.
Druge primerjave pa so:			
10	Ponarejanje podatkov.	Mogoče. Pri tem je mišljeno, da uporabnik ponaredi dobljeno mikrofilmsko kopijo – celoten film ali samo posamezne posnetke – (s filmskimi postopki "retušira" informacije) in jih nato lažno prikazuje. Original vedno ostane v arhivu, dostopen pa je samo pooblaščenim osebam, tako da je mogoča takojšnja primerjava.	Isto. Celo nekoliko laže, ker je računalniške podatke laže preoblikovati, vendar velja enako kot pri mikrofilmu, originalni CD ostane v arhivu in je primerjava mogoča takoj.
11	Standardizacija.	Bolj ali manj vsi detajli so standardizirani.	Delno. Med standardizacijo postopka skeniranja moramo prišteti tudi standardizacijo računalnika s pripadajočim softverom; oboje pa se še spreminja. Niti ni dokončno, ali bo CD tak, kot je danes ostal končni zapis. Res pa je, da je prepis iz enega medija ali iz enega programa v drugega razmeroma preprost.
12	Trajnost.	Srebrno halogenidni film: nad 100 let. Vezikularni film: 25-100 let. Diazo film: 5-25 let.	CD – master: približno 100 let. CD – uporabniški: 5-25 let.
13	Obdelava posnetkov.	Mogoča vendar precej omejena, pravzaprav odvisna od lastnosti čitalca in čitalca – printerja (navadno samo povečavopomanjšava in sprememba polaritete).	Velika. Današnji programi omogočajo praktično vse, kar si zamislimo.

Prednosti mikrofilmanja so:

- postopek je standardiziran po vsem svetu,
- trajnost mikrofilmskih posnetkov ocenjena na sto let.

Prednosti skeniranja pa:

- enostavnejši postopek,
- preprostejša obdelava podatkov.

Primerjava pokaže, da so postopki načelno podobni, trajnost tudi, prednost skeniranju daje velika prilagodljivost tega postopka možnosti

izpisa (česar mikrofilmanje ne ponuja), slabost pa je spremenljivost računalniške tehnologije (kar pri mikrofilmanju ni naključje, ker je zelo standardizirano).

To dejstvo in cenovni vidik sta tehtnico prenesla na postopek skeniranja. Barvno skeniranje je bilo še leta 1995 cenovno izjemno neugodno in v primeru franciscejskega katastra zaradi velikih formatov tudi težko izvedljivo, leta 2000 pa je zaradi splošnega znižanja cen računalnikov

in izboljšanja kakovosti skenerjev postalo cenovno enakovredno mikrofilmanju.

4. SKENIRANJE

Pri skeniranju franciscejskega katastra moramo upoštevati, da le-ta vsebuje veliko barvnih odtenkov, da je velikega formata in da želimo doseči kakovosten izpis na papir.

Tako pod skeniranjem ne razumemo samo skeniranja slike, temveč tudi poznejšo obdelavo, način hrambe skenirane slike (format), pregledovanje slik in nato izpis na zaslon, CD, disk ali papir.

Za doseg dobrega rezultata moramo poznati lastnosti skenerja, formata, v katerem je shranjena slika, zaslon in tiskalnika, če bo izpis potreben tudi na papirju.

Postavlja se tudi vprašanje, s kakšno ločljivostjo je primerno skenirati. To je odvisno predvsem od zmogljivosti izhodne enote, na kateri bomo odtisnili ali gledali skenirano sliko. Če je slika namenjena uporabi le na zaslonu, potem je nesmiselno skenirati v ločljivosti, ki je višja od ločljivosti zaslona (na primer 96 dpi). Če pa je ločljivost previsoka, je v sliki več podatkov, kot jih potrebuje tiskalnik za njeno obdelavo. Tiskanje je zato počasnejše, kakovost pa prav nič boljša. Velikost datoteke je vedno sorazmerna z njeno ločljivostjo in nepotrebno visoka ločljivost nepotrebno poveča datoteko. Pri skeniranju se moramo tudi zavedati, da človekovo oko prepozna širši obseg barv, kot ga je mogoče doseči pri tisku v katerikoli tehnologiji.

Splošno pravilo, ki ga velja upoštevati, je, da mora biti za kakovosten odtis ločljivost slike (dpi) dvakrat večja od gostote poltonskega vzorca (lpi). Pri gostoti 120 lpi naj bo torej ločljivost slike približno 240 dpi. Včasih zadostujejo že nižje vrednosti, ki so lahko le 1.25-kratnik gostote poltonskega vzorca, vendar je to odvisno predvsem od lastnosti slike in tiskalnika.

To je pa že teže razumljivo, zato si pogledimo lastnosti skeniranja in posamezne člene postopka, kakovost celotnega postopka je namreč treba prilagoditi najslabšemu členu le-tega.⁶

4.1 SKENER

Skener deluje kot kamera. Osvetli se predmet in s sistemom zrcal in leč se slika ne prenese na film, ampak na elektronski senzor imenovan CCD. Vsaka celica CCD-ja prevede svetlobnega v električni signal glede na intenziteto svetlobe, le-ta pa se prevede v števila z analogno-digitalnim konverterjem (ADC). Digitalna vrednost (zaporedje bitov) pomeni eno točko v sliki.

Optično prepoznavanje pomeni, da bralnik sliko razbije na bolj ali manj gosto mrežo pik, ki jim ugotavlja barvo.

Pri skenerjih moramo tako upoštevati: kakovost senzorja in optične gostote, optično resolucijo, barvno globino, obliko, format, način in hitrost skeniranja ter seveda ceno.

4.2 ZNAČILNOSTI SKENIRANE SLIKE

Skenirano sliko⁷ določamo s fizikalnimi atributi: velikostjo, resolucijo, bitno globino in barvo (barvnim modelom).

Velikost (ne zamenjevati velikosti slike z velikostjo datoteke, ki jo merimo v bitih, bytih, Kb in Mb).

Velikost slike določamo z njeno dolžino in višino, ki ju vidimo na zaslonu, papirju ali filmu, in to v cm ali inčih.

Sliko lahko določimo tudi tako, da preštejemo točke v višino in širino, to pa nas privede do resolucije.

Resolucija. Je torej število točk na cm (inč). Enota je dpi (dots per inch – število točk na inč). Pri sliki imamo vertikalno in horizontalno resolucijo. Večja je resolucija, več točk imamo, to pomeni, da so same točke vedno manjše in zajamejo vedno več podrobnosti, torej dobimo vedno boljše sliko.

Odnosi med resolucijo in velikostjo. Velikost slike in resolucija sta povezani. S povečavo skenirane slike dobimo slabšo resolucijo in slabšo sliko.

Bitna globina. Je najmanj razumljiv fizikalni atribut skenirane slike. Pove pa maksimalno število barv, ki jih videonaprava ali računalniška slika lahko opiše. Bit (BInary digiT) je najmanjša enota informacije za računalnik. Pri črno-beli sliki vsako piko predstavlja en biten podatek na točko (1, če je bela, in 0, če je črna). Pri sivinskih in barvnih slikah potrebujemo več kot en bit podatka na točko. Spomnimo se, da je slika določena z višino in širino, informacijo o sivinah ali barvah pa bi lahko primerjali z globino slike.

Standardne bitne globine skenirane slike so (za črno-bele slike), 4 (za barvne), 8 (za 256 barvne ali črno-bele poltonske), 15 (za 32768 barv), 16 (za 65536 barv) in 24 (za 16,7 milijona barv).

Pomembno je vedeti, da se z povečanjem bitne globine poveča število barv eksponentno, in da se podatki o rdeči, zeleni in modri komponenti o eni točki hranijo ločeno. Tako je 24-bitna slika pravzaprav trikratna 8-bitna slika.⁸

⁶ Podrobneje glej David Blatner, Glenn Fleishman, Stephen F. Roth: Real word scanning and halftones, 2nd ed., Berkeley 1998; in Alle Antworten zum Thema Scanner, 1 Edition Epson.

⁷ Zasledimo še druga imena: bit map (bolj za črno-bele slike).

⁸ Srečali boste tudi podatek o 32-bitnih slikah. Treba je vedeti, da 32-bitna slika ne more določiti več barv kot 24-bitna slika. 8 bitov je posvečenih maski ali alfa kanalu. 32-bitni format se uporablja tudi, kadar hočemo 24-bitni format RGB (red, green, blue) prevesti v format CMYK (cyan, magenta, yellow, black).

Barvni modeli. Če imamo 8-bitni format, je vsaka od treh barv zapisana z vrednostjo od 0 do 255. Če pa imamo 15- ali 24-bitni format, ima vsaka točka za vsako osnovno barvo zapise ločeno. To dramatično poveča velikost datoteke, dejstvo pa je, da le skeniranje v 24-bitnem formatu da zvesto skenirano sliko. Tako dobimo te barvne modele:

- RGB

Vsaka barva (rdeča, modra in zelena) se označi s številko od 0 do 255. Pri 8-bitnih slikah dobimo tako 256 barv, pri 24-bitnih pa 16,7 milijona barv. To je neposredni zapis, vsaka točka ima svojo vrednost RGB.

- INDEKSIRANI BARVNI MODEL

Indeksirana slika hrani vse informacije na eni centralni lokaciji, ki jo lahko imenujemo indeks, paleta ali barvna skala. Ali drugače – vsa polja barvne skale so indeksirana. To je posredni zapis. Ta model na disku zavzema manj prostora.

- CMYK

Model CMYK uporabljajo tiskalniki. Razlike med modeloma (CMYK in RGB) nastopijo predvsem zato, ker papir ne emitira svetlobe (kot ekran), temveč jo reflektira. Več ko dodamo tonerja, manj je refleksije in barva je temnejša, in sicer progresivno, tako da hitro dobimo rjavkasto oziroma črno sliko!

Model je prilagojen tiskanju na belem papirju. Moč barve je izražena v odstotkih (od 0 do 100). Tako vrednost 0 pomeni belo barvo. Toda barva se samo zdi bela, zato ker je papir bel. Belina papirja je pomembna, ker tako postane sestavni del barvnega modela. Majhna količina rdečega tonerja na belem papirju bo dala rožnato barvo, na rumenem pa oranžno! Tudi površina papirja je pomembna, zelo bel ali lesketajoč papir bo bolj odbijal svetlobo in bo dal čistejšje barve. Na zunaj je slika praktično enaka, kot če je v modelu RGB, toda struktura točke je drugačna.

Model CMYK je zapisan v 32-bitnem načinu: za cian, magenta, rumeno in črno barvo.

- NEODVISNI BARVNI MODEL

Monitorji in skenerji uporabljajo model RGB, tiskalniki pa model CMYK. Da bi premagali težave pri tiskanju, so iznašli neodvisen barvni model, imenovan model CIE L*a*b.

4.3 VELIKOST DATOTEKE

Velike datoteke zasedajo veliko prostora na disku, zahtevajo več RAM-a, teže jih hranimo, prenašamo in tiskamo.

Tri stvari vplivajo na velikost datoteke: dimenzija slike, resolucija in bitna globina ter delno še izbira barvnega modela.

Velja: velikost datoteke = (resolucija² x višina x širina) x bitna globina / 8192.

4.4 FORMATI⁹

Skenirano sliko hranimo v različnih formatih glede na končno uporabo.

Standardnih formatov datotek je veliko, v poštev pa sta prišla samo dva:

JOINT PHOTOGRAPHIC EXPERTS GROUP. Podaljšek: JPEG. Razred: raster.

Prednosti: velika kompresija, zato se prav tako uporablja na WWW.

Slabosti: JPEG kompresija je zelo močna in izgubi del podatkov. Nekateri programi ne morejo shraniti podatkov CMYK v formatu JPEG.

JPEG omogoča precej večja razmerja med navadnim in stisnjanim zapisom podatkov v datoteki. Pri tem je najpomembnejše, da je postopek pripraven ravno za stiskanje bitnih slik, ki jih dobimo pri skeniranju fotografij. Tam namreč odpovedo vsi preostali algoritmi. Postopek JPEG del podatkov vedno izgubi, oziroma jih program spregleda in jih ne upošteva. Navadno so spremembe zelo majhne in večinoma neopazne, če se le ne odločimo za preveliko stopnjo stiskanja. Bolj ko bodo podatki stisnjeni, manjši del bitne slike bo program upošteval, kar pomeni, da se bo stisnjena slika v večji meri razlikovala od prvotne.

Postopek JPEG sloni na dejstvu, da je človekovo oko zelo občutljivo na spremembe navidezne svetlosti, mnogo manj pa na spremembe barvnega tona. Postopek torej bolj upošteva spremembe v svetlosti, manj pa spremembe v barvnih tonih med posameznimi točkami. Človekovo oko je za zadnje mnogo manj občutljivo in skorajda ne zazna manjših sprememb v barvah sosednjih točk, zato se zdi stisnjena slika zelo podobna prvotni.

TAGGED IMAGE FORMAT. Podaljšek: TIF. Razred: raster.

Prednosti: narejen je bil, da bi bil uporaben v Mac-u in PC-ju, čeprav procesorji v Mac in PC zahtevajo drugačen zapis formata TIF. Format TIF "etiketira" bloke podatkov in je zato zelo fleksibilen ter podpira 1-,8-,24- in 32-bitne modele, podpira tudi večino kompresijskih modelov: RLE, LZW, CCITT, JPEG.

4.5 IZHODNA ENOTA (IZPIS)

Izhodna enota je navadno monitor ali tiskalnik. Eden pomembnih kazalcev je resolucija:

NAPRAVA	RESOLUCIJA NAPRAVE	SKENIRANA RESOLUCIJA
VGA monitor	72 ppi	72 spi
Super-VGA monitor	90 ppi	90 spi
Laserski tiskalnik	300-600 dpi	300-600 spi
Slikovni tiskalnik	1270-2540 dpi	800-1200 spi

⁹ Glej John Corrigan: Computer Graphics Sekrets & Solution, Sybex, 1994.

Monitor

Ločljivost zaslona vnaprej določi izdelovalec in je nespremenljiva. Od ločljivosti zaslona je odvisna velikost prikaza slike na zaslonu in je ne smemo mešati z ločljivostjo slike.¹⁰ Če imajo slike večjo ločljivost od ločljivosti zaslona, bodo prikazane večje, kot bodo natisnjene.

Poleg ločljivosti, s kakršno zaslon prikazuje slikovno piko, ima tudi vsaka slikovna pika neko določeno ločljivost. Tej seveda pravimo ločljivost slikovne pike (globina), določa pa število bitov na piko, torej podatke o barvni vrednosti pike. Ta ločljivost pove, koliko podatkov (bitov) o barvi je shranjenih v eni slikovni piki. Čim večja je njena vrednost, tem večji je barvni razpon pike in natančnejši je barvni prikaz slike.

Tiskalnik

S tiskanjem navadnih besedil ni težav, problemi nastopijo pri tiskanju barvnih slik. Le-te (narejene bodisi s fotografskim bodisi digitalnim postopkom) imajo zvezni prehod med različnimi barvami. Tiskarske naprave pa ne zmorejo reprodukcije slik z zveznim prehodom tonov. Vtis zveznih prehodov ustvarijo z nizom majhnih, različno velikih pik, ki od daleč delujejo kot različni toni barv (poltonske celice).

Tako so tiskalniki pravzaprav "poltonske" naprave. "Poltonski" tiskalniki simulirajo 256 sivin z 8-bitno sliko, uporabljajoč samo črno črnilo na beli podlagi, 24-bitna skenirana slika pa se reproducira samo s štirimi primarnimi črnili: cian, magenta, rumenim in črnim. Tako ni identične korespondence med skenirano in tiskano sliko.

Upoštevati moramo poltonsko naravo tiskalnika, pri katerem so poltonske celice poravnane v linijo (odtod merilo št. linij na inč (lpi)), to pa še ni vse – za dobro razumevanje tiskanja moramo razlikovati: poltonsko resolucijo, linijski kot, obliko poltonske celice in poltonski vzorec.¹¹

Kot vidimo, je možnosti pri skeniranju veliko, upoštevati je treba predvsem:

- resolucijo in bitno globino skeniranja;
- format skenirane slike;
- velikost datoteke skenirane slike;
- način prikaza (izpisa) skenirane slike;
- ceno skenirane slike in ceno izpisa.

¹⁰ Ločljivost slike se nanaša na število slikovnih pik na sliki. Večinoma jo merimo v številu slikovnih pik na palec (ppi). Čim več je slikovnih pik na kvadratni palec, tem večja je ločljivost slike in tem večja je datoteka s to sliko. Posamezne točke v bitni sliki nimajo določene velikosti. Torej ne moremo reči, da je točka široka in visoka 1 milimeter, vse dokler ne navedemo podatka o ločljivosti. Točka zavzame določeno velikost šele tedaj, ko jo prikažemo na izhodni napravi, kot je denimo zaslon ali tiskalnik. Ločljivost je enaka številu točk na enoto dolžine.

¹¹ Podrobneje glej Marjan Dobernik: Splošno o skeniranju, 18. Posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Gozd Martuljek, 1998.

III. POTEK ISKANJA USTREZNE REŠITVE

Kot je bilo že prej omenjeno, okoli leta 1995 ni bilo pogojev za skeniranje franciscejskega katastra, takšno skeniranje je bilo preprosto predrago. Po tem letu pa se je cena barvnih skeniranih posnetkov znižala, tako da smo se odločili za skeniranje franciscejskega katastra.

1. Začetek

V letih 1998 in 1999 so potekala preverjanja pri različnih podjetjih v Sloveniji, ki so se ukvarjala s skeniranjem barvnih slik večjih formatov.

Testi so dali take rezultate:

Tip skenerja	Ločljivost - dpi	Format	Velikost datoteke - MB	Kakovost
Ploski I	100	TIF	5,5	Dobra
Ploski I	200		22,5	Dobra
Ploski I	300		51	Dobra
Ploski I	400		90	Dobra
Ploski II	250		41	Dobra
Bobnasti		JPEG	2,2 do 2,8 stisnjeno	Najboljša
Ploski III	150		15	Dobra
	200		25	Dobra
	300		45	Dobra
	400		85 do 100	Dobra
Fotografski			45 do 100	Dobra

Ti testi so pokazali, da je bobnasti skener najboljši, vendar v praksi neuporaben. Zaradi načina skeniranja (lepljenje na boben) ni primeren, pa tudi datoteke so prevelike, saj samo tisk traja več ur.

Na podlagi teh testov se je ARS odločil:

- da bo skeniral liste franciscejskega katastra pri zunanem izvajalcu;
- da naj bo ločljivost skeniranja med 150 in 250 dpi;
- format datoteke naj bo TIF ali PDF;
- tiskanje naj doseže kakovost originala v merilu 1:1 – in na tej podlagi iskal najustrežnejšega izvajalca.

2. Iskanje najustrežnejšega izvajalca

Najustrežnejšega izvajalca smo iskali na podlagi tehničnih pogojev pregledovanja, trajnega hranjenja in tiskanja, ki so bili:

1. Izvajalec predlaga cenovni in tehnični elaborat, ki obsega:

- predlog sistema (softvera) za pregledovanje, hrambo (backup) in tiskanje digitalnega arhiva franciscejskega katastra (kolikor ni tiskanje posebej);

- sistem (baza podatkov) mora upoštevati standarde odprtih sistemov, predvsem uporabo prek interneta;

- sistem (baza podatkov) mora biti dostopen z vsaj petih delovnih postaj prek lokalnega omrežja, ali omrežja posebej zgrajenega v ta namen (opcija).

2. Sistem (softver) mora omogočiti:

- pregledovanje po drevesni strukturi baze digitalnega arhiva franciscejskega katastra;

- dostop do posamezne karte naj bo omogočen prek katastrske občine: ta prikaže vse sekcije, ki sodijo k tej občini, v pomanjšani obliki, s klikom na pomanjšano sliko pa pridemo do originala in ga nato lahko podrobno pregledujemo;

- poznejše dodajanje datotek (skeneranih kart ali drugega skeneranega gradiva);

- poznejše dodajanje besedila;

- omogoča zapisovanje posameznih datotek na A: disk ali CD-enoto;

- mora biti preprost za uporabo.

3. Elaborat pregledovanja in trajne hrambe naj tako vsebuje:

- lastnosti in ceno posameznega PC-ja za pregledovanje;

- lastnosti in ceno backup enote;

- lastnosti in ceno softera.

4. Elaborat tiskanja digitalne oblike franciscejskega katastra naj vsebuje:

- priporočen program za tiskanje (to je lahko že softver tiskalnika-ploterja), ki mora omogočiti barvno tiskanje na normalnem papirju enakega formata, kot je original v merilu 1:1;

- program mora omogočati tudi izdelavo izrezov, obdelavo izrezov, povečavo in pomanjšavo le-teh in nadaljnje tiskanje;

- predlog ustreznega ploterja za tiskanje z vsemi tehničnimi lastnostmi. Žaželeno je, da je na predlaganem ploterju narejen poizkusni tisk in rezultat priložen kot test.

5. Izvajalec naredi cenovni in tehnični elaborat tiskanja po zgornjih pogojih; ta obsega:

- lastnosti in ceno PC-ja;

- lastnosti in ceno ploterja;

- lastnosti in ceno softerja;

- strukturo cene enega tiska.

6. Izvedba nabave opreme ni predmet ponudbe in poznejše pogodbe.

K ponudbi je bilo potrebno priložiti test.

Pogoji testa so bili:

1. Vsak prevzemnik razpisne dokumentacije bo prejel barvno fotokopijo ene katastrske karte. Vse karte bodo enake.

2. Ponudnik je dolžan k ponudbi predložiti:

- zapis skenirane karte v PDF in TIF oblikah z opisom skeniranja (resolucijo, barvno globino) in načinom skeniranja z opisom naprave.

Ponudnik preda zapis na CD-ju.

- tisk datoteke, ki jo je predložil na CD-ju, po možnosti na tiskalniku/ploterju, ki ga je predlagal v Idejnem projektu trajnega hranjenja, pregledovanja in tiskanja digitalnega arhiva skeneranih katastrskih kart z opisom printerja/ploterja in sicer v razmerju:

- 1 : 1 – celotna karta,

- 1 : 2 – poljuben izsek.

3. Podatke o možnosti gledanja predložene datoteke in možnosti spremembe v druge oblike.

Drugi pogoji so bili:

1. Mesto skeniranja

Mesto skeniranja je lahko na lokaciji naročnika, izvajalca ali podizvajalca. Želja naročnika je, da je na njegovi lokaciji, ni pa to pogoj, zato naj ponudnik navede mesto skeniranja.

Ponudnik mora natančno izraziti vse svoje zahteve v zvezi z izvedbo naloge, kot so: delovni čas, pridobitev podatkov in drugo; v ta namen ponudnik izdelava terminski načrt.

2. Trajanje skeniranja katastrskih kart

Naročnik v letu 2000 ne more zagotoviti sredstev za skeniranje celotne zbirke, zato bo delo potekalo po fazah več let – predvidoma dve ali tri leta. Naročnik dobi za to fazo dela namenska sredstva iz proračuna. Če iz kakršnih koli razlogov teh sredstev naročnik ne bo mogel zagotoviti, bo pretrgal pogodbo brez posledic.

3. Idejni projekt trajnega hranjenja, pregledovanja in tiskanja digitalnega arhiva skeneranih katastrskih kart.

Naročnik ni obvezen nabaviti računalniške opreme po Idejnem projektu trajnega hranjenja, pregledovanja in tiskanja digitalnega arhiva skeneranih katastrskih kart, ki ga je predlagal izvajalec skeniranja barvnih katastrskih kart franciscejskega katastra.

Naročnik bo računalniško opremo po Idejnem projektu nabavil, ko bo za to zagotovil sredstva, predvidoma na koncu faze skeniranja katastrskih kart. Takrat bo izbral ustreznega ponudnika, pri čemer bo imel izvajalec skeniranja barvnih katastrskih kart franciscejskega katastra prednost.

4. Struktura datotek

Seznam katastrskih občin bo ponudnik dobil ob podpisu pogodbe. Takrat se bosta naročnik in ponudnik natančneje dogovorila o načinu označevanja datotek in drevesni strukturi.

Na podlagi tako zbranih ponudb je bila narejena analiza ponudnikov:

Faza dela	Ponudnik				
	Ponudnik I	Ponudnik II	Ponudnik III	Ponudnik IV	Ponudnik V
Cena sken. 1 karte	1.142,40	476,54	1.963,50	600,00	3.998,40
Skeniranje 25000 kosov	28.560.000,00	11.913.500,00	49.087.500,00	15.000.000,00	99.960.000,00
Idejni projekt	3.403.400,00	431.970,00	1.500.590,00	1.000.000,00	599.760,00
Skupaj	31.963.400,00	12.345.470,00	50.588.090,00	16.000.000,00	100.559.760,00
Začasen program	zastonj	zastonj	ne omenja	ne nudi	zastonj
Server-hardver	500.000,00	4.800.000,00	820.000,00	500.000,00	1.242.725,00
Server-softver	442.000,00	0,00	800.000,00	?	429.110,00
Trdi diski				200.000,00	
PC- softver 4x	443.574,88	0,00	443.574,88	443.574,88	443.574,88
PC- hardver 4x	1.510.904,92	0,00	1.400.000,00	1.428.000,00	1.600.000,00
Tiskanje-sofver	218.900,00	0,00	1.000.000,00	0,00	0,00
Tiskanje-hardver	1.799.900,00	2.200.000,00	2.000.000,00	2.800.000,00	1.799.900,00
Skupaj	4.915.279,80	7.000.000,00	6.463.574,88	5.371.574,88	5.515.309,88
Skupaj (dod. 40%)	6.881.391,72	9.800.000,00	9.049.004,83	7.520.204,83	7.721.433,83
Skupaj z skeniranjem	38.844.791,72	22.145.470,00	59.637.094,83	23.520.204,83	108.281.193,83
Tip skenerja	Hasselblad	Widecom	Titan Atlas Pro	Contex	Contex FCS 8010
Ločljivost - dpi	200	200	200	250	300
Drugo		24-b	RGB, 265		
Format	TIF, PDF, JPEG	TIF, JPEG, PDF	TIF, PDF, JPEG	TIF, PDF	JPEG, MrSID, TIF
Velikost datoteke (Mb)	23; 22; 6	72; 2,8; 49	24-72; 3-27; 2,2-21	164; 142	10-20; 1,2-8,5; 52-157

Povzetek gornjih tabel je:

- zadovoljivo kakovost skeniranja je mogoče doseči pri resoluciji približno 200 dpi (barvni model RGB, 24-bitna barvna globina);

- primeren format za skeniranje je TIF;
- izbran je ponudnik II, ki je bil najcenejši – to je 475,54 sit/kos – , in ki je hkrati ponudil tudi program za pregledovanje ter iskanje po bazi franciscejskega katastra.

Nerešeno je ostalo še vprašanje shranjevanja datotek, prikazovanja skeniranih slik in tiskanja celotne karte ali izseka.

Shranjevanje datotek.

Datoteke v formatu TIF so zelo velike – povprečno 75 Mb, to pomeni, da bi skupno rabili 1.875.000 Mb ali 1831 Gb ali 1,8 Tb prostora. Za to bi potrebovali približno 46 diskov zmogljivosti 40 Gb ali približno 3000 CD-jev, to pa bi neverjetno podražilo hrambo datotek in prikazovanje vseh slik ter bi zahtevalo računalnik z ogromno diskovno enoto.

To dejstvo je oblikovalo odločitev, da je treba datoteke prevesti v format JPEG, ki omogoča različne stopnje stiskanja. Koliko jih stisniti? Stiskanje v formatu JPEG (stiskanja v formatu TIF niso dala zelenega učinka) namreč izgubi del originalnih podatkov. Prikaz na zaslonu računalnika ni vprašljiv, vprašljivo pa je tiskanje tako stisnjene slike. Držali smo se koncepta, oblikovanega na začetku, naj tiskanje doseže kakovost originala v merilu 1:1. Testi tiskanja so pokazali, da lahko stisnemo originalno datoteko do približno velikosti 3 Mb. Tako bi rabili 75000 Mb

ali 73 Gb velik disk.¹² Izvajalec skeniranja prevaja datoteke samodejno.

Prikazovanje slik

Kjub temu da so datoteke stisnjene na približno 3 Mb, pregledovanje ni preprosto, uporabniki želijo gledati več slik hkrati, povečevati isl, to pa zahteva kar zmogljiv računalnik.

Izvajalec skeniranja je zato predlagal program, ki omogoča gledanje slik v pomanjšanem merilu 3 x 3 cm, nato v merilu zaslona in šele nato v originalni izvedbi 3 Mb. ARS se je s tem strinjal.

Tiskanje

Kot se je predvidevalo (glej teoretični del),¹³ je tiskanje najtežavnejši del. Navadni (cenovno lahko dostopni) tiskalniki¹⁴ ne dajejo dobrih rezultatov, kakovostni tiskalniki pa so cenovno visoki,¹⁵ tako da je cena tiskanja zaradi tega tudi visoka,¹⁶ kar je za navadnega uporabnika preveč.

Pregledovanje in tiskanje zdaj še ni dokončno rešeno in še iščemo ustrezno rešitev.

¹² Izračun se je pokazal kot pravilen: doslej je skenirano 28000 listov, ki zasedajo 72 Gb prostora.

¹³ Glej tudi prevod Print Publishing Guide (Od zamisli do tiskovine), Adobov tiskarski vodnik, Pasadena 2000.

¹⁴ To so barvni tiskalniki inkjet v vrednosti od 25.000 do 200.000 sit.

¹⁵ Barvni mrežni laserski tiskalnik do formata A3 danes stane od 1.000.000 do 2.500.000 sit, prav toliko ploter širine od 95 do 150 cm.

¹⁶ Tiskanje ene slike na ploterju stane približno 6000 sit.

ARS – Franciscejski kataster

Datoteka O Programu

Nova Stranka
Pregled

Ime: veliko Išči Kresija: Vse

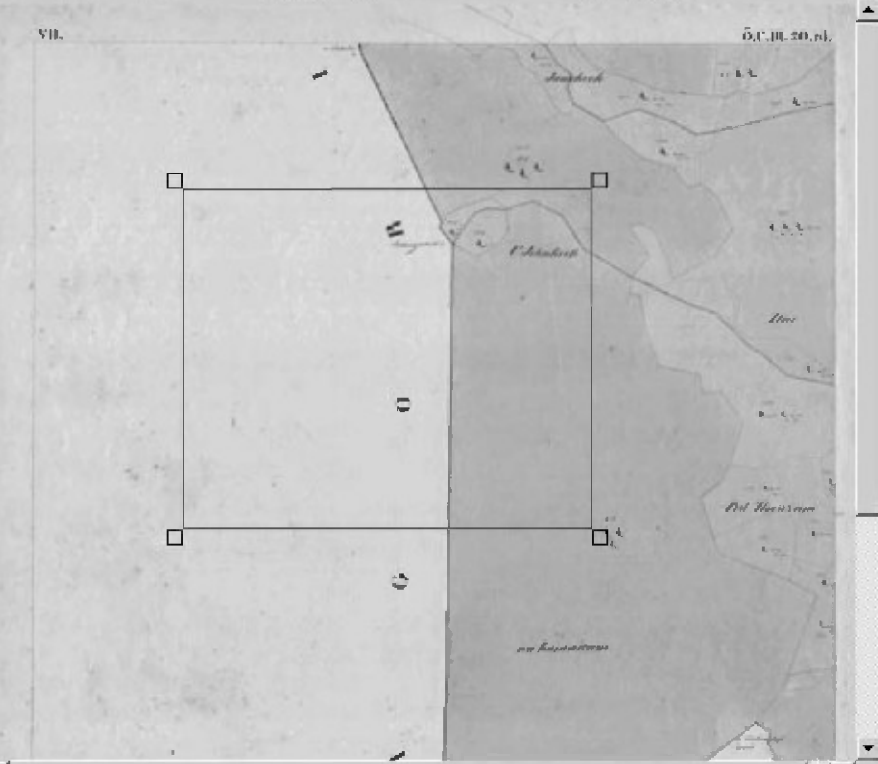
Izhod

Številka	Slovensko ime	Nemško ime	Kresija
42	Velko Brdo	Großberdo	A
74	Velko Globoko	Großgloboko	N
78	Velko Lipje	Großliplach	N
80	Velko Mraševo	Großmraschewo	N

Slike občine Košarica

Izbira izseka občine

VII. 0,1. III. 20. n.

V košarico

Izberi vse

Zapri

Povečava: 100%

Format: **A3**

X1 (mm): 122
Y1 (mm): 118
X2 (mm): 386
Y2 (mm): 338

IV. IZVEDBA

1. Skeniranje

Skeniranje je bilo izvedeno na lokaciji izvajalca, tako da so se katastrske mape postopno prepeljale k izvajalcu in nato vračale v arhiv. Pokazalo se je, da je papir, na katerem so narejeni katastrski listi, zelo trd, posut celo s kremenčevim peskom. Ker bi lahko poškodoval skener, so morali biti listi pri skeniranju oviti v poseben ovoj.

2. Pregledovanje¹⁷

Izvajalec skeniranja je pripravil program, namenjen iskanju, pregledovanju in naročanju tiskanja skeniranih kart franciscejskega katastra.

Skenirani katastrski listi so hranjeni v datotekah JPEG, ki so poimenovane z osmimi znaki:

- prvi znak – kratica kresije (L-Ljubljana, N-Novo mesto, P-Postojna...);
- drugi do četrti znak – zaporedna številka občine v kresiji – tri mesta;
- peti znak označuje vrsto katastra:
 - A – originalni listi,
 - B – dopolnitve originalnih listov,
 - C – reambulanca franciscejskega katastra,¹⁸
 - D – dopolnitve reambulance franciscejskega katastra,¹⁹
 - E – rektificiran list,²⁰
 - F – francoski kataster;²¹
- šesti in sedmi znak – zaporedna številka lista;
- osmi znak – oznake V-Vzhod, Z-Zahod, S-Sever, J-Jug.

Uporabnik si lahko ogleda katastrske karte, ki sodijo k določeni občini in kresiji, naroči določene izseke na katastrskih kartah, ki jih v programu sam določi. Program omogoča približno iskanje po podatkovni bazi, glede na slovensko ali nemško ime občine ter glede na kresijo, v katero sodi občina.

Prikaže se okno z izbrano katastrsko občino in na njej pomanjšane slike katastrskih listov. Z dvojnimi klikom na izbrano sličico se odpre izbrana katastrska karta na zaslonu v originalni velikosti.

Na izbranem katastrskem listu je mogoče izbrati izsek ali ves list, ki ga želimo kopirati.

3. Izpisi

Franciscejski kataster lahko posredujemo stranki na več načinov:

- na disketi, kolikor gre za manjši izsek;
- na CD-ju;
- po elektronski pošti;
- na papirju (tiskanje).

4. Tiskanje

Tiskanje je največji problem in še ni v celoti rešen. Kakovostno tiskanje je namreč drago in uporabniki se neradi odločijo za tak način.

Tiskanje je mogoče:

- na barvnem injet tiskalniku nižjega cenovnega razreda. Takšno tiskanje ne daje zadovoljivih rezultatov in je rešitev v sili;
- na kakovostnem barvnem laserskem tiskalniku, kar daje zadovoljive rezultate;
- na ploterju, kar je verjetno naustreznejši način. Trenutno smo dogovorjeni z zunanjim podjetjem; le-to po našem naročilu tiska bodisi ves list ali določen izsek. Cena celotnega lista je približno 6000 sit.

V. SKLEP

Zaradi velikega povpraševanja in nenehne uporabe so nekatere originalne karte franciscejskega katastra že zelo poškodovane in je bilo zaradi njihove zaščite nujno, da kataster reproduciramo in tako preprečimo njegov nadaljnji propad, uporabnikom pa vseeno omogočimo pregledovanje in možnost tiska ali kakšnega drugega izpisa.

V Arhivu Republike Slovenije smo kot reprodukcijsko metodo uporabili metodo skeniranja. S to metodo smo dosegli zgoraj zastavljene cilje.

Sam projekt ni bil preprost in je bil v takšnem obsegu redko izveden v arhivskih krogih. Dobre in slabe strani izbranega načina skeniranja, pregledovanja in izpisovanja se bodo pokazale z njegovo uporabo, saj sam projekt še ni končan in ga še dopolnjujemo.

¹⁷ Podrobneje glej Borut Jurca: franciscejski kataster – izdelava izsekov, Strokovna naloga, ARS, junij 2002.

¹⁸ Nastala okoli leta 1865, to so kopije originalov brez kultur z vrisanimi spremembami.

¹⁹ Spremembe nastale po reambulanci, točnega datuma večinoma ni moč ugotoviti.

²⁰ Originalni listi z vrisanimi dopolnitvami, ki so nastale do leta 1860.

²¹ Nastal je pred franciscejskim katastrom okoli leta 1807 in je bil kasneje priključen franciscejskemu katastru, obsega pa le nekaj katastrskih občin goriške kresije.

Selitev arhivskega gradiva – nočna mora ali skrbno načrtovana akcija

ZDENKA SEMLIČ RAJH

1. Uvod

Arhivi postajajo pomemben dejavnik današnje družbe, saj so postali temelj in nenadomestljiv del kulturne dediščine. Prav zaradi tega pomeni zagotavljanje pravilnega materialnega varstva arhivskega gradiva eno izmed najpomembnejših nalog pri delu arhivov. Vprašanja pravilnega materialnega varstva arhivskega gradiva pa se pokažejo med drugim tudi, ali pa predvsem takrat, ko so arhivi bodisi zaradi pomanjkanja ustreznega skladiščnega prostora, prenov stavb, ali pa zaradi selitve v nove, sodobne, predvsem pa namenske gradnje, ki zagotavljajo boljše pogoje za hrambo arhivskega gradiva in za uporabo le-tega, prisiljeni v selitev večjih količin arhivskega gradiva.

Problem selitve arhivskega gradiva postaja iz dneva v dan aktualnejši v številnih arhivih širom sveta. Za arhiviste pomeni v prvi vrsti velik izziv, sočasno pa pretečo nevarnost za arhivsko gradivo. Toda če je selitev skrbno načrtovana in izvedena, lahko le-ta prej izboljša, kot pa ogrozi stanje arhivskega gradiva.

V zadnjih dvanajstih letih se je s vprašanjem selitve arhivskega gradiva ukvarjalo kar precej strokovnjakov, predvsem tujih.¹ Ti so v svojih prispevkih obravnavali različne vidike selitve arhivskega gradiva, problematika pa ni ostala neopazena niti v domači strokovni javnosti.² Med njimi velja opozoriti predvsem na dve novejši deli, in sicer članek Gabrielle Albrecht-Kunszeri in Maide H. Loescher,³ v katerem avtorici dajeta

navodila za selitev arhivskega gradiva z vidika materialnega varstva gradiva,⁴ in delo Teda Linga, ki se vprašanja selitve gradiva loteva kot arhivist.⁵

Arhivistom bo pri prebiranju tovrstnega čtiva vsekakor bližje delo T. Linga, saj na poljudnejši način predstavlja problematiko selitve gradiva in ne poudarja toliko konservatorskega vidika selitve. Čeprav se loteva istih elementov kot prej omenjeni avtorici,⁶ je poudarek predvsem na projektne vodstvu akcije selitve gradiva, oziroma na ključni osebi, tako imenovanem vodji projekta,⁷ ki pomeni odločilni člen v izvedbi akcije.

Ker je problematika selitve arhivskega gradiva v zadnjem času aktualna tudi v Sloveniji, saj so nekateri arhivi lani izvedli večje selitve gradiva,⁸ in ker je delo G. Albrecht-Kunszeri in M. H. Loescher z naslovom **Selitev arhivskega gradiva – navodila za materialno varstvo** (v nadaljevanju: Navodila) edino konkretno navodilo, kako seliti arhivsko gradivo in hkrati zagotavljati njegovo materialno varstvo, bi bilo vsekakor zanimivo natančneje osvetliti posamezna poglavja omenjenih navodil, ki temeljijo na izkušnjah konservatorjev in jih je mogoče implementirati v prakso ne glede na to, v katerem delu sveta je arhiv. Prav tako pa je ta navodila delno mogoče implementirati tudi v arhivom sorodnih ustanovah, kot so knjižnice in muzeji. In prav natančnejša predstavitev Navodil je tudi namen pričujočega prispevka.

Navodila se nanašajo na velike in načrtovane

¹ Mary Frances Morrow, "Moving an Archives", v: *American Archivist*, vol. 53, no. 3 (Summer 1990), str. 420-431.

John Grabowski, "Facilities relocation is never just another move", v: *Ohio Archivist* (spring 1991), str. 3-5.

Anne Cooke, "How archival box will travel", v: *Practical Archivist*, vol. 4, no. 3 (1995), str. 1-2.

Rhys Griffith, C. K. Kirton, "Capital transfer: moving the Greater London Council archive", v: *Journal of the Society of Archivists*, vol. 15 (1994), str. 51-57.

Roberta Pilette, "Moving Archives: 10th Annual Preservation Conference, National Archives and Records Administration", v: *Conservation Administration News*, no. 61 (April 1995), str. 21-22.

Walter Brunner, "Das neue Steiermärkische Landesarchiv – Erfahrungen mit einem Archibau und der Archivalien-übersiedlung", v: *Sodobni arhivi XXII* (2000), str. 56-64.

² Peter Pavel Klasinc, "Archives on the move", v: *Atlanti*, 4 (1994), str. 113-117.

³ Gabriella Albrecht-Kunszeri and Maida H. Loescher, "Moving

Archival Records – Guidelines and Preservation", v: *Comma*, 2001 – 3/4, str. 261-282.

⁴ Obe avtorici sta bili med letoma 1996 in 2000 članici Komiteja za varstvo arhivskega gradiva pri MAS (ICA Committee on Preservation of Archival Material). Pri omenjenem prispevku so s svojimi predlogi in komentarji sodelovali tudi drugi člani omenjenega komiteja. Navodila pa so objavljena v sklopu obširne izbrane bibliografije s področja materialnega varovanja arhivskega gradiva (preservation), ki jo je objavil MAS v svoji publikaciji *Comma* (glej: op. 2 – celotna publikacija je posvečena temu vprašanju) in je delo že prej omenjenega komiteja.

⁵ Ted Ling, "Shifting the Sands of Time: moving an archive", v: *Journal of the Society of Archivists*, vol. 21, no. 2 (2000), str. 169-181.

⁶ Glej op. 8.

⁷ V angleškem jeziku "project manager".

⁸ Večje selitve gradiva so bile izvedene v Pokrajinskem arhivu Maribor, Zgodovinskem arhivu Ljubljana in Zgodovinskem arhivu Celje.

selitve arhivskega gradiva, ne zajemajo pa selitev gradiva zaradi ognja, poplav, plazov ali drugih naravnih nesreč. Po Albrecht-Kunszeri – Loescher je uspešna načrtna selitev arhivskega gradiva odvisna seveda tudi od drugih dejavnikov zunaj okvirjev tega navodila, kot so na primer pregled arhivskega gradiva, na podlagi katerega se lahko določi količina posameznega gradiva, ki ga je treba preseliti, in čas, potreben za preselitev posameznih delov gradiva; pravilna koordinacija prevzemanja novega gradiva;⁹ pravočasna zagotovitev montaže arhivskih polic in druge tehnične opreme v arhivskih skladiščih; zagotovljeno sprotno obveščanje uporabnikov o času trajanja nedostopnosti arhivskega gradiva; nameščanje gradiva na novo lokacijo z vidika učinkovitejšega informiranja (dostopa); posodobitve seznamov lokacij in drugo. Čeprav omenjena dejstva niso neposredno povezana s selitvijo arhivskega gradiva, pa lahko nepredvidene napake pri kateri koli od omenjenih strokovnih nalog ogrozijo selitveni načrt.

Navodila so razdeljena na osem večjih poglavij, ki zajemajo vse vidike selitve arhivskega gradiva, od začetnih korakov **načrtovanja selitve** (skupaj s financiranjem in določitvijo standardov, po katerih bo potekala selitev), **pogodb in pogodbenih delavcev, vozil in prevoznih sredstev, čiščenja in dekontaminacije gradiva, priprave papirnatega gradiva na selitev, priprave nepapirnatega gradiva, ki zahteva posebno rokovanje**, pa vse do **končne namestitve gradiva v novih skladiščih in sklepnne faze**.

2. Načrtovanje selitve

Za uspešen začetek akcije selitve je treba najprej **sprejeti odločitve glede razdelitve odgovornosti oziroma dela**¹⁰ v času trajanja selitve. Razmisliti moramo o tem, kaj v skladiščih lahko storijo arhivisti in kaj je treba prepustiti strokovnjakom za konservacijo gradiva. Za izvedbo akcije selitve je treba načrtovati samo toliko osebja, kolikor ga je za uspešno izvedbo akcije nujno potrebno. Pri tem pa moramo delavce razporediti tako, da bo vsak izmed njih opravil prav tisto delo, za katero je najbolj usposobljen. Prav tako je treba sprejeti odločitve o tem, ali je za selitev gradiva potrebno tudi zunanje osebje, kot so na primer študenti, vojska, prostovoljci in drugi, in v katerem segmentu dela je lahko njihova vključitev najvarnejša in najkoristnejša. Pri načrtovanju pogodbene zaposlitve nearhivskega osebja je treba vedno vračunati tudi čas in trud, ki ga bo arhivsko osebje porabilo za izobraževanje in nadzor nad nearhivskim osebjem.

Selitev arhivskega gradiva pa je lahko uspešna samo takrat, kadar imamo zagotovljeno dovolj finančnih sredstev za konservacijo gradiva in za dobavo potrebnega materiala. Zato moramo **določiti potrebna finančna sredstva**,¹¹ pri tem pa je treba upoštevati, da bomo za izvedbo akcije skoraj gotovo potrebovali več arhivskih škatel in drugega materiala kot načrtovano.

Prav tako moramo za uspešno selitev arhivskega gradiva določiti **osnovne standarde za varstvo gradiva**,¹² ki se nanašajo na vse vrste gradiva, ne glede na njihov format in obliko, notranjo vrednost in materialno stanje.¹³ Določitev standardov že pred začetkom selitve arhivskega gradiva lahko zagotovi boljše rezultate selitve. Ti standardi predpisujejo, da mora biti vse gradivo spravljeno v trdi embalaži, ki gradivo varuje med selitvijo; delavci, ki selijo gradivo, med selitvijo ne smejo biti v neposrednem stiku s samim gradivom, zato mora biti vse gradivo ustrezno shranjeno, embalaža pa mora zagotavljati etiketiranje, saj so pravilni napisi na embalaži ključ za zagotavljanje intelektualnega nadzora nad seljenim gradivom. Etikete morajo biti dovolj velike, da nanje lahko zapišemo vse potrebne informacije; arhivske škatle morajo biti ustrezne velikosti; embalaža, ki bo ostala z gradivom tudi po selitvi, pa mora biti izdelani iz kakovostnih, kemično stabilnih materialov; tekstualno gradivo mora biti skladiščeno skupaj, druge predmete pa moramo hraniti ločeno. Kolikor je mogoče, je gradivo treba seliti v obstoječem stanju, formatih in tehnični opremi. Nemogoče je namreč opraviti vse zahtevane konservatorske posege ali zamenjavo tehnične opreme pred selitvijo, zato je treba najprej opraviti najnujnejša opravila za zaščito gradiva med selitvijo in za preprečitev dodatne škode, ki lahko nastane med procesom selitve gradiva.

Da bi dosegli najboljše pogoje za selitev arhivskega gradiva, pa moramo med arhivisti, restavradorji in vodstvom arhiva **doseči institucionalni konsenz**¹⁴ glede minimalno sprejemljivih standardov za varno selitev arhivskega gradiva s stališča varnosti gradiva, konservatorskih in strokovnih arhivskih vprašanj. Natančno se je treba sporazumeti tudi o tem, kaj in kdaj bo kdo počel ter kdo bo odgovoren za selitev in kdo bo prevzel nadzor nad pogodbenimi delavci.

S pripravami gradiva na njegovo selitev moramo začeti takoj, ko se pojavi možnost, da arhiv pridobi novo stavbo, ali pa prenovi ostoječo zgradbo. Četudi se zgodi, da se dela pri novogradnji upočasnijo, ali pa celo ustavijo, bo gradivo vsekakor pridobilo pri zaščiti in materialnem varstvu.¹⁵

⁹ Gre za pomemben dejavnik, saj s pravilno koordinacijo prevzemanja novega gradiva bistveno zmanjšamo količino gradiva, ki ga je treba preseliti.

¹⁰ G. Albrecht-Kunszeri, M. H. Loescher, "Moving Archival Records – Guidelines and Preservation", pogl. 1.1, str. 263.

¹¹ Prav tam, pogl. 1.2, str. 264.

¹² Beri: Preservation standards.

¹³ Prav tam, pogl. 1.3, str. 264.

¹⁴ Prav tam, pogl. 1.4, str. 265.

¹⁵ Prav tam, pogl. 1.5, str. 265.

Arhivsko gradivo je zelo občutljivo, predvsem kadar je shranjeno v istih prostorih, v katerih poteka obnova, oziroma kadar ga selimo na novo lokacijo. Zato moramo pred selitvijo **pregledati in dopolniti načrte za preprečevanje nesreč in razviti načrte za rokovanje z gradivom, poškodovanim pri selitvi**,¹⁶ saj je v kriznih situacijah izjemno pomemben hiter odziv.

3. Delavci, ki izvajajo selitev in pogodbe

Odločitev o tem, kdo bo v resnici opravljal selitev arhivskega gradiva, je odvisna od vsakega posameznega arhiva. Na to odločitev vsekakor vplivajo različni dejavniki, kot na primer obseg selitve gradiva, razpoložljiva finančna sredstva in razpoložljiva delovna sila. Ne glede na to ali bodo gradivo selili arhivski delavci, prostovoljci ali pa najeti (pogodbeni) delavci, moramo upoštevati nekaj temeljnih pravil.¹⁷

Tako moramo pred začetkom selitve najprej zagotoviti pisno informacijo o rokovanju s posameznimi tipi arhivskega gradiva in povedati, pod kakšnimi pogoji je treba seliti gradivo. Od vseh delavcev, ki bodo gradivo selili, moramo zahtevati, da opravijo predhodno izobraževanje, na katerem jih je treba opozoriti predvsem na pomembnost in krhkost arhivskega gradiva. Izobraževanje mora biti specifično glede na posamezne zvrsti arhivskega gradiva in glede na različne tipe tehnične opreme gradiva. Takšno izobraževanje je brez dvoma potrebno tudi za arhiviste. Organizirano pa mora biti tako, da poteka predvsem ob odločilnih fazah selitve. V primeru, da so nova ali adaptirana skladišča opremljena s premičnimi regali, morajo biti delavci do podrobnosti seznanjeni z delovanjem le-teh in z varnostnimi ukrepi. Izobraževanje nearhivskega osebja pa mora vsebovati tudi razlage v zvezi s prepovedjo kajenja, prehranjevanja, pitja in prinašanja hrane ter pijače v bližino arhivskega gradiva in v skladiščne prostore.

Od selitvenega osebja moramo zahtevati, da pri rokovanju z gradivom uporablja obe roki, sočasno pa lahko rokuje le z eno tehnično enoto (škaflo). Strogo moramo prepovedati metanje arhivskih škafel od ene osebe do druge. Poleg natančnih navodil v zvezi z rokovanjem z gradivom, moramo osebje poučiti tudi o uporabi transportnih sredstev. Natančno moramo določiti, ali je dovoljeno arhivske škafle na transportna sredstva in na police nalagati drugo na drugo; kadar je to dovoljeno, moramo natančno določiti količino oziroma višino.

Določiti je treba tudi logično zaporedje selitve gradiva, tako kot je naloženo na policah, torej bodisi vertikalno bodisi horizontalno. Prepovedati moramo udarjanje, metanje, obračanje, izpuščanje in porivanje arhivskih škafel. Delav-

cem je treba prepovedati vsako odpiranje arhivskih škafel. V primeru razsutja gradiva iz arhivske škafle se delavci ne smejo dotikati gradiva, ampak morajo takoj obvestiti za gradivo odgovornega arhivista.

Za izvedbo uspešne selitve je treba organizirati tudi srečanja selitvenih delavcev in arhivistov, odgovorih za selitev in varstvo gradiva. Takšna srečanja omogočajo sproten nadzor nad izvrševanjem navodil in reševanje problemov, preden ti postanejo resni. Selitvene delavce pa moramo vsekakor vedno nadzorovati, saj lahko tudi dobro poučeno osebje in prostovoljci pozabijo na pravila, še posebej če gre za dolgotrajne selitve gradiva.

Ko za selitev gradiva uporabimo pogodbene delavce, sta uspeh selitve in varnost gradiva v veliki meri odvisna od tega, kako dobro je sestavljena **selitvena pogodba**¹⁸ in kako strogo so uveljavljene pogodbene specifikacije. Pri sestavljanju takšne pogodbe moramo seveda iskati ravnovesje, saj lahko nepotrebne omejitve podražijo in podaljšajo selitev.

V pogodbi moramo natančno navesti, na kakšen način bo potekal nadzor nad delovnimi skupinami. V večini primerov takšen nadzor (tudi nadzor nad rokovanjem in prevozom gradiva) opravljajo arhivisti, v primeru prevoza, na primer steklenih negativov ali drugega krhkega materiala, pa je mogoče uporabiti tudi meritvene naprave. Natančno je treba opozoriti, da se arhivske škafle ne smejo poškodovati, in označevati na poljuben način (razen natančno določenih arhivskih tablic). Arhivsko osebje mora odobriti vse materiale, ki jih nabavi pogodbena stranka. To preprečuje uporabo materialov, ki bi lahko kakor koli poškodovali arhivsko gradivo ali pa celo zidove, tla in dvigala v arhivskih skladiščih.

Natančno določena morata biti tudi začetni in končni datum selitve, dnevni delovni čas za sprejem in raztovarjanje vozil, pa tudi čas, v katerem so na razpolago strokovni arhivski delavci. Pribeležiti je treba vse dejavnike – tako v stari, kakor tudi v novi arhivski stavbi –, ki bi kakor koli vplivali na dostop, kot na primer število in velikost dvigal, pa tudi čas, v katerem se lahko uporabljajo za selitev gradiva; omejen prostor, še posebej višina stropov, ki lahko onemogoči uporabo večjih transportnih sredstev itd. Posebej pa je treba prepovedati uporabo bencinskih in dizelskih strojev ali motorjev znotraj arhivske stavbe.

Če morajo selitveni delavci opraviti tudi druge naloge, kot denimo razpraševanje arhivskih škafel, pakiranje gradiva, prelaganje gradiva iz embalaže, moramo poskrbeti za to, da so te naloge v pogodbi posebej določene, prav tako pa mora biti določen tudi način, po katerem jih je treba izvesti.

V pogodbo je treba vključiti tudi določila v

¹⁶ Prav tam, pogl. 1.6, str. 265.

¹⁷ Prav tam, pogl. 2.1, str. 265.

¹⁸ Prav tam, pogl. 2.2, str. 266.

zvezi z ugotavljanjem odgovornosti in navesti, katera izmed uradnih oseb je odgovorna za nadomestitev škode.

Natančno je treba določiti pot (traso), po kateri bo potekala selitev, in prepovedati kakršen koli umik iz začrtane smeri brez soglasja vodstva arhiva. V nasprotnem se pogodba z vozniki, ki ne bi upoštevali navodil in bi ravnali v nasprotju s prometnimi predpisi, takoj razveljavi. Vključiti je treba tudi omejitve pri transportu gradiva v primeru neustreznih vremenskih razmer, ki bi lahko na kakršen koli način ogrozile gradivo.

S pogodbo moramo zagotoviti tudi nalaganje in raztovarjanje gradiva na pokritih površinah. Če arhivske stavbe nimajo pokritih ramp za raztovarjanje gradiva, potem je s pogodbo treba zagotoviti, da za to poskrbijo delavci.

Od vseh pogodbenih strank je treba zahtevati, da obiščejo tako staro, kot tudi novo arhivsko stavbo, vse od nakladalnih ploščadi, dvigal in skladiščnih prostorov; prav tako pa si morajo prej ogledati različne formate gradiva in arhivske škatle, ki jih bodo morali preseliti.

Če je mogoče, pa je od pogodbenih strank treba zahtevati tudi reference pri selitvi arhivskega gradiva.

4. Vozila in transportna sredstva

Vozila,¹⁹ ki se uporabljajo pri selitvi za prevoz gradiva, morajo biti pokrita, prostor pa mora biti čist, brez črepinj ali kakršnih koli drugih ostankov od prejšnjih selitev. Vozila morajo biti opremljena s trakovi in podpornimi palicami za zavarovanje transportnih naprav (vozičkov in podobnega). Na njih ne sme biti nikakršnih napisov, ki bi nakazovali, da prevažajo arhivsko gradivo, ki je javna lastnina. Razen v primeru, ko traja selitev v času milejših temperatur, je treba v transportnih vozilih zagotoviti nadzorovano temperaturo $20^{\circ}\text{C} \pm 5$ stopinj. Vozila za prevoz bolj občutljivih in krhkih materialov morajo biti opremljena s posebnimi zračnimi sistemi, predvsem pa je treba poskrbeti, da se v vozilih sočasno prevažajo samo arhivsko gradivo, ne pa tudi pohištvo in pisarniška oprema. Ko je vozilo naloženo, ga je treba zaplombirati s kovinskim pečatom, ki se sme odstraniti samo ob navzočnosti arhivskega osebja.

Za prevoz arhivskega gradiva lahko uporabljamo različna **transportna sredstva**.²⁰ Količina in vrsta transportnih sredstev je seveda odvisna od količine in vrste gradiva, ki ga je treba preseliti. Vsa transportna sredstva²¹ morajo imeti

gladke površine, ki preprečujejo poškodbe arhivskih škatel in delavcev. Transportna sredstva ne smejo biti predraga, tako da lahko arhiv razpolaga z zadostno količino le-teh (če poenostavimo, to pomeni, da se lahko eno transportno sredstvo prazni, drugo potuje, tretje pa nalaga). V primeru, da je število transportnih sredstev nezadostno, lahko le-to povzroči zastoje pri samem poteku selitve. V primeru, da bo transportna sredstva priskrbelo pogodbeno podjetje, je treba s pogodbo zagotoviti zadostno količino le-teh. Kadar nakladanje in razkladanje gradive ne moreta potekati v zaščiteneh prostorih, morajo biti transportna sredstva opremljena z zaščito pred vlago in umazanijo.

Transportna sredstva morajo biti tudi dovolj močna, da vzdržijo maksimalno težo gradiva, zagotovljeno pa mora biti tudi varno rokovanje z le-temi. Kadar gre za dolgotrajno selitev gradiva, moramo načrtovati tudi dodatna finančna sredstva za zamenjavo transportnih sredstev med selitvijo.

Sredstva, namenjena za prevoz krhkega ali lomljivega gradiva, morajo imeti gumijasta kolesa, ki preprečujejo dodatne poškodbe gradiva. Ker pa so pnevmatike najranjivejši del transportnih sredstev, je treba imeti vedno na zalogi rezervne pare pnevmatik.

Za zapolnjevanje praznega prostora na transportnih sredstvih, oziroma za zavarovanje gradiva v tranzitu je priporočljivo uporabljati čisto peno visoke gostote, ali pa mehurčkasta pregrinjala. Arhivske škatle na transportnih sredstvih morajo biti zavarovane, transportna sredstva pa morajo biti v času premikanja vozila pritrjena.

5. Čiščenje in dekontaminacija

Pri selitvi moramo paziti na to, da skupaj z gradivom na novo lokacijo ne prenesemo prahu in aktivnih insektov, zajedalcev in plesni.²² Vsi namreč pomenijo nevarnost za ljudi, pa tudi za gradivo. Zaradi tega moramo poskrbeti, da so delavci, ki čistijo in dekontaminirajo gradivo ustrezno usposobljeni, da uporabljajo zaščitne obleke in opremo če je to potrebno, obenem pa tudi upoštevajo lokalne zdravstvene in varnostne predpise.

Prah je treba odstranjevati z elektrostaticnimi magnetimi krpami. Posebej pazljivo ravnanje pa je priporočljivo pri vakuumskem odstranjevanju prahu, zato moramo zaposlene prej natančno poučiti o samem procesu.

Med pripravi na selitev in tudi v času selitve same, moramo posebej paziti na vsak najmanjši pojav insektov, zajedalcev ali plesni. Napadeno gradivo moramo takoj osamiti in ga še pred selitvijo strokovno obdelati.

¹⁹ Prav tam, pogl. 3.1, str. 268.

²⁰ Prav tam, pogl. 3.2, str. 269.

²¹ Glej: Helen Forde, "The Education of Staff and Users for the Proper Handling and Care of Archival Materials: a RAMP Study with Guidelines", 1991, str. 10-12, in Mary Lynn Ritzen-thaler, "Preserving Archives and Manuscripts", 1993, str. 67-75.

²² G. Albrecht-Kunszeri and M. H. Loescher, "Moving.....", pogl. 4, str. 271.

6. Priprava papirnatega gradiva

V večini arhivov je papirnato gradivo shranjeno v arhivskih škatlah.²³ Na srečo je takšno gradivo navadno že pripravljeno na selitev in ne potrebuje posebne priprave, treba je samo preveriti, ali so škatle dovolj polne in pravilno označene. Poškodovane škatle je pred selitvijo treba zamenjati, kadar pa nimajo pokrovov, jih je treba pred selitvijo zapreti.

Vezano gradivo (knjige, spisovne evidence in drugo)²⁴ navadno ne zahteva posebne priprave. Če so zvezki dobro ohranjeni, hrbet zvezka pa vsebuje vse potrebne informacije za identifikacijo gradiva, lahko le-te preselimo v njihovem obstoječem stanju. Seveda pa morajo delavci paziti na rokovanje s tem gradivom, še posebej če vsebuje kakšne prostostoječe ali vložene liste. Fine vezave in posebej dragoceno gradivo pa morajo biti, kljub dobri ohranjenosti, še dodatno zaščiteni. Vezano gradivo je ob selitvi mogoče zaščititi tudi na druge načine, ki pa zahtevajo tudi večje tehnične zmožnosti in tudi finančna sredstva.²⁵

Mnogo arhivov hrani na svojih policah tudi velike količine arhivskega gradiva v fasciklih, zaščiteneh z lepenko in povezanih z navadno vrvico.²⁶ Takšni fascikli ne zagotavljajo najboljših pogojev hrambe in ne morejo zagotavljati primerne zaščite arhivskega gradiva med selitvijo. Če časovni načrt selitve dovoljuje, potem je smiselno takšno gradivo preložiti v ustrezne arhivske škatle, ali pa ustrezne, selitvi primerne kartonske škatle.

Za selitev vseh vrst načrtov, arhitekturnih skic, posterjev in drugih velikih formatov²⁷ je najbolje uporabiti kar predalnice, v katerih se takšno gradivo navadno hrani. Da bi med selitvijo preprečili premikanje gradiva v posameznih predalih, moramo le-te napolniti s peno ali s čistim papirjem. Predale in predalčnike je seveda treba ustrezno označiti. Med selitvijo morajo le-ti ostati zaprti, pri čemer moramo posebej paziti pri prevozu čez nagnjene predele.

Kadar pa moramo preseliti gradivo izjemno velikega formata, ki ne ustreza predalčnikom, je le-to treba zviti in shraniti v posebne tulce ali posebne poliestrske vrečke.²⁸

7. Nepapirnato gradivo, ki zahteva posebno rokovanje

Mikrofilmsko gradivo,²⁹ hranjeno v standardnih skladiščih, za selitev ne zahteva posebnih

pogojev. Gradivo je treba shraniti v škatle ali plastične zaboje, kar omogoča lažji transport. Pazljivo ravnanje pa zahtevajo masterji in druge mikrooblike, ki jih hranimo v hlajenih skladiščih, saj je treba paziti, da pri selitvi ne nastane kondenzacija. Zato je treba upoštevati navodila, ki veljajo tudi za filmsko gradivo.

Pergament³⁰ je zelo občutljiv na klimatske spremembe, zato je v nekaterih primerih treba zagotoviti ustrezen čas za aklimatizacijo, da se preprečijo poškodbe, ki jih povzroča stres. Voščen pečati so občutljivi na mehanske poškodbe in vročino, zato je najbolje, da jih selimo v škatlah, izdelanih po meri. Še posebej se moramo izogniti klimatskemu nihanju in ekstremom v temperaturi in relativni vlagi.

Nepoškodovane steklene negative³¹ moramo hraniti v standardni opremi in originalnem položaju – vertikalno ali pa ležeče po dolgem robu. Vsaka posamezna plošča mora biti zaščiten s posebnim ovojnim papirjem. Ker pa je nevarno, da se plošče s pritiskom druge ob drugo zlomijo, je treba vmesni prostor med dvema ploščama zaščititi s tanko polietilensko peno, ki hkrati preprečuje poškodbe na površini plošče in zmanjšuje stres. Še posebej pazljivo pa je treba ravnanje z zlomljenimi ploščami.³² Te moramo hraniti v posebnih zaščitnih ovijih iz valovite lepenke. Da pa bi preprečili še nadaljnje lomljenje, je treba steklene fragmente med seboj ločiti.³³

Pri prevozu³⁴ steklenih plošč moramo police transportnih sredstev oblaziniti s peno, da tako zmanjšamo vibracije. Za še dodatno zmanjšanje vibracij na transportnih sredstvih namesto navadnih (se pravi gumenih ali plastičnih) uporabljamo pnevmatike napolnjene z zrakom. Za dodatno nadziranje vibracij je transportna sredstva treba opremiti še z vibracijskimi senzorji.

Plošče moramo na prevozna sredstva naložiti tako, da je sprednja stran plošče nameščena vertikalno na smer premikanja transportnega sredstva. Takšno nalaganje zmanjšuje vibracijo stekla pri premikanju in ustavljanju transportnega sredstva.

Pri selitvi filmskega gradiva, ki ga hranimo v ohlajenih trezorjih ali prostorih,³⁵ je bistvenega pomena, da preprečimo nastanek kondenza na samem filmu. Zato moramo kovinske ali plastične vsebnike namestiti v plastične vrečke; tako

²³ Prav tam, pogl. 5.1, str. 271.

²⁴ Prav tam, pogl. 5.2, str. 271.

²⁵ Prav tam, pogl. 5.2.2, 5.2.3, str. 272-274.

²⁶ Prav tam, pogl. 5.3, str. 274.

²⁷ Prav tam, pogl. 5.4, str. 275.

²⁸ Prav tam, pogl. 5.5, str. 275.

²⁹ Prav tam, pogl. 6.1, str. 276.

³⁰ Prav tam, pogl. 6.2, str. 276.

³¹ Prav tam, pogl. 6.3, str. 277.

³² Prav tam, pogl. 6.3.2, str. 277.

³³ Za podrobnosti glej: Sarah S. Wagner, "Approaches to Moving Glass Plate Negatives", (neobjavljen tipkopijski predstavljen in razdeljen na 10th Annual Preservation Conference of the National Archives and Records Administration, College Park, MD, March 14, 1995).

³⁴ G. Albrecht-Kunszeri and M. H. Loescher, "Moving.....", Chap. 6.3.4, str. 279.

³⁵ Prav tam, pogl. 6.6.1, str. 280.

bo kondenz lahko nastal na zunanji strani vrečke.

Pri selitvi filmskega gradiva moramo uporabljati vozila z nadzorovano klimo, razen v primeru, ko selitev poteka v letnem času z zagotovljenimi nizkimi zunanjimi temperaturami. Vozilo mora vzdrževati enako temperaturo, kot jo imajo ohlajeni trezorji, filmsko gradivo pa moramo čim hitreje prepeljati iz ohlajenega prostora v vozilo, s katerim bo izveden prevoz.

Med transportom morajo biti filmski vsebniki nameščeni horizontalno. Čeprav jih lahko zlagamo neposredno na transportna sredstva, pa je rokovanje hitrejše, če jih zlagamo v večje zabojnike. Zaradi velike teže filmskega gradiva moramo testirati vzdržljivost teže pri transportnih sredstvih, imeti pa morajo tudi izredno vzdržljiva kolesa.

Elektronsko gradivo in magnetne zapise³⁶ moramo seliti v klimatsko nadzorovanih vozilih ali ob zagotovljenih stabilnih zunanjih temperaturah. Izogibati se moramo temperaturnim ekstremom.

Tovrstno gradivo je v primeru izpostavljenosti magnetnim poljem zelo občutljivo in nagnjeno k uničenju. Zato moramo vse arhivske škatle, ki vsebujejo takšno gradivo, posebej označiti, da vsebujejo gradivo, ki je krhko in ne sme biti izpostavljeno magnetnemu sevanju. Poskrbeti moramo, da takšnega gradiva med selitvenim procesom ne odlagamo v bližini električnih napeljav in naprav, kot so elektromotorji, generatorji, transformatorji in podobno.

8. Zlaganje gradiva na police³⁷

Pri nalaganju gradiva na police³⁸ na novi lokaciji moramo preveriti, ali se gradivo na police nalaga v pravilnem zaporedju, škatle pa morajo biti naložene vertikalno ali horizontalno. Vse gradivo mora biti nameščeno na police, gradiva ne smemo puščati na tleh. Škatle ne smejo segati čez rob polic, saj se lahko v tem primeru poškodujejo. Zagotoviti pa moramo tudi sprotno vnašanje popravkov v register lokacij gradiva, saj je to edini možni način, da se gradivo na novi lokaciji lahko brez težav najde.

9. Sklepna faza

Ko je selitev gradiva končana, je treba najprej napisati obširno poročilo, v katerem analiziramo postopke, opremo in uporabljene materiale ter predlagamo spremembe, ki bi jih bilo treba upoštevati pri načrtovanih selitvah gradiva v prihodnje.

Za uspešen konec selitve moramo takoj začeti postopek zamenjave poškodovanih arhivskih škafel in konservacije gradiva, ki je bilo poškodovano med samo selitvijo.

10. Sklepna razmišljanja

Kot je razvidno iz predstavljenega povzetka navodil, so ta zelo tehnično naravnana, osredotočajo pa se predvsem na konservatorsko – restavratorske vidike selitve arhivskega gradiva. Raven, oziroma zahteve, ki jih postavljajo omenjena navodila, so v nekaterih delih izredno visoke in za naše razmere v nekaterih primerih skoraj neizvedljive, saj so povezane z visokimi finančnimi sredstvi, s katerimi pa običajno arhivi, med njimi tudi slovenski, na žalost, ne razpolagajo.

Dejstvo je, da je pri selitvi treba upoštevati veliko dejavnikov, ki vplivajo na njeno uspešnost in čas trajanja. Moramo se namreč zavedati, da nobena selitev ni enaka drugi, vsaka ima svoje posebnosti; selitev gradiva iz pritlične ali večnadstropne arhivske stavbe se namreč med seboj zelo razlikujeta, prav tako so velike razlike med selitvijo, v katero so vključeni izključno arhivisti ali pa pogodbeni delavci in podobno.

Zavedati se je treba, da je selitev gradiva tudi teamsko delo,³⁹ ki zahteva visoko stopnjo usklajevanja. To se je pokazalo tudi ob selitvi arhivskega gradiva Pokrajinskega arhiva Maribor v letu 1998.⁴⁰ Iz poročila o opravljeni selitvi⁴¹ lahko vidimo, da je bilo pri selitvi v veliki meri zadoščeno zahtevam, ki jih postavljajo komentirana Navodila. Analiza opravljenega dela pa je pokazala, da je bil projekt selitve gradiva uspešen, ker je bil ves čas nadzorovan in organizacijsko usklajen, ker so se posamezniki dela lotili z maksimalno odgovornostjo, in ker je vodstvo projekta ves čas obvladovalo položaj ter se sproti prilagajalo razmeram na terenu, pri čemer je bila posebna skrb namenjena zaščiti arhivskega gradiva.⁴² Enako lahko brez dvoma trdimo tudi za selitev, ki je bila opravljena v letu 2001 in pri kateri je bilo preseljeno 5000 tekočih metrov arhivskega gradiva.

Za izvedbo uspešne selitve je torej treba preveriti in potrditi vse, tudi najmanjše podrobnosti, vodja projekta pa je tisti, ki mora v vsakem hipu vedeti, kaj se dogaja, in nadrejene obveščati o poteku selitve. Po končani selitvi je zaželeno, da vodja projekta predstavi tako dobre kot tudi slabe izkušnje, pridobljene med selitvijo gradiva, saj lahko le te bistveno vplivajo na poznejše selitve.

Najpomembnejša stvar, ki se je pri selitvi moramo zavedati, pa je, da moramo arhivsko gradivo preseliti na novo lokacijo predvsem varno in kar najhitreje, ga preložiti na police po

³⁶ Prav tam, pogl. 6.7, str. 281.

³⁷ Prav tam, pogl. 7, str. 282.

³⁸ V angleškem jeziku "reshelving".

³⁹ Slavica Tovšak, "Skupinsko oziroma teamsko delo v delovnih procesih arhivov", v: Sodobni arhivi XXI, 1999, str. 150.

⁴⁰ Iz stavbe, ki je bila predvidena za rušenje, je bilo treba preseliti 3000 tekočih metrov arhivskega gradiva. Pri procesu selitve je sodelovalo 25-30 oseb, selitev pa je bila izvedena v 9 dneh.

⁴¹ Glej op. 44, str. 150, op. 1.

⁴² Glej op. 44, str. 150.

vneprej določenem redu in se potruditi, da bo le-to kar najhitreje dostopno tako za arhivske delavce kot tudi za uporabnike.

Sklenemo lahko, da je uspešno selitev mogoče izvesti samo z dobrim in skrbnim načrtovanjem ter dobro komunikacijo pred selitvijo gradiva, mednjo in po njej. Ta dva elementa pa stajata, ki po T. Lingu⁴³ pomenita bistveno razliko med skrbno načrtovano in uspešno izvedeno akcijo na eni ter nočno moro in polomijo na drugi strani.

Literatura:

Albrecht-Kunszeri, Gabriella and Maida H. Loescher, "Moving Archival Records – Guidelines and Preservation", v: *Comma*, 2001 – 3/4, str. 261-282.

Brunner, Walter, "Das neue Steiermärkische Landesarchiv – Erfahrungen mit einem Archibau und der Archivalienübersiedlung", v: *Sodobni arhivi XXII* (2000), str. 56-64.

Cooke, Anne, "How archival box will travel", v: *Practical Archivist*, vol. 4, no. 3 (1995), str. 1-2.

Forde, Helen, "The Education of Staff and Users for the Proper Handling and Care of Archival Materials: a RAMP Study with Guidelines", 1991, str. 10-12.

Grabowski, John, "Facilities relocation is never just another move", v: *Ohio Archivist* (spring 1991), str. 3-5.

Griffith, Rhys, C. K. Kirton, "Capital transfer: moving the Greater London Council archive", v: *Journal of the Society of Archivists*, vol. 15 (1994), str. 51-57.

Klasinc, Peter Pavel, "Archives on the move", v: *Atlanti*, 4 (1994), str. 113-117.

Ling, Ted, "Shifting the Sands of Time: moving an archive", v: *Journal of the Society of Archivists*, vol. 21, no. 2 (2000), str. 169-181.

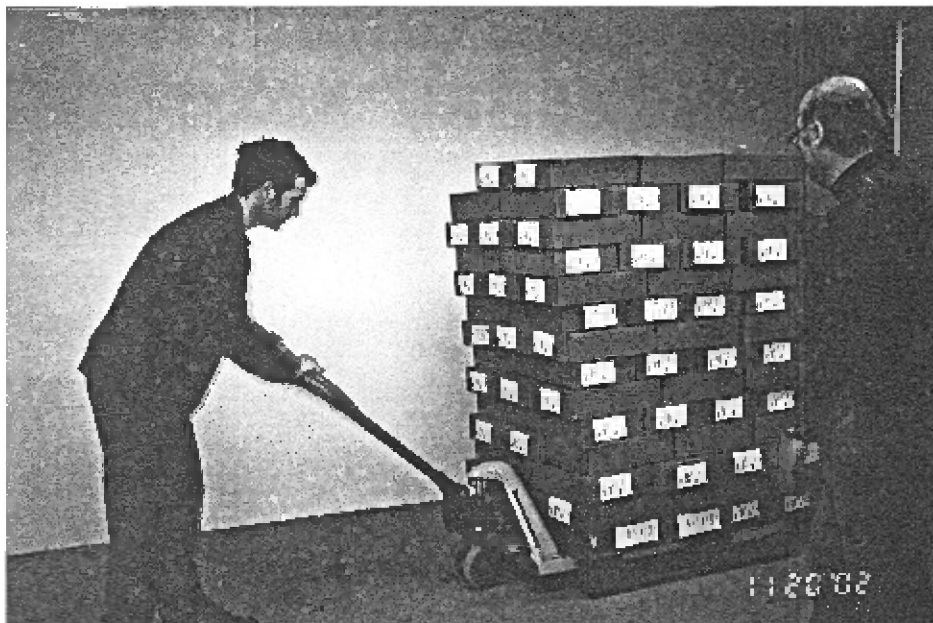
Morrow, Mary Frances, "Moving an Archives", v: *American Archivist*, vol. 53, no. 3 (Summer 1990), str. 420-431.

Pilette, Roberta, "Moving Archives: 10th Annual Preservation Conference, National Archives and Records Administration", v: *Conservation Administration News*, no. 61 (April 1995), str. 21-22.

Ritzenthaler, Mary Lynn, "Preserving Archives and Manuscripts", 1993, str. 67-75.

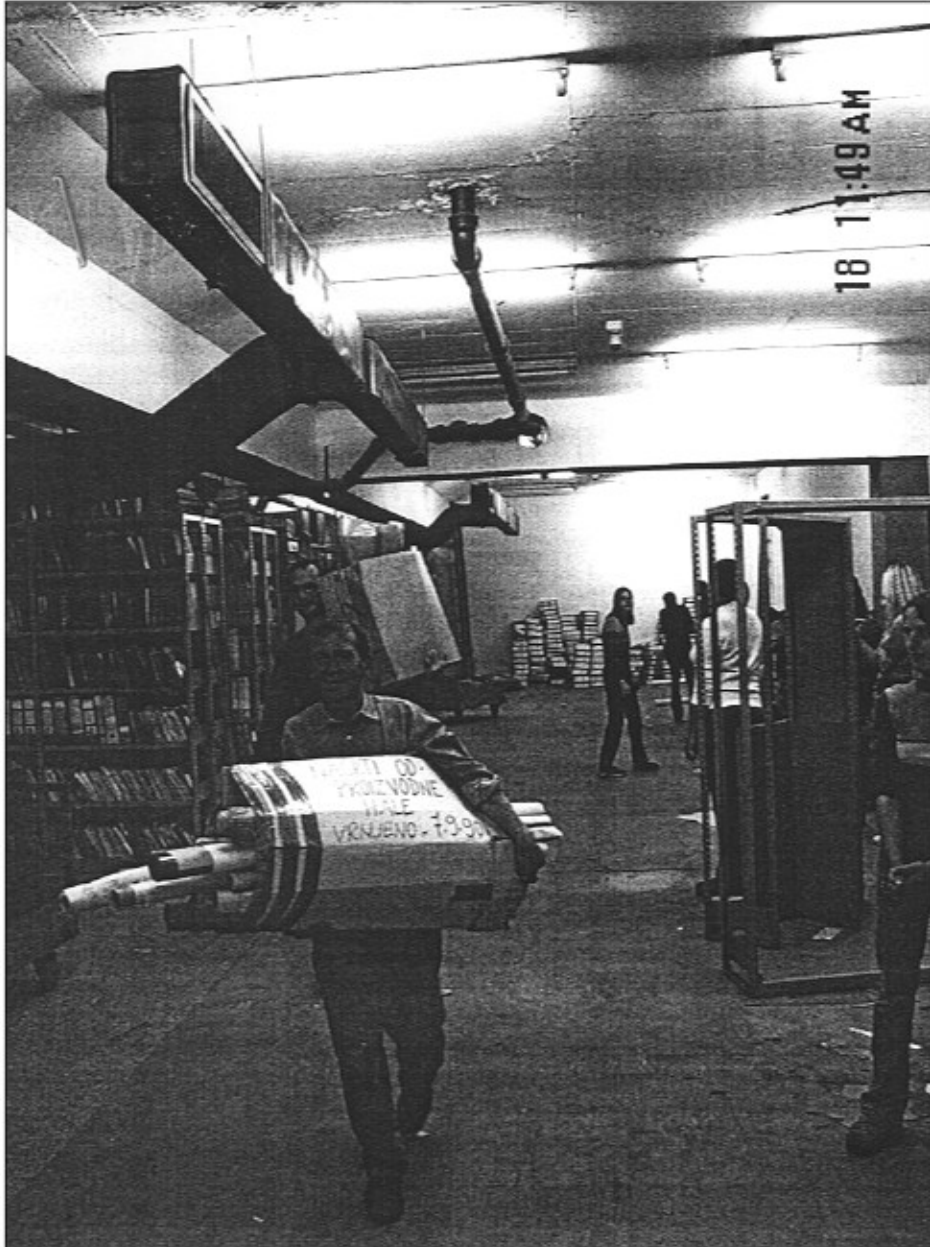
Tovšak, Slavica, "Skupinsko oziroma teamsko delo v delovnih procesih arhivov", v: *Sodobni arhivi XXI*, 1999, str. 150-151.

Wagner, Sarah S., "Approaches to Moving Glass Plate Negatives", (neobjavljen tipkopis, predstavljen in razdeljen na 10th Annual Preservation Conference of the National Archives and Records Administration, College Park, MD, March 14, 1995).

Selitev arhivskega gradiva v nova skladišča v Kranju. Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2002, Fototeka

⁴³ Glej op. 10.

*Selitev arhivskega gradiva iz starega skladišča v Pokrajinskem arhivu
Maribor, 2002, Poa 12-6, inv. 10766*

Novi arhivski računalniški program ?!! – Kaj pa zdaj?

JOŽE ŠKOFLJANEC

Odločitev za razvijanje oziroma nakup ter uvajanje posebnih računalniških programov za spremljanje in pomoč pri strokovnih opravilih ali proti le-temu je vselej pomembna strateška poteza. Njene posledice so namreč dolgotrajne in bistveno vplivajo na razvoj stroke v kateri do tovrstnih sprememb prihaja. Te so največje ob uvajanju računalnikov v delo zaposlenih, vendar tudi spremembe programov, s katerimi je podprt delovni proces, ne zaostajajo mnogo za tem, mnogokrat pa se zdijo še večje. Upoštevati je namreč potrebno težave, ki jih povzročajo spremembe in uvajanje novitet, pogosto tudi slabšalno označenih kot "novotarij", v vseh okoljih. Snovalci novosti morajo biti zato vselej v prvi vrsti pozorni na potrebe in zahteve ter sposobnosti sprejemanja novosti prihodnjih uporabnikov računalniškega programa, ki jih s skupnim izrazom lahko imenujemo tudi **uporabniške zahteve**.

Uporabniške zahteve tako predstavljajo temelj oblikovanja vsakega uporabnega izdelka, zato velja to pravilo tudi za računalniške programe. Pri tem pa je nujno zagotoviti popolno sporazumevanje in razumevanje med prihodnjimi uporabniki in ustvarjalci programa, to je programerji. Ob mislih na ta dejstva je potekal tudi začetek projekta prenove programa InfoArha in izdelave njegove verzije št. 2.

Odločitev o prenovi programa InfoArh je bila v Arhivu Republike Slovenije sprejeta pomladi leta 2001 in je bila posledica testiranja in uvažanja prve verzije omenjenega programa, ki ji ni uspelo nadomestiti ARMIDE.¹ InfoArh je v svoji prvi verziji tehnično omogočal popisovanje in vodenje registra fondov in zbirk, vendar se je pri popisovanju, predvsem pa pri izpisih na papir

pokazalo, da je bila pri načrtovanju InfoArha preveč zapostavljena prilagodljivost programa različnim potrebam njegovih končnih uporabnikov. Ti so imeli izkušnje ne le z ARMIDO, temveč tudi s programi v okolju Windows. Odločitev o prenovi je bila tako logična posledica, ki pa so jo tehnično omogočila predvsem nova orodja, namenjena računalniškim programerjem. Po osnovnem oblikovanju uporabniških zahtev, zaključenem maja leta 2001, je bil jeseni istega leta pripravljen in izpeljan javni razpis na katerem je bilo za izvajalca prenove InfoArha izbrano podjetje Hermes Plus, obenem pa tudi sklenjena pogodba o prenovi. V njej je bila kot del prve faze prenove določena izdelava natančnih uporabniških specifikacij. Arhiv Republike Slovenije je še pred objavo javnega razpisa povabil k sodelovanju pri projektu prenove InfoArha druge slovenske javne arhive, v katerem je bilo predlagano oblikovanje strokovne skupine za pripravo natančnih specifikacij uporabniških zahtev. Omenjena skupina se je prvič sestala 26. oktobra 2001, njena sestava² pa je omogočila vključitev različnih znanj, ki so bila pridobljena pri razvoju in uporabi drugih računalniških programov, s katerimi so v slovenskih regionalnih arhivih izvajali strokovno obdelavo arhivskega gradiva.

Temeljna naloga, ki je bila postavljena pred skupino, je bila ravno oblikovanje že omenjenih uporabniških zahtev, torej strokovnih temeljev prihodnje verzije InfoArha. V prizadevanju, da bi zahtevno nalogo opravili čim bolje, smo se že na samem začetku dogovorili za stalno komuniciranje. V ta namen je bila na strežniku ZAL postavljena posebna elektronska dopisna lista, prek nje smo izmenjali več kot štiristo sporočil. Pozneje se je dopisni listi pridružil tudi forum, ki ga je na svojem strežniku gostil izvajalec prenove InfoArha Hermes Plus. Vseh problemov in vprašanj pa ni bilo mogoče rešiti na ta način, zato se je skupina sestala na kar petindvajsetih sestankih. Nanje je občasno povabila tudi arhiviste, specialiste za področja, ki v skupini niso bila zastopana v zadostni meri. Rezultate svojega dela

* Pričujoči prispevek je sad skupnega dela članov Skupine za pripravo natančne specifikacije delovnih postopkov v slovenskih arhivih za potrebe razvoja aplikacije InfoArh, ki je od oktobra 2001 do maja 2002 delovala v okviru projekta prenove InfoArha. Člani skupine (gl. op. št. 2) so prispevek sooblikovali s predlogi obravnavanih tem in vprašanj, pred objavo pa so ga tudi vsebinsko pregledali.

¹ ARMIDA je bil prvi specialni računalniški program, namenjen strokovni obdelavi arhivskega gradiva, ki je bil sprejet v širšo uporabo v Arhivu Republike Slovenije in večini drugih slovenskih javnih arhivov. V letih 1989-1991 ga je razvilo podjetje Armida d.o.o. Program je bil v prvi vrsti namenjen popisovanju arhivskega gradiva, omogočal pa je tudi vodenje registra fondov in drugih evidenc. (Prim. Vladimir Žumer, Standardizacija popisovanja in evidenc arhivskega gradiva, 18. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije – Arhivi in računalništvo, Gozd Martuljek 1998, posebno str. 30, 31.)

² Člani skupine za pripravo natančne specifikacije delovnih postopkov v slovenskih arhivih za potrebe razvoja aplikacije InfoArh so bili na predlog direktorjev posameznih arhivov tile: Žarko Bizjak (ZAL), Nada Čibej (PAK), Vladimir Drobniak (PAK), Damjan Lidental (ZAP), Miroslav Novak (PAM), Bran-ko Oblak (ZAP), Darija Plevel (ARS), Jože Škofljanec (ARS), Drago Trpin (PANG), Ivanka Zajc-Cizelj (ZAC), Hedvika Zdovc (ZAC), Žiga Železnik (ZAL).

pa je predstavila svetu direktorjev, predvsem pa skupini za presojo kakovosti, katere naloga je bila preveriti ustreznost in pravilnost uporabniških zahtev ter morebiti zahtevati popravke in dopolnitve.

Strateške smernice prihodnjega razvoja informatizacije v slovenskih javnih arhivih, ali krajše, strategija informatizacije je okvir, v katerega je bilo treba umestiti tudi prenovo InfoArha oziroma razvoj njegove druge verzije. Ob odsotnosti takega dokumenta so člani skupine sami oblikovali njegov predlog in ga predstavili direktorjem, pa tudi članom prej omenjene skupine za presojo kakovosti. Pomembnejših dopolnitev, a tudi formalne potrditve predlog doslej še ni doživel. Najpomembnejša usmeritev predloga strategije pa je zagotovo izgradnja enotnega slovenskega arhivskega informacijskega sistema (AERISS³). Ta naj bi predstavljal arhivsko različico bibliotekarskega COBISS.⁴ Z razširjenostjo Interneta, ki predstavlja za raziskovalce podobno tehnično prelomnico, kot je bila uvedba elektrostatičnega načina razmnoževanja (Xerox), so bili postavljeni novi standardi dostopnosti informacij, tudi tistih, povezanih s knjižničnim gradivom. Kot slovenska primerjava nam lahko še enkrat rabi COBISS, pri katerem lahko uporabniki ne le poiščejo informacije o želeni bibliografski enoti, marveč tudi preverijo pogoje njene dostopnosti, "rezervirajo" njeno uporabo, ali pa jo preprosto podaljšajo. Gotovo si podobnih uslug želijo tudi uporabniki arhivskega gradiva, na kar kažejo pozitivni odmevi na objave registrov fondov in zbirk slovenskih arhivov na njihovih spletnih straneh. AERISS bi imel v slovenski arhivski stroki tudi pomembno vlogo, to je skrb za nenehen razvoj in prilagajanje InfoArha tako potrebam arhivske stroke kot tudi uporabnikov, ter izobraževanje za delo z njim ob pomoči uvajanja novih orodij in pristopov v delo arhivov. Tako bi se izognili zastaranju programov, zgled zadnjega je ARMIDA. Izgradnja AERISS, katerega osnova naj bi bil torej InfoArh, bi uporabnikom arhivskega gradiva omogočila pot do kakovostnejših informacij o arhivskem gradivu. Te bi bilo namreč mogoče iskati v vseh slovenskih javnih arhivih hkrati. Sodobna arhivska pomagala, njihovi izdelavi je v arhivih namenjeno precej časa, so namreč v prvi vrsti namenjena prav uporabnikom,⁵ zato je tudi potreben korak v smeri večje dostopnosti le-teh.

Dostopnost pa ni zadosten pogoj za doseg

želenega uspeha, potrebna je tudi **kakovost pomagala**. To pa je mogoče zagotoviti z upoštevanjem več dejavnikov. Prvi izmed njih je **enostavnost orodja**, ki arhivistom pomaga pri pripravi omenjenih pomagala. Osnovno delo z novo verzijo InfoArha naj bi po uporabniških zahtevah ne bilo nič zahtevnejše, kot je uporaba najbolj razširjenega urejevalca besedil to je Microsoftovega programa Word. Enostavnost pri morebitnih zapletenejših postopkih pa bodo zagotavljali tako imenovani čarovniki, ki uporabnika programa usmerjajo in vodijo skozi omenjene postopke.

Naslednja lastnost prihodnjega programa je **prilagodljivost**. Pomanjkanje le-te se je pokazalo za pomemben primanjkljaj pri Armidi in prvi verziji InfoArha. Opazna je zlasti zaradi različnosti dosedanjih praks, pa tudi zaradi različnosti arhivskega gradiva. Snovalci uporabniških zahtev za InfoArh namreč nismo želeli, da bi nov program nasilno poenotil slovensko arhivsko prakso, marveč bi to poenotenje le dopuščal ali kvečjemu vzpodbujal. Seveda pa tudi rokopisnega kodeksa in koluta filmskega traku s slikovnim zapisom ni mogoče kakovostno strokovno obdelati na popolnoma enakih obrazcih. Nova verzija InfoArha naj zato omogoči tudi izdelavo arhivskih pomagala, ki bi bila po svoji podobi enaka tistim, ki nastajajo danes ob pomoči drugih programov.⁶ Večina arhivistov si pri nas še vedno laže predstavlja popisovanje na listu papirja, kot pa vnašanje podatkov v podatkovno zbirko – "računalniško bazo", a ravno tako vsi vemo, da je kakršnokoli kazalo ali indeks v natisnjem pomagalu koristno. In prav vnašanje podatkov v podatkovno zbirko pomeni samodejno izdelavo takšnih kazal in indeksov, mnogo lažje iskanje in preurejanje ter s tem kakovosten premik.

Kakršnokoli združevanje podatkov (o arhivskem gradivu iz več fondov, več arhivov, ali celo držav) pa zahteva naslednji dejavnik kakovosti, **primerljivost**. Primerljivost zagotavljajo v prvi vrsti različni dogovori, obvezni in manj obvezni. Pri oblikovanju uporabniških zahtev za prenovljeni InfoArh smo se v prvi vrsti opirali na slovensko arhivsko zakonodajo⁷ (ZAGA in pravilniki), skladno z osmim členom Pravilnika o strokovni obdelavi in evidenci arhivskega gradiva⁸ pa smo upoštevali tudi mednarodne arhiv-

³ AERISS – Arhivski enotni računalniški informacijski sistem Slovenije.

⁴ COBISS – Co-operative Online Bibliographic System & Services (Kooperativni online bibliografski sistem in servisi).

⁵ Prim. Razmišljanje P. Horsmana o arhivskih pomagalih v: Jože Škofljanec, Digitalna kulturna dediščina III – pomagala in pripomočki v arhivih in ustanovah, ki varujejo kulturno dediščino, Maastricht 11. – 14. 7. 2001, Arhivi 24 (2001), št. 2, str. 169.

⁶ Po podatkih, ki so bila na voljo članom skupine za pripravo natančnih specifikacij za InfoArh v slovenskih arhivih, uporablja danes za strokovno obdelavo arhivskega gradiva, vodenje evidenc in druga opravila naslednje programe: Armida, Asksam 5.1, Easy Archive, MS Word, MS Excel, MS Access, ob njih pa so v uporabi tudi pisalni stroji, nalivniki in sorodna pisala.

⁷ Prim. Natalija Glažar ur., Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji, Ljubljana 2001.

⁸ Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva (PSOAG), Ur. list RS, št. 59/1999.

ske standarde ISAD/G⁹ in ISAAR/CPF¹⁰ ter tudi doslej objavljena besedila, povezana z informatizacijo v slovenskih arhivih.¹¹ Ob tem se je pokazalo, da je slovenska arhivska zakonodaja z manjšo izjemo¹² skladna z mednarodnimi standardi, prav tako pa se od njih ne oddaljuje mnogo tudi slovenska arhivska praksa. Kljub temu pa smo imeli mnogo težav v prvi vrsti s terminologijo. Preveda obeh omenjenih standardov namreč nista rešila vseh tovrstnih zagat. Zaradi potreb definiranja, ki jih izdelava računalniškega programa zahteva, je bila skupina občasno primorana k interpretaciji standardov in tudi k oblikovanju nekaterih terminoloških rešitev, ki pa bi jih bilo dobro preveriti tudi v strokovni razpravi.

Vse uporabniške zahteve oziroma specifikacije, ki jih je pripravila skupina za pripravo natančne specifikacije delovnih postopkov v slovenskih arhivih za potrebe razvoja aplikacije InfoArh, je v dveh ocenjevanjih preverila skupina za presojo kakovosti. Ta je po nekaterih spremembah in dopolnitvah pripravljene zahteve ocenila s pozitivno oceno, s čimer je bil izpolnjen pogoj za predajo zahtev izvajalcem, podjetju Hermes Plus, s tem pa se je končalo tudi delo Skupine za pripravo natančne specifikacije delovnih postopkov v slovenskih arhivih za potrebe razvoja aplikacije InfoArh. Na svetu direktorjev dne 28. maja 2002 je bilo sklenjeno, da se v okviru projekta prenove InfoArha ustanovi Skupina za podporo izdelave in uvajanja InfoArh, v enaki kadrovski zasedbi, kot je bila Skupina za pripravo natančne specifikacije delovnih postopkov v slovenskih arhivih za potrebe razvoja aplikacije InfoArh. V delu te skupine bo ena odgovornejših nalog priprava testiranja nove verzije InfoArha. Testiranje bo potekalo v treh fazah, pri katerih bodo imeli možnost sodelovanja vsi za to zainteresirani arhivisti v slovenskih arhivih. Z oblikovanjem pripomb in predlogov bodo imeli možnost za aktivno sodelovanje pri razvoju in oblikovanju programa, s katerim naj bi delali v prihodnjih letih.

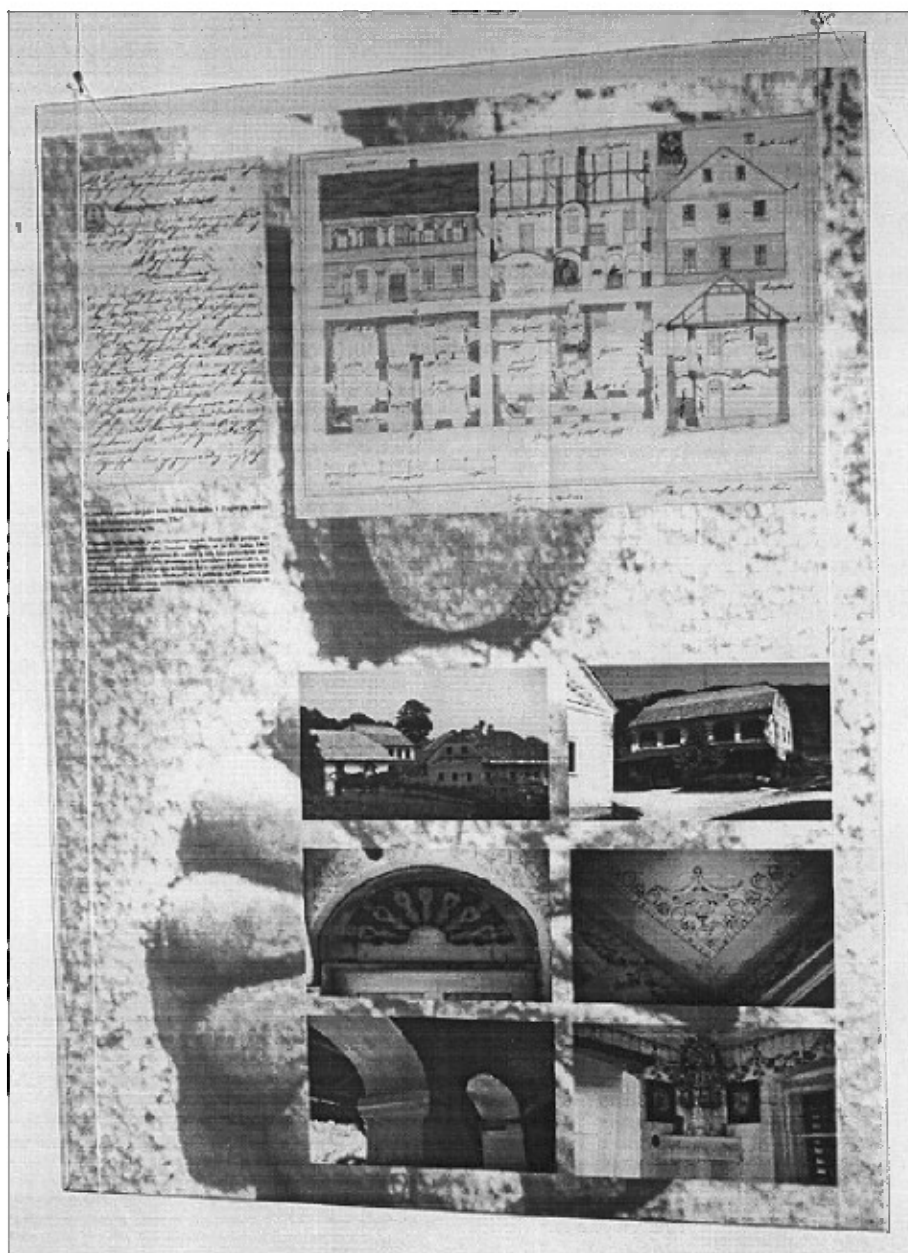
Naj ob koncu poskusim odgovoriti tudi na vprašnji iz naslova. Potreba po novem računalniškem programu, ki bi pomenil podporo in orodje za strokovno obdelavo arhivskega gradiva, vodenje evidenc ter spremljanje drugih strokovnih opravil, pa tudi uporabe arhivskega gradiva v slovenskih arhivih je nuja, v katero nas silijo potrebe uporabnikov javnega arhivskega gradiva, omogoča pa jih sodobna tehnologija. Zato je lahko odgovor na prvo zgolj pritrdilen. Posledice, ki jih prinaša uvajanje novega arhivskega računalniškega programa, predvsem pa njihova časovna razsežnost, pa od vseh sodelujočih pri nastajanju programa zahtevajo premišljenost, zavzetost in odgovornost. V ta namen je skupina, ki je pripravljala uporabniške zahteve za nov računalniški program, tudi želela privabiti k sodelovanju čim večje število arhivistov, ki bi s svojimi razmišljanji pripomogli k oblikovanju programa. Ob tem pa vabi tudi vse, da izrabijo naslednjo tako priložnost, to je testiranje.

⁹ ISAD(G) – General international standard archival description. Prim. Olga Pivk, Vladimir Žumer, *Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje*, Mednarodni standardi za arhivski zapis o ustvarjalcih arhivskega gradiva, pravnih osebah, fizičnih osebah in družinah, Ljubljana 1998. Olga Pivk, *Druga izdaja splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje*, Arhivi XXIII (2000), št. 2, str. 117-128.

¹⁰ ISAAR(CPF) International standard archival authority record for corporative bodies, persons and families. Prim. Olga Pivk, Vladimir Žumer, *Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje*, Mednarodni standardi za arhivski zapis o ustvarjalcih arhivskega gradiva, pravnih osebah, fizičnih osebah in družinah, Ljubljana, 1998.

¹¹ Iz razmeroma bogate bibliografije na to temo želim opozoriti v prvi vrsti na zbornik 18. posvetovanja Arhivskega društva Slovenije (18. Posvetovanje Arhivskega društva Slovenije – Arhivi in računalništvo, Gozd Martuljek 1998) in v njem na bogat pregled domače in tuje bibliografije v prispevku Vladimira Žumra (Vladimir Žumer, Standardizacija popisovanja in evidenc arhivskega gradiva, prav tam, str. 24-38.) ter na pregled prispevkov s posvetovanj *Sodobni arhivi* v članku Petra Pavla Klasinca (Peter Pavel Klasinc, *Perspektive razvoja kompjuterizacije v sodobnih arhivih – elementi*, prav tam, str. 15, 16). Projekt prenove InfoArha je bil predstavljen na dveh strokovnih srečanjih, Radenci 2002 in DOK_SIS 2002 (Miroslav Novak, Vladimir Drobnjak, *Zasnova in strateške usmeritve slovenskega vzajemnega arhivskega informacijskega sistema*, Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor 2002, str. 322-333. Darija Plevel, Jože Škofljanec, *Zasnova InfoArh-a*, prav tam, str. 334-340. Žarko Bizjak, Nada Čibej, Vesna Gotovina, Hedvika Zdovc: *Uporaba InfoArh-a pri ustvarjalcih in imetnikih*, Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor 2002, str. 341-347. Jože Škofljanec, Vladimir Drobnjak, *Slovenski arhivski informacijski sistem "AERISS" in "InfoArh"* kot orodje za njegovo podporo, *Sistemi za upravljanje z dokumenti*, Ljubljana 2002, str. 67-73). Vladimir Žumer pa je objavil elementa popisa, uporabe in statistike v Žontarjevem zborniku (Vladimir Žumer, *Informatizacija Državnih arhivov v Sloveniji*, Arhivi XXI (2002), št. 1, Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja, str. 292, 293).

¹² Pravilnik o strokovni obdelavi arhivskega gradiva v svojem 5. členu uvršča zunanje značilnosti gradiva med Popisne elemente identifikacije, standard ISAD/G pa jih uvršča med elemente področja dostopnosti in uporabe (3.4.5).

Z razstave Od načrta do stavbe Zgodovinskega arhiva Celje

Novi predpisi in arhivsko gradivo v osnovnih šolah (1996, 1999 in 2002)

IVANKA ZAJC-CIZELJ

Nova šolska zakonodaja, Pravilnik o dokumentaciji v osnovni šoli, ki je izšel leta 1996, in Pravilnik o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli iz leta 1999, so povzročili zmedo pri odpiranju in arhiviranju šolske dokumentacije ter izločanje dokumentarnega gradiva, ki ima arhivsko vrednost – v omenjenih pravilnikih pa ni bilo označeno niti kot trajno.

Poleg tega je marsikateri ustvarjalec, ki ni bil opozorjen na sodelovanje s pristojnim javnim arhivom, "pozabil", da je pri dokumentarnem gradivu, ki je nastalo do sprejetja teh predpisov, treba upoštevati starejše predpise, in mu je navedeni predpis samo "pomagal", da je dobil "nov prostor".

Navedeno pomanjkljivost sta odpravila popravka obeh pravilnikov, sprejeta marca letos.

Na podlagi 86. člena zakona o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 12/96 in 33/97) je minister za šolstvo in šport izdal Pravilnik o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 64/99), ki predpisuje vodenje te dokumentacije:

1. knjig in splošnih dokumentov osnovne šole: matične knjige učencev, šolske kronike, letnega delovnega načrta in letnega organizacijskega poročila;
2. dokumentacije o delu oddelkov v osnovni šoli: dnevnikov, redovalnic in map vzgojnih ukrepov;
3. dokumentacije o učencih v osnovni šoli: vpisnih listov, matičnih listov, osebnih map učencev, ki potrebujejo svetovanje ali pomoč, športno vzgojnih kartonov ter zapisnikov o popravni, razredni in predmetni izpiti;
4. dokumentacije o delu strokovnih delavcev: letnih priprav in priprav na pouk;
5. dokumentacije o delu organov: zapisnikov sej učiteljskega zbora, oddelčnih učiteljskih zborov in strokovnih aktivov, zapisnikov sej oddelčnih svetov staršev in sveta staršev šole ter zapisnikov sej sveta šole;
6. javnih listin: pričeval, obvestil o ocenah, potrdil o šolanju, potrdil o izpolnjeni osnovnošolski obveznosti in kolesarskih izkaznic;
7. druge dokumentacije: obvestil o doseženih ocenah pri predmetih, obvestil o učnem uspehu ob koncu ocenjevalnih obdobj, obvestil o vzgojnih ukrepih, obvestil o prestopu ali prešolanju, obvestil o izbiri ali spremembi ravni zahtevnosti, obvestil o izbranih izbirnih predmetih, različnih soglasij staršev in obvestil staršem.

Za večino navedene dokumentacije so predpisani obrazci. Kot pomembno nalogo ustanove pri vodenju dokumentacije navaja obravnavani pravilnik v 15. členu zagotovitev varstva osebnih podatkov.

O shranjevanju dokumentacije govori člen 16, ki pravi, da ima trajno vrednost ta dokumentacija:

- matična knjiga,
- matični listi,
- šolska kronika,
- letni delovni načrt šole,
- letna organizacijska poročila,
- zapisniki sej učiteljskega zbora,
- zapisniki sej oddelčnih učiteljskih zborov in
- zapisniki sej sveta šole.

Do tu vse lepo in prav, nikjer pa ni omenjeno, da imamo tudi gradivo, ki bi bilo lahko zaradi podatkov, ki jih vsebuje, ali s kakšnega drugega vidika pomembno za znanost in kulturo, torej arhivsko, in bi se moralo hraniti kot trajno. Na ta problem je pod "Opombami" opozoril mag. Vladimir Žumer¹ pri obravnavi Pravilnika o dokumentaciji v osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 29/96). Ta pravilnik navaja kot trajno le: matično knjigo, matične liste in šolsko kroniko; letna poročila in zapisniki organov šole naj bi se hranili najmanj pet let. Tudi ta pravilnik nikjer ne omenja, da bi se bilo treba glede trajnosti dokumentov in hranjenja gradiva kaj dogovarjati s pristojnim arhivom, ali upoštevati arhivske predpise. Če povzamemo opombe mag. Žumra, v katerih je zapisal: "Najpomembnejšo dokumentacijo organov osnovne šole, kot so zapisniki in organizacijska poročila, je z vidika potreb poslovanja šole treba hraniti trajno. Zapisnike sej sveta šole in sveta staršev ter letna organizacijska poročila osnovne šole tudi po arhivskih predpisih (Pravilnik o odpiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, Ur. l. RS, št. 59/99) hranimo kot trajno arhivsko gradivo!" – vidimo, da tudi tu ni v celoti dorečeno vprašanje arhivskega gradiva na osnovnih šolah, ne glede na to, ali so še osemletne ali že devetletne.

Kot je razvidno iz izvajanja, je nekatere kategorije v Žumrovih opombah navedenega gradiva že zajel Pravilnik iz leta 1999, nerešene je pustil

¹ Mag. Vladimir Žumer, Arhiviranje zapisov, Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom, GV Založba, Ljubljana 2001, Pravilnik o dokumentaciji v osnovni šoli, str. 148/149.

le še zapisnike sej sveta staršev, ki vsekakor sodijo v kategorijo trajnega (arhivskega) gradiva.

Kot nova kategorija gradiva je bila leta 1996 uvedena publikacija o osnovni šoli, ki je bila predpisana s Pravilnikom o publikaciji o osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 29/96). V tej publikaciji je osnovna šola dolžna predstaviti značilnosti programa, organizacijo dela šole ter pravice in dolžnosti učencev.

Predpisana je takšna vsebina publikacije:

1. podatki o šoli: ime in sedež šole, podatki o ustanovitelju, opredelitev šolskega okoliša, opredelitev šolskega prostora, določenega z aktom o ustanovitvi, v okviru katerega šola prevzema odgovornost za učence, organizacijska shema šole, prikaz organov upravljanja in strokovnih organov šole;
2. predstavitev programa: pregled predmetov, ki jih šola izvaja, ter prikaz števila ur teh predmetov po obveznem predmetniku, pregled fakultativnih predmetov, ki jih šola ponuja učencem, oblike diferenciacije, predmete, pri katerih jo šola izvaja, ter način izbire posameznih ravni zahtevnosti, program interesnih dejavnosti in šole v naravi, druge dejavnosti, ki jih šola izvaja, pregled izbirnih predmetov, ki jih šola ponuja, in način izbire teh predmetov, načine preverjanja znanja ob koncu vzgojno-izobraževalnih obdobj;
3. prikaz organizacije dela šole: šolski koledar za tekoče šolsko leto, predstavitev strokovnih delavcev šole z navedbo predmetov, ki jih poučujejo, ter razporeditvijo razredništva, delovanje šolske svetovalne službe, delovanje šolske knjižnice, predstavitev učbeniškega sklada in možnosti izposoje učbenikov, program sodelovanja s starši, organizacijo jutranjega varstva, podaljšanega bivanja, dodatnega in dopolnilnega pouka ter izvajanje individualne in skupinske pomoči učencem, organizacijo šolske prehrane, podatke o izmenskem pouku, organizacijo prevozov in varstvo vozačev, dejavnosti in ukrepe šole za zagotavljanje varnosti učencev, seznanitev s predpisi o pravilih in dolžnostih učencev – priloga, ki jo pripravi ministrstvo, pristojno za šolstvo;
4. predstavitev pravil hišnega reda, ki veljajo za učence.

Pravilnik je začel veljati 1. septembra leta 1996. Za prvo publikacijo, izdano skladno s tem pravilnikom, je morala poskrbeti posamezna osnovna šola najpozneje do začetka šolskega leta 1997/98.

Šola je dolžna izdati publikacijo ali njena dopolnila vsako leto in jo (jih) najpozneje do konca septembra izročiti učencem oziroma staršem.

Navedena publikacija zaradi svoje vsebine in zbirnih podatkov vsekakor lahko rabi kot dopolnilo k letnemu delovnemu načrtu in z arhivskega vidika pomeni dokument trajne vrednosti, ki ga hrani šola. O hrambi in trajnosti publikacije pravilnik ne govori.

Pomanjkljivost prejšnjih pravilnikov glede načina nastajanja in hranjenja dokumentacije s stališča arhivske stroke je popravil Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli, ki je bil sprejet 18. marca letos (Ur. l. RS, št. 27/02)². Pravilniku iz leta 1999 sta bila dodana člen 1 a in člen 16 a (11 a). Prvi govori o načinu vodenja predpisane dokumentacije; ta se lahko vodi v obliki izpisa na papir ali elektronsko. Omenjeni člen zahteva, da šola, ki vodi dokumentacijo v elektronski obliki, hrani rezervne kopije tako v elektronskem mediju kot tudi v izpisu na papir. Člen 16 a (11 a), pa pravi: "Ne glede na roke shranjevanja, določene s tem pravilnikom, je šola dolžna v rokih in po navodilih pristojnega arhiva odbrati gradivo iz šolske dokumentacije, ki je arhivskega pomena.

Dokumentacijo, ki jo šola trajno hrani, in dokumentacijo, ki jo hrani kot arhivsko gradivo do izročitve pristojnemu arhivu, mora šola arhivirati in varovati po predpisih o arhivskem gradivu in varstvu osebnih podatkov.

Šola lahko v soglasju z ustanoviteljem zagotovi in organizira arhiviranje in shranjevanje dokumentacije zunaj svojih prostorov, ali pa v skupnih prostorih za več šol na določenem območju."

Kot arhivisti moramo biti pozorni še na člen 16 b (11 b), ki govori o uničenju dokumentacije, ki vsebuje osebne podatke po preteku predpisanega roka hrambe: "Šola je dolžna zbrisati oziroma uničiti osebne podatke, vsebovane v šolski dokumentaciji, po preteku predpisanega roka hranjenja, tako da ni več mogoče ugotoviti njihove vsebine, oziroma jih ponovno uporabljati."

Glede na osebne izkušnje "na terenu" moram opozoriti na to, da je zadeva zelo nujna in je potrebno takojšnje ukrepanje arhivov, kajti v iskanju novih prostorov za razširjeni obseg pouka in na podlagi obravnavanih pravilnikov in navodil bi se lahko zgodilo, da bi romali v uničenje dokumenti, ki zaradi spremembe političnega sistema in reorganizacije poslovanja ne nastajajo več in jih zato tudi navedeni predpisi ne navajajo, so pa pomembni za znanost in kulturo ter imajo status arhivskega gradiva – glej Tipski seznam arhivskega gradiva osnovnih in srednjih šol.³

Dolžnost arhivov je, da na to dejstvo opozorijo šole, izdajo znova navodila za odbiranje arhivskega gradiva ob pomoči navedenega tipskega seznama in tako poskrbijo, da se ne bodo uničili arhivski dokumenti. To je naloga predvsem arhivov, ki so se dolga leta ukvarjali – ali se še

² V istem uradnem listu sta izšla dva Pravilnika o spremembah in dopolnitvah pravilnika o dokumentaciji v osnovni šoli, in sicer pod št. 1165 in 1166, v nadaljevanju navajam v oklepaju podatke iz Pravilnika pod št. 1166.

³ Mag. Vladimir Žumer, nav. delo, str. 187-189.

ukvarjajo – s prostorskim problemom in zelo zastajajo s prevzemanjem arhivskega gradiva, ne samo šol, ampak tudi drugih ustvarjalcev.

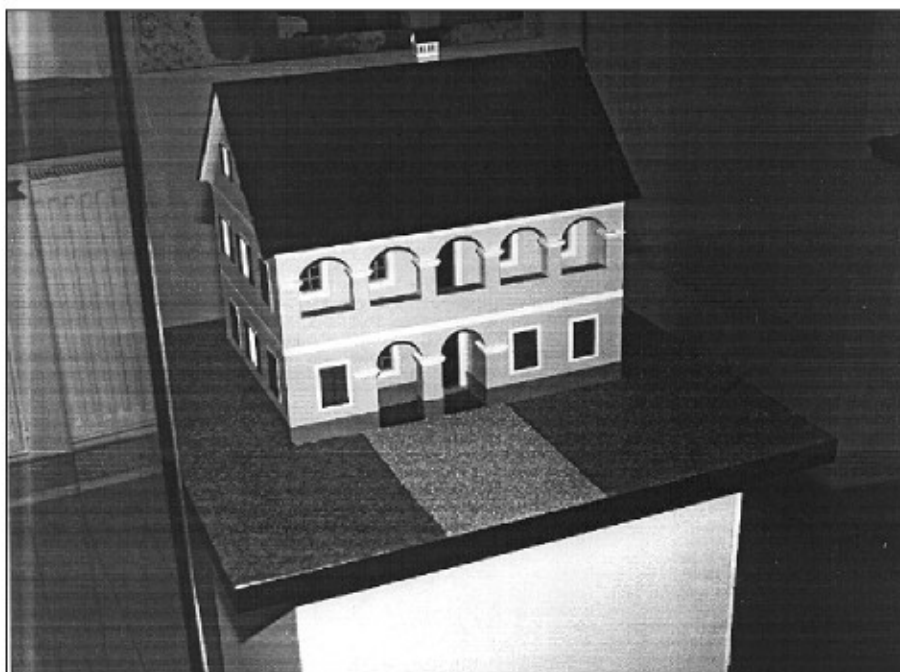
Kot drugo moramo proučiti gradivo, ki nastaja na šolah, in narediti seznam dokumentarnega gradiva, ki ima lastnost arhivskega gradiva. Glede na navedene predpise namreč hrani šola – če pustimo tisto, ki jo hrani kot trajno ob strani – pet let dokumentacijo, o kateri bi vsekakor morali razmišljati kot o arhivskem gradivu: to so zapisniki sej strokovnih aktivov, zapisniki sej sveta staršev in morebiti tudi zapisniki sej oddelčnih svetov staršev.

Komisija za proučevanje strokovnih vprašanj na področju gradiva družbenih dejavnosti, vzgoje in izobraževanja, družbenopolitičnih organizacij, zdravstva, kulture in nerazvrščenega gradiva Zgodovinskega arhiva Celje, v sestavi: mag. Ivanka Zajc–Cizelj, arhivska svetovalka, Hedvika Zdovc, prof., arhivska svetovalka, in mag. Aleksander Žižek, arhivski svetovalec je, ob navzočnosti direktorja Zgodovinskega arhiva Celje Bojana Cvelfarja, prof., na seji 10/9-2002 obravnavala predlog dokumentarnega gradiva osnovnih šol, ki naj bi imelo status arhivskega gradiva, in se strinjala, da se kot arhivsko gradivo obravnavajo te kategorije, z obravnavanimi Pravilniki predpisanega gradiva:

1. matična knjiga, v katero se vpisujejo podatki o učencih in njihovem šolanju od vstopa do

- konca šolanja v osnovni šoli, oziroma do prestopa ali prešolanja učenca na drugo šolo; matično knjigo lahko vodijo tudi podružnice, vodi se na predpisanem obrazcu;
2. šolska kronika, v katero se po kronološkem vrstnem redu vpisujejo pomembnejši dogodki šole;
3. letni delovni načrt šole, v katerem se določijo vsebina, obseg in razporeditev vzgojno-izobraževalnega in drugega dela skladno s predmetnikom in učnim načrtom ter obseg, vsebina in razporeditev razširjenega programa, ki ga izvaja šola;
4. publikacija o osnovni šoli (vsebina je razvidna iz prejšnjega izvajanja);
5. letno organizacijsko poročilo, v katero se vpisujejo splošni podatki o šoli ter podatki o obsegu in organizaciji pouka ter drugega vzgojno-izobraževalnega dela, vodi se na predpisanem obrazcu;
6. zapisniki sej učiteljskega zbora, oddelčnih učiteljskih zborov in strokovnih aktivov;
7. zapisniki sej sveta staršev šole;
8. zapisniki sej sveta šole.

Pri navedenem seznamu gre le za gradivo, ki je predpisano s Pravilnikom o dokumentaciji v osnovni šoli, Pravilnikom o publikaciji o osnovni šoli in Pravilnikom o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli.

*Maketa stanovanjske hiše Miha Romiha v Zagorju.
Z razstave Od načrta do stavbe Zgodovinskega arhiva Celje*

Leopold Wiser, *Prospekt Brega pri Ljubljani*, 1760-65.
Z razstave *Stara Ljubljana - mesto trgov*. Mestni muzej Ljubljana

Levstikov trg (cerkev sv. Jakoba), razglednica, 1900. Marijino znamenje so leta 1870 obnovili in predstavili južno od cerkve. Podrta zgradba stare Redute, pred zgraditvijo nove dekliske šole (danes Osnovna šola Frana Levca). Z razstave *Stara Ljubljana - mesto trgov*. ZAL, LJU 342, Fototeka, G1 007 001

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 519.662

Tabele logaritmov in druge matematične knjige, ki jih je Vega uporabljal med študijem v Ljubljani

STANISLAV JUŽNIC

Uvod

Poldrugo stoletje pred Vegovim rojstvom sta Joost Bürgi (1552-1632) in John Neper (Napier, 1550-1617) prva pisala o logaritmih. Oba sta si želela predvsem olajšati delo astronomom. Mehanik samouk Bürgi je zelo dobro vedel, za kakšno tlako gre, saj je v Pragi pomagal Keplerju pri računanju. Logaritmi so podvojili življenjsko dobro astronomov, posebno pri preračunavanju trigonometričnih funkcij. Podobno kot Vega dve stoletji pozneje, je tudi Bürgi uporabljal matematiko v balistiki.

Škot Neper je bil že star mož, ko ga je na njegovi graščini obiskal londonski profesor Henry Briggs (1561-1630). Po Neperjevem nasvetu je objavil preglednice desetiških logaritmov celih števil. Znamenito posmrtno izdajo Briggsovih logaritmov je izdal nizozemski matematik in knjigar Vlacq.

Vlacq je takoj spoznal, da se obeta dober posel. Logaritmovnike je tiskal obenem v več jezikih v nakladah po tisoč izvodov. Bili so dobro sprejeti in večkrat ponatisnjeni. Dodatni zaslužek je navrgla "žepna" izdaja za poslovneže in znanstvenike. Leta 1721 so jo jezuiti prevedli v kitajščino in po njej poučevali cesarja v Pekingju.

Vlacqovo delo je bilo zadetek v polno po poslovni in po strokovni plati. Naselil se je v Londonu in tam odprl knjigarno. V nasprotju z mlajšima Boylom in Newtonom je podpiral kraljevo stranko, vendar se je pred grozečo državljansko vojno raje preselil v Pariz in nato domov na Nizozemsko. Drugače od poklicnega vojaka Vege se je Vlacq izogibal duhu smodnika.

Prve preglednice logaritmov v Ljubljani

Ob iznajdbi logaritmov se je začel pouk v vseh šestih gimnazijskih razredih jezuitskega kolegija v Ljubljani. V naslednjih desetletjih se je izšolalo dovolj Ljubljančanov, da je postalo mesto po koncu tridesetletne vojne zanimivo za

večjo ponudbo matematičnih knjig. Najstarejši popis matematične literature je jeseni leta 1678 natisnil knjigar Mayr v prvem ljubljanskem knjižnem katalogu. Ob odprtju svoje tiskarne in knjigarne je ponudil približno dva tisoč petsto različnih razmeroma novih knjig, med njimi 2 odstotka matematičnih in astronomskih. Seveda ni ponujal Keplerjevih ali celo Galilejevih kopernikanskih knjig, ki niso bile dovoljene v katoliški Ljubljani. Ljubljančani so pri njem lahko kupili dve manj izpostavljeni Keplerjevi deli.¹

Kepler je hitro sprejel izum logaritmov. Sestavil je preglednice logaritmov celih števil in jih objavil leta 1624. Tri leta pozneje je tabele z logaritmi kosinusov dodal k podatkom o gibanju planetov in dopolnjenemu zemljevidu zvezd Tycha Braheja (1546-1601). Tabele je imenoval po cesarju Rudolfu II. (1552-1612), posvetil pa jih je tudi Tychu.

Keplerjeve preglednice položajev planetov so nadomestile Pruske tabele, ki so jih prav tako imeli ljubljanski jezuiti. Rudolfinske preglednice so šteje skoraj šeststo strani, zato so jih tiskali kar devet mesecev. Kepler je pri preračunavanju leg planetov prvi uporabil logaritme za astronomske namene. To je bila sploh prva pomembnejša uporaba logaritmov. Zato je na naslovni risbi levo od srede kupole hrama postavil muzu Logaritmiko, ki je ponazarjala izum nove računske metode za reševanje znanstvenih problemov.

Mayr je Rudolfinske tabele ponujal Ljubljančanom osem desetletij po Keplerjevem odhodu iz Gradca in iz dežel, poseljenih s Slovenci. Knjiga je bila seveda kopernikanska, saj je Kepler že v skici nakazal dotrajanost razpokanega Ptolomejevega stebra. Morda jo je zato Mayr prodajal kar pod imenom Rudolfinske tabele, brez omembe Keplerja. Ljubljanski jezuiti so jo verjetno nabavili šele po Vegovem rojstvu, ko so po Boškovičevem posegu v katoliških deželah dovolili pisanje o resničnem gibanju Zemlje.

¹ Kepler, 1625; Kepler, 1627; Mayr, 1678, 79, 91.

V končni umetniški obdelavi je bila Keplerjeva skica nekoliko spremenjena, saj so popravili razpoke na Ptolomejevemu stebri. Tycho in Kopernik sta seveda podpirala povsem nova stebra. Najzanimivejša muza je bila Logaritmika, ki je držala v rokah dve različno dolgi ravnili z logaritmskima meriloma. To je bila zgodnja različica znamenitega "rehnšibra", ki so ga Angleži prvič uporabili pet let pred natisom Keplerjeve knjige. Zdi se, da je simpatična muza Logaritmika z daljšo palico nekoliko zbadala cesarskega orla in ga tako spodbujala k bljuvanju zlatnikov. Nekateri bolj redki cekini so padali celo na mizo, ob kateri je sedel Kepler čisto spodaj in računal ob siju sveč. Kepler je bil znamenit pisec horoskopov in tudi ta prerokba se mu je dobro obnesla. Nekaj mesecev po natisu tabel je Rudolfov naslednik cesar Ferdinand II. (1578-1637) Keplerja bogato obdaroval ob njegovem obisku v Pragi.

Rudolfinske preglednice in z njimi Keplerjeve logaritme so astronomi in mornarji uporabljali več kot sto let, vse do Vegove dobe. Keplerjeva muza Logaritmika je bila prava lepota. Zato ni čudno, da je poldrugo stoletje po Keplerju omrežila še Vego.

Poleg Keplerjevih Rudolfinskih preglednic z logaritmi je Mayr ponujal tudi njihove popravke v prvi knjigi o astronomiji, napisani z žensko roko Marije Kunic.² Tako je Ljubljana že zelo zgodaj spoznala uspešno matematičarko, kar je vzbudilo zanimanje za znanost pri damah v tedanjih ljubljanskih salonih.

Marija Kunic (Cunitz, † 1664) se je rodila v poljski Sleziji. Študirala je jezike in si dopisovala z astronomom Heveliusom iz Gdanska. Ko je dopolnila devetnajst let, je njeno mesto obiskal sloviti nemški matematik Elias von Love. Z njim se je po očetovi smrti poročila, seveda tudi zaradi njegovega pristranskega priimka.

Marija ni hotela izdelati horoskopa za poljskega kralja, kar bi njen vzornik Kepler gotovo storil. V vojni vihri je požar uničil vse njeno imetje, razen rokopisa knjige s popravki Rudolfinskih preglednic. Ko se je tridesetletna vojna nekoliko vnesla, se je Marija preselila na deželo in pozneje na posest poljskih princev blizu Varšave.

Mayr je Ljubljančanom ponujal tudi pisma Keplerjevega prijatelja Wilhelma Schickarda (1592-1635).³ Schickard je bil sprva luteranski pridigar, nato pa profesor matematike in astronomije na univerzi v Tübingenu. Za Keplerja je sestavil prvo mehansko računalno. Z njim je lahko sešteval in odšteval, medtem ko je množil in delil ob pomoči preglednic. Napravo je uničil požar, še preden jo je Kepler lahko uporabil.

Pri Mayru je bilo mogoče kupiti le Keplerjeve in Kunicine preglednice logaritmov. Čeprav so

bili logaritmi znani že več osem desetletij, je bilo v Ljubljani bržkone premalo astronomov, da bi se izplačalo prodajati logaritmovnike, denimo najbolj uporabljane Vlacqove. Ljubljanski trgovci so pri svojih računih shajali brez logaritmov.

Mayr je Ljubljančanom prodajal še druge knjige pomembnih raziskovalcev logaritmov. Med njimi je bil belgijski jezuit Grégoir de Saint Vincent (1584-1667),⁴ ki je študiral matematiko pri Claviusu v Rimu. V Pragi je napisal razpravo o kvadraturi kroga, gotovo tudi pod vplivom srečanja s Keplerjem, ki je prav tedaj prišel v Prago po zaslužen plačilo za svoje Rudolfinske tabele. Claviusov naslednik, jezuitski cenzor Christoph Grienberger (1564-1636), ni dovolil objave Saint Vincentove knjige zaradi matematičnih napak. Med pogajanji so švedski protestanti napadli Prago, Saint Vincent pa je pobegnil na Dunaj. Več kot tisoč strani neobjavljenega rokopisa je moral pustiti doma, da si je rešil golo življenje.

Saint-Vincent se je vrnil v rodno Belgijo in postal profesor matematike na univerzi Louvaine. Po Grienbergerjevi smrti je dal svoje zapiske prepeljati iz Prage in jih natisniti. Za naslovnico si je privoščil najbolj fantastično alegorijo v zgodovini matematike. Kazala je Arhimeda, kako riše skico za svoj dokaz ploščine kroga. V ozadju sta bila Evklid in Neptun ob geslu "še naprej" mimo Heraklejevih stebrov, ki sta omejevala plovbo (in kvadraturu kroga) v antiki.

Podobno kot Grienberger je tudi Huygens našel napako pri integriranju v Saint Vincentovi kvadraturi kroga. Pomota je pokvarila Saint-Vincentov ugled, vendar so njegovo knjigo vseeno veliko brali. Z geometrijskimi prijemi je odkril imenitne lastnosti logaritmov in utemeljil poznejše računanje logaritmov z vrstami. Zapisal je povezavo med naravnimi logaritmi in hiperbolo, s katero še danes definiramo logaritem.

Preglednice logaritmov v Vegovi šolski knjižnici

Četrto stoletje po odprtju Mayrove knjižarne so v Ljubljani svečano odprli višje študije. Največ sodobnejših knjig o astronomiji in matematiki so ljubljanski jezuiti dobivali z Dunaja, Pariza, Nizozemske in Bologne. Med njimi je bila matematika bolonjskega profesorja Bettinija, ki so jo nabavili takoj po začetku višjih študijev.

Jezuit Bettini si je dve desetletji po Keplerju že precej sodobneje zamislil gmotno podporo šolam. Bogati princ je prinesel učitelju skrinjo zlatnikov, ta mu pa z roko kaže svoje študente, ki se pridno učijo. Vegova ljubljanska šola je bila podobna Bettinijevi. Ko se je vpisal v prvi letnik višjih študijev, so jezuitski red sicer razpustili, vendar profesorjev matematičnih predmetov niso zamenjali, saj drugih ni bilo na razpolago.

² Mayr, 1678, 72.

³ Mayr, 1678, 89.

⁴ Mayr, 1678, 92.

Ob koncu Vegovega prvega letnika višjih študijev je požar uničil večino knjig v šolski knjižnici. Pred ognjem so rešili približno tisoč del, med njimi desetino o fiziki, astronomiji in matematiki. Dve tretjini ohranjenih knjig so popisali čez osem mesecev, preostale pa pozneje.⁵ Tako imamo natančen pregled nad šolskimi knjigami, s katerimi se je Vega med popisom pripravljajal za končni izpit. Pri izpitu je moral odgovarjati tudi na vprašanja o logaritmih, ki so mu desetletje pozneje prinesli nesmrtno slavo. Katere tabele logaritmov je Vega uporabljal v Ljubljani?

Po Keplerjevih Rudolfinskih tabelah so bile najstarejše preglednice logaritmov v Vegovi šolski knjižnici objavljene v "Matematičnem svetu" francoskega jezuita Dechalesa. Knjigo so goriški jezuiti podarili ljubljanskim kolegom. Ima najstarejši datiran jezuitski zapis med matematičnimi knjigami iz Vegovih šolskih dni.⁶

Dechales je najprej navedel pravila za računanje logaritmov. Nato je zapisal preglednice sinusov, tangensov in sekansov ter njihovih logaritmov. Končno je objavil še logaritme celih števil. Sprva je bil misijonar v Turčiji, nato pa je poučeval v Lyonu, Marseillesu in Torinu.

Vega je v šolski knjižnici uporabljal preglednico logaritmov jezuita Schotta, ki je ob razlagi pravil za računanje objavil še logaritme števil do tisoč.⁷ Schott je bil najpogostejši pisec v Mayrovi ponudbi, več njegovih del pa so nabavili tudi ljubljanski jezuiti.

Ljubljanski profesor matematike Bernard Ferdinand Erberg (1718-1773) je kmalu po Vegovem rojstvu nabavil pol stoletja staro Trigonometrijo s preglednicami logaritmov jezuita Goodena, profesorja matematike na angleškem kolegiju v Liegeu.⁸ Gooden je objavil tabele sinusov, tangensov in njunih logaritmov ter naravne logaritme celih števil. Nadaljeval je vrsto odličnih angleških matematikov in fizikov v Liegeu, ki so bili kot jezuiti pregnani iz protestantske domovine.

Leta 1768 je ljubljanski profesor matematike Jožef Kauffmann (1725-1791) za šolsko knjižnico najprej nabavil Vegovega najljubšega avtorja Eulerja. Zbirko je naslednje leto dopolnil z novo izdajo Vlacqovih preglednic, ki so Vega vzbudile k pisanju logaritmovnikov.⁹ Vega je imel Vlacqa kot svojega predhodnika. Ljubljanska licejska knjižnica je hranila štiri različne Vlacqove logaritmovnike. Dva izmed njih so dobili iz knjižnice župnika Ivana Dizme Florjančiča de Grienfelda (1691-po 1757), ki je logaritme uporabljal pri svojih matematičnih, astronomskih

in kartografskih delih. Malo pred Vegovim rojstvom je blizu Vegovega rojstnega kraja opremil zvezdarno in napisal svoj lastni logaritmovnik. Zgledoval se je po Keplerju in dodal navodila za uporabo, vendar dela ni natisnil.

Logaritme so uporabljali tudi pisci astronomskih knjig. Profesor Erberg je nabavil nemški prevod astronomskih preglednic pariškega akademika De la Hira. Hire je objavil logaritme razdalj med posameznimi planeti. Matematik B. F. Erberg je gotovo svetoval svojemu sorodniku baronu Erbergu, da je nabavil poznejši latinski prevod Hirevih preglednic za svojo ljubljansko knjižnico.

Vlacq, Kepler in Gooden so poleg preglednic logaritmov objavili logaritme kotnih funkcij. Ob koncu Vegovih študijev so bile, razen Vlacqove, vse ohranjene tabele logaritmov iz Vegove šolske knjižnice že razmeroma stare. Razen Keplerja in Vlacqa so vse druge preglednice objavili jezuiti. Ti so organizirali skoraj četrtino astronomskih observatorijev, ki so delovali sredi 18. stoletja. Zato so logaritmovnike tiskali za svoja lastna astronomska opazovanja in za svoje študente.

Matematične knjige v ljubljanskem jezuitskem kolegiju

Vega je obiskoval študije pri ljubljanskih jezuitih med letoma 1767 in 1775. 28. 6. 1774 je požar močno poškodoval knjižnico nekdanjega jezuitskega kolegija. Iz pogorišča so rešili 637 knjig, in jih popisali osem mesecev pozneje.¹⁰ Nekaj sto knjig z ekslibrisi ljubljanskih jezuitov tedaj niso popisali.

Ohranilo se je enaintrideset jezuitskih knjig, katerih naslovi so omenjali matematiko. Razvrstili smo jih po knjižničnih številkah (J) iz popisa leta 1775, ki so še danes vidne na platnicah knjig. Zapis smo dopolnili s polnim imenom avtorja, datumom in krajem rojstva, vstopa v jezuitsko družbo ter smrti. Zapisali smo točen naslov dela z letom izdaje in morebitnimi ponatisi. V oklepaju smo navedli signaturo licejske knjižnice, ki se uporablja še danes. V narekovajih smo prepisali jezuitski ekslibris:

J-420. Christophorus Clavius (* 1537 Bamberg; SJ 1555 Rim; † 6. 2. 1612 Rim), Evklid (* okoli 325 p. n. š. Aleksandrija; † okoli 287 p. n. š.). 1607. *Elementorum libri XV. Accesit liber XVI de solidorum regularium cuiuslibet intra quodlibet comparatione. Omnes perspicuis demonstrationibus, accuratisque scholiis illustrati: nunc quarto editi, ac multarum rerum accessione post primam editionem locupletati. Auctore Christophoro Clavio Bambergensi e Societate Jesu. Francoforti: Nicolai Hoffmann, Jonae Rhodi. (NUK-624). 1: Euclidis posteriores libri sex a X. ad XV. Romae: Vincentium Accoltum. 2: 1589.*

⁵ Verzeichnis der vom Feuer geretteten Bücher des gewesten Collegii S.J. 1. 3. 1775. Rokopisni oddelek NUK, 31/83.

⁶ Dechales, 1674.

⁷ Schott, 1699.

⁸ Gooden, 1704.

⁹ Vlacq, 1768.

¹⁰ Verzeichnis, 1775.

Euclidis posteriores lib. IX. Rim: Bartholomaeum Grassium. 3: 1591, 4: 1603, 6: 1612. "Biblioth. Philosoph. Labac. Collegii Sotcis Jesu Catalogo Inscriptus 1757".

J-431. Claude François Millet Dechales (* 1621 Chambéry 100 km vzhodno od Lyona; SJ 1636; † 28. 3. 1678 Torino). 1674. R.P. Claudii Francisci Milliet Dechales Camberiensis e Societate Jesu *cursus seu mundus mathematicus universam mathesin tribus tomis complectens Euclidis libros octo, arithmeticae, Theodosia sphaerae, trigonometriae. Geometriam practica, mechanica, statica, geographiam universalem, tractatum de magnete, architectura civile & artem tignariam*.¹¹ Trije deli. Lyon: Anissoni. (NUK-4209). 2: 1690 v štirih delih. "Bibliotheca Philosophica Goritia Inscriptus 1678. A dicto Collegio postem censui, ac catalogo collegii Sotcis Jesu Labaci inscriptur ipsor".

J-432, J-433. Francesco Tertio de Lana S.J. (Terzi, * 13. 12. 1631 Brescia; SJ 1647 Rim; † 26. 2. 1687 Rim).¹² 1684, 1686, 1692. *Magisterium Naturae et Artis. Opus Physico-Mathematicum P. Francisci Tertii de Societatis Jesu Brixielensis*. I, II. del: Brescia: Ricciardi. III. del: Parma. (W-1411; NUK-8461). "S. J. Labaci 1752".

J-437, J-450. Christian Wolff (* 1679 Breslau; † 1754). 1746-1753. (*Der*) *Anfangs-Gründe aller Mathematischen Wissenschaften*. 4 Bände. 2. izdaja. Halle und Magdenburg (W-1406; NUK-4136). 1: 1710 (Halle, Frankfurt, Leipzig: Renger); 7: 1757; 1973 (Hildesheim: Olms).¹³ "Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labac. S. J. 1756".

J-438, J-451, J-436. Wolff. 1740-1743. *Elementa matheseos universa*. Geneve: Gosse. (I del Geneve 1743 (NUK-4240); I. in V. del Geneve: Marcus Michael Bosquet et Socios 1733 (NUK-4049); II-IV. del (NUK 4049); II. in V. del Halle: Regeniana 1741-1742 (NUK-4073). 1: Halle 1715. "Ex libris in usum P. Bernardini Erberg Coll. Lab. S. J. prof. mathes".¹⁴

J-430. Abbé Nicolas Louis de Lacaille (* 1713 Rumigny; † 1762 Pariz). 1757. *Lectiones Elementares Astronomiae, Geometriae et Physicae*. Viennae, Prague. (NUK-4211). Dodatek Dunaj-Praga-Trst: Trattner. 1762 (NUK-4246).¹⁵ 1: *Leçons élémentaires d'astronomie, géométrique et physique*. Paris 1746. *Nouvelle édition, revue corrigée et augmentée*. Paris: Guccrin, Delatour. 1764. (NUK-4333).

J-439. Jacques Ozanam (* 1640; † 1717). 1723. *Récréations mathématiques et physiques qui contiennent plusieurs problèmes d'arithmétiques, de géométrie, de musique, d'optique, de gnomonique, de cosmographie, de mécanique, de pyrotechnique, & de physique avec un traité des horloges élémentaires par seu M. Ozanam, de l'Académie Royale des sciences & professeur en mathématique*. Nouvelle édition, revue corrigée & augmentée, a Paris. Tome 1-4. (NUK-4384). 1: 1694 (Paris). "Inscr. Catal. Bibl. Philos. Colleg. Labaci S.J. 1754. Ex Libris ad Usum P. Bernardini Erberg".

J-440. Fortunatus Brixianus (a Bixia, Girolamo Ferrari, * 1701 Brescia; † 1754). 1738. *Elementa mathematica in quatuor Tomos digesta*. Tomus I. *Algebrae Synopsis*, generalem proportionum doctrinam, ac utriusque progressionis theoriam, & praxim continens. T. II. in quo linearum atque planorum symptomata demonstrantur. T. III. *Geometriam solidorum* continens. T. IV. In quo sectionum canicorum, solidorum ex earum revolutione genitorum, ac figurarum isoperimetrarum symptomata demonstrantur, precipuae elementaris Geometriae Problemata resolutur. Brescia: Rizzardi. (NUK-12070). "Bibliotheci Philosophici Colleg. Labaci 1751".

J-443. Philipp Steinmeyer (Philemon, * 1710; SJ; † 1797). 1766. *Epitome elementorum matheseos universae. Pars quarta, complectens sphaerica cum trigonometria sphaerica, astronomiam, et geographiam. Pars quinta, complectens chronologiam, gnomonicam pyrotechnicam, architectonica militarem & civilem, modum progrediendi a tenere aetate in studio natheseos ac indicem* Conscripta a Augustae P. Philippo Steinmeyer S. J. cum facultate Vindel, Friburgi Brisg.: Ign. & Ant. Wagner. (NUK-4784). "Bibl. Phi. Collegi Lab. S. J.".

J-447. Federico Sanvitali (Sanvitali, * 1704 Brescia; SJ; † 1761). 1750. *Arithmetica Elementa Adolescentium matheseos studium ingredientium comodo explicata & demonstrata aucto. Friderico Sanvitali Societatis Jesu Presbitero*. Brescia: Jacob Turlon. (NUK-4140). "Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci 1758".

J-449. Antonio Genovesi (* 1712 Catiglione; † 1769 Neapelj). 1753. *Elementa Metaphysicae Mathematicum in Morem adornata ab Antonio Genuensi in Regia Naepolitana Academia Ethices Professore*. Editio altera Veneta ad Instar Novissime Napolitanae. Venetiis: Thoma Bettinelli. (NUK-5131). "Inscr. Cat. Bibl. Phil. Coll. Lab. S. J. 1754". Na hrbtnu platnic: "Genuensis Mateaphysicae Tom. I. & II. Bibl. Phil. Lab. S. J.".

J-455. Maximilian Hell (Höll, * 15. 5. 1720 Schemnitz (Banská Štiavnica); SJ 18. 10. 1738 Trenčín; † 14. 4. 1792 Enzerstorf).¹⁶ 1755. *Elementa Mathematica Naturali Philosophia ancil-*

¹¹ Ars tignorija je bila umetnost opremljanja sob (Cantor, 1901, 3: 16).

¹² Poggendorff, 1898, 1: 1363.

¹³ Lind, 1992, 389.

¹⁴ Bernard Ferdinand Erberg (* 20. 5. 1718 Ljubljana; SJ 27. 10. 1734 Gradec; † 1773 Krems).

¹⁵ Vezano z optiko istega avtorja, oboje brez jezuitskega ekslibrisa.

¹⁶ Stoeger, 1855, 128-129.

lantia, ad praefixam in scholis normam concinata. P. Maximiliani Höll. Claudiopolo. Pars I: Elementa Arithmeticae Numericae et literatis seu algebra, ad praefixa in scholis nostris normam concinati. (W-1324; NUK-4315). 2: 1761 (Viennae); 3: 1762 (Viennae). "A Francisco Antonio de Breckerfeld. 1771 Leopoldo dono datus est iste".¹⁷

J-456. Johann Bernhard Wiedeburg (* 1687; SJ; † 1766). 1726. *Einleitung zu der Mathesi darinn der Grund zu der Buchstaben=Rechnung, Geometria curvarum, analysi endlicher und unendlicher Grössen, Trigonometria sphaerica und astronomischen Rechnung vor Anfänger auf das deutlichsten gelegt von Joh. Bernhard Wiedeburg der mathematischen Wissenschaften Prof. Publ. Ord. und der. Hoch fürstl. Alumnorum inspector auf der universitat Jena. Jena: Joh. Meyers Seel. Wittwe. (W-1403; NUK-4133). "Ekslibris ad Usus P. Bernardini Erberg. (Z drugacno pisavo:) Inscr. Bibl. Col. Lab. S.J. Soc. Lub. Prof. mathes".*

J-488. Rudjer Josip Bošković (* 1711 Dubrovnik; SJ 1725 Rim; † 1787 Milano). 1755. *De litteraria expeditione per pontificam ditionem ad dimetiendos duos meridiani gradus et corrigendam mappam geographicam iussu, et auspiciis Benedicti XIV Pont. Max suscepta a Patribus Societ. Jesu Christophoro Maire et Rogerio Josepho Boscovich. Romae. (NUK-4243). 2: 1757 (Bononiae); 3: 1776 (Viennae). Dopolnjeni francoski prevod: *Voyage astronomique et géographique. Paris 1770. "Insertur Catalogo Bibliotheca Philosophica Coll. Labaci S. J. 1758. A S. Bernardino Erber".**

J-558. Kaspar Schott (Gaspar, * 1608 Köninghofen pri Würzburgu; SJ 1627 Würzburg; † 1666 Würzburg).¹⁸ 1699. *Cursus mathematicus, sive absoluta omnium mathematicarum disciplinarum encyclopaedia, in libros XXVIII. digesta, eoque ordine disposita, ut quibus vel mediocri praeditus ingenio, totam Mathesin a primis fundamentis proprio Marte addiscere possit. Opus desideratum diu, promissum a multis, a non paulis tentatum, a nullo numeris omnibus absolutat. Accesserunt in fine Theoremes mechanicae novae additis Indicibus locupletissimis. Francoforti: Ad Moenum Sumpt. Joanis Martini Schönwetteri. (NUK-4217). 1: 1661 (Herbipoli). Skrajšana izdaja. 1725, 1737. *Compendium arithmeticae practicae generalis, ex Cursu Mathematico. Zagreb.*¹⁹*

J-605. Schott. 1677. *Magia Universalis Naturae et Artis sive Recondita Naturalium & Artificium Rerum Scientia, cuius Ope. per Variam Applicationem Activarum cum Passivis, Admirandorum Effectivum Spectacula, abditarumque Inventionum Miracula ad Varios Humania Vitae Usus er. Opus Quadripartiti Continet I Optica. II Acoustica. III Mathematica. IV Physica. Bibliopolae Francofurtensis. (NUK-8525). 1: 1657-1659 (Würzburg: Henrich Pigrin (I), J. Hertz (II, III), Sumpt. Joannis Godefridi Schönwetteri (IV)); 2: 1671 (Bambergae: Joh. Martini Schönwetter).*

J-597. Andréas Tacquet (* 23. 6. 1612 Antwerpen; SJ 1629 Antwerpen; † 22. 12. 1660 Antwerpen). 1669. *Opera Mathematica R.P. Andreae Tacquet Antverpiensi e Societ. Jesu Demonstrata et Propugnata a Simone Laurentio Veterai ex comitibus Montis Calvi in collegio Societatis Jesu Lovanii anno 1668 Mense Novem. Opera Cylindrica et Annularia V Libris Comprehensa nec non: Dissertatio Physico-Mathematica de Cerculorum Volutionibus. Atverpiae: Jacob Meorsi. (NUK-4031). "Bibliothec. Philosophica catalogo collegii Societatis Jesu Labaci inscriptis Anno 1706".*

J-610. Mario Bettini (* 1582 Bologna; SJ; † 1657 Bologna). 1645. *Apiaria Universae Philosophiae Mathematicae in quibus paradoxa et nova pleraque machinamenta... Bononiae: Io. Baptistae Ferronij. (NUK-4032). 1: 1642, 3: 1654, 4: 1660. "Bibliotheca Philosophici Labacensi Collegii Societatis Jesu Catalogo Inscriptus 1707".*

J-617. Johann Gottfried Jugel (* 1707; † 1786). 1773. *Geometria subterranea oder unterirdische Messkunst der Burg= und Grubengebäude, insgemein die Markscheidekunst genannt zum besten derer, die sich dieser Wissenschaft wiedmen wollen nach einer sechs und dreisigjährigen bemühung in drei Theilen herausgegeben; von Johann Gottfried Jugel neue verbesserte Ausgabe mit vielen dahin einschlagenden, und noch nie entdecken bergwerks Wissenschaften vermehret mit den hierzu nöthigen Kupferstichen. Leipzig: Johann Paul Rauss. (NUK-11135).²⁰ "Bibl. Phil. Coll. S.J.".*

J-624. Erasmus Frölich (Froelich, * 1700 Gradec; SJ 1716; † 1758 Dunaj). 1746. *Introductio Facilis in Mathesin: conscripta ad usum tironium philosophiae provinciae Austriae Soce-tatis Jesu cum privilegio. Prostat. Viennae: Kaliwoda. (NUK-4114). "Coll Vienn. S. J. professori. Matheseos in usu disc(i)plos".*

J-628. Bernhard Varen (Bernhardus Varenius, Burnhär'des Vere'nees, 1622-1650). 1650. *Bernhardi Varenii med. d. Geographia generalis, in qua affectiones generales telluris explicantur, summa cura quam plurimis in locis emendata, & XXXIII schematibus novis, 5re incisus, una cum*

¹⁷ Franc Anton pl. Breckerfeld (1740-1806) s Starega gradu pri Novem mestu je podedoval matematične spise tudi po svojem očetu Janezu Žigi pl. Breckerfeldu (1689-1760) (SBL, 1925-1932, 1: 57). V licejski in Erbergovi knjižnici so Hellovo Matematiko označili z naslovom njenega prvega dela *Elementa Arithmetica*.

¹⁸ Poggendorff, 1898, 2: 838.

¹⁹ Dadić, 1982, 1: 260, 2: 66.

²⁰ Dvojnik brez jezuitskega ekslibrisa NUK-7911.

tabb. aliquot quae desiderabantur aucta & illustrata. (NUK-21466). Newtonova izdaja. 1672. *Geographia generalis...* Ab Isaaco Newton Math. Prof. Luciano. Cantabrigiae: Joann Hayes, Henric Dickinson. Ponatisa Newtonove izdaje: 1681. Editio secunda auctior et emendatior. Cambridgae; 3: 1712.

J-629. Jacob (James) Gooden (* 1670 Denbigshire; SJ 1689 Watten; † 1730 St. Omer). 1704. *Trigonometria Plana et Sphaerica cum selectis ex Geometria et Astronomia problematis. Accedunt Sinuum Canones, & ex Euclide propositiones magis necessariae auctore R. P. Jacobo Gooden Societatis Jesu, in collegio Anglorum Leodii Matheos Professore.* Leodii: Broncart. (NUK-4185). "Insc. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labac. S.J. 1758".

Giannbattista Benedetti (Benedictis, * 1530 Benetke; † 1590).²¹ 1595. *Io. Baptistae Benedicti Partii Veneti philosophi praestantissima speculationem libri in quo mira subtilitate haec tractatu continentur theoremata arithmetica de rationibus operationem perspectiva de mechanicis disputat de quibuspan placitis Arist. In quintum Euclidis libra Physica & Mathematica responsa per epistolas.* Venetis: Baretium Baretium & Socios. (NUK-4029). "Colegii Soctis Jesu Colego inscript in sua bibl. mathematic. No 1 Labaci bibliotheci philosophici".

Pieter van Musschenbroek (1692-1761). 1729. *Physicae experimentalis et geometricae, de magnete, tuborum capillarum vitreorumque speculorum attractione, magnitudine terrae, cohaerentia corporum firmorum dissertationes: ut et ephemerides meteorologicae ultrajectinae.* Lugduni (Leyden). (NUK-8458).²² 2: 1756 (Viennae: Trattner). "Inscriptus Catal. Biblioth. Philosoph. Collegii Labac. S.J. 1754". Na hrbtu: "Bibl: Phil: Lab: S.J.".

Federico Commandino (* 1509 Urbino; † 1675), Evklid. 1619. *Elementorum libri XV una cum scholiis antiquis a Federico Commandino Urbinate in latinum conversi, ac nuper a multis mendis, quibus antea scatebat (sic), vendicati. Illustrissimo P. D. Carolo Mediceo S.R. e card ac principi amplissimo dicati.* Pisauri: Flamini Concordiae. (NUK-4026). 1: *Euclidis elementorum libri XV, una cum scholiis antiquis. A Federico Commandino Urbinate nuper in latinum conversi, commentariisque quibusdam illustrati.* Pisauri: Camillus Francischinus, 1572. "Bibliothecae Philosophicae Labac. Collegii Soctis Jesu Catalogo Inscriptus 1757". Privezano brez ekslibrisa: Johannes Kepler (* 1571 Wiel der Stadt; † 1630 Regensburg). 1621. *Prodromus dissertationum cosmographicum continent mysterium Cosmographicum de admirabili proportione orbium coelestium: deque causis coe-*

lorum numeri magnitudinalis, motuumque periodicorum genuinis & propriis, demonstratum per quinque regularia corpora geometrica. Francoforti: Erasmus Kempfer, Godefrid Tampachi.

Paul Guldin (* 1577 St. Gallen; SJ; † 1643). 1635-1641. *Centrobaryca.* Viennae: Gregor Gelbhaar. (NUK-4028). "Bibliotheca Philosophica Labacensis Cillegii Societatis Jesu Catalogo Inscriptu Anno 1707".

Vlacq, Adriaan (Vlack, Vlaccius, * 1600 Gouda; † 1666). 1768. *Tabulae sinuum, tangentium, et secantium: Logarithmi sinuum, tangentium et numerorum ab unitate ad 10000. Cum methodo facillima, illarum ope, resolvendi omnia triangula rectilinea et sphaerica, et phrimas quaestiones astronomicas. edit. nova et emend. a Joh. Jac. Hentschio.* Fracofurti. Lipsiae: Fleischer. (NUK-4382). "Bibl. Philos. Coll. Labac. S. J.".

Astronomska dela v knjižnici ljubljanskih jezuitov²³

J-404. Philippe de la Hire (* 1640 Pariz; † 1718 Pariz). 1725. *Astronomische Tabellen des Herrn de la Hire mit einem neuen, ausführlichen und deutlichen Beschreibung vor alle astronomischen Reichungen absonderlich aben, Sie dir Mond- und Sonnen- Finsternisse auf eine leicht geometrische art berechnen und wie nach Keplers Methode die Sonnen-Finsternissen als Erd-Finsternis vorgestelet werden.* Nürnberg: Joh. Christoph Weigel. (NUK-4086). "Exlibris ad Usum P. Bernardini Erberg. Inscript. Bibl. Coll. Lab. S. J. Prof. Mathes".

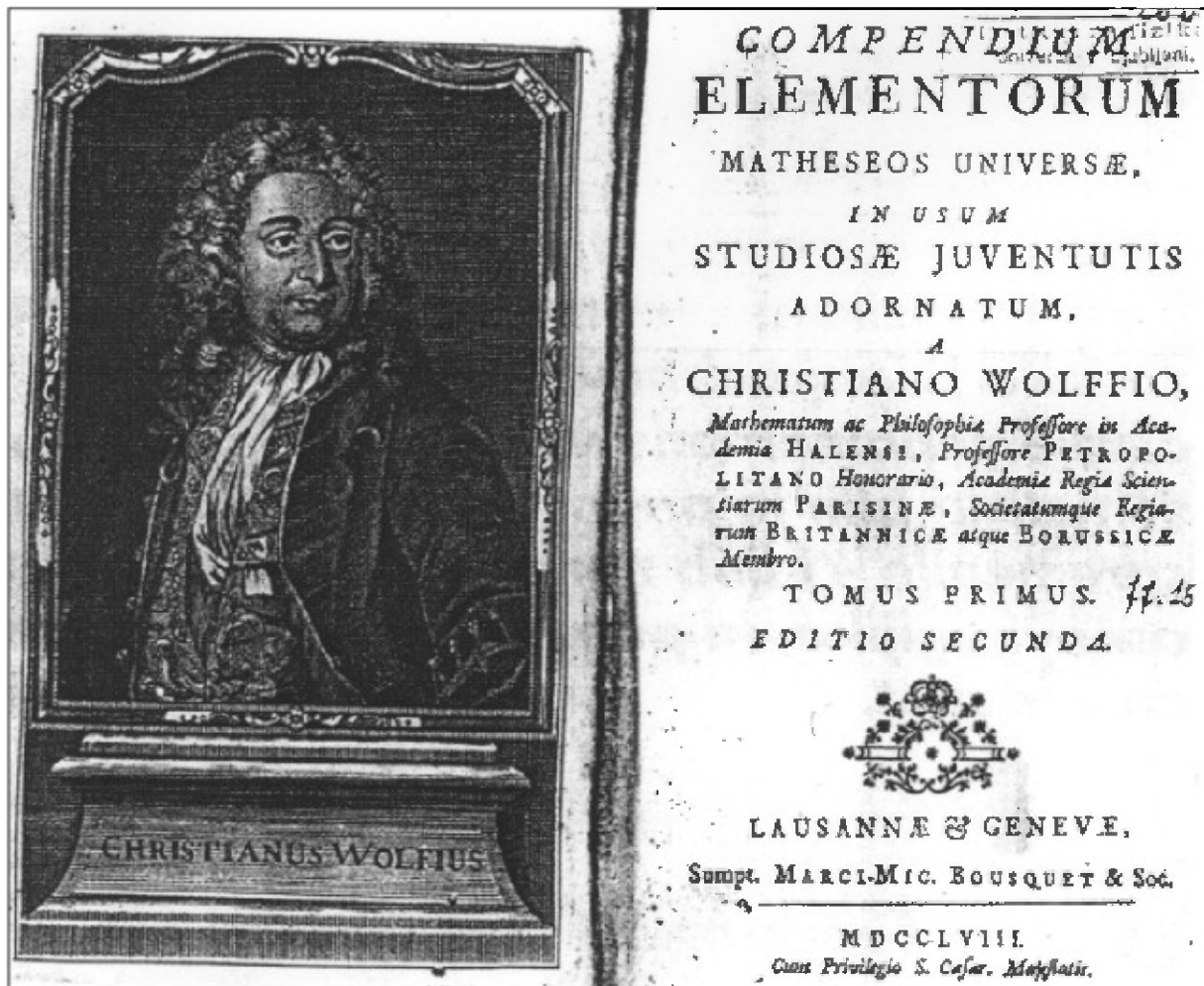
J-422. J-614. *Der Königl. Akademie der Wissenschaften in Paris physische Abhandlungen 1692-1718.* Breslau 1748-1750. (W-1567; NUK-8361).²⁴ "Inscr. Cat. Bibl. Phil. Coll. Lab. S. J. 1754".

²³ J-441 do J-447, J-452, J-528, J-630.

²⁴ Leta 1775 so knjigo popisali v dveh delih. Najprej so pod št. 422 vpisali 2., 6. in 8. del prevoda. Pod imenom prevajalca člana berlinske akademije Steinwehra, so pod št. 614 zapisali še preostale dele razen prvega. Wilde je vpisal "Steinwehr Adolph v. Der Königl. Akademie der Wissenschaften in Paris physische Abhandlungen. Aus der französischen Übersetzt (sic!), Breslau. Johann Jakob Korn 1748-59. 2, 3, 5-6-8-9-10-12-13tes Theil". Danes najdemo skupaj vezane 1., 2., 3., 4. in 5. del "Königl. Akademie der Wissenschaften in Paris physische Abhandlungen. Fünfter Theil welcher die Jahre 1716, 1717, 1718 in sich hält. Aus der franz. Übersetzt von Wolf Balth. Adolph von Steinwehr der königl. Akademie der Wissenschaften in Berlin Mitgliede. Breslau. Verlegt Johann Jakob Korn 1750" (NUK-8361). Vsi deli so bili natisnjeni v Breslauu, prva dva leta 1748, tretji leta 1749 in zadnja dva leta 1750. Prvi del je vseboval prevode razprav iz let 1692, 1693 in 1699-1702, drugi iz let 1703-1706, tretji iz obdobja 1707-1710, četrti iz let 1711-1715 in zadnji 1716-1718. Tretji in peti del sta imela enaka ekslibrisa "Coll. Lab. S.J. 1754", ostali deli pa so bili brez ekslibrisov. Vsi deli so danes vezani skupaj v rjave platnice polovičnega formata A4 s slabo razvidnim knjižničnim številom 614 iz leta 1775 na zunanjih platnicah.

²¹ Naslednjih pet knjig niso popisali leta 1775.

²² Wilde je popisal druga Musschenbroekova dela, popisana med knjižničnima števila 1442 in 1447 (Lind, 1992, 382).

Christian Wolff (1679-1754) in naslovnica ene izmed njegovih knjig, ki so jih imeli v Ljubljani

J-423. Clavius. 1585. In sphaeram Joannis de Sacro-bosco commentarius, nunc tertio ab ipso auctore recognitus & plerisque in locis Locupletatis. Romae: Dominici Bassa. (NUK-4088). "Bibliot. Philosoph. Collegii Socii Jesu Lab. Ca. Inscripta 1647 facult. historia N°. 2".

J-441. Eustachius Manfredi (1674-1739). 1750. Eustachii Manfredi introductio in *Ephemerides cum opportunis tabulis ad usum Bononiensis Scientiarum Instituti. Editio altera in qua exempla, quae sub praeceptis proponuntur ad Ephemerides ex Anno 1751 in Annum 1762. Novissime supputatas accomodata sunt; quae dam praetera Tabulae adjectae sunt, & Stellarum Catalogus ex observationibus in Bononiensi Specula recenter habitis.* Bononiae: Constantin Pisarri, S. Michaelis. (NUK-7910). "Ex Libris ad Usus P. Bernardini Erber Inscr. Bibl. Coll. Lab. Soc. Jesu Philosophia a. Libri Prof. Mat".

J-442. Tractatus XXVI de Astrolabius.

J-444. Erasmus Reinhold (* 1511 Saafeld v Thüringiji; † 1553 Wittenberg). 1562. *Pruthenica Tabulla coelestium motuum Authore Erasmo Reinholdo.* Tubingae: Viduam V. Morhardi;

Wittenbergae: M. Welack. (NUK-4197). 1: 1551. "Biblioteci Philosophici Collegii Socii Jesu Labaci Catalogo Inscript 1756".

J-445. Pierre Gassendi (* 1592 Champtercier; † 1655 Pariz). 1656. *Instituto Astronomica Iuxta Hypotheses tam Veterum quam Copernici & Tychoonis: Dictata Parisiis A Petro Gassendo, Regio Matheseos Professore. Accedunt Ejusdem varii tractatus astronomci, Quorum Catalogum pagina (varii tractatus astronomici quorum catalogum pagin) versa indicavit. Editio ultima paulr aute mortem Authoris recognita.* Aucta & emendata. Hagae: Adrianus Vlacq. (NUK-4284). "Collegii Labacensi Soc. JESV An. 1696 Bibl. Philos".

J-446. Abhandlungen von der grossen Sonenn=Finsternise, welche sich in Jahre 1764 ereigene wird. Gotfrid Christian Neccard.

J-452. Eustachio Zanotti (* 1709; † 1782). 1762. *Bononiensis Scientiarum Instituti Astronomo et Sociis au usum Instituti, Ephemerides Motuum Coelestium ex Anno 1763 in Annum 1774 ad Meridianum Bononiae ex Hallei Tabulus suputatae.* Bononiae. (NUK-7914). "Bibl. Phil. Coll. Lab. S. J.".

J-454. Manuale Horographicum in duas partes divisum.

J-547. Giambattista Riccioli (* 1598 Ferrara; SJ; † 1671 Bologna). 1665. *Astronomiae Reformati tomii duo quorum prior observationes hypotheses et fundamenta tabularum posterior praecert pro usu tabularum astronomicarum, et ipsas tabulas astronomicas CII continet. Prioris tomii in decem librom divisi... Auctore O. Ioanne Baptista Riccioli Societatis Jesu Ferrariensi*. Bononiae. (NUK-4035). "Bibliotheca Philosophica Labacensis Collegii Societat. JESU Catalogo inscriptus Anno 1709".

J-528. Kepler. 1627. *Tabulae Rudolphinae, quibus astronomicae scientiae temporum longinquitate collapsae Restauratio continetur; A Phieniceillo Astronomorum Tycho Braheorum ... familia ... primum animo concepta et destinata ...; tabulas ipsas ... perfecit, absolvit ... traduxit Joannes Keplerus*. Ulmae: Jonas Sauris. 2: 1659. 3: 1667.

J-619. Lorenzo Magalotti (1637-1712). 1740. *Lettere Scientifiche ed Erudite*. Venezia. (NUK-2303). "Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1754".

J-626. Franciscus Ritter. 1613. *Astrolabium. Das ist: Gründliche Beschreibung und Unterricht, wie solches herrliche und hochnütliche astronomisches Instrument, auf allerley Polus hoch. So wohl auch nach eines jeden selbst gaffällige gross aufgerisen, und verfertige werde soll*. Nürnberg: Balthasar Caymoxen. (NUK-4164). "Bibliotheca Philosophica Labacensis Collegii Societatis Jesu catalogo inscriptus anno 1700". Privezano: Ritter. 1613. *De usu Astrolabium posterior pars das ist: instrument (Astrolabium genannt) vielfältiglich zu Nutzen oder zu gebrauchen sey, allen Astronomis, Medicis, Bau-meistern und zu Meerfahrenden Schiffleuten v. ja fast allen Künstlern so sich dass Cirkels unnd messens gebrauchen sehr nützlich und nothwendig*. Nürnberg: Balthasar Caymoxen. "Bibliotheca Philosophica Coll. Labac. S. J. 1756".

J-630. Andrej Kobav (* 11. 11. 1593 Cerknica; SJ 22. 10. 1610 Brno na Moravskem; † 12. 2. 1654 Trst). 1643. *Vindiciae Astronomiae theticae Pro Dionysio, lognomento Exiguo, abbate Romano, Contra Eximios Chronographos Praeterpropter summos imos aeram vulgarem Dionysianam usurpantes Seu Nato, Motuo redivivoque Iesu homini Deo De Incarnationis passionisque anno MDCXXXIII Mense_ Die_ vota dissertatio ab Andrea Kobavio Carno S.I.S.* Viennae: Greg. Gelbhaar. (NUK-4375). "Coll: Lab: Soc: Jesu 1689".

Leonhard Euler (* 1707 Basel; † 1783 Sankt Petersburg).²⁵ 1746. *L. Euleri Opuscula. Varii argumenti*. Berolini. (NUK-8185). "Inscriptus Bibl. Philos. Collegii Labacensis S. J. 1768".

Hell. 1769. *Ephemeridae Astronomicae Ann.*

1770 ad Meridianum Vindobonnensem iussu Augustorum calculis definitae a P. Maximiliani Hell e S. J. *Astronomo caesareo-regio Universitatis Vindobonensi Calculus definitam a P. Antonio Pilgram ejusda Societatis adjunctis tabulis pro observationibus culminatum planetum*. Viennae: Joann Thomae de Trattner. (NUK-4322). "Bibl. Philos. Coll. Lab. S. J."

Johann Jakob Marinoni (* 1676 Videm; † 10. 1. 1775 Dunaj). 1745. *De astronomica specula domestica et organica apparatu astronomico libri duo reginae dicati a Joanne Jacobo Marinonio Patricio Utinensi, Caesareo antehac, nunc regio mathematico & consilario; inclutorum statuum Inferioris Austriae mathematico, scientiarum academiis Bononiensi & Neapolitanea adscripto*. Viennae: Leopoldus Joannes Kaliwoda. (NUK-4220). "Ex Libris ad usum P. Bernardini Erber Inscriptus Bibl. Coll. Lab. S. J. Soc. Lub. Prof. Mathes."

Nikolaj Kopernik (* 1473 Torun (Thorn); † 1543 Frombork). 1566. *Nicolai Copernici Torinensis de revolutionibus orbium coelestium, Libri VI*. Basileae: Henricpetrina. (NUK-7922). "Bibliotheca Philosophica Labacensis Collegii Societatis Jesu Catalogo Inscriptus Anno 1754".

Tycho Brahe (* 1546 Knudstrup; † 1601 Pra-ga). 1648. *Tychonis Brahe mathem: eminent: Dani Opera Omnia sive astronomia instauratae progymnasmata in duas partes distributa*. Francofurti: Joannis Godofredi Schönvvetteri. (NUK-7930). "Biblioth. Philosophiae Labac. Collegiis Socitii Jesu Catalogo Inscriptus Anno 1707".

Christopher Scheiner (*1577 Wald pri Mindelheimu v Švabiji; SJ 1595 Landsberg; † 1650). 1626-1630. *Rosa Ursina sive sol ex admirando facularum & macularum suarum phoenomeno varius necnon circa centrum suum & axem fixum ab occasu in ortum annua circeq. Alium axem mobilem ab ortu in occasum conversione quasi menstrua super polos proprios. Lib. IV mobilis ostens a Ch. Scheiner*. Braccani: apud And. Paumgartner. (NUK-4033). "Bibliotheca Philosophiae Catalogo Collegii Soc. Jesu Labaci Insc. 1647". Na naslovnici: "Inscr Cata. Bibliotheca Philosophiae Colegii Labac. S. J. 1754".

Preglednice logaritmov v ljubljanski jezuitski knjižnici

Dechales, Gooden in Vlacq so objavili preglednice logaritmov celih števil do deset tisoč, Schott pa le do tisoč. Kepler, Gooden in Vlacq so dodali še tabele logaritmov kotnih funkcij. Razen Vlacqovih so bile druge preglednice logaritmov že razmeroma stare ob popisu leta 1775, ko je Vega končeval svoje šolanje v Ljubljani. Goode nove tabele so bile tedaj stare 71 let, Schottove 76 let, Dechalesove 101 leto in Keplerjeve 108 let.

²⁵ Naslednjih šest knjig leta 1775 niso popisali.

Le Keplerjeve, Vlacqove in jezuitske preglednice logaritmov so prestale požar v ljubljanskem kolegiju. Jezuiti so pred izgonom iz portugalskih dežel (1759-1769), Francije (1764) in Španije (1767) organizirali dvaintrideset astronomskih observatorijev od skupno sto tridesetih. Zato so potrebovali logaritmovnike. Tiskali so jih za svoja lastna astronomska opazovanja in za pouk, na primer leta 1771 na kolegiju v Trnavi, s katerim so Ljubljanci tesno sodelovali.

Vega je v Ljubljani uporabljal predvsem Vlacqove preglednice logaritmov. Osem let po koncu šolanja v Ljubljani jih je prvič uporabil kot temelj za svoje izboljšane logaritmovnike.

Zoisova in Erbergova knjižnica

Vega je morda imel dostop do knjižnice barona Žige Zois (1747-1819) v Ljubljani. Vegov licejski profesor matematike in zaščitnik Maffei²⁶ je bil tudi Zoisov domači učitelj, podobno kot pred njim Gruber. Zois je bil tudi mecen nekaterih licejskih dijakov, med njimi Kranjca Wolfganga Muche, ki je študij končal štiri leta za Vego.

Zoisovo knjižnico so popisali po Vegovi smrti. Med avtorji njegovih matematičnih in astronomskih knjig sta bila Guillaume François Antoine L'Hospital (1661-1704) in Adrienne Marie Legendre (1752-1833). Hranil je J. Bernoullijeva pisma o astronomiji, učbenik "Novaja serbskaja aritmetica" iz leta 1767 in poročila Kraljeve družbe iz Londona.²⁷

Baroni Erbergi kočevskega rodu so bili tesno povezani z ljubljanskim jezuitskim kolegijem. Tam so domala vsi študirali in številni poučevali. Njihova graščina Dol leži pet kilometrov zahodno od Vegove domače Zagorice. Baron Volf Danijel Erberg (1714-1783), sin B. F. Erbergovega pokojnega bratranca, je bil v obdobju Vegovega študija lastnik dolske graščine in knjižnice, ki je bila do leta 1810 v ljubljanski hiši Erbergov.²⁸ Z Maffeijevim ali Erbergovim priporočilom je Vega lahko uporabljal knjižnico barona Erberga, predvsem Wolffov logaritmovnik, ki je bil podoben Vlacqovemu iz ljubljanske jezuitske knjižnice.²⁹

Erbergove matematične knjige so bile četrto stoletja po koncu Vegovih študijev urejene po abecedi avtorjev in popisane za fizikalnimi in medicinskimi. Popisovalec jih ni oštevilčil. Med matematične knjige je štel tudi dela o astronomiji, zemljepisu in vojaških vedah,³⁰ čeprav je knjigo o utrdbah francoskega maršala Sébastiena le Prestreja de Vaubana (1633-1707) iz leta 1718 štel k

fiziki.³¹ Poleg avtorja, naslova, leta in kraja izdaje je zapisal še formate. Na štirih straneh je naštel devetinšestdeset matematičnih del, med njimi:

1. Sebastijan Stainer (* 2. 7. 1679 Wels; SJ Trenčín na Slovaškem; † 12. 6. 1748 Gradec). 1716.

Anathema Astronomico-Sciathericum Augustissimae Caelorum, et Siderum Reginae Mariae appensum honoribus et in disputatione physico-mathematica oblatum, ab Illustrissimo, ac Erudito Domino Joanne Beniamino L.B. ab Erberg, opponente Illustrissimo, ac Erudito Domino Maximiliano Antonio L.B. à Tauffrer, Physices, & Matheos Cultoribus. Praeside R.P. Sebastiano Stainer è Soc. Jesu. A. A. L. L. & Philosophiae Doctore, ejusdemque & Matheseos Professore Ordinario. in Archi-Ducali, & Academico Societatis JESU Gymnasio. Labaci: Mayr. (NM-1592, diss.).

2. De la Hire. 1727 *Tabulae astronomicae Ludovici Magni iussu.* Paris: F. Montalant. I-II.³²

3. Anton Ernst Burckhard von Birkenstein (Birckenstein). 1689. *Ertz-Herzogliche Handgriffe dess Zirkels und Lineals oder Ausserwehler Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaft.* Augsburg: J. Koppmayer.³³ 2: 1686 (Vienna: van Ghelen).

Cesarski inženir in oficir Birkenstein je bil sodelavec grofa Ludwiga Ferdinanda Marsiglija (1658-1730).

4. Johann Georg Büsch (1728-1800). 1776. *Versuch neuere Mathematik zum Nutzen, und Vergnügen des bürgerlichen Lebens.* Hamburg. 8°. 1: 1773; 3: 1790; 4: 1798 (Hamburg: Benjamin Gottlob Hoffmann).

Büsch je bil od leta 1756 do smrti profesor matematike v Hamburgu in je tam sodeloval pri ustanovitvi akademije.³⁴ Pri raziskovanju fatamorgane je sodeloval z Gabrijelom in Tobijo Gruberjem.

5. Birkenstein. 1689. *Erzsenzogliche Handgriffe.* Augsburg. 4°.

6. Nicolas Louis de Lacleire. *Elementa Algebrae.* Vindobonae. 4°. Neditirano.

7. Heinrich Wilhelm Clemm (* 1725 Hohen-Asperg; † 1775 Tübingen). 1769. *Wollständigen Auszug aus aller mathematische Wissenschaften.* 2 Bände. Stuttgart. 8°.

Clemm je bil profesor in pridigar v Bebenhousenu pri Tübingenu in nato profesor v Stuttgartu in Tübingenu. Pri infinitezimalnem računu je uporabljal Leibnizov zapis.

9. Odoardo Corsini (1702-1765). 1743. *Institutiones mathematica.* Venetis.

²⁶ Jožef Jakob Maffei de Glattfort (* 15. 8. 1742 Gorica; SJ 19. 10. 1757 Dunaj; † okoli 1807 Dunaj).

²⁷ Mayr, 1678, 84.

²⁸ SBL, 1925-1932, 1: 163.

²⁹ Wolff, 1711.

³⁰ 8., 16., 17., 28 in 54. matematična knjiga.

³¹ Erberg, 100.

³² V popisu: *Astronomicae tabulae.* Pariz 1727. Z bakrorezi, 104 strani besedila, 81 strani preglednic.

³³ A. E. B. von Birkenstein. *Ertzherzogliche Handgriffe des Zirkels und Lineals.* Augsburg. 4°.

³⁴ Cantor, 1908, 4: 54.

Corsini je bil general reda piaristov in pozneje profesor metafizike in moralke v Pisi. Istega leta 1743 je izdal tudi fiziko s filozofijo, ki jo je B. F. Erberg enajst let pozneje nabavil za jezuitski kolegij v Ljubljani.

10. Philippe Desplaces (* 1659 Pariz; † 1736). 1716. *Ephemerides des mouvemens célestes pour les années 1715, jusqu'en 1725*. Paris: Jacques Collombat.³⁵

V naslovnico je postavil tradicionalni portret astronomske muze Uranije, ki drži roko na velikem modelu osončja, podobno kot pri bolonjskih efemeridah, ki so jih imeli ljubljanski jezuiti. Pri računih je Desplaces uporabil Hirove preglednice. Desplacesovo objavljjanje pariških efemerid je nadaljeval Lacaille v posmrtni izdaji leta 1763.

14. Honoratio Fabri (Faber, * 1607 Virieu-le-Grand; SJ 1626 Avignon; † 1688 Rim). 1669. *Synopsis geometrica*. Lyon. (NUK-4178).

Fabrijeve fizikalne ideje so še desetletja po smrti obravnavali kot poseben sistem. Po noviciatu v Avignonu je poučeval filozofijo in matematiko na jezuitskem kolegiju v Lyonu. Nato je bil kot teolog nastavljen pri inkviziciji v Rimu. Objavil je enaintrideset del, večinoma o fiziki. Njegova zbrana dela so natisnili na štiristo straneh. Fabrijeva fizika (1669) je imela sodobno obliko. Sestavljali so jo aksiomi, definicije, hipoteze in propozicije, podobno kot Newtonove Principe dvajset let pozneje. V Ljubljani so imeli tudi Fabrijeva teološka dela.³⁶

Leta 1726 so na ljubljanskem kolegiju nabavili dva dela Fabrijeve fizike. Leta 1775 so ju popisali vsakega zase, pozneje pa pod isto signaturo. Leta 1682 so jezuiti objavili Fabrijev življenjepis in ga ponatisnili leta 1731 na Dunaju. Leta 1732 si je Ljubljčan Jožef Martinuzi izbral drugo pedagoško Fabrijevo razpravo in vanjo privezal dve strani s petdesetimi izpitnimi tezami. Teze je zagovarjal pri ljubljanskem profesorju fizike Barbolanu.³⁷ Fabrijeva knjiga je štela 263 strani, več njenih poglavij pa je bilo posvečenih matematiki in fiziki.

15. Giuseppe Maria Figatelli. 1699. *Trattato aritmetico*. Venezia: A. Bortoli; Bologna: Longhi. 8°.

Figatelli je objavil tudi knjigi o aritmetiki in o sončnih urah.

16. Jean Charles Folard (* 1669 Avignon; † 1752 Avignon). 1760. *Esprit du Chev. Folard*. Paris.³⁸

17. Gabriel Frölich (Fraelich, * 1617 Dunaj; SJ 1673; † 1725 Dunaj). *Collectiones mathe-*

matica de architectura militari. Vienna. 8°. 2: Ferenc Faludi (* 25. 3. 1704 Németújvár; SJ 1720 Dunaj; † 18. 12. 1779 Rohonc). 1739. *Collectiones mathematicae ex architectura militari Honoribus perillustrium reverendorum, religiosorum, praenobilium nobilium DD. Cum in alma ac celeberrima universitate Graecensi suprema AA. LL. & philosophiae laurea insignirentur. Promotore R.P Francisco Faludi eSoc. Jesu AA. LL. & philosophiae doctorei ejusdemque in Metaphysicis professore ordinario*. Graecii: Widmanstad. (NUK-8146).

Frölich bržkone ni bil avtor nedatiranega dela.³⁹ Faludi ga je ponatisnil brez omembe avtorja pod malo spremenjenim naslovom. Prvi del knjige je obravnaval geometrijske probleme in je imel med besedilom vstavljenih več preglednic s skicami kotomerov in drugih geometrijskih pripomočkov.⁴⁰ Ob koncu knjige so bila privezana imena promoviranih študentov, med njimi številnih Kranjcev.

Faludi je bil pesnik, pisatelj in prevajalec. Izhajal je iz malega plemstva. Nižje šole je obiskoval v Köszeu in Sopronu, tri leta filozofije pa je študiral v Gradcu. Leta 1730 je poučeval geometrijo na dunajski univerzi. Med letoma 1737 in 1740 je v Gradcu poučeval filozofijo in izdal Pardiesovo geometrijo, ki jo je baron Erberg imel v svoji knjižnici. Nato je bil Faludi dve leti profesor geometrije v Linzu. Med letoma 1741 in 1745 je služil kot spovednik pri sv. Petru v Rimu, nato pa se je vrnil na Ogrsko.

18. Erasmus Frölich. 1748. *Introductio facilis in mathesin*. Viennae. 8°. (J-624).

19. Wilhelm Jakob van s'Gravesande (1688-1742). 1727. *Matheseos universalis elementa*. Lugduni Bata. 8°.

20. s'Gravesande. 1749. *Geometria antemporeanea, sive praxis expedita, et factis omnes geometricas menmiatores paficiendi*. Duodec.

Drugo s'Gravesandovo knjigo o Newtonovi fiziki so ljubljanski jezuiti nabavili leta 1769, devet let po natisu na Dunaju.

21. Jacob Gooden S. J. 1704. *Trigonometria Plana et Sphaerica*. Leodii. (J-629).

22. Maximilian Hell. Nedatirano. *Ephemerides 1751-1755*. Vol II. Vindobonae.

23. Hell. 1761. *Elementae Arithmeticae Numericae, et (literatis seu) algebra*. Vienna. (Poznejša izdaja: J-455).

24. Guillaume François Antoine L'Hospital (1661-1704). 1768. *Marchionis Hospitalii Calculus differentialis in latinum conversus a C. S. S. J. Vindobonae: Trattner*. (NUK-4038).⁴¹

Glede na začetnice je bil prevajalec Boškovičev prijatelj jezuit Karl (Carl) Scherffer. Drugi izvod tega dela je imel Zois v svoji knjižnici.

³⁵ Po popisu Erbergove knjižnice naj bi bila knjiga tiskana v drugačnem formatu: Desplaces, *Ephemerides des mouvement célestes pour les années 1715-1725*. Paris. 8°

³⁶ NUK-12573.

³⁷ Janez Barbolan (* 1695 Eisenerz na Štajerskem; SJ 1710 Leoben; † 1767 Wiener Neustadt).

³⁸ Folard. 1768. 8°.

³⁹ Sommervogel, 3: 1027-1028.

⁴⁰ Faludi, 1739, 4-5.

⁴¹ March. Hospitalis. *Calculus differentialis*. Vindobinae. 4°.

25. Hans Jacob Kaerner von Kaernburg. 1701. *Teusch- und Eränerische Wehrungs- Veränderung, sambt einem beygefügtten gantz ausführlichen Juteressen- Entwerrff. Zu allgemeinen Nutzen des lieben Crainlands mit grossem Fleiß zusammengetragen, und verlengt durch Hannß Jacoben von Kärnburg*. I-III. Laibach: Mayr.⁴²

Potopisno in pravniško delo na 255 straneh z enim bakrorezom. Kearner je istega leta 1701 v Ljubljani objavil knjigo o gospodarskih vedah: *Behendter Weegweiser einer jeden nach selbst erwählenden Werth, in Kauffen und Verkaufffen, auch in mehr andere, ebene, stehend anzeigenden Fragen, sich ereigenden Sach. Sambt ainem andere zur Prob denen Herrschafften und Verwaltere gemachten Tractätl. Zusammen gerechnet und verlegt durch Hanns Jacoben Kärner von Kärnburg zum Adlerspichl*. Laybach: Mayr. (NUK-7021).

27. Abraham Gotthelf Kästner (1719-1800). 1783. *Anfangsgründe der ungewandten Mathematik*. Wien. 1: 1759 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht);⁴³ 2: 1765 (Göttingen: Vandenhoeck); 4: 1792-1794 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht). Ruski prevod I. B. Inohodceva.

Kästner je bil rojen v Leipzigu, kjer je tudi študiral in na očetovo željo postal profesor pravnih znanosti. Leta 1739 je postal tudi privatni docent matematike, logike in naravoslovja. Od leta 1755 je bil profesor matematike na univerzi v Göttingenu, in tam ostal do smrti.⁴⁴ Leta 1749 je postal član berlinske akademije in leta 1786 dopisni član peterburške akademije. Ukvarjal se je predvsem z geometrijo in potrdil nedokazljivost petega Evklidovega aksioma o vzporednicah.

V Göttingenu je poučeval skupaj z Georgom Christophom Lichtenbergom (1742-1799), katerega odkritja so spodbudila Ernesta F. Chladnija (1756-1827) k raziskovanju zvočnih vibracij membran. Leta 1778 je Kästner skupaj s profesorjem fizike Johannom Tobiasom Mayerjem (1752-1830) v Göttingenu meril hitrost zvoka in dobil približno enake rezultate kot pariški akademiki leta 1738. Med letoma 1772 in 1774 je objavil tudi astronomski učbenik.⁴⁵ Kästnerjev učbenik matematike je bil zelo priljubljen. G. Gruber si je z zasebnim predavanjem po Kästnerjevem učbeniku v Ljubljani pridobil sloves kot matematik.⁴⁶ Ker je zapustil Ljubljano sredi januarja 1785, je pri svojem predavanju uporabil izdajo iz leta 1765. Kästner je leta 1797 objavil pohvalno kritiko Vegovega logaritmovnika.

29. Bernard Lamy (* 16. 6. 1640 Le Mans; SJ; † 19. 1. 1715 Rouen). 1682. *Elemens de mathematique, ou le Traité de la grandeur en general, qui comprend l'arithmetique, l'algebre, et l'analyse*. Amsterlodami. 1: 1680.⁴⁷

Lamy je pri osemnajstih letih začel študirati v Parizu. Štiri leta pozneje je med študijem retorike (zadnji letnik nižjih študijev) spoznal Malebrancheja in ostal njegov prijatelj do smrti. Med letoma 1671 in 1672 je poučeval filozofijo na kolegiju v Saumurju in nato v Angersu. Ker je v Angersu zagovarjal kartezijansko filozofijo, ga je kralj Ludvik XIV. (1638-1715) zamenjal leta 1676. Po štirih letih izgnanstva je nadaljeval poučevanjem v Grenoblu. Leta 1679 (2: 1687) je objavil mehaniko s pravilom za seštevanje sil v paralelogramu, ki ga je sočasno opisal Varignon. Leta 1685 je svoj matematični učbenik dopolnil z geometrijo. Naslednje leto je dobil dovoljenje za vrnitev v Pariz, vendar je zaradi teoloških nasprotij že leta 1690 odšel v Rouen. Tam je leta 1701 objavil razpravo o perspektivi.⁴⁸ Lamyjeva zbrana matematična dela so izšla leta 1734 v Amsterdamu.

30. Antonio Lecchi (* 1702; SJ; † 1776). 1752. *Arithmetica universalis Isaaci Newtoni sive de compositione et Resolutione, aritmetica perpetuus commentaris illustrata et aucta*. Mediolani (Milano): Jos. Marellum. 8°. (NUK-4123).

31. Lecchi. 1754. *Elementa geometria, et trigonometria. Vol II. Mediolani*. 8°. Predelan ponatis: *Elementa Geometriae theoreticae et practicae*. Mediolani: Jos. Marellum, 1758 (NUK-4339).

Lecchi je bil med letoma 1734 in 1735 profesor matematike v Pavii. Od leta 1738 do prepovedi Družbe je poučeval na milanski univerzi Brera, med letoma 1769 in 1773 skupaj z Boškovićem. Pozneje je bil Lecchi matematik in hidravlik na dvoru Marije Terezije, za papeža Klementa XIII. pa je urejeval rečne tokove v pokrajini Emiglia-Romagna. Že leta 1752 je objavil knjigo o Newtonovem infinitezimalnem računu, tako da je bil ob Boškoviću eden prvih raziskovalcev nove fizike in matematike med jezuiti v Italiji. V svojih delih je hvalil Boškovića.⁴⁹ Vendar je Bošković že 27. 5. 1766 ugotavljal, da Lecchijeva knjiga vsebuje "napačne predpostavke" njegovega sovražnika, pariškega akademika Jeana Le Ronda d'Alamberta (1717-1783). V začetku leta 1774 je Bošković v pismu učencu in sodelavcu Francescu Puccineliju (1741-1809) še priporočal Lecchijevo delo, 25. 10. 1780 pa ne več.⁵⁰

⁴² Hanns Jacob Kärnbürg. *Teusch, und Eränerische Wehrungs Veränderung*. Laibach.

⁴³ Abraham Gotthelf Kästner. *Anfangsgründe der ungewandten Mathematik*. 2 Bände. Wien. 8°.

⁴⁴ Cantor, 1908, 4: 576.

⁴⁵ NUK-4364.

⁴⁶ Steska, 1905, 45.

⁴⁷ R. P. Bernard Lamy. *Elemens de mathematique*. Amsterdam. 8°.

⁴⁸ Cantor, 1908, 4: 603.

⁴⁹ Lecchi, 1752, nepaginiran uvod.

⁵⁰ SBL, 1925-1932, 1: 268.

Leta 1770 je bil Lecchi v Ljubljani skupaj z G. Gruberjem član komisije za izsuševanje ljubljanskega barja. Zavzemal se je za poglobitev in razširitev struge namesto prekopa.

32. Joseph Xavier Liesganig (* 13. 2. 1719 Graz; SJ; † 4. 3. 1799 Lemberg (Lvov)). 1754. *Tabulae memoriales praecipua arithmeticae tum numericae tum literalis, geometriae, etiam curvarum, et trigonometriae, atque utriusque architecturae elementa complexae, in usum auditorum conscriptae*. Viennae Austriae: Trattner (NUK-4085). 2: 1755 (Viennae, NUK-4275).

Obe izdaji sta se razlikovali le po preglednici za preračunavanje trikotnikov in trapezov, ki je bila leta 1754 vstavljena kot prva, naslednje leto pa kot zadnja med tabelami.

34. Paul Mako von Kerek-Gede (* 9. 7. 1723 Jäs-Apath (Jaszapathi) na Ogrskem; SJ 1741; † 19. 8. 1793 Pešta). 1764. *Compendiaria Matheos institutio quam in usum auditorum philosophiae elucubratus est*. Viennae. 2: 1766 (Vindobonae: Trattner); 3: 1771 (Vindobonae: Trattner, NUK-4303); 4: 1797.

Knjiga je obravnavala predvsem geometrijo. Naslov "Geometrija" je bil naveden na desetih skupinah slik, vpetih ob koncu besedila. Mako je razdelil snov na tri dele: črte in koti, površine ter telesa.

Med letoma 1757-1758 je Mako poučeval fiziko, leta 1756/57 in med letoma 1762 in 1773 pa matematiko na dunajskem Terezijanišču. Po prepovedi reda je poučeval na Ogrskem in postal rektor univerze v Pešti.

Leta 1773 je bila Makova matematika skupaj z Biwaldovo fiziko tudi uradno potrjena kot učbenik po zapovedi nadškofa v Zagrebu. Zato so v knjižnici Akademije v Zagrebu leta 1774 imeli kar trinajst izvodov Makove matematike. Matija Petar Katančić je v frančiškanskem samostanu v Budimpešti prevedel Makovo matematiko pod naslovom *Zemljomirje Dilloredno*.⁵¹ Mako je objavil tudi učbenik o integralnem in diferencialnem računu.

Nemški prevod Makove latinske knjige o streli so Vega in sošolci dali vezati ob teze za svoj končni izpit leta 1775. Baron Erberg je nabavil ponatis prevoda Makovega opisa strele iz leta 1781.

35. Eustachii Manfredi. 1750. *Introductio in Ephemerides*. Bononiae. 8°. (J-441).

36. Manfredi. nedatirano. *Novissima ephemerides motuum celestium*.

37. *Manuale Horographicum*. Graeci 1726. 12°. (J-454).

38. Nicolò de Martino (* 3. 12. 1701 Faiccio; † 1769). 1725. *Elementa algebrae pro novis tyronibus timultuario studio concinata*. I-II. Neapoli: Mosca. (NUK-4096).⁵²

N. de Martino je bil pri dvaindvajsetih letih namestnik slovitega Arianija, leta 1732 pa profesor prve matematične katedre v regiji na napolitanski univerzi. Postal je direktor šole za topničarje in vojaške inženirje v Neaplju. Leta 1727 je objavil razpravo o statiki in stožnicah. Njegova knjiga o uporabni algebri je vsebovala veliko geometrijskih dokazov. Svoje delo o permutacijah in kombinacijah je leta 1741 v Milanu privezal za ponatisom slovite Tacquetove Aritmetike, ki jo je baron Erberg imel v benečanski in amsterdamski izdaji.

Nicolòov starejši brat Angelo de Martino (1699-1740) je bil profesor matematike v Neaplju in je objavil elemente hidrostatike. Mlajši brat⁵³ je bil astronom in profesor na univerzi v Neaplju. Objavil je tečaj fizike, geometrijo, razpravo o gibanju teles pod vplivom sil ter o lomu svetlobe in gibanju. Nečak Giuseppe di Martino je bil vojaški inženir in je v imenu strica Nicola objavil novo teorijo rudnikov.

40. Ján Ivanchich (* 25. 11. 1722, Komárno; SJ; † 17. 7. 1784, Trnava), Antal Reviczky (* 1723; SJ; † 1781). 1752-1755. *Universae matheos brevis institutio*. Trnava. Anonimna izdaja.⁵⁴

Ivanchich in Reviczky sta v duhu terezijanskih reform opisala številne uporabe matematike. Ivanchich se je šolal pri jezuitih in nato na dunajski in trnavski univerzi. Med letoma 1755 in 1761 je poučeval filozofijo na trnavski univerzi, pozneje pa teologijo na dunajski univerzi. Leta 1770 je postal opat v Trnavi (Nagy-szombat). S skupino trnavskih profesorjev se je po prvih terezijanskih reformah leta 1753 oddaljal od sholastične filozofije in razvijal kartezijsko teorijo. Napisal je več filozofskih del, učbenika fizike in disertacije o optiki.

Kartezijanec Reviczky je bil Ivanchichev soodelavec na univerzi v Trnavi. V letih 1757 in 1758 je tam objavil *Elementa philosophia naturalis*. V drugem delu knjige je obravnaval posebno fiziko in opisal gibanja živali po Descartesu in Galilejevemu prijatelju Giovanniju Alfonso Borelliju (1608-1679).

41. Georg Ingaz de Mezburg. 1780. *Institutio mathematica*. I-V. Vienna. 8°.

42. Mezburg. 1798. *Einleitung zur Mathematik*. Wien. I-VII.⁵⁵

Baron Mezburg (Metzburg) si je kot dekan prizadeval za posodabljanje dunajske filozofske fakultete.

43. Isaac Newton. 1713. *Philosophia naturalis principia mathematica*. Amsterlodami.

44. Ignaz Gaston Pardies S.J. (1636-1673). 1696. *Opera mathematica*. Paris.

⁵³ Pietro de Martino (* 1707 Faiccio).

⁵⁴ *Matheseos universa brevis institutio*. Vol III. 1752. Tymaviae. 8°.

⁵⁵ Cantor, 1901, 3: 77.

⁵¹ Dadić, 1982, 1: 242-243, 262; 2: 8.

⁵² Nicolai de Martino. 1725. *Elementa algebrae*. Napoli. 8°.

45. Pardies. 1738-1745. *Elementa Geometriae, in quibus methodo brevi ac facili summe necessaria ex Euclide, Archimede, Appollonio etc. Inventa Traduntur. Gallico primum idiomate conscriptae, subinde latinitate donata. Etc.* Viennae: Kaliwoda; Graecii: Widmanstad. (NUK-8036, NUK-8037).⁵⁶

46. Johann Friderik Penther (1693-1749). 1732. *Praxis geometria*. Basilea. Folio.

Penther je delal v grofovih rudnikih v Stolbergu pri Aachenu. Njegova geometrija je bila tako uspešna, da je bil štiri leta po njenem izidu leta 1736 imenovan za profesorja matematike in ekonomije na univerzi v Göttingenu. Knjiga je bralca peljala od najlažjih geometrijskih nalog vse do težavnih geodetskih merenj. Do leta 1776 so jo sedemkrat ponatisnili.⁵⁷

48. Johann Andreas Bosius. 1665. *Quodlibetum de significatione cometarum, de qua astrologia*. I-IV. Jena. 8°.⁵⁸

49. Christian Wolff. 1718. *Ratio praelectionum Wolfianarum in mathesin, et philosophia universalis*. Hale, Magdeburg. 8°.

53. Jožef Marija Šemerl (Schemerl, 1754-1844). 1785. *Kurze Lehrbegriffe der Geometrie, oder praktischen Unterricht von Ausmessung und Ausrechnung der Felder in ebenen und bergichten Flächen. Zum Gebrauche der Landwirthe und Wirthschaftsbeamten. Zusammengetragen von Josef Schemerl. k.k. Ingenieur und Mitglied der k. ökonom. Gesellschaft in Krain*. Laibach, Klagenfurt: Kleinmayer. (NUK-23554). 8°.

Šemerlov učbenik geometrije in geodezije je bil namenjen njegovim študentom na liceju. Uvod je napisal 22. 3. 1785, torej dobra dva meseca po Gruberjevem odhodu iz Ljubljane. Učbenik je sestavljal dve leti⁵⁹ gotovo tudi ob Gruberjevi pomoči. Na koncu knjige je objavil pet listov z geometrijskimi skicami, merilnimi napravami in bakrorezi. Logaritmov ni posebej obravnaval. Knjigo je razdelil na sedem poglavij: črte, telesa, preračunavanje lastnosti teles (poglavje 3-4), merjenje površin z mrežami in vrvmi, meritve na goratih površinah. Zadnje poglavje zaokroža obrazec zapisnika meritve.

Vega je bil le tri dni starejši od sošolca Šemerla. Oba sta se pri Gruberju izučila za načrtovalca kopenskih in vodnih poti ter sočasno začela objavljati knjige. Vega je objavil prvi dve deli matematičnih predavanj v letih 1782 in 1784 ter logaritmovnik leta 1783.

Med letoma 1777 in 1779 je Šemerl preučeval prekope na Nizozemskem in v Porenju. Po vrnitvi v Ljubljano sta skupaj z bratom Andrejem Šemerlom delala pri Gruberju na upravi za plovbo po Ljubljani, Savi in Kolpi. V podobni

službi je bil tudi Vega, dokler ni 7. 4. 1780 odšel na Dunaj. Poldrugo leto po Vegovem odhodu je Šemerl kot Gruberjev pomočnik objavil knjigo o kanalih z uvodom, zapisanim v Ljubljani 18. 9. 1781. V knjigi ni omenil Gruberja in Vege.

Po Gruberjevem odhodu iz Ljubljane januarja 1785 je Šemerl za dve leti prevzel njegovo katedro in risarsko šolo pri liceju. Leta 1788 je na Dunaju objavil knjigo o rečni plovbi, ki jo je nabavil baron Erberg za svojo ljubljansko knjižnico. 22. 11. 1793 je Šemerl obračunal prejemke in izdatke pri prenovi nekdanjega ljubljanskega frančiškanskega samostana za potrebe liceja. Zidavo je tehnično nadziral kot gradbeni direktor. Pred letom 1799 se je preselil na Dunaj, in se ukvarjal z arhitekturo in prekopi. Leta 1810 je na Dunaju opisal načrt za plovni prekop od Dunaja do Jadranskega morja, ki je spominjal na Gruberjeve ideje. Šemerl je bil kameralni inženir in deželni cestni inšpektor, nato direktor pri deželni direkciji za stavbe in ceste v Ljubljani ter svetnik dvorne komisije.⁶⁰

55. Frans van Schooten (Schouten, † 1645). 1627. *Tabulae sinuum, tangentium, secantium, ad Radium 1000000 avec l'usage d'icelles en triangles plans*. Amsterlodami.

Schootenove tabele kotnih funkcij so bile sicer stare, a v Vegovem času še uporabne. Bile so natisnjene v najmanjšem formatu med dotedanjimi trigonometričnimi preglednicami.

Schooten je bil profesor na strojniški šoli v Leydenu. Njegov sin z enakim imenom⁶¹ je leta 1731 začel študirati matematiko v Leydenu. Leta 1637 ga je obiskal Descartes in ga uvedel v Mersennov pariški krog. Leta 1643 je Frans van Schooten mlajši postal očetov asistent. Po očetovi smrti je podedoval njegovo katedro. Učil je C. Huygensa in njegovega brata Constantina. Mlajši Fransov sin matematik Pieter van Schooten (1634-1679) je prav tako poučeval na univerzi v Leydenu.

56. Kaspar Schott. 1663. *Arithmetica practica generalis ac specialis; ex cursu mathematico ejusdem Auctoris extracta, atque correcta, et haec secunda editio in usum Iuventutis mathematicum studiosa proposita*. Herbipoli (Würzburg): Hertz. 8° (NUK-4111).⁶²

57. Johann Christoph Sturm (1635-1703). 1699. *Mathesis juvenilis. Tomus prior, arithmeticae practicae et geometriae theoriam cum praxi, geod. staticam atque mechanicam complexus. Ed. altera*. Dva dela. Norinbergae: Hoffmann: Streck. 8°. Ponatisi: 1702, 1704 (NUK-4366), 1705.

58. Sturm. 1689. *Mathesis enavolentae*. Norinbergae. 8°.

⁵⁶ Pardies. *Elementa geometria*. Graecii. 8°.

⁵⁷ Cantor, 1908, 4: 529.

⁵⁸ Popisovalec navedel drugi kraj izdaje: Ingolstadii, 1665, 8°.

⁵⁹ Šemerl, 1785, 4-5.

⁶⁰ Serše, 2000, 42.

⁶¹ Frans van Schooten (* 1615 Leyden; † 1660 Leyden)

⁶² Skrajšana izdaja zelo vplivnega Schottovega *Cursus mathematicus* (Dadic, 1982, 1: 243, 260; Mayr, 1678, 89).

59. Sturm. 1670. *Scientia cosmica, seu Astronomia, tam theoretica, quàm sphaerica. Tabulis comprehensa*. Norinbergae. Folio.⁶³

60. Andréas Tacquet. 1738. *Elementa Geometriae Planae ac Solidae, quibus accedunt selectae ex Archimede Theoremata, nec non Trigonometria plana*. Patavii: Manere. (NUK-4172).⁶⁴ 1: 1654, 1655. (Atverpiae: Jacob Meorsi). Ponatisi: 1725 (Musschenbroekova izdaja z dodatki in popravki: *Elementa Euclidae Geometriae Planae ac Solidae et selecta ex Archimedis Theoremis quibus accedit Trigonometria*. Amstelodami: De Coup, NUK-4336); 1729 (Patavii: Manere, NUK-4168); 1745 (z Boškovicovimi dodatki in komentarji o sferni trigonometriji in cikloidi, Rim: Mainardi); 1746; 1762; 1772.

61. Tacquet. 1740. *Arithmeticae Theoria et Praxis editio novissima*. Venetiis: Bonifaci Viezzeri. (NUK-3689).⁶⁵ 1748. (Venetiis: Bonifaci Viezzeri, NUK-14776).

62. Tacquet. 1704. *Arithmeticae Theoria, et Praxis*. Amsterlodami. 8°.

Tacquetova aritmetika je bilo edino matematično delo, ki ga je Erberg nabavil v dveh različnih izdajah. Ponatisnili so ga tudi vmes med obema Erbergovima izdajama v Neaplju leta 1724.⁶⁶

63. Johann Widmann von Eger. 1519. *Unterricht in der Arithmetik, und Geometrie. Gedrückt zu Hagenau*. 8°.

Eger je študiral na univerzi v Leipzigu med letoma 1480 in 1485. V ljubljanski licejski knjižnici so nabavili njegov računski priročnik iz leta 1489.

64. Joannis Wilson. 1718. *Principia trigonometriae succincte demonstrata auctore Joanne Wilson*. Lugduni Batavorum: Petrus Vander.⁶⁷

65. Christian Wolff. 1725. *Afungs Grunde der mathematischen Wissenschaften*. 4 Bande.

Frankfurt. 8°. (Poznejši izdaji: J-437, J-450).

66. Christian Wolff. 1711. *Zu der Trigonometrie und Ausziehung der Wurzeln nöthige Tafeln darinnen die Sinus und Tangentes für jede minuten des quadrantens nebst ihren Logarithmis und des Logarithmis der gemeinen Zahlen von 1 bis 10000 wie auch die Quadrat= und Cubic= Zahlen von 1 bis 1000 enthalten sind nebenst einer allgemeinen regel alle geridelinichte und spherische triangel auzulösen herausgaben von Christian Wolfen auf der königlichen preusich Friederich Universität*. Halle: In Rengerichter Buchhandlung. 8°. (NUK-22079).⁶⁸

Wolffov logaritmovnik je bil zelo podoben Vlacqovemu iz leta 1768, ki so ga imeli ljubljanski jezuiti. Wolff je objavil sedem strani in

pol uvoda z opisom uporabe logaritmov v trigonometriji in astronomiji, posebej pri razreševanju trikotnikov. Na naslednjih osmih straneh je pojasnil uporabo preglednic. Najprej je tabeliral sedemdecimale logaritme sinusov in tangensov s korakom 1'. Enako kot Vlacq (1768) je na vsaki strani vpisal vrednosti za pol stopinje. Po Vlacqu je povzel tudi preglednico Briggsovih sedem mestnih logaritmov celih števil do deset tisoč s stotimi števili na vsaki strani.⁶⁹ V tretji tabeli je objavil kvadrate in kube števil do sto, ki jih Vlacq ni natisnil. Na koncu je vstavil še stran s popisom napak.

V 18. stoletju so prevladali logaritmovniki Vlacqove (1768) in Wolffove (1711) oblike. Še vedno so bili na prvem mestu logaritmi trigonometričnih funkcij zaradi nekoč prevladujoče uporabe v astronomiji. Vega je pozneje s sodobnejšimi računskimi metodami priredil logaritmovnike za nova področja uporabe v geodeziji in topništvu.

67. Christian Wolff. 1747. *Elementa matheos universa*. Halae Magdeburg. 5 delov. (Starejši izdaji: J-451, J-436).

68. Christian Wolff. 1674. *Wolfius male vindicatus*. Augsb. et Wittenb. 8°.

69. Leonardo Ximenes (1716-1786). 1792. *I sei primi elementi della Geometria Piana, a cui si aggiunge alcun saggio de'molti usi de proposizioni elementari somministrano alla Fisica, alla meccanica, all'Astronomia e ad altre parti della Matematica*. Venezia: Santini.

Ximenez je bil matematik in astronom toskanskega vojvode v Firencah ter član Peterburške akademije. Ukvarjal se je z urejevanjem voda v Bologni, Ferrari, Lucci in Genovi ter z izuševanjem Pontinskih močvirij. Z Boškovičem sta občasno sodelovala od leta 1756. Po prepovedi jezuitske družbe je Marija Terezija Ximenesa imenovala za dvornega astronoma.

Sklep

Požar v ljubljanskem jezuitskem kolegiju 28. 6. 1774 nam je onemogočil popoln pregled nad matematičnimi in astronomskimi deli, ki jih je Vega uporabljal pri svojih prvih korakih v znanost. Po drugi strani imamo srečo, da so knjige popisali prav med Vegovimi pripravami za končni izpit s poudarkom na čisti in uporabni matematiki. Skupaj z ohranjenimi fizikalnimi deli hranijo danes v NUK-u blizu sto del, ob katerih se je oblikoval Vegov znanstveni genij. Po priporočilu svojih učiteljev je morda lahko uporabljal tudi druge knjižnice, predvsem Zoisovo in z matematičnimi deli dobro založeno Erbergovo. Tako se je dobro pripravil za končni izpit, na katerem je odgovarjal tudi na vprašanja o logaritmih.⁷⁰

⁶³ Mayr, 1678, 91.

⁶⁴ Tacquet. *Elementa Geometriae*. Patavii.

⁶⁵ Tacquet. *Arithmeticae Theoria, et Praxis*. Venetiis. 8°.

⁶⁶ Dadic, 1982, 1: 260.

⁶⁷ Wilson. *Principia trigonometriae*. Lugd. Batav. 8°.

⁶⁸ Wolf (sic!). *Logarithmum Tabele*. Halle im Magdeburg. 8°.

⁶⁹ Wolff, 1711, 93-195.

⁷⁰ Vega, 1775, tezi 38, 39.

Ljubljanska jezuitska gimnazija, levo od cerkve sv. Jakoba, pred požarom leta 1774

Okrajšave in literatura

Cantor Moritz. 1901, 1908. *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik*. Leipzig: B. G. Teubner. III, IV.

Dadić, Žarko. 1982. *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*. Zagreb: SNL.

Erberg – Abecedni avtorski katalog knjižnice Jožefa Kalasanca Erberga (1771-1843). AS, Gr.A. I Dolski arhiv, knjiga 18.

J – Knjižnično število v: Verzeichnis der vom Feuer geretteten Bücher des gewesten Collegii S. J. 1. 3. 1775. NUK. Rokopisni oddelek. 31/83.

Kepler, Johannes. 1625. *Tychonis Brahei Dani hyperaspistes adversures Scipionis Claramontii Anti-Tychonem*. Francofurti: Godefridus Tampachitus.

Kunic, Marija. 1659, 1654. *Urania Propitia sive Tabulae Astronomicae mire faciles Neue... Astronomische Tabellen*. Byczyn: Oels Johann Seyffert.

Lind, Gunter. 1992. *Physik im Lehrbuch 1700-1850. Zur Geschichte der Physik und ihrer Didaktik in Deutschland*. Berlin: Springer-Verlag.

Mayr, Janez Krstnik. 1678. *Catalogus Librorum qui Nundinis Labacensibus Autumnalibus in Officina Libraria Joannis Baptistae Mayr*. Ljubljana: Mayr. 2: 1966 (Ljubljana: MK).

NM – Signatura v Narodnem muzeju v Ljubljani.

NUK – Signatura v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Poggendorff, Johann Christian. 1863, 1898. *Biographisch-Literarisches Handwörterbuch Geschichte der exacten Wissenschaften*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth.

De Saint-Vincent, Grégoir. 1647. *P. Gregorii a Sto Vincento Opus geometricum quadrature circuli et sectionum conii, decem libris comprehensum. Problema austriacum plus ultra quadratura circuli*. Antverpiae: Ioann et Iacob Mevrisios.

Serše, Saša. 2000. Začetki obrtnega šolstva na Kranjskem v obdobju 1750-1850. *Arhivi*. 22/2: 41-46.

SJ – leto in kraj vstopa v jezuitsko družbo.

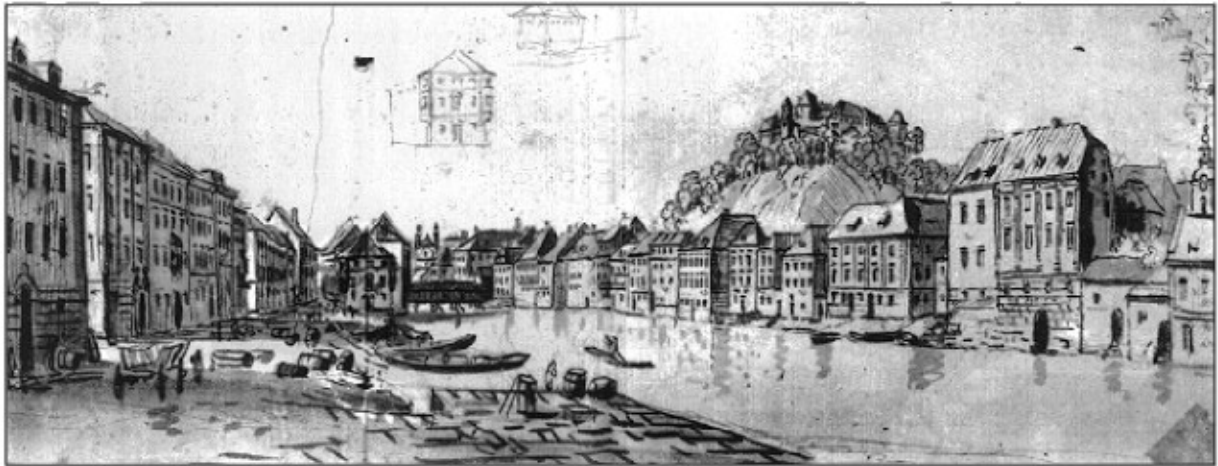
Sommervogel, Carlos, S. J. 1890-1900. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Première partie: Bibliographie par les Pères Augustin et Aloys de Backer, Nouvelle Édition par Carlos Sommervogel, S. J. Strasbourgeois, Tome I-IX*. Bruxelles-Paris: publiée par la Province de Belgique.

Steska, Viktor. 1905. P. Gabriel Gruber. MMK. 43-46.

Stoeger, Joannes Nepomuk. 1855. *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu ab ejus origine ad nostra usque tempora*. Viennae: Congregationis mechitharisticae.

Vega, Jurij. 1775. *Tentamen Philosophicum ex Logica, Metaphysica Algebra, Geometria, Trigonometria, Geodesia, Stereometria (sic!), Geometria Curvarum, Balistica et Physica, tam Generali, quam Particulari*. Hr. Mako von Kerek-Gede Prof. apost. Und Lehrer der Mathematischen Wissenschaften in dem k. k. Theresianum und Joseph Edlen von Retler, seiner Zuhörer in das Deutsche übersetzt, *Physikalische Abhandlung von den Eigenschaften des Donners und den Mitteln wider das Einschlagen*. Wien.

W – Knjižnično število ljubljanske licejske knjižnice po popisu bibliotekarja Franca Ksaverja Wildeja (1753-1828) iz leta 1803. NUK.

Ferdinand Runk, Pristanišče na Bregu, konec 18. stoletja. Pogled proti Čevljarskemu mostu, takrat še lesen s kramarskimi hišicami. Levo od mostu Engelshausova hiša z okroglima pomoloma na vogalih, porušena leta 1913. Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. Akademie der bildenden Künste, Dunaj

Breg in Gallusovo nabrežje, fotografija okoli 1900. Pogled proti Čevljarskemu mostu, ki je od 1867 železen, zakrivajo drevesa. Na desni lesen Šentjakovski most, zgrajen 1827, prenovljen leta 1916 (arhitekt Alois Kral). Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. ZAL, LJU 342, Fototeka, PozII/A1

Privatna korespondenca iz osebne fonda dr. Antona Slodnjaka (1899-1983)

MAJA GOMBAČ

"V nekaj besedah bi rada izrazila neomajano spoštovanje do Vas kot slovstvenega strokovnjaka, idealnega predavatelja in razumevajočega človeka ... Vaši prvi slušatelji na Univerzi, ki smo šli dvakrat skozi Vašo preizkušnjo, občudujemo genialno sposobnost, nenavadno pronicljivost in tenkočutno interpretacijo Vašega bogatega in plodnega dela. Svojim slušateljem ste v zgled požrtvovalnega in neutrudnega raziskovalca slovstvene preteklosti in sedanjosti ter družbene in kulturne problematike. Zato Vam obljubljam, da bomo obogateni z Vašimi spoznanji skušali vzgajati najmlajši rod s tisto vse-razumevajočo človečnostjo, ki jo v polni meri izžareva Vaša osebnost."¹

Tako je zapisala nekdanja Slodnjakova učenka Ivana Černič v pismu z dne 29. decembra 1958. To pismo je le eno izmed številnih pisnih zapuščin, ki jo je pred desetimi leti njegova žena Breda zaupala v varstvo Arhivu Republike Slovenije.² Tako smo v arhivu obogateni s Slodnjakovo pisno zapuščino, ki je danes, vsaj kar se tiče privatne korespondence, že urejena, popisana in pripravljena, da jo razišče zgoraj omenjeni "najmlajši rod". V tem prispevku se bom zato osredotočila predvsem na njegovo zasebno korespondenco. Zanj smo v arhivu naredili delni arhivski inventar z abecednim kazalom, ki bo pomembno pripomogel k lažjemu popotovanju po življenju in delu znanega literarnega zgodovinarja dr. Antona Slodnjaka.

Slodnjakova življenjska pot je bila na prvi pogled podobna potem, ki so jih prehodili tudi drugi slovenski profesorji. Rodil se je leta 1899 v kmečki hiši v Slovenskih goricah. V Juršincih, nedaleč od rojstnih Bodkovcev, je obiskoval osnovno šolo, v Mariboru pa klasično gimnazijo. Po maturi leta 1920 je odšel v Ljubljano in se na univerzi vpisal na slavistiko. Leta 1925 je promoviral z disertacijo o Davorinu Trstenjaku, nato bil dve leti štipendist univerze v Krakovu in tam tudi leto dni lektor za slovenski jezik. V letih od 1927 do 1945 je poučeval slovenščino na Trgovski akademiji v Ljubljani. Med vojno je bil kot privrženec in sodelavec OF trikrat (1941, 1942, 1945) zaprt. Nato je bil kratko obdobje

načelnik oddelka za strokovno šolstvo pri ministrstvu za trgovino in preskrbo, dokler ni bil leta 1947 povabljen na univerzo v Zagreb za izrednega profesorja za slovenski jezik in književnost. Leta 1950 se je vrnil v Ljubljano in na univerzi dobil naziv rednega profesorja za slovensko književnost.

Kmalu po izidu njegove knjige "Zgodovina slovenske literature"³ v nemškem jeziku je bil leta 1959 pod ideološko-političnim pritiskom predčasno upokojen. Od 1962 do 1965 je pokoj prekinil z gostovanjem na univerzi v Frankfurtu ob Majni, kjer je predaval o južnoslovanski književnosti in slovenščini. Za rednega člana SAZU je bil izvoljen leta 1967, za dopisnega člana JAZU v Zagrebu pa leta 1977. Umrli je leta 1983 v Ljubljani.

Na tem mestu ne bom naštevala vseh njegovih del, pomembno pa je povedati, da je Slodnjak svoje raziskovanje posvetil življenju in delu slovenskih pesnikov in pisateljev, še posebej Prešernu, Levstiku in Cankarju. S predavanji na tujih univerzah in mednarodnih slavističnih srečanjih ter z različnimi objavami je veliko pripomogel tudi k poznavanju slovenske književnosti v tujini. V petdesetih letih se je s svojim znanstvenim, pedagoškim, uredniškim in publicističnim delom uveljavil kot vodilni zgodovinar slovenske književnosti in prešernoslovec.⁴

Ko smo leta 1992 prevzeli Slodnjakovo pisno zapuščino v Arhiv Republike Slovenije, je obsegala 6,4 t. m., narejen pa je bil prevzemni seznam. Pozneje je bila izločena zasebna korespondenca, ki po preureditvi obsega 1,4 t. m. oziroma jo hranimo v štirinajstih škatlah. Najzgodnejše pismo je iz leta 1931, ko je Slodnjak še poučeval na Trgovski akademiji v Ljubljani, najstarejše ohranjeno pismo v tem fondu pa je iz leta 1983. Vsebinsko se korespondenca deli na trinajst sklopov, in sicer: na *pisma* oziroma koncepte pisem, ki jih je Slodnjak sam napisal (1955-1981); na *družinsko korespondenco* (1955-1979); na *korespondenco njegove žene Brede Slodnjak* (1956-1983); na Slodnjakove *beležnice in vizitke*; na Slodnjakovo *korespondenco*, ki je zaradi lažjega iskanja urejena po abecedi pošiljateljev, enkrat

¹ AS 1404, Osebni fond dr. Antona Slodnjaka 1869-1983, Privatna korespondenca 1931-1983, t. e. 2, a. e. 47.

² Darilno pogodbo sta sklenila Breda Slodnjak (kot darovalka) in Arhiv Republike Slovenije (kot obdarjenec) dne 1. 10. 1992 v Ljubljani.

³ Anton Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur*. Walter de Gruyter & Co.: Berlin 1958 (Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte).

⁴ Darko Dolinar, *Slodnjak, Anton*. Enciklopedija Slovenije, 11. zv., Mladinska knjiga: Ljubljana 1997, str. 146-147.

po abecedi fizičnih oseb oziroma osebnih imen (1931-1983), drugič po abecedi pravnih oseb (1934-1982); na čestitke ob raznih imenovanjih (1967-1982); na čestitke ob Slodnjakovi 60-, 70-, 75- in 80-letnici (1959-1979); na božične in novoletne čestitke (1965-1979); na sožalja (1952-1974); na vabila (1963-1982); na račune in naročilnice (1960-1979) in nazadnje na razglednice (1952-1980).

Izmed naštetih vsebinskih sklopov je najbolj obsežen del *Korespondenca po abecedi fizičnih oseb oziroma osebnih imen* in *Korespondenca po abecedi pravnih oseb*. Le ta obsega 585 a. e. (arhivskih enot), kar je več kot tri četrtine celotne korespondence (617 a. e.). Vsaka arhivska enota pomeni enega korespondenta, pa naj bo to fizična ali pravna oseba. Vsak korespondent pa ima različno število pisem, in sicer od 1 pa do 181, kot jih ima na primer dr. Janko Lavrin, dolgoletni Slodnjakov prijatelj.⁵ Pri vsakem korespondentu je torej v inventarju navedeno število pisem, razglednic ali vizitk, ki jih je ta poslal Slodnjaku, nadalje letnica prvega in zadnjega poslanega pisma, kraji, od koder so pisma poslana, ter druge pravne oziroma fizične osebe, povezane s pošiljateljem.

Če je bil pošiljatelj predavatelj na univerzi in je pošiljal pisma včasih v njenem imenu, včasih pa čisto iz osebnih razlogov, ga boste našli pod pravno osebo, in sicer pod imenom univerze na kateri dela in od koder pošilja pisma. Ker pa gre v pisemih največkrat za osebne zadeve in so samo v enem ali dveh primerih zapisana v imenu neke pravne osebe, je v tem primeru korespondent uvrščen pod fizično osebo. V obeh primerih pa je navedena tudi – drugi primer – pravna oziroma – prvi primer – fizična oseba, ki so zapisani tudi v kazalu na koncu inventarja.

Toliko torej o sami fizični ureditvi gradiva. Drugače je vsebinski del *Slodnjakove korespondence* tudi najzanimivejši del gradiva. Že sama imena korespondentov nam povedo veliko, na primer muzikolog dr. Dragotin Cvetko, münchenški založnik Rudolf Trofenik, pesnik Alojz Gradnik, profesor (preporodovec) Janez Kolar, fizik dr. Lavo Čermelj, profesor teologije, bibliacist dr. Jakob Aleksič, slavist Stanko Janež in drugi. Kot najzanimivejše pravne osebe pa naj navedem Društvo slovenskih književnikov v Ljubljani, Društvo za proučevanje Dositeja in Vuka v Beogradu, Slavistično društvo Slovenije in podružnica le-tega za Koroško v Slovenj Gradcu, Češkoslovaško akademijo znanosti v Pragi, Vzhodno akademijo na Dunaju, Jugoslovansko akademijo znanosti in umetnosti v Zagrebu, Inštitut Johanna Gottfrieda Herderja v Marburgu, Inštitut za zgodovino vzhodne in jugovzhodne Evrope v Münchnu, Jagellonsko univerzo v Krakovu, Kolumbijsko univerzo v New Yorku, Univerzo Johanna Wolfganga Goetheja v Frankfurtu ob Majni itn. Z vsemi naštetimi korespondenti je imel Slodnjak dokaj pogoste stike, in ker ni živel v dobi elektronske pošte, so ti stiki na srečo ohranjeni, ovekovečeni na pisemskem papirju.

Za konec bi omenila še en zanimiv vsebinski sklop. To so *Čestitke ob Slodnjakovi 60-, 70-, 75- in 80-letnici*. Torej čestitke, ki jih je dobival ob svojih velikih življenjskih jubilejih, ko so mu pisali nekdanji učenci, kolegi z drugih univerz, rojaki in drugi prijatelji. Ti so ga v pisemih, kot so zapisali, ohranili v lepem spominu, podobno kot v zgoraj navedenem pismu nekdanja učenka Ivana Černič. V teh pisemih zvemo več o Slodnjakovi osebni plati pa tudi o njegovem bogatem znanju, ki ga je nosil s seboj in ga nesebično delil drugim.

⁵ AS 1404, Osebni fond dr. Antona Slodnjaka 1869-1983, Privatna korespondenca 1931-1983, t. e. 5, a. e. 217: Lavrin dr. Janko (181, 1951-1980; Bled, Chalfont St. Giles – Bucks, East Putney – London, Kaštel, Krupa – Semič, Ljubljana, London, Nottingham, Oxford, Piran, Rim, Smarden – Kent, Split, Thames Ditton – Surrey), Nottinghamska univerza, Oddelek za slovanske jezike, Nottingham/Dom književnikov, Bled/.

Predmet: Prijedlog Odsjeka za jugoslavenske jezike i književnosti da se proř. dr Antonu Slodnjaku iz Ljubljane podijeli počasni doktorat.

VIJEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA

u
Z A G R E B U

Odsjek za jugoslavenske jezike i književnosti predlaže jednoglasno da se prilikom proslave tristagodišnjice Filozofskog fakulteta u Zagrebu izabere za počasnog doktora Zagrebačkog sveučilišta akademik i sveuč. profesor u penziji dr Anton Slodnjak iz Ljubljane.

Anton Slodnjak je ugledan znanstveni radnik na području slovenistike i slavistike. Vrlo živahne veze održavao je s kulturnim i znanstvenim krugom Hrvatske i obradivao dodirne probleme slovenske i hrvatske kulture.

Anton Slodnjak je rođen 13. lipnja 1899. u Bodkovicima u Sloveniji. Klasičnu gimnaziju polazio je u Mariboru od 1912. do 1920. Poslije toga je studirao slavistiku na Ljubljanskom sveučilištu i 1925. položio doktorski ispit na temelju disertacije o Davorinu Trstenjaku. Od 1925. do 1927. studirao je u Krakovu, a od 1926. do 1927. bio je ondje lektor za slovenski jezik. Od 1927. do 1940. bio je profesor slovenskog jezika i književnosti na Trgovačkoj akademiji u Ljubljani. Za vrijeme okupacije hapšen i zatvaran. Poslije oslobođenja bio je načelnik odjela za stručno školstvo u Ministarstvu za trgovinu i opskrbu. Od 1947. do 1950. bio je izv. profesor za slovenski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a od 1950. do 1959. redovni profesor za slovensku književnost na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1961. do 1965. predavao je slovensku, hrvatsku i srpsku književnost na Filozofskom fakultetu u Frankfurtu na Maini. God. 1967. izabran je za redovnog člana Slovenske akademije znanosti i umjetnosti. Sada je u penziji i živi u Ljubljani.

Akademik Slodnjak pripada među najplodnije i najuglednije književne historike Slovenije. Izdavao je tekstove slovenskih pisaca s kritičkim tumačenjem, pisao studije o slovenskim istaknutim književnicima, objavio i povijesti slovenske književnosti na slovenskom i njemačkom jeziku, a i sam pisao romane. Nije moguće u kratkom tekstu prikazati

- 2 -

svu njegovu obilnu djelatnost, pa će biti nužno spomenuti samo najglavnije.

U svojem znanstvenom istraživanju prof. Slodnjak je osobitu pažnju posvetio književnom djelu F. Prešerna, F. Levstika, S. Vraza i slovenskom realizmu i naturalizmu. Njegove studije "France Prešeren" /Beograd 1962, str. 425/ i "Prešernovo življenje" /Ljubljana 1964, str. 327/ pripadaju među najbolje literarnohistorijske tekstove o ovom prvaku slovenske poezije. Studije "Realizam I", "Realizam II" i "Nova struja" obrađuju ovo značajno razdoblje slovenske književnosti od 1848. do 1900. I njegove "Študije in eseji" /Ljubljana 1966, str. 271/ daju nove i zanimljive poglede i spoznaje o značajnim zbivanjima u slovenskoj književnosti. Već g. 1934. objavio je u Ljubljani "Pregled slovenskega slovstva" na 548 strana, koja se odlikuje novim gledanjem na probleme slovenske književnosti, a g. 1958. prikazao je na njemačkom jeziku povijest slovenske književnosti pod nazivom "Geschichte der slovenischen Literatur" /Berlin, str. 363/. Za nas su od posebnog interesa njegove studije i izdavanje slovenskih spisa Stanka Vraza /"Slovenska djela" I i II, 1952/.

Literarnohistorijsko djelo akademika Antona Slodnjaka odlikuje se pouzdanošću istraživača, velikom erudicijom i smislom za pronalaznje umjetničkih vrednota i neposrednom povezanošću sa društvenom i narodnom situacijom u razvoju. Na temelju toga Slodnjakove studije o slovenskoj književnosti pripadaju među najvrednije slovenske tekstove te vrste.

Odajući priznanje akademiku Antonu Slodnjaku počasnim doktoratom Zagrebačkog sveučilišta, mi odajemo priznanje jednom od najuglednijih slovenskih učenjaka.

IZ ODSJEKA ZA JUGOSLAVENSKE
JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

Predlog za častni doktorat, iz fonda dr. Antona Slodnjaka

Zapuščina Srečka Kumarja

IVANKA URŠIČ

Zapuščina Srečka Kumarja, glasbenega pedagoga in zborovodje sestavlja enega svetlejših kamenčkov v mozaiku osebnih zapuščin v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici.

Srečko Kumar se je rodil 9. aprila 1888 v Kojskem v Goriških brdih. Že v rani mladosti je na nastopih spremljal očeta-kapelnika domače godbe na pihala. Bilo mu je komaj deset let, ko je oče umrl in je skrb zanj prevzela sestra Pavlina, učiteljica v Grgarju. Njihova mati je namreč dolga leta služila v Egiptu. Pri sestri je dokončal osnovno šolo. Študij je nadaljeval na goriški gimnaziji in nato s kratkimi premori na učiteljskem v Kopru.

Kot je sam zapisal, je pridobil smisel za lepoto že v prvem razredu gimnazije v Gorici. Sestra ga je peljala k "Lohengrinu" in Wagnerjeva glasba je naredila na mladega Srečka Kumarja silen vtis. V tem času se je oblikovala tudi njegova ljubezen do slovenske moderne glasbe in postala stalna spremljevalka na njegovi umetniški poti. Za moderno slovensko glasbo ga je navdušil zborovodja Glasbene matice Josip Michel. Odkril mu je našega največjega skladatelja Lajovca.¹

V domačem kraju je že kot sedemnajstletni vodil zbor, v četrtem letniku učiteljskega pa poleg zbora tudi orkester. Od tega obdobja dalje je vse svoje življenje poučeval in vzgajal najmanj enega ali pa tudi več zborov hkrati.

V četrtem letniku učiteljskega je vodil tri tedne trajajočo dijaško stavko z namenom, da se na učiteljskem odpravi nemščina kot učni jezik in da se slovensko učiteljske prenese v Gorico. Izključili so ga iz šole in zrelostni izpit je smel opravljati privatno. Maturiral je šele leta 1909, po posebnem posredovanju državnih poslancev Rybača in Pittonija.

Prvo učiteljsko mesto je dobil v odročnem Zapotoku na takratni avstrijsko-italijanski meji. Sredi šolskega leta je zbežal v Trst, se vpisal na Tartinijev konservatorij in študiral klavir pri prof. Illesbergu. Preživljal se je težko. Poleg študija se je posvetil tudi glasbeni prosveti. V to obdobje sodi njegovo delovanje s pevskim društvom "Zarja" v Rojanu pri Trstu.²

Diplomiral je aprila 1913, nato se je v Leipzigu izpopolnjeval pri znamenitem pianistu Josephu Pembauru in tudi sam poučeval klavir. V Leipzigu se je tudi poročil, njegova soproga je postala Zora Lavrenčič iz Rojana.

Leta 1914 se je vrnil v Trst in dobil začasno učiteljsko mesto na podružnici Glasbene matice. V začetku leta 1915 so ga vpoklicali v vojsko. Najdlje je bil v kraju Dečina ob Labi na severu Češke in tam nastopal tudi kot pianist in dirigent, ustanovil glasbeno šolo in pevski zbor ter v Dečini ostal do leta 1919.

Jeseni 1919 se je vrnil v domovino in takrat se je začelo njegovo najplodnejše obdobje.

Povezal se je s tedanjimi tržaškimi politikami in kulturniki, med katerimi so bili tudi Josip Ribičič, Marij Kogoj, Ivan Grbec, France Bevk, Ghita Bortoloti, Karol Pahor, Breda Šček, Srečko in Stanko Kosovel. Pogosto so se zbirali na njegovem domu. Prirejali so glasbene večere, na katerih so igrali, peli in recitirali.

V Škednju pri Trstu je ustanovil glasbeno šolo, imenovano Kumarjeva šola. Pri Glasbeni matici v Trstu, ki jo je vodil Viktor Šonc, je poučeval klavir.

Obetajočo pianistično kariero je v tem obdobju zamenjal s pedagoškim in narodnoobrambnim prosvetnim delom. Kot je sam zapisal, je sprevidel, "da udejstvovanje pianista ni tisto, s čimer lahko največ koristi, da terja čas od njega pravzaprav nekaj drugega – to je udejstvovanje v glasbeni prosveti".

V Trstu je ustanovil in vodil pevski zbor Učiteljske zveze Julijske krajine (1921-1926), v emigraciji v Ljubljani pa Učiteljski pevski zbor (1925-1934). Zbora sta prvič izvedla številna dela Antona Lajovca, Emila Adamiča, Marija Kogojca, Slavka Osterca; Borisa Papandopula, Ivana Matetića Ronjgova in drugih.

Pevski zbor Učiteljske zveze Julijske krajine je bil steber vokalne glasbene poudarjenosti na Primorskem po prvi svetovni vojni. Poleg izjemno visoke pevske kulture je zbor imel tudi narodnoobrambno vlogo.

Februarja 1924 je nastopil službo učitelja klavirja na šoli in konservatoriju Glasbene matice ter zborovodje pevskega zbora Glasbene matice v Ljubljani. Še vedno pa je vodil svoje učitelje na Primorskem. Zadnji koncert z njimi je imel leta 1926 v Solkanu, potem pa ni smel več na Primorsko.

Poudariti moramo tudi Kumarjevo prizadevanje za ustrezno zborovsko literaturo. Na začetku leta 1923 je v Trstu izdal Prvi plamen, zbirko

¹ Rafael Ajlec, Srečko Kumar, Kako je živel in kaj nam je dal, Izdal Odbor za postavitev spomenika Srečku Kumarju, Brda, 25. maja 1958, str. 5-12.

² V zapuščini je ohranjeno vabilo na koncert s pevskim društvom Zarja v Rojanu, dne 5. maja 1912. Priredila ga je Podružnica sv. Cirila in Metoda v Rojanu v dvorani "Konsumnega društva".

sedmih pesmi za mešane in moške zборе avtorjev Ivana Grbca, Stanka Premrla, Emila Komela, Vinka Vodopivca, Janka Ravnika, Vasilija Mirka in Emila Adamiča. Marca 1924 pa je ravno tako v Trstu uredil in izdal zbirko mladinskih zborovskih pesmi z naslovom *Otroške pesmi*, v kateri so med drugim prvič izšla tudi dela Marija Kogojca.

Februarja 1926 je sprejel mesto profesorja klavirja na Glasbeni akademiji in Glasbeni šoli Lisinski ter postal zborovodja pevskega zbora Kolo v Zagrebu. Tam je deloval do leta 1936.

V Zagrebu je v letih 1933-1935 izdajal tudi *Grlico*, revialno zbirko mladinske zborovske glasbe, ki je izpolnila praznino na področju jugoslovanske glasbene literature in v kateri je objavil mnogo skladb, med drugimi Emila Adamiča, Josipa Slavenskega, M. Tajčevića in Borisa Popandupola.

Obdobje od marca 1935 do oktobra 1945 je preživel v Beogradu. Pred vojno je poučeval klavir na Moški realni gimnaziji kralja Aleksandra, nato je na VIII. realni gimnaziji v Beogradu vodil zbor Josif Marinković. Po osvoboditvi je organiziral in vodil zbor Korpus narodne odbrane in zbor Radia Beograd.

Septembra 1945 se je vrnil na Goriško; ustanovil je ženski mladinski zbor Soča iz Kojškega in v njem aktivno sodeloval.

Leta 1948 je prišel na koprsko območje in postavil temelje glasbenega šolstva na tem ozemlju. Po več zborovodskih in glasbenih tečajih je ustanovil glasbeno šolo v Portorožu, iz katere se je razvil Center za glasbeno vzgojo v Kopru.

V Kopru je že leta 1908 vodil zbor in orkester učiteljskihnikov. Po petinštiridesetih letih je prav tam končal svoje službeno delovanje.

Kljub odhodu v pokoj je še naprej poučeval klavir.

Umrl je 9. februarja 1954. Pokopan je pri Sv. Križu nad Kojskim.

Na rojstni hiši so leta 1956 postavili spominsko ploščo, sredi vasi pa so dve leti pozneje odkrili še Kumarjev spomenik, delo kiparja Borisa Kalina.

Sprehod skozi Kumarjevo življenje kaže na razsežnost njegovega dela, ki je segalo na več med seboj prepletajočih se področij. Vse to nam posreduje tudi bogata zapuščina. Bil je zborovodja, urednik glasbene literature, ustanovitelj in ravnatelj glasbenih šol, pianist in klavirski pedagog.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je v letu 2001 od hčerke Vuke Kumar Hiti odkupil zapuščino Srečka Kumarja. Iz njenega pripovedovanja je bilo mogoče začutiti veliko navezanost na očetovo zapuščino in odgovoren odnos do le-te. Srečko Kumar je bil po njenem pripovedovanju še posebno navezan na glasbena dela, ki so ohranjena v rokopisih ali v tiskani obliki. Skrbno so bili urejeni tudi časopisni članki s kritikami in ocenami nastopov zborov, ki jih je vodil, pa tudi

njegovih samostojnih nastopov. Žena Zora in hčerka Vuka sta za zapuščino skrbeli z izredno ljubeznijo in jo tudi večinoma v celoti ohranili. Nekaj dokumentov pa je bilo izposojenih in jih žal niso več vrnil.

Celotna Kumarjeva zapuščina je razdeljena na več tematskih sklopov in sicer na osebne dokumente, gradivo o delovanju Srečka Kumarja kot zborovodje, urednika glasbenih revij, ustanovitelja glasbenih šol, pianista in učitelja klavirja, korespondenco, koncertne liste in vabila, časopisne izrezke, rokopisna in tiskana dela, fotografije in razno.

Osebnih dokumenti, kot so krstni in rojstni list, domovnica, spričevala, prošnje, dekreti in druga dokazila o službovanju, odlikovanja, imenovanja oz. potrdila o častnem članstvu pri nekaterih zbora in priznanja so vir informacij o življenju, šolanju in službovanju na različnih mestih.

Med osebnimi dokumenti pogrešamo nekatere izvorne dokumente. V večini primerov so ohranjeni vsaj overovljeni prepisi le-teh. Kumar je o tem zapisal: "Svoje originalne dokumente, med temi maturitetno spričevalo in diplomu konservatorija sem priložil takratni svoji prošnji, a mi jih Ministrstvo prosvete ni vrnilo."³

Kljub temu pa lahko ob pomoči ohranjenih originalnih dokumentov ali njihovih prepisov spremljamo njegovo življenjsko pot, saj so ohranjeni dekreti ter druga dokazila o vseh njegovih službenih mestih od Zapotoka do zadnjega službenega mesta v Kopru.

Osebnim dokumentom sledi **gradivo o Kumarjevem delovanju na glasbenem področju**, na katerem so se vloge medsebojno prepletale. V tem smislu skušamo slediti ohranjenemu gradivu o Srečku Kumarju kot zborovodji (zbora v Kojškem in Zapotoku v letih 1909-1910, na učiteljskihi v Kopru, na Proseku pri Trstu, Ilirija pri Sv. Ivanu v Trstu, Zarja v Rojanu in drugod), uredniku glasbene literature (*Prvi plamen*, *Naše pesmi*, *Otroške pesmi*, *Nageljni poljski*, *Grlica*), klavirskemu pedagogu in pianistu.

Pisma Kumarjevih prijateljev in sodelavcev so vsebinsko izjemno bogata, veliko nam tudi povedo o takratnem življenju v kulturnih krogih, o načrtih, njihovem prepričanju, o najrazličnejših težavah, bodisi gmotnih bodisi duhovnih, ki so bremenile Kumarja ter njegove prijatelje in sodelavce. Naj posebej omenimo samo nekatere izmed piscev: Ivan Grbec (1911-1955), Jože Ribičič (1912-1950), Emil Adamič (1922-1935), Virgil Šček (1922-1948), Alojzij Res (1922), Vinko Vodopivec (1922-1948), Stanko Premrl (1923-1935), Mihovil Logar (1932-1938). Pisma so razvrščena po abecednem redu korespondentov. Poseben sklop obsegajo kopije oziroma koncepti Kumarjevih pisem, naslovljenih na raz-

³ Prošnja Srečka Kumarja, naslovljena na Ministrstvo prosvete, Osnovna nastava Beograd, Ljubljana, 10. 4. 1926.

lične naslove, za obdobje 1938-1953. Med temi so posebno dragocena pisma, namenjena njegovi ženi Zori Lavrenčič.

Vsebinsko, pa tudi oblikovno bogati so **koncertni listi**: v prvem sklopu so koncertni listi od začetkov Kumarjevega javnega nastopanja pa do smrti; v drugem sklopu pa so tisti, ki jih je prejel zgolj kot povabilo. Najstarejši koncertni list je iz leta 1893 in vabi k "abiturijentski veselici slovenskih in hrvaških učiteljiščnic in učiteljiščnikov goriškega, koprškega, mariborskega, zagrebškega in ljubljanskega učiteljišča...".

Po večini so ohranjeni sporedi sestavljeni poljudno in se povezujejo z različnimi drugimi nastopi. Kumar igra na njih Chopena, Beethovna, Bacha, Vitezslava Novaka, Marija Kogoja – največkrat ene in iste stvari, razen tega nastopa kot klavirski spremljevalec, večinoma pa kot zborovodja.

Med preostalo gradivo sodijo **časopisni izrezki** iz domačih in tujih časopisov o nastopih zborov, ki jih je Kumar vodil. Ohranjene so številne kritike. Že Kumar je skrbno zbiral te zapise, nato pa sta zbiranje nadaljevali njegova žena in hči.

Poseben sklop obsegajo **rokopisna in tiskana dela**.⁴ "Bil je v tesnih zvezah s skoraj vsemi vidnejšimi komponisti v Jugoslaviji, spodbujal jih je k delu, iskal zanje primernih besedil in zbiral njih rokopise. Tako predstavlja njegova zapuščina lepo kopico skladb raznih naših skladateljev, med temi tudi umetnine, ki še sploh niso bile objavljene."⁵ Marsikatero delo je tudi kupil, zlasti partiture tujih mojstrov, kar nam potrjujejo ohranjeni dopisi z antikvariatov v tujini, v katerih je iskal zelene izvode.

Fotografije je gospa Vuka po večini obdržala, zato so v zapuščini, razen par izjem, preslikave.

V zapuščini so v sklopu **ostalo gradivo** diplomatska naloga in seminarske naloge ter razni zapisi o Kumarjevem življenju in delu, ki so izšli v različnih publikacijah. Med zapuščino so ostali tudi rokopisi in popisi pesmi različnih avtorjev: Karla Široka, Alojzija Remca, Alojza Gradnika, Antona Batagelja, Staneta Kosovela, Dore Gruden, Frana Albrechta in igra Josipa Ribičiča z naslovom Grom in pekel, napisana leta 1919.

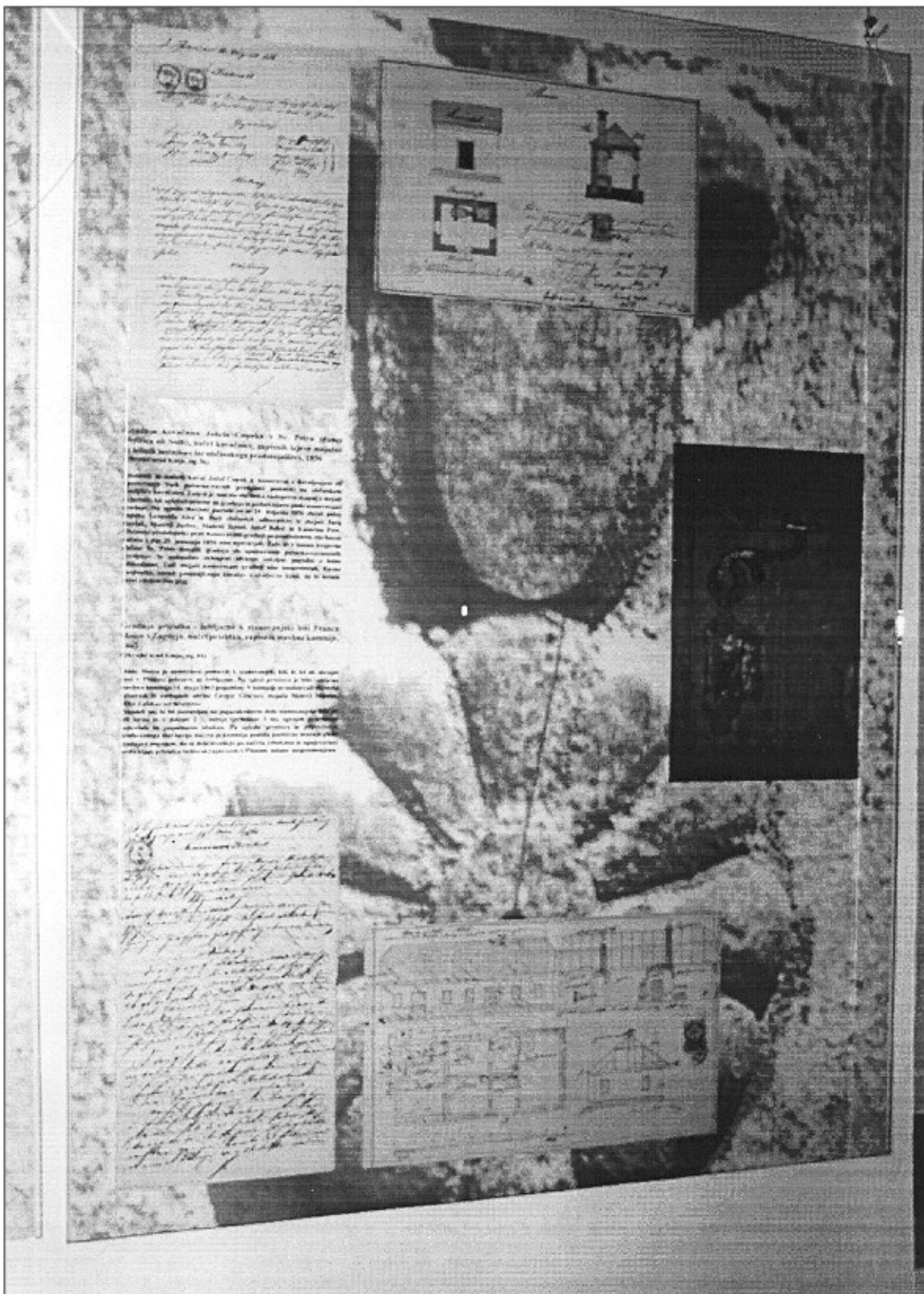
Vse gradivo je shranjeno v desetih arhivskih skatlah, kar znaša en tekoči meter.

Nekaj njegove zapuščine je tudi v drugih kulturnih ustanovah. Manjši del je na osnovni šoli Antona Ukmarja v Kopru, na kateri je urejena glasbena soba, poimenovana kot učilnica Srečka Kumarja. Avtorica diplomske naloge o Srečku Kumarju, Tatijana Pešič, se je mudila tudi v Zagrebu, kjer je iskala predvsem arhiv Grlice. Dobila je nekaj izvodov Grlice in nekaj koncertnih listov. V glasbeni zbirki NUK-a hranijo tudi nekaj fragmentov iz Kumarjeve zapuščine.

Kumarjeva zapuščina je dragocen vir za spoznavanje njegovega življenja in dela ter posredno kaže na vso razsežnost njegovih interesov.

⁴ Kot zanimivost je vredno omeniti vsaj nekatera rokopisna dela: Emil Adamič, 45 otroških pesmi za 1. - 8. razred, Brajša Matko, K desetletnici Kmetijskega bralnega društva v Šebreljah, dne 26. avgusta 1894, Anton Lajovic, Pesem nagajivka, Dete jezdi na kolenu – na besedilo Frana Levstika. (Na koncu skladbe je Lajovic zapisal, komu namenja skladbe, za kakšen zbor in kateri glas naj bo solist).

⁵ Albert Širok, Primorje žaluje za Srečkom Kumarjem, Borba, 14. 2. 1954.

Z razstave *Od načrta do stavbe* Zgodovinskega arhiva Celje

O delu Arhivskega društva Slovenije

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od marca do oktobra 2002

20. marca 2002 je v prostorih Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani potekal volilni občni zbor, na katerem so bili izvoljeni novi organi društva.

Predsedniško mesto je prevzela Aleksandra Pavšič Milost (PANG), tajniške posle Andrej Nared (ARS), v izvršni odbor pa so bili izvoljeni še Emica Ogrizek (PAM), Kristina Šamperl Purg (ZAP; po njeni smrti jo je nadomestila Nežka Rašl), Nada Čibej (PAK), Žiga Železnik (ZAL), Metka Gombač (ARS), Bojana Aristovnik (ZAC), pater Marjan Vogrin (škofijski arhivi), Jože Ciperle (ZAMU), Boris Golec (Univerza v Ljubljani), Darko Friš (Univerza v Mariboru).

Uredniški odbor Arhivov sestavljajo Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Tatjana Šenk (tehnična urednica), Jože Ciperle, Marija Hernja Masten, Jozo Ivanovič, Andrej Nared, Alfred Ogris, Blaž Otrin, Marko Štuhec, Slavica Tovšak, Ivanka Uršič, Zdenka Bonin in Ivanka Zajc-Cizelj.

V uredniški odbor Virov so bili izvoljeni France M. Dolinar (glavni urednik), Jože Mlinarič, Marjana Kos, Drago Trpin, Aleksandra Pavšič Milost kot predsednica in Andrej Nared kot tajnik društva.

V nadzornem odboru so Gorazd Stariha, Biserka Remškar in Jure Volčjak, v Komisiji za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj pa Nada Čibej (predsednica), Milko Mikola, Emica Ogrizek, Janez Kopač in Vladimir Kološa.

Člani izvršnega odbora smo od marca do oktobra imeli štiri seje, na katerih smo obravnavali tekočo problematiko v zvezi z izpolnjevanjem plana društva, ki ga je sprejel že prejšnji izvršni odbor.

Zborovanja

Že na prvi seji smo, glede na nove razmere, program nekoliko spremenili. Odločili smo se, da načrtovanega zborovanja, ki naj bi ga v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Maribor društvo pripravilo na temi "Privatizacija podjetij in arhivsko gradivo" ter "Infoarh", ne bo. Ministrstvo za kulturo nam namreč zanj ni odobrilo denarja, poleg tega je na razpis prispela le ena prijava. Mnenje članov izvršnega odbora, pridobljeno tudi na podlagi razprav med člani je, da bi bila tridnevna zborovanja odslej vsaki dve leti (izmenjaje z zborovanji zgodovinarjev) kot je v preteklosti tudi že bilo. V letih brez zborovanja in sofinanciranja bi pripravili enodnevni seminar ali delavnico, če bi bilo to potrebno. Za letošnje leto je bila predvidena delavnica na temo Infoarha, ki pa ne bo pripravljena, ker program še ni dodelan.

Izdajateljska dejavnost

ARHIVI: V juniju je izšla prva letošnja številka revije Arhivi, posvečena sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja. Ker je bila namenjena počastitvi življenjskega jubileja, sta bili vsebinska zasnova in oprema nekoliko drugačni. Publikacija je bila predstavljena 26. junija 2002 v čitalnici Arhiva Republike Slovenije, na slovesnosti v počastitev jubilaranta Jožeta Žontarja, katere soorganizator je bilo tudi društvo.

Za izdajanje revije Arhivi nam je Ministrstvo za kulturo odobrilo 1.900.000 SIT (1.200.000 iz postavke arhivska dejavnost in 700.000 iz postavke založništvo), Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport pa 1.230.000 SIT. Posebej smo hvaležni arhivom, ki izhajanje revije podpirajo z večjim številom naročenih izvodov.

Skladno z zakonom o medijih smo opravili vse potrebno za vpis revije Arhivi v razvid medijev, ki se vodi pri Ministrstvu za kulturo.

Uredniški odbor revije se je v tem obdobju sestal dvakrat.

VIRI: Konec septembra je izšla sedemnajsta številka zbirke Viri (Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I. del: Opozicija in oblast), katere izid je omogočilo Ministrstvo za kulturo, ki nam je v projektne razpisu – potem ko je bilo sofinanciranje v okviru programskega razpisa sprva zavrnjeno – zanj namenilo 2.000.000 SIT. Številka je bila predstavljena na zborovanju zgodovinarjev v Mariboru, 17. oktobra pa tudi v prostorih ARS. Zamisljeno je, da bi Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije izšli v štirih delih.

V letošnjem letu sta bili opravljeni tudi dve predstavitvi šestnajste številke Virov (Vida Deželak Barič, Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942-1944), in sicer aprila v Novi Gorici, junija pa v Ljubljani.

Mednarodno sodelovanje

Predstavniki društva smo se udeležili arhivskih zborovanj v Nemčiji (Trier, 17.–20. september, Nada Jurkovič), na Hrvaškem (Vodice, 3.–5. oktober, Bojana Aristovnik, Aleksandra Pavšič Milost) ter v Bosni in Hercegovini (Tuzla, 17.–19. oktober, Nada Čibej). Stike smo navezali tudi z arhivskim društvom Madžarske, s katerim nameravamo tako kot z drugimi društvi izmenjavati publikacije in se udeleževati njihovih zborovanj. ADS je (še vedno) član kategorije B Mednarodnega arhivskega sveta in njegove evropske veje EURBICE, predmet mednarodne izmenjave so tudi društvene publikacije.

Aškerčeve nagrade in priznanja za posebne dosežke v arhivistiki

Po večletnih prizadevanjih je letos društvu le uspelo realizirati podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja. Za ta projekt si je prizadevalo že več izvršnih odborov, največja težava pa je bila pridobitev denarja. Letos nam je v ta namen Ministrstvo za kulturo odobrilo milijon tolarjev, na podlagi tega pa sta bila razpisana ena nagrada in eno priznanje. Slovesna podelitev je bila 23. 10. 2002 v prostorih Mestne občine Ljubljana, nagrajenca pa sta bila dr. Jože Žontar, ki je prejel Aškerčevo nagrado za življenjsko delo na področju arhivistike, in Peter Ribnikar, ki je za objavo arhivskih virov prejel Aškerčevo priznanje. V prihodnje je predvideno bienalno podeljevanje nagrad in priznanj.

Spletna stran

Na spletni strani društva <http://www.arhivsko-drustvo.si> je mogoče dobiti osnovne informacije o delu društva, objavljeni so zapisniki izvršnega odbora in tekoča obvestila, predstavljene so naše publikacije, kmalu pa bodo v elektronski obliki dostopne tudi zadnje številke Virov.

Aleksandra Pavšič Milost

Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v letu 2002

Člani Arhivskega društva Slovenije (ADS) so na volilnem občnem zboru ADS, ki je potekal 20. marca 2002, na predlog Izvršnega odbora (IO ADS) izvolili nove člane Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj (Nada Čibej – predsednica, Vladimir Kološa, Janez Kopač, Milko Mikola in Emica Ogrizek). Glede na to da je delo komisije pogojeno z odobritvijo sredstev za nagrade in priznanja od Ministrstva za kulturo,¹ smo imeli prvo sejo 8. maja 2002. Na njej smo razpravljali o načinu dela komisije ter sklenili, da v čim krajšem roku pripravimo kriterije za podeljevanje nagrad in priznanj. Kriteriji, ki so podlaga za izbiranje med predlaganimi kandidati, se morajo opirati na 19. in 20. člen Pravil Arhivskega društva Slovenije in na Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za posebne dosežke v arhivistiki. Ko smo člani komisije na svoji seji z dne 26. 6. 2002 preučili omejena pravilnika, smo svoje predloge in stališča uskladili in sprejeli te kriterije:

¹ Ministrstvo je leta 2002 odobrilo finančna sredstva v višini 1.000.000 SIT (Zapisnik 1. seje IO ADS, 24. 4. 2002), ki so pokrila eno Aškerčevo nagrado, eno Aškerčevo priznanje ter stroške za oblikovanje in tisk diplom. Nagrade in priznanja se bodo podeljevala vsaki dve leti.

Aškerčeve nagrade in Aškerčeva priznanja so najvišja strokovna priznanja v Republiki Sloveniji, ki se podeljujejo za delo in dosežke v arhivistiki na podlagi javnega razpisa.

Podeljujejo se ena nagrada in dve priznanji. V primeru, da se nagrada ali priznanje podeli instituciji, je dobitnik celotna institucija.

Aškerčeva nagrada se podeljuje za:

- izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike na področju varovanja in ohranjanja arhivske dediščine ter posredovanja le-te javnosti, strokovnega izobraževanja in arhivske zakonodaje (če je kandidat s svojim strokovnim delom ustvaril nove in boljše pogoje za varovanje arhivske dediščine in izvajanje materialnega varstva oziroma posredovanje le-te javnosti, uveljavljanje svetovnih arhivističnih smernic v domači praksi in slovenske arhivistike v mednarodnem merilu, doprinos k strokovni literaturi za izobraževanje mladih kadrov);

- izjemne dosežke na mednarodnem arhivskem področju;

- življenjsko delo.

Aškerčevo nagrado za izjemne prispevke k razvoju slovenske arhivistike ter izjemne dosežke na mednarodnem arhivskem področju lahko prejmejo posameznik, skupina, arhiv ali katera druga ustanova.

Aškerčevo nagrado za življenjsko delo lahko prejme posameznik. Kandidat mora izpolnjevati prva dva gornja pogoja in mora najmanj dvajset let aktivno delovati v arhivski stroki.

Aškerčevo priznanje se podeljuje za:

- odmevne prispevke k razvoju slovenske arhivistike na področju varovanja arhivske dediščine, strokovnega izobraževanja, izdelave arhivističnih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva in arhivističnih priročnikov ter arhivske zakonodaje v tekočem obdobju (če je kandidat s svojim strokovnim delom v krajšem času dosegel pomembne rezultate doma ali v tujini in le-te posredoval javnosti);

- prispevek k popularizaciji arhivov in arhivske dejavnosti.

Aškerčeva priznanja lahko prejmejo posamezniki, skupina, arhiv ali katera druga ustanova.

Priznanja se podeljujejo za enega ali več pomembnih dosežkov. Prednost pri izbiri ima kandidat, ki izpolnjuje več kriterijev.

Predlagane kriterije je IO ADS potrdil in so objavljeni tudi na spletni strani ADS (<http://www.arhivsko-drustvo.si>).

Ker je v pravilniku zapisano, da se nagrade in priznanja podeljujejo ob dnevu arhivov (20. oktober), smo na isti seji pripravili tudi predlog o obliki in vsebini javnega razpisa. Javni razpis za zbiranje predlogov za podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja je bil objavljen 14. avgusta 2002 v časniku Dnevnik, na spletni strani društva in oglasnih deskah v arhivih. Predloge smo zbirali do 13. septembra 2002. Komisija je na svoji tretji seji, 18. septembra 2002, pregledala prispеле prijave. Ugotovili smo, da je v razpisnem roku – do 13. 9. 2002 – prišlo na sedež ADS sedem zapečatenih ovojnic. Po odprtju je bilo ugotovljeno, da je v sedmih ovojnicah pet predlogov za

Govor predsednice Arhivskega društva Slovenije na 1. podelitvi Aškerčevih nagrad v veliki sejni dvorani ljubljanskega Magistrata

Aškerčevo nagrado in pet predlogov za Aškerčevo priznanje. Za Aškerčevo nagrado sta bila predlagana dva posameznika – prof. dr. Jože Žontar (štirikrat) in dr. France Štukl (enkrat), za Aškerčevo priznanje pa trije posameniki – msgr. Franc Kralj (dvakrat), Peter Ribnikar (enkrat), mag. Aleksander Žižek (enkrat), in ena ustanova – Zgodovinski arhiv Ptuj (enkrat).

Nato smo člani komisije temeljito razpravljali o vseh utemeljitvah, jih primerjali z razpisnimi kriteriji in medsebojno pretehtali.

Glede kandidatov za Aškerčevo nagrado je bila komisija že v začetku razprave enotnega mnenja in je soglasno sklenila:

Aškerčevo nagrado se podeli prof. dr. Jožetu Žontarju – za življenjsko delo.

Glede kandidatov za Aškerčevo priznanje je komisija po daljšem usklajevanju mnenj, razpravi, tehtanju in primerjavah končno soglasno sklenila:

Aškerčevo priznanje se podeli gospodu Petru Ribnikarju – za objavo arhivskih virov.

Obe utemeljivi sta objavljeni na koncu poročila.

Svoje odločitve smo posredovali IO ADS; ta je o tem razpravljala na seji 1. oktobra 2002. Dokaz, da smo zelo resno in odgovorno zastavili nalogo, je tudi polemična razprava na seji IO. Kot predsednica komisije sem bila pozvana, da zelo tehtno in natančno predstavim naše odločitve in utemeljitve. Vprašanj je bilo veliko in vsa so zahtevala jasne odgovore. Na koncu je IO ADS potrdil oba sklepa komisije, hkrati pa ugotovil, da je na podlagi tokratnih izkušenj treba dodelati in izpopolniti kriterije. Zavoljo bolj kakovostnega dela bi morali sprejeti Poslovnik o delu Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj, ki bi urejal način delovanja komisije, pravice in

dolžnosti komisije, izpopolnjene kriterije za dodelitev nagrad in priznanj, vsebino in čas trajanja javnega razpisa ter slovesno podelitev nagrad in priznanj. Po izkušnjah, ki smo jih pridobili s prvo podelitvijo, bi lahko poslovnik pripravili in dali potrditi naslednjemu občnemu zboru.

Letošnja, prva slavnostna podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja, je potekala 23. oktobra 2002 v veliki sejni dvorani Mestne občine Ljubljana. Svečanosti se je udeležilo približno sedemdeset sodelavcev iz vseh arhivov in gostov. Po uvodni glasbeni točki godalnega kvarteta Glasbenega ateljeja Tartini iz Ljubljane je navzoče pozdravila predsednica Arhivskega društva Slovenije Aleksandra Pavšič Milost. V nadaljevanju sta imela pozdravna govora predstavnik Ministrstva za kulturo, državni sekretar gospod Ciril Baškovič, in županja Mestne občine Ljubljana gospa Viktorija Potočnik. Slavnostni govornik prof. dr. Vasilij Melik nam je orisal razvoj arhivske stroke. Govor prof. dr. Vasilija Melika je objavljen na koncu poročila.

Sledila je podelitev nagrade in priznanja letošnjima izbrancema, potem pa še prijateljski klepet, čestitke in prvi vtisi.

Pa smo. Zaživel je tisto, za kar so se člani društva, vodilni, pa tudi drugi zaposleni v arhivih prizadevali že leta prej. Zdaj smo mi vsi odgovorni, da te nagrade in priznanja zelo resno umestimo v arhivsko okolje.

To je odgovorno delo, kar pomeni, da moramo tudi predloge sestaviti resno, z vsemi podatki, ki jih komisija zahteva – utemeljitvijo, bibliografijo, dodatnimi obrazložitvami, dokumentacijo in drugim. Priloge so lahko tudi fotokopije že objavljenih podatkov. Člani komisije smo prepričani, da vam to delo ne bo v nad-

Dr. France Štukl v pogovoru s sodelavkama na podelitvi Aškerševih nagrad

logo, temveč v čast, in da ne bo povzročalo vsem znane "fovšarije", ampak zavest, da se delo arhivista ceni in da je tudi nagrajeno. Navsezadnje, lahko boste že prihodnjč prav vi nagrajeni za svoje delo.

Zato pozivam vse, da pripravite svoje predloge. Časa za to imate dve leti.

Nada Čibej

Slavnostni govor akademika profesorja dr. Vasilija Melika

Arhivi in arhivsko gradivo imajo za seboj več tisoč let dolgo preteklost, arhivistika pa je vsaj po svojem imenu zelo mlada znanost. Po malem Robertu, znanem slovarju francoskega jezika, je francoska beseda archives (arhivi) iz 15. stoletja, beseda arhivistika pa je iz 20. stoletja in je starejši leksikoni ne poznajo.

Arhivsko gradivo je v starih časih dostikrat povezano z željo vladarjev, da ostane za njimi živ spomin njihove dejavnosti, pa tudi s prizadevanjem njihovih najbolj pismenih in zavestnih državljanov, da ostanejo zapisane njihove pravice, pogodbe in dogovori.

Arhivi so torej že stare ustanove, ki so jih imeli vladarji, stanovi in mesta, znanstveniki pa so se začeli z njimi ukvarjati šele v 18., zlasti pa v 19. stoletju. V prvi dobi zanimanja za arhivsko gradivo so bile v središču pozornosti srednjeveške listine in poglavitna vprašanja so bila, ali so listine pristne ali ponarejene. Kaj torej zagotovo sodi v vire, kaj pa so ponaredki in falzifikati, ki jim je dostikrat tudi uspelo pridobiti

sloves resničnih dokumentov in so jih kot nepristne razkrili šele zelo pozno. Ob razpravljanih o listinah in pristnosti so se razvile raziskave o pisavah, razvoju in značilnostih pisav posameznih obdobij, o jeziku listin in njihovih značilnostih. Prvi arhivski šoli v Münchnu in Parizu, obe iz leta 1821, sta imeli bogat učni program: zgodovino, paleografijo, diplomatiko, kronologijo, grboslovje, pravo, upravno zgodovino in drugo.

Prva pozornost je torej veljala srednjemu veku. Franc Šumi v Ljubljani ni bil samo oče bonbonov in slaščic, za kar je bil izučen, ampak je bil v osemdesetih letih 19. stoletja tudi pisec oziroma izdajatelj Knjige listin in regest kranjske vojvodine (Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain) ter Arhiva za domoznanstvo (Archiv für Heimatkunde).

Znamenito Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku je zajelo čas do leta 1246 in je v letih 1902-1928 izšlo v petih zvezkih. Franc Kos, gimnazijski profesor v Gorici, si je delo zamislil in ga vodil vse do svoje smrti.

Gradivo navaja vse vire, pri vsakem pa razglablja o tem, ali je vir pristen ali ni, v čem je njegova vrednost, v čem pa ne. Od sodobnih tovrstnih del, teh ni malo, naj posebej omenim historične topografije in raziskovanja virov o slovenskih krajih iz preteklosti v tujih arhivih.

Današnji časi so drugačni za obe strani, za že ustvarjene vire in za ustvarjalce novih virov. Poleg nekdanjih rokopisov so nastajali strojepis, fotografije, filmi in še mnogo drugega. Nove razmnoževalne tehnike so ob sodobni administraciji ustvarile ogromne količine papirja in ob tem nova vprašanja, kaj naj ohranimo, kaj naj odberemo, kako naj odbiramo, vrednotimo in urejamo. Uvajamo tudi sodobno računalniško tehnologijo.

Nagrajenca v pogovoru z akademikom dr. Vasilijem Melikom in državnim sekretarjem Cirilom Baškovičem na podelitvi Aškerčevih nagrad

Zgodovina arhivov nam žal ne govori samo o zbiranju in ohranjanju gradiva, ampak tudi o uničevanju. Tega ni bilo malo ne v preteklosti, pa tudi danes ne. Po nemarnem je bilo mnogo uničeno, ko je Jožef II. razpustil samostane, marsikaj se je izgubilo ob propadu Ilirskih provinc, pa ob razpadu številnih poznejših držav. Danes izginjajo akti in poročila.

Srednji vek je ohranil svoj pomen, zanimanje arhivskih strokovnjakov pa se je razširilo na novejši in najnovejši čas. Zdaj izhajajo viri za zgodovino prvih slovenskih narodnih in deželnih vlad po prvi svetovni vojni ter različni zapisniki iz let druge svetovne vojne in po njej.

Pa še nekaj besed o Ljubljani. V ljubljanski občini moramo biti posebej hvaležni neznanemu županu ali uradniku iz prve polovice 19. stoletja, ki je začel vestno hraniti originalne popisnice štetij prebivalstva, in vsem, ki so to navado nadaljevali. Danes imamo v Zgodovinskem arhivu izjemno dragoceno gradivo z vseh štetij prebivalstva, gradivo, ki ga je ohranilo le malokatero evropsko mesto in na katero je Ljubljana še posebej ponosna.

Anton Aškerc je bil po blagohotnem prizadevanju župana Ivana Hribarja leta 1898 imenovan za prvega ljubljanskega arhivarja. Za to ni imel nobene prave strokovne podlage, imel pa je veliko veselja do zgodovine in bister um. Zaradi teh svojih lastnosti Aškerc ni začel preurejati arhiva po takratnih modnih novih znanstvenih načelih, ki pa so se kmalu tudi pokazala kot napačna. S tem je napravil veliko uslugo arhivu in arhivski stroki.

Obdobje med obema vojnama arhivom na Slovenskem ni bilo posebej naklonjeno.

Leta 1935 so ugotavljali, da razen banovinskega arhiva v Mariboru niti en arhiv nima arhivista, ki bi mogel ves svoj čas posvečati arhivu in bi imel obenem vso potrebno usposobljenost, zato je vse bolj kazalo, da je ustanovitev osrednjega slovenskega arhiva v resnici nujna.

Prvo zborovanje slovenskih zgodovinarjev je bilo 16. decembra 1939 v čitalnici Narodnega muzeja v Ljubljani. Vodil ga je Franjo Baš, mariborski arhivar. V svojem predavanju je govoril o aktualnih problemih naših arhivov, predvsem o potrebi osamosvojitve arhivov od muzejev, o zagotovitvi arhivskega naraščaja, o izposojanju arhivalij iz tujine, o vrnitvi arhivalij, do katerih imamo pravico iz inozemstva, in o popularizaciji arhivov. Koreferent arhivar M. Miklavčič je predvsem pregledal stanje cerkvenih arhivov. Diskusija je poudarila zlasti potrebo po izdaji arhivskega zakona.

Arhivistika se je pri nas dokončno izoblikovala kot veda v letih po drugi svetovni vojni. Takrat je nastala mreža arhivov. Leta 1950 je bil sedemmesečni arhivski tečaj, ki ga je tedanje zvezno ministrstvo za znanost in kulturo organiziralo pri Zgodovinskem inštitutu Jugoslovanske akademije v Dubrovniku oziroma pri dubrovniškem državnem arhivu. Začel se je 15. januarja in končal 10. avgusta 1950. Pomožne zgodovinske vede in arhivistika so bile temelj tega tečaja, o njegovi kvaliteti pa priča izpitna komisija, ki ji je predsedoval Jorjo Tadić, med člani pa so bili Milko Kos, Ilija Sindik in Viktor Novak. Ta tečaj, ki so se ga udeležili tudi slovenski študenti zgodovine, je bil začetek naše sodobne arhivske strokovne izobrazbe.

Ustanovljeno je bilo Slovensko arhivsko društvo.

Leta 1962 je bilo prvo sistematično obravnavanje vrednotenja arhivskega gradiva. Izhajati so začeli pregledi fondov arhivov, arhivsko društvo je izdalo Vodnik po arhivih. Leta 1973 je izšla prva slovenska arhivistika, enajst let pozneje pa prvi učbenik za predmet arhivistika. Začela je izhajati revija Arhivi (1978), množili so se posveti arhivskih delavcev. Maja 1977 je bila arhivistika vključena kot stroka v okvir PZE za zgodovino na Filozofski fakulteti, s tem pa so bili omogočeni tudi magisteriji in doktorati iz arhivistike. Jeseni 1978 so se začela predavanja iz arhivistike na Filozofski fakulteti. Pred štirimi leti je dr. Marjan Drnovšek zapisal te ugotovitve: "Arhivskega gradiva in rezultatov prizadevanj arhivskih delavcev ne sme pri svojem delu spregledati noben zgodovinar oz. preučevalec preteklosti. Pomen arhivskega gradiva za razumevanje in spoznavanje preteklosti je neizmeren in ohranjeno gradivo upravičeno lahko primerjamo z dragulji, arhivske ustanove pa z zakladnicami, ki to dragoceno gradivo hranijo. Njihova vrata so odprta vsem, ki želijo pogledati v zgodovino našega bivanja, dragulj, ki ga posameznik išče, pa mora poiskati vsak sam, pri čemur mu strokovnjaki v arhivih le pokažejo smer do zelenega dragocenega gradiva."

S temi lepimi besedami naj končam svoj skromni prispevek k temu slavu.

Utemeljitev za podelitev Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja

Prof. dr. Jože Žontar

Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj pri Arhivskem društvu Slovenije je sklenila, da **Aškerčevo nagrado za življenjsko delo podeli prof. dr. Jožetu Žontarju.**

Letos, ko v počastitev dneva slovenskih arhivov Arhivsko društvo Slovenije prvič podeljuje Aškerčevo nagrado, je bil prof. dr. Jože Žontar na podlagi javnega razpisa zanjo predlagan kar štirikrat. Komisija zato pri izbiri ni imela težkega dela.

Prof. dr. Jože Žontar, ki letos praznuje tudi svojo sedemdesetletnico življenja, se je rodil 15. marca 1932 v Kranju. Zgodovini se je zapisal leta 1955 z diplomom na Prirodoslovno-filozofski fakulteti v Ljubljani. To je bilo leto, ko se je zapisal tudi slovenski arhivistiki, saj se ji je posvečal vse od prve zaposlitve v tedanjem Arhivu Ljudske Republike Slovenije, v katerem je v prvem delu svoje arhivske kariere preživel sedemnajst let, pa prek dvajsetletnega intenzivnega službovanja v Zgodovinskem arhivu Ljubljana in še osemletnega ponovnega službovanja v Arhivu Republike Slovenije. Vsi pa dobro vemo, da se arhivski stroki posveča tudi po upokojitvi.

V kratki obrazložitvi za podelitev Aškerčeve nagrade prof. dr. Jožetu Žontarju je nemogoče naštetih številne dejavnosti, s katerimi je vplival na slovenski arhivski prostor. Gotovo pa je mogoče utemeljitev, da

se mu podeli največja slovenska arhivska nagrada, podkrepiti z vsemi merili, po katerih so predlagani upravičeni do nagrade.

V prvih letih službovanja v Arhivu Ljudske Republike Slovenije si je dr. Žontar pridobil obilo praktičnega in teoretičnega arhivskega znanja. Obogatil ga je kot avtor ali soavtor (največkrat skupaj z dr. Sergijem Vilfanom) v slovenskih učbenikih arhivistike. Izjemen je bil tudi njegov prispevek pri pripravi slovenske arhivske zakonodaje, saj je sodeloval pri pripravi vseh slovenskih arhivskih zakonskih predpisov. Prvo slovensko arhivsko zakonodajo sta sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja zakoličila skupaj z dr. Vilfanom, za vse kasnejše zakonodajne predpise, zadnji so bili sprejeti sredi leta 1999, pa smemo trditi, da so pretežno rezultat njegovega prizadevanja in strokovnega znanja. Izjemni so tudi Žontarjevi prispevki na področju arhivskega strokovnega izobraževanja. Od konca sedemdesetih let dalje je sodeloval v slovenskih in jugoslovanskih komisijah za arhivsko šolanje in izobraževanje, leta 1988 pa je postal tudi član sekcije za šolanje pri Mednarodnem arhivskem svetu. Do pred nekaj leti je bil predsednik komisije za strokovne izpite in za podeljevanje arhivskih strokovnih nazivov. Brez dvoma je njegova tudi zasluga, da je na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1978/79 zaživel študijski predmet arhivistika. Na tem oddelku je bil leta 1988 izvoljen za izrednega, leta 1990 pa za rednega profesorja za arhivistiko.

Prof. dr. Jože Žontar je bil zelo dejaven tudi na mednarodnem arhivskem področju. Že v prvem obdobju njegovega službovanja v Arhivu Republike Slovenije in zelo aktivnega delovanja v Arhivskem društvu Slovenije ter tedanji jugoslovanski arhivski strokovni zvezi se je uveljavil v mednarodnem merilu. Udeležil se je arhivskih strokovnih srečanj v Londonu, Bonnu, Parizu, Madridu, Moskvi, pa tudi v Združenih državah Amerike in v Afriki. Na mednarodnih posvetovanjih in na intenzivnih študijskih obiskih, zlasti v avstrijskih, nemških in italijanskih arhivih, se je srečeval z novimi rešitvami in jih je nato premišljeno prenašal v slovenski arhivski prostor. Ni čudno, da sta ga dr. Ema Umek in dr. Matevž Košir v predstavitvenem članku v "Žontarjevem zborniku", ki je izšel letos v čast njegove sedemdesetletnice, označila kot "...našega prvega poklicnega strokovnjaka za mednarodno arhivistiko...". V ta sklop njegovega udejstvovanja je treba dodati že prej omenjeno članstvo v sekciji za šolanje pri Mednarodnem arhivskem svetu, za katero je leta 1994 v Ljubljani organiziral zelo uspešen mednarodni simpozij z naslovom "Spremembe v arhivskem šolanju kot posledica političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi".

Med njegovim delom moramo posebej opozoriti na zelo natančne študije o razvoju institucij na Slovenskem, katerih poznavanje je za vsakega arhivista nujno potrebno za nemoteno opravljanje strokovnega dela. Njegovi številni članki o tej tematiki so dosegli vrh v dveh publikacijah. Pri prvi, trijezični, z naslovom "Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Stajerski do leta 1918",

ki je izšla leta 1988, je opravil zahtevno redakcijo in bil eden od avtorjev, druga pa ima naslov "Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848" in je izšla leta 1998.

Vsi, ki smo krajše ali daljše obdobje sodelovali s prof. dr. Jožetom Žontarjem, pa vemo, da je zelo zahteven, a tudi korekten do sodelavcev, hkrati pa strog in dosleden tudi do sebe. Brez te lastnosti si ni mogoče predstavljati nastalega opusa praktičnih in teoretičnih strokovnih rezultatov, ki je uspel dr. Jožetu Žontarju.

Peter Ribnikar

Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj pri Arhivskem društvu Slovenije je sklenila, da **Aškerčevo priznanje za objavo arhivskih virov podeli gospodu Petru Ribnikarju.**

Arhivskemu svetniku v pokoju gospodu Petru Ribnikarju se podeli Aškerčevo priznanje za prezentacijo arhivske kulturne dediščine, oziroma kritične objave za slovensko zgodovino pomembnih arhivskih virov v obdobju od leta 1998 do leta 2002. Peter Ribnikar je v tem obdobju poleg večjega števila strokovnih člankov s področij arhivistike in zgodovine pripravil in objavil Sejne zapisnike Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo od 1. novembra 1918 do 9. julija 1921 v treh obsežnih delih. Gre za kritično objavo sejnih zapisnikov kot najpo-

membnejših virov za proučevanje temeljev slovenske državnosti v obdobju po prvi svetovni vojni. V prvem delu je objavil temeljito študijo o konstituiranju, organizaciji in delovanju Narodne vlade SHS v Ljubljani, v vseh treh delih pa je posamezne zapisnike sej opremil z obsežnimi kritičnimi opombami, do katerih se je dokopal z vztrajnim raziskovalnim delom. Njegove opombe na več mestih preraščajo v krajše biografije oseb, ki jih navajajo zapisniki sej. V tretjem delu so poleg virov in zgodovinske literature za obravnavano obdobje na koncu dodani osebno, geografsko in stvarno kazalo.

Z objavo zapisnikov sej je dokončal projekt Arhiva RS, ki je bil zasnovan že v sedemdesetih letih, ko je bila naša skupna jugoslovanska država še trdna in še nihče ni pričakoval dogodkov, ki so se začeli konec osemdesetih let in ko smo tako arhivisti kot zgodovinarji po osamosvojitvi Slovenije začeli iskati zgodovinske temelje nove slovenske državnosti.

Tudi v obdobju pokoja je arhivski svetnik Peter Ribnikar obdržal vse svoje pozitivne lastnosti, še zlasti gorenjsko trmasto vztrajnost, natančnost in študioznost, kar je privedlo do uspešne objave arhivskih virov. Predvsem pa je njegovo velikansko, s praktičnim arhivskim delom pridobljeno znanje na področju arhivistike in zgodovine.

S kritično objavo zapisnikov sej Narodne vlade in Deželnih vlad za Slovenijo je gospod Peter Ribnikar postavil arhivski stroki zgled za objave tovrstnih arhivskih virov ter obenem prispeval pomemben delež k proučevanju slovenske zgodovine na začetku poti v državnost.

Nagrajenca dr. Jože Žontar in Peter Ribnikar na podelitvi Aškerčevih nagrad in priznanj

30. avstrijsko zborovanje in 23. zborovanje avstrijskih zgodovinarjev, Salzburg

30. srečanje avstrijskih arhivarjev in 23. srečanje avstrijskih zgodovinarjev sta potekala od 23. do 27. septembra 2002 v Salzburgu. Prireditelja sta bila Društvo avstrijskih arhivarjev in arhivarjev (Verband österreichischer Archivarinnen und Archivare) ter Združenje avstrijskih zgodovinarjev in zgodovinskih društev (Verband Österreichischer Historiker und Geschichtsvereine). Zasedanj smo se udeležili predstavniki Avstrije, Nemčije in Slovenije.

Osrednja tema zasedanja 30. arhivskega dneva, ki je potekal 23. septembra 2002 v Salzburgu, je bila *Arhiv in sodobna ter polpretekla zgodovina*. Zasedanje je potekalo v mali avli Univerzitetne knjižnice v Salzburgu. Pozdravni govor je imel deželni arhivar dr. Fritz Koller (direktor deželnega arhiva v Salzburgu), zasedanje pa je odprl direktor deželnega urada dr. Heinrich Christian Marckhgott. Uvodni referat je imel dr. Hermann Rumschöttel, z naslovom *Arhivi kot hiše sodobne in polpretekle zgodovine*. Sledilo je sedem referatov: *Arhiv in zaščita podatkov*, *Sodobne zgodovinske perspektive v informacijski službi*, *Sodobni zgodovinski raziskovalni projekti Mestnega arhiva v Linzu*, *Sodobna zgodovina – oddelek Zgornjeavstrijskega deželnega arhiva in Film o ameriških dokumentih okupacijske dobe 1945-1955*. Po referatih je bilo generalno zborovanje združenja avstrijskih arhivarjev in arhivarjev, ki so se ga lahko udeležili le povabljeni gostje.

Osrednja tema 23. dneva avstrijskih zgodovinarjev je bila *Človek in delo; preobrti – spreminjanje – kontinuitete*. Slovesni začetek prireditve, ki je bila 24. septembra 2002, na dan sv. Ruperta (zavetnik mesta in dežele Salzburg), je bil v Auditoriju Maximumu Naravoslovne fakultete v Salzburgu. Pozdravne govore so imeli deželni arhivar dr. Fritz Koller, predstojnik Družbe za salzburško deželoznanstvo dr. Reinhard Heinisch, rektor naravoslovne fakultete dr. Heinrich Schmidinger ter župan mesta Salzburg dr. Heinz Schaden. Prireditve je uradno odprl salzburški deželni glavar dr. Franz Schausberger.

Predavanje ob slovesnem začetku zasedanja, z naslovom *Zgodovina dela, razpeta med pojmom, normo in prakso*, je imel dr. Josef Ehmer z Inštituta za zgodovino salzburške univerze. V nadaljevanju sta navzoče sprejela mesto Salzburg ter Združenje avstrijskih zgodovinarjev in zgodovinskih društev, in sicer v prostorih Naravoslovne fakultete v Salzburgu. Zvečer je bilo interno generalno zborovanje Združenja avstrijskih zgodovinarjev in zgodovinskih društev.

Predavanja, ta so se zvrstila od 24. do 26. septembra, so bila razdeljena na posamezne sekcije, katerih predavanja so bila ločeno ali dopoldne ali popoldne:

1. *Prazgodovina in starejša zgodovina*, 2. *Stara zgodovina*, 3.1. *Splošna zgodovina – srednji vek*, 3.2. *Splošna zgodovina – novi vek*, 4. *Sodobna zgodovina in zgodovina delavskega gibanja*, 5. *Naselbinska zgodovina, zgodovina dežele in zgodovinsko deželoznanstvo*, 6. *Gospodarska in socialna zgodovina*, 7.

Pravna zgodovina, 8. *Zgodovina vzhodne in jugovzhodne Evrope*, 9. *Cerkvena zgodovina*, 10. *Vojaška zgodovina*, 11. *Zgodovinska etnografija in etnologija*, 12. *Zgodovina znanosti*, 13. *Numizmatika in zgodovina denarja*, 14. *Heraldika, genealogija in prosopografija*, 15. *Mestna zgodovina*, 16. *Proučevanje medijev*, 17. *Delovna skupnost izobražujočih in poklicnih zgodovinarjev na avstrijskih višjih šolah*, 18. *Kvantifikacija delavske skupnosti ter uporaba računalnikov v zgodovinski znanosti*.

Mesto predsedujočega sekcije 3.1 je imel dr. Herwig Wolfram iz Inštituta za raziskovanje avstrijske zgodovine Univerze na Dunaju. Prva dva referata sta imela njegova učenca z dokaj neuspešno predstavitev svojih doktorskih disertacij. Dr. Maximilian Diesemberger je imel referat z naslovom *Zanimanje za svetnike. Hagiografski rokopisi v karolinškem Salzburgu* in v njem na kratko predstavil zgodovinske polemike okrog sv. Ruperta. Dr. Richard Corradini je v referatu *Anali iz Fulde – Annales Fuldenses* predstavil svoja razmišljanja k historiografski mreži vzhodnofrankovske države. Dr. Maria Christina Lutter je imela referat z naslovom *Izobraževanje žensk in pismenost v 12. in 13. stoletju*. Po vsakem referatu je bila razprava, v kateri pa so mladi referenti klonili, zaradi težavnih vprašanj, ki so jih postavljali starejši in z znanjem dobro podkovani slušatelji.

Dr. Georg Scheibelreiter (Inštitut za raziskovanje avstrijske zgodovine Univerze na Dunaju) je kot predsedujoči 14. sekcije pred vsakim izmed referatov, ki so bili v sredo, 25. septembra (dopoldne), na kratko predstavil referente. Prva referentka je bila mag. Eva Kathrin Ledel. Naslov njenega referata je bil *Knjiga grbov iz Sv. Krištofa*. Ta knjiga je bolj znana pod imenom *"Wiener Handschrift"*. Sledil je prispevek dr. Genota Petra Obersteinerja (Štajerski deželni arhiv Graz) z naslovom *Štajerska komunalna heraldika*. V prispevku je bilo poudarjeno, da ŠDA v Gradcu sodeluje pri izdelavi in podelitvi posameznih občinskih grbov. *Raziskave h genealogiji profesorjev in študentov na Benediktinski univerzi v Salzburgu* je bil naslov referata dr. Richarda Apfelauerja (Univerzitetni arhiv Univerze v Salzburgu). Svoje podatke je predstavil na podlagi analitičnega raziskovanja. Popoldne istega dne sem se udeležil predavanj sekcije 5, katere predstojnik je bil dr. Alfred Ogris. Skupaj je bilo predstavljenih več referatov različnih predavateljev, z naslovi: *Tirolec in Tirolka. Tip krošnjarstva v literaturi in virih; Delo žensk med tradicijo in spreminjanjem; Salzburg v 19. stoletju – Človek in delo v avstrijskih zaporih in prisilnih delavnicah (1750-1830) – primeri iz Salzburga, Innsbrucka in Celovca; Življenjske in delovne razmere prisilnih delavcev v nacističnem obdobju v današnji zvezni deželi Salzburg in Prisilno delo na nadmorski višini 2300 m: Taborišče Stubachtal/Oberpinzgau*.

Naslednji dan je sekcija 15 dopoldne zasedala v Auditoriju Maximumu, predsedoval pa ji je dr. Ferdinand Opll (direktor Mestnega in deželnega arhiva na Dunaju). Predstavljeni so bili štirje referati, v katerih smo slišali o zgodovini mest Dunaj in Salzburg, v povezavi s človekom, njegovim delom in mo-

dernizacijo. Naslovi referatov so bili: *Delo v mestni obrti srednjega veka od 17. do 19. stoletja – preobrti in kontinuitete; Mreže ali hierarhije? – K modernizaciji metropolitanskega delovnega sveta v napetosti zgodovinske vključenosti in ekonomske racionalitete v 19. in 20. stoletju; Prisilno delo v dunajskem "Reichsgau" 1938-1945 ter Pomankljiva ekonomija in "fordistična" rekonstrukcija – Delo na Dunaju 1950-1970.* Po predstavitvi referatov je bila krajša razprava.

Predsedovanje na popoldanskih predavanjih sekcije 13 je vodil dr. Günther Dembski z Dunaja. Dr. Bernhard Woytek (Avstrijska akademija znanosti) je imel referat z naslovom *Trajanski rudniški kovanci*. Dr. Odo Burböck (Štajerski deželni muzej Joanneum Gradec) je predstavil referat z naslovom *Spremembe v rabi denarja med letoma 1450 in 1600 na primeru notranjeavstrijskih kovancev*, tema, pomembna tudi za naš prostor. Zadnja dva referata z naslovoma *H kovanju "Raitpfenniga" v avstrijskih dednih deželah* ter *Tipologija in možnost interpretacije slik na avstrijskih bankovcih 20. stoletja* sta predstavila predavatelja iz Linza in z Dunaja. Po vsakem referatu je bila kratka, vendar zelo strokovna razprava.

Prireditelj je zadnji dan pripravil ekskurzijo, ki je vodila v Bad Gastein – Böckstein in pozneje še k rudnikom pri Nassfeldu.

Organizacija 23. avstrijskega zgodovinskega dneva in 30. avstrijskega arhivskega dneva je bila odlično pripravljena in tudi izvedena. Zelo praktično je bilo, da so različna predavanja razdelili v posamezne sekcije, tako da si se lahko sproti odločal, katerega predavanja se boš udeležil. Predavanja sama so bila zanimiva, še zanimivejše so bile diskusije po predavanjih.

Ivan Fras

73. nemško arhivsko zborovanje, Trier, 17.–20. september 2002

Letošnje nemško arhivsko zborovanje, že 73. po vrsti, je potekalo v najstarejšem nemškem mestu Trier. Mestu pripisujejo že dvatisočletno tradicijo. Od 17. do 20. septembra se je nad osemsto arhivark in arhivarjev iz Nemčije ter sosednjih evropskih držav udeležilo tega strokovnega kongresa. Osrednja tema tokratnih prireditvev in razprav je bila: Arhivi in raziskovanje.

Vsako leto znova ugotavljamo, da nemški arhivski dan prerašča v strokovni kongres nemških ter sosednjih evropskih arhivskih delavcev. V okviru kongresa namreč potekajo aktivnosti, ki so posvečene prav arhivskim delavcem iz sosednjih evropskih držav. Tako sta tudi letos bila prvi dan organizirana srečanje in delovni pogovor za udeležence iz tujih arhivov, približno petdeset nas je bilo iz držav Srednje Evrope, med katerimi so bile tudi vse nemške sosede. Slovenske arhiviste smo zastopali Nada Jurkovič (v imenu ADS), Marija Hernja Masten, mag. Sonja Anžič, Jože Škofljanec in dr. Matevž Košir. Srečanje udeležencev

iz tujine je vodil predsednik Združenja nemških arhivark in arhivarjev dr. Volker Wahl iz Weimarja. Temi pogovora, ki je potekal v obliki okrogle mize, sta bili škoda, ki so jo utrpeli arhivi v nedavnih velikih poplavah, in popularizacija arhivskega dela prek dneva odprtih vrat, tako imenovanega dneva arhivov, ki smo jo obravnavali že na lanskem zborovanju v Cottbusu. V okviru društva namreč že od leta 1999 potekajo različne dejavnosti in pogovori o tem, da bi 19. maj postal dan arhivov. Na ta dan naj bi vsi arhivi v Nemčiji vsako leto predstavljali svojo dejavnost, odprli vrata ter se prek lokalnih in državnih medijev čim bolje predstavili širši javnosti. Doslej so v zvezi s tem že izdelali enoten plakat, letos pa so prek vprašalnih pol dobili nekaj informacij o primernosti prireditve. Predsednik društva avstrijskih arhivskih delavcev je priporočal, da naj dejavnosti predstavljanja arhivov širši javnosti potekajo postopno in brez prisile. Razmišljajo tudi o pripravi evropskega dneva arhivov; to bo postalo še bolj aktualno po razširitvi Evropske unije. Udeleženci iz Slovenije smo predstavili slovenske izkušnje in povedali, da imamo v Sloveniji vsako leto 20. oktobra dan arhivov in dan odprtih vrat.

Škoda zaradi poplav so predstavili predstavniki arhivov iz Nemčije in Češke, ki jih je naravna ujma najbolj prizadela. Kolegi iz praškega arhiva so prinesli s seboj fotografije arhivskih depojev in poplavljenega gradiva. Dr. Wahl je o tem pisal tudi na internetnih straneh. Pogovarjali smo se še o izkušnjah drugih arhivov z reševanjem in restavriranjem poplavljenega gradiva. Dr. Pferschy (Avstrija) je predlagal, da naj bi na enem izmed prihodnjih nemških arhivskih dnevov predstavili izkušnje, ki so jih pridobili letos v zvezi s poplavljenim gradivom in reševanjem le tega.

Sklepna tema je bila Srednjeevropski kolokvij, ki bi naj bil na Hrvaškem prihodnje leto, pa so ga predstavili na leto 2005. Tako bo leta 2003 ta kolokvij, ki je potekal tudi že na Ptujju, na Dunaju.

Po končanem pogovoru je bil ob 18.00 sprejem za tuje goste. Sprejem je v "Viehmarktthermen" organizirala dežela Rheinland-Pfalz. Na ostankih nekdanjih rimskih term so zgradili stekleno stavbo, v kateri je prostor za sprejeme, manjša zasedanja in razstavni prostor. V tem času je Deželni arhiv iz Koblenza v omenjenem razstavišču pripravil zelo zanimivo potujočo razstavo Krivica in pravica – kriminaliteta in družba od 1500 do 2000. Ob 20.00 smo se v veliki "Europahalle", v kateri je potekala večina predavanj in zasedanj, udeležili še uvodnega predavanja o osebnostih evropske duhovne zgodovine v dvatisočletni zgodovini Trierja. Trier se namreč lahko pohvali z naslovom najstarejšega nemškega mesta – kot Ptuj v Sloveniji.

Uradni začetek zborovanja je bil v sredo zjutraj. Pozdravni govor je imel dr. Volker Wahl, in med drugim poudaril, da je arhivar tudi raziskovalec. Pozdravili so nas še namestnik ministra za kulturo, znanost in izobraževanje, nadžupan mesta Trier, direktor nacionalnega arhiva v Luksemburgu dr. Cornel Meder in predsednik zveze nemških bibliotekarjev dr. Friedrich Geißelmann. Ta je govoril o digitalizaciji podatkov in poudaril, da je ohranjanje gradiva skupno arhi-

varjem in bibliotekarjem. Nadžupan Trierja Helmut Schröer je izpostavil prihodnost mesta, ki je v povezavi z drugimi evropskimi regijami. Poseben pozdravni govor je imel prof. dr. Lorenz Mikoletzky, generalni direktor Avstrijskega državnega arhiva in podpredsednik Mednarodnega arhivskega sveta (ICA). Med drugim je vse navzoče povabil na XV. Mednarodni arhivski kongres, ki bo od 22. do 29. avgusta 2004 na Dunaju z aktualno osrednjo temo: trajno hranjenje podatkov na elektronskih medijih (problem digitalnih zapisov, njihovega vrednotenja in hranjenja). Tega leta zaradi omenjenega mednarodnega kongresa ne bodo organizirali nemškega arhivskega zborovanja, tako so že zdaj povabili vse, da se namesto tega udeležijo mednarodnega kongresa na Dunaju. V nadaljevanju smo slišali uvodno predavanje prof. dr. Winfrieda Beckerja iz Passaua, o dokumentih in postmoderni teoriji zgodovine.

V nadaljevanju je bilo zasedanje po sekcijah. Sekcija I je kot osrednjo temo obravnavala povezanost arhivistike in pomožnih zgodovinskih ved. Prof. dr. Eckart Henning iz Berlina je govoril o zgodovini pomožnih zgodovinskih ved. Povedal je, da so pomožne zgodovinske vede kot skupnost različnih strok nastale šele v 18. stoletju. Uvrščene so v humanistične vede, vendar so mnogo širše od le teh in se v nekaterih sestavnih delih približujejo naravoslovnim vedam. Menil je, da bi jih lahko ustrezneje poimenovali kot temeljne vede. Kljub temu da so, kot je ugotovil referent, pomožne zgodovinske vede v krizi, na drugi strani dokazujejo svojo živost z oblikovanjem novih predmetov. Ugotoviti je treba, kakšne so perspektive. Nekatero pomožno vedo, ki so sicer opredeljene kot humanistične vede, se širijo na področje naravoslovja (genealogija upošteva genetiko, kronologija astronomijo in podobno). Kot je ob koncu povedal referent, pomožne zgodovinske vede postajajo pomembnejše tudi z večjo zastopanostjo arhivistike na univerzah. Omenil je tudi raziskovanje vodnih znakov kot pomožno vedo. Prof. dr. Klaus Neitmann iz Potsdama je predstavil obdelavo uradnih knjig v obdobju poznega srednjega in zgodnjega novega veka. Opozoril je na pomen pomožnih ved, saj se obdelava ne sme omejiti le na vsebino, ampak mora ob pomoči paleografije in diplomatike osvetliti okoliščine nastanka in strukture. To je predstavil na konkretnem primeru uradnih knjig nemškega reda v Prusiji iz 14. in 15. stoletja. Najprej so ugotovili točno provenienco knjig, ki so jih vodili uradniki na različnih ravneh. Pri tem so razlikovali med tistimi, ki jih je vodila centralna uprava, in tistimi, ki so jih vodili na lokalni ravni. Pri notranjem redu so upoštevali tip knjig in njihovo uvrščenost v serije. Pri analizi posameznih zvezkov so si pomagali tako z diplomatiko kot tudi s paleografijo, s posebnim poudarkom na takratni pisarniški praksi. Tako so lahko točno ugotovili sicer heterogeno sestavo knjig. Prof. dr. Wilfried Reininghaus iz Münstra je govoril o nauku o virih in kritiki virov s stališča arhivov in novejših zgodovine. Poudaril je pomen vede o virih in njihovo mesto pri delu v arhivu. Ta se posebno pokaže pri oblikovanju tematskih inventarjev. Prof. dr. Botho Brachmann iz Potsdama je

posvetil pozornost odnosu arhivistike in vede o spisih v okviru "workflow-managementa". Ta odnos je osvetlil v luči vse večjega obsega arhivskega gradiva. Sočasno z obsegom gradiva se večja tudi obseg informacij. Po prepričanju referenta je arhivistika zgodovinsko naravnana veda o informacijah, ki vzporedno ob dokumetalistiki in knjižničarstvu pri svojem delu uporablja metode sorodnih znanosti. Obenem je v sožitju z upravno zgodovino, pa tudi vedo o spisih in podobno. Referent je sklenil, da kljub spremembam ostaja načelo proveniencie temeljno načelo arhivskega dela. Zadnji referat je imel prof. dr. Volker Schockenhoff, tudi iz Potsdama. Govoril je o arhivistiki in njenih perspektivah v informacijski družbi. Pomembno je vedeti, kakšno izročilo potrebuje zgodovina in ne koliko ga potrebuje. Zelo pomemben je tudi dostop do arhivov. Prof. Schockenhoff se je posvetil tudi vprašanju arhivistike kot znanosti. Kot pomembno nalogo je poudaril osvoboditev arhivistike iz njene "celibatske osamljenosti" in se zavzel proti razumevanju arhivistike kot povsem avtonomne vede, kot to zagovarja marburška arhivska šola. Zelo slikovito je povedal, da nasprotuje pojmovanjem kot so "druga vojna za neodvisnost proti dokumentalistiki, potem ko naj bi prvo proti zgodovini že zmagali". Meni, da so tovrstne "vojne" neproduktivne in se zavzema za "boj" proti izolaciji. Po prepričanju Schockenhoffa je arhivistika znanost v nastajanju. Pri tem se navezuje na stališča Španca Cruza Mondeta, ki obravnava zgodovinski razvoj arhivistike, njen odnos do pomožnih zgodovinskih ved in njen položaj znotraj informatike. C. Mondet razume arhivistiko kot "znanost v nastajanju", v nasprotju z dr. Hermanom Rumschöttlom, ki jo ima za samostojno, avtonomno disciplino v razcvetu. Tako se ni strinjal z nekaterimi stališči dr. Rumschöttla o arhivistiki kot avtonomni disciplini, ki jih je ta zagovarjal na kongresu v Seville. Menil je, da je Rumschöttlova analiza ustrezna do tistega mesta, ko postavlja spremembe v petdesetih letih dvajsetega stoletja. Schockenhoff meni, da bo arhivistika zaživela šele v odprti informacijski družbi, in to le, če se bo razvijala v pravi smeri. Zato meni, da je bistveno prav vprašanje perspektive. Njegov referat je spodbudil burno razpravo. Ena izmed ugotovitev v razpravi je bila, da se arhivistika srečuje s problemom izolacije, ki pa ni le nemški problem. Obenem so udeleženci razprave ugotovili, da pomeni izolacija pri izobraževanju tudi izgubo kakovosti.

Na sekciji II so bili predavanja in razprava namenjeni vlogi arhivov v mreži raziskav. Dr. Michel Schneider iz Bonna je predstavil in poudaril osrednji pomen arhivov političnih ustanov pri raziskavah sodobne (polpretekle) zgodovine, dr. Elke Hauschildt iz Koblenza raziskovalni projekt "Zgodovina socialne politike", ki poteka že nekaj let, obravnava pa socialno politiko po letu 1945. Zastavljen je na kronološkem načelu in vzporedno poteka tudi izdajanje oziroma publiciranje opravljenih raziskav. Referentka je še posebej poudarila, da bi vsak raziskovalni projekt moral biti obenem tudi edicijski projekt. Nadalje je v okviru te sekcije dr. Thomas Bardelle iz Hannovra na hannovrskem primeru predstavil povezanost arhivskih

in zgodovinskih raziskav, dr. Ulrich Hussong iz Marburga je govoril o zgodovinski raziskavi kot o nalogi komunalnih arhivov in Raymond Plache iz Freiberga je opisal zgledno sodelovanje med saškimi rudarskim arhivom in tehniško univerzo rudarske akademije Freibergu.

V sekciji III so govorili o arhivskem pravu in svobodi raziskovanja, v sekciji IV pa o arhivih kot izdelovalcih raziskave – pričakovanja in možnosti sodobne ponudbe.

Zvečer je mesto Trier pripravilo sprejem za vse udeležence kongresa, sledilo pa mu je družabno srečanje udeležencev zborovanja in razstavljalcev na sejmju "Arhivistica".

Naslednji dan (v četrtek dopoldne) je potekalo posamično zasedanje vseh osmih strokovnih skupin, ki delujejo v okviru nemškega arhivskega društva (strokovna skupina 1: arhivarji v državnih arhivih, strokovna skupina 2: arhivarji v mestnih in arhivih podobnih teritorialnih skupnosti, strokovna skupina 3: arhivarji v cerkvenih arhivih, strokovna skupina 4: arhivarji gosposkih, družinskih in hišnih arhivov (privatni arhivi), strokovna skupina 5: arhivarji v gospodarskih arhivih, strokovna skupina 7: arhivarji medijskih arhivov in strokovna skupina 8: arhivarji v arhivih visokih šol in znanstvenih ustanov). Skupine so vsaka s svojega zornega kota obravnavale probleme področja, ki je bilo zanje aktualno. V skupini arhivarji v državnih arhivih so govorili tudi o povezavi in pomenu državnih arhivov pri izobraževanju ne le arhivistike, ampak tudi pomožnih zgodovinskih ved. V skupini privatnih arhivov so ugotavljali, da so imeli po združitvi Nemčije v njenem vzhodnem delu precej težav s privatnimi arhivi, za katere v obdobju dveh Nemčij niso ravno zgledno skrbeli. Tako je leta 1994 izšel zakon, ki ureja to področje. Arhivi so sklenili dvajsetletne pogodbe z lastniki gradiva in še naprej skrbijo za arhivsko gradivo.

Popoldne je bilo skupno zasedanje na temo Arhivi in zgodovinske raziskave. Uvodno razpravo je imel prof. dr. Theo Kölzer, o pričakovanjih ki jih ima kot zgodovinar srednjega veka v odnosu do arhiva in arhivarjev. Njegove želje lahko strnemo v nekaj najpomembnejših točk: da v arhivu najde tisto, kar so videli že drugi pred njim, da na svoja pismena vprašanja prejme odgovor, da lahko v arhivu kot svetovalec pričakuje arhivarja, usposobljenega v pomožnih zgodovinskih vedah, ki mu lahko svetuje in pomaga v vseh pogledih, nadalje postavitve starih pomagala na internet, elektronsko obdelavo fondov in ne nazadnje še nadaljnje zgledno sodelovanje z arhivom. Prof. dr. Gerhard Fouquet je govoril o pričakovanjih raziskovalcev mestne zgodovine. Najprej je predstavil stanje in smernice zgodovinskih raziskav in pri tem poudaril njihovo interdisciplinarnost. Med željami je omenil, naj mestni arhiv ne bi bil le "spomin mestne uprave", ampak bi skušal bolj sistematično zaobjeti tudi privatno in društveno življenje, pa tudi gospodarstvo. Na drugi strani pa si želi seveda tudi čimveč možnosti pri uporabi novih tehnologij in tehničnih možnosti pri reprodukciji arhivskega gradiva. Arhiv naj bi tudi znanstveno raziskoval svoje gradivo ter sodeloval pri

redakcijah in izdajanju periodike in monografijah mestne zgodovine. Arhivarji naj bi bili tradicionalni "multiplikatorji" mestne zgodovine za zainteresirano javnost: od šol do lokalnih politikov. Arhiv naj bi prevzel tudi vlogo dokumentacijskega središča. S to vlogo pa bi arhiv le dopolnil svoje dosedanje naloge. Sledila je še razprava prof. dr. Rainerja Hudemanna o znanstvenem sodelovanju med raziskovalci in arhivi.

Med zborovanjem si je bilo mogoče pod vodstvom tudi ogledati mesto, kar so poimenovali "2000 Schritte für 2000 Jahre". V dveh zanimivih urah smo naredili še kakšen korak več. Zborovanje je sklenil orgelski koncert v stolni cerkvi sv. Petra, ki je tudi zaščitnik mesta. Skozi zgodovino glasbe je bila predstavljena tudi zgodovina stolnice in mesta. V petek dopoldne so bile še strokovne ekskurzije v Luksemburg in okolico Trierja.

V dneh strokovnega kongresa je na prireditvenem prostoru potekal, kot je v zadnjih letih že ustaljeno, sejem "Archivistica". Na njem so različni proizvajalci (tokrat jih je bilo 32) predstavljali svoje izdelke, ki jih je mogoče uporabiti v arhivih, na primer pisarniško opremo, zaščitno opremo za delavce v arhivih, arhivske škatle in drugo tehnično opremo za arhivsko gradivo, računalniško opremo in programe, ki so bili izdelani ali se izdelujejo za arhive ter načine reproduciranja, konserviranja in restavriranja gradiva.

Nada Jurkovič, Sonja Anžič, Matevž Košir

38. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva (HAD), Vodice, od 3. do 5. oktobra 2002

Soorganizatorja posvetovanja, ki je potekalo v Vodichah pri Šibeniku od 3. do 5. oktobra 2002, sta bila Državni arhiv v Zadru in Hrvaško arhivistično društvo. V imenu Arhivskega društva Slovenije sva se posvetovanja udeležili predsednica Aleksandra Pavšič Milost in Bojana Aristovnik. Osrednja tema je bila posvečena standardom za pisarniško poslovanje ISO 15489, prvi dan posvetovanja pa sta sprotno problematiko reševali tudi sekcija za evidence in sekcija za zunanjo službo.

V sekciji za evidence so razpravljali in skušali najti rešitve za konkretne težave, ki nastajajo pri vodenju registra fondov in zbirk. Gre za tudi pri nas dobro znane različne pristope pri formiranju naziva fonda, označevanju signatur, klasifikacijskih znakov ipd. Z nizanem konkretnih primerov so v živahni razpravi skušali doseči neko poenotenje (v nazivu fonda naj ne bo kratice, prav tako naj tam ne bo besede zbirka ali fond, ime fonda naj bo vedno v domačem jeziku, tudi če je bil izvorni naziv organa v tujem jeziku...).

V sekciji za zunanjo službo so najprej izpostavili potrebo po uvedbi nekakšne službene izkaznice oziroma pisnega dovoljenja za delavce v zunanji službi, saj na terenu, pri ustvarjalcih, že nastajajo problemi, da jih ponekod ne želijo sprejeti.

Največ časa pa je bilo namenjenega razpravi o osnutkih zapisnikov za obiske pri imetnikih (ne uporabljajo pojma ustvarjalec) arhivskega gradiva, ki jih je z namenom poenotenja pripravila posebna delovna skupina. Dosedanja praksa je bila namreč zelo različna. Ponekod so pisali zelo kratke, drugod zelo podrobne zapisnike. Delovna skupina je predlagala dve vrsti zapisnikov. V zapisniku o osnovnem pregledu naj bi bili navedeni podatki o navzočih osebah, pravna podlaga za obisk, podatki o imetniku gradiva, opis stanja gradiva (način pisarniškega poslovanja, odgovorna oseba, pogoji hrambe, čas nastanka, količina, podatki o izločanjih...), navodila arhiva za odpravo pomanjkljivosti, rok za odpravo pomanjkljivosti in podpisi obeh strank. Po preteku roka za odpravo pomanjkljivosti naj bi arhiv znova obiskal imetnika, temu pa bi sledil nov zapisnik z navedbo navzočih oseb, ugotovitvijo, kako so bile izvršene naložene naloge, opisom novega stanja gradiva ter podpisi obeh strani.

Po uradnem odprtju posvetovanja v poznih popoldanskih urah je z uvodnim referatom Records continuum in arhivska praksa blestel direktor Hrvaškega državnega arhiva Josip Kolanović. Z močnim čustvenim nabojem je spregovoril o največjih težavah arhivske službe na Hrvaškem danes, pri čemer je opozoril na problem ohranitve sodobnih zapisov. Če smo včasih govorili o aktivnih, polaktivnih in zgodovinskih dokumentih, moramo danes gledati na dokument kot celoto – records continuum. Potrebna je sprememba v razmišljanju arhivskih delavcev; ti morajo dokumentu slediti od njegovega nastanka dalje in ne šele od stalne zbirke dokumentarnega gradiva kot doslej, saj bo v nasprotnem kulturna dediščina uničena. Gospod Kolanović meni, da moramo sprejeti standarde ISO 15489, ali izdelati nacionalne normative za upravljanje s spisi. Klasifikacijski načrti naj bodo kar najbolj enotni, kar je značilno vsem ustvarjalcem, naj se klasificira na enak način, le specifična dokumentacija posameznega ustvarjalca naj ima svoj klasifikacijski znak. Poskrbeti je treba za ustrezno izobraževanje in vrednotenje delavcev, ki upravljajo z dokumentarnim gradivom od njegovega nastanka dalje, izdelati nove predpise in strokovne priročnike. Gospod Kolanović je govoril tudi o organizaciji arhivske službe; o tej meni, da bi morala dobiti svojo posebno upravo znotraj ministrstva za kulturo, ali pa biti eden od vladnih uradov.

Darko Rubčić iz Državnega arhiva v Zagrebu je govoril o stanju in prihodnjih nalogah zunanje službe, ki je na Hrvaškem organizirana kot posebna enota znotraj arhiva. Njene naloge so nadzor, evidentiranje, vrednotenje, dovoljevanje izločanja dokumentarnega in prevzemanje arhivskega gradiva. Tudi gospod Rubčić je zelo poudarjal potrebo po spremljanju dokumenta od njegovega nastanka dalje, kar zahteva tudi dejavno vlogo arhivista pri izdelavi pravnih predpisov in standardov za nove nosilce zapisov. Dosedanja praksa kaže velike razlike med posameznimi arhivi pri opravljanju zunanje službe (kadri, valorizacija, število obiskov, vrste evidenc...) in to bi bilo v prihodnje treba poenotiti. Zunanja služba naj se kadrovske

okrepi, številčno in strokovno, morali bi razmišljati tudi o zaposlovanju delavcev z znanjem informatike. Izdelati je treba kakovostno valorizacijo ustvarjalcev, doseči vpliv arhiva na izdelovanje predpisov o pisarniškem poslovanju, izdelati splošne popise gradiva, rešiti vprašanje zasebnega arhivskega gradiva z izdelavo ustreznega vpisnika lastnikov privatnega arhivskega gradiva ipd.

Drugi dan posvetovanja je bil v celoti namenjen pisarniškem poslovanju.

Denis Simić z Ministrstva za znanost in tehnologijo in Damir Validžić z Ministrstva za zunanje zadeve sta predstavila zahteve standardov ISO 15489. Gre za mednarodne standarde za pisarniško poslovanje. Njihov temeljni cilj je postaviti neki okvir, ki bo omogočal upravljanje in hranjenje dokumentov, ki nastajajo pri zasebnih in javnih pravnih osebah, ne glede na to, na katerem nosilcu so nastali. Za upoštevanje standardov so najprej odgovorni upravni organi; ti morajo tudi ustrezno izobraževati delavce, ki prihajajo v stik z dokumenti.

Jozo Ivanović iz Hrvaškega državnega arhiva je govoril o oblikovanju klasifikacijskega načrta, pri čemer je poudaril, da standardi ISO 15489 ne dajejo konkretnih napotkov za sestavo klasifikacijskega načrta, zahtevajo pa, da je njegov učinek tak, kot je opisan v standardu. Vsaka organizacija mora zato sama najti ustrezne rešitve, kar je po eni strani še teže, čeprav dopušča večjo svobodo kot zdajšnji predpisi.

Snježana Zgorelec, prav tako iz Hrvaškega državnega arhiva, je opozorila na težave pri izdelavi novih klasifikacijskih načrtov.

Pomen klasifikacijskih načrtov je danes vse večji in zato je pri njihovi izdelavi treba upoštevati posebne zahteve, ki izhajajo iz različnih nalog poslovanja s spisi.

Če hočemo oceniti primernost klasifikacijskega načrta, moramo vedeti, v kakšnem okviru poslovanja s spisi bo deloval. Poslovanje s spisi se danes razume kot pomemben sestavni del poslovnega procesa, ker omogoča njegovo dokumentiranje, spremljanje in nadzor. Zato nastaja zahteva, naj klasifikacijski načrt odraža poslovne procese. Novi načrti bodo funkcionalno orientirani in oblikovani skladno s strukturo poslovnih procesov.

Skladno s tem nova usmeritev zahteva, da pri izdelavi funkcionalno zasnovanih klasifikacijskih načrtov izhajamo iz analize funkcionalnih komponent, aktivnosti, transakcij in samega procesa; na tak način razvijemo teoretične in metodološke temelje za organizacijo (klasifikacijo) zapisa skladno s strukturo poslovnega procesa, ki ustvarja in koristi dokumente.

Na podlagi klasifikacijskega načrta za administrativno funkcijo organov uprave v Republiki Hrvaški (ki je šele v obliki predloga) je bila izdelana kratka analiza karakteristik in specifičnosti klasifikacijskih načrtov v smislu spremembe pristopa v smeri funkcionalnosti.

Boris Zakošek iz Državnega arhiva na Reki je govoril o vlogi tezavrov v informatizaciji pisarniškega poslovanja. V informacijskih znanostih so tezavri urejen sklop pojmov in njihovih oznak, ki jih upo-

rabljamo pri indeksiranju, hranjenju in iskanju. V pisarniškem poslovanju imajo nalogo omogočanja hitrejših in bolj kakovostnih terminoloških orientacij v vseh njegovih elementih in na vseh nivojih.

Branka Molnar iz Državnega arhiva v Zagrebu je govorila o problematiki arhiviranja elektronskega gradiva. Poudarila je, da evidentiranje, vrednotenje in odbiranje elektronskega gradiva zahteva veliko več časa, kot pa ga zahteva tradicionalno arhivsko gradivo. V življenjski cikel elektronskega dokumenta mora arhivist intervenirati pravočasno, saj se bo elektronski dokument ohranil le s skupnim delom ustvarjalcev, delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, arhivistov in informatikov.

Lotus Notes – Spis, program poslovanja z dokumenti javne uprave v Sloveniji, sta predstavili Vesna Gotovina iz Arhiva Republike Slovenije in Sonja Jager iz Centra vlade Republike Slovenije za informatiko. Z vsebino predavanja in načinom izvajanja sta pritegnili precej pozornosti udeležencev in bili deležni pohval. Vesna Gotovina je v prvem delu predavanja predstavila način sodelovanja Arhiva Republike Slovenije z ustvarjalci arhivskega gradiva in njihove izkušnje pri izdelavi navodil za odbiranje arhivskega gradiva. Več let trajajoče uspešno sodelovanje z ustvarjalci arhivskega gradiva že kaže rezultate v dobrih prevzemnih popisih, ki omogočajo takojšnjo uporabo gradiva za znanstveno-raziskovalne in druge namene. Kako deluje sam program Lotus Notes – Spis, ki ga uporabljajo organi državne uprave, je v nazornem predavanju predstavila Sonja Jager. Program omogoča urejeno poslovanje in pripravo zadev za arhiviranje. Prednosti urejenega poslovanja so dokaz o opravljenem delu, pregled nad količino opravljenega dela, možnost preverjanja pravilnosti dela, preprost nadzor pravilnosti izvedbe in spremljanje obremenjenosti zaposlenih. Kvalitetna evidenca je v pomoč vsem zaposlenim. V tretjem sklopu predavanja je Vesna Gotovina poudarila, da z uvedbo programa Lotus Notes – Spis Arhiv RS pričakuje še natančnejše in bolj kakovostne prevzemne popise. Prednost programa je ta, da omogoča neposreden prenos podatkov iz baze Lotus Notes v arhivsko bazo podatkov (INFO-ARH).

Radmila Dujmović in Krunoslava Čuljat iz Mestnega zavoda za obdelavo podatkov sta nazorno prikazali projekt Pisarniško poslovanje – sprejem in obdelava spisov, ki so ga začeli izgrajevati leta 1990. Projekt je namenjen ustvarjalcem, ki pisarniško poslovanje vodijo po Uredbi o pisarniškem poslovanju. Avtomatiziran sprejem in evidentiranje spisov omogočata evidentiranje vsakega predmeta pri nastanku ali sprejemu, pa tudi njegovo nadaljnje spremljanje s pomočjo računalnika, na način, ki vsebuje osnovne podatke o predmetu, ki je v postopku reševanja.

Na skupščini HAD-a so ob upoštevanju Resolucije I. kongresa hrvaških arhivistov in sodobnih usmeritev, ki vodijo v povezovanje arhivske službe in ustvarjalcev (arhivisti naj spremljajo dokument od njegovega nastanka dalje, kar pomeni, da morajo pozornost posvečati tudi sistemom poslovanja s spisi), sprejeli te sklepe:

- podpirajoč dosedanje korake, ki jih je pri reformi

pisarniškega poslovanja, v sodelovanju s pristojnimi organi naredila arhivska služba, pozivamo pristojne k čimprejšnjemu sprejetju nove uredbe in klasifikacijskega načrta skladno z mednarodnim standardom ISO 15489;

- upoštevaajoč sodobne usmeritve pri poslovanju s spisi in potrebnost oblikovanja celotne ureditve, ki bi zajemala vse faze poslovanja s spisi, pristojne opozarjamo, naj preudarijo možnost oblikovanja posebnega telesa, ki bi bilo pristojno za organizacijo, nadzor in podporo pri poslovanju s spisi v državni upravi in javnih službah;

- pri uvajanju elektronske uprave je treba misliti na organizacijo, zaščito in varovanje dostopnosti dokumentov skladno z zahtevami mednarodnih in domačih predpisov ter načel stroke. Pri spreminjanju v elektronsko obliko zapisa moramo paziti na ohranitev originalov pomembnega gradiva;

- pristojne opozarjamo na potrebo oblikovanja službe za podporo in izobraževanje organov državne uprave pri uvajanju in vzdrževanju pisarniške ureditve in izdelavi klasifikacijskih načrtov.

Zborovanje se je končalo v soboto, z ogledom Nacionalnega parka Krka.

Aleksandra Pavšič Milost, Bojana Aristovnik

15. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2002

Od 17. do 18. oktobra 2002 je bilo v Tuzli, v kinodvorani Doma Armije, petnajsto posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine, Arhivska praksa 2002, ki sta ga organizirala Arhiv tuzlanskega kantona in Društvo arhivskih radnika Bosne in Hercegovine – Ogranak Tuzla, pod pokroviteljstvom Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskega kantona. Udeležencev je bilo po oceni približno 350, in sicer iz Federacije BiH, entitete Republike Srpske, distrikta Brčko in z gosti iz Avstrije, Hrvaške, Turčije in Slovenije.

Prispevki za petnajsto posvetovanje so bili vsebinsko razdeljeni na tri sklope, in sicer: arhivski predpisi, valorizacija dokumentarnega in arhivskega gradiva ter aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse.

Prvi sklop je obsegal arhivske predpise na vseh ravneh (v državi, entitetah in kantonu), njihovo problematiko in pomanjkljivosti, ki so odraz stanja v državi oziroma družbi, ki je še vedno v procesu upočasnjene tranzicije. Na podlagi daytonskega sporazuma je bilo za arhivsko področje doslej sprejetih osem zakonskih aktov: Zakon o arhivskem gradivu in Arhivu Bosne in Hercegovine, dva entitetska zakona in le pet kantonalnih zakonov v Federaciji BiH. Značilno za to zakonodajo je, da ni enotnega temeljnega zakona, ki bi se nanašal na celoten prostor države, ampak se ti zakoni samodejno nanašajo samo na določeno ozemlje, prostor, območje zakonodajalca in pristojne arhivske ustanove. Tako na primer: Fede-

racija BiH je razdeljena na deset kantonov in v petih kantonih je uvedena arhivska zakonska regulativa, preostalih pet kantonov pa sploh nima nobenega zakonskega akta o arhivih in ne o zaščiti gradiva. Referate na to temo so imeli: Slobodan Kristić: Arhivska stroka in zakonske rešitve; Izet Šabotić: Arhivska zakonodaja na ravni območja Bosne in Hercegovine; Zoran Mačkić: Arhivski predpisi Republike Srpske; Sejidalija Gušić in Džemila Čekić: Arhivski predpisi na območju Kantona Sarajevo; Nermana Hodžić: Arhivski predpisi na območju Tuzlanskega kantona; Izet Numanović: Težave ob sprejetju zakona o arhivski dejavnosti (na primeru Tuzlanskega kantona) in Peter Wiesflecker: Na poti k arhivskemu zakonu Štajerske.

Drugi del posvetovanja je bil posvečen valorizaciji dokumentarnega in arhivskega gradiva (Valorizacija registraturne i arhivske građe), ki je nastalo in še nastaja na klasičnih nosilcih informacij, na papirju, filmskem traku in tudi na novejših elektronskih, digitalnih nosilcih. Poudarjena so bila teoretična izhodišča, pa tudi praktične izkušnje na prostoru Bosne in Hercegovine, Hrvaške in Slovenije. Le te so posredovali: Azem Kožar: Problematika valorizacije dokumentarnega in arhivskega gradiva; Mina Kujović: Valorizacija arhivskega gradiva v fondih socialističnega obdobja v Arhivu Bosne in Hercegovine; Ešefa Begović: Valorizacija arhivskega gradiva v fondih socialističnega obdobja v Arhivu Tuzlanskega kantona; Muhamed Musa: Izkušnje Zgodovinskega arhiva Sarajevo o vprašanjih valorizacije dokumentarnega in arhivskega gradiva; Izet Šabotić: Valorizacija in kategorizacija dokumentarnega gradiva v pisarnah gospodarskih organizacij; Enver Čengić: Arhivsko gradivo na filmskem traku; Marko Landeka: Značilnosti vrednotenja arhivskega gradiva v pisarnah, poškodovanega v vojni, in Miroslav Novak: Vrednotenje digitalnih dokumentov.

Zadnji, tretji del posvetovanja pa je mozaično obravnaval aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse v sodobnosti, ko so za obstoj arhivskega gradiva na elektronskih nosilcih v fazi nastajanja odgovorni tako arhivisti, arhivarji, kot tudi sami ustvarjalci. V ta namen so bili predstavljeni mednarodni standardi pisarniškega poslovanja in uporaba arhivskega gradiva v Arhivu RS. Nadalje sta bila predstavljena zgodovinski pregled hranjenja arhivskega gradiva v Turčiji in delovanje Osmanskega arhiva v Carigradu. Sklepni del zadnjega sklopa je bil posvečen materialnemu varstvu arhivskega gradiva s poudarkom na izgradnji arhiva v Brčkem. Na aktualna, akutna vprašanja arhivske teorije in prakse so opozorili: Peter Pavel Klasinc: Elementi sodobnega projektne pristopa k ureditvi dokumentacije in njeno arhiviranje; Vesna Gotovina in Žarko Štrumbli: Standardizacija pisarniškega poslovanja v svetu in v Sloveniji; Gašper Šmid: Uporaba arhivskega gradiva v Arhivu RS; Nedžad Aktas: Osmanski arhiv – nekdanj in danes; Anđelko Terzić in Azem Kožar: Izgradnja namenske stavbe za Arhiv Brčko Distrikta Bosne in Hercegovine; ter Mustafa Dervišević: Nekaj vprašanj zaščite arhivskega gradiva.

Med posameznimi sklopi posvetovanja so bili

udeleženci seznanjeni s predstavitvijo arhivske opreme, s sodobnim arhiviranjem, z digitalizacijo oziroma mikrofilmanjem velikih količin dokumentov, posredovanjem informacij iz teh baz in še s hibridnim sistemom arhiviranja, ki omogoča konverzije dokumentov z analogno in digitalno tehnologijo.

V želji za napredek arhivske stroke v Bosni in Hercegovini so bila vsa predavanja že pred posvetovanjem objavljena v za zdaj edini arhivski, arhivistični strokovni publikaciji Arhivska praksa, številka 5, Tuzla 2002. Poleg referatov petnajstega posvetovanja pa ta publikacija vsebuje še prispevke iz drugih strokovnih revij (tokrat je bil na primer iz Arhivskega Vjesnika povzet članek Josipa Kolanovića: Arhivska služba republike Hrvaške; stanje in razvojne možnosti), književne ocene in poročila z različnih arhivskih posvetovanj. Časopis Arhivska praksa, kakor ga imenujejo, skuša slediti razvoju arhivske dejavnosti in arhivistike ter svetovnim tokovom te vede, kljub nižji stopnji razvoja dejavnosti, za kar pa je kriva več let trajajoča vojna, skupaj z drugimi objektivnimi težavami. Moramo pa priznati, da izdajatelji te publikacije, hkrati tudi organizatorji posvetovanja, vlagajo veliko dela in truda za izvedbo tega projekta. Le tako naprej.

Gašper Šmid

Prvi koraki samostojnega Društva arhivskih delavcev v Tuzli

Tuzla – gostiteljica 15. posvetovanja arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – leži v severovzhodni Bosni na 239 metrih nadmorske višine. Sodi med štiri največja mesta v Bosni in Hercegovini, zagotovo pa je največje gospodarsko, znanstveno, kulturno in turistično središče severovzhodne Bosne in Tuzlanskega kantona. Najbolj znano naravno bogastvo Tuzle je brez dvoma sol, ki je mestu prinesla dvoje: zaslužna je za hitri razvoj Tuzle in zgodbo o uspehu, vendar je tudi krivec za pogrezanje mesta v dobesednem pomenu. Zaradi izkopavanj soli pod samim mestom so se namreč začela sesedati tla, ponekod tudi do deset metrov, tako da so posamezni deli, zlasti starega mestnega jedra povsem izginili. Proces pogrezanja še vedno ni ustavljen, številni domači in tuji strokovnjaki pa iščejo načine, kako ustaviti sesedanje tal in zaščititi kulturno dediščino v mestu.

Za kulturno dediščino v Tuzli skrbi tudi Arhiv Tuzlanskega kantona, ki hrani več kot 1500 tekočih metrov arhivskega gradiva. Arhiv je bil ustanovljen z odločbo Mestnega narodnega odbora Tuzla z dne 1. julija 1954. Delovati je začel kot Arhiv mesta Tuzle. Zaradi večjih pristojnosti ter regionalnega značaja je bil arhiv leta 1966 preimenovan v Zgodovinski arhiv Tuzla, med letoma 1968 in 1973 pa mu je bil pridružen Arhiv Doboj. Številne organizacijske spremembe so botrovale tudi poznejšim preimenovanjem, denimo leta 1977 v Regionalni zgodovinski arhiv

Tuzla, leta 1994 v Zgodovinski arhiv Okraja Tuzla. Ko je bila Bosna in Hercegovina po daytonskem sporazumu razdeljena na dve administrativni enoti (Federacija BiH in Republika Srpska), federativna enota pa na deset kantonov, je arhiv dobil ime Arhiv Tuzlanskega kantona.

V dnevih 15. posvetovanja "Arhivska praksa 2002", ki sta ga pripravila Arhiv Tuzlanskega kantona in Društvo arhivskih delavcev BiH – sekcija Tuzla, je 18. oktobra 2002 potekala tudi ustanovna skupščina **Društva arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona**.

Spremembe, ki jih je prinesel daytonski sporazum, so narekovale tudi reorganizacijo dosedanjega načina združevanja arhivskih delavcev v društva. Z odločitvijo, da ustanovijo Zvezo arhivskih društev, ki bi zajela celotno območje BiH, je bilo treba obstoječe stanje spremeniti, oziroma nekdanje enote Društva arhivskih delavcev BiH spremeniti v društva na območju posameznega kantona oziroma entitete.

Ustanovna skupščina je potekala v Domu Armije, veliko število udeležencev pa kaže, da so arhivski delavci v Tuzli zelo dejavni in pripravljeni sodelovati v društvu. Dr. Azem Kožar je na začetku predstavil statut društva, ki je izdelan na podlagi statuta Društva arhivskih delavcev BiH. Predstavil je tudi organe društva – konferenco ter nadzorni odbor. Izvršilni organ konference je predsedništvo, ki ga sestavlja devet članov. Predsednika konference in predsednika društva ter tajnike se izvoli na konferenci. Sodelujoči so soglasno sprejeli in potrdili predlagano. Po predstavitvi in sprejetju statuta in organov društva je gospa Nermana Hodžić predstavila dveletni program dela.

Program poudarja predvsem boljšo organizacijo arhivske službe, reševanje nujnih primerov v vojni poškodovanega arhivskega gradiva ter mednarodno sodelovanje. Zavzemali se bodo tudi za uvajanje enotnega informacijskega sistema in za izobraževanje kadrov.

Prva konferenca, na kateri bodo predstavili rezultate dela, bo leta 2004.

Predlog dveletnega programa je bil soglasno sprejet. Potem je gospod Izet Šabotič predlagal devet članov prvega predsedstva na novo ustanovljenega Društva arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona. Udeleženci so predlog sprejeli in člani predsedstva so postali:

dr. Azem Kožar
ga. Inga Altumbabić
g. Hasan Konjić
ga. Emina Turbić
ga. Azra Duraković
g. Sead Glavinić
g. Izet Numanović
g. Izet Šabotič
ga. Nermana Hodžić – tajnica društva.

Za prvega predsednika Društva arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona je bil soglasno in z velikanskim aplavzom izbran dr. Azem Kožar.

Arhivsko društvo Slovenije se ob tem svečanem dogodku pridružuje čestitkam in kolegom iz Društva arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona želi veliko uspeha pri delu.

Nada Čibej

Franz Kurz pl. Goldenstein, Stanovsko gledališče, okrog 1836. Pogled na stanovsko gledališče, danes na tem mestu Slovenska filharmonija. Desno je skrito staro poslopje vicedomske palače - deželnega dvorca, poleg stražarnica. Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. ZAL, LJU 347, Zbirka Risbe, slike in grafike

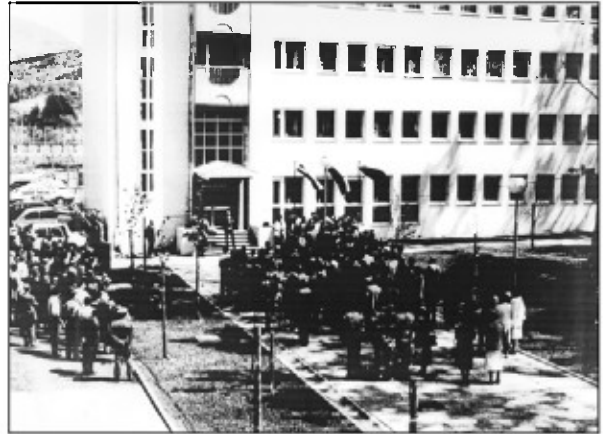
O delu arhivov in zborovanjih

Trideset let Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici praznuje letos 30-letnico svojega obstoja. Zgodovina arhivske službe na Goriškem je sicer bistveno daljša. Če se omejimo zgolj na povojno obdobje, je najprej treba omeniti referenta za arhive in kulturne vrednosti pri okrajnem izvršnem narodnoosvobodilnem odboru za Goriško, ki je začel z delom maja 1945. Skrb za varstvo arhivalij je nato prevzel leta 1952 ustanovljeni Okrajni muzej in arhiv, vendar arhivska dejavnost v okviru muzeja nikoli ni prav zaživela. Zato je v letih od 1966 do 1972 arhivsko službo na severnem Primorskem izvajal Arhiv Slovenije iz Ljubljane. Ta je nekatere manj zahtevne naloge varstva, zlasti pa sprotno prevzemanje arhivskega gradiva od ustvarjalcev prepuščal na novo ustanovljenemu arhivskemu oddelku pri skupščini občine Nova Gorica. Ta in pozneje ustanovljeni arhiv kot njegov naslednik sta naslednjih dvajset let domovala v kletnih prostorih občine in sodišča. Ti pa niso bili primerna rešitev, kar se je pokazalo ob poplavi leta 1983. Prizadevanja predvsem lokalnih oblasti in nekaterih krogov v arhivski stroki so novembra leta 1971 končno privedla do sklepa občine Nova Gorica, da se za naloge varstva arhivskega gradiva na območju treh severnoprimorskih občin ustanovi samostojni zavod, sprva poimenovan Primorski, kmalu nato pa Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. V naslednjih desetletjih se je postopno kadrovsko okreplil in danes za približno 2300 tekočih metrov gradiva skrbi devet strokovnih delavcev; ti skrbijo za vse strokovne postopke, od prevzema do uporabe. Leta 1987 se je arhiv vselil v novo, po ustreznih standardih varstva zgrajeno stavbo, potem ko je bilo v katastrofalni poplavi jeseni 1983 v kleti občinske zgradbe poškodovano veliko arhivskega gradiva.

Gradivo, ki ga hrani novogoriški arhiv, je mlajšega izvora, saj so starejši dokumenti javne uprave in služb iz časov Avstrije in Italije večinoma ostali onkraj državne meje, v nekdanjih upravnih središčih. Najstarejši dokument je sicer iz let 1501-1505, vendar je to žal povsem osamljen primer. Tudi dokumenti iz 17. stoletja so le posamezni. Za naslednja stoletja velja, da je gradiva postopno vedno več, vendar lahko o večji količini govorimo šele za obdobje 20. stoletja. To zlasti velja za čas po letu 1945, ki obsega približno 80 odstotkov vseh arhivalij.

Arhivski fondi in zbirke se delijo v več skupin: uprava pred letom 1945 in po njem, pravosodje, gospodarstvo in bančništvo, vzgoja in izobraževanje, kultura, znanost, šport, zdravstvo in sociala, politične stranke in družbenopolitične organizacije, društva, zemljiška gospodarstva, osebni fondi, zbirke fotografij, razglednic, filmov, mikrofilmov in zvočnih zapisov.

Slavnostno odprtje arhivske zgradbe v Novi Gorici, 8. maja 1987

Uporaba arhivskega gradiva je namenjena za različne potrebe oziroma namene, pri tem naj zlasti poudarim našo izobraževalno dejavnost, saj k nam zahaja veliko šolske mladine – bodisi kot mladi raziskovalci, ali pa obiskujejo naše predstavitve v okviru rednega šolskega pouka. Tudi uporaba za upravne namene je precejšnja, saj smo v zadnjem letu prejeli skoraj tisoč vlog in izdali preko šesto ustreznih potrdil.

Trideseto obletnico ustanovitve našega arhiva smo zaznamovali v juniju z izdajo zbornika. Poleg spominskih prispevkov zlasti tistih, ki so sodelovali pri razvoju arhivske službe in ustanavljanju arhiva, je v njem v besedi in sliki predstavljeno tridesetletno obdobje delovanja arhiva. Tretji, osrednji vsebinski sklop sestavljajo strokovni članki, napisani na podlagi obdelave arhivskega gradiva o temah, ki so si jih avtorji, arhivisti, izbrali poljubno, po svoji presoji.

Drago Trpin

Preselitev arhivskega gradiva v Pokrajinskem arhivu Maribor

Arhiv v Mariboru je imel neprimerne prostore za arhivska skladišča, ki so bila na lokacijah zunaj arhiva. Inšpektor za kulturno dediščino nam je postavil rok decembra 2001, do katerega si moramo pridobiti primernejše prostore.

V vročem poletju smo začeli iskanje primernih prostorov za 5500 t.m. arhivskega gradiva, ki je bilo hranjeno v neprimernih prostorih in jih je bilo zato treba izprazniti. Prostore smo skupaj z Mestno občino Maribor iskali že daljše obdobje. Ponujali so nam

večidel manj primerne, oziroma neprimerne prostore. Pri nekaterih predlogih je bilo nerealno, da bi jih v kratkem obdobju obnovili, mi pa smo za preselitev gradiva imeli na razpolago le še dobre štiri mesece. Končno smo na svojo pobudo našli primerne prostore v Jadranski ulici 27. V mesecih avgustu in septembru smo pridobili vse predračune za selitev in sklenili najemno pogodbo za skladišče na novi lokaciji. Nekaj zapletov je bilo pri odpovedi za neprimerne prostore v dosedanjih skladiščih. Četudi smo skupaj z Mestno občino Maribor iskali primerne prostore, je komisija za gospodarjenje z občinskim premoženjem od nas zahtevala enoletni odpovedni rok. Po posredovanju tako na ministrstvu kot tudi pri županu smo našli za nas ustrezen dogovor. Predračunov, ki smo jih poslali za selitev, nam niso odobrili. Selitve v našem arhivu nismo načrtovali, saj smo dobili odločbo inšpektorja za kulturno dediščino po oddanih planih za leto 2001.

Odločili smo se, da bomo manjkajoča sredstva za selitev nadomestili s svojim delom in organiziranjem prostovoljnega dela.

V začetku oktobra smo začeli selitev. Za pomoč pri selitvi gradiva smo v dnevnikih objavili precej vabil, ta pa so bila kar odmevna. Posamezniki in institucije so se začeli prijavljati. Med prvimi sta nam obljubili sodelovanje pri selitvi Mariborska knjižnica in Območna organizacija RK Maribor. Ta nam je v celotnem obdobju selitve pošiljala vsak dan tri ali štiri fante, ki so pri njih opravljali civilno službo vojaškega roka. Prav tako so iz Mariborske knjižnice prvih devet dni selitve prihajali trije zaposleni.

Selitve so se udeležili tudi študentje: 18. oktobra prvi letnik Pravne fakultete (140 študentov), 22. in 29. oktobra študentje četrtega letnika Pedagoške fakultete – zgodovina –, 24. oktobra študentje prvega letnika Pedagoške fakultete – zgodovina – in 26. oktobra študentje tretjega letnika Pedagoške fakultete – zgodovina. Spremljali so jih profesorji: mag. Borut Holcman – asistent na Pravni fakulteti –, s Pedagoške fakultete – oddelek za zgodovino – pa dr. Darko Friš, dr. Andrej Hozjan in dr. Dragan Potočnik.

Prostovoljci selijo arhivsko gradivo v Pokrajinskem arhivu Maribor, 2002. PAM, Poa 12-5, inv. 10765

"Živa veriga", selitev gradiva v Pokrajinskem arhivu Maribor, 2002. PAM, Poa 12-12, inv. 10772

Od srednješolcev so se selitve udeležili dijaki Srednje ekonomske šole: 25. oktobra in 6. novembra. Ob njihovi pomoči smo preselili vse gradbene načrte, ki so v plastičnih tulcih in plastičnih vrečkah za načrte. Tudi te dijake so spremljali profesorji pod vodstvom prof. Danice Žuraj. 5. novembra so pri selitvi sodelovali slušatelji Višje strokovne šole na Dobi, ki jih je vodila prof. Brigita Kolarič.

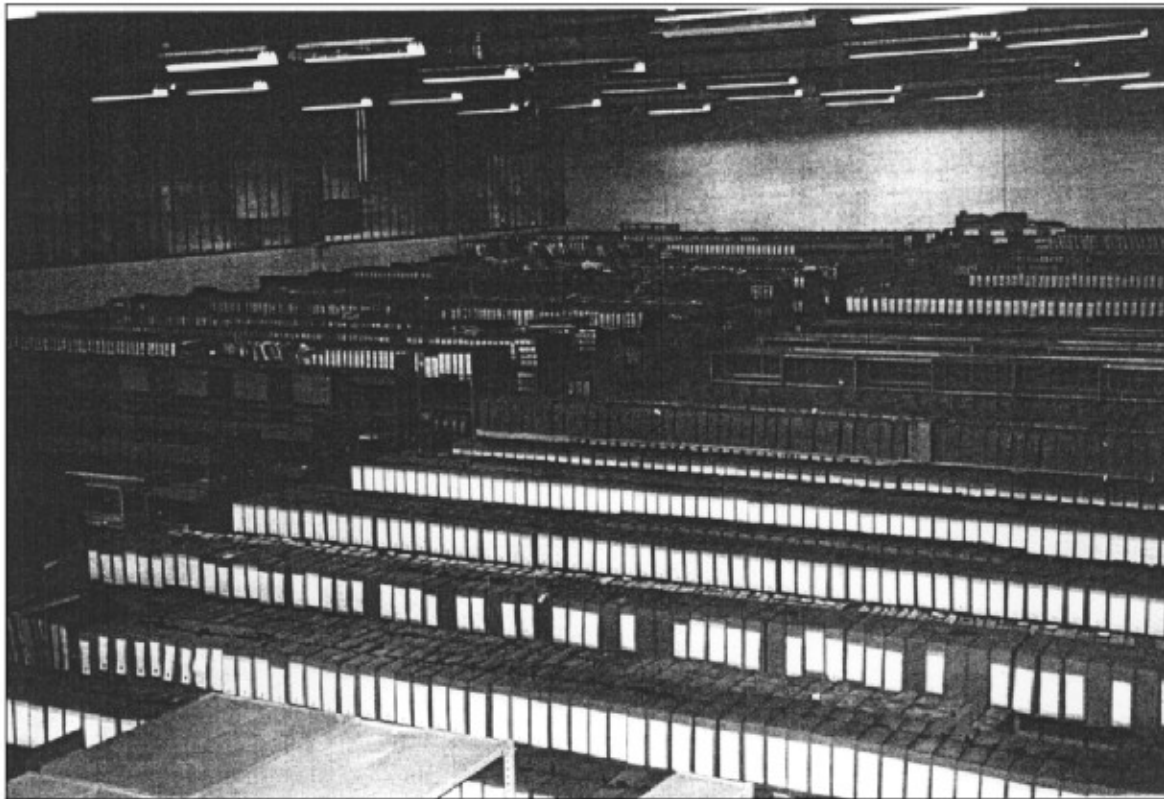
Vsem, ki so prišli pomagat pri selitvi arhivskega gradiva, smo postregli s sendvičem in kozarcem soka ali čaja.

Poleg organiziranih skupin in posameznikov smo pri selitvi sodelovali delavci iz arhiva. Vse dni selitve je bil voznik kombija arhiva Edo Harb, v skladišču na Jadranski cesti, kamor smo gradivo selili, je delo vodil Srečko Starčevič, v skladiščih na Glavnem trgu 17b in na Vojašniškem trgu pa je nalaganje gradiva usklajeval Jože Lačen.

Skladišče na Glavnem trgu 17b je bilo v kleti, ki je imela dostop s tovornim dvigalom ali pa po stopnicah do podzemnih garaž, kjer smo gradivo nakladali v vozila. Zaradi nizkega dovoza v podzemno garažo smo gradivo lahko prevažali na drugo lokacijo le s kombiji. Na lokaciji Vojašniški trg je bilo gradivo v pritličju in prvem nadstropju.

Gradivo smo selili iz Glavnega trga 17b ob pomoči študentov v "živi verigi", pri čemer smo si gradivo podajali iz roke v roke do kombija. Kadar nas je bilo za verigo premalo, smo gradivo nalagali na transportne vozičke in palete ter ga z dvigalom prevažali iz kleti do podzemnega parkirišča, kjer smo ga naložili v kombije. Iz skladišča na Vojašniškem trgu smo gradivo selili s podajanjem iz roke v roko, ob lepem vremenu pa smo pri selitvi iz višjih prostorov uporabljali gasilsko ponjavo, po kateri smo spuščali gradivo.

Skupaj z arhivskim gradivom smo morali preseliti tudi opremo za skladišče – tako pomične kot tudi klasične arhivske police. To delo je opravilo podjetje TIM iz Maribora. V skladišče na novi lokaciji so naprej postavili tisoč metrov novih polic. Na te police smo preselili tisoč metrov gradiva. Ko smo spraznili police v starih skladiščih, so jih delavci demontirali, prepeljali

Pogled na preseljeno gradivo v novem skladišču Pokrajinskega arhiva Maribor, 2002. PAM, Poa 23-19, inv. 10934

na novo lokacijo in jih v novem skladišču postavili. Tako je sočasno potekala selitev opreme in gradiva.

Delo in morebitne zaplete smo vsak dan koordinirali. Vsak dan je pri selitvi poleg navedenih sodelovalo še pet ali šest delavcev arhiva. Ker nam ni bilo zagotovljeno dovolj sredstev za selitev, smo imeli le eno zaposlitev prek Študentskega servisa.

Selitev smo opravili s kombijem arhiva in kombijem, ki smo ga najeli po najugodnejši ponudbi za selitev, skupaj z voznikom, ki je pomagal pri selitvi. S prevozom je sodelovala tudi Območna organizacija RK Maribor, trikrat pa smo pri prevoznem podjetju za nekaj ur najeli dodaten kombi.

Selitev gradiva smo uradno začeli v torek, 9. oktobra in jo končali v torek, 13. novembra. Ob dnevih, ko ni bilo organiziranih skupin, je pri selitvi sodelovalo povprečno štirinajst ljudi. Tako je bilo vsak dan opravljeno povprečno 98 delovnih ur. Selitev smo opravili v dvajsetih delovnih dneh, kar je skupaj 1960 delovnih ur. K temu pa moramo prišteti še vse ure, ko so pri selitvi sodelovale skupine, ki so skupno opravile približno 900 delovnih ur. Nekaj ur so prispevali tudi posamezniki, ki so se udeležili selitve gradiva. Nekaj časa smo porabili za prevoz predalčnikov, kartotečnih omar in pohištva z obeh dosedanjih skladiščnih prostorov na novo lokacijo.

Zaposleni iz arhiva smo bili udeleženi pri selitvi približno tisoč delovnih ur. Vsi smo pri selitvi sodelovali približno z enakim številom ur. Delo pri selitvi smo imeli za samoumevno, ker nam ministrstvo ni za-

gotovilo dovolj sredstev, da bi za selitev najeli delavce za to fizično naporno delo.

V stroške selitve smo vključili tudi najnujnejšo opremo, ki je potrebna, da bo skladišče lahko začelo delovati.

Arhivska zakonodaja predvideva, da so za ustanovitev arhiva potrebni primerni prostori in kader. K primernim prostorom sodijo tudi arhivska skladišča. Ob ustanovitvi arhivov so bili ti minimalni standardi zagotovljeni. Delovni prostori so zagotovljeni, saj se zaposlovanje v arhivih ne povečuje, vsak arhiv pa mora sam reševati prostorsko problematiko. Tako so arhivska skladišča, ki jih arhivi najemajo za reševanje prostorske problematike, grajena nenamensko. Navadno izpolnjujejo le minimalne standarde za hranjenje arhivskega gradiva.

Najemnina za skladišča je tako visoka, kot bi bil najem kredita za odkup skladiščnih prostorov ali za novogradnjo namensko grajenega skladišča, ki bi ga gradili na klimatsko in prostorsko najugodnejši lokaciji.

Podobno rešitev za financiranje si zamišljamo, ko načrtujemo zgraditi prizidek k arhivu tako za delovne kot skladiščne prostore. Denarja v enem proračunskem obdobju ne bo dovolj za celotno gradnjo, z dobro organizirano etapno zidavo pa bi lahko postopno nadomestili sedanje najemne skladiščne prostore.

Slavica Tovšak

Iz Protasijevega dvorca v novodobno "arhivsko palačo" (Na prelomu tisočletja Celjani le v novem arhivu)

Celjski arhiv se je s prostorsko problematiko ubadal tako rekoč že od svoje ustanovitve 13. 12. 1956, oziroma od uradnega začetka delovanja 10. 4. 1957. Leta 1961 je prvič dobil svoje prostore v takrat približno 180 let starem Protasijevem dvorcu in v njem vztrajal še do lani. Ti prostori pa so bili za hranjenje arhivalij popolnoma neprimerni. Za depoje in delovne prostore so uporabili manjše, med seboj slabo povezane in vlažne obokane prostore. Toda že po letu 1967, ko je arhiv začel prevzemati večje količine arhivskega gradiva, je začelo primanjkovati prostora za depoje. Tako je resnejše reševanje prostorske problematike Zgodovinskega arhiva Celje trajalo dobrih trideset let. Na mize so padali različni bolj ali manj resni predlogi, od prehodnega skladišča v Joštovem mlinu v Medlogu, prizidka k matični stavbi (ta je bil izmed vseh najdlje aktualen), prostorov v Spodnjem gradu do propadajočega gradu Lemberg. Dolgo je bila aktualna tudi novogradnja ob Levstikovi ulici, vendar dlje kot do izdelave projekta zadeva ni stekla, saj se je, kot vedno, zataknilo pri finančnih sredstvih.

Sredi devetdesetih let se je še vedno zdela najbolj uresničljiva ideja o prizidku, hkrati pa se je ta misel spogledovala s primernimi praznimi stavbami v bližini mestnega središča. Največja težava je bila seveda spet zagotovitev ustreznih finančnih sredstev, ki so jih za rešitev prostorskega problema celjskega arhiva sicer že zbirali etapno. Poletji 1999 je bil javni razpis za nakup prostorov za potrebe Zgodovinskega arhiva Celje, novembra pa je sledil nakup stavbe na Teharski cesti 1; za oboje ima prav gotovo največ zaslug politična oblast. Poleg mestne oblasti je na tem mestu treba izpostaviti tedanjega ministra za kulturo Jožefa Školča, ki je kazal izjemno naklonjenost rešitvi tega problema, obenem pa mu je tudi uspelo zagotoviti sredstva za njegovo uresničitev.

Pogled na nove prostore Zgodovinskega arhiva Celje

Poslopje Tkanine na Teharski cesti sicer ni bilo idealna rešitev, vendar je bila ta zamisel v tistem trenutku najbolj sprejemljiva, in kar je najpomembnejše, tudi uresničena. Stavba je bila postavljena v letih 1969-1972 za potrebe trgovskega skladišča. Gradbeni strokovnjaki in arhitekti so ugotovili, da bi bila sprememba namembnosti stavbe za potrebe arhiva preprosto izvedljiva, s tako rešitvijo pa se je strinjala tudi arhivska stroka.

Po nakupu dela poslopja na Teharski cesti 1 (del visokega pritličja, prvo in drugo nadstropje) novembra 1999, izdelavi projektne dokumentacije (PO-SVET Celje) in končanju prenovitvenih del poletji 2001 (pod nadzorom Razvojnega centra Celje jih je opravilo podjetje Remont Celje) se nam je jeseni končno prižgala zelena luč za selitev opreme in gradiva iz povsem neprimernih prostorov na Trgu Celjskih knezov na novo lokacijo.

Ne glede na to da nam je že poletji selitveni načrt izdelal Razvojni center, se je ta pokazal za neuporabnega. Zato smo z vodji oddelkov sami naredili natančen popis vsega arhivskega gradiva po depojih. Fondi v starih depojih namreč niso bili zloženi po posameznih področjih, deli nekaterih fondov so bili tudi na treh lokacijah. Tako smo vse fonde najprej natančno locirali, nato pa smo sestavili vrstni red selitve arhivskega gradiva. Pri tem smo se oprli na ureditev, ki smo jo vzpostavili v vodniku, tako da smo najprej začeli seliti starejše gradivo, sledilo je gradivo uprave, pravosodja, gospodarstva in nato še drugo.

Nekakšno uverturo selitve v nove prostore je predstavljala izpraznitev pisarniških prostorov v drugem nadstropju Protasijevega dvorca 6. septembra 2001. Naslednji dan pa smo preselili še stare zemljiške knjige, ki so se nahajale v kleti stavbe v Gledališki ulici.

Po uspešno opravljenem tehničnem prevzemu stavbe na Teharski cesti 17. septembra 2001 smo začeli selitev skrajno resno. Najprej smo preselili pisarniško pohištvo, drobne predmete in knjigoveško delavnico iz pritličja Protasijevega dvorca. Ko pa nam je v depo v prvem nadstropju uspelo postaviti nove kovinske regale (3300 t. m. polic), smo lahko začeli še sistematično seliti arhivsko gradivo. Vreme nam je bilo kar naklonjeno, tako da je selitev arhivskega gradiva trajala deset delovnih dni po deset do dvanajst ur na dan.

Selitev arhivskega gradiva je bila organizirana tako, da jo je na stari lokaciji nadzoroval vodja oddelka, čigar gradivo smo selili, pri zlaganju na vozičke in nakladanju na tovornjak pa so mu pomagali še dva zaposlena ter trije ali štirje študenti. Gradivo s polic smo po vrstnem redu zlagali v oštevilčene kovinske mrežaste vozičke, v katere smo lahko naložili od dvajset do trideset arhivskih škatel, glede na njihovo velikost. Ob pomoči dvizne rampe smo te vozičke naložili na tovornjak. Z eno vožnjo smo tako prepeljali 15 vozičkov, v obtoku pa smo vseskozi imeli 45 vozičkov, torej tri komplete. Delo je potekalo izjemno hitro in tekoče, večjih zastojev ni bilo, pri tem pa nam je bila v prid tudi kratka razdalja med lokacijama. Prepeljane vozičke smo nato raztovorili na dovozni rampi, jih zapeljali v dvigalo, prepeljali v depo in seveda gradivo spet lepo po vrsti zlagali na police. V novih prostorih je

razkladanje vodil avtor tega prispevka, delo pa je potekalo ob pomoči dveh zaposlenih in kakšnega študenta, največkrat pa so (predvsem dopoldne) na pomoč nesebično priskočili tudi drugi delavci.

Rad bi poudaril, da nam brez resnično vestnega in natančnega dela tako zaposlenih kot tudi dodatnih moči, ki smo jih s srečno roko izbrali prek študentskega servisa, selitev nikakor ne bi tako uspela.

Ob selitvi pa smo v duhu dobrega sodelovanja izvedli tudi že dolgo načrtovano izmenjavo arhivskega gradiva s Pokrajinskim arhivom Maribor.

Po uspešni selitvi arhivskega gradiva smo iz starih prostorov prepeljali še uporabne požarno-varne kovinske regale, lesene (v Gledališki ulici) pa smo prepustili lastniku stavbe. Tako smo kletne prostore v Gledališki ulici predali lastniku že 1. oktobra 2001, 15. oktobra pa smo predali še celotno pritličje Protasijevega dvorca. To je pomenilo tudi naše dokončno slovo od stare lokacije.

Sočasno smo začeli tudi selitev depoja Mrzlava vas pri Brežicah v Celje. Ker je bilo to gradivo po večini še neurejeno, smo ga selili počasi in postopno, tovrnjak ali dva na teden. Gradivo je večinoma obsegalo novejšo upravne fonde in nekaj gospodarskih. Iz Mrzlave vasi smo prepeljali tudi še uporabne kovinske regale z lesenimi policami ter jih postavili v prevzemnico in razpraševalnico gradiva ter v knjižnico. Prepeljali smo tudi nekaj še uporabnega pohištva ter seveda računalniško opremo. Prostore smo predali lastniku 15. novembra 2001. Selitev opreme, ljudi in približno 3,5 tekočega kilometra arhivskega gradiva je bila tako dokončno končana.

V prenovljeni stavbi smo poleg regalov v depoju v prvem nadstropju na novo opremili le najnujnejše prostore, najprej sprejemnico in čitalnico z dvajsetimi sedeži, z dostopom do priručne strokovne literature in interneta. Tako smo zagotovili boljše delovne razmere za naše stranke.

Občutno pa so se izboljšali delovni pogoji zaposlenim v naši hiši. Namesto prejšnjih zatohlih katakomb, kjer je en prostor moral zadostovati za dva ali celo tri arhiviste, smo s selitvijo pridobili lepo urejene delovne prostore. Najpomembnejše pa je, da je vsak od osemnajstih zaposlenih dobil svojo pisarno ali delavnico, kar vsekakor zelo ugodno vpliva na uspešno opravljanje delovnih nalog.

Nujno bo tudi zamenjati dotrajano opremo za knjižgoveznicu in restavratorsko delavnico, na novo kupiti opremo za knjižnico, ustrezno opremiti vse ostale delovne prostore in pisarne...

S 3300 t. m. novih polic in 1700 t. m. starih smo nekako zapolnili dve tretjini prostora v depoju v prvem nadstropju. To bo zadoščalo za nujne prevzeme. Nekateri izmed njih smo v teh nekaj mesecih že uspešno opravili, predvsem na področju gradiva gospodarstva, ki je v najbolj kritičnem stanju. Tu mislimo predvsem na podjetja, ki jih je po prehodu v samostojno državo in ob prestrukturiranju gospodarstva doletel stečaj. Tako smo na primer že prevzeli arhivsko gradivo tekstilne tovarne Metka Celje ter še nekaterih znanih celjskih industrijskih podjetij, katerih gradivo je vsa ta leta ležalo v prostorih stare Cinkarne, ki jih je zagotovila

Mestna občina Celje. Seveda pa nas čakajo še nujni prevzemi tudi na področju uprave in sodstva.

Kljub široko zastavljenim ciljem glede evidentiranja in prevzemanja arhivskega gradiva na terenu pa bomo tudi v prihodnje opravljali še preostale naloge, ki nam jih nalaga zakon. S pridobitvijo novih prostorov bomo veliko več pozornosti lahko namenili vzgojno-izobraževalnim projektom: organizirali bomo predstavitve dejavnosti arhiva za osnovne in srednje šole, okrepili razstavno dejavnost, prirejali izobraževanja za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom v javnih ustanovah ter se z različnimi kulturnimi prireditvami skušali bolj vklopiti v bogat kulturni utrip mesta ob Savinji.

Na tem mestu bi se rad še enkrat zahvalil vsem, ki so v vseh teh dolgih letih na kakršen koli način pripomogli k rešitvi prostorske problematike celjskega arhiva. Na naših plečih in v naših dušah pa lahko leži le obljuba, da bomo svoje poslanstvo tudi v prihodnje izpolnjevali vestno in odgovorno.

Bojan Cveľfar

Selitev gradiva Zgodovinskega arhiva Ljubljana v letu 2001

Zgodovinski arhiv Ljubljana je eden tistih slovenskih arhivov, ki ga že dolga leta muči prostorska problematika. Arhiv je do leta 2001 deloval na petnajstih lokacijah, od tega jih je bilo deset skladišnih prostorov. Vsa skladišča so bila za hrambo arhivskega gradiva neprimerna in to je v svojem inšpekcijskem zapisniku potrdil tudi višji inšpektor dr. Dragan Matić.

Že konec leta 1999 smo na pobudo Enote za Gorenjsko začeli reševati problematiko arhivskih skladišč na Jesenicah, v Trziču, Radovljici in Predosljah. V vsakem kraju smo se srečevali s problemi za katere nismo bili pristojni (Jesenice – denacionalizacija, Trzič – ogroženost zaradi vode, Radovljica – preselitev v druge, še manj primerne prostore, Predoslje – neurejeno lastništvo stavbe).

Ob pomoči sodelavcev Enote za Gorenjsko smo začeli iskati nadomestne lokacije.

Od treh ponudb (Mercur Kranj, Tekstilindus Kranj in Iskra SSD Kranj) se je komisija v sestavi: mag. Brane Kozina, Žarko Bizjak in Marija Kos po ogledu le-teh odločila za Iskro SSD. Vse prostore so si ogledali tudi predstavniki Ministrstva za kulturo, Arhiva Republike Slovenije in Inšpektorata RS za področje kulturne dediščine in izrekli pozitivno mnenje k sprejetju lokaciji.

Na odločitev za najem prostorov Iskre SSD Kranj so vplivali predvsem ponujeni pogoji, saj ti ustrezajo minimalnim pogojem za hranjenje arhivskega gradiva na podlagi Pravilnika o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva (Ur. l. RS, št. 59/99), ter ustrezne varnostne razmere (javljalci požarov, nepretrgano varovanje objekta, optimalna zračna vlaga in temperatura), optimalna nosilna konstrukcija,

ugodna najemnina, dostop, bližina sedeža enote in drugo.

Zaradi negativnega mnenja Inšpektorata RS za področje kulturne dediščine glede skladiščnih prostorov obljublanskega območja (Krumperk, Šmarje Sap, Blatna Brezovica, Komenda in Litija) smo bili primorani zapreti tudi omenjena skladišča in gradivo preseliti v nove prostore v Kranju, ker projekt obnove "domobranske kasarne" na Roški še ni končan.

Na ponudbi za izdelavo in montažo arhivskih polic v novih prostorih (Birostroj, TIM) smo se odločili za zadnjega, ker je bila cena ugodnejša, obenem pa je bilo podjetje pripravljeno stare police umestiti z dodatno opremo v regale. S tem smo kar najbolje izrabili prostor in uporabili vso obstoječo opremo.

Dve skladišči, ki jih imamo zdaj v najemu (skupaj 382 m²) sta večinoma polni, čeprav še ni preseljeno gradivo iz Predoselj. Le-to je pravzaprav največji količinski zalogaj, saj obsega približno 1500 t. m. gradiva. Predvidevamo, da bomo gradivo preselili v letu 2002, če bomo imeli zagotovljena finančna sredstva.

Arhivski fondovi so v novih skladiščih razvrščeni po signaturah fondov. To je sicer povzročilo povečano porabo kapacitet zaradi različnih formatov tehnične opreme in večjih dimenzij arhivskih škatel, ki jih je bilo treba vložiti v nove regale (prej v prostostojećih policah), vendar pa smo s to preureditvijo povečali enotnost in preglednost arhivskega gradiva v skladiščih.

Selitev arhivskega gradiva iz Drašičev v Novo mesto, 2000. ZAL, Fototeka

Selitev arhivskega gradiva v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. ZAL, Fototeka

Ministrstvo za kulturo nam je za selitev odobrilo pet milijonov SIT iz postavke investicijskega vzdrževanja in tri milijone SIT za materialne stroške selitve, ker pa to seveda ni pokrilo vseh stroškov, smo del letih krili iz rednih materialnih sredstev.

Poleg zaposlenih so nam pri selitvi pomagali tudi študenti, saj smo v nekaterih primerih (Radovljica, Jesenice, Tržič, Ljubljana) za sistem "verige", ki se je pokazal za najustreznejšo rešitev, potrebovali trideset ljudi ali več. Povprečno smo lahko preselili od 1500 do 2500 škatel ali drugih tehničnih enot na dan, odvisno od razdalje in obstoječih prostih kapacitet v Kranju. Po vsaki preselitvi je bilo namreč treba podreti izpraznjene police v posameznih skladiščih in jih prepeljati v Kranj, tam pa so jih predstavniki TIM-a Maribor na novo montirali. Vsaki montaži je pred selitvijo gradiva sledilo čiščenje na novo postavljenih regalov. Celotno gradivo (vsako posamezno tehnično enoto) iz posameznih skladišč je bilo še pred selitvijo treba dodatno oštevilčiti, kar je zmanjšalo možnost, da se gradivo posameznih, pa tudi različnih fondov ne pomeša.

Za začetek selitve smo morali najprej razstaviti vse obstoječe proste police, da smo si zagotovili prostor za prvo selitev.

Da smo izvedli vse faze selitve: oštevilčenje, razstavitev polic, prevoz v Kranj in vnovična montaža, čiščenje polic, selitev gradiva, smo za posamezno preselitev gradiva s starega skladišča potrebovali od treh do pet dni, odvisno od količine gradiva in "prostih terminov" predstavnikov TIM-a.

območje	št. fondov	metri
Cerknica	76	125,5
Domžale	78	185,9
Grosuplje	107	126,0
Kamnik	123	233,1
Kočevje	83	183,3
Litija	42	47,8
Logatec	35	48,1
Ribnica	71	125,7
Vrhnik	63	102,8
Jesenice	76	382
Radovljica	92	424,7
Tržič	51	207,4
Kranj	1	155,0
skupaj:	898	2.347,3

Iz depojev za obljublansko območje (Cerknica, Domžale, Grosuplje, Kamnik, Kočevje, Logatec, Ribnica, Vrhnika) in depojev Enote za Gorenjsko (Jesenice, Radovljica, Tržič) je bilo preseljeno okoli 2300 m arhivskega gradiva.

Brane Kozina

Večji prevzemi in selitve arhivskega gradiva v Arhivu RS v obdobju od leta 1985 do 2002

Za uvod naj najprej razložim nekaj pojmov, ki jih najpogosteje uporabljamo ob delu z arhivskim gradivom. Najpogostejši izrazi so:

- prevzem,
- namestitve,
- premiki in
- selitve arhivskega gradiva.

Prevzem arhivskega gradiva pomeni prevoz arhivskega gradiva od ustvarjalca, ki je lahko upravni ali kateri koli drug organ, oziroma od fizične osebe v arhiv. Po arhivski zakonodaji naj bi ustvarjalec urejeno in popisano arhivsko gradivo v ustrezni tehnični opremi dostavil v arhiv in skladiščna služba ga, navadno po kronološko tektonskem načelu, namesti na ustrezno mesto v skladišču. Ko je gradivo že v skladišču, lahko ugotovimo, da je ob dodatnem urejanju ali opremljanju ostalo premalo prostora. Del gradiva ali pa celotno gradivo tako premaknemo in imenujemo premiki, saj gre za premikanje gradiva v okviru skladišč na eni lokaciji. Kadar pa premaknemo gradivo iz skladišča ene lokacije v skladišče na drugi lokaciji, govorimo o selitvah arhivskega gradiva. Ob prevzemih, namestitvah, premikih in selitvah morata sporazumno sodelovati pristojni arhivist in skladiščna služba. Po mojih lastnih izkušnjah to ni vedno uspešno, ker vsak strokovni delavec želi imeti "svoje" gradivo čim bližje svoji pisarni. Toda vsem pač ni mogoče ustreči in takrat skladiščna služba poiskuje najti ustrezno rešitev, oziroma namesti gradivo po svoji presoji.

Na tem mestu se bom omejil samo na selitve gradiva, pri katerih sem sodeloval od septembra 1985 do novembra 2001.

Prva večja selitev arhivskega gradiva še v tedanjem Arhivu SRS je potekala poleti leta 1986, ker je takrat Arhiv dobil opremo za mikrofilmanje. Mikrofilmski laboratorij je dobil delovne prostore (slavnostno je bil odprt 23. decembra istega leta) in tako se je zaprlo skladišče v pritličju Gruberjeve palače. Gradivo smo s študenti in z pokritim pettonskim kamionom selili na grad Lisičje nad Škofljico (Laniše 5). Ker gradivo že v prvotnem skladišču ni bilo urejeno, pri nakladanju in tudi pozneje pri namestitvi na police v skladišču ni bilo treba paziti na vrstni red. Iz Gruberjeve palače smo ga selili kar skozi okno, na Lisičjem pa je skladišče v prvem nadstropju in smo si delo olajšali tako, da smo naredili živi tekoči trak, verigo. Gradivo smo si ob pomoči lestve podajali v

prvo nadstropje skozi okno in nato z vozički po samem skladišču do polic. Tehnično je bilo to gradivo slabo opremljeno, saj je bilo z vrvico povezano v provizorične fascikle; ti so se večkrat razvezali in vnovično urejanje je zahtevalo kar precej časa. Gradivo je bilo približno urejeno šele ob inventurnem popisu Oddelka za arhivsko gradivo uprave po letu 1945 ob pripravah na Vodnik. Ob prvi večji selitvi arhivskega gradiva sem ugotovil dvoje: fascikli niso primerni za selitev in tudi količina gradiva, ki jo lahko prepelje pettonski kamion je prevelika – tako za ekipo, ki z gradivom rokuj, kot tudi za varnost gradiva ali njegove tehnične opreme, le-to se zaradi prevelike teže ob transportu lahko poškoduje.

Te izkušnje sem upošteval pri drugih večjih prevzemih in selitvah, ki sem jih vodil sam, v letih 1997 in 1998, ko je Arhiv RS dobil v uporabo skladišča na Dunajski 48 v Ljubljani. Omejil sem se samo na štiri primere. Že pred samo selitvijo gradiva Republiškega komiteja socialistične zveze delovnega ljudstva iz Komenskega 5 (nad 200 t.m.), Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije iz Tomšičeve 5 (984 t.m.), Vlade RS iz Prešernove 8 (254 t.m.), dela Zgodovinskega arhiva nekdanjega Sekretariata za notranje zadeve iz Trdinove 8 (300 t.m.) sem zahteval, da je vse gradivo v ustrezno označenih tako imenovanih arhivskih škatlah. Ker pa nekaj gradiva še ni bilo ustrezno opremljenega smo le tega selili v večjih kartonastih škatlah ali v plastičnih selitvenih zabojih, zaprtega tako, da je bilo onemogočeno kakršno koli razsutje. V vseh primerih je bilo gradivo v visokem pritličju, v nadstropju, v kleti, skratka, povsod so bile stopnice. Tako smo ga znosili na notranje dvorišče, ga razvrstili po zaporednih številkah v vrsto, kačo, in ga v nasprotnem vrstnem redu, s preseki po štirideset enot nalagali v kombi, vendar ne kaj dosti več kot tristo enot. Ekipa štirih delavcev je na prvi lokaciji nosila gradivo in ga nalagala v kombi, drugi štirje delavci pa so gradivo na Petrolu zlagali iz kombija na vozičke, na vsakega po štirideset enot, ga s tovornim dvigalom vozili v skladišče v drugi kleti ter ga namestili na police. Če so se vsi držali tega načela se vrstni red ni podrl in gradivo je šlo brez kakršnega koli dodatnega urejanja na police. Da smo delavce polno izrabili, smo prevoze opravljali z dvema kombijema hkrati (na enega so nalagali; drugega pa razlagali). V drugih primerih, ko nismo mogli uporabljati notranjih dvorišč in je kombi stal na pločniku ali celo na cesti, smo uporabljali samo en kombi in ga naložili čim hitreje, to pa je dostikrat pomenilo tudi pomešan vrstni red gradiva. Pravilni vrstni red smo potem v skladišču zopet vzpostavili preprosto tako, da smo gradivo najprej razvrstili po vrstnem redu, v kačo in ga šele potem namestili na police.

Če torej povzamem moje dosedanje izkušnje ob selitvah, lahko trdim, da mora biti seljeno gradivo v označenih arhivskih škatlah ali pač taki opremi, da se ne more razsuti, da je najprimernejša količina približno tristo arhivskih škatel hkrati, za kar zadostuje klasičen kombi, in da je gradivo vedno treba nalagati v nasprotnem vrstnem redu s preseki po toliko enot, kolikor jih lahko gre na voziček. Naj celotno zadevo

poenostavim: v kombiju ima zadnja naložena škatla zaporedno številko 40, naslednja 39, 38 ... in na primer 41. naložena škatla, naložena v nasprotnem vrstnem redu ima zaporedno številko 80.

Tak je bil moj postopek pri selitvah gradiva. Kljub predlogom glede pripomočkov za lažjo selitev, kot je večje število vozičkov, ročni viličar..., temu nikoli ni bilo zadoščeno. (Na primer za vse preseljeno gradivo v skladišču na Petrolu, 3500 t.m., nam je uspelo pridobiti samo dva nefunkcionalna mlinarska vozička.)

Gašper Šmid

V letu 2002 je bila v Arhivu Republike Slovenije opravljena večja selitev arhivskega gradiva. Prvi namen selitve je bil izprazniti neustrezno skladišče na gradu Lisičje in rešiti prostorsko stisko s skladiščnim prostorom do izgradnje svojih skladišč na lokaciji nekdanje vojašnice na Roški cesti v Ljubljani. Grad Lisičje smo kot arhivsko skladišče uporabljali sedemnajst let. Ob selitvi smo v arhivu izkoristili tudi priložnost za združevanje fondov na eni lokaciji, saj je bilo pred tem gradivo posameznih fondov razdrobljeno na več lokacijah v posameznem skladišču, v nekaterih primerih pa tudi v več skladiščih.

Po dogovoru med Ministrstvom za kulturo, Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK) ter Arhivom Republike Slovenije je NUK odstopil arhivu eno etažo svojega skladišča v Leskovškovi ulici v Ljubljani. Sodobno skladišče je opremljeno s kovinskimi policami a v merah, ki so primerne za hrambo knjižničnega gradiva (malo ožje od arhivskih).

Intenzivnejše priprave na selitev so potekale v poletnih mesecih. Predvsem arhivisti z Oddelka za gradivo uprave po letu 1945 so ob pomoči sodelavcev iz skladiščne službe enotno tehnično opremili arhivsko gradivo. Vse gradivo so dali v arhivske škatle, te pa so bile tudi primerno označene in so pripomogle k hitrejši in učinkovitejši selitvi.

Za potrebe selitve je bilo nabavljeno nekaj dodatne opreme. Med selitvijo so se kot posebno učinkoviti pokazali nakladni vozički, opremljeni s sanmi, s katerimi je bilo mogoče premagovati tudi stopnice visoke 25 cm. Arhiv pa ni nabavil ročnega viličarja, kot je bilo predvideno, saj se je najem zmogljivejšega električnega viličarja pokazal kot gospodarnejši. Stroški nakupa bi namreč preseglji sedemdesetdnevni najem, pri čemer ni upoštevana večja zmogljivost najetega viličarja in s tem tudi prihranek časa.

Selitev je potekala v dveh fazah. Prva faza selitve, v njej je bilo preseljeno vse gradivo s skladišča na Lisičjem, je potekala osem delovnih dni, od 11. do 22. oktobra 2002. Selitev so izvajali štirje delavci, zaposleni v arhivu, in deset delavcev, najetih prek študentskega servisa. V okviru te faze je bilo preseljenih 1170 t.m. arhivskega gradiva in 200 t.m. knjižničnega gradiva, ki je bilo prav tako shranjeno v skladišču na Lisičjem. Za preselitev knjižničnega gradiva, v prvi vrsti broširanega, nam je NUK posodil posebne plastične zaboje. Po odločitvi vodstva arhiva je v skladišču Lisičje ostalo le gradivo, ki je bilo okuženo in je

PRVI SELITVENI DAN		1. KATL (VOZIČKA) (1)	
Lesitve		Ime fonda/zbirke	RSG
Oznaka fonda	AS-1213	Oznake T.E. od-do	1-267
Število T.E.	1-267	Cas selitve h/min	10 ¹⁰
Datum selitve	11.10.02		
Posebnosti:			
Gradivo predal <u>RS</u> Gradivo prevzel <u>Cason</u>			
Leskovškova		Ime fonda/zbirke	RSG
Oznaka fonda	AS-1213	Oznake T.E. od-do	1-267
Število T.E.	1-267	Polikna	1-30
Lokacija: <small>NUK LESKOVŠKOVA</small>	Kolona I	Cas selitve h/min	12 ⁰⁰
Datum selitve	11.10.2002		
Posebnosti: VELIK PROBLEM Z ROČNIM HIBRIDNIM DVIHALOM			
Gradivo predal <u>Čmajer</u> Gradivo prevzel <u>Zabjč. Paul</u>			

Arhiv Republike Slovenije, selitveni spremni list

shranjeno v posebnem prostoru. Do izgradnje skladišč na Roški cesti Arhiv Republike Slovenije namreč nima posebnih skladišč za okuženo gradivo.

Druga faza selitve je bila v prvi vrsti namenjena fizičnemu združevanju fondov na eni lokaciji, ob tem pa smo skušali s selitvijo dela gradiva v novo skladišče pridobiti tudi nekaj prostora v skladiščih na sedežu arhiva in v Linhartovi ulici. Vzroka za potrebe po prostih skladiščnih zmogljivostih v omenjenih dveh skladiščih sta prevzemanje gradiva in takojšnja strokovna obdelava le-tega ter povečevanje obsega gradiva v t.m. ob tehničnem opremljanju – prestavljanju iz fasciklov v škatle. V drugo fazo selitve smo vključili tudi dva prevzema gradiva, ki sta čakala na sprostitvev skladiščnih zmogljivosti. Selitev druge faze je potekala v času od 7. do 13. novembra ter 19. in 21. novembra, v njenem okviru pa je bilo preseljenih 636 t.m. arhivskega gradiva.

Pri obeh fazah selitve smo za transport med skladišči uporabljali kombinirano vozilo Arhiva Republike Slovenije ter podobno dodatno najeto vozilo. Zmogljivost posameznega kombiniranega vozila je bila 300 oziroma 350 arhivskih škatel standardne velikosti, temu pa je bila prilagojena tudi količina tehničnih enotnega prevoza. Ta se je prilagajala tudi številu tehničnih enot v preseljenih fondih, tako da je bilo v primerih manjših razlik od kapacitete vozila preseljeno zaključeno število arhivskih fondov.

Delavci, ki so sodelovali pri selitvi, so bili razdeljeni v štiri skupine. Prva je skrbela za pripravo in nakladanje gradiva v kombinirano vozilo, druga za prevoz, tretja za razkladanje gradiva in četrta za zla-

ganje arhivskega gradiva na police. V vsaki od skupin je bil po en delavec arhiva, ki je bil odgovoren za delo skupine in hkrati tudi njen vodja. Vsak od prevozoj je bil opremljen s posebnim spremnim listom, ki je vodjem skupin in vodji selitve omogočal sproten nadzor nad potekom selitve ter pomoč pri reševanju morebitnih napak in zagat.

Ob koncu selitve je bilo zasedenih približno 62 odstotkov novega skladišča. Po oceni vodstva Arhiva Republike Slovenije je bila selitev izpeljana uspešno in v predvidenem času.

Jože Škofljanec

Forum DLM¹ Barcelona 2002

Konference, ki je potekala od 7. do 8. 5. 2002 v Barceloni pod krovim naslovom "Dostop in hramba elektronskih informacij: Najboljša praksa in rešitve",² sva se iz Slovenije udeležila avtorica tega prispevka in kolega Vladimir Drobniak iz Pokrajinskega arhiva Koper. Konferenco, organizirano na vsaka tri leta (prvič je bila leta 1996, drugič leta 1999 in tretjič v letu 2002) pripravlja Direktorat za informacijsko družbo Evropske komisije. Tokrat jo je pripravil v sodelovanju s španskim predsedstvom EU in ob podpori katalonske vlade ter treh španskih ministrstev: za kulturo, izobraževanje in šport; za znanost in tehnologijo; ter za javno upravo. Forum so podprli tudi sponzorji med njimi letalska družba Iberia, združenje AIIM International³ in Mestna občina Barcelona (Ajuntament de Barcelona). Konferenca je imela tudi predhodni seminar z naslovom "Elektronski dokumenti, administracija in arhivi". Spremljajoča razstava, pripravila so jo različna evropska podjetja s področja informacijske tehnologije, združenja in predvsem ponudniki programske opreme, je bila tematsko prilagojena vsebini konference – torej ponudbi avtomatizacije pisarniškega poslovanja in arhiviranja za sprotno poslovanje. Skupno je bilo predstavljenih 44 ponudnikov in razstavljalcev. Poleg plenarnega uvodnega in sklepnega zasedanja je konferenca organizirala več vzporednih zasedanj in delavnic. Odprtje konference je pozdravil g. Erkki Liikanen, komisar za informacijsko družbo, prek konferenčne zveze. Prav tako

pa tudi predsednica Mednarodnega arhivskega sveta Elisa Carolina de Santos Canalejo in predstavnik katalonske vlade. Prvo plenarno zasedanje je z uvodnim referatom začela ga. Martine de Boisseffre (direktorica Francoskega nacionalnega arhiva) s pozivom "K večji koordinaciji arhivskega sodelovanja v Evropi". Piero Corsini, Anglija (podpredsednik EMEA javni sektor, IBM) je nastopil z referatom "Ključni industrijski nagovor: Dostop – arhiv – vpliv – kako 'e' želite biti?". Nato je Ulrich Kampffmeyer, Nemčija (izvršni direktor evropske uprave AIIM International) predstavil "Pregled ustreznih tehnologij in aplikacij iz evropske perspektive. Uvod k belim knjigam sektorja industrije". Paul E. Murphy iz Evropske komisije (Direktorat za podjetništvo-področje povezav med javnimi upravami) je predstavil referat "Standardi za metapodatke in model za elektronske dokumente ter pisarniško poslovanje". Prvi dan smo udeleženci lahko izbirali med več vzporednimi zasedanji:

I. Spomin informacijske družbe: Hramba, migracija in dolgoročna razpoložljivost;

II. Uporaba javne informacije: Vsebina, avtentičnost, zaščita in intelektualni nadzor;

III. Upravljanje vsebine in njeno posredovanje: Vzpostavljane in ohranjanje arhivskih sistemov, najboljša praksa in dostop z lahkim načinom uporabe; ter dvema delavnicama:

A. Uporaba in izvajanje standardov za metapodatke;

B. Uporaba in vpletenost digitalnih podpisov.

Drugi dan konference so bila na programu ta vzporedna zasedanja:

I. Urejanje dokumentarnega in arhivskega gradiva: Metapodatki, standardizacija in zahteve modela (referenčni model – MoReq⁴);

II. Izboljšava dostopa do znanja: izobraževanje in usposabljanje za informacijske strokovnjake in uporabnike;

III. Zajem in prenos informacije: tehnologija samodejnega indeksiranja in izboljšane rešitve iskalnikov;

IV. Pravna sprejemljivost digitalne hrambe.

Na forumu so predstavili strokovno gradivo priporočilne narave in sicer šest belih knjig (White Papers), ki jih je pripravila organizacija AIIM,⁵ izdala pa Evropska komisija. Naslovi šestih belih knjig so:

- Zajem, indeksiranje in samo-kategorizacija: metode za pridobitev in vzpostavitev informacij, hranjenih v digitalnih arhivih;

- Upravljanje vsebine: upravljanje z življenjskim ciklom informacije;

- Razpoložljivost in hramba: dolgoročna razpoložljivost in hramba digitalne informacije;

¹ DLM je okrajšava za "Donnees lisibles par machine" (Machine-readable data oziroma strojno berljivi podatki) – to je multidisciplinaren forum, ki ga je organizirala Evropska komisija (Direktorat za informacijsko družbo) že trikrat, v letih 1996, 1999 in 2002. Več o tem <http://europa.eu.int/ISPO/dlm> in v članku Natalija Glažar: DLM Forum '99, Bruselj, Electronic Records, 18. - 19. 10. 1999, Arhivi, letn. 22, št. 1/2 (1999), str. 236-237.

² Naslov v originalu je "Access and preservation of electronic information: Best practices and solutions".

³ Association of Information and Image Management International – Mednarodno združenje za upravljanje informacij in slik.

⁴ MoReq je okrajšava za "Model Requirements for the management of electronic records" oziroma Model za upravljanje z digitalnimi dokumenti. To je priporočilno gradivo, ki je nadaljevanje oziroma nadgradnja smernic, ki so bile izdane na Forumu DLM v letu 1999, objavljene tudi v hrvaškem prevodu z naslovom "Smjernice za korišćenje elektroničkih informacija".

⁵ Association for Information and Image Management International.

- Pretvorba in formati dokumentov: pretvorba starejših zapisov in vprašanja formatov za informacije, hranjene v digitalnih arhivih;

- Dostop uporabnika in varovanje informacij: upravljanje odprtega dostopa in varovanje informacij;

- Izobraževanje, usposabljanje in delovanje: od tradicionalnega arhivista do upravljalca informacij.

Opisane bele knjige zajemajo torej sledeča področja: prevzema, upravljanja, dolgoročne hrambe, multilingvističnega dostopa (formati), indeksiranja in usposabljanja za upravljanje z digitalnimi arhivi. Predavatelji so v prispevkih poudarili pomembnost treh strokovnih gradiv, to so:

- MoReq⁶ oziroma Model za upravljanje z digitalnimi dokumenti, ki ga je izdala Evropska komisija in se pojavlja kot prihodnji standard. Model ima 390 zahtev, metapodatki v njem pa imajo 137 elementov. Bil je tudi že uspešno uporabljen;

- Funkcionalne zahteve za ERMS⁷ v Public Records Office, London⁸ (oziroma PRO⁹ ERMS Functional Specification);¹⁰

- ISO 15489 Records Management Standard (mednarodni standard za pisarniško poslovanje).¹¹

Udeležila sem se I. sekcije, ki je imela naslov Spomin informacijske družbe: Hramba, migracija in dolgoročna razpoložljivost ter je potekala pod vodstvom ga. Luciane Duranti (Univerza Britanske Kolumbije, Kanada, vodja arhivističnih študij in direktorica projekta InterPares).

Kot predavatelj je prvi nastopil Richard Blake (Združeno kraljestvo, PRO, vodja oddelka za elektronsko pisarniško poslovanje), z referatom "Vzdrževani dostop do gradiva za poslovne potrebe: od srednjeročnih do dolgoročnih rešitev za hrambo elektronskega gradiva". Opredelil je pomen izraza "vzdrževani dostop" (sustaining access), ki pomeni ohraniti informacijo v uporabni obliki, pa ne samo za dolgoročno hrambo, ampak tudi za kratkoročno uporabo. Razčlenil je pojem "sustaining"¹², ki ga pogosto uporabljajo pri upravljanju z digitalnimi arhivi. Pri tem je bil omenjen tudi minimum vsebine dokumenta in kaj to je. Referent je poudaril, da sta pri zasnovi strategije za upravljanje z elektronskim gradivom bistveni upravljanje vsebine in upravljanje strukture. To pomeni, da si moramo odgovoriti na sledeča vprašanja:

a) upravljanje vsebine (Managing content): kje dokumenti nastajajo, kdo jih bo uporabljal in kako dolgo jih bomo uporabljali;

b) upravljanje strukture (Managing structure): kako se bodo zadeve uporabljale v različnih sektorjih vlade (na kakšen način) ter kako bo sprememba strukture vlade vplivala na zahteve in vzdrževanje elektronskega gradiva.

Upravljanje z vsebino pomeni tudi potencial za inovacije; gre za vprašanja, kakšne bodo prihodnje raziskovalne zahteve. V strateškem kontekstu pa se odpira več zahtev:

1) opredeliti poslovno vlogo gradiva in določiti potreben rok za hrambo,

2) oceniti pogostnost uporabe za poslovne potrebe za vse deležnike (oziroma organizacije, ki imajo interesno razmerje z organizacijo).

Modeli načina organiziranja za hrambo digitalnega gradiva so lahko: 1) in-house management, podprt z zunanjim svetovanjem; 2) hramba podatkov kot outsourcing (data warehouse); 3) delni outsourcing, pri katerem se nekatere storitve poverijo posebni službi ali podjetju. Strateške opcije pri izbiri sistema pa so lahko: a) oddelčni arhivski sistem; b) razvoj EDMS¹³ sistema; c) tržni arhivski sistem; d) ponudnik aplikativnih storitev; e) integrirano vse-vladno upravljanje z elektronskim gradivom.

Naslednji koraki v tehničnem smislu pa so: a) razvoj generičnih zahtev za vzdrževanje uporabne informacije (sustainability), b) razvoj modela metapodatkov, c) razvoj shem XML.

Naslednja predavateljica je bila Jacqueline Slat (Nizozemska, programska direktorica Testbed digital Preservation, Uitvoerinsorgaan, ICTU) z referatom "Praktične izkušnje digitalne hrambe Testbed-a". Ustanova ICTU je nevladna, neprofitna organizacija. "Digital Preservation Testbed" pa je raziskovalni projekt nizozemske vlade glede pristopov za dolgotrajno hrambo digitalnega arhivskega gradiva; Testbed je del večjega projekta nizozemske vlade, imenovanega "Digital Longevity".¹⁴ Nizozemska vlada ocenjuje, da bo približno 25 odstotkov svojega poslovanja z državljani izvajala prek digitalnih medijev. Pri hrambi elektronskega gradiva je največja težava zastaranje tehnologij. Zato upravičeni pomisleki, da bo dvajseto stoletje najslabše dokumentirano obdobje. Projekt "Digital Preservation Testbed" raziskuje tri različne pristope digitalne hrambe: migracijo, emulacijo in XML. Ob tem ne bo ocenjena samo učinkovitost vsakega od teh pristopov, pač pa tudi njihove omejitve, stroški in aplikativne možnosti. Eksperimentirajo s

⁶ Glej opombo 4.

⁷ ERMS je okrajšava za Electronic Records Management System oziroma Sistem za upravljanje elektronskega arhivskega gradiva. To je eden ključnih pojmov pri upravljanju z elektronskim gradivom. Definicija pojma je v pojasnilu ključnih pojmov v MoReq.

⁸ To gradivo je mogoče prebrati na <http://www.pro.gov.uk/recordsmanagement/eros/invest/default.htm>.

⁹ PRO je okrajšava za Public Record Office, London.

¹⁰ Več o strokovnem gradivu za področje digitalne hrambe v PRO London: <http://www.pro.gov.uk/recordsmanagement/eros/default.htm>.

¹¹ Več o tem standardu Vesna Gotovina in Žarko Štrumbil: Razvoj mednarodnih standardov za pisarniško poslovanje – ISO 15489 Information and documentation records management, DOK_SIS 2001, Portorož, str. 43-49.

¹² "Sustaining" v prevodu: vzdrževati, oskrbovati, podpirati.

¹³ EDMS je okrajšava za Electronic Document Management System oziroma Sistem za upravljanje z elektronskimi dokumenti.

¹⁴ Digital Longevity je nizozemski projekt o upravljanju z informacijami pri Ministrstvu za notranje zadeve (oddelek za politiko javno informacijskega sektorja). Projekt se je začel v letu 1996 na pobudo notranjega ministrstva in Ministrstva za izobraževanje, kulturo in znanost, katerega cilj je ustvariti primerne okoliščine za hrambo elektronskega gradiva v vladnih organizacijah in arhivskih ustanovah.

tekstualnimi dokumenti, preglednicami, elektronsko pošto in bazami podatkov različnih velikosti, kompleksnosti in značilnosti – z namenom ugotoviti, katere metode so primerne za dolgotrajno hrambo.

Kevin Ashley (Združeno kraljestvo, Univeza v Londonu, Računalniški center, NDAD) je predstavil referat z naslovom "Priprava praktičnih postopkov za hrambo". NDAD¹⁵ je organizacija, ki deluje v okviru Računalniškega centra Londonske univerze. V sodelovanju s Public Record Office je nekakšna vmesna enota za prevzem elektronskega gradiva. Poudaril je predvsem razliko med dvema pojmom, ki se uporabljata pri upravljanju s tovrstnim gradivom: a) "protokol", ki ga moramo upoštevati pri postopkih prenosa in priprave; in b) "vodilo" (guidance), ki pa ga je dobro upoštevati, ker je to priporočilo iz prakse. V svojem referatu je trdil, da gre pri elektronskem gradivu predvsem za "multi-organizacijski problem". Večina postopkov namreč zajema dejanja vsaj dveh organizacij. Poleg tega je predlagal, da bi se dogovor za izvajanje in nadzor le-tega lahko vodila skupaj kot en postopek, in ne ločeno. Težave, ki pri tem nastajajo in nasveti zanje: a) zmanjševati probleme z zunanjimi akterji; b) imeti podbudo in predlog za določen dogovor; c) vpliv problema leta 2000; d) dati prednost enostavnim postopkom, poceni tehnologiji in koristi uporabnika.

Amanda Blunden (Združeno kraljestvo, Urad nacionalne statistike, projektna direktorica popisa prebivalstva) je pripravila referat z naslovom "Digitalna hramba: Popis prebivalstva Združenega kraljestva". Prikazala je potek projekta popisa prebivalstva leta 2001 in digitalno obdelavo njegovih podatkov. Sam popis prebivalstva na terenu je bil še v papirni obliki, obdelava in hramba podatkov pa je bila digitalna. V prihodnje načrtujejo tudi digitalni način samega popisovanja to je prek spleta in elektronske pošte.

Frank Brady (Evropska komisija, Generalni sekretariat) je imel referat "Novi arhivski sistem za Evropsko komisijo". Pri tem gre za poenostavitev in modernizacijo registrskega sistema v integrirani registrski sistem (integrated filing system). Uporabljajo namreč različne vire, formate in zato imajo multipli informacijski sistem. Za svoje delo potrebujejo legalno-pravni okvir, to je sklep Evropske komisije za modernizacijo sistema. Poleg tega jih obvezuje tudi Bela knjiga o reformiranju Evropske komisije¹⁶. Poglavitni cilji novega sistema so hierarhična podpora, dokaz avtentičnosti, ohranitev dejavnosti, razpoložljivost informacije in dostop (tako za interne uporabnike, kot tudi za državljane EU). Vsebinski cilji pa so nadaljnja izgradnja sistema, ki je uporabniku prijazna in brez-papirna, inter-operativnost med obstoječimi in prihodnjimi sistemi, pokritje celotnega cikla dokumenta ter upoštevanje predvsem dobrih praktičnih izkušenj. To je večletni plan od leta 2002 do leta 2006, pri izvajanju projekta pa imajo na voljo samo tri zaposlene (za

primerjavo: v Veliki Britaniji dela skupno približno 50 ljudi na področju elektronskega arhiva). Poudaril je, da vsekakor potrebujemo standarde za formate (bodisi format XML bodisi kaj drugega).

Z vprašanjem varnosti se je ukvarjala Birgit Hansen (Danska, Danski državni arhivi, vodja oddelka za informatiko) v referatu "Hramba digitalne kulturne dediščine – vprašanje varnosti informatike in zagotavljanje kakovosti". Soavtor predstavitve je bil Jan Danielsen (Danski državni arhivi). Najprej sta s podatki opisala velikosti državnih arhivov, ki so na sedmih lokacijah, zaposlujejo tristo ljudi in imajo približno sto tisoč obiskovalcev na leto.¹⁷ Danska se v zadnjem obdobju precej ukvarja z digitalnimi arhivi. Danski državni arhivi so ustanova brez vmesne enote, ki bi izvajala prevzem in migracijo elektronskega gradiva za potrebe nacionalnega arhiva. Gospa Hansen je opozorila, da v navezavi na e-upravo podatki, ki jih moramo migrirati, niso samo tekstualni dokumenti, pač pa zajemajo vse vrste podatkov, vključujoč elektronsko pošto, spletne strani, načrte, preglednice, zvočno elektronsko pošto, videoposnetke in drugo. Ohranitev digitalnih podatkov za daljše obdobje pa zahteva strategijo dolgoročne ohranitve. Možnih je več strategij za ohranitev, na Danskem so se odločili za pretvorbo (conversion) – na samo odločitev pa vpliva tudi količina gradiva, ki ga je treba ohraniti. Strategija za dolgoročno hrambo sestoji iz običajne konverzije ali migracije obojega: elektronskega medija in formatov; to je migracija iz enega medija oziroma formata v nov format. Želi se ohraniti vsebino in pomen konvertiranih podatkov, ne pa tehnologijo, na kateri so nastali. Zato bi formati morali biti (mednarodno) standardizirani, široko razširjeni (da bi zajeli velik tržni delež), z dolgo življenjsko dobo, zavarovani pred izgubo podatkov ali izgubo integritete in primerni za poznejše elektronsko iskanje podatkov. Iz naštetih kriterijev so Danski državni arhivi izbrali te formate: za tekstovne dokumente TIFF in ACSII, za video MPEG-2, in za avdio MP3.¹⁸ V nadaljevanju sta svetovala, da naj ne skušamo ohraniti vsega, in da je dobro iskati preproste rešitve. Ni primerno preveč zapletati postopke (procedures), pač pa izhajati iz praktičnega vidika in uporabiti, kar je pač mogoče; postopke pa določiti tam, kjer so nujno potrebni. Referenka je izrazila vprašanje, ali imamo v arhivih usposobljene ljudi za tovrstno delo. V praksi se pojavlja, da so to arhivisti brez zadostnega znanja informatike, ali pa arhivisti z nekakšno mešanico izobrazbe. Na podlagi njihovih izkušenj je najbolje, da so to arhivisti, ki imajo dodatno dobro usposobljenost s področja informatike. Referenta sta izvedla tudi prikaz testiranja avtentičnosti pri migraciji elektronskega gradiva, in sicer v nekaj minutah. Opozorila sta, da mora biti testiranje programirano in ga zato lahko tudi avtomatiziramo. Pri tem pa testirajo dvoje:

¹⁵ NDAD okrajšava za The National Digital Archive of Datasets (Nacionalni digitalni arhiv podatkov). Več o tem: <http://ndad.ulcc.ac.uk>.

¹⁶ White paper on reforming the commission.

¹⁷ Obseg arhivskega gradiva v njihovem varstvu pa je: 306 km papirnega gradiva, 5200 magnetnih trakov in 600 CD-romov.

¹⁸ Za zdaj še nimajo določenih formatov za preglednice, gis ali cad, ki bi zadostili omenjenim kriterijem. Verjetno pa bo prihajajoči XML standard rešitev za vse vrste opisanih podatkov.

vsebinsko in strukturo. Napake, ki jih pri testiranju prenosa odkrijejo, so zelo redke. Če pa nastanejo, morajo kontaktirati z ustvarjalcem gradiva in preveriti, ali je informacija, ki so jo dobili pravilna in ali so jo uporabljali na tak način.

Drugi dan sem bila navzoča v sekciji IV pod vodstvom gospoda Hartmuta Webra, direktorja Bundesarchiva v Koblenzu. Sekcija je imela naslov "Organiziranje dokumentarnega in arhivskega gradiva: Metapodatki, standardizacija in zahteve modela (MoReq)".

Lluís-Esteve Casellas Serra (Španija, Mestni arhiv Girona) je predstavil katalonski primer izkušenj z digitalno hrambo v referatu: "Elektronsko upravljanje z dokumenti v Kataloniji: modernizacija". Koncept e-uprave so začeli uvajati v letu 1994, z zelo optimističnimi idejami, ki pa se niso povsem uresničile. Med olajševalne okoliščine prištevajo nov arhivski zakon, ki predvideva integriran sistem za gradivo, vključujoč elektronsko gradivo. Pri svojem delu vzpodbujajo uporabo e-tehnologij, vendar je referent ugotavljal, da se le-te uporabljajo bolj za širjenje informacij, kot pa za prave storitve. Ugotavlja, da je zasebni sektor bolj fleksibilen glede uporabe teh tehnologij kot pa javna uprava, ki pri najpomembnejših zadevah še vedno uporablja papir kot nosilec zapisa. Izjema so interni dokumenti, ki ne potrebujejo tolikšne pravne veljave navzven, v odnosu vlade do drugih subjektov. Referent je opisal primer univerze Oberta de Catalunya, na kateri hranijo približno dvajset tisoč elektronskih dokumentov, vendar pri njihovem delu manjkajo predvsem pravila in vnaprej določeni postopki, pa tudi strategija materialnega varstva elektronskega gradiva. Izvajanje kopiranja "back-up" je lahko le kratkoročen in srednjeročen način hrambe tega gradiva. V različnih organizacijah v Kataloniji je mogoče najti zelo različne načine hrambe tovrstnega gradiva (back-up, CD-romi, optični diski). V petih letih naj bi v javni upravi uvedli dolgoročen način hrambe digitalnega gradiva, vendar pa se stroški za tovrstno hrambo večajo zaradi storitev zunanjih posebnih enot (outsourcing services), ki jih ima večina velikih arhivskih organizacij. Problem pri trajni hrambi se kaže v tem, da postopek migracije ni standardiziran. Večina organizacij ne standardizira formata. Opozoril je, da se na tak način v resnici ne upravlja z gradivom, kot bi se moralo. Upravlja se samo posamezne projekte, ločene od splošnega upravljanja z gradivom. Gre torej za pomanjkanje dolgoročne strategije, arhivskih meril in vodil za dolgoročno hrambo elektronskega gradiva. Pri tem je pomembno, da so zagotovljeni: a) pravni okvir za delo; b) jasen tehnološki vidik; c) določen administrativni postopek in d) aplikacija za pisarniško poslovanje, ki naj bi jo uporabljala organizacija (pri vsakem dokumentu pa so pomembni identifikacija, klasifikacija, valorizacija in opis). Na koncu je poudaril, da mora biti metodološki pristop, za strategijo trajne hrambe digitalnega gradiva arhivističen.

Martin Waldron (Združeno kraljestvo, In-Form Systems Limited) je predstavil "Smernice za razvoj strategije upravljanja z digitalnimi arhivi pri e-poslovanju – od poslovnega primera do izvedbe". V referatu so razvidne njegove izkušnje v javno infor-

macijskem sektorju, in sicer vključujoč škotski parlament ter Ministrstvo za trgovino, podjetništvo in investiranje Severne Irske. Poudaril je nujnost pravnega okvira za ERMS¹⁹. Discipline, ki zajemajo upravljanje z elektronskim gradivom, morajo upoštevati pravne zahteve evropskih direktiv, nacionalnih zakonodaj in drugih pogodbenih obveznosti. Poglavitne zahteve pa so spoštovati zaščito osebnih podatkov in pravice potrošnikov (v zasebnem sektorju), ter v javnem sektorju spoštovanje arhivske zakonodaje in zakonodaje o pravici dostopa do informacij. Moderniziranje državne uprave je ključno gonilo za razvoj ERMS. To jasno kaže britanska vlada, ki zahteva elektronsko poslovanje za vse najpomembnejše storitve do leta 2005, za vse javne ustanove pa zahteva, da smejo ustvarjati elektronsko gradivo od leta 2004 dalje. Opisal je šest različnih načinov, kako uvesti ERMS, in za vsako izmed njih prikazal izračun potrebnih stroškov ter opis pozitivnih in negativnih lastnosti oziroma posledic – kar zahteva že študijsko obravnavo strategije. Gre za pripravo tako imenovane ocene rizika za vseh šest načinov, pri čemer se išče tudi nedelarne ugodnosti. Na kratko je opisal tudi značilnosti referenčnega modela "MoReq".

Johannes Hofmann (Nizozemska, Ministrstvo za notranje zadeve, vladni program "Digital Longevity") je imel referat "Širjenje univerzuma: metapodatki in dostopnost digitalne informacije". Informacijska tehnologija omogoča povsem drugačen način zapisa, upravljanja in uporabe informacije, po drugi strani pa tudi zahteva nove pristope pri upravljanju in ravnanju z informacijami. Danes nam še vedno ne uspe zadovoljivo upravljati z digitalnimi informacijami. Eden izmed trenutnih razvojnih rizikov je izguba dela informacij, ne samo kot takih, pač pa tudi zato, ker ne vemo, da obstajajo. Pri upravljanju z elektronskim gradivom so pomembni: a) dostopnost, b) interoperativnost, c) avtentičnost in integriteta ter d) dolga življenjska doba gradiva. Pri perspektivah za upravljanje z gradivom imajo različni akterji različne namene in zahteve glede gradiva. Tako imajo ustvarjalci elektronskega gradiva specifične zahteve, uporabniki gradiva splošne zahteve in skrbniki elektronskega gradiva (arhivi) zahteve varovanja in ohranitve. Pri postavitvah strategije je treba vse to upoštevati. Zato je pri postopkih upravljanja in prenosa elektronskega gradiva v trajno okolje bistvena določitev osnovnih funkcij: kdo kaj naredi, kaj naredi, kdaj naredi in zakaj naredi – to je šele temelj za nadaljnji razvoj. V sklepu je povzel, da metapodatki služijo več kot samo enemu namenu, da se pri nastajanju gradiva pojavljajo različne vloge, srečujemo se z različnimi stališči in tendencami, zato je potrebno sodelovanje z drugimi področji, in – retorično vprašanje – ali potrebujemo nivoje za metapodatke.

Jean Claude van Lancker (Belgija, Eurocontrol) je imel prispevek "Pretvorba in formati dokumentov. Od papirja do digitalnih podatkov, pretvorba starejših zapisov in dolgotrajna hramba". Predstavil je informacijski sistem kontrole zračnega prometa, ki zajema 31

¹⁹ Glej opombo 7.

evropskih držav, s sedežem v Bruslju – imenuje pa se "Vseevropski sistem upravljanja zračnega prometa".²⁰ V Eurocontrol-u je skupno zaposlenih okrog dva tisoč ljudi, od tega za upravljanje z dokumenti (pisarniško poslovanje, klasično in elektronsko) skrbi 85 zaposlenih. Pri vzpostavljanju sistema je opozoril na nekaj ključnih dejavnikov, med njimi na pomen preprostosti uporabe ter na pomembnost, da projekt vodi stroka konkretnega področja in ne strokovnjaki za informacijsko tehnologijo. Dejstvo je namreč, da je sam informacijski del projekta lažji od strokovnega dela oziroma od tistega, kar se želi dobiti s projektom in "workflow".²¹

Malcolm Todd (Združeno kraljestvo, PRO, Oddelek za razvoj elektronskega upravljanja z gradivom) pa je predstavil "Funkcionalne zahteve za upravljanje elektronskega gradiva v britanski vladi". V letu 1999 je Public Record Office objavil splošne zahteve za elektronsko gradivo v upravi Združenega kraljestva. Pri tem so se srečevali z nekaj problemi, med njimi je tudi nekoliko starejša britanska arhivska zakonodaja (iz leta 1958 oziroma 1967). Tudi problem elektronske pošte je bil rešen zgolj z izpisom na papir. Vizija, ki so jo zastavili ob oblikovanju ERMS, je bila izmenjava podatkov med različnimi državnimi sektorji. Ob tem je bilo pomembno sodelovanje raznovrstnih britanskih organizacij, ki so geografsko razprostranjene, pa tudi oddelkov z raznoliko politiko, od kriminalističnih služb do malih posameznih izvršilnih agencij. Pri oblikovanju funkcionalnih zahtev za upravljanje tega gradiva, sta bila dva poglobljena cilja: a) določiti splošno platformo za državne organizacije pri določanju projektov ERM in EDRM in b) določiti zahteve za ponudnike opreme, da bi razvili zahtevane produkte. Vendar je bil v letu 1999 trg za produkte ERM/EDRM v Britaniji še precej nerazvit in so tako našli le nekaj produktov tega področja. Poglavitni cilji sistema ERM so: zajem, klasifikacija, varna hramba in upravljanje ter razpolaganje in izvoz podatkov. Poglavitni cilji sistema EDM pa so: iskanje informacij (information retrieval), delovni postopki (workflow) in upravljanje s slikovnim gradivom (image management), ki je pogosto specificirano za posebne poslovne zahteve. Naslednja stopnja pa je razvijanje natančnih testiranj in celotna ocena glede na funkcionalne zahteve. Ponudniki opreme lahko na tej podlagi ponudijo produkte za formalno testiranje, in ob njihovi uspešnosti so le ti uvrščeni na seznam PRO-odobrenih sistemov, kar pomeni, da zadoščajo splošnim funkcionalnim zahtevam. "PRO Funkcionalne zahteve" so imele večji vpliv zunaj državnih organov Združenega kraljestva – pri lokalnih upravah, večjem številu drugih organizacij, mednarodnih organizacij, evropskem javnem sektorju, nizozemski vladi in pri visokošolskem izobraževanju. Zato so bile "PRO funkcionalne zahteve" tudi podlaga za razvoj projekta Evropske unije MoReq.

V sklepnem zasedanju je vsaka od šestih sekcij imela poročevalca, ki je pred celotno publiko udeležencev predstavil pogloblitve vsake posamezne sekcije. Forum je sprejel sklepe, ki zajemajo pet osnovnih točk:

1. podjetja s področja informacijske tehnologije prinašajo najboljše praktične rešitve za elektronsko upravljanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom: v letu 1999 je Forum DLM naslovil sporočilo industriji informacijske tehnologije glede nerešenih vprašanj pri upravljanju s tovrstnim gradivom. Šest priporočilnih belih knjig, ki so opisane zgoraj, je odgovor podjetij na vprašanja pri upravljanju z elektronskim gradivom;

2. evropski model za upravljanje z digitalnimi dokumenti "MoReq" – nastajajoči standard: specifikacija zahtev za upravljanje z elektronskimi dokumenti je objavljena v gradivu imenovanem MoReq oziroma Model za upravljanje z elektronskim gradivom. Bil je že uporabljen v nekaterih evropskih državah. Pozitivni odziv na gradivo kaže na možnost, da se MoReq oblikuje kot evropski standard;

3. napredek pri strokovnem izobraževanju in usposabljanju za elektronsko upravljanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom: forum opozarja na bistveno vlogo izobraževanja, usposabljanja in e-učenja s področja upravljanja z življenjskim ciklom dokumentov. Oblikujejo se prvi izobraževalni moduli in pedagoško gradivo za "Evropski izobraževalni program za elektronsko gradivo" (imenovan tudi E-TERM), kar lahko uporabljajo države članice EU in kandidatke za vstop v unijo;

4. izziv nenehne spremembe – pravni vidik sodobnega upravljanja arhivov: na področju e-uprave, e-države in e-trgovine so nenehne spremembe pravnih predpisov in standardov na regionalni, nacionalni in evropski ravni, kar kaže na nujnost usklajenega pristopa pri nastajanju in dostopu informacije za kratkoročno in dolgoročno uporabo. Upravljanje življenjskega cikla dokumentov zahteva poglobljen pregled obstoječe in prihajajoče zakonodaje. Še posebej tistega dela, ki zajema arhive in področja: dostopa, zasebnosti, varovanja podatkov, avtentičnosti, avtorskih pravic, digitalnega podpisa in drugih sorodnih vprašanj;

5. nove povezave pri evropskih DLM pobudah: poglavitni učinek Foruma DLM 2002 je pridobitev široke podpore in razširitev evropske javne razprave s prizadevanji na področjih standardizacije, pravnih vprašanj, izobraževanja, dostopa uporabnikov, dolgotrajne hrambe in dogodkov DLM. V času foruma so se pobudi DLM pridružili novi partnerji iz javnega sektorja, industrije informacijske tehnologije in drugih specializiranih organizacij – z namenom delovanja "Evropskih povezav DLM za odličnost upravljanja elektronskih arhivov". Načrtovano je, da bo tovrstna mrežna organizacija pripravila naslednji Forum DLM.

Vsekakor je forum izzvenel v optimističnem smislu, utemeljenem na izkušnjah tistih držav, ki že hranijo digitalne arhive. Za predstavnike podjetij z informacijsko tehnologijo pomeni trajna hramba v digitalni obliki zgolj v manjši meri tehnični problem,

²⁰ Pan European Air Traffic Management System.

²¹ Informacijska podpora za delovni postopek, s poudarkom na spremljanju dokumentacije, ki je potrebna in nastaja v delovnem procesu.

ki je rešljiv; večji zalogaj pomeni samo organizacijsko-koordinacijsko delo, ki zajema več sektorjev uprave. Arhivski predstavniki pa so še vedno v dilemi predvsem glede pravne vrednosti in dokazljivosti ob predpostavki trajne hrambe tovrstnega gradiva. Vsekakor pa je referenčni model (MoReq), ki ga že prikazujejo kot prihodnji standard, tisto gradivo, ki bo v prihodnje pomenilo temelj prizadevanj na področju digitalne trajne hrambe.

Natalija Glažar

XII. Mednarodni arhivski raziskovalni tabor – XII. Nemzetközi levéltári kutatótábor

Že tradicionalni Mednarodni arhivski raziskovalni tabor sta letos organizirala Pokrajinski arhiv iz Maribora in Arhiv županije. Soorganizatorji so bili še Občina Lendava, Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost in Zavod za kulturo madžarske narodnosti. Direktor Arhiva Železne županije iz Sombotela je le podpisal pogodbe, vendar na nobeni slovesnosti ni bilo njihovega predstavnika, tudi ne na samem taboru.

Tabor je letos trajal sedem dni – od 21. do 27. avgusta 2002, in sicer v kraju Radmožanci/Radamos v Sloveniji in v krajih Nemesnép in Magyarföld na Madžarskem. Udeležilo se ga je šest srednješolcev iz Dvojezične srednje šole iz Lendave, štirje dijaki so prihajali iz županije Zala, dva pa iz Železne županije. Na terenu so bili ves čas prisotni tudi trije arhivisti: László Németh iz Arhiva županije Zala ter Jure Maček in Gordana Šövegeš iz Pokrajinskega arhiva Maribor.

Začetna slovesnost ob odprtju tabora je bila v sejni dvorani Občine Lendava v sredo, 21. avgusta 2002 ob 10.00. Vodil jo je g. László Göncz, predsednik Zavoda za kulturo madžarske narodnosti. Po uvodnem pozdravu so govorili še predstavniki županije Zala, direktor Arhiva županije Zala g. András Molnár, poslanka v državnem zboru ga. Marija Pozsonc ter direktorica mariborskega arhiva ga. mag. Slavica Tovšak. Vsi so govorili o pomembnosti in posebnosti tega tabora, tako pri nas, kot tudi v tujini. Poleg zbiranja arhivskega gradiva je pomemben namen tabora tudi gojitev prijateljstva, druženja mladih ljudi na obeh straneh meje. Govorniki so obenem poudarili, da bo oktobra ali novembra sklican strokovni sestanek, na katerem bodo natančno določili naloge organizatorjev in tudi smernice za naprej.

Raziskovanje je od srede do sobote, to je od 21. do 24. avgusta 2002 potekalo na slovenski strani, v Radmožancih. Letos je za obvestilo krajanom poskrbel Zavod za kulturo madžarske narodnosti. Ljudje so vedeli, da pridemo, nekateri so že pripravili tudi dokumente, fotografije in knjige. Najstarejši dokument, ki smo ga dobili, je iz leta 1910. Zanimive so tudi stare fotografije, najverjetneje iz konca 19. stoletja. Večino dokumentov je treba lastnikom vrniti. Nanje so zelo navezani, hkrati pa imajo tudi slabe iz-

kušnje s prejšnjimi etnografskimi tabori. Takrat so raziskovalci zbirali stare predmete po vasi in prebivalcem obljubili, da bo vas dobila etnografski muzej, kjer bodo njihovi predmeti razstavljeni. Vendar je od tega minilo že več let, muzeja še vedno ni, lastniki pa tudi ne vedo, kje so njihovi predmeti.

Že v soboto dopoldne smo naredili izbor dokumentov za razstavo. Ta je bila odprta v ponedeljek, 26. avgusta 2002 v Dolini pri Lendavi. Sočasno je potekala tudi slovesnost ob odprtju enote za Prekmurje Pokrajinskega arhiva Maribor. Slovesnosti so se udeležili tudi državni sekretar za kulturo g. Ciril Baškovič, poslanka v državnem zboru ga. Marija Pozsonc in župan občine Lendava g. Jožef Kocon. Predvsem so poudarjali pomen enote za madžarsko manjšino v Sloveniji in morda pozabili na celotno Prekmurje. Slovesnost so popestrili pevski zbor iz Doline, nekaj recitacij in otroška folklorna skupina iz Gaberja.

Od sobote do torka smo bili na Madžarskem, raziskovali smo v Magyarföldu in Nemesnépu. Tam je sam župan zbral ogromno dokumentov od vaščanov in jih že shranil v svoji pisarni. Tako smo obiskali le nekaj hiš, v katerih bi morda imeli kaj arhivalij. Najstarejši dokument na madžarski strani je bil iz leta 1725. Odprtje razstave zbranega gradiva je bilo v torek, 27. avgusta 2002.

Poleg samega raziskovanja smo zgodovino teh krajev spoznavali tudi posredno, prek različnih predavanj. G. László Göncz nam je predstavil zgodovino Prekmurja in pokrajine Hetés, ga. Ella Pivar je govorila o običajih v Radmožancih in ga. Judit Kvassay iz muzeja Göcsej je predavala o postopkih pri arheoloških izkopavanjih.

Ob zaključku XII. Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora lahko strnemo, da je tabor izpolnil svoje cilje: zbral je še preostalo gradivo v naselju Radmožanci, vse zbrano gradivo je bilo evidentirano, popisano in fotokopirano, med udeleženci tabora so se stkale prijateljske vezi, postavljeni so bili dobri temelji za nadaljnje sodelovanje med Pokrajinskim arhivom Maribor in Arhivom županije Zala na Madžarskem.

Gordana Šövegeš

Srečanje štajerskih arhivov "Celje 2002"

Po nekajletni zmrzali na področju ohranjanja in krepitve medsebojnih strokovnih in družabnih vezi med štajerskimi arhivi je v letošnjem letu dokončno dozorela ideja o obnovitvi nekdanj priljubljenih medsebojnih srečanj treh regionalnih štajerskih arhivov.

Usodnega petka 13. septembra se je v prostorih Zgodovinskega arhiva Celje zbrala približno štiridesetglava gručica zaposlenih iz Pokrajinskega arhiva Maribor, Zgodovinskega arhiva Ptuj in Zgodovinskega arhiva Celje, ki je letos imel vlogo organizatorja in gostitelja.

Avditorij je z zanimanjem prisluhnil uvodnim besedam

Spoznavni kavici in soku v arhivski čitalnici je sledil formalni del – izmenjava izkušenj pri selitvi arhivskega gradiva. S kratkimi prispevki so sodelovali direktorji arhivov: mag. Slavica Tovšak, Ivan Lovrenčič in gostitelj Bojan Cvelfar, in zbrane seznanili s potekom preseljevanja gradiva v svojih arhivih (vsi trije arhivi so namreč pred kratkim opravili večje ali manjše preselitve gradiva, ali pa jih to početje še čaka). Formalni del je sklenil ogled prostorov Zgodovinskega arhiva Celje (skladišča, knjigoveška delavnica).

Pozni dopoldan je bil namenjen ogledu slovitega žovneškega gradu, oziroma njegovih ruševin, ki v zadnjih letih po zaslugi lokalnih zanesenjakov vedno bolj pridobivajo podobo nekdanjega mogočnega domovanja Žovneških gospodov. Kompleks gradu in bližnje okolice nam je zanimivo in hudomušno predstavil Franc Kralj, ljubiteljski zgodovinar in zagnan borec za razcvet Žovneka.

Ogled gradu in okolice je bil hkrati sklep resnejšega dela srečanja. Odpeljali smo se proti Šeščam in se tam najprej bogato podprli s samopostrežnim golažem in izotoničnimi napitki, nato pa se vsem napotkom zmernosti navkljub zapodili na športna igrišča, da pokažemo, kako kljub pretežno sedečemu služenju denarja še nismo povsem zatajili svojih sokolskih korenin.

Ekipe arhivov so se pomerile v nogometu in odbojki na mivki, individualistom pa je bil na voljo tenis. Športnikom, ki so si nadle nadvse primerna in duhovita imena (Stečajni upravitelji, Copacabana, Dravski bobri, Obuti maček, Sladki greh, Pojoča tra-

vica, Morski val) ni manjkalo vztrajnosti in elana, o čemer smo se njihovi sodelavci lahko prepričali tudi kakšen dan pozneje, ko se je ta ali oni sumljivo previdno gibal po hodniku ali razkazoval otekle in rdeče roke od lahkega poletnega odbojkarjenja.

Kljub temu da rezultati seveda niso bili najpomembnejša stvar na svetu, mi objektivnost(!) poročevalca narekuje, da povem, da je v športnih igrah zmagal Zgodovinski arhiv Celje, ki si je šele s skoki v daljavo z mesta (po odigranih vseh tekmah v obeh disciplinah je bil rezultat med Mariborčani in Celjani izenačen) zagotovil nekaj centimetrov prednosti.

Referenti

Skromni pokal je tako ostal doma, Celjani pa imamo tudi svoje olimpijske junake Kristino Tekavec in Milka Mikolo (nogomet) ter Igorja Muleja (skok v daljavo).

"Tovariško" srečanje, ki je izzvenelo ob primerni terasni muziki in vonju mesnin z žara, je vse sode-

lujoče opogumilo k novim tovrstnim podvigom, ki morajo vsekakor spet postati tradicionalni.

Aleksander Žižek

In še ena gasilska za konec

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Publikacije

Zbornik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, ob 30. obletnici ustanovitve, ured. Drago Trpin, Nova Gorica, Pokrajinski arhiv, 2002, 247 strani

Tri desetletja – za mnogo častitljivih arhivov malo, a za mlado mesto pomemben jubilej. Meja po drugi svetovni vojni je odrezala Gorico od večjega dela Goriške in to območje je tako ostalo tudi brez arhivskega jedra. Glede na to ne preseneča, da je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici najmlajša tovrstna ustanova v Sloveniji, njen pomen za mesto in za 'pokrajino' ob zahodni slovenski meji pa se iz leta v leto povečuje in arhiv je postal razpoznaven ter pomemben člen goriške kulturne stvarnosti. "Čas beži", pregovor, ki se ga človek sicer v življenju dostikrat otepa, je vsaj za raziskovalna popotovanja po arhivih dokaj dobrodošel. Tudi upoštevaajoč časovno razdaljo, ki je neizogibno potrebna za objektivnejše raziskovanje preteklosti, pridobiva pretežno mlajše gradivo Pokrajinskega arhiva vse večjo vrednost, o čemer nas lahko prepričajo razprave v Zborniku. "Raziskovalni čas" arhiva se torej razteza, in sicer v obe smeri, tudi v bolj oddaljeno preteklost, potem ko se je mejno leto najstarejšega gradiva po lanski pridobitvi pomaknilo iz sredine 17. na začetek 16. stoletja.

"Slovenski smo mi arhivarji, čuvarji, smo mi zgodovine pravični pismarji." Verz Ludvika Zorzuta pospremi bralca Zbornika k zanimivemu prebiranju, stih, ki gotovo ni izbran le zaradi vsebine, temveč morda še bolj zato, ker je Ludvik Zorzut postavil temelje muzejsko-arhivskega dela na tem delu Primorske po drugi svetovni vojni. Direktor Pokrajinskega arhiva Drago Trpin poudari v *Uvodni besedi*, da novogoriški arhivisti letos praznujejo dvojni jubilej, ne le tridesetletnico samostojnega Pokrajinskega arhiva, ampak tudi petdesetletnico Okrajnega muzeja in arhiva, ki se je pozneje preimenoval v Goriški muzej.

O zgodovini arhiva – pričevanja je naslov prvega poglavja. Pot do ustanovitve samostojne ustanove opisujejo trije avtorji. Branko Marušič je zapisal *Nekaj o začetkih slovenske arhivistike*. Mnogo arhivskega gradiva starejše preteklosti Goriške se je porazgubilo ali uničilo. V 18. stoletju se je nekaj domoznanskih piscev dobro zavedalo pomembnosti arhivskega gradiva, med njimi Carlo Morelli, ki je uredil arhiv goriških deželnih stanov. V 19. stoletju je bilo kulturno delovanje vse bolj narodno zaznamovano. Pomembno vlogo ima Štefan Kociančič s prvo slovensko domoznansko topografijo goriške dežele, pozneje sta arhivsko gradivo zbirala zgodovinar Simon Rutar in kobarški notar Miroslav Premrou. Slovenci v goriškem deželnem muzeju niso bili ustrezno zastopani in so

ustanovili Muzejsko društvo, ki je zbiralo tudi listinsko gradivo in upalo na svoj narodni muzej v Gorici. Načrte je pretrgala prva svetovna vojna, mnogo gradiva je bilo uničenega, povojna leta pa seveda tudi niso bila naklonjena slovenskim muzejsko-arhivskim načrtom. Po drugi vojni vihri je pri goriškem okrožju vodil Referat za arhive in kulturno dediščino (1945-1947) Ludvik Zorzut. Začel je prve korake leta 1952 ustanovljenega Okrajnega muzeja in arhiva, katerega upravnik je bil. Toda skladiščni prostori za arhivsko gradivo v muzeju v kromberškem gradu so bili neprimerni, ustreznih kadrov pa tudi ni bilo. Avtor prispevka se spominja, kako je bilo v letu 1965, ko je nastopil službo v muzeju, v igri vzpostavitev posebnega arhivskega oddelka znotraj Goriškega muzeja. A na podlagi novega arhivskega zakona iz leta 1966 je bila ta zamisel neizvedljiva, tako da je še isto leto večino gradiva prevzel arhivski oddelek pri novogoriški občinski skupščini.

Logično nadaljevanje prvega prispevka je članek Jožeta Žontarja *Zavod za varstvo arhivskega gradiva v Novi Gorici (1966-1971)*. Avtor z "ljublanske perspektive" osvetljuje čas, ko se je še vedno oblikovala arhivska mreža v državi. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1966 je določal pogoje za arhivsko službo. Za ustanovitev arhiva je bilo treba priskrbeti mnenje osrednjega Arhiva Slovenije. Sredi šestdesetih let je bila še živa dilema glede števila regionalnih arhivov, na Primorskem še posebej mogoča alternativa med Koprno in Novo Gorico. Občinska skupščina v Novi Gorici si je močno prizadevala za ustanovitev arhivskega zavoda, ki bi pokrival občine Nova Gorica, Ajdovščina in Tolmin. Arhiv Slovenije je privolil v poseben arhivski oddelek, vendar ločen od muzeja, in si pridržal strokovno vodstvo nad delom oddelka. Tako je novogoriška občinska skupščina 31. maja 1966 ustanovila arhivski oddelek, imenovan na različne načine, končno kot Zavod za varstvo arhivskega gradiva. Arhivska skladišča so domovala v kletih občinske stavbe in v podprtiličju sodišča. Prvi vodja arhiva Stanko Murovec se je moral spopasti s hitrim kopičenjem gradiva v ne ravno ustreznih prostorih.

Prvih korakov arhivskega zavoda se spominja Cvetko Vidmar v prispevku z naslovom *Od strokovne službe v občinski upravi do pokrajinskega zavoda*. Avtor, ki je bil ob ustanavljanju arhiva tajnik skupščine občine Nova Gorica, v članku poudarja splošno pomanjkanje strokovnih kadrov in prostorov v mladem mestu. Spominja se, da so dogovarjanja z Arhivom Slovenije o ureditvi arhivske službe na Goriškem zahtevala določen napor, ki pa je leta 1966 le obrodil sadove. Občinski arhivski oddelek (Zavod za varstvo

arhivskega gradiva) je pokrival območje treh občin – Nove Gorice, Ajdovščine in Tolmina – in je razpolaagal s 1700 tekočimi metri skladiščnih prostorov. Končno so 25. novembra 1971 omenjene tri občine ustanovile samostojen arhivski zavod (sprva imenovan Primorski arhiv v Novi Gorici). Ta je začel delovati 1. januarja 1972.

S tem pa ni bila rešena prostorska stiska arhiva. O tem govori Peter Ribnikar v *Prispevku k zgodovini reševanja prostorskih vprašanj Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici*. Pisec prispevka je kot član Arhiva Slovenije večkrat službeno obiskal Novo Gorico in se lahko seznanil s problemi hranjenja arhivskega gradiva v neustreznih prostorih. Dobro se spominja sestanka predstavnikov Pokrajinskega arhiva, Zavoda za spomeniško varstvo in kulturne skupnosti Nova Gorica aprila leta 1978, na katerem je bil govor o možnosti preselitve arhiva skupaj z Zavodom za spomeniško varstvo na novo lokacijo v solkanski vili Lenassi, ki bi ji ob prenovi dodali še prizidek. V Pokrajinskem arhivu so menili, da bi jim bil po tem načrtu dodeljen premajhen prostor. Na podlagi ogleda načrta okolice vile se je avtor prepričal tudi o neustreznosti lokacije in nasprotoval predvideni selitvi. Ostala je možnost, da se arhivska prostorska stiska reši v okviru zidave kulturnega središča. Toda kljub posredovanjem ravnateljice arhiva Ljudmile Bezlaj Krevcl je dolgo ostalo le pri obljubah. Na pomoč je paradoksalno prišla poplava oktobra 1983, ki je sicer prizadejala arhivu veliko škodo, a hkrati pospešila postopke za zidavo novih arhivskih prostorov.

V prvem poglavju Zbornika sta še dva prispevka: Ivanke Uršič *Stanko Murovec – prvi strokovni delavec v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici* in Ane Skerlovnik Štrancar *Zakaj v arhiv ali učna ura nekoliko drugače*. Stanko Murovec (1906-1982) se uvršča med najzaslužnejše kulturne delavce na Goriškem. Rojen je bil v Podmelcu v Baški grapi. Dolga leta je bil zapisan učiteljevanju. Doživel je usodo številnih premeščenih slovenskih učiteljev v fašistični Italiji. Učiteljsko službo je nadaljeval še več let po vojni, nato je bil šolski nadzornik in svetovalec za šolstvo, leta 1966 pa je bil imenovan za vodjo arhivskega oddelka pri skupščini občine Nova Gorica in vodil ustanovo še leto po ustanovitvi samostojnega arhiva. Članek nas seznani tudi z Murovčevimi bibliografijami in njegovim prevajalskim delom. Stanko Murovec se je arhivskega dela lotil z navdušenjem in nemalo pripomogel k razpoznavnosti ustanove. Danes jo spoznavajo že osnovnošolci. V arhivu so organizirane že ustaljene učne ure za šole oziroma posamezne pedagoške, ki so tak neposreden način spoznavanja zgodovinskih virov pri pouku zgodovine vključili v pedagoški proces. Avtorica, učiteljica na novogoriški osnovni šoli Milojke Štrukelj, zaključuje svoje razmišljanje z ugotovitvijo, da so sadovi takega dela odlični.

Drugo poglavje ima naslov **Arhiv v besedi in sliki**. Članek Aleksandre Pavšič *Milost Naših trideset let se osredotoča na delovanje arhiva od ustanovitve samostojnega Pokrajinskega arhiva*. Mejnik v tej trideset let dolgi zgodovini je pomenila že omenjena poplava leta 1983. Zanimiv je opis reševanja in su-

šenja arhivskega gradiva, ki je trajal skoraj leto dni. Z izgradnjo arhivske stavbe (temeljni kamen je bil postavljen februarja 1986, slovesno odprtje pa je bilo že maja 1987) je bilo arhivski službi na Goriškem končno omogočeno ustrezno strokovno delo. Avtorica članka najprej govori o sodelovanju z ustvarjalci arhivskega gradiva, kar je posebno med letoma 1987 in 1991, ko so lahko veliko odbranega pisnega gradiva prepeljali v nove prostore, pomenilo ogromno terenskega dela. Pomenljivi so podatki o količini gradiva. Ob ustanovitvi je arhiv imel 900 tekočih metrov, pred vselitvijo v novo stavbo 1300, ob koncu leta 2001 pa že 2270 tekočih metrov arhivskega gradiva, razporejenega med 910 fondov in zbirk. Najobsežnejši je 'opus' uprave in javnih služb, od občin iz avstrijskega in italijanskega obdobja do povojnih upravnih struktur. Pri strokovni obdelavi gradiva je svojevrstne težave po prostorski stiski povzročila še poplava, tako da ob masovnem prevzemanju gradiva to še ni v celoti urejeno in popisano. K delu arhiva sodi tudi evidentiranje ustreznega gradiva doma in v tujini, restitucija in mikrofilmanje predvsem starejšega pomembnega gradiva, ki je pri drugih imetnikih, ali zaradi varnosti tudi njihovega lastnega. Arhiv veliko pozornosti posveča strankam, ki prihajajo v arhiv bodisi zaradi upravnopravnih potreb bodisi zaradi raziskovalnih želja. Te so se od srede osemdesetih let izrazito povečale. Raznoliki sta kulturna in vzgojno-izobraževalna razsežnost arhivske službe. Prvo priložnostno samostojno razstavo je arhiv pripravil leta 1984 (*Reševanje poplavljenega arhivskega gradiva*), pomembnejša pa je bila postavljena čez dve leti, ko je spremljala začetek zidave nove arhivske stavbe (*Občine na Goriškem od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne*). Po vselitvi v novo stavbo so razstave postale vsakoletna praksa. Arhiv je izdal več publikacij, poleg razstavnih katalogov še vodnike po arhivskem gradivu (npr. *Publikacija 2, 1982; Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Gorici, 1997*) in domoznanska dela (na primer *Publikacija 1, 1972; Občinska središča v obdobju 1814-1961 na območju sedanjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin, 1991; Št. Vid-Podnanos, 1996; Pavel Plesničar: Ajdovščina – pogled v njeno preteklost, 1997*), pri nekaterih publikacijah pa je bil soizdajatelj. V letu 2000 je bila posneta tudi videokaseta o delovanju arhiva (*Zapisi preteklosti bogatijo našo prihodnost*). Delo s šolami – predvsem z novogoriškimi, reden pa je tudi obisk vipavske osnovne šole – posebno od srede osemdesetih let naprej obsega splošno predstavitvene in tematske učne ure, predstavitve razstav in delo z zgodovinskimi krožki ter mentorstvo dijakom. Prispevek končujeta opis sodelovanja z drugimi ustanovami (pri razstavah, publikacijah, predavanjih, simpozijih) in društvi (predvsem v Arhivskem društvu Slovenije – glasilo Arhivi, zborovanja, strokovne ekskurzije) ter kratka predstavitev kadrov. V arhivu je zaposlenih trinajst ljudi. Na vodilnem mestu so bili po omenjenih Stanku Murovcu in Ljudmili Bezlaj Krevcl v letu 1984 Magdalena Čehovin, Matjaž Grobler (1984-2000) in Drago Trpin. Bogato izbrano slikovno gradivo, ki sledi prispevku, plastično dopolnjuje besedilo.

Naših 30 let, razstava dokumentov ob 30-letnici ustanovitve Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 2002

Zadnje poglavje sestavljajo **Razprave** vseh šestih arhivskih svetovalcev in direktorja, ki na ta način najbolje predstavijo gradivo v arhivu in njegovo, posebno za domoznansko vedenje, veliko raziskovalno uporabnost. *Nekaj o naših najstarejših dokumentih* je naslov prispevka Draga Trpina, ki nam predstavi pred kratkim pridobljeno gradivo iz Arhiva Slovenije. Gre za del fonda Gospostvo Dobrovo, gospostva, ki ga je konec 16. stoletja pridobila družina Colloredo. Najstarejši vir je register iz leta 1501, ki omenja tudi nekaj briških krajev. Druge tri novitete so iz začetka 17. stoletja: zapisnik civilne pravde v gastaldijah Fojana in Neblo in urbarja gospostva Dobrovo (1612 in 1618).

Lilijana Vidrih Lavrenčič prikazuje življenje in delo ajdovskega notarja Arturja Lokarja (1865-1926). *"V dokaz temu moj podpis in pečat"* – tako so se končevale notarske listine, ki jih skriva notarski arhiv Arturja Lokarja in zajema obdobje od 1898 do 1926. Avtorica primerja poslovanje notarjev v dveh državah – Avstro-Ogrski in Italiji. Oblika notarskih zapisov se ni dosti spremenila, vsebina listin pa nam odpira pogled v zgodovino Ajdovščine in okolice, pripadajoče tedanjemu okrajnemu sodišču. Vsebinski dokumenti nam poleg pretežno premoženjskih razmerij razkriva tudi raznoliko vsakdanje življenje številnih Lokarjevih strank.

V približno isto zgodovinsko obdobje nas popelje prispevek Ivanke Uršič z naslovom *Vstopenje dr. Karla Podgornika v politično življenje pred prvo svetovno vojno*. Odvetnik (rojen 1878 v Čepovanu, umrl 1962 v Solkanu), sicer bolj znan kot predsednik goriškega pokrajinskega odseka Narodnega sveta in poslanec v rimskem parlamentu po prvi svetovni vojni, je že v letih pred veliko vojno aktivno stopil na politično prizorišče v Gorici v liberalnem taboru in leta 1913 zmagal na volitvah za deželni zbor za skupino mest in trgov. Avtorica med drugim razkriva bogat fond Podgornikove zapuščine in nam približa zanimivo predvolilno ozračje in Podgornikovo delovanje v deželnem zboru.

Hudomušen naslov *"Na mostu se vse zve, če ne prej pa..."* je izbrala Vlasta Tul in komentirala zapisnik seje krajevne organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva Most na Soči z dne 15. julija 1953. Avtorica je osvetlila "zakulisno" dogajanje okrog prve prireditve na umetnem jezeru, takrat imenovane Beneška noč, ki ji je sledilo dvajset let premora. Od 1973 se ta turistična prireditev imenuje Noč na jezeru. To, da je domači orkester zaigral tudi nekaj italijanskih pesmi, je bil povod za ogorčenje in razprave, ki so sledile prireditvi. V ozadju so bile napete povojne politične razmere, pa tudi medosebni odnosi, ki so botrovali k "suspenzu" prireditve. Avtorica s pritegnitvijo občinskih in drugih virov predstavi tudi zanimivo zgodovino turizma na Mostu na Soči (pri S. Luciji).

Kruh in mleko na karte, to je starejši generaciji še vedno živo v spominu. V prispevku Aleksandre Pavšič Milost se ob splošnih značilnostih trgovine in preskrbe 1945-1948 seznanimo s razmerami v coni B, posebno v takratnem tolminskem, grgarskem in vipavskem (kasneje goriškem) okraju, ki so pomenile malodane čas stradanja, saj je bilo pomanjkanje zaradi ekonomske nelogične meje med conama in oteženih stikov s cono A veliko. Nad trgovino je bedel centralistično oblikovan državni aparat. Rešitev so iskali v racionirani preskrbi z uvedbo potrošniških knjižic (kart). Sistem racionirane preskrbe je marca 1948 zamenjal sistem zagotovljene preskrbe.

Jurij Rosa v prispevku z naslovom *"Reakcionarni elementi rovarijo proti ljudski oblasti..."* prikazuje manj znano poglavje zgodovine. Osredotoča se na nasprotovanje povojni socialistični oblasti v vipavskem okraju po vojni do februarja 1947, pretežno na podlagi dokumentov političnih organizacij in tamkajšnjih oblastnih organov. Pojavi nasprotovanja, ki jih avtor nazorno prikaže in razdeli v različne tipe in vsebine (splošno o oblasti, (ne)priključitev Primorske Jugoslaviji, domnevna tajna gibanja, položaj vere in Cerkve, omalovaževanje voditeljev in simbolov novega sistema, kadri v oblastnih organih, ignoriranje prireditve, težave z oskrbo) so bili razmeroma številni, delno pogojeni tudi s človeškimi stiskami in za-

Najstarejši dokument v Pokrajinskem arhivu Nova Gorica, 1501-1505 (PANG, Zemljiško gospostvo Dobrovo, t.e. 1)

merami. Večinoma pa so ostali na besedni ravni in jim ni uspelo preprečiti revolucionarnih sprememb.

Metka Nusdorfer Vuksanović končuje serijo razprav s prispevkom *Ko so na solkanskem polju še orali – nepogrešljivo čtivo za vsakega meščana in okoličana, ki se hoče seznaniti s prostorom, na katerem so začeli graditi Novo Gorico po začetku meje med Jugoslavijo in Italijo leta 1947*. Ravnica severovzhodno od Gorice med železniško postajo, Solkanom, Kromberkom in gozdom Panovec je bila predvsem prepredena z njivami, travniki, pa s trtami in sadnim drevjem ter vrtovi v bližini redkih hiš. Južni del ob potoku Koren je bil močvirnat. Avtorica opisuje dve markantni točki na tem območju – goriško pokopališče in "fnažo", posveti se tudi starejšim domačijam, posejanim pretežno ob robu zazidalnega območja. Zanimive fotografije in mape katastrskih občin Gorica, Pristava in Solkan za ta prostor vizualno obogatijo sestavek.

Obdobje tridesetih let je obdobje le ene "generacije", toda ta je s svojim delom utrla in še utira pota za tiste, ki bodo sledile. Želimo, da bi ji sledilo še veliko podobno zavzetih potomcev, ki bodo še naprej čuvarji in zgodovine pravični pismarji...

Vojko Pavlin

Vladimir Žumer: Arhiviranje zapisov, Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadržug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov, založba GV, Ljubljana 2001, 479 strani

Pričujoči priročnik je avtor namenil vsem, ki neposredno arhivirajo dokumentarno in arhivsko gradivo v javnih in zasebnih ustanovah, in kot študijsko gradivo za opravljanje predpisanega preizkusa strokovne usposobljenosti delavcev, ki delajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom ustvarjalca (imetnika) – arhivarjem.

Priročnik je razdeljen na sedemnajst poglavij in prvo izmed teh je UVOD, str. 17-24.

V njem avtor pojasnjuje namen priročnika in nas seznanja s temeljnimi podatki o predpisih in literaturi. Gre za uvod in osnovne informacije, ki jih potrebuje uporabnik priročnika, preden preide na drugi del, z naslovom DOKUMENTARNO GRADIVO, str. 25-32.

V njem je najprej razložen pojem kot tak, nato pa vrste dokumentarnega gradiva glede na nosilce informacij ter dolžnosti javnih ustanov do dokumentarnega gradiva po predpisih o pisarniškem poslovanju.

Izraz dokument se, po definiciji uredbe o pisarniškem poslovanju iz leta 1994, uporablja za vsak napisan, narisan, natisnjen, razmnožen, fotografiran, fotokopiran, fonografiran, magnetno ali kako drugače narejen zapis, ki vsebuje podatke, pomembne za delo

upravnega organa. Dokumentarno gradivo so torej vsi zapisi, ne glede na vrsto zapisa in nosilca informacij, ki dokumentirajo neko dejavnost.

Del dokumentarnega gradiva ima trajen pomen za znanost in kulturo ter ga imenujemo ARHIVSKO GRADIVO, str. 33-40.

Temu je avtor namenil tretje poglavje. V njem obravnava arhivsko gradivo kot kulturni spomenik, in razlikuje med javnim arhivskim gradivom, ki nastaja pri delovanju organov državne oblasti, organov lokalnih samoupravnih skupnosti ter pravnih oseb, ki izvajajo javna pooblastila, oziroma opravljajo javno službo; zasebnim arhivskim gradivom, ki nastaja pri osebah zasebnega prava, in filmskim arhivskim gradivom, ki ima, ne glede na lastnino, poseben status – zato mora ustvarjalec takoj ob nastanku izročiti izvorno filmsko arhivsko gradivo in izvod filmske projekcije Arhivu Republike Slovenije.

V drugem delu tretjega poglavja obravnava avtor **dolžnosti javnih ustanov do arhivskega gradiva**, glede na zahteve zakona o arhivskem gradivu in arhivih, in **dolžnosti javnih arhivov do javnih ustanov v zvezi z arhivskim gradivom**.

Javne ustanove morajo izmed delavcev na vodilnem položaju določiti enega, ki bo odgovoren za izvajanje obveznosti, ki jih narekuje zakon o arhivskem gradivu in arhivih javni ustanovi, ter delavca z najmanj srednjo izobrazbo za delo z dokumentarnim in arhivskim gradivom. Ta delavec mora pri pristojnem arhivu opraviti preizkus strokovne usposobljenosti in je neposredno zadolžen za arhiviranje dokumentarnega in arhivskega gradiva, za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva in za izročanje letega pristojnemu arhivu.

Četrto poglavje obsega pojmovnik z razlago OSNOVNIH POJMOV S PODROČJA ARHIVIRANJA ZAPISOV, str. 41-50.

Ti so: dokument, listina, akt, spis, pisanje, elektronski zapisi, zadeva, dosje, sodni spisi, dokumentarno gradivo, arhivsko gradivo, javno arhivsko gradivo, zasebno arhivsko gradivo, pisarniško poslovanje oziroma ravnanje s spisi, glavna pisarna, rokovnik, klasifikacijski načrt, klasifikacijski znak, signirni načrt, signirni znak, šifra zadeve, prejemna stampiljka, evidence dokumentarnega gradiva pri pisarniškem poslovanju, tehnične enote dokumentarnega gradiva, označevanje tehničnih enot gradiva, arhiviranje, arhivska enota, tekoča zbirka dokumentarnega gradiva, stalna zbirka dokumentarnega gradiva – arhiv ustanove ali posameznika, mikrofilmanje dokumentarnega gradiva, skeniranje dokumentarnega gradiva (digitalizacija), roki hranjenja dokumentarnega gradiva, uničevanje nepotrebne dokumentarnega gradiva, odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva in izročanje arhivskega gradiva.

V navedenem poglavju gre v bistvu za nekoliko obširnejšo razlago pojmov in izrazov, ki se uporabljajo pri delu z arhivskim in dokumentarnim gradivom in so nujno potrebni za nadaljnje razumevanje priročnika.

Tematsko si sledijo najmanjše (temeljne) arhivske enote; te avtor glede na nastanek deli na pisanje in

elektronske zapise, glede na število dokumentov, ki so združeni v vsebinsko (popisno) enoto na dokument, pa na listino, akt, spis, zadevo, dosje ali sodni spis.

Več vsebinskih enot lahko sestavlja tehnično enoto, ki je nastala zaradi tehnične opreme gradiva umetno in ni podrejena popisni (arhivski enoti) – več popisnih enot navadno sestavlja tehnično enoto, lahko je sicer tudi nasprotno, vendar je to bolj redko.

Ko smo spoznali osnovne pojme arhiviranja, nas peto poglavje popelje v ARHIVIRANJE DOKUMENTARNEGA GRADIVA V ARHIVIH USTANOV, str. 51-100.

Le-to obsegajo: predhodna (evidenčna) zbirka dokumentarnega gradiva, v kateri je dokumentarno gradivo, ki je še v procesu nastajanja in se navadno hrani pri strokovnih delavcih; "tekoča" zbirka dokumentarnega gradiva, ki obsega rešene spise (dokumente) v letu nastanka in še dve leti po sklepu zadeve in se, preden jo oddajo v stalno zbirko, hrani centralno ali na kraju nastajanja, in stalna zbirka dokumentarnega gradiva, imenovana tudi arhiv ustanove, ki predstavlja praviloma skupen prostor, opremljen skladno s predpisi stroke; v njem je odloženo gradivo, ki ga mora ustanova hraniti več kot dve leti.

V stalni zbirki mora biti gradivo materialno varovano, urejeno, popisano in tehnično opremljeno. O tem govori avtor v naslednjih podpoglavjih. V teh nas najprej opozori na skupne zahteve arhiviranja, ki veljajo tako za "tekočo" kot tudi za stalno zbirko in nam posreduje primere označevanja tehničnih enot, pri čemer še posebej poudari oznako trajnosti gradiva, in sicer A = arhivsko, T = trajno in hraniti do... = z navedbo, do katerega leta je treba hraniti kakšno gradivo. Poudariti moramo, da je iz dokumentarnega gradiva, ki je že ob prihodu v trajno zbirko ustrezno označeno, v bistvu "odbrano arhivsko gradivo", to pa je pogoj, da lahko ustvarjalec izloča gradivo, ki mu je potekel rok hrambe. Avtor kot pomembni navaja oznaki vrste tajnosti in stopnje zaupnosti. Natančno se posveti razvrščanju gradiva pri pisarniškem poslovanju in arhiviranju – za posamezne načine razvrščanja imamo tudi razumljive primere.

Pisarniškem poslovanju in evidencam, ki nastajajo pri tem, je posvečen obširen del obravnavanega poglavja, kajti za delavce, ki delajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom, je poznavanje evidenc, ki nastajajo pri pisarniškem poslovanju, in poznavanje načina razvrščanja spisov, bistvenega pomena za njihovo nadaljnje delo z gradivom v arhivu ustanove.

Arhiviranje v ustanovah, ki imajo zakonsko urejeno pisarniško poslovanje in vodijo evidence za vse dokumentarno gradivo, ki nastaja pri poslovanju, in imajo na tej podlagi že vnaprej določen sistem ureditve oziroma arhiviranja gradiva v arhivu ustanove, je brez posebnih težav. Težave nastajajo pri ustanovah, kjer je delovodnik pravzaprav le evidenca prejete in odposlane pošte (vzgojno-varstvene ustanove, osnovne šole, kulturne ustanove). V šolah vodi delovodnik tajnica ter vanj vpisuje prejeta in odposlano pošto, računovodsko dokumentacijo vodi in ureja računovodja, ki navadno nima enotne evidence o nastalem gradivu, pedagoška dokumentacija pa nastaja povsem

ločeno in nima skupne evidence. Pri arhiviranju šolske dokumentacije je zato treba nastaviti enotno evidenco vsega arhiviranega gradiva v stalni zbirki in tako je Arhivska knjiga še vedno aktualna; vodena pa je lahko tudi elektronsko.

V šestem poglavju priručnik obravnava sodobne načine arhiviranja dokumentarnega gradiva – MIKROFILMANJE, SKENIRANJE IN ELEKTRONSKO ARHIVIRANJE DOKUMENTARNEGA GRADIVA, str. 101-112.

Dokumentarno gradivo lahko ustvarjalec, skladno s predpisi, prenese na nove nosilce informacij: mikrofilm, magnetne trakove, diskete, zgoščenke, optične diske, ..., kar pomeni hitrejši dostop do informacij in manjši prostor za arhiviranje, lahko pa na modernejših nosilcih gradivo že nastaja.

Ustvarjalci imajo večinoma že elektronsko poslovanje, ki ga ureja zakon o elektronskem poslovanju iz leta 2000.

Vprašanje, ki nastaja pri novih – sodobnih nosilcih informacij in se navezuje na arhivsko gradivo, je trajnost teh nosilcev in možnost, da bodo podatki trajno dostopni – torej bo v arhivistiki treba čim prej rešiti vprašanje arhivskega gradiva, ki se po zakonu o arhivskem gradivu in arhivih (praviloma) ohranja na izvirnih nosilcih, na katerih je nastalo, in se v taki obliki tudi izroča pristojnim arhivom. Vprašanje je, ali arhivsko gradivo res hraniti (samo) na izvirnih nosilcih informacij, ki bodo lahko čez nekaj let neberljivi, zaradi razvoja strojne opreme ali obstojnosti nosilca, ali pa poskrbeti, da ga hranimo tudi v oprijemljivi obliki – na papirju – ali da nosilce sproti posodabljam – usklajujemo z razvojem strojne opreme – in jih tako ohranimo berljive.

Sedmo poglavje obravnava za ustanove in arhivarje najbolj žgočo problematiko, in sicer ROKE HRANJENJA DOKUMENTARNEGA GRADIVA, str. 113-154.

Avtor se v tem poglavju v celoti nasloni na zakonske predpise, ki določajo roke hranjenja, in kot dober zgled predpisanih rokov hranjenja navaja Pravilnik o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli, ki je izšel leta 1999. Pri tem pravilniku imam načelno pripombo, da le-ta ne upošteva arhivskih predpisov in povzroča zmedo, ker šole na tej podlagi "lahko" izločajo vse gradivo, ki je nastalo v prejšnjih obdobjih delovanja in ni navedeno kot trajno, ker jih zakon ne obvezuje, da ga hranijo. Podobno pomanjkljivost zasledimo tudi v pravilniku o dokumentaciji v osnovni šoli, ki je izšel leta 1996. Obe pomanjkljivosti sta bili odpravljeni marca leta 2002 s Pravilnikom o spremembah in dopolnitvah pravilnika o dokumentaciji v devetletni osnovni šoli – v členu 16 a, ki določa, da je šola, ne glede na roke hranjenja, dolžna po navodilih pristojnega arhiva odbrati gradivo iz šolske dokumentacije, ki je arhivskega pomena; in s Pravilnikom o spremembah in dopolnitvah pravilnika o dokumentaciji v osnovni šoli, v katerem je ta zahteva zajeta v členu 11 a.

Na neskladnost predpisov opozarja tudi avtor. Ta ugotavlja, da za istovrstno dokumentacijo predpisujejo različne roke hranjenja – kot zgled navaja, da zakon o

davčnem postopku ni usklajen z zakonom o računovodstvu in slovenskimi računovodskimi standardi.

Pri nekaterih predpisih je opazna neskladnost tudi z arhivsko zakonodajo – kot na primer pri Zakonu o varstvu osebnih podatkov.

Iz navedenega poglavja lahko razberemo, da je sicer zakonodaja glede določanja rokov hranjenja napredovala, ni pa dovolj usklajena med seboj in ne z arhivskimi predpisi. Pri rokih hranjenja nekateri predpisi nimajo določila glede arhivskega gradiva, zato so arhivski strokovni delavci dolžni, da opozorijo ustvarjalce na to pomanjkljivost in preprečijo, da bi po nepotrebnem izgubljali kulturno dediščino. Praksa namreč potrjuje, da se to že dogaja in marsikje se na ta način zgublja dokumentacija samoupravnih in družbenopolitičnih organov.

Obravnavanemu poglavju smiselno sledi osmo, z naslovom ODBIRANJE ARHIVSKEGA GRADIVA IZ DOKUMENTARNEGA GRADIVA GLEDE NA NJEGOV TRAJNI POMEN ZA ZGODOVINO, DRUGE ZNANOSTI IN KULTURO, str. 155-192.

Javna pravna oseba odbira arhivsko gradivo iz dokumentarnega na podlagi predhodnega pisnega navodila pristojnega javnega arhiva; upoštevati mora tudi morebitna strokovna navodila, ki jih da pristojni arhiv ob odbiranju. Arhivsko gradivo mora predati pristojnemu arhivu v zakonitem roku, ne glede na roke hranjenja, ki jih določajo drugi predpisi. Predvidoma naj bi se arhivsko gradivo odbiralo vsakih pet let, vendar najpozneje pred izročitvijo pristojnemu arhivu. Odbrano arhivsko gradivo mora imetnik hraniti do prevzema v arhiv, vse ostalo dokumentarno gradivo pa skladno s predpisanimi roki hranjenja.

Pri načelih in kriterijih za določanje arhivskega gradiva bi bilo dobro razmisliti, da se tisto vrsto dokumentacije, ki ima že dlje naravo arhivskega gradiva, znova prouči, kajti z razvojem družbe, pa tudi poslovanja je izgubila širšo pričevalno vrednost, ki jo je imela v preteklosti – kot zgled bi navedla nekatere osebne evidence – telefonskih naročnikov, naročnikov časopisov in revij, seznam tekočih računov... Tu ne poudarjam vprašanja trajnosti nekaterih evidenc, ker so nesporno trajne, ampak samo vprašanje pomena in posledično arhiviranja v arhivu ustvarjalca (imetnika) ali v javnem arhivu. Stroka bi morala povedati svoje mnenje in preučiti evidence, ki so za ustvarjalce trajne; povedati, ali jih je smiselno še vedno voditi kot arhivsko gradivo ali ne.

Glede tipskih navodil, ki ustvarjalcu pri arhiviranju dokumentacije vsekakor pomenijo temeljno informacijo in so nekakšna zaščita pred izločanjem pomembnega gradiva, arhivski ustanovi pa pomenijo vzorec za izdajo navodil za odbiranje, moram poudariti, da tipskih navodil ne smemo razumeti kot dokončna. Pristojni arhiv mora namreč za vsakega ustvarjalca (imetnika) izdelati individualna navodila, na podlagi dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju – navodila pa naj ne bi veljala enkrat za vselej, ampak za točno določeno (tudi časovno) dokumentarno gradivo, zato mislim, da bi jih pri vsakokratnem odbiranju arhivskega gradiva morali osvežiti ali potrditi prejšnja.

Na to opozarja tudi avtor, ki navaja načelo Pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu iz leta 1999, "da javni arhiv v navodilu za odbiranje neposredno s seznamom in kriteriji določi dokumentarno gradivo, ki ima pri določenih javnopravni osebi značaj arhivskega gradiva".¹

Ob koncu poglavja avtor navede tipska navodila za odbiranje arhivskega gradiva in tipske sezname arhivskega gradiva pravosodnih organov, osnovnih in srednjih šol ter političnih strank in društev, ki ima po pravilu vedno trajni pomen za zgodovino, znanost in kulturo.

Glede tipskega seznama za osnovne šole bi pripomnila, da dokumentacije, ki je nastala pred letom 1945, ne bi naštevali, ampak bi jo označili z enotno kategorijo in mejo postavili v leto 1948 – kot "dokumentacijo, nastalo do leta 1948". To bi bilo bolj sprejemljivo in tudi seznam bi bil preglednejši.

Glede na dolgoletne izkušnje in poznavanje šolskih arhivov z gotovostjo trdim, da te dokumentacije po šolah ni več veliko, in ob enem opozarjam še to, da je določena dokumentacija, ne glede na to, da ni nikjer kategorizirana kot arhivsko gradivo, pomembna za znanost in kulturo – naj kot zgled navedem samo evdenco o šolskih izostankih in opravičila v letih po drugi svetovni vojni, ki nam slikovito prikažejo zdravstveno in socialno stanje takratne populacije šolskih otrok.

Deveto poglavje je smiselna dopolnitev sedmega poglavja, saj gre za PRAKTIČNO DOLOČANJE ROKOV HRANJENJA DOKUMENTARNEGA GRADIVA NA PODLAGI KLASIFIKACIJSKEGA NAČRTA ZA RAZVRŠČANJE GRADIVA PO VSEBINI Z DOLOČITVIJO ARHIVSKEGA GRADIVA, str. 193-230.

V njem avtor predstavi model razvrščanja dokumentacije podjetij, zavodov in drugih ustanov na podlagi klasifikacijskega načrta, z roki hranjenja in določitvijo arhivskega gradiva, in Pravilnik o arhiviranju dokumentarnega gradiva upravnega organa s klasifikacijskim načrtom za razvrščanje po vsebini, z roki hranjenja in navodili za odbiranje arhivskega gradiva. Še posebej poudari, da določbe o arhivskem gradivu iz navodila za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva prevladajo nad predpisanimi in drugimi roki hranjenja dokumentarnega gradiva, tudi nad oznako trajno dokumentarno gradivo.

Naslednje poglavje – deseto, obravnava IZROČANJE JAVNEGA ARHIVSKEGA GRADIVA PRISTOJNEMU JAVNEMU ARHIVU, str. 231-246.

Na podlagi Zakona o arhivskem gradivu in arhivih morajo vse javnopravne osebe (državni upravni in pravosodni organi, organi lokalnih skupnosti, javni zavodi in javna podjetja) in pravne osebe z javnimi pooblastili, ki opravljajo javno službo, izročati javno arhivsko gradivo pristojnemu javnemu arhivu – praviloma najpozneje trideset let od nastanka, in sicer v izvorniku, urejeno, popisano, v zaokroženih celotah ter tehnično opremljeno.

¹ Navedeno delo, str. 167.

Za gradivo, nastalo do leta 1997, torej pred uveljavitvijo navedenega zakona, veljajo glede rokov za predajo arhivskega gradiva, roki (5-30 let), ki jih določa Zakon o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981.

Dokumentarno in arhivsko gradivo ustvarjalcev, ki so se po letu 1991 lastninsko preoblikovali, ostane do datuma lastninskega preoblikovanja javna lastnina in ga mora imetnik najpozneje trideset let po nastanku izročiti pristojnemu javnemu arhivu.

Glede računalniške obdelave podatkov, avtor opozarja, da se kot originali razumejo zapisi na trdem disku, izpisi na magnetnih trakovih, disketah, zgoščenkah, mikrofilmu ali papirju, če so ti napravljeni skladno s predpisi. Ob razlagi zakonskih določb o izročanju javnega arhivskega gradiva pristojnim arhivom in rokov izročanja, pogojev za izročitev in postopkov izročitve imamo tu še praktični prikaz prevzemnega popisa in obrazca zapisnika o izročitvi in prevzemu javnega arhivskega gradiva.

Javno arhivsko službo opravljajo v enajstem poglavju predstavljeni JAVNI ARHIVI V REPUBLIKI SLOVENIJI, str. 247-258.

Ti se delijo na: državne arhive, in sicer: Arhiv republike Slovenije, Zgodovinski arhiv Celje, Pokrajinski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv Nova Gorica in Zgodovinski arhiv Ptuj, arhive lokalnih skupnosti – na podlagi zakona o lokalni samoupravi iz leta 1994 je dobilo pravico in dolžnost opravljati javno arhivsko službo enajst mestnih občin, z zakonom o arhivskem gradivu pa imajo vse občine pravico, da opravljajo javno arhivsko službo za svoje lastno arhivsko gradivo, ki je nastalo po letu 1995, in druge javne arhive, ki jih lahko, na podlagi dovoljenja ministra za kulturo, imajo ustanove s področij znanosti, visokega šolstva in informiranja; danes delujejo v Sloveniji: Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, Dokumentacija TV Slovenija ter Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani – rokopisni oddelek.

Avtor še posebej opozarja, da je definicija arhivskega gradiva jasna in zato knjižnice ne smejo zbirati gradiva za svoje potrebe neposredno v arhivih javnih in zasebnih ustanov, ker ga morajo dobiti kot obvezne izvide tiskov od izvajalca.

Naslednje – dvanajsto poglavje – obravnava UNIČEVANJE NEPOTREBNEGA DOKUMENTARNEGA GRADIVA, KI SO MU POTEKLI ROKI HRANJENJA, str. 259-278.

Preden ustvarjalec (imetnik) začne postopek za uničenje dokumentarnega gradiva, mora biti iz dokumentarnega gradiva odbrano arhivsko gradivo, določeno mora biti trajno gradivo ter roki hranjena za preostalo gradivo. Zagotovljeno mora biti, da so za uničenje predvidenemu dokumentarnemu gradivu potekli roki hranjenja.

Uničenje dokumentarnega gradiva opravi imetnik komisijsko in o tem izdela zapisnik, ki je dokument trajne vrednosti.

Skladno z novo arhivsko zakonodajo imetniku ni več treba obveščati pristojnega javnega arhiva, da je bilo iz izločenega dokumentarnega gradiva odbrano arhivsko gradivo, ampak ga lahko uniči v petnajstih

dneh po izdelavi zapisnika o izločitvi. Vzorec takega zapisnika je na str. 264.

V trinajstem, štirinajstem in petnajstem poglavju avtor predstavi materialno varstvo glede na javnost ustvarjalca (imetnika) in dostopnost dokumentov. MATERIALNO (FIZIČNO) VAROVANJE DOKUMENTARNEGA IN ARHIVSKEGA GRADIVA PRED POŠKODBAMI, UNIČENJEM IN IZGUBO, str. 265-278.

Arhivski zakon določa, da morajo javnopravne osebe skrbeti za ohranjanje in materialno varnost dokumentarnega gradiva, dokler iz tega ni odbrano arhivsko gradivo; pa tudi potem, ko je arhivsko gradivo odbrano, hraniti in varovati preostalo dokumentarno gradivo, dokler mu ne poteče rok hrambe.

Odbrano arhivsko gradivo mora imetnik materialno varovati do prevzema v javni arhiv.

Lastniki zasebnega arhivskega gradiva so dolžni skrbeti za to gradivo trajno in skladno z navodili pristojnega arhiva.

Poškodovanje ali uničenje arhivskega gradiva je po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije kaznivo dejanje.

Avtor nas, poleg varovanja gradiva na splošno, seznanja še z zahtevami materialnega varstva, ki se tičejo arhivskega prostora ter arhivske in tehnične opreme. Posebno podpoglavje pa nameni varstvu gradiva pri arhiviranju in strokovni obdelavi, uporabi, fotokopiranju, kopiranju, transportu in na razstavah, kar je pri materialnem varstvu odločilnega pomena, saj prav pri teh postopkih lahko nastanejo poškodbe, ali pa se gradivo uniči.

VARSTVO TAJNEGA DOKUMENTARNEGA IN ARHIVSKEGA GRADIVA VKLJUČNO Z VARSTVOM OSEBNIH PODATKOV IN PODATKOV, KI SE NANAŠAJO NA ZASEBNOST POSAMEZNIKA, str. 279-288.

Zakon o upravi in kazenski zakonik Slovenije določata štiri vrste tajnosti (državno, vojaško, uradno in poslovno) in dve stopnji zaupnosti (strogo zaupno in zaupno).

Avtor opozarja, da večina predpisov, ki urejajo ravnanje s tajnimi dokumenti, "pozablja na določitev roka trajanja oziroma zaupnosti, ki je bistvenega pomena za postopek varovanja in arhiviranja".²

Vrsto tajnosti in stopnjo zaupnosti ter roke trajanja zaupnosti določa ustvarjalec oziroma pooblaščen oseba.

Od uveljavitve slovenske ustave leta 1991 velja načelna določba, da je javno arhivsko gradivo dostopno trideset let od nastanka, če ni z zakonskimi ali drugimi predpisi drugače določeno.

Posebno podpoglavje je posvečeno varovanju osebnih podatkov in varstvu osebnih podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika.

Razlikujemo med osebnimi podatki v javnih uradnih evidencah, ki jih vodijo ustanove, na podlagi zakonskega predpisa in zasebnimi podatki, ki se nanašajo na zasebnost posameznika in jih vsebujejo

² Nav. delo, str. 282.

dosjeji, personalni in zdravstveni kartoni ter nekateri drugi spisi.

Javno arhivsko gradivo, ki vsebuje tako osebne kot tudi zasebne podatke, postane uporabno 75 let po nastanku, oziroma deset let po smrti osebe, na katero se nanaša, če s predpisi ni drugače določeno.

Sporne primere dostopnosti in vloge za skrajšanje ali podaljšanje roka dostopnosti rešuje posebna komisija Vlade Republike Slovenije.

VARSTVO ZASEBNEGA DOKUMENTARNEGA IN ARHIVSKEGA GRADIVA, str. 289-304.

Dokumentarno gradivo zasebnih ustanov, gospodarskih družb, podjetij, zavodov, političnih strank, društev, verskih skupnosti in posameznikov ima lahko poseben pomen in, na podlagi tega, naravo arhivskega gradiva.

Javni arhivi najprej evidentirajo pravne oziroma fizične osebe, pri katerih je nastalo gradivo, mejne letnice, količino, vsebino in pomen gradiva ter materialno varstvo in ohranjenost. Na podlagi evidentiranja pripravijo predlog za razglasitev zasebnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik; odločbo o razglasitvi izda minister za kulturo, ki vodi seznam (pravno-močnih) izdanih odločb.

Pristojni javni arhivi nastavijo dosjeje zasebnih lastnikov arhivskega gradiva; v njih so podatki o lastniku gradiva in ustvarjalcu gradiva – pravni oziroma fizični osebi, z delovanjem katere je gradivo nastalo (o ustanovitvi, delovanju in statusnih spremembah pravne osebe, oziroma življenjepisa fizične osebe) ter o ohranjenosti in materialnem varstvu razglašenega gradiva (o ohranjenosti, o izdanih navodilih in opravljenih morebitnih posegih na gradivu, o kopiranju gradiva in drugih posegih na gradivu ter popis gradiva).

Izvoz in uvoz zasebnega arhivskega gradiva sta načelno dovoljena.

Pri sodelovanju javnih arhivov z zasebniki je treba upoštevati nedotakljivost privatne lastnine, zato sta tako za evidentiranje kot tudi za razglašanje zasebnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik, potrebni soglasje in sodelovanje zasebnih fizičnih in pravnih oseb.

Če zasebnik želi, lahko arhivsko gradivo izroči javnemu arhivu kot darilo, volilo, odkup ali depozit, in z javnim arhivom sklene o pravnem poslu pogodbo – vzorec različnih pogodb navaja avtor na str. 299-303.

Šestnajsto poglavje je namenjeno seznanitvi s **PREDPISI IN LITERATURO O PISARNIŠKEM POSLOVANJU IN ARHIVIRANJU DOKUMENTARNEGA IN ARHIVSKEGA GRADIVA**, str. 305-310.

Avtor v njem navaja temeljne predpise o pisarniškem poslovanju oziroma ravnanju z dokumentarnim gradivom, temeljne predpise o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva kot kulturnega spomenika, druge predpise o ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom, med katere niso vključeni predpisi, ki določajo samo roke hranjenja dokumentarnega gradiva in osnovno literaturo.

Sedemnajsto poglavje pa je namenjeno objavi **PREDPISOV**, str. 313-479.

1. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih;

2. Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu;

3. Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva;

4. Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom;

5. Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom;

6. Uredba o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva;

7. Uredba o poslovanju upravnih organov z dokumentarnim gradivom;

8. Navodilo za izvajanje uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva;

9. Sodni red – določbe o arhiviranju;

10. Pravilnik o notranji organizaciji in pisarniškem poslovanju Ustavnega sodišča Republike Slovenije – določbe o arhiviranju;

11. Pravilnik o notranjem poslovanju organov za postopek o prekrških – določbe o arhiviranju;

12. Pravilnik o poslovanju notarja – določbe o arhiviranju;

13. Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu – izbrane določbe o elektronskih dokumentih in elektronskem podpisu.

Pričujoči priručnik mag. Vladimirja Žumra je temeljni informativni pripomoček, namenjen tako arhivarjem kot arhivistom, ne nazadnje pa bi nekatere ugotovitve prišle prav tudi zakonodajalcem, da bi predpise, ki zadevajo arhivsko in dokumentarno gradivo, prilagodili sodobni arhivski zakonodaji.

Slovenska arhivska zakonodaja je skladno s časom sledila družbenim spremembam in predpise prilagodila novim družbenim razmeram.

Številnim novim predpisom je težko slediti in prav tu pride še kako prav priručnik mag. Žumra. Ta nam postreže z vsemi aktualnimi predpisi in strokovno daleč presega priručnik, ki bi bil namenjen samo arhivarjem.

Ivanka Zajc-Cizelj

Mirjana Kontestabile Rovis, Urad domen Koper 1807-1878 s priključenimi spisi. Pomorska sanitetna deputacija Koper 1819-1850, Pokrajinski arhiv Koper, Koper 2001, 162 strani

Pokrajinski arhiv Koper je leta 2001 izdal popis fonda Urada domen Koper avtorice **Mirjane Kontestabile Rovis** z naslovom **Urad domen Koper 1807-1878 s priključenimi spisi. Pomorska sanitetna deputacija Koper 1819-1850.**

Delo obsega 162 strani in je razdeljeno na dva vsebinska sklopa. V prvem delu je avtorica osvetlila politično in gospodarsko dogajanje v Istri na prehodu z 18. v 19. stoletje. Večkratna menjava politične oblasti je globoko zarezala v gospodarsko življenje in

položaj prebivalstva, močno pa se je odražala tudi na delovanju upravnih organov in sistemov oblasti. S sklopi, kot so Reforma sodstva, uprave in financ, Podržavljanje cerkvenega premoženja, Razpuščeni koprski samostani, Bratovščine in Koprška škofovska mensa je postavila temelj in izhodišče za nadaljnja raziskovanja.

Posebno skrb je namenila predstavitvi Urada domen Koper.

Fond Urada domen obsega gradivo o upravljanju premoženja razpuščenih koprskih in miljskih samostanov ter bratovščin od leta 1807 do leta 1876. V fond je vključeno tudi nekaj gradiva, povezanega z lastnino koprskih samostanov od 16. stoletja dalje.

Po razpustitvi večine bratovščin in samostanov v nekdanji beneški Istri je francoska oblast v Kopru ustanovila demanij (Ragioneria del Demanio di Capodistria), ki je upravljal s podržavljenim premoženjem. Poleg Urada demanija za celotno Istro je v Kopru deloval še Urad za izterjavo hipotek, ki je skrbel za izterjavo dolgov. Ko so Avstrijci po odpravi Ilirskih provinc znova prevzeli oblast v Istri, je s podržavljenim premoženjem razpuščenih bratovščin in samostanov upravljala Direkcija domen, pozneje pa Urad domen Koper, ki je bil podrejen Inšpekciji demanija v Trstu. Urad domen je upravljal premoženje kameralnega, religijskega in študijskega fonda, ob tem pa še fonda bratovščin, koprške škofovske mense, tržaške škofije ter posestvi Frankolsberg in Rižana. Del fonda Urada domen Koper sestavljajo tudi spisi Pomorske sanitetne deputacije v Kopru, ki je bila podrejena Centralnemu magistratu za pomorsko saniteto v Trstu. Urad domen se je približno leta 1860 preimenoval v Solni in domenski urad v Kopru, njegovo gradivo pa sega do leta 1878.

Drugi del publikacije je namenjen popisu fonda Urada domen, SI PAK 12, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Koper. Ker je prvotno obstajal žal izgubljeni starejši popis gradiva, ki ga je najverjetneje naredil že Francesco Majer, po prvotnem popisu pa leta 1967 Ivan Filipovič, je avtorica obdržala oznake prvotnega popisa gradiva. Ker prvi del gradiva do arhivske enote 66 manjka, popis začenja arhivska enota 66 in končuje arhivska enota 399, pri čemer so jasno prikazane tudi vsebine posameznih manjkajočih arhivskih enot.

Prvi del fonda obsega gradivo Uprave domen Urada v Kopru in Urada v Buzetu (1810-1813), nato sledijo spisi Uprave domen (1822-1850), spisi Pomorske sanitetne deputacije Koper (1819-1850) in spisovno gradivo o likvidacijah ter knjige zakupov, dolžnikov, sezname kupcev, zaključni računi in blagajniške knjige (1815-1875). Na koncu fonda so uvrščeni še delovodniki in indeksi.

Popis je avtorica opremila tudi s konkordančno tabelo, v kateri je razvidna povezava arhivskih enot in nove tehnične ureditve s prejšnjimi tehničnimi enotami.

Z ureditvijo in popisom fonda Mirjana Kontestabile Rovis ni le opozorila prihodnjih raziskovalcev na obsežno gradivo, ki je pomemben vir za preučevanje cerkvene zgodovine severozahodne Istre od propada Beneške republike do konca 19. stoletja, temveč

jim je z obsežnimi podatki o vsebini posamezne popisne enote v marsičem olajšala zamudno iskanje.

Zdenka Bonin

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921. 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919; 2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919 (št. 67-133); 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921 (št. 134-204). Za objavo pripravil Peter Ribnikar. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998 – 416 strani; 1999 – 428 strani; 2002 – 482 strani

Med bogatim ohranjenim gradivom o delovanju Narodne vlade in Deželne vlade za Slovenijo 1918-1921, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu št. 60, so za osvetlitev pravnega položaja Slovenije v jugoslovanski državi do Vidovdanske ustave ter značilnosti njenega gospodarsko-socialnega in prosvetno-kulturnega razvoja v poprevratnem obdobju med temeljnimi viri vladni sejni zapisniki. Zato se je zamisel o njihovi objavi porodila po ureditvi arhivskega gradiva vladnih predsedstev in poverjeništev v sedemdesetih letih, toda pot za njeno udejanjenje je bila dolgotrajna, ker so do osamosvojitve Slovenije glede financiranja in v tematskem pogledu prevladovalle druge prioritete, po njej pa je v devetdesetih letih postalo aktualno tudi preučevanje začetkov slovenske državnosti. Arhiv Republike Slovenije je ob zagotovitvi finančnih sredstev pripravo te obsežne edicije zaupal svojemu upokojenemu sodelavcu arhivskemu svetniku Petru Ribnikarju, ki mu je bila ta naloga tudi priznanje za njegovo pionirsko delo pri urejanju fonda najvišjih oblastnih organov Slovenije v prvih letih po prevratu in priznanje za pomoč raziskovalcem pri njihovem preučevanju. Ob tem naj kot zanimivost omenimo, da so arhivisti sprva domnevali, da so bili vladni sejni zapisniki uničeni tik pred okupacijo Slovenije, odkrili pa so jih v gradivu banske uprave Dravske banovine, ki ga je Izvršni svet Skupščine LR Slovenije leta 1955 izročil tedanjemu Državnemu arhivu Slovenije. Triindvajset zapisnikov sej Narodne vlade SHS v Ljubljani sta skoraj v celoti, z manjšimi jezikovnimi napakami, objavila Dragoslav Janković in Bogdan Krizman v obsežni ediciji *Gradja o stvaranju jugoslovenske države* (I. I. – 20. XII. 1918), druga knjiga, Beograd 1964, prvi zapisnik seje Narodne vlade pa je glede razprave o zedinjenju objavil poverjenik za socialno skrbstvo Albin Prepeluh v svojih spominih *Pripombe k naši prevratni dobi* (1938). Dosedanje preučevanje sejnih zapisnikov in ugotovitve o njihovi pomembnosti so bili spodbuda za izdajo integralnih tekstov vseh dvesto štirih sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in šestih Deželnih vlad za Slovenijo z ustreznim komentarjem kot pomembne oblike osvetlitve prelomnega dogajanja od oblikovanja

Države SHS 29. oktobra 1918 do Vidovdanske ustave junija 1921 neposredno prek virov.

Petru Ribnikarju je uspelo prvi del oziroma knjigo sejnih zapisnikov pripraviti za objavo ob osemdeseti obletnici ustanovitve prve slovenske nacionalne vlade 31. oktobra 1918. V uvodni študiji (9-50) je po virih in literaturi opisal oblikovanje Narodne vlade SHS v Ljubljani po prevratu in Deželni vlad za Slovenijo v obdobju državno-pravnega provizorija od prvodecembrskega zedinjenja do sprejetja prve jugoslovanske ustave, poudaril temeljne razlike v pristojnostih prve slovenske nacionalne vlade z dvanajstimi resorji in na polovico poverjeništev okrnjenih Deželni vlad, navedel poglobljene značilnosti njihovega delovanja, rekonstruiral kadrovske sestave vseh vlad in opisal tudi temeljne programske usmeritve vseh treh tradicionalnih slovenskih političnih strank, Slovenske ljudske stranke (SLS), Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) in Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS), ki so s svojimi vidnimi funkcionarji sodelovale v poprevratnih vladah, ter končno še na novo ustanovljene Samostojne kmetijske stranke, ki je sodelovala le v zadnji Deželni vlad za Slovenijo. Ob tem je opisal tudi pristojnosti posameznih vladnih poverjeništev, oblikovanje številnih novih upravnih organov, uradov in komisij, ki so opravljale različne posebne upravne naloge Narodne vlade in Deželne vlade za Slovenijo, osvetlil je tudi odnos prve slovenske nacionalne vlade do ljubljanskega in zagrebškega Narodnega sveta ter ustanovitev ministrskih izpostav v Ljubljani v procesu centralizacije po prvodecembrskem zedinjenju. Ribnikar je svojo uvodno študijo sklenil z opisom usode in značilnosti sejnih zapisnikov, ki so bili v neurejenem stanju šele po več kot treh desetletjih od nastanka izročeni osrednjemu arhivu. To je zglede tega, kako se s pomembnim zgodovinskim gradivom ne bi smelo ravnati. Ugotovil je, da so skoraj za vse seje ohranjeni originalni zapisniki, ki so bili podpisani, pri urejanju pa so redke manjkajoče nadomestili s kopijami. Glede njihove karakteristike je poudaril: "V bistvu to niso zapisniki v klasičnem smislu, ampak zabeležke o sejah vlade in o sprejetih uredbah, sklepih, predlogih in stališčih...", pri čemer za razpravljanje in sklepanje ni bil v naprej določen dnevni red, "ker je vlada sproti obravnavala vse pomembnejše tekoče zadeve, ki jih je bilo treba v nastali situaciji čimprej rešiti" (46). Ribnikar je v natančnem arhivističnem opisu tehničnih vidikov sejnih zapisnikov navedel podatek, da jih večina obsega od štiri do osem strani, da najdaljši obsega šestnajst strani, kar omogoča njihovo celostno objavo, ter da so vladne seje trajale največkrat od dve do tri ure. Opozoril je, da jih je precej napisanih na slabem papirju in so bili zato ob pogosti uporabi izpostavljeni poškodbam. Objava sejnih zapisnikov, ki jih bodo lahko v prihodnje uporabljali raziskovalci, bo torej posredno pripomogla tudi k njihovi zaščiti. V prvi opombi k vsakemu sejnemu zapisniku je prirejevalec objave navedel podatke o obliki zapisnika, njegovem obsegu, kakovosti papirja in morebitnih popravkih, ki sta jih opravila zapisnikar oziroma predsednik vlade.

V prvem delu je Ribnikar objavil 51 zapisnikov sej

Narodne vlade pod predsedstvom Josipa Pogačnika ter še 15 zapisnikov prehodne Deželne vlade za Slovenijo, ki je pod vodstvom predsednika dr. Janka Brejca in podpredsednika dr. Gregorja Žerjava še v stari sestavi delovala od 24. januarja do 26. februarja 1919. Po sejnih zapisnikih lahko odkrivamo, kako je prva slovenska nacionalna vlada iz predstavnikov vseh tedanjih političnih strank, toda z večino SLS, izvajala pristojnosti najvišjega zakonodajnega in upravnizvršilnega organa na slovenskem ozemlju, ki je bilo v okviru Države SHS. Iz njih pa je mogoče videti, da je bila dejavna tudi na področju vojaških zadev in mednarodnih odnosov, posebej v zvezi z reševanjem mejne problematike, za kar je bil formalno pristojen zagrebški Narodni svet. Narodna vlada je na seji 16. novembra sprejela naredbo oziroma zakon o prehodni upravi na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani in z njo tako določila svoje kompetenčne odnose do Narodnega sveta v Zagrebu, da je imela Slovenija federativni položaj v Državi SHS, poseganja na zunanje-politično in vojaško področje pa kažejo tudi nekatere konfederativne prvine.

Iz sejnih zapisnikov je mogoče videti, kako prizadevno je Narodna vlada reševala številne probleme, ki so bili povezani s preходом iz avstro-ogrškega v jugoslovanski državni okvir ter iz vojnega v mirmirodopsko stanje. Na področju uprave in sodstva je morala najprej poskrbeti za njihovo novo organizacijo in slovenizacijo. Na plenarnih sejah je obravnavala najpomembnejša gospodarska vprašanja, operativne ukrepe pa je izvajala prek poverjeništev za trgovino in industrijo, kmetijstvo, javne gradnje, promet in finance. Posebno pozornost je morala posvetiti reševanju socialnih vprašanj, ki jih je vojna skrajno zaostila. Poverjeništvu za socialno skrbstvo in prehrano sta morali naglo ukrepati; na to je vplivala tudi bojazen pred nemiri. Veliko dela je moralo opraviti tudi poverjeništvu za uk in bogočastje pri slovenizaciji šolstva ter oblikovanju novih in preosnovanju starih kulturnih ustanov. Ob tem naj poudarimo, da so o vseh pomembnih zadevah razpravljali na plenarnih sejah vlade, ki so potekale v soglasju z izjemo oblikovanja stališč do dalmatinskega predloga 21. novembra glede zedinjenja Države SHS s Kraljevino Srbijo, kjer je vsaka stranka glede centralizma in avtonomizma ter monarhije in republike vztrajala pri svojih državno-pravnih programih. Predsednik Brejc je kolegijski način odločanja priporočal tudi zato, da bi omilil negativni vpliv strankarstva v posameznih poverjeništvih. Zapisniki pa kažejo še eno značilnost, in sicer da je Narodna vlada še mesec dni potem, ko je morala na zahtevo notranjega ministra prve jugoslovanske vlade Svetozarja Pribičevića 23. decembra 1918 odstopiti, delovala večinoma samostojno.

Medtem ko zapisniki v prvem delu kažejo veliko samostojnost Slovenije v Državi SHS, pa sodijo objave zapisnikov sej Deželni vlad s šestimi poverjeništvu in omejenimi pristojnostmi glede na možnost pritožbe na njihove sklepe na osrednjo vlado med temeljne vire za osvetlitev procesa centralizacije, ki je kmalu sledila prvodecembrskemu zedinjenju, prav njihovo delovanje pa je pomembno tudi za prikaz udejanjanja neka-

terih avtonomističnih pristojnosti. Te so si prizadevale v čim večji meri ohraniti Deželne vlade v obdobju predsednikovanja Janka Brejca, ki je tako praktično uveljavljal avtonomistični program SLS, na drugi strani pa so funkcionarji liberalnega tabora tudi z delovanjem v Deželnih vladah in vodenjem le-teh kazali svoja centralistična prizadevanja. Brejc je v svojih spominih poudaril, da so prav sejni zapisniki "netujljive priče... ljutih borb" med zagovorniki avtonomizma in centralizma ter kažejo, kako so liberalni politiki "rušili avtonomnost Deželne vlade, kjerkoli je šlo" v ostrih razpravah glede reševanja upravnih in kadrovskega zadev ter pri uredbodajni dejavnosti (Dr. Janko Brejc, *Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju 1918-1928*, Ljubljana 1928, 212-213). Po prizadevanjih slovenskih avtonomističnih sil, SLS je ob začetku podpirala tudi JSDS in Prepeluh je bil med pobudniki oblikovanja pokrajinskega-deželne zbornice kot pomembnega oporišča slovenskega avtonomizma, je imela edino Deželna vlada za Slovenijo šest poverjeništev, vse druge deželne vlade na območju nekdanje Države SHS pa le štiri poverjeništa. Tako lahko po zapisnikih njenih sej sledimo ne le izvajanju izvršilnih in uredbodajnih nalog s področij notranjih zadev, pravosodja, kmetijstva ter prosvete in kulture, temveč tudi iz resorjev narodnega gospodarstva oziroma javnih gradenj in socialnega skrbstva.

Ribnikar je drugem delu objavil 67 zapisnikov prve koalicijske Deželne vlade od februarja do novembra 1919, ko je Brejca po spremembi osrednje vlade zamenjal podpredsednik Žerjav (JDS). Ta je uradniško razumevanje vloge Deželne vlade za Slovenijo pokazal tudi tako, da na prelomu 1919/20 skoraj štiri mesece ni skliceval njenih sej, kar je prirječevalec objave zapisnikov smotrno uporabil kot razmejitev med drugo in tretjo knjigo. V obdobju prvega Brejčevega predsednikovanja je Deželna vlada posegla tudi na nekatera področja, za katera ni imela formalnih pristojnosti. Tako je imela do neuspešne aprilske ofenzive leta 1919 na Koroškem kljub oblikovanju Dravske divizijske oblasti 1. februarja pomembno vlogo tudi na vojaškem področju, veliko pozornost pa je namenila tudi reševanju problematike slovenskih meja na pariški mirovni konferenci. Med njenimi pomembnimi dosežki naj posebej omenimo ustanovitev slovenske univerze. Za značilnosti njenega delovanja naj navedemo oceno socialnodemokratskega poverjenika Albina Prepeluha, ki je v omenjenih spominih poudaril, da je bila "de facto avtonomna, zakaj še neorganizirani povojni Beograd je nam prepuščal vse upravne odločitve glede naše ožje domovine..." (203).

V tretjem delu je Ribnikar objavil 71 zapisnikov druge in tretje Brejčeve vlade od februarja do decembra 1920 ter dveh liberalnih vlad pod predstvom dr. Leonida Pitamica in dr. Viljema Baltiča do zadnje seje 9. julija 1921. Brejc je nadaljeval svoj boj proti usihajočemu avtonomizmu, kar je obsojalo tudi beograjsko osrednje časopisje. Med zadevami, o katerih so podatki tudi v sejnih zapisnikih, so bili v obdobju njegovega predsednikovanja odmevni zlasti vladni posegi v železničarsko in splošno stavko aprila

1920 ter njena prizadevanja glede koroškega plebiscita. Njihov neuspeh je vplival tudi na Brejčev odstop. Na uredbodajnem področju je Brejc v svojih spominih kot poseben demokratični dosežek poudaril uvedbo ženske volilne pravice za občinske volitve, ki pa je bila z odločbo regenta Aleksandra pozneje razveljavljena. S peto in šesto Deželno vlado za Slovenijo pod liberalno dominacijo, ki sta delovali na uradniški način, je bilo konec kompetenčnih sporov z Beogradom. Le-ti sta pomenili uvod v njen razpust, ki ga je določila Vidovdanska ustava.

Objavo sejnih zapisnikov je Ribnikar opremil z opombami, v katerih je zapisal biografske podatke o pomembnih osebnostih, ki so bile povezane z delovanjem poprevratnih vlad. V opombah pa bi bila koristna tudi opozorila na objave uredb celokupne vlade v Uradnem listu Narodne vlade SHS in Deželne vlade za Slovenijo. Kot dopolnilo opombam za zadeve in dogodke, o katerih so razpravljale in odločale poprevratne vlade na svojih sejah, je Ribnikar dodal seznam literature, ki obravnava obdobje 1918-1921. V njem bi bilo ustrezno omeniti tudi zbornik razprav Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918 s podnaslovom *Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918* in po njem (Slovenska matica – Ljubljana 2000). Navedel je tudi številne fonde arhivskega gradiva, uradne publikacije in časnike, ki jih je preučil za pisanje biografskih opomb. Uporabnost edicije olajšujejo osebni, geografski in stvarni sezname, ki obsegajo kar sto strani. Podatki, da je v biografskem kazalu navedenih kar 2600 oseb, kar je tudi posledica slovenizacije uradništva, da obsega geografski geslovník 650 enot in da je v stvarnem kazalu navedenih nad tisoč ustanov, organizacij, dogodkov in zadev, o katerih so razpravljale in sklepale poprevratne vlade, kažejo količinsko podobo njihove bogate in vsestranske dejavnosti. Ribnikar je v opombah po prizadevnem preučevanju personalne dokumentacije številnih upravnih oblastev in podjetij ter priročnikov zapisal kratke biografije tisoč tristo pomembnejših osebnosti, ki se omenjajo v sejnih zapisnikih. Zaman si je prizadeval pridobiti podatke iz avstrijskih arhivov za še nekatere nemške funkcionarje in uradnike, ki so jih po prevratu zamenjali s slovenskimi. Ob tolikšnem številu gesel so manjše napake le obrobne pomena. V ediciji so objavljene tudi fotografije članov vseh sedmih poprevratnih slovenskih vlad.

Arhivski svetnik Peter Ribnikar je z integralno objavo 204 zapisnikov sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, z uvodno študijo, opombami in seznamami, v treh knjigah, ki obsegajo nad tisoč tristo strani, opravil pomembno nalogo pri objavljanju arhivskih virov za slovensko zgodovino med vojnima, za uspešno založniško dejanje pa zasluži priznanje Arhiv Republike Slovenije. S to edicijo so neposredno prek virov osvetljena poprevratna prizadevanja za oblikovanje slovenske državnosti ter tedanje državnotvorne sposobnosti najvišjih oblastnih organov v Sloveniji na izvršilnem in uredbodajnem področju. Za dokumentarno osvetlitev prevladujočih slovenskih avtonomističnih priza-

devanj v prvi Jugoslaviji bi bilo koristno nadaljevati izdajanje sejnih zapisnikov ljubljanske in mariborske oblastne skupščine 1927-1928 ter banskega sveta Dravske banovine 1931-1941. Izid zapisnikov sej poprevratnih slovenskih vlad 1918-1921, ki je doslej najboljše objava arhivskih virov za slovensko zgodovino med vojnama, je za takšno nadaljevanje dela soliden temelj in spodbuda. Ob tem naj poudarimo, da so dosedanje znanstveno-kritične izdaje virov za zgodovino Slovencev v prvi Jugoslaviji pokazale svojo uporabnost za raziskovalno delo in za krepitev zgodovinskega spomina širše javnosti.

Miroslav Stiplovshek

Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Za objavo pripravile: Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, Metka Gombač, Marija Oblak - Čarni. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2001, knj. 8: julij 1943, 197 strani

Osma knjiga edicije Dokumentov organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji je izšla skoraj štirideset let po prvi knjigi te zbirke virov, ki je vključno do sedme knjige imela naslov Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Mislim, da je štirideset let le takšna obletnica, da kaže kaj povedati o nastanku te edicije zgodovinskih virov. Bil sem namreč navzoč pri njenem porajanju in se še marsičesa spominjam.

Zamisel o potrebi objavljanja t.i. političnih dokumentov NOB je nastala v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ki so ga ustanovili junija 1959. Do takrat je slovenski oddelek Vojaškega zgodovinskega inštituta JLA objavil že šest zvezkov svojega Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, del VI – borbe v Sloveniji. Muzej narodne osvoboditve LRS v Ljubljani, ki so ga vključili v novi inštitut, pa je že objavil prvo knjigo Zbornika fotografskih dokumentov iz narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji in pripravljaj že drugo. Takšno že utečeno objavljanje zgodovinskih virov iz vojnega časa je takrat inštitut spodbudilo k začetku objavljanja političnih ali t.i. civilnih dokumentov narodnoosvobodilnega gibanja. Ker so približno takrat nastali inštituti za zgodovino delavskega gibanja ali za sodobno zgodovino tudi v drugih jugoslovanskih republikah in tudi takšen zvezni inštitut, je nastala tudi zamisel o skupni jugoslovanski objavi takšnih virov.

Dobro se spominjam sestanka v zveznem inštitutu v Beogradu, ki ga je takrat vodila Milka Minić, soproga jugoslovanskega zunanjšega ministra. Sestanek pa je vodil Pero Damjanović, poznejši glavni in odgovorni urednik Zbranih del Josipa Broza-Tita. Pokazal nam je že pripravljen osnutek enotne opreme knjig, to je "jedinstvene korice". Več kot o tem smo razpravljali o vsebini edicije virov. Medtem ko sem se jaz

zaradi obilice izvornih arhivskih dokumentov zavzemal le za njihovo objavo, so bili iz nekaterih drugih inštitutov na primer skopskega in sarajevskega, tudi za objavo povojnega spominskega gradiva, saj bi drugače – tako so zatrjevali – imela ta edicija pri njih le po eno knjigo za vse vojno obdobje. Razšli smo se brez sklepov in ne spomnim se, da bi bil o tem še kakšen sestanek v Beogradu. Vemo pa, da je zvezni inštitut za sodobno zgodovino kasneje (od leta 1985 dalje) objavil kar več knjig edicije Dokumenti centralnih organov KPJ, NOR i revolucija (1941-1945).

Po omenjenem sestanku v Beogradu smo doma sklenili, da gremo "po svoje", ne oziraje se na druge, in je drugi zgodovinski oddelek, ki sem ga vodil v letih 1961-1964, kmalu dokončal pripravo prvega zvezka. Edicijo smo takrat krstili za Dokumente ljudske revolucije. Ne vem, od kod je ravno v letih 1961 (dvajseta obletnica vstaje) in 1962 prišla pobuda ali morda kar zahteva, da so namesto izraza narodnoosvobodilni boj ali ob njem začeli uporabljati izraz ljudska revolucija, in nekaj muzejev, na primer v Beogradu, Ljubljani, Celju, Slovenjem Gradcu, preimenovali v muzeje revolucije ali ljudske revolucije. Opremo edicije je inštitut zaupal arhitektu Vlastu Kopaču, ki je takrat opremljal tudi druge inštitutske in muzejske publikacije.

V mojem oddelku smo takrat načrtovali, da bomo vsako leto pripravili en zvezek, in to z dokumenti od marca 1941 do 8. septembra 1943, ko je objava dokumentov po kronološkem sistemu še mogoča in smiselna. Prve tri zvezke smo pripravili kolektivno Tone Ferenc, Miroslav Luštek kot glavni urednik, Davorin Jeršek, Ferdo Fischer in Terezija Traven skupaj z arhivistkama Marijo Oblak-Čarni iz arhiva inštituta in Rozalijo Lukman iz arhiva CK ZKS. Naj pripomnim, da so predvidevali, da se bo zgodovinsko gradivo iz arhiva CK ZKS po ustanovitvi inštituta vključilo v arhiv inštituta, vendar je zaradi nezaupanja nekaterih funkcionarjev CK ZKS, med njimi predvsem Ivana Mačka-Matije, ostalo pri starem in je imel CK ZKS svoj Zgodovinski arhiv, ki ga je dolga leta vodila omenjena arhivistka, udeleženka NOB. Iz arhivskega fonda CK KPS je posredovala uredništvu gradivo in tudi mnogo podatkov za pojasnila. Že omenjeni drugi zgodovinski oddelek je takrat pripravil tudi nekaj zvezkov slovenskega dela omenjenega zbornika vojaških dokumentov iz okupacije in NOB, objavo korespondence Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča iz jeseni 1942 in razprave ter drugo za objavo. Vendar so bili finančni, tehnični in drugi razlogi tisti, ki so povzročili, da so prvi štirje zvezki kljub opravljeni pripravi izhajali v razmaku dveh let, torej v letih 1962, 1964, 1966 in 1968.

Četrto knjigo je omenjeni oddelek inštituta pripravil takrat, ko sem inštitut že zapustil. Uspešno delo tega oddelka je med sodelavci prvega zgodovinskega oddelka zbujalo zavist, v inštitutu pa so se zaradi odsotnosti takratnega ravnatelja (ostal je namreč še vedno profesionalni podpredsednik SZDL Slovenije) in nestanovitnosti njegovih pogledov na značaj inštituta in njegove naloge začela trenja. Navedel bom nekaj odlomkov iz tri strani in pol dolgega pisma takrat-

nega ravnatelja predsedniku centralnega komiteja ZKS z dne 2. septembra 1964, ki ima naslov Kdo je Tone Ferenc. Ocenjuje ga takole: "Po vključitvi v Muzej 1957/Vključil se je 1. 12. 1956 – op. T. F./ je opustil vsako družbeno aktivnost ter se posvečal izključno stroki. Marksistične literature ni spremljal in se ni, razen kar je bilo na osnovni org. ZK, zanimal za tekoče politične tekste. Vnašanje političnih, idejno marksističnih stališč v delo IZDG, je ocenjeval za nekvalificirano vmešavanje v znanstveno delo. /.../ Upiral se je sodobni organizaciji teamskega dela, sprejemu novega kadra /Beri: odloženih aktivistov v inštitut – op. T. F./ in ubijal voljo za delo pri partizanskem kadru, kar ga je na IZDG – sposobnejšega je itak izrinil. /.../ Osnovna organizacija ZK na IZDG mu ni bila kos, ker do enega leta nazaj ni načejala političnih problemov. /.../ To poročilo pošiljam v vednost z željo, da nevtralni faktorji sodijo o delu in obenem ugotove, ali je res, kar posredno trdi T. Ferenc (ki pa ni sam), da delo na IZDG ne steče, ker CK pošilja vanj svoje komisarje, ki ovirajo delo. Sodim, da je IZDG izrazito politična institucija, ki mora z uporabo marksistične znanstvene metode postaviti naše zgodovinske metode na nove osnove, seveda ne sam, temveč v smotrni kooperaciji z vsemi inštituti za družbene vede in Visoko politično šolo. /Kje je univerza? – Op. T. F./ S svojim delom se mora vključiti v našo publicistiko, revijalni tisk itd., ne pa ostajati izoliran v slonokoščinem stolpu navidezne znanosti." V takšnih razmerah smo torej začeli pripravljati in izdajati edicijo, katere osmo knjigo tu predstavljam.

V začetku priprav na objavljanje političnih ali civilnih dokumentov iz NOB se je pred nas postavljalo resno vprašanje, ali objaviti veliko večino pomembnih dokumentov in iz njih na zahtevo njihovih avtorjev izpustiti kakšen stavek (takrat je od njihovega nastanka poteklo komaj dvajset let), ali pa se zaradi zahteve po izključni celovitosti dokumentov, ki se objavljajo, omejiti le na t.i. politično neproblematične vire. Presodili smo, da je za zgodovinske ugodneje objaviti čimveč pomembnih dokumentov, pa čeprav se iz nekaterih kaj izpusti, in seveda označiti, koliko se izpušča in zakaj. Pri tem je šlo predvsem za kakšen dokument iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS. Razlog za takšno objavo je bil tudi ta, da se v dokumentih, ki so zlasti v letih 1941-1943 zaradi okupacije nastajali v strogi tajnosti, pri njihovi pripravi za objavo razrešijo številna ilegalna imena, ki jih uporabniki sami ne bi mogli razrešiti, zlasti ne po izumrtju partizanske generacije. Zato bo treba na koncu poslednje knjige te zbirke, katere prvi del se konča z 8. septembrom 1943, dodati izpuščene stavke iz posameznih dokumentov.

Od petega zvezka dalje nadaljnjih zvezkov te edicije ni več pripravljaval zgodovinski oddelek inštituta, temveč arhivisti iz inštitutovega arhiva in iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS, večinoma Marija Oblak-Čarni in Rozalija Lukman, v poslednjih treh knjigah tudi Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek in Metka Gombač.

Medtem ko je prvi zvezek te edicije virov zajemal dokumente iz obdobja celega leta, in to od marca 1941 do marca 1942, so nadaljnji zvezki zajemali doku-

mente iz obdobja nekaj mesecev, poslednja knjiga pa že iz enega samega meseca, to je iz julija 1943. Število doslej objavljenih dokumentov v tej ediciji je kar veliko, in to 1324 na 3926 straneh, in ko bo z naslednjim, to je devetim ali desetim zvezkom prvi del te edicije končan, bo imel okoli 1500 dokumentov.

V četrti zvezek Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji bi morale priti še 105 dokumentov, ki so v njem samo označeni, ne pa tudi objavljeni. Objavljeni so namreč v zborniku Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, ki ima tudi svojo zgodovino.

Mirno lahko rečemo, da je Slovenija tista, ki je iz vojnega časa 1941-1945 objavila največ dokumentov. Ne gre namreč zanemariti devetnajstih zvezkov dokumentov vojaškega značaja, več kot petih zvezkov okupatorjevega gradiva v njegovem jeziku itd. Le škoda, da inštitut za novejšo zgodovino, ki je pripravo in objavo edicije političnih ali civilnih virov iz NOB od vključno osmega zvezka dalje zaupal Arhivu Republike Slovenije, ni uresničil programa objave dokumentov iz protirevolucionarnega tabora na Slovenskem.

Osmi zvezek Dokumentov organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, ki je s spremenjenim imenom nadaljevanje Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji, ima 141 dokumentov iz julija 1943, in to na 497 straneh. Pripravile so ga arhivistke Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, Marija Oblak-Čarni in Metka Gombač, vse dobre poznavalke arhivskega gradiva, saj sta dve vodili in dve še vodita arhive. Član uredniškega odbora pa je poleg navedenih tudi arhivist Vladimir Kološa. Način objave dokumentov je tudi v tej knjigi enak kot v prejšnjih: dokumenti si ne glede na njihove avtorje sledijo po časovnem zaporedju nastanka. Dodani so seznam kratic, kazali osebnih in zemljepisnih imen, stvarno kazalo in kazalo vsebine. Ker od poslednjega zvezka te edicije virov poteklo že dvanajst let in se je spremenilo njeno ime, je uredniški odbor v začetku knjige objavil tudi ustrezno uvodno besedo.

Glede na avtorje dokumentov ima ta zvezek dokumente vseh ravni organov narodnoosvobodilnega gibanja, to je od centralnega komiteja KPS in izvršnega odbora OF do okrožnih komitejev in enega rajonskega komiteja KPS ter okrožnih odborov OF, komitejev Zveze komunistične mladine in množičnih protifašističnih organizacij – Slovenske protifašistične ženske zveze in Zveze slovenske mladine. Medtem ko je CK KPS zastopan s 15 dokumenti, je izvršni odbor OF skupaj s pismi svojih članov in poročili svojih inštruktorjev zastopan kar s 43 dokumenti, med katerimi so tudi zapiski vsebine štirih sej IOOF (13., 17., 22. in 28. julija). Od 15 pisem članov izvršnega odbora OF jih je največ (11) napisal Zoran Polič Sokolom v ljubljanskem poverjeništvu IO OF. Ob okrožnicah, navodilih, odloku in proglasu izvršnega odbora OF je tudi njegovo poročilo vrhovnemu plenumu OF z dne 21. julija. Če upoštevamo še druge osrednje organe iz narodnoosvobodilnega gibanja – ZKM, ZSM in SPŽZ, glavni štab NOV in POS ter Osrednjo gospodarsko komisijo, ki imajo skupaj 8 dokumentov, znaša skupno število dokumentov iz slovenskega centra NOB v tej

knjigi 67, torej le nekaj manj od polovice.

Nekaj več od polovice v osmi knjigi objavljenih dokumentov izvira torej iz pokrajinskih, okrajnih (na Primorskem), okrožnih in rajonskih komitejev KPS in odborov OF. Glede na takratno partizansko politično-teritorialno delitev slovenskega narodnega ozemlja, je največ (28) dokumentov iz okrožij Dolenjske in Notranjske, eden manj jih je iz Primorske, manj (18) jih je iz Gorenjske, le eden je iz Koroške in prav nobena ni iz Štajerske in Prekmurja. Večina dokumentov je torej iz južnega dela Slovenije, v čemer se do neke mere (ponavljam: do neke mere) zrcalita tudi politična in vojaška moč narodnoosvobodilnega boja v tistem času. Medtem ko ima partizanska vojska konec julija 1943 v južni Sloveniji že sedem brigad, nima v severni še nobene, kajti prvo – Štajersko ali Šlandrovo so ustanovili avgusta 1943. Zrcali pa se tudi moč okupatorjevega političnega, policijskega in raznarodovalnega pritiska, ki je bil najhujši ravno na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju.

V tem zvezku virov se bolj kot v dosedanjih zvezkih zrcalijo dogodki, ki so pretresali južno Evropo in imeli tudi svetovni pomen. Gre predvsem za izkrcanje britanske in ameriške vojske na Siciliji (10. julija) in za padec fašizma v Italiji (25. julija). O teh dogodkih poročajo okrožnice in navodila osrednjih organov narodnoosvobodilnega gibanja, njihova prizadevanja za odtegnitev vaških straž od italijanskega okupatorja in tudi od njihovega vključevanja v četništvo Draže Mihailovića, ki je ravno julija 1943 svojo glavno silo preneslo iz Polhograjskih Dolomitov na Dolenjsko. Gre tudi za odtegotanje slovenskih moških okupatorjevi mobilizaciji v nemško vojsko ter za njihovo vključitev v partizansko vojsko. Precej vodstvenih ukrepov je že v perspektivi skorajšnjega zloma Osi Rim – Berlin, ki lahko v južni Sloveniji pripelje do velikih in usodnih političnih ter vojaških pretresov. Zato je osrednje vodstvo NOB začelo ustanavljati partizanske brigade tudi v drugih slovenskih pokrajinah – v Gorenjski in Štajerski – z osredotočenjem vseh brigad na Dolenjskem in Notranjskem in njihovo vključitvijo v prvi dve slovenski partizanski diviziji (malo pozneje imenovani 14. in 15. divizija NOV in POJ). Posledica prihoda britanske vojaške misije v Slovenijo konec junija 1943 in zatem prihajanja zavezniške vojaške pomoči slovenskim partizanom na Dolenjskem in Notranjskem – tudi že s topništvom – je tudi velik, vendar neuspešen napad navedenih divizij na okupatorjevo posadko v Žužemberku. Iz istega dne kot ustanovitev omenjenih slovenskih partizanskih divizij – z dne 13. julija – je tudi predlog izvršnega odbora OF za spremembe v glavnem štabu NOV in POS, ki jih je potrdil vrhovni štab NOV in POJ.

V organizacijskem pogledu je najpomembnejši ukrep ustanovitev Osrednje gospodarske komisije pri IO OF, ki mu je nato z večjimi ali manjšimi časovnimi zamiki sledilo ustanavljanje pokrajinskih, okrožnih in rajonskih gospodarskih komisij kot tehničnih teles pri političnih in oblastnih organih narodnoosvobodilnega gibanja na večini slovenskega ozemlja. Kot kaže, bo zanimiv tudi naslednji zvezek te edicije, katerega do-

kumenti bodo najbrž še bolj izražali pripravlanje partizanskih dejavnikov na usodne septembrske dogodke.

Tone Ferenc

Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast). Arhivsko društvo Slovenije, Viri št. 17, 2002, 244 strani

Izid prve knjige dokumentov o procesu demokratizacije in poti do osamosvojitve Slovenije v osemdesetih in v začetku devetdesetih let prof. dr. Boža Repeta je nova potrditev prizadevanj uredniškega odbora edicije Viri pod vodstvom glavnega urednika prof. dr. Franceta M. Dolinarja, da pomembne in zanimive vidike novejših zgodovine Slovencev omogoči strokovni in širši javnosti spoznati tudi neposredno prek izbranih virov. Poudarimo naj še drugo odliko te zbirke Arhivskega društva Slovenije, in sicer da od leta 1990 v njej redno izide vsako leto vsaj ena knjiga in ima tudi v tem pogledu posebno mesto v izdajanju virov za novejšo slovensko zgodovino. Ob Repetovem delu pa naj opozorimo še na publikacijo viš. znan. sod. doc. dr. Jurija Perovška, Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929) iz leta 1998 in s tem na zanimivo dejstvo, da so tako v ediciji Viri prek dokumentov predstavljeni pogledi različnih slovenskih političnih subjektov na problematiko položaja Slovenije in vprašanja demokratizacije v prvem desetletju obstoja jugoslovanske države, z obravnavano zbirko virov pa v zadnjem desetletju druge Jugoslavije. Osamljene zahteve po asimetričnem oziroma celo konfederativnem ustavnopravnem položaju posameznih nacionalnih oziroma zgodovinskih enot, posebej Slovenije, v prvem obdobju jugoslovanske države, so konec osemdesetih let v procesu njenega razpadanja postale ne le dominantna opozicije in pozicije, temveč so se radikalizirale v zahtevo po slovenski državnosti z izvirno suverenostjo, ki ne bo podrejena jugoslovanski. Še posebej je pomembno, da so z arhivskimi in drugimi viri osvetljena prelomna dogajanja v zgodovini Slovencev, kakršna sta brez dvoma njihov vstop v jugoslovanski državni okvir in osamosvojitve, kajti prav interpretacije takšnih ključnih zgodovinskih dejanj so večkrat različne, objave dokumentov pa omogočajo bralcem oblikovati njihovo lastno presojo.

Božo Repe je z dolgoletnim preučevanjem virov za problematiko demokratizacije in osamosvojitve Slovenije postal njihov najboljši poznavalec, po temeljitem hevrstičnem delu pa je ob desetletnem jubileju samostojnosti Republike Slovenije napisal tudi dve temeljni deli: Slovenci v osemdesetih letih v zbirki Zgodovinskega časopisa (2001) in Jutri je nov dan s podnaslovom Slovenci in razpad Jugoslavije. Po njunem izidu se je odločil, da bo skoraj izključno z arhivskimi viri osvetlil problematiko demokratičnih in

osamosvojitvenih procesov v Sloveniji v okviru treh poglavitnih vsebinskih sklopov: odnos med opozicijo in oblastjo v osemdesetih letih, odnos med Slovenijo in federacijo v tem času ter osamosvojitvev in mednarodno priznanje Slovenije v začetku devetdesetih let. Prvotni načrt o objavi dokumentacije v eni knjigi se je zlasti zaradi njene obsežnosti, pa tudi iz finančnih razlogov pokazal za neuresničljivega. Tako zajema obravnavani prvi del le vire za osvetlitev odnosov med pozicijo in opozicijo v desetletju pred osamosvojitvijo. Repe je v njem objavil 59 dokumentov, ki v kronološkem pogledu segajo od informacije o varnostnih razmerah in delovanju opozicijskih sil na seji Predsedstva CK ZKS 29. januarja 1979 do sporazuma o razpustu Demokratične opozicije Slovenije (Demos) 30. decembra 1991. Skladno z znanstveno-kritičnimi načeli je dokumente objavil v celoti, z izjemo nekaterih delov poročil Službe državne varnosti (SDV). Na željo Sove je namreč izpustil dele, ki se nanašajo na delovanje tujih obveščevalnih služb in protiobveščevalno dejavnost, kar je tudi ustrezno označil. V objavljenih virih je popravil le očitne tipkarske napake. Ob dejstvu, da je objavil predvsem arhivske vire, naj opozorimo, da so bili nekateri objavljeni tudi v časopisu. Znanstveno-kritični aparat obsega 118 opomb, za uporabo dokumentov pa sta posebej pomembna tudi seznam kratic in imenska kazalo. Po tematsko-kronološkem kriteriju je izbrane dokumente razvrstil v sedem poglavij in z naslovi označil njihovo vsebino, pri čemer vsako poglavje začenja kratek uvodni sintetični oris problematike, ki jo nato osvetljujejo izbrani viri.

Prvo poglavje ima naslov Nadzorovana opozicija (10-48). V njem je s petimi dokumenti osvetljen zlasti operativni nadzor nad opozicijo, ki ga je izvajala Služba državne varnosti, prikazana pa je tudi idejno-politična raven nadziranja, ki so ga izvajale družbenopolitične organizacije. Iz rednih letnih poročil SDV je vidna zanimiva evolucija v njenem delovanju. Tako je v poročilu za leto 1989 med drugim zapisano, da se organi za notranje zadeve "zaradi predvidenih ustavnih sprememb in sprememb kazenske zakonodaje, pa tudi večje družbene tolerance, niso reagirali oz. represivno ukrepali v primerih, ki so bili glede na veljavno ustavo in kazenska določila pregonljivi", predvsem po 133. členu Kazenskega zakona o verbalnih deliktih (45).

Drugo poglavje (49-97) z obsežno analizo SDV iz leta 1986 prikazuje izjemen razmah alternativnih gibanj. Ta "so bila med prvimi, ki so kot del močne civilne družbe v osemdesetih letih začela sestavljati novo politično podobo Slovenije" (49), pri čemer jim je postopno začela dajati zatočišče Zveza socialistične mladine Slovenije. Iz analize je mogoče videti ne le pestrost mirovnih, ekoloških in duhovnih ter drugih gibanj, njihovo organizacijo in delovanje, temveč daje tudi obsežen seznam njihovih poglavitnih protagonistov.

Tretje poglavje ima naslov "Meščanska" opozicija: Društvo pisateljev, novorevijaši (98-140). V njem šest dokumentov prikazuje delovanje Društva slovenskih pisateljev, ki je v prvi polovici osemdesetih let po-

stopno prestopilo okvir zgolj kulturne dejavnosti in stopilo tudi na politično področje, in pomembno vlogo sodelavcev Nove revije ter kritične in odklonilne poglede v Zvezi komunistov in Socialistični zvezi delovnega ljudstva do nekaterih akcij teh dveh centrov intelektualne opozicije. Uvodni dokument je kronologija procesa nastajanja Nove revije do začetka njenega izhajanja leta 1982 s številnimi odlomki iz dopisov in različnih člankov. To je v knjigi med arhivskimi viri edini obsežnejši tiskani dokument, ki kaže, kako so se oblasti upirale in skušale zavleči izhajanje te revije, dejstvo, da so končno popustile, pa "je bilo eno prvih večjih znamenj demokratizacije" (100). Drugi dokumenti se nanašajo zlasti na problematiko javne tribune Društva pisateljev: Slovenski narod in slovenska kultura iz leta 1985 – in na odziv na objavo prispevkov za slovenski nacionalni program v 57. številki Nove revije leta 1987.

Četrto poglavje o Odboru za varstvo človekovih pravic vsebuje dokument iz Arhiva predsednika Republike Slovenije, in sicer obsega kronologijo dogodkov od aretacije Janeza Janše 31. maja do razglasitve sodbe v procesu proti četverici pred vojnim sodišče 27. julija 1990. V uvodnem orisu je Repe poudaril, da je postal Odbor za varstvo človekovih pravic "najvažnejša organizacija civilne družbe v času t. i. slovenske pomladi" (141).

Obsežneje, z osmimi dokumenti iz gradiva Komisije za odnose z verskimi skupnostmi pri Izvršnem svetu SRS in Republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje ter Sveta za odnose z verskimi skupnostmi pri SZDL, je prikazan odnos med Katoliško cerkvijo in oblastmi v petem poglavju (146-163). V uvodnem orisu je Repe navedel državne in družbenopolitične forume, ki so se ukvarjali s problematiko katoliške cerkve in njenimi aktualnimi zahtevami. Ugotovil je, da sta jih oblasti in Cerkev "reševali postopno, ob upoštevanju političnih razmer in javnega mnenja" (147), kar na primer lepo ponazarjajo dokumenti o praznovanju božiča.

Prelomno devet mesecev trajajoče politično dogajanje od znamenitega zborovanja v Cankarjevem domu Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu 27. februarja 1989 do oblikovanja Demosa osvetljuje 23 dokumentov (164-209). V predzadnjem poglavju je Repe objavil zapise s sej Koordinacije organizatorjev zborovanja v Cankarjevem domu oziroma Okrogle mize političnih subjektov na Slovenskem, gradivo SZDL in več različic slovenskih narodnopolitičnih programov, ki nazorno kažejo ne le razhajanja in zblíževanja ob njih, temveč tudi odnose do problematike političnega pluralizma in demokratičnosti volitev. Repe je v uvodu poudaril, da je na Republiški konferenci SZDL sprejeta Temeljna listina Slovenije v primerjavi z bolj radikalno Majniško deklaracijo, oblikovano v Slovenski demokratični zvezi, "glede na razvoj dogodkov v Sloveniji in Jugoslaviji postajala vedno manj relevantna" (165).

Sklepno poglavje ima naslov Začetek večstrankarstva, nastanek in delovanje koalicije Demos ter njen razpad (210-233). Uvaja ga uvodni pregledni oris o nastajanju zvez in njihovem preoblikovanju v poli-

tične stranke, o povezavi opozicijskih zvez oziroma strank konec leta 1989 v Demos, o njegovi zmagi na parlamentarnih volitvah naslednje leto, delovanje njegovega vodstva pa ponazarja tudi kronologija pomembnejših sestankov. Opozorimo naj na Repetovo ugotovitev, da arhiv Demosa "ni v celoti shranjen na enem mestu" (213), dokumente za objavo pa je izbral iz arhiva Socialdemokratske stranke Slovenije. Prvi dokument v sedmem poglavju je program Demosa iz decembra 1989 in sporazum o njegovi ustanovitvi, temu pa sledijo zapisniki enajstih sej predsedstva Demosa od 11. 4. do 11. 6. 1990. Sklepna dokumenta sta sporazum o delovanju koalicije Demos iz začetka leta 1991 in dokument o njenem razpustu iz konca tega leta.

Avtor pri pisanju funkcionalnih uvodov in ustreznih opomb, ki olajšujejo uporabo izbranih dokumentov, smotrno razporejenih v tematska poglavja in znotraj njih po kronološkem načelu, kot odličen poznavalec problematike sodobne slovenske zgodovine ni imel težav, te pa so bile toliko večje pri odbiri gradiva, na kar je opozoril v predgovoru: "Izbor dokumentov iz komaj obvladljive količine, ki jo hranijo slovenski arhivi, je subjektiven, njegov namen pa je skozi dokumente, spremno besedo in opombe prikazati nekatere glavne politične procese v Sloveniji v osemdesetih letih." Prostorske omejitve, pogojene tudi s finančnimi sredstvi, so narekovale, da v prvem delu ni zajel na primer tudi dokumentov z ekonomsko problematiko, programov političnih strank in dokumentacije o ustavno-pravnih spremembah. Opozoril je na objave teh virov in napovedal, da jih bo nekaj objavil v naslednji knjigi. Ob tem je izrazil pričakovanje, da bo bralec "tudi s pomočjo tako izbranega gradiva začutil "duh časa" vznemirljivih, protislovnih in s spremembami nabitih osemdesetih let" (9). Ta namen je z obravnavano objavo prav gotovo udejanjil. Repe se je znašel pred problemom, s katerim se soočajo arhivisti in zgodovinarji pri izdajanju virov za novejšo zgodovino. Objava stenografskega zapisnika ali magnetograma pomembnih sej bi bila povednejša od komuniquejev o njihovem poteku, toda več deset in pogosto nad sto strani obsežnih dokumentov ni mogoče objaviti. Repe je podatke iz njih uporabil pri pisanju uvodnih orisov in opomb. Objava virov o odnosih med opozicijo in oblastjo zaradi prepletenosti in medsebojne pogojenosti nujno narekuje tudi nadaljnjo objavo dokumentov o odnosih med Slovenijo in federacijo na političnem, gospodarskem in vojaškem področju v zadnjem desetletju obstoja druge Jugoslavije, objava virov o osamosvojitvi in mednarodnem priznanju Slovenije pa bo pomenila osvetlitev dokončanja prelomnega dogajanja v sodobni zgodovini Slovencev. Že prvi del pa je pomemben prispevek za dokumentiranje politike, "ki je omogočila mehak prehod v večstrankarski sistem in zagotovitev konsenza pri temeljnih vprašanih nacionalnega programa" (Jutri je nov dan, 7), posebno pomemben pa je tudi zato, ker osvetljuje specifičnosti procesov na Slovenskem ob razpadanju druge Jugoslavije v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi republikami. Razpršenost pomembne dokumentacije (na primer o delo-

vanju Demosa) pa narekuje, da bi bilo za to prelomnico v slovenski zgodovini potrebno gradivo, ki ni operativne narave, čimprej osredotočiti v Arhivu Republike Slovenije oziroma njegovih dislociranih enotah, kar se je k sreči z nekaterimi pomembnimi fondih družbenopolitičnih organizacij že zgodilo.

Ob sklepu naj poudarimo, da je objava virov o problematiki demokratizacije in procesa osamosvajanja Slovenije sama zase nov in dragocen prispevek k poznavanju slovenske sodobne zgodovine, hkrati pa tudi dopolnitev obeh navedenih Repetovih monografij in njegovih številnih razprav. Objava omenjenih virov pomeni tudi dragoceno obogatitev edicije Viri, za katero želimo, da bi tudi v prihodnje tako uspešno opravljala svoje poslanstvo in da bi za njegovo udejanjanje dobivala ustrezno gmotno podporo.

Miroslav Stiplovšek

Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri ARS, pripravili: Tatjana Rezec Stibilj, Vladimir Sunčič, mag. Lojz Tršan. Publikacije ARS. Inventarji. Serija Zbirke, zv. 6, Ljubljana 2002, 322 strani

Šesti zvezek filmskega gradiva, ki je pred nami, je nekakšno slovo. Slovo zato, ker so v njem zbrana še vsa tista filmska dela, ki zadéjajo širšo kulturno javnost in so pomembna za slovensko kulturno dediščino. Z navidez suhoparnimi številkami bi lahko dejali takole: Slovenski filmski arhiv hrani pet tisoč štirideset filmskih naslovov. Večina, natančneje štiri tisoč šeststo šestdeset naslovov, je vnesena v osrednjo kartotečno evidenco, v štirih doslej objavljenih splošnih inventarjih pa je strokovno obdelano dva tisoč tristo osemtrideset filmov. Pomeni, da so opremljeni s temeljnimi proizvodnimi in tehničnimi podatki, pa s kazali krajev, pravnih oseb, fizičnih oseb, ustvarjalcev filma in stvarnih gesel. Filmi, ki niso zajeti v objavljenih inventarjih, so za širšo javnost manj zanimivi. Videti je, da smo se vrednosti takšnega dela končno začeli malo bolj na široko zavedati, saj je tretji inventar že pošel in ga je bilo treba – dopolnjenega – ponatisniti!

V pričujočem četrtem inventarju so sestavjalci Tatjana Rezec Stibilj, Vladimir Sunčič in magister Lojz Tršan natančneje popisali petsto enainštirideset filmov, od tega dvesto devetnajst iz zbirke Akademije za gledališče, radio, film in televizijo iz Ljubljane. Skupaj z nekaterimi nedoločenimi filmi, s sklopom filmov vojaškega producenta Zastava film in dragocenimi novimi pridobitvami starejših filmov, kot so "Škof Jeglič" iz leta 1926, "Ljubljana" Vilka Mazija iz leta 1936, in "Bregovi Mure" Marjana Cilarja iz leta 1959. Med filmi pridobljenimi na novo je tudi nekaj takih, za katere se lahko vprašamo, ali res sodijo v slovensko kulturno dediščino. Gre za devet filmov tujih producentov, pri katerih ne moremo najti nobene povezave z našimi kraji, ljudmi in dogodki.

V tem delu splošnega inventarja lahko najdemo tudi nekatere nove filme Božidarja Jakca ter filme Milke in Metoda Badjure, pa tiste njihove filme, ki so bili sicer že popisani v dveh posebnih publikacijah gospoda Ivana Nemaniča.

Zlorabljam pa tole priložnost za nekaj dopolnitev, ki zadéjavajo filmsko šolanje na Slovenskem. Tudi zato, ker je skoraj polovica opisanega gradiva prav iz gnezda Akademije za gledališče, radio, film in televizijo. Pa seveda predvsem zato, ker so šola, šolanje, prenašanje znanja ... – osišče vsega novega, kar se rojeva. Za rojstvo pa so potrebni tudi očetje – učitelji. Malo več torej o njih, o nas.

Pred začetkom pouka filma in televizije na Akademiji je treba omeniti vsaj dva resna poskusa učevanja filma, če preskočimo tako imenovano učenje ob snemanju sovjetskega filma "Višar v Jugoslaviji" od jeseni 1945 do pomladi 1947. Prvi je bil filmsko-tehnični tečaj "Triglav filma" od 1. januarja 1947 do 15. aprila 1947. Bil je pravzaprav priprava na snemanje filma "Na svoji zemlji" in je svojo vlogo, kot je vidno iz končnega izdelka, odlično opravil. V treh mesecih intenzivnega dela so učitelji Janez Korenčan, Karlo Kocjančič, inž. Lujo Michieli, Dimitrij Macarol, Rudi Omota in Dušan Povh izučili vso raznovrstno skupino zanesenjakov, ki so potem pod večjim vodstvom direktorja filma Janeza Jermana – kasneje tudi učitelj in rektor Akademije! – opravili zahtevno nalogo. Dušan Povh je že lahko kaj vedel o filmskih snemanjih, saj je nekako prav v tem času obiskal Praški Barrandov. Z njim so bili še Franci Cerar, Herman Kokove, France Lampret, Ivan Marinček in režiser Jože Gale – pozneje tudi učitelj.

Drugi uspešni poskus filmskega pouka je že institucionaliziran. V okviru Tehniške srednje šole je Komisija za kinematografijo vlade LRS od jeseni leta 1948 do poletja leta 1950 ustanovila dveletno filmsko tehnično šolo v Ljubljani. Velika večina njenih diplomantov iz leta 1950 je pozneje – po prvem torpediranju jugoslovanske kinematografije – postala temeljno moštvo slovenske televizije. Samo kot posebnost naj povem, da eden izmed njih, Drago Repe, še dandanes uspešno in bodro stoji za televizijsko kamero! Pa ga ni v nobeni knjigi posebnih dosežkov; nasprotno, da lahko déla, potrebuje posebno dovoljenje, saj je vendar upokojenec.

Na tej srednji filmski tehnični šoli so, ob učiteljih drugih splošnih predmetov, učili filmske in kulturne predmete Janko Branc, dr. Dragotin Cvetko, France Jamnik, Emilija Soklič, inž. Lujo Michieli, doc. Vilko Ukmar, Rudi Omota, Milan Kumar, Ciril Cvetko in Dušan Povh. Medtem je filmsko zgodovino na Akademiji za igralsko umetnost že poučeval France Brenk. Tja so ga za nagrado, da je Slovencem izbojeval našo lastno filmsko produkcijo, umaknili z mesta direktorja Filmske direkcije za Slovenijo ter iz Zveznega komiteja za kinematografijo, v katerem je načeloval oddelku za domači film. Še ena izmed premalo znanih mračnih zgodb.

Med tedanjimi učitelji z današnjega zorišča gotovo pogrešamo dr. Marija Försterja, našega prvega filmskega profesionalca, pa ameriškega Slovenca Jožeta

Žnidaršiča-Lista, ki je prišel iz Hollywooda.

Kar deset let mora miniti, da začnejo poganjati prve kalí nove filmske in takrat tudi že televizijske šole. Leta 1961 začneta ob Brenku na Akademiji poučevati Lado Pohar, sicer prvi direktor slovenske televizije, in Mirč Kragelj, leto pozneje se jima pridruži še Jože Gale. Tako piše tudi v opisu Akademije v pričujočem inventarju. Še leto pozneje postane Akademija tudi uradno šola za poučevanje filma in televizije. Na tem mestu naj že zapisanim imenom, zgodovini in arhiviranju podatkov na ljubo dodam, še seznam učiteljev, ki so potem oblikovali – in še oblikujejo, oblikujemo – študente naše šole. Boris Grabnar, Milan Kumar, Tanja Premk, Fran Žižek, Mile de Gleria, Primož Kozak, Vladimir Koch, Filip Robar Dorin, France Štiglic, Matjaž Klopčič, Marko Babac, Nikola Majdak, dr. Andrej Inkret, Janez Drozg, Jože Babič, Igor Košir, Franci Slak, Vilko Filač, dr. Igor Koršič, Rado Likon, Radovan Čok, Karpo Godina, Miran Zupanič, Zlatjan Čučkov, Igor Šmid, Stanko Kostanjevec, Martin Srebotnjak in Marko Naberšnik so imena, ki jih ob skrbno naštetih imenih in delih študentov ne smemo potisniti med "nekaternike" in "intakodaljnike". Kako péstra pah-ljača filmskih in televizijskih ustvarjalcev! S kakó različnimi šolami in izkušnjami! S kakó različnimi poetikami! In med njimi spet srečamo Milana Kumarja, enega najpomembnejših učiteljev na tisti prvi filmski šoli.

Gotovo presega vse mere današnjega dogodka natančno iskanje povezav, vplivov, pomenov, vsakega posebej in vseh skupaj, ob štiridesetih letih dela, ki jih bomo praznovali drugo leto. Gotovo presega ta trenutek premislek o vseh tistih učiteljih, ki so nas zaznamovali tudi ob ne čisto filmskih in televizijskih predmetih: vsaj znamenitih treh Ka-jih – Filipu Kumbatoviču – Kalanu, dr. Vladimirju Kralju in dr. Francetu Koblaru, pa Pinu Mlakarju, Mirku Mahniču, Rapi Šukljetovi, Jožetu Faganelu, mag. Katji Podbevšek ... in še številnim učiteljem ... premislek o vsem tistem burnem vrenju, ki je komaj vidno brbotalo pod zloščeno površino vsakdanjosti. Gotovo bo vse to prepletanje nekoč še zelo pomembno in zanimivo, kljub nenehnemu klofutanju kritikark, poslank in še koga. In gotovo bo nekoč pomembno, kako so – smo – iz učencev postajali učitelji, kako se je začela nekakšna drugačna štafeta in kam si je postavila cilje. Tudi iz pričujočih inventarjev, v katerih je zapisano marsikatero izmed teh imen, bo pozorni raziskovalec lahko razbral ali odkril kakšno povezavo.

Naj bo dovolj o institucionalnem šolanju. O ne-institucionalnem – ne manj pomembnem, ki se je dogajal po foto-kino klubih, v Pionirskem domu, v okvirih Zveze kulturnih organizacij in še kje – naj vendarle kaj napišejo tisti, ki ga poznajo bolje od mene.

Zato za konec samo še drugo slovo. Zelo osebno. Slovo od vseh tistih, ki jih od zapisanih v inventarju in pravkar prebranem pregledu ni več med nami. Odšli so, nekateri tudi v nezasluženo pozabo, učitelji France Brenk, Milan Kumar, Vladimir Koch, France Štiglic, Mile de Gleria, Primož Kozak, Jože Babič, Dušan Povh, vsi trije véliki Ka-ji. In odšli so že tudi nekateri

učenci: Jane Petkovski, Božo Šprajc, Tomaž Kralj, Žare Lužnik, Borut Blažič. Naj bo tudi nanje ta dragocena knjiga blag spomin.

Igor Košir

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, izdal in založil Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2002, 356 strani

V prvem zborniku nove publikacije *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* so objavljeni referati dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike, ki je bilo od 13. do 15. marca 2002 v Radencih. Prispevki, skupno jih je enaintrideset, so razdeljeni na šest vsebinskih sklopov. V prvem sklopu so referati z najširšega področja arhivske prakse. Drugi sklop je namenjen predpisom in zakonodaji. Tretji sklop je namenjen varovanju arhivskega gradiva in konservaciji, četrti sklop izobraževanju. V petem sklopu so predstavljeni arhivi v odnosu do sorodnih ustanov in šesti sklop je namenjen informatiki.

Problematika s področja strokovnih in tehničnih vprašanj v arhivih se je razširila na področje nove arhivske zakonodaje in na področje elektronskega arhiviranja. Tako smo po dolgi tradiciji izdajanja zbornika posvetovanj z naslovom *Arhivi*, št. 1-4, in v nadaljevanju *Sodobni arhivi*, začeli izdajati zbornik posvetovanj z novim naslovom, ki naj bi izražal vsebino posvetovanj. Zasnovana je bila nova oblika zbornika, z ovitkom v barvi, ki iz bele prehaja v modro. Na ovitku je slika računalniškega zaslona, na katerega je položena knjiga. Na dnu ovitka je naslov publikacije. Posamezne sklope prispevkov loči list z napisom sklopa in obarvanim robom.

Izvečki referatov so objavljeni v izvornem jeziku referatov, njihov prevod je v angleškem jeziku. Poleg tega je vsak referat opremljen še s prevodom povzetka v slovenskem, nemškem ali angleškem jeziku, in to glede na izvorni jezik referata. Izvečki in povzetki posameznih prispevkov pomagajo razumeti vsebino prispevkov tistim bralcem, ki ne razumejo dobro jezika, v katerem je referat napisan. Prispevki, ki so napisani v makedonščini, so natisnjeni samo v cirilici.

V sklopu *Iz arhivske prakse* je devet referatov. V referatu *Nekatere težave pri varstvu arhivskega gradiva z vidika inšpekcijskega nadzora* (str. 7-14) dr. Dragan Matić (Ljubljana) v treh sklopih predstavi stanje materialnega varstva arhivskega gradiva v slovenskih javnih arhivih; posamezne težave, ki nastopajo ob inšpekcijskih ogledih in so zakonodajno-pravne narave; svoj pogled na pomanjkljivosti delovanja arhivske javne službe ter pobudo za izboljšanje varstva arhivskega gradiva.

Merki na zaščito na arhivska građa vo depoata na državniot arhiv na Republika Makedonija (str. 15-26)

je naslov referata, ki sta ga pripravila Gace Stojanov in Stanojka Todorovska (Skopje). V njem predstavita varovanje arhivskega gradiva na treh heterogenih področjih: administrativno zaščito (vodenje evidenc o gradivu), preventivno zaščito in zaščito ob pomoči konservacije in restavracije gradiva.

Janez Kopač (Kranj) v referatu *Dokumentarno in arhivsko gradivo ter ustvarjalci* (str. 27-37) predstavi obveznosti med javnopravnimi osebami in organi javne uprave, ki so določene v arhivski zakonodaji in v uredbi, ki velja za vse državne organe ter pravne in fizične osebe, ki izvajajo upravne naloge po pooblastilu. Nakazane so naloge vodilnih uslužbencev za pravilno ravnanje z gradivom, pa tudi roki hranjenja, ki so marsikdaj neuskklajeni in terminološko nejasni.

Osobenosti izlučivanja bezvrijednog registraturnog materiala iz stradalih fondova arhivske gradje u nastajanju (str. 38-44) je naslov referata *Izeta Šabotića* (Tuzla). Avtor v njem poudarja, da je izločevanje kompleksen proces, ki mora temeljiti na strokovnem znanju in potrebi arhivske dejavnosti. Proces mora biti natančno programiran in strukturiran, hkrati pa mora upoštevati postopke, ki so zakonsko predvideni. Na ta način so omogočeni minimalni pogoji za rekonstrukcijo pomembnega dokumentarnega gradiva, ki je bilo uničeno v različnih okoliščinah (vojna, elementarne nesreče).

Mag. Suzana Fajmut-Štruel (Mežica) je predstavila referat z naslovom *Varovanje arhivskega gradiva "RSC Mežica"* (str. 45-54), ki ga je pripravila z Danilom Pungartnikom (Mežica). Rudnik svinca in cinka Mežica hrani obsežen fond arhivskega gradiva, ki ga je po Zakonu o rudarstvu dolžan predati pristojnemu arhivu. Avtorja predstavitava predlog, da se arhivsko gradivo, ki pomeni neprecenljivo kulturno dediščino, ohrani v Mežici, saj bo določen del gradiva ostal v uporabi tudi po zaprtju rudnika. Strokovni nadzor nad hrambo pa opravlja pristojni državni arhiv, Pokrajinski arhiv Maribor.

Komunikacija med arhivi in ustvarjalci na področju pravosodja – nerešeni problemi in poti do njihove premostitve (str. 55-63) je naslov referata *Emice Ogrizek* (Maribor). Avtorica obravnava razmerja med arhivi in javnopravnimi osebami s področja pravosodja po obstoječi zakonodaji in probleme, ki nastajajo zaradi nekaterih neuskklajenih predpisov, gledanj na dokumentarno gradivo, novih oblik poslovanja in zapisov.

Boštjan Gaberc (Šentrupert) v prispevku *Upravljanje in arhiviranje tehnične dokumentacije* (str. 64-68) opozarja na tveganja in nevarnosti, ki jih je treba upoštevati pri izbiri načinov, oblik in medijev ter njihovi kombinaciji za arhiviranje vseh vrst dokumentov, katerih eliminacija nam zagotavlja varno in dolgo hrambo dokumentov, hkrati pa nam v obdobju hrambe omogoča učinkovito upravljanje z njimi.

Otvorena pitanja Bosansko-hercegovačke arhivske teorije i prakse (str 69-74) je naslov prispevka *Azema Kožarja* (Tuzla). Avtor v njem naniza nekatera najpomembnejša vprašanja bosansko-hercegovačke arhivske teorije in prakse. Pojasnjuje vprašanje arhivske zakonodaje, ki je okvir za delovanje arhivov. Predstavi

vzpostavljanje arhivske mreže v okviru procesa obnove arhivske službe v Bosni in Hercegovini in notranji ustroj arhivske službe. Spregovori tudi o sukcesiji arhivskega gradiva in arhivskem mednarodnem sodelovanju.

Bojana Zadavec (Maribor) v referatu Ohranjenost matičnih knjig in njihovo varovanje na območju, ki ga teritorialno pokriva Pokrajinski arhiv Maribor (str. 75-86), predstavi pomen matičnih knjig, ki so temeljne evidence o osebnem statusu posameznika, o osebnem imenu in državljanstvu Republike Slovenije. To so javne listine, ki pravno veljavno dokazujejo rojstvo, poroko in smrt. Hkrati so edinstvene evidence o vseh ljudeh, rojenih na območju naše države, o vseh slovenskih državljanih, njihovih prednikih, poklicih in bivališčih. Prav zaradi pomembnosti matičnih knjig je naša naloga, da jih ohranimo za prihodnje rodove.

V sklopu Predpisi in zakonodaja je šest referatov. Marjan Zupančič (Ljubljana) v referatu Uredba o poslovanju organov javne uprave z dokumentarnim gradivom (str. 89-96) obravnava razloge za izdajo Uredbe in v trinajstih točkah opozori na najpomembnejše nove rešitve v Uredbi (sprememba naslova uredbe, sprememba nekaterih izrazov v uredbi).

Dime Jurakov (Skopje) v referatu Primena na uredбата za kancelarisko i arhivsko rabotenje kaj imatelite na dokumentaren material i arhivska građa (str. 97-105) predstavi izvajanje Uredbe o pisarniškem poslovanju pri imetnikih dokumentarnega in arhivskega gradiva. Uredba in Navodilo sta dve zelo pomembni pravni orodji, s katerima se urejajo vprašanja pri vsakdanjem delu s spisi in predmeti od njihovega nastanka in prejetja pa vse do predaje arhivskega gradiva v trajno hranjenje v arhiv.

V referatu Arhivi in avtorsko pravo (str. 106-114) Zdenka Semlič-Rajh (Maribor) predstavlja avtorsko pravo in sorodne pravice, ki uravnavajo predvsem zaščito tiskanih del. Podlaga za vse nacionalne zakone o avtorskih pravicah sta Bernska konvencija in Konvencija mednarodne organizacije za intelektualno lastnino, ki je bila podpisana decembra 1996. Področje avtorskih pravic in avtorskega prava v slovenskih arhivih je dokaj nerazjasnjeno in nedodelano področje.

Organizacijski predpis o arhiviranju v Savi d.d. – Uporaba in izkušnje (str. 115-120) je naslov referata Ratomira Mladenoviča (Kranj). Avtor v njem predstavi operativno delo arhivarja v podobnem položaju, kot ga ima on v Savi d.d., to je v uspešnem podjetju, v katerem se že daljše obdobje (več kot trideset let) zavedajo, da je dokumentarno gradivo pomemben vir podatkov za sprotno strokovno delo in pomemben vir arhivskega gradiva.

Marta Rau Selič (Ljubljana) v referatu Čim bolj se cilji bližajo, tem bolj se pota križajo (str. 121-130) predstavi uporabo arhivskega gradiva. Novi nosilci informacij uporabniku omogočajo lažji dostop do arhivskega gradiva in hkrati zaščito le-tega. Vendar to ne pomeni odstranitve problemov pri izvajanju uporabe arhivskega gradiva. Tudi v prihodnje se ne bomo izognili človeškemu dejavniku in osebnim presojam. Upamo lahko, da nam bodo v takih primerih pri odločitvah pomagali pravni in upravni predpisi in bomo

ostali zvesti visoki ravni arhivskega dela ter varovanja kulturne dediščine.

Upravljanje z dokumentacijo ISO 9001 : 2000 (str. 131-137) je naslov referata Stanka Čuferja (Ljubljana) in Dušana Žbogarja (Ljubljana). Avtorja poudarjata, da je sistem kakovosti, zasnovan na standardu ISO 9001 : 2000, uspešen le, če temelji na dokumentiranih zahtevah za upravljanje s procesi in njihovimi sestavinami ter doslednem izvajanju zahtev v praksi. Dokumentiranje sistema kakovosti poteka in se izvaja na treh ravneh, in sicer: strateško načrtovanje kakovosti, organizacijski predpisi in delovna navodila ter dokumentacija o izvajanju sistema kakovosti.

V sklopu Varovanje arhivskega gradiva in konservacija so štirje referati. Ivan Klaneček (Hoče) v referatu Problematika neustreznih zgradb za arhive (str. 141-146) obravnava prostorsko in klimatsko problematiko za arhivske dejavnosti, ki se izvajajo v neustreznih poslopih, ki niso namensko grajena za arhivske namene. Starejše arhivske stavbe so bile v preteklosti slabo vzdrževane in so zato vlažne. Glede funkcionalnosti so za arhivsko stroko neprimerne, adaptacije za arhivski namen pa so težko izvedljive in neracionalne.

Meta Černič Letnar (Ljubljana) in dr. Jedert Vodopivec (Ljubljana) v referatu Kakovost lepenke in zaščita arhivskega gradiva (str. 147-160) prikažeta raziskovalni projekt iz obdobja 1998-2001, v katerem so izvedli aplikativno raziskavo ugotavljanja kakovosti papirja, kartona, lepenke in kombiniranih materialov, ki se uporabljajo za zaščito arhivskega gradiva. Primerjalno so ugotavljali lastnosti in kakovost embalažne lepenke, ki se uporablja za izdelavo zaščitne škatle v arhivske namene. Določili so kakovost posameznih vzorcev lepenk na podlagi standarda BS 1133/7.5 za embalažno škatlo in določili trajnost obstojnosti na podlagi standarda za trajno obstojne papirje SIST/EN/ISO 9706 (∞).

Ohranjanje gradiva na "kislem" papirju (str. 161-165) je naslov referata dr. Jane Kolar (Ljubljana). V 19. stoletju so raziskovalci ugotovili, da nova tehnologija klejenja papirja v kislem mediju povzroči pospešeno razgradnjo le-tega. Kljub temu se je postopek uporabljal vse do konca dvajsetega stoletja in danes se knjižnice in arhivi po svetu ukvarjajo s problematiko ohranjanja tako imenovanega "kislega" papirja. V prispevku so predstavljene možnosti zaščite tovrstnega gradiva v izvirnem formatu (razkisljevanje gradiva, vodni postopki razkisljevanja, nevodni postopki razkisljevanja).

Dominik Košič (Ljubljana) v referatu Masovni način razkisljevanja arhivskih dokumentov (str. 166-170) predstavlja metode masovnega razkisljevanja dokumentov, med njimi Bückerbergovo restavratorsko metodo, ki so jo razvili nemški arhivarji in je plod večletnega raziskovalnega dela. V ta namen so strokovnjaki v Neschenu razvili stroj za samodejni postopek razkisljevanja.

V sklopu Izobraževanje so štirje referati. Vladimir Žumer (Ljubljana) v referatu Izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, s poudarkom na elektronskem arhiviranju (str. 173-86) navaja, da je

izobraževanje predpisano z arhivskim podzakonskim aktom in z uredbo o pisarniškem poslovanju organov javne uprave. Prispevek govori tudi o tem, kaj bi morali ti delavci poznati v zvezi z elektronskim arhiviranjem, zlasti po sprejetju Zakona o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu.

La riforma dell'ordenamento delle scuole di archivistica in Italia (str. 187-197) je naslov referata Pierpaola Dorsi (Trst). V Italiji zadnja desetletja precej razpravljajo o posodabljanju poklicnega izobraževanja arhivistov. Zdaj so na pragu normativnih sprememb, vendar ne smejo zanemariti izkušenj, ki so dozorevale z bogato tradicijo na tem področju.

Albino Senčić (Rijeka) je imel referat Obrazovanje radnika koji (u registraturama) rade na registraturnom gradivu (str. 198-203). V njem je prikazal reševanje vprašanja izobraževanja delavcev, ki delajo z registraturnim gradivom. Takšno izobraževanje izvajajo v arhivu na Rijeki in v ta namen organizirajo strokovne seminarje, predpisan pa je tudi izpit iz te snovi. Tako so v desetih letih izobrazili šesto udeležencev tečajev.

Stručno obrazovanje AV arhivista na regionalnim seminarima FIAT/IFTE (str. 204-208) je naslov referata Branka Bubenika (Zagreb). Avtor v njem poroča o načrtih in dejavnosti komisije za strokovno izobraževanje svetovne organizacije TV-arhivov FIAT/IFTE. Kot je povedal, se oblikujejo svetovne, regionalne in subregionalne mreže za izobraževanje AV-arhivistov. Obenem je predstavil dva regionalna strokovna seminarja FIAT/IFTE: seminar za AV-arhiviste Vzhodne Evrope v Moskvi in seminar za arhiviste Latinske Amerike v Ciudadu de Mexico. Predstavitev je potekala preko VHS-filma.

V sklopu Arhivi in sorodne institucije je bilo šest referatov. Simona Velunšek je predstavila referat z naslovom Varovanje in vrednotenje arhivskega gradiva v osnovnih šolah, za katere je pristojen Pokrajinski arhiv Maribor (str. 211-217). Poudarila je, da sta varovanje in arhiviranje šolske dokumentacije potrebni iz več razlogov. Na podlagi ankete in stanja na šolah je bilo ugotovljeno, da se pravilnik in arhivska zakonodaja ne upoštevata, kot bi se morala. Potrebno bo večje sodelovanje na področju materialnega varovanja in ustrezno izobraževanje ljudi, ki delajo z dokumentarnim gradivom.

Fototeka v Pokrajinskem arhivu Maribor (str. 218-226) je naslov prispevka Sabine Lešnik (Maribor). Avtorica navaja priporočila za materialno varovanje fotografskega in filmskega gradiva. V referatu so opisani načini hrambe, urejanja in popisovanja fototeke v Pokrajinskem arhivu Maribor. V povzetku je navedena ugotovitev, da je za izboljšanje materialnega varovanja gradiva potrebno sodelovanje s strokovnjaki.

Sašo Radovanovič (Maribor) je imel referat z naslovom Razglednice – fotografije in zgodovinske karte arhivalije ali muzealije? (str. 227-231) V njem navaja, da so razglednice, fotografije in zgodovinske karte predmet zbiranja sorodnih kulturnih ustanov. Nedorečenost, v katero kategorijo kulturne dediščine sodijo, povzroča danes precej stihijsko zbiranje gra-

diva, to pa onemogoča celosten pregled nad zbranim gradivom, njegovo obdelavo in uporabo.

Pregled arhivskega gradiva in njegova problematika v muzejih severovzhodne Slovenije (str. 232-244) je naslov prispevka Irene Mavrič (Maribor). Avtorica obravnava dediščino arhivskega gradiva v muzejih severovzhodne Slovenije in njegovo problematiko. Prvi del referata je pregled arhivskega gradiva v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru, Koroškem pokrajinskem muzeju, Pokrajinskem muzeju Ptuj in Pokrajinskem muzeju Murska Sobota; v drugem delu pa avtorica opozori na problem arhivalije in muzealije.

Jerneja Ferlež (Maribor) je imela referat Arhivski viri v etnološkem raziskovanju s poudarkom na raziskovanju bivalne kulture v Mariboru (str. 245-253). V prispevku piše o raziskovanju preteklosti v etnologiji in o vlogi arhivskih virov med drugimi viri, ki jih uporabljajo etnologi. Natančneje je opisana uporaba arhivskega gradiva fonda Uprave za gradnje in regulacijo Pokrajinskega arhiva Maribor na primeru etnološkega raziskovanja bivalne kulture v Mariboru.

Arhivska služba Univerze v Mariboru in njeni problemi (str. 254-259) je naslov prispevka Lidije Gregorec (Maribor). Avtorica poudarja, da se strokovni delavci, ki delajo z dokumentarnim in arhivskim gradivom pri ustvarjalcih, vsi po vrsti srečujejo z bolj ali manj podobnimi problemi, predvsem s težavo, kako zagotoviti ustrezno strokovno hrambo in varstvo tega gradiva. Primer Univerze v Mariboru natančno predstavlja problematiko organizacije arhivske službe pri ustvarjalcih glede na njen položaj znotraj ustanove na eni in odnos do pristojnega arhiva na drugi strani.

V sklopu Informatika je bilo dvanajst referatov. Peter Hawlina (Škofja Loka) je imel referat z naslovom Prenos arhivskega gradiva na sodobne medije (str. 263-268). V njem obravnava vidike prenosa arhivskega gradiva, ki so ga zbrali člani Slovenskega rodoslovnega društva, na sodobne medije. Rezultati dela so zelo pomembni in uporabni tudi za različne stroke, kot so zgodovina, etnologija, antropologija, slavistika, biografije in podobne.

Arhiviranje digitalno podpisanih elektronskih dokumentov (str. 269-277) je naslov referata Alenke Žužek in Aleša Dobnika (oba Ljubljana). Avtorja navajata, da elektronski način izmenjave dokumentov postaja prevladujoči način poslovanja oziroma komuniciranja, tako za poslovne kot tudi za zasebne namene. Elektronsko poslovanje in komuniciranje prinašata veliko prednosti, vse večja pa postaja potreba po zagotavljanju varnosti podatkov in resnične identitete oseb v medsebojnem komuniciranju. Referenta v svojem prispevku predlagata smernice za rešitev te problematike.

Milan Selan (Ljubljana) je predstavil referat Od prvih besedilnikov do brezpapirne pisarne – e-poslovanje vlade – e-arhivi (str. 278-284). Navaja, da je bilo treba oblikovati posebno zbirko vladnih gradiv, do katere dostopajo tako z ministrstev, kot tudi od koder koli, kjer je dovolj močan signal za GSM-telefon. Zbirko so oblikovali, da se dokumenti ne bi podvajali, kot so se doslej na papirju, in zaradi varnosti podatkov. Elektronski dokumenti povzročajo

veliko problemov. Pozitivna zakonodaja nam dovoljuje hrambo e-dokumentov v stalni zbirki in v arhivu, tako se vsa problematika prenese na delavce oziroma službe, ki so zadolžene za ohranjanje dokumentov za daljše obdobje.

Problemi formiranja in dela videoarhivov malih televizij v Bosni in Hercegovini (str. 285-289) je naslov referata Envera Čengića (Sarajevo). Avtor v njem poudarja, da bi bilo napačno, če bi razpravljali o dokumentarnem in arhivskem gradivu (na papirju), obenem pa zanemarjali probleme avdio-vizualnega gradiva. To je arhivsko gradivo in ga moramo obravnavati enako, ne glede na to da ga hranimo na novih nosilcih informacij. To je tudi temeljni razlog za prispevek o naravi AV-materiala in o gradivu, ki nastaja v televizijskih hišah v Bosni in Hercegovini.

Aleksander Lavrenčič (Ljubljana) je imel referat *Ustvarjanje računalniške baze podatkov o starem filmskem gradivu Televizije Slovenija* (str. 290-294). V prispevku predstavlja načrtovani projekt ustvarjanja računalniške baze podatkov o starem filmskem gradivu TV Slovenija. Za izdelavo računalniškega popisa je uporabljen urejevalnik besedil in podatkovnih zbirk EVA. Izdelane so opombe glede presnemavanja na nove digitalne nosilce.

Brane Salamon (Ljubljana) v referatu *E-časopisna dokumentacija in njena praktična uporaba* (str. 295-298) opozarja, da se je postavljanje elektronskih dokumentacij in arhivov znašlo pred velikimi težavami. Na eni strani je problem obsega, saj se le-ta ves čas povečuje, elektronski mediji za hranjenje arhivskega gradiva pa se tudi prehitro spreminjajo in nastaja problem uporabe arhivov in dokumentacij v elektronski obliki.

Zaštita starih novina na novim medijama (str. 299-308) je naslov referata Vesne Milčič Trajbar (Zagreb). Avtorica navaja, da je v Mestni knjižnici Zagreb zbirka periodike, ki obsega časnike, od katerih jih je pet odstotkov iz 19. stoletja in dvajset odstotkov iz obdobja od 1900 do 1945. Drugi so iz obdobja po letu 1945. Kot enega izmed načinov, da se pomembno knjižnično gradivo ohrani za prihodnje uporabnike, so odkrili prenos na nove elektronske medije, ki so manj občutljivi za poškodbe zaradi spremembe temperature in onesnaženosti zraka ter se ne poškodujejo z vsakodnevno uporabo.

Leopold Mikec Avberšek (Maribor) je pripravil prispevek *Računalniška evidenca uporabe arhivskega gradiva*, podprta s programsko opremo COBISS/IZ-POSOJA (str. 309-316). Računalniška evidenca uporabe arhivskega gradiva je del načrtovanega enotnega arhivskega informacijskega sistema. V Pokrajinskem arhivu Maribor smo po vključitvi v izposojno knjižničnega gradiva začeli tudi testno evidentiranje uporabnikov arhivskega gradiva. Za to smo pripravili zapise o arhivskem gradivu in bazo podatkov uporabnikov arhivskega gradiva. Pri delu v čitalnici uporabljamo kombinacijo ročne in računalniške evidence uporabnikov. V referatu so predstavljene izkušnje pri uporabi programske opreme Cobiss/Izposoja.

Struktura zemljiškega gospodarstva ob pomoči sodobne informacijske tehnologije (str. 317-321) je naslov referata Boruta Holcmana (Maribor). Avtor, kot upo-

ravniki arhivskega gradiva, v svojem prispevku razpravlja o odnosih med arhivistom in uporabnikom ter med klasično uporabo arhivskega gradiva in uporabo arhivskega gradiva na sodobnem nosilcu informacij. Predstavi prednosti digitalizacije dokumentov, ki jih raziskovalec potrebuje pri svojem raziskovalnem delu in pregled dokumentov, ki so jih v arhivu že digitalizirali.

Miroslav Novak (Maribor) in Vladimir Drobnjak (Koper) v referatu *Zasnova in strateške usmeritve slovenskega vzajemnega arhivskega informacijskega sistema* (str. 322-333) poročata o izhodiščih in strateških usmeritvah oblikovanja vzajemnega slovenskega računalniško podprtega arhivskega informacijskega sistema. Ta bi ob upoštevanju najnovejših tehnološko – tehničnih rešitev temeljil na mednarodnih standardih za popisovanje arhivskega gradiva in ustvarjalcev ter na slovenski pozitivni zakonodaji. Vključeval naj bi tako poklicne arhivske ustanove, kakor tudi druge ustanove in ustvarjalce arhivskega gradiva v Sloveniji.

Zasnova InfoArha (str. 334-340) je naslov referata Darije Plevel in Jožeta Škofljanca (oba Ljubljana). Avtorja v njem opisujeta strokovno in tehnično zasnovo programa InfoArh, ki pomeni računalniško rešitev za podporo strokovnim delovnim postopkom v slovenskih arhivih in temelj za oblikovanje Arhivskega enotnega računalniškega informacijskega sistema Slovenije AERISS. V prispevku prikazujeta razvoj informacijskega sistema Arhiva Republike Slovenije in regionalnih arhivov, arhitekturo sistema, strokovne delovne postopke in splošne značilnosti sistema.

Sklepni referat Infoarha je prispevek z naslovom *Uporaba InfoArha pri ustvarjalcih in imetnikih dokumentarnega gradiva* (str. 341-347). Avtorji Žarko Bizjak (Ljubljana), Nada Čibej (Koper), Vesna Gotovina (Ljubljana), Hedvika Zdovc (Celje) so v njem orisali sodelovanje med arhivi ter ustvarjalci in imetniki gradiva, nakazali težave, s katerimi se srečujejo pri delu, in predstavili novi računalniški informacijski sistem InfoArh, ki bi naj te težave zmanjšal na najmanjšo možno mero ali pa jih celo popolnoma odpravil. Količina gradiva, le-ta se pri ustvarjalcih in v javnih arhivih v Sloveniji z leti povečuje, nas je prisilila k racionalizaciji dela, boljši izrabi računalniških zmogljivosti in hitrejšem prenosu informacij. Odprtost sistema naj bi omogočila, da se vanj vključijo tiste ustanove, pri katerih nastaja gradivo in so ga po Zakonu o arhivskem gradivu dolžne izročati pristojnemu arhivu.

Referate so delavci v Pokrajinskem arhivu Maribor oblikovali v publikacijo, tiskali pa so jo v Rogina d.o.o., Radizel.

Objavljeni referati v prvem zborniku dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih pomenijo dragoceno pridobitev za slovensko arhivsko javnost, in to ne samo z vidika izmenjave množice teoretičnih mednarodnih izkušenj arhivske teorije, ampak predvsem z vidika bogatih izkušenj arhivske prakse, ki so jo avtorji v njem posredovali.

Leopold Mikec Avberšek

Peter G. Tropper, Nationalitätenkonflikt, Kulturkampf, Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921. Verlag des Kärntner Landesarchivs, Klagenfurt 2002, 216 strani

V času, ko se vremena glede edicije virov Kranjcem temnijo, nas je presenetila in razveselila novica, da je v "tužnem Korotanu" v Založbi Koroškega deželne arhiva v Celovcu izšel 28. zvezek, ki govori o položaju slovenskega duhovništva na Koroškem v letih 1914-1921, avtorja dr. Petra G. Tropperja, štajerskega zgodovinarja in vodje Arhiva škofije Krka v Celovcu. Omenjeni avtor, je napisal že številna dela o cerkveni zgodovini na Koroškem, naslov tokratnega dela, Nationalitätenkonflikt, Kulturkampf, Heimatkrieg, pa je povzel iz pojmov, s katerimi je krški škof dr. Adam Hefter označeval razmere na Koroškem v obdobju od začetka prve svetovne vojne do plebiscita. Za publikacijo je avtor uporabil gradivo številnih fondov iz Arhiva škofije Krka, Koroškega deželne arhiva v Celovcu, Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, Nadškofijskega arhiva v Ljubljani in celo Tajnega arhiva v Vatikanu.

Dogajanje tistega obdobja so sodobniki ene strani označevali kot "Pfaffenhetze", z druge pa z "Hetz-pfaffen", glede na to, h kateri stani so prištevali. Avtor v predgovoru in uvodu opozori, da ne bo dajal vrednostnih sodb o obravnavani temi, in bralca napoti k branju virov, ki lahko edini avtentično spregovorijo. S tem avtor izpričuje svojo zrelost, saj vrednostne sodbe o tako občutljivi temi, kot je obravnavana, slej ko prej zaidejo na pota apologije določene nacionalne oziroma ideološke opredeljenosti. V ta namen so tudi objavljeni viri opremljeni le z najnujnejšim kritičnim aparatom in opombami. Objavljeni dokumenti izvirajo iz obeh nasprotujočih si strani, tako da si bralec lahko ustvari svojo sliko.

Osrednji del publikacije zavzema objava štiriinšedemdesetih dokumentov, ki so bili, kot pravi avtor, desetletja dolgo neopaženi in osvetljujejo najpomembnejše poteze dogajanja na Koroškem. Uvodni dokumenti govorijo o preganjanju slovenskih duhovnikov, ki se je začelo takoj z začetkom vojne in se nadaljevalo tudi med majem in septembrom 1915 ter med februarjem in junijem 1916, ko so bili številni zaradi suma veleizdaje aretirani in postavljeni pred vojaško sodišče. Protest zoper ta dejanja so izrazili Nemška duhovniška zveza, slovenski duhovniki ter krški škof dr. Adam Hefter. Ta je zoper gonjo nad koroškimi duhovniki večkrat posredoval pri ustreznih deželnih in vojaških organih.

Številne interpelacije, ki so jih od maja 1917 v državnem zboru na Dunaju vlagali poslanci Jugoslovanskega kluba in so privedle do preiskav vladne in vojaške komisije o preganjanju Slovencev, v knjigi predstavlja le en dokument, saj je bila ta tematika že deležna natančnejše obdelave v 1. in 2. številki *Virov*, ki jo je pripravil dr. Janko Pleterski.

Majniški deklaraciji je v vseh deželah s slovenskim življenjem sledilo živahno gibanje za ustanovitev nove jugoslovanske države. Krški škof je svojemu sloven-

skemu duhovništvu strogo prepovedal vsakršno vtikanje v dnevno politiko in nacionalne spore ter tudi dejavnost v zvezi z deklaracijskim gibanjem. S koncem vojne so se razmere še bolj zaostrile. Kratkotrajnemu prevzemu dela Koroške od enot države SHS je v decembru 1918 in januarju 1919 sledil vnovični prevzem avstrijskih bojnih enot, s tem pa tudi vnovične številne aretacije slovenskih duhovnikov. Ti so se v veliki večini zavzemali za priključitev predelov, na katerih so živeli Slovenci, k na novo nastali jugoslovanski državi. Kaplan v Dobrli vasi Franc Krašnja je prosil celo ministrskega predsednika Protiča v Beograd, naj zastavi vse sile, da bi slovenski Korotan prišel pod kraljevino SHS. Lambert Ehrlich je predstavniku Svetega sedeža v Bernu poslal spomenico o nujnosti priključitve slovenskih predelov na Koroškem k Jugoslaviji. Pozneje pa je, kot strokovnjak za koroško vprašanje, sodeloval celo v delegaciji Kraljevine SHS na Pariški mirovni konferenci. Nasprotna stran je zaradi narodne dejavnosti slovenske duhovnike označevala celo kot vodje jugoslovanskih vojaških oddelkov. Številne obtožbe so dosegle vrhunec z ukazom Deželne vlade v Celovcu okrajnim glavarstvom Celovec, Beljak in Šmohor, zaradi česar so bile do 3. 5. 1919 zaprte 204 osebe, med njimi veliko duhovnikov, z obtožbo, da so jugoslovanski agitatorji. Po umiku jugoslovanskih enot v začetku maja 1919 je domače nemško prebivalstvo začelo ropati in uničevati številna župnišča in drugo cerkveno premoženje. Prošt Matija Randl je po pet mesecev dolgem begunstvu iz svoje župnije našel popolno razdejanje. Celovškemu ordinariatu je pisal o stanju, kakršno so zapustili domači plenilci v dekaniji Dobrla vas: pokradene dragocenosti, cerkveno posodje, relikvije, uničen inventar, oskrunjene cerkve, močno poškodovane ali uničene matične knjige. Škof Hefter se je na to odzval s pastirskim pismom, v katerem je obtoževal domače prebivalstvo zaradi svetoskrunskih roparskih pohodov ter obžaloval divjanje in zlobo, ki se je razlegala po njegovi škofiji.

Za ozemlje Koroške, na katerem so po določitvi demarkacijske črte vladale jugoslovanske oblasti, je bil ustanovljen poseben generalni vikariat v Dobrli vasi, ki ga je vodil Matija Randl. Ta si je močno prizadeval, da bi Koroška prišla pod Kraljevino SHS, in je v predplebiscitni mrzlici vernikom napisal poslanico "Dolžnosti vernika na dan plebiscita", v kateri navaja razloge za glasovanje za priključitev h Kraljevini SHS. Ta je doživela oster odziv pri škofu Hefterju. Izdal je javno protestno izjavo, v kateri je grajal in obžaloval to dejanje.

V letih 1919 in 1920 je zaradi različnih vzrokov, predvsem pa strahu pred represijo več kot štirideset duhovnikov zapustilo škofijo Krka, med drugim tudi Gregor Einspieler, Franc Ksaver Meško, Lambert Ehrlich in Gregorij Rožman. Duhovnike begunce so večinoma sprejeli v mariborski in ljubljanski škofiji, za kar se je pozneje krški škof obema ordinarijema zahvalil. Duhovniki, ki so po plebiscitu ostali na Koroškem, pa so morali podpisati izjavo o lojalnosti. Zadnji dokument, ki sega že zunaj obravnavanega časa (leto 1928), pa govori o tem, zakaj se duhovniki kljub

povabilu krške škofije niso vrnili v matično škofijo.

Objava arhivskega gradiva je navadno namenjena temu, da se "ponudi" zgodovinarjem v obdelavo. Ob ravnavana izdaja virov pa je nekoliko drugačna, zgodovinarju sicer ponuja mnogo prostora za obdelavo, a z reprezentativnim izborom v veliki meri že sama sebi riše svojo zgodbo. Delo je zelo zanimivo tako z vidika nacionalne kot tudi z vidika cerkvene zgodovine. Poleg medvojnega preganjanja slovenske duhovščine dobro osvetljuje stališče slovenskih duhovnikov in vodstva škofije Krka do nacionalnega vprašanja, ter njun medsebojni odnos. Ta tematika doslej ni bila deležna natančnejše obravnave, oziroma je tavalna na obrobju zgodovinskih raziskav, a bila mnogokrat tarča različnih manipuliranj, še posebej glede vloge škofa Hefterja. Slovenski duhovnik je bil na Koroškem steber slovenstva, "odhod" velikega števila duhovnikov pa je pomenil hud udarec za slovensko narodno telo na Koroškem, ki ga v naslednjih letih kljub duhovniškemu naraščanju niso mogli nadomestiti. Govor o "koroškem vprašanju" je s slovenske perspektive vedno pomešan z neko "boljo o izgubi zibelke slovenstva", a glede "diagnoze" te boli velja pritrditi Igorju Grdini: "Celo medicina se včasih sooča s fenomenom, da že zdavnaj neobstoječi ud še vedno povzroča bolečine ... Koroško vprašanje je konservirano: zadeva zgodovino, ne prihodnosti."¹

Blaž Otrin

Branko Reisp, Redki stari tiski, Slovenska matica, Ljubljana 2001, 224 strani

Dr. Branko Reisp je kot zgodovinar in dolgoletni predstojnik Knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani eden najboljših poznavalcev razvojne poti slovenske knjige od Primoža Trubarja do naših dni. Področja, s katerimi se je največ ukvarjal, so prvi začetki in širjenje tiskarstva in pozneje tudi knjigotrštva na Slovenskem, življenje in delo polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja ter pomen in vloga gradov kot dragocenih spomenikov kulturne dediščine na naših tleh. Te tri temeljne teme je v številnih raziskavah in študijah povezoval in prepletal ter na njih utemeljeval tudi svoje analize nekaterih drugih pomembnejših dosežkov našega tiskarstva, založništva, pa tudi knjigotrštva v novejšem času.

Večina Reispovih raziskav je najtesneje povezana z njegovim delovanjem v eni najstarejših in najbogatejših znanstvenih knjižnic na naših tleh, saj je tam, kot pravi sam, "v neposrednem stiku s primarnimi dokumenti, na katerih temelji slovenska narodna kultura, dobil spodbudo za raziskovanje starega bibliotečnega gradiva". Vsebina pričujoče knjige je zato prav izbor iz Reispovega dela na teh področjih slo-

venske kulturne in narodne zgodovine; poleg spremnih besed, strokovnih člankov in drugih spisov, že objavljenih ob različnih priložnostih, prinaša tudi nekaj doslej še neobjavljenega gradiva.

Na prvo mesto je postavljen, kajpada, Trubarjev *Katekizem* iz leta 1550. Med razmišljanjem o tem prvem temeljnem kamnu slovenskega knjižnega jezika in slovstva pa avtor seže še dlje nazaj, k znamenitemu nemškemu letaku z bojnimi vzkliki uporniških slovenskih kmetov iz leta 1515. Temu letaku s prvimi natisnjenimi slovenskimi besedami, zlasti tistemu od dveh ohranjenih primerkov, ki je našel pot v rokopisno zbirko NUK, posveti posebno pozornost. Ker gre za osamljen primer, ga ne poveže z razvojem slovenske tiskane besede, ga pa natančno opiše, tako kot z bibliotekarsko natančnostjo v vseh razsežnostih predstavi tudi prvo Trubarjevo delo.

V drugem poglavju dr. Reisp piše o knjigah diplomata Sigismunda Herbersteina. Predstavi ga kot uspešnega vojščaka in neutrudnega popotnika, ki mu je zlasti v njegovih misijah na vzhodu pomagalo znanje slovenščine. Njegov potopis po Rusiji *Rerum Moscoviticarum commentarii* iz leta 1549 je doživel veliko ponatisov in prevodov, zelo odmevna pa je bila tudi Herbersteinova avtobiografija.

Tretje poglavje govori o prvem ohranjenem ljubljanskem tisku Janeza Mandeljca – o Dalmatinovem prevodu svetopisemske knjige *Jezus Sirah* – iz leta 1575, osvetli pa tudi pomembno vlogo družine Khisl iz Fužin pri Ljubljani pri širjenju reformacije in z njo slovenske tiskane besede na naših tleh. Naslednji razdelek je ves posvečen knjigotržcu in tiskarju Mandeljcu, ki je v pičlih šestih letih v Ljubljani natisnil kar trideset del oziroma petino vseh slovenskih protestantskih tiskov 16. stoletja. Prispevek z izčrpnim pregledom Mandeljčevih izdelkov zaokroža seznam osemdesetih specialnih bibliografskih enot raziskav delovanja prve tiskarne na Slovenskem.

Peto poglavje je osredotočeno na nastanek in pomen Dalmatinove *Biblije*. Avtor navede vse okoliščine, ki so bodisi zavirale bodisi spodbujale prevajanje, zbiranje potrebnega denarja ter potek posameznih delovnih faz v nastajanju te dragocene knjige, ki je po obliki, z lepim tiskom in dobrimi lesorezi, kot ugotavlja avtor, prekosila vse druge slovenske knjige 16. stoletja.

V naslednjih dveh poglavjih Branko Reisp predstavlja zanimive neknjižne tiske, ki jih hrani knjižnica Narodnega muzeja, najprej tako imenovane karteje – pozive na viteški turnir leta 1652 v Ljubljani – in nato še dva letaka z opisom sončnega mrka, svojevrstna predhodnika današnjih časopisnih novic.

Osmo poglavje govori o izjemno bogati nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani ter o njeni usodi po ljubljanskem potresu leta 1895, ko so knjige iz poškodovane knežje palače preselili v Zgornjo Avstrijo ter nato pred dvajsetimi leti večji del inkunabul ter tiskov iz 16. in 17. stoletja ter drugih dragocenosti, med njimi tudi Dalmatinovo *Biblijo* kot edino slovensko knjigo, prodali na dražbi v Londonu.

Kratkemu poglavju o Mayrjevem knjigotrškem katalogu iz leta 1678, katerega edini primerek prav

¹ Igor Grdina: "Nekaj misli o Koroški kot slovenski boli", str. 291, v: *Koroški Slovenci 1900-2000*; Mohorjeva založba, Celovec-Ljubljana-Dunaj, 2000/2001.

tako hrani Narodni muzej Slovenije v Ljubljani, sledi pregled izdaj polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja. Reisp najprej opiše družinske korenine in življenjsko pot tega izjemno izobraženega in ustvarjalnega, delovnega in požrtvovalnega raziskovalca, nato pa drugega za drugim naniza še opise njegovih poglavitnih knjižnih del, ki so naše kraje in ljudi prek naravnih znamenitosti prvič prepoznavno vpisala v evropski zemljevid.

V poglavju Čas slovenskih baročnih pridigarjev Reisp v prvi vrsti osvetli delovanje Janeza Svetokriškega in ob njem tudi pridige patra Rogerija Ljubljanskega in Jerneja Basarja ter njihovih predhodnikov in sodobnikov. Ob bok jim postavi za razvoj slovenskega knjižnega jezika pomembne tiskarje in založnike, zlasti Janeza Krstnika Mayrja ter člane *Academiae operosorum Labacensium*.

V naslednjem poglavju se Reisp izčrpnje loti še svoje tretje priljubljene teme: razmaha tiskarstva na Slovenskem. Pod drobnogled vzame Ljubljano v letih 1678-1746, torej obdobje delovanja Janeza Krstnika Mayrja in njegovih dedičev. Sledi poglavje o velikem zemljevidu Kranjske Janeza Dizme Florijančiča (1744), temu pa beseda o najstarejšem tiskanem uradnem razglasu na Slovenskem – patentu Marije Terezije o odpravi nekaterih praznikov (1754).

Petnajsto poglavje predstavlja monografijo o Cerkniskem jezeru, ki jo je napisal Franc Anton Steinberg, nadaljevalec Valvasorjevih raziskav. Zatem se Reisp znova vrne k tiskarstvu, in sicer najprej k številnim jezuitskim tiskom 17. in 18. stoletja, ki jih hrani knjižnica Narodnega muzeja, in nato – po poglavju o prvih slovenskih koledarjih in pratikah – še k slovenskim tiskom iz obdobja napoleonskih vojn.

Kratkemu poglavju o prvi samostojno tiskani diplomatski listini – tako imenovani luénavillski mirovni pogodbi iz leta 1801 – v slovenskem prevodu sledi izčrpna predstavitev knjigotrškega prospekta o izidu Vodnikovih *Pesmi za pokušino*. V enainvajsetem poglavju dr. Reisp piše o brambovskih pesmih Jožefa Lipolda, v nadaljevanju pa o besedilih koroškega bukvnika Andreja Šusterja Drabosnjaka.

V zadnjih treh poglavjih se avtor najprej ustavi ob vedutih Kranjske risarja, litografa in založnika Jožefa Wagnerja, ki je sicer večino svojih topografskih in drugih del posvetil Koroški. Predzadnje poglavje je namenjeno orisu tiskarstva v Sloveniji od srede 18. do začetka 20. stoletja, v kratkem sklepnem sestavku pa dr. Reisp spregovori še o starih knjižnih vezavah.

Zbrana besedila v širokem loku zajamejo različna področja naše natisnjene kulturne dediščine ter pričajo o Reispovem izjemnem poznavanju zlasti starejših piscev in tiskarjev na naših tleh. Spremljajo jih črno-bele reprodukcije starih tiskov, o katerih teče beseda.

Iztok Hlič

Sigismund Herberstein, Moskovski zapiski. Ponatis izdaje iz leta 1951 z dodano spremno besedo Vaska Simonitija, Slovenska matica, Ljubljana 2001, 290 strani

Slovenska matica v Ljubljani je ob koncu letošnje zime z drugo slovensko izdajo sklenila "praznovanje" 450. obletnice prve izdaje znamenitih Moskovskih zapiskov (*Rerum Moscoviticarum commentarii*) Žige Herbersteina. Predtem je leta 1999 Arhiv Republike Slovenije skupaj s Federalno arhivsko službo Rusije in Ruskim državnim arhivom starih spisov izdal obsežen razstavni katalog, leto pozneje pa v Ljubljani in Moskvi postavil še razstavi z naslovom "Žiga Herberstein – odkritelj Rusije. 16. stoletje v Rusiji in slovenskih deželah". Novo izdajo Moskovskih zapiskov sestavljata nespremenjen ponatis prve slovenske izdaje, ki jo je prevedel in z opombami opremil Ludovik Modest Golia (str. 7-275), in kratka, a posrečena spremna beseda Vaska Simonitija z naslovom *Umetnost pogajanja in neizprosost oblasti* (str. 277-287).

Žiga (Sigismund, Si(e)gmund) Herberstein (1486-1566) se je rodil in zgodnje otroštvo preživel v Vipavi in tam spoznal jezik svojega okolja, slovenščino. Osemletnega je oče poslal v šolo k sorodniku Viljemu Weltzerju, proštu v Krki na Koroškem. Čez dve leti se je Žiga začasno vrnil v Vipavo, leta 1497 pa je, z enajstimi leti v torbi, odšel po znanje na Dunaj. Tam je dve leti obiskoval mestno šolo pri Sv. Štefanu, se leta 1499 vpisal na artistično fakulteto dunajske univerze in po borih treh letih dosegel bakalavreat. Svoje formalno izobraževanje je zaokrožil še z obiskovanjem juridične fakultete; pri osemnajstih letih je tako imel za tiste čase več kot izborna izobrazba.

Sukanju peresa je sledilo isto opravilo z orožjem. Uspešno udejstvovanje v vojni z Madžari (1506), predvsem pa v vojni z Benečani, ki je izbruhnila dve leti zatem, je Žigo pripeljalo na dvor; konec leta 1514 ga je cesar odlikoval z vojaškimi častmi, mu podelil viteški udarec in sprejel v dvorni svet, s čimer se je začela Žigova dolgoletna dvorna in diplomatska kariera. Habsburškim vladarjem (Maksimilijanu I., Karlu V. in Ferdinandu I.) je na različne načine služil petinpetdeset (1506-1561), v diplomaciji osemindeset let (1515-1553). V teh letih je opravil devetinšestdeset potovanj k tujim naslovnikom, od tega trinajdeset diplomatskih misij, večinoma povezanih s habsburško vzhodno politiko (Poljska-Litva, Češka, Madžarska, turška nevarnost). Bil je na Danskem, v Švici, Španiji, Italiji, dvakrat v Moskvi, večkrat na Poljskem, Češkem in Madžarskem, srečal se je tudi s sultanom Sulejmanom Veličastnim.

Za habsburško diplomacijo tistega časa je bilo značilno, da je v stikih z vzhodnimi deželami, lep primer je ravno Rusija, zaradi znanja ruščini podobne slovenščine angažirala ljudi, ki so prihajali v dvorno službo s slovenskega prostora (Jurij in Hans Thurn, Herberstein, Krištof Ravbar). V stikih z Rusijo si z latinščino, ki je bila sicer univerzalni diplomatski jezik v zahodni in srednji Evropi, ni mogla veliko pomagati. Herberstein je koristnost svojega znanja slovenščine tudi sam na več mestih poudaril. Zgledna izobrazba

(znan je kar sedem jezikov) mu je omogočala, da se je brez težav sukal med učenjaki. Še bolje se je znašel v diplomaciji, saj je imel dober občutek za prepoznavanje in ocenjevanje ljudi, prepričljivost (nastopa), pa tudi ostrino, če je bilo treba. Vse skupaj je kronala izjemna samozavest, ki parí iz slehernega njegovega stavka. Imel je razumevanje za tuje ljudi, tuje kulture in vere. Nanje je gledal kritično, a z občudovanjem in spoštovanjem. Njegova poročila so verodostojna in za tiste čase presenetljivo stvarna.

Plod Herbersteinovih opazovanj na dveh – v diplomatskem smislu sicer ne preveč uspešnih – potovanjih v Rusijo (prvo od decembra 1516 do marca 1518, v Rusiji je preživel sedem mesecev, preostalo na poti; drugo od januarja 1526 do februarja 1527) je bila knjiga, ki je prvič v latinščini izšla leta 1549 na Dunaju, nato pa še v nešteti izdajah in številnih jezikih (že v 16. stoletju v latinskem, nemškem, italijanskem in angleškem jeziku, skupaj dvajset izdaj) pod različnimi naslovi: *Rerum Moscoviticarum commentarii* (lat.), *Comentari della Moscovia* (ital.), *Moscouia der Hauptstat in Reissen, Moscouiter wunderbare Historien, Die Moscovitische Chronika* (nem.), *Zapiski o Moskovi* (rus.) itd. Številni ponatisi in prevodi potrjujejo, da je Herbersteinovo delo prekosilo vsa dotlej znana dela, ki so omenjala oziroma obravnavala Rusijo, in sicer po kakovosti, pričevnosti in popularnosti. Knjiga je odkrivala nov, krščanski, a tuj svet, "ki ga še danes ne poznamo in ne razumemo povsem dobro," kot ugotavlja pisec spremene besede.

Gradivo za knjigo o tedanji Rusiji je Herberstein zbiral na različne načine: študiral je stare ruske letopise, do katerih so mu omogočili dostop, poizvedoval od ruskih ljudi, uradnikov in svojih spremljevalcev, zlasti pa je znal pronicljivo in natančno opazovati. Pri tem so mu pomagali izreden opazovalni dar, velika načitanost in znanje jezikov. Kot pragmatičen diplomat je s treznim in stvarnim prizadevanjem po zanesljivi informaciji združeval humanistično radovednost, kozmopolitstvo in tolerantnost, ki se še zlasti pokaže ob verskih vprašanjih.

Po posvetilu kralju Ferdinandu I. Moskvske zapiske začnejo Herbersteinova razlaga ruskega črkopisa, izvora imena Rusija in naštevaje ljudstev, ki govorijo slovanski jezik. Nato po letopisih povzame rusko (predvsem dinastično) zgodovino; konča jo z Ivanom III. Vasiljevičem (1462-1505), ki je konsolidiral Moskvsko veliko kneževino in jo osvobodil tatarskega jarma, in njegovim sinom Vasilijem III. Ivanovičem (1505-1533), s katerim se je Žiga srečal kot poslanik. Veliki knez je svojo oblast izvajal v duhovnih in svetnih zadevah, njegovi svetovalci pa mu je niso bistveno omejevali. "Pri njih prevladuje mnenje, da je knezova volja božja volja." (str. 25) Knez je božji namestnik na zemlji, nekakšen ruski papež. Herberstein je v Moskvi zaznal despotstvo, ki mu je bilo tuje, brezprizivnost, ki jo je personificiral tudi uradni vladarjev naziv – "car in samodržec".

Sledi več poglavij o veri Moskovčanov (Rusov) oziroma z njo povezanih običajih in obredih, duhovščini, pa tudi o razlikah s katolištvom. "Od začetka pa

do danes je bilo v Rusiji razširjeno krščanstvo po grškem obredu. Bogoslužje se vrši v domačem jeziku ..." (str. 38) Herberstein govori o metropolitih, škofih, duhovnikih, ki so lahko poročeni, bogoslužje pa so dolžni opraviti le trikrat na teden, o samostanih, obleki in prehrani duhovskega stanu. Seznanja nas z ruskim krstom, spovedjo, obhajilom, prazniki, pojmovanjem vic, svetniki, postom, desetino, poroko, zakonsko ljubeznijo.

Za svobodne Ruse (tlačani so namreč morali šest dni v tednu delati za svojega gospoda) je bila vojna glavno opravilo. Zatorej beremo tudi o ruski vojski, orožju, noši in prehrani vojakov ter načinu vojskovanja. "Pri prvem naskoku," pravi Herberstein, "napadejo sovražnika zelo junaško, vendar ne vzdrže dolgo, kakor bi hoteli namigniti: bežite, ali pa bomo bežali mi". (str. 64) Če imajo vojaki sadje, česen in čebulo, jim ni mar za nič drugega. Ta del knjige končujejo kazenskopравни predpisi ter informacije o denarju in trgovini.

Zemljepisno-zgodovinski opis kneževin in gospostev moskovskega velikega kneza je najobsežnejši in hkrati tisti del Moskovskih zapiskov, ki je zahodu prinesel največ novega. Herberstein ga začne v glavnem mestu Moskvi, nato pa v smeri urinega kazalca s peresom obide druge kneževine in pokrajine. Pri tem opisuje mesta, reke, govori o rodovitnosti pokrajine, prebivalcih, šegah, znamenitostih, naravnih bogastvih, nekdanjih vladarjih posameznega ozemlja in drugem.

Izjemno zanimiva so poglavja o sprejemu in ravnanju s poslaniki, ki jih je Herberstein napisal na podlagi svojih izkušenj, tako da jih imamo lahko – z nekaj rezerve glede Žigove samohvale – za izvrsten vir za spoznavanje diplomatskih "fint" 16. stoletja. Moskovčani so bili do poslanikov tujih vladarjev zapovedovalni, oblastni in ošabni. Dokler ni veliki knez odločil, da bo poslanike sprejel, so njihovo potovanje na vse mogoče načine zavlačevali. Žiga pa večkrat trdi, da se jim ni dal; tudi on je namreč moral paziti na ugled svojega vladarja. Njegovi opisi se navezujejo predvsem na dogajanje ob drugem obisku Moskve leta 1526. Obed pri velikem knezu je bil poglavje zase. "Pri pojedinah ali bolje rečeno pri požrtijah presede marsikateri dan in vstanejo od mize šele, ko se začne mračiti. Pri pojedinah se ves čas drug drugega silijo z jedmi in pijačami." In še: "Kdor se hoče ogniti nadaljnemu pitju, se mora delati pijanega ali zaspanega ali pa mora prej druge upijaniti. V skrajnem primeru pa se reši samo, če je tako zvrhano poln pijače, da ne more več. Po njihovem mnenju gostije niso uspele in gostje niso bili dobro postreženi, če niso vsi pijani." (str. 154) Vse to početje spremlja kup zdravic.

Tekst Moskovskih zapiskov končuje itinerarij obeh potovanj v Moskvo, v katerega so vtikani razlogi in cilji diplomatskega posredovanja, različne anekdote in zapis o propadu Ogrske (bitka pri Mohaču 1526).

Kot že rečeno, je doslej edini prevod Moskovskih zapiskov v slovenščino priskrbel Ludovik Modest Golia, izdala pa Državna založba Slovenije ob 400. obletnici slovenske knjige. Golia je napisal tudi Herbersteinov življenjepis, podal podobo Rusije v 16.

stoletju, sestavil dragoceno bibliografijo izdaj Moskovskih zapiskov, tekstnokritične opombe in stvarno kazalo, v katero sta vključeni tudi imensko in krajevno. Pri prevodu je izhajal iz izvorne latinske izdaje (nam najbližji izvod hrani zagrebška Nacionalna i sveučilišna knjižnica), v opombah na koncu knjige pa je dodal variante iz tretje latinske (1556) in prve nemške izdaje (1557), kolikor se besedilo razlikuje od izvornika. Taka zasnova prevoda je metodološko nekoliko vprašljiva in tudi nepraktična za branje. Ob nedavni 450. obletnici prve izdaje Moskovskih zapiskov bi morali razmišljati o novi izdaji v slovenščini, saj je obstoječi prevod že zastarel, zlasti pa je v Golievih dodatkih na koncu knjige kar precej napak in pomanjkljivosti, ki jih tudi odlična spremna beseda ne zasenči. Ta namreč ponuja oprijemljiv prikaz okoliščin, ki so diplomata Herbersteina kot vojaka besed pospremile na dvakratno pot v Rusijo, pa tudi vzrokov, zaradi katerih se je v Rusiji na nekaterih področjih kljub poskusom vse do danes komaj kaj spremenilo. Simoniti je prepričan, da nam Herbersteinova knjiga omogoča, "da lahko bolje razumemo tudi današnjo rusko državo, njeno oblast, njeno hrepenjenje po lastni življenjski obliki, lastni religiji in lastni prihajajoči zgodovini" (str. 286).

Herbersteinovo temeljno delo je že leta 1550 izšlo v italijanščini, v letih 1551, 1556, 1557 in 1571 v latinščini, v nemščini prvič leta 1557, nato pa še v letih 1563, 1567, 1576 in 1579. Tem izdajam Moskovskih zapiskov so bili dodani različni predgovori, pisma, posvetila, poslaniška inštrukcija, ki sta jo grof Nugarolis in Žiga Herberstein dobila za pot v Moskvo od nadvojvode Ferdinanda, ter spisa Paula Iovia o poslaništvu Vasilija Velikega in Georga Wernerja o madžarskih vodah. Po mojem poznavanju bi se bilo ob morebitnem novem prevodu dobro opreti na tretjo latinsko izdajo (drugo baselsko) iz leta 1556, ki jo je Herberstein sam (v nasprotju z nekaterimi, ki so še za njegovega življenja izšle brez njegovega sodelovanja ali celo vednosti) popravil in nekoliko razširil. Ta izdaja že ima stvarno kazalo, dostopna pa je v Ljubljani.

Kljub zadnjim pripombam smo lahko veseli tudi pričujočega ponatisa. Svež prevod bo zdaj verjetno počakal vsaj pet desetletij, Moskovski zapiski pa so tako zanimivo in poučno branje, da morajo biti na voljo čim širšemu krogu bralcev.

Andrej Nared

Ehrlichov simpozij v Rimu (uredil Edo Škulj),
Mohorjeva družba, Celje 2002, 376 strani

Slovenska teološka akademija v Rimu in Inštitut za zgodovino Cerkve v Ljubljani nadaljujeta organizacijo simpozijev o pomembnih osebnostih slovenskega cerkvenega in javnega življenja. Osemnajstemu simpoziju, ki je obravnaval obdobje, življenje in delo škofa Gregorija Rožmana, je sledil simpozij o njegovem sodobniku Lambertu Ehrlichu. Svojevrstni

osebi, ki je dodala poseben pečat obdobju prve polovice dvajsetega stoletja in je imela svoje občudovalce (in po smrti celo častilce) v krogu stražarjev in somišljenikov ter nasprotnike in sovražnike tako znotraj katoliškega tabora kot tudi seveda pri revolucionarjih. Ti so ga v povojnem zgodovinopisju, da bi upravičili njegovo "justifikacijo", določili za enega nosilcev klerofašizma (kako moderna oznaka), o čemer je v zborniku objavil zanimiv članek Stane Granda (Lambert Ehrlich in slovensko zgodovinopisje). Prav ta simpozij pa naj bi ob šestdesetletnici njegovega uboja o njem spregovoril bolj neobremenjeno, predvsem pa bolj celostno, ne le v luči odnosa do komunistov ali OF, ter s tem predstavil vso širino njegove osebnosti, saj je prav neverjetno, na koliko različnih področjih se je ta duhovnik iz Kanalske doline aktivno udejstvoval.

Zbornik, ki je izšel ravno ob obletnici njegovega umora, nam poleg uvoda Eda Škulja in pozdravne besede Štefana Faleža prinaša še 24 člankov. Ehrlichovo "koroško obdobje" osvetljujejo trije koroški zgodovinarji. Avguštín Malle (Ehrlichov rod in koroška leta Lamberta Ehrlicha) oriše življenjsko pot njegovih sorodnikov v narodnostno mešanem okolju, njegovo otroštvo v Kanalski dolini, šolanje in študij ter njegova prva prizadevanja za pravice Slovencev. Teodor Domej (*Bratoljub* in krščansko-socialna misel na Koroškem) se loti razvoja krščansko-socialnega gibanja na Koroškem in ideološkega razhajanja v narodnem gibanju in analize lista slovenskih bogoslovcev na Celovškem bogoslovju *Bratoljuba*. V listu so med drugim pogosto poudarjali soodvisnost verske in narodne pripadnosti. "Kjer so na Koroškem Slovenci dobri v verskem oziru, so tudi v narodnem, kjer pa se za vero nič ne brigajo, se tudi za narodnost ne" (str. 31). To pa je tudi prepričanje, ki je Ehrlicha spremljalo vse življenje. Walter Lukan (Ehrlich in Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško) obravnava razvoj Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško, ki je v svojem razvoju sicer zamujala za drugimi slovenskimi deželami, a je kljub vsemu v obdobju pred letom 1914 dosegla razcvet in obseg, ki ga ne prej ne pozneje ni uspelo ponoviti nobeni slovenski organizaciji na Koroškem. Zveza, katere eden pglavitnih motorjev je bil Ehrlich, je imela od ustanovitve leta 1907 namen krepiti slovenski življenj na Koroškem in je imela izrazito narodno-obrambni program. Vendar pa se je nekako od leta 1910 začela čedalje bolj "poudarjati katoliška podlaga narodne misli in verski "sovražnik" postane polagoma bolj važen kot nacionalni" (str. 55). Ta ugotovitev, ki nam jo posreduje Lukan, je zopet pomembna za razumevanje Ehrlichove drže v poznejših letih.

Jurij Perovšek (Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919-1920) razkriva Ehrlichov angažma na pariški mirovni konferenci in ob njej. Kot izvedenec za Koroško je bil Ehrlich v jugoslovanski delegaciji med najprizadevnejšimi člani. Perovšek posebno poudari Ehrlichovo poročilo o delovanju Milesove komisije na Koroškem v začetku leta 1919, ki je bilo osnova, "... na kateri je jugoslovanska delegacija še lahko storila protiukrepe, ki so uspeli vsaj toliko, da je

bil za Koroško določen plebiscit" (str. 85). O Ehrlichovem prizadevanju na pariški mirovni konferenci piše tudi Marija Vrečar (Ehrlichov tipkopis: Pariška mirovna konferenca in Slovenci), in sicer kot prva predstavlja Ehrlichov tipkopis o tem vprašanju. Sicer nedokončano delo je še nedavno veljalo za izgubljeno in smo ga poznali le v fragmentih. Napisano je bilo v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. V obdobju stare Jugoslavije ni našlo milosti, da bi bilo natisnjeno, med vojno in po njej pa je po številnih peripetijah in zapletenih poteh le ostalo ohranjeno na Koroškem, kjer ga je avtorica pred kratkim našla v neki zasebni zbirki. Ehrlich nam v njem iz prve roke govori o diplomatskem boju in zakulisnih igrah za severno in južno mejo Slovenije.

Naslednji sklop prispevkov: Metod Benedik (Lambert Ehrlich – profesor), Janez Juhant (Ehrlich: vzgoja, evolucija, filozofija in revolucija), Ciril Sorč (Ehrlichovi ekliziološki spisi), Ervin Dolenc (Ehrlichovi družbeni spisi), Ingrid Slavec Gradišnik (O Ehrlichu in etnologiji), Ivanka Tadina (Bogata misijonska dejavnost Lamberta Ehrlicha) in Bogdan Dolenc (Ehrlich – apologet in veroslovec) predstavlja njegovo akademsko pot ter znanstvene in publicistične prispevke. V tem oziru so še posebej zanimivi prispevki, ki obravnavajo njegovo pisanje na področju primerjalnega veroslovja in misiologije, na katerem je bil sploh pionir v našem prostoru. Ivanka Tadina nam poleg njegovih misijonskih razprav razgrne tudi preostalo dejavnost na misijonskem področju, kjer se je z intenco "osvojiti ves svet za Kristusa Kralja" udeleževal v vsej svoji polnosti. Predstavi nam ga kot enega osrednjih motorjev misijonskega dogajanja ne le na slovenskem, temveč tudi v jugoslovanskem prostoru, kjer je bil med drugim glavni tajnik Društva za širjenje vere za Jugoslavijo. Vrhunec njegove organizacijske dejavnosti na področju misiologije je bila organizacija sedmega Mednarodnega akademskega misijonskega kongresa, ki je bil v septembru 1930 v Ljubljani in se ga je udeležilo prek dvesto ljudi iz tujine.

Anka Vidovič-Miklavčič (Ehrlich – duhovni vodja stražarjev) predstavlja razvejanost njegovega delovanja med akademiki, ki je v literaturi tudi najbolj obdelano. Osredotočila se je na njegov program in delovanje za katoliško prenavo ljubljanske univerze. Naravo tega boja nazorno simbolizira akcija katoliške mladine, ki je v dneh drugega evharističnega kongresa za Jugoslavijo na poslopje univerze postavila križ, "... kar je bil viden uspeh delovanja prof. Ehrlicha na univerzi" (str. 201). Obravnava tudi sodelovanja stražarjev z SLS oziroma Antonom Korošcem. Ta odnos je bil zelo zanimiv in bi ga bilo zanimivo še natančneje analizirati, saj je bilo politično delovanje v nasprotju s pravili katoliške akcije, v katero so se stražarji prištevali. Oriše tudi znameniti spor med stražarji in mladci glede katoliške akcije, ki pa ga je natančneje opredelil nekdanji mladec Martin Kranmer (Odnos med mladci in stražarji). V svojem prispevku nam podoživljeno upodobi sodelovanje in napetosti med skupinama, ki pa so, kot ugotovi, večinoma izvirale iz zelo različne narave in konceptov delovanja

katoliške akcije med akademiki obeh glavnih vodij: Tomca in Ehrlicha. Jože Štupnikar (Ehrlich in karitativna dejavnost) na kratko opiše tudi njegovo karitativno dejavnost, ki pa bi si vsekakor zaslužila natančnejšo obravnavo.

Andrej Vovko (Stališče *Straže v viharju* do nekatere sodobnih vprašanj) je objavil zelo trezen in uravnotežen članek o odnosu *Straže v viharju* do vprašanja sodobnih ideologij in judovstva. Opozarja na ponavljajoče se ocene o "pro-fašistični in nacistični" naravi *Straže v viharju*, ki ji ga je prilepila povojna historiografija in ki se je drži še danes. Najdemo jo celo v *Kroniki XX. stoletja*, ki naj bi bila delo neobremenjenih mlajših zgodovinarjev. Pokaže na izrazito negativen odnos revije tako do komunizma in kapitalizma kot tudi do nacizma in fašizma, saj, kot je zapisano, "evangelij rase in krvi" nima kaj dosti skupnega s krščanskim evangelijem. Opozoril je tudi na iskanje nekakšne katoliške alternativne državne tvorbe, ki naj bi se takrat začela uresničevati na Portugalskem in Irskem. Prav tako Vovko pokaže na izrazit antisemitizem, kajti židovski duh je po mnenju lista "nesporni stvaritelj" tako kapitalizma kot tudi komunizma, torej dveh poglavitnih nasprotnikov krščanstva in hoče doseči absolutno gospostvo nad vsemi narodi in predeli sveta. Ta velikokrat preigravana tema pa ob poročilih nacističnega preganjanja Judov vseeno izraža globoko nestrinjanje z nacističnimi metodami.

Boris Mlakar (Delovanje stražarjev med drugo svetovno vojno) predstavi odnos Ehrlicha in stražarjev do fašistične okupacije in oster odziv na nastop komunistične revolucije. Kot značilen primer zaostrovanja med stražarji in komunisti v začetku okupacije označi spor okrog vprašanja razpustitve univerze, ki ga je po propagandnem dvoboju končala likvidacija dveh akademikov s strani Varnostnoobveščevalne službe. Stražarji so zaradi tega začeli samostojne aretacije in zasliševanja znanih članov OF. Ta boj pa se je po uboju Ehrlicha še okrepil. Stražarji so tako pozneje množično sodelovali tako pri vaških stražah kot tudi pri formacijah Slovenskega domobranstva ter ljubljanske politične policije. Bojan Godeša (Ehrlich in zasnova slovenske države) ob analizi dokumenta Slovenski problem (dokument je priložen razpravi), ki ga je Ehrlich napisal v jeseni 1941, označi njegovo vizijo rešitve nacionalnega vprašanja. Ehrlich je predvidel tri možnosti naddržavnih povezav Slovenije, in sicer konfederativno Jugoslavijo, veliko srednjeevropsko konfederacijo od Baltika do Egeja, ali Slovenijo kot samostojno državo v zaledju Trsta pod mednarodnim protektoratom. Dokument, ki takrat sicer ni imel vidnega odziva na domačem, še manj pa na mednarodnem prizorišču (dokument je bil po tajnih zvezah poslan zaveznikom), pa ima vrednost v tem, da je vztrajal "... pri vzpostavitvi slovenske državne suverenosti kot temelju rešitve slovenskega narodnega vprašanja" (str. 308).

Tamara Griesser Pečar (Umor prof. Lamberta Ehrlicha) natančno opiše potek umora 26. 5. 1942, ki ga je izvršila VOS. To svoje dejanje je VOS argumentirala s tem, da je bil Ehrlich "... izdajalec in škodljivec slo-

venskega naroda, odkriti iniciator političnega sodelovanja peščice reakcionarnih izdajalcev z okupatorji ter organizator denuncijantskih ter terorističnih tolup v službi okupatorja" (str. 311). Ob tem primeru avtorica znova opozori na pravno spornost odlokov SNOO z dne 16. septembra 1941 o "zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja", ki so pomenili prelomnico v "državljanski vojni" v Sloveniji. Ostrino in zapletenost obdobja 1941-1942 v širšem kontekstu odnosa OF in straže obravnava tudi Vida Deželak-Barič (Osvobodilna fronta in dr. Lambert Ehrlich). V zborniku avtorica sodeluje še z enim člankom (Škof dr. Gregorij Rožman v luči partizanske propagande), ki pa se vsebinsko navezuje na lanski zbornik.

Ehrlichova osebnost, pri kateri v ospredje stopajo goreča ljubezen do Cerkve in naroda, široka razgledanost in dejavnost ter precej "težaven" karakter, upodobi France Oražem (Ehrlichova duhovna podoba). France Urbanija (Ehrlichova bibliografija) pa nam predstavi izčrpano bibliografijo.

Ehrlichov Simpozij v Rimu je po zborniku *Dr. Lambert Ehrlich, Stražar naših svetinj* (uredil dr. Rudolf Čuješ, Research Centre for Slovenian Culture, Kanada 1992) drugo obsežno delo, ki obravnava Lamberta Ehrlicha. Če je bil zbornik iz leta 1992, ki so ga napisali večinoma nekdanji stražarji, precej "hagiografske" narave, a pomemben že zato, da nam je predstavil zgodbo z druge strani, pa ta zbornik večinoma prinaša trezne in uravnotežene razprave. Obravnavana tematika je sicer zaradi ideološke obremenjenosti, številnih mitov ter historične bližine, ki se dotika ran še živečih, zelo občutljiva, a ravno zaradi tega še bolj potrebna pretresa. Le soočanje argumentov in stališč avtorjev različnih vrednostnih držav nam lahko prinaša kakovostne premike pri razumevanju tega težavnega in "polemičnega" obdobja.

V zborniku so še posebej dragoceni prispevki, ki osvetljujejo Ehrlichovo življenjsko pot pred prihodom v Ljubljano, saj nam pomagajo razumeti njegovo duhovno držo, ki se je v veliki meri oblikovala že v tistem obdobju. Tudi zaradi tega pa zelo pogrešamo osvetlitev obdobja med prvo svetovno vojno. Duhovniki kot nosilci narodnega gibanja so v izjemno zaostrenih razmerah imeli pomembno vlogo pri narodnem oziroma deklaracijskem gibanju, pa tudi specifično usodo pri preganjanju Slovencev na Koroškem. Žal v shemi tega zbornika to vprašanje ni našlo mesta. Pohvaliti pa velja tudi obširne prispevke o njegovem znanstvenem delu, ki je bilo doslej skoraj povsem neobdelano, in ovrednotenje usmeritve revije *Straža v viharju*, ki je že dolgo noben avtor, ki je o njej pisal, ni vzel v roke in se je še danes drži sloves nekakšne "profašistične" revije.

Na koncu bi opozoril še na dve stvari. Spomladi leta 2001 smo iz Argentine od g. Franca Gnidovca v Nadškofijski arhiv v Ljubljani dobili gradivo, ki je nastalo ob pripravi zbornika *Dr. Lambert Ehrlich, Stražar naših svetinj*. Dve škatlji gradiva, večinoma korespondence med stražarji o življenju Lamberta Ehrlicha sta bili povsem neurejeni. Golo naključje je bilo, da smo gradivo uredili v času pred simpozijem in je bilo nato na razpolago sicer redkim raziskovalcem. Ehrlichova,

sicer skromna zapuščina, ki smo jo imeli v arhivu že prej, pa je žal ostala v precej neurejenem stanju. Druga zadeva, na katero bi rad opozoril, pa je, da smo v začetku leta 2002 iz Misijonske pisarne v Ljubljani prevzeli petnajst škatel gradiva. Polovica gradiva se nanaša prav na Ehrlicha in ponuja možnost za nadaljnje raziskave njegove akademske in misijonske dejavnosti. Vsebuje namreč zapiske ter skripta za predavanja primerjalnega veroslovja, misiologije in apologetike na Teološki fakulteti ter gradivo iz njegove misijonske dejavnosti. Navedena primera kažeta na slabo sodelovanje med institucijami, saj bi ob ustreznem obveščanju še pred začetkom simpozija lahko ustrezno uredili celotno zapuščino, dobili pa bi lahko tudi dodatno gradivo in s tem omogočili boljšo kakovost simpozija. Priložnosti za popravne izpite pa bo nedvomno še veliko.

Blaž Otrin

Milica Trebše Štolfa, LIPA PARK, St. Catharines, Ontario, Canada 1967-2002, Canada 2002

Vsaka obletnica delovanja slovenskega društva, kjer koli po svetu, je odlična priložnost za zgodovinski vpogled v preteklost, za zapisovanje spominov, pregled arhivov in objavo zbranih pričevanj in dokumentov.

Letos je v počastitev 35-letnice delovanja Slovenskega narodnega doma (SND) Lipa Park v St. Catharinesu izšla knjiga "Lipa Park, St. Catharines, Ontario, Canada 1967-2002", avtorice mag. Milice Trebše Štolfa, izvrstne poznavalke slovenskega izseljenstva v Kanadi in predsednice Združenja Slovenska izseljenska matica v Ljubljani. To je njena četrta publikacija o delu Slovenskih društev v Kanadi.

Tokrat nam je približala številčno najmočnejše društvo slovenskih rojakov v Kanadi SND Lipa Park, ki šteje več kot štiristo članic in članov.

Zamisel o skupnem prostoru za srečanja in ustanovitvi Slovenskega narodnega doma se je porodila že leta 1966 na seji Vzemno podpornе zveze (VPZ) Bled odsek št. 12 – Novo mesto. Od takrat je pobudnike zaposlovala misel, kako in kje kupiti primerno zemljišče, na katerem bi si uredili pristni slovenski kotiček za druženja. To jim je 14. februarja 1967 tudi uspelo. *Vesetje ob pridobitvi "svojega parka" je bilo nepopisno*, je zapisala avtorica, *sejo, na kateri so pregledovali načrt za gradnjo doma, pa so imeli 16. aprila 1967 kar na parceli*. Pridne roke naših rojakov so opravile 3606 prostovoljnih delovnih ur in v slabih dveh mesecih so odprli dom, ki že 35 let družijo Slovence in njihove družine ter prijatelje.

Po začetnih težavah, predvsem finančnih, ki so jih člani reševali na različne načine, večinoma pa s svojimi lastnimi prispevki, se je za SND Lipa Park začelo *novo obdobje – nov elan*. Z leti se je seznam dejavnosti v Lipa Parku daljšal, zaradi uspešnega dela in številnih dejavnosti pa je bilo članstvo vse številnejše. Tu ne

gre spregledati plesne in glasbene dejavnosti, družabnih večerov, športnih aktivnosti, predvsem pa pouka slovenskega jezika – vse to nam avtorica pregledno in podrobno predstavi. Da ne gre samo za veseljačenje, kaže tudi delovna vnema na volitvah izbranih odborov ter resno in odgovorno delovanje in vodenje doma. Potrditev uspešnosti društva je prišla s članstvom SND Lipa Park v Folk Arts Council v St. Catharinesu leta 1975.

V *desetletju novih dosežkov, 1981-1990*, jim je po besedah avtorice uspelo, znova s prostovoljnimi prispevki in delom, zgraditi novo dvorano, pridobiti Charter – registriran ustanovni akt kot neprofitne organizacije s svojim lastnim zemljiščem in dvorano (tak akt v Kanadi precej olajša poslovanje), ustanoviti Meddruštveni odbor za koordinacijo kulturnih dejavnosti in izmenjav, dramsko skupino ter organizirati številne prireditve. Med številnimi, ki jih je avtorica nazorno opisala, sta tudi velika humanitarna akcija zbiranja finančnih sredstev za nakup ultrazvočne naprave za Onkološki institut v Ljubljani in pomoč celjski bolnišnici za odpravo škode po poplavi. Humanitarne akcije za pomoč bolnišnicam v Sloveniji so se vrstile tudi v devetdesetih letih.

Prispevek, ki je za Slovenijo najbolj dragocen, pa je bila srčna, enotna, odmevna in tudi uspešna podpora slovenski osamosvojitvi.

Tudi v novih, za Slovence prelomnih časih, je društvo Lipa Park s svojimi člani lepo napredovalo. Vedno bolj uspešni in znani so tudi v Sloveniji, saj je dramsko skupino Lipa Parka prvič finančno podprl tudi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu Ministrstva RS za zunanje zadeve.

V publikaciji "Lipa Park, St. Catharines, Ontario, Canada 1967-2002" so odlično usklajena pričevanja o nastanku in razvoju, na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani SND, spomini članov ter slikovno gradivo. Na začetku knjige so objavljene številne čestitke ob obletnici, ki so jih izrekli visoki državniki Slovenije in Kanade ter predstavniki organizacij, ki združujejo izseljence v obeh državah. Po zgodovinskem pregledu razvoja SND Lipa Park je avtorica predstavila vse predsednike v besedi in sliki. Posebna pozornost velja tudi poglavjem *Dejavnosti* in *Dobra volja je najbolja (spomini članov)*, v katerih avtorica predstavi pomembnejše aktivnosti društva, kot so izobraževanje, gledališče, glasba in šport, ter spomine. Pečat tem poglavjem dajejo prispevki članov društva, tistih, ki so večji pisanja v slovenščini, in tistih, ki se te spretnosti pridno učijo v slovenski šoli.

Naj omenim za arhiviste in raziskovalce pomemben podatek, da je avtorica v imenu društva prinesla in predala Arhivu Republike Slovenije 2600 kopij in fotokopij arhivskega gradiva SND Lipa Park.

Neprecenljiv prispevek slovenskih rojakov v Kanadi pri ohranjanju slovenskih navad, jezika in kulture bi ostal skrit očem javnosti, zlasti v Sloveniji, če ne bi avtorica te izjemno bogate publikacije sledila svojemu raziskovalnemu duhu in razdaljam navkljub prinesla izjemen kamenček za mozaik slovenske zgodovine.

Nada Čibej

Slovensko izseljenstvo, Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice, uredila Milica Trebše Štolfa in Matjaž Klemenčič, Ljubljana 2001, 375 strani

Združenje Slovenska izseljenska matica (SIM) je praznovalo petdeset let obstoja in aktivnega delovanja na vseh področjih javnega in kulturnega življenja slovenskih izseljencev ter njihovega povezovanja z matično domovino. Kljub razburljivim trenutkom je, kot pravi Janez Rogelj, Slovenska izseljenska matica preživela, svoje delo opravila dobro in lahko z optimizmom zre v prihodnost. Ob tem častitljivem jubileju je Združenje SIM izdalo zbornik "Slovensko izseljenstvo – Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice". Glavna urednica Zbornika je mag. Milica Trebše Štolfa, odgovorni urednik pa dr. Matjaž Klemenčič. Knjiga je plod dela številnih, doma in v tujini živečih strokovnjakov in raziskovalcev, ki so svojo poklicno in osebno pot zapisali slovenskemu izseljenstvu.

Zbornik nam na 375 straneh prinaša strokovno obdelano in izjemno bogato védenje o Slovencih, ki so jih različne usode odpeljale v širni svet. Prikazuje nam najrazličnejše oblike ter dejavnosti izseljencev, zlasti tiste, ki so imele namen ohranjati slovensko narodno identiteto. Prispevki so razdeljeni v tri večje sklope, ki nas popeljejo skozi zgodovino tako slovenskih izseljencev kot tudi Slovenske izseljenske matice.

V prvem, *Splošnem delu*, nas Janez Rogelj, v prispevku "Petdeset let dela Slovenske izseljenske matice" popelje skozi celotno obdobje delovanja, razvoja in spreminjanja Matice ter nam predstavi vse njene predsednike, naloge in dejavnosti, publikacije, vse vzpone in razcvete, pa tudi burne in negotove čase. Poudariti moram, da je to prvi celostni prikaz zgodovinskega razvoja Slovenske izseljenske matice.

Dr. Matjaž Klemenčič nam osvetli "Odnos slovenskih izseljencev do stare domovine", dr. Nada Šabec pa nam v prispevku "Jezik slovenskih izseljencev" pojasni, kako se spreminja jezik, ki ga uporabljajo izseljenci na angleško govorečih območjih ter kaj pomeni *lefati, drajvati, tokati*. Sledi pregled "Književnosti slovenskih izseljencev" in "Pregled slovenskih izseljenih likovnih ustvarjalcev" spod peres dr. Janje Žitnik ter dr. Irene Mislej.

Opozorila bi na prispevek mag. Milice Trebše Štolfa, "Arhivsko gradivo je narodov spomin". Avtorica v njem poudarja, kako pomembno je arhivsko gradivo slovenskih društev in posameznikov po svetu pri ohranjanju slovenske kulturne dediščine in pri ustvarjanju slovenske zgodovine. Izhajajoč iz načela: "Kar ni zapisano, se ni zgodilo," svoje znanje že petnajst let prenaša na izseljence in jim vceplja skrb, da se zapisi o delovanju in obstoju Slovencev in slovenske besede v svetu ohranijo zanamcem.

V sklepnem delu prvega dela Zbornika so prispevki Jožeta Prešerna "Slovenske sledi v svetu", dr. Bogdana Kolarja "Mesto cerkve med Slovenci po svetu in njen prispevek za ohranjanje narodnosti", dr. Mihaela Kūzmiča "Slovenski protestanti in izseljenstvo" ter Aleksija Kalca, ki nam predstavi "Izselje-

vanje z zahodnega roba slovenskega etničnega prostora".

V drugem delu zbornika *Slovenci po svetu* so predstavljene slovenske naselbine oziroma slovenske skupnosti po posameznih celinah, od severne in južne Amerike do Avstralije, zahodne Evrope in držav naslednic nekdanje Jugoslavije. Posebno vrednost imajo prispevki samih izseljencev (kar šestih), ki so obogatili naše védenje o Slovencih po svetu.

Izjemno zanimive in strokovno dodelane razprave v drugem delu Zbornika so prispevali:

- za ozemlje Severne Amerike:

dr. Marjan Drnovšek: "Izseljevanje Slovencev v Severno Ameriko"; dr. Matjaž Klemenčič: "Slovenske naselbine v Združenih državah Amerike"; mag. Joseph Valenčič: "Slovenski narodni domovi v ZDA"; dr. Mirko Jurak: "Družbenokulturno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Kanadi"; mag. Milica Trebše Štolfa: "Slovenci in njihove organizacije v Kanadi" ter Cvetka Kocjančič: "Izseljenstvo kot gospodarski dejavnik: primer Slovencev v Kanadi";

- za ozemlje južne Amerike:

dr. Irene Mislej: "Slovenski izseljenci v južni Ameriki" in dr. Zvone Žigon: "Slovenska politična emigracija v Argentini";

- za ozemlje Avstralije:

dr. Breda Čebulj Sajko: "Naselitev Slovencev v Avstraliji"; Jože Prešeren: "Slovenski narodni domovi v Avstraliji" in dr. Igor Maver: "Književno ustvarjanje Slovencev v Avstraliji";

- za ozemlje Evrope:

dr. Marjan Drnovšek: "Slovenski izseljenci in Zahodna Evropa do druge svetovne vojne" in dr. Jernej Zupančič: "Slovensko izseljenstvo v Evropi po drugi svetovni vojni";

- za ozemlje nekdanje Jugoslavije:

Marija Dolinšek Divčič: "Slovenci v Bosni in Hercegovini"; Darko Šonc: "Slovenci na Hrvaškem"; Franc Cevc: "Slovenci v AP Vojvodini (ZR Jugoslaviji)" ter dr. Amalija Jovanović: "Slovenci v Makedoniji".

Tretji *Dokumentacijski del* je uredila mag. Rozina Švent. V njem je predstavila izbrano bibliografijo del o slovenskem izseljenstvu, ki so izšla v obliki knjig oziroma monografij. Sledi predstavitev vseh avtorjev Zbornika ter imensko kazalo.

Pričujoči Zbornik je zelo pomembno delo za tiste, ki se ukvarjajo z raziskovanjem slovenskega izseljenstva, kot tudi za zgodovinarje in arhiviste, ki so oblikujejo slovensko zgodovino in ohranjajo *narodov spomin*.

Pomembnost Zbornika dokazuje tudi dejstvo, da sta ga Ministrstvo RS za znanost, šolstvo in šport ter Zavod RS za šolstvo uvrstila na seznam dodatnih oziroma priporočljivih učbenikov za družboslovje in humanistiko za osnovne in srednje šole.

Nada Čibej

Ob osemdesetletnici kemijskih študijev na Univerzi v Ljubljani, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo, Ljubljana 1999, 97 strani

Ljubljanska univerza je s svojimi fakultetami že odločno zakorakala v deveto desetletje svojega obstoja in delovanja. Kljub temu pa velja predstaviti še eno delo, ki je izšlo v sklopu praznovanja njene osemdesetletnice. Publikacijo *Ob osemdesetletnici kemijskih študijev na Univerzi v Ljubljani*, ki je skupinsko delo več avtorjev, je izdala Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo.

Prvi prispevek z naslovom *Zgodovinski razvoj Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo nas popelje v sedemnajsto stoletje, v katero segajo začetki kemijske znanosti na Slovenskem*. Takrat so nastala tudi prva dela s tega področja; zanja so zaslužni ljubljanski zdravniki tiste dobe in J. V. Valvasor. V osemnajstem stoletju je imel za razvoj kemijske znanosti pomembno vlogo idrijski rudnik. V Idriji je bila ustanovljena prva višja šola za kemijo in metalurgijo v Sloveniji, vendar je bilo njeno delovanje omejeno le na obdobje delovanja dr. Scopolija v Idriji. Za njim je nove kemijske teorije posredoval doktor filozofije in medicine B. Hacquet. Ta je v štirih knjigah obravnaval kemijsko analizo rude, rudniške naprave in kemijske postopke v Idriji. Pozneje je poučeval na ljubljanskem liceju in bil predlagan za profesorja na ljubljanski filozofski fakulteti, vendar je bil še pred njenim vnovičnim odprtjem imenovan za profesorja v Lvovu. Ljubljana je svoj visokošolski zavod znova dobila v obdobju Ilirskih provinc. Tedaj je bil na mesto predavatelja za kemijo povabljen kemik in farmacevt J. M. Zandrini iz Milana. V tem obdobju je slušateljem medicinske in naravoslovne fakultete predaval tudi prvi slovenski profesor kemije Janez K. Kersnik. Z odhodom Francozov so bile odpravljene tudi njihove centralne šole in Ljubljana je znova izgubila svoj visokošolski študij. Sredi 19. stoletja je kemija postala redni učni predmet na ljubljanski realki, z ustanovitvijo univerze pa se je pred osemdesetimi leti tudi pri nas začel pouk kemije na visokošolski ravni.

V nadaljevanju nam avtorji predstavljajo razvoj kemijskih študijev v okviru ljubljanske univerze. Študij se je delil na študij kemijske tehnologije na kemijskem oddelku tehniške fakultete in na študij kemije na filozofski fakulteti. Pionirsko vlogo sta imela prof. dr. Maks Samec, imenovan za prvega rednega profesorja na kemijskem oddelku in prof. dr. Marij Rebek, ki se mu je kmalu pridružil. Poleg iskanja sposobnih strokovnjakov je bilo v tem prvem obdobju treba veliko naporov posvetiti tudi boju za ohranitev študija kemije na tehniški fakulteti ljubljanske univerze, saj so se pojavljale težnje po prenehanju tega študija ali vsaj njegovi okrnitvi, in pa zagotovitvi primernih prostorov za pedagoško in znanstveno delo. Za začetek je bil kemijski oddelek nameščen v kleti realke, ki je bila za ta namen ob finančni pomoči zasebne industrije predelana. Nekaj prostora je kemijski inštitut dobil v novem posloplju tehniške fakultete, ob koncu tridesetih let pa je ministrstvo odobrilo kredit za graditev posebne stavbe.

Nadaljnji razvoj je ustavila vojna, ki je terjala številne človeške žrtve in povzročila veliko materialno škodo. Obnoviti je bilo potrebno učne prostore ter nabaviti najnujnejšo opremo in literaturo. Kljub temu da je bilo dograjeno novo poslopje, se je oddelek za kemijo vse povojno obdobje srečeval s hudo prostorsko stisko. Število slušateljev je ves čas naraščalo in treba je bilo okrepiti strokovni kader. To je v učne načrte prinašalo tudi nenehne spremembe, in te so v besedilu tudi prikazane. Vrstile so se organizacijske spremembe. V letih od 1950 do 1954 je bila samostojna Tehniška visoka šola izločena iz univerze, v njenem okviru pa je delovala fakulteta za kemijo. Po vnovični priključitvi k univerzi je bil oddelek za kemijo v sklopu nove fakultete za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo. V študijskem letu 1961/62 je bila ustanovljena Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, katere kemijski oddelek se je delil na odseke za kemijo, kemijsko tehnologijo, tekstilno tehnologijo in farmacijo. Zadnja dva odseka sta kmalu postala samostojna, študij kemije pa je organizacijsko ostal nespremenjen do leta 1994, ko je bila z Odlokom o preoblikovanju Univerze v Ljubljani ustanovljena samostojna Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo.

Zgodovinskemu pregledu razvoja študija kemije na Slovenskem od njegovih začetkov do danes sledi preglednica učnega osebja na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo ter njenih predhodnicah v letih 1920-1999. Naslednja poglavja v jubilejni publikaciji so posvečena raziskovalnemu delu od leta 1946 do leta 1970, študiju od leta 1970 do danes, pobudam in postopkom za razdružitve Fakultete za naravoslovje in tehnologijo ter 40-letnici višjega in visokega izobraževanja za varno delo, ki je bilo z Zakonom o univerzi priključeno na novo nastali Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo.

V nadaljevanju pa nam publikacija predstavlja organizacijo in študijske programe Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo v letu 1999. Predstavljeni so njena organizacija in študijski programi. Na univerzitetnem študiju kemije – smer kemija – si diplomant pridobi strokovni naziv univerzitetni diplomirani kemik. Študentje, ki vpišejo univerzitetni študij kemije – smer kemijsko izobraževanje – bodo postali srednješolski profesorji kemije. V študijskem letu 1998/99 je fakulteta začela nov univerzitetni študij biokemije. Ta študij je zanimiv za vse, ki se zanimajo za kemijo procesov v živih organizmih in uporabo le-teh v moderni biotehnoški proizvodnji. Fakulteta ponuja tudi univerzitetni študij kemijskega inženirstva, ene temeljnih inženirskih disciplin, in študijski program kemijske tehnologije za pridobitev visoke strokovne izobrazbe s smermi kemijska tehnologija, uporabna kemija in usnjarsko predelovalna tehnologija. Študij varstva pri delu in požarne varnosti je visokošolski strokovni program, ki je namenjen izobraževanju za uporaben poklic. Fakulteta izvaja tudi tri podiplomske študijske programe: kemija, kemijska tehnologija in kemijsko inženirstvo in sodeluje pri izvajanju interdisciplinarnih in interfakultetnih podiplomskih študijskih programov. V publikaciji je predstavljeno tudi raziskovalno delo v letu 1999. Avtorji so pripravili

pregled raziskovalnih skupin, raziskovalne opreme in natančnejši pregled raziskovalnih usmeritev po posameznih katedrah in seznanili bralca z dejavnostmi fakultetne knjižnice, ki začasno deluje v sodelovanju s Centralno tehniško knjižnico.

Naslednje poglavje, posvečeno študentom Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo, začneta dve preglednici. Prva prikazuje število študentov podiplomskega in podiplomskega študija v študijskih letih od 1982/83 do 1999/00, druga pa število diplomantov po posameznih smereh študija v obdobju od 1990 do 1999. Sledijo sezname vseh diplomantov univerzitetnih kemijskih študijev v obdobju od 1923 do 1999, diplomantov oddelka za tehniško varnost v letih 1998 in 1999 ter pregled podeljenih magistrskih diplom od 1964 do 1999. Preglednica podeljenih nazivov doktor znanosti v obdobju od 1920 do 1990 vsebuje poleg imena doktoranda, začeni z Anko Mayer, prvo doktorico ljubljanske univerze, tudi naslov disertacije in mentorja.

Tatjana Dekleva

"Vrtec je služba za tovarišice", Vzgojno-varstveni zavod Ilke Devetak Bignami, 1901/02 – 2001/02, zbornik, Tolmin 2002

Sodobna družina si življenja brez vrtca ne more več zamisliti. S spremenjenimi družbenimi razmerami in spremenjeno vlogo ženske v družini, je mati in žena, prej vezana na dom, sčasoma postajala vedno bolj dejavna v družbi. Sodobni vrtec je prehodil dolgo pot – od prvih začetkov, ko je dajal zavetišče siromašnim otrokom, do vzgojno-varstvenih ustanov, ki se trudijo otrokom ponuditi vsestranske možnosti za duhovni in intelektualni razvoj.

Ob stoletnici otroškega vrtca Ilke Devetak Bignami v Tolminu, ki se imenuje po tolminski protifašistični aktivistki, umrli v koncentracijskem taborišču Auschwitz, je maja 2002 izšel Zbornik. Številni avtorji skušajo v njem zaobjeti delo te ustanove od prvih začetkov do vsestranske dejavnosti, ki jo vrtec nudi svojim varovancem danes. Glavna urednica Vlasta Tul je dala besedo odraslim, ki so bili odgovorni za ustanovitev in delo vrtca pa tudi najmlajšim, ki jim je ustanova namenjena. Ti v sklepnem delu Zbornika izrazijo svoje iskrive domislice o vrtcu. Tematsko bi Zbornik lahko delili na dva dela. Prvi del obsega zgodovinski pregled razvoja ustanove v sto letih. Pripravili sta ga avtorici Vlasta Tul iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in ravnateljica vrtca Majda Maglica, ki ga bogatijo še posamezna spominska pričevanja. Drugi del obsega prikaz dela in različnih dejavnosti, ki jih vrtec razvija v svojem jubilejnem stotem letu delovanja.

V Tolminu je vrtec ustanovilo društvo "Ljudski otroški vrtec". Deloval je kot zasebna ustanova, v kateri so delovale slovenske vzgojiteljice v slovenskem jeziku. To je bil samo eden izmed vrtcev, ki so

ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja nastali na robu slovenskega narodnega ozemlja in ki kažejo na bojazen in željo Slovencev, da bi branili ohraniti svojo narodnostno identiteto pred vse močnejšim tujim vplivom. Iz teh razlogov so otroke na tem območju že v najnežnejšem obdobju pošiljali v slovenske ustanove.

Vlasta Tul v svojem prispevku predstavi zgodovino vrtca od ustanovitve do začetka druge svetovne vojne. Že v uvodu opozori na pomanjkanje virov; kronike o delovanju te ustanove pred drugo svetovno vojno so izgubljene in uničene in tako se je avtorica pri svojem delu morala zanašati na gradivo tistih ustvarjalcev, ki so bili kakor koli povezani z delom vrtca. Dejavnost te ustanove tako lahko spoznamo samo posredno. Vrtec je v Tolminu začel delovati v eni izmed učilnic ljudske šole septembra 1901. Deloval je do prvih spopadov na soški fronti. Vojne razmere so prekinile delo in otroci so morali skupaj s svojimi materami v begunstvo, očetje pa v vojne linije. Po koncu vojne se je sicer v razrušene vasi vrnil mir, življenje se je nadaljevalo ob nadčloveških naporih, ki so jih zahtevala popravila domov in želja po kar najbolj normalnem življenju. Toda življenje ljudi na Primorskem se ni nadaljevalo tam, kjer se je ob začetku vojne končalo. Nadaljevalo se je v novi državi, ki jo je že po nekaj letih preplaval fašizem z nacionalistično politiko. Le-to so še najhuje občutili zavedni Slovenci. Materin jezik je najlaže izriniti iz zavesti pri najmlajših, zato ni naključje, da sta vrtece ustanavljali dve izrazito nacionalistični organizaciji – Lega nazionale in Opera nazionale di Assistenza all'Italia Redenti (ONAIR). Oblasti so skušale z ekonomskimi ugodnostmi omajati narodno zavest. V obdobju italijanske oblasti je vrtec postal ustanova, ki si je po bližnjici želela Slovincem čimprej vcepiti tujo kulturo. Kljub začetnemu odporu so sčasoma poleg otrok italijanskih uslužbencev v vrtec začeli zahajati tudi slovenski otroci. Zakaj? "Čeprav je bil otroški vrtec eno od orodij, s katerimi je fašistična oblast poskušala odtegniti slovenske otroke družini in njeni vzgoji ter jih vzgojiti v fašističnem duhu in jih že v rani mladosti poitalijančiti, pa prizadevanja niso imela pričakovane uspeha. Vrtec je v glavnem zagotavljal predvsem lažje preživetje prenekateri obubožani slovenski družini", ugotavlja avtorica.

Ravnateljica Majda Maglica predstavlja razvoj tolminskega vrtca po letu 1948, ko je začel po drugi svetovni vojni znova delovati. Kronika, ki je v teh letih nastajala v vrtcu, vsebuje številne podatke o življenju in razvoju vrtca od prvih povojnih let do danes. Bralca seznanja s številom otrok, ki so v tem obdobju obiskovali vrtec, s pravnim statusom vrtca od samostojne ustanove leta 1948, prek oddelka Osnovne šole Tolmin in oddelka Šolskega centra, pa vse do znova samostojne vzgojno-varstvene ustanove. Leta 1970 se je vrtec poimenoval po Ilki Devetak Bignami, pogumni Tolminki, ki ji ljubezen in zakon z visokim italijanskim oficirjem nista vzela narodnega ponosa in ki se je v boju za samostojnost svojega naroda postavila v njegovo bran ter v tem boju izgubila tudi življenje. Svoje delovanje je vrtec usmeril tudi v bližnje vasi, saj je v sedemdesetih letih dobil še oddelke na Volarjah in v Volčah. Zbornik seznanja bralca tudi z materialnimi razmerami v katerih je vrtec deloval in se razvijal. Ta del popestrita dve pričevanji: Dušan Jug govori o prizadevanjih za odprtje vrtca v Volčah, Jelka Kavčič pa opisuje delo vrtca v šestdesetih in v začetku sedemdesetih let. Vlasta Tul pa je zapisala spomine prve povojne vzgojiteljice v Tolminu leta 1948, Pavle Anderlič Bizjak.

V drugem tematskem sklopu posamezne vzgojiteljice opisujejo delo vrtca danes. Seznanimo se s številnimi dejavnostmi, ki jih vrtec ponuja malčkom in njihovim staršem, z željo, da bi vsi trije udeleženci: delavci vrtca, malčki in njihovi starši med seboj čim tesneje sodelovali. Vrtec je po sto letih svojega delovanja vse manj zgolj varstvena in vse bolj vzgojna ustanova, v kateri malčki aktivno preživljajo svoje predšolske dneve. Zbornik končujejo tisti, zaradi katerih vrtec sploh obstaja: malčki. Ti s svojimi očmi in in svojim načinom dojemanja opisujejo vrtec, vzgojiteljice in svoje bivanje v vrtcu.

Zbornik je bogato opremljen s fotografskim gradivom, poseben čar pa mu dajejo likovne stvaritve najmlajših.

Ernesta Drole

Tuji časopisi in revije

COMMA 2001, 1-2

Strokovna revija Mednarodnega arhivskega sveta, imenovana Comma, je nova publikacija, ki bo izhajala štirikrat na leto in je združila dosedanje tri MAS-ove publikacije (Janus, Arhivum in Proceedings of CITRA). Novost publikacije je večjezičnost, prejšnja dva jezika (angleški in francoski jezik) je zamenjalo sedem jezikov, v katerih so objavljeni povzetki člankov. Tudi sami članki so objavljeni v originalnem jeziku in se ne prevajajo v celoti v angleščino ali francoščino, kot je bila prejšnja praksa.

Prva dvojna številka 1-2 za leto 2001 prinaša enaindvajset avtorskih člankov, ki obravnavajo različna področja arhivskega dela in številka ni posebej tematsko opredeljena.

Generalni sekretar Mednarodnega arhivskega sveta Joan van Albada je pospremil prvo številko publikacije z uvodnimi mislimi, ki poudarjajo multikulturalnost in sodelovanje arhivske stroke na globalni ravni. Njegov uvodni prispevek ima naslov "Arhivi, drobcji spomina ali več". Opisuje, da so jeziki nosilci, ki prek nekega časa prenašajo pojme, ki jih je ustvarila praksa in teorija stroke. Ti pojmi so se oblikovali pod vplivom administrativne tradicije okolja ter celotne organizacijske, nacionalne in subnacionalne kulture. Primeri raznolikega razumevanja in jezikovne uporabe za opis "arhivov" so razvidni pri avtorjih, ki vzajemno delujejo z arhivisti iz Azije, Evrope in Afrike. "Spomin", pripovedništvo in predmeti spomina so glede na kulturo povezani z arhivi. Zato se pri opredeljevanju arhivov priporoča integrativen, aktiven in prilagodljiv pristop.

O napredku arhivske znanosti je razmišljal José Bernal Rivas Fernández, in sicer v članku z naslovom "Izzivi arhivov, arhivisti in arhivska znanost na pragu 21. stoletja". Na začetku 21. stoletja se arhivi, arhivisti in arhivska znanost srečujejo z novimi izzivi, ki se izražajo v njihovih spremembah in njihovem razvoju. V obdobju informacij in komunikacij v globalnem kontekstu so na arhivski svet močno vplivale tehnologije za informacije, predvsem z novimi načini podpore. Arhivska disciplina kot informacijska znanost potrebuje novo razlago svojih osnov na teoretični in pojmovni ravni. Ne nazadnje je bil pomemben tudi prispevek v vse obsežnejši literaturi s tega področja, ki je nastal v anglo-saksonskem svetu. Dela, ki so bila do danes objavljena, so na neki način prispevala k vnovičnemu rojstvu arhivistike kot znanosti, in to v taki meri, da so bili ustvarjeni novi koncepti pri vplivu teorije na prakso, na ta način pa je tudi vloga arhivov in arhivistov pridobila novo razsežnost. Tehnologije za informacije, ki so se razvile kot odgovor na nove potrebe izmenjave, dostopa in širjenja informacij, so vplivale tudi na arhivsko področje, kajti obstoj dokumentov v novih oblikah podpore pomeni izziv tako za

strategijo arhivskega ravnanja kot tudi hranjenja. Znotraj tega konteksta bi morala postati vloga arhivistov bolj jasna (samozavestna), posebej pri povečanju informacijskih zahtev uporabnikov vseh vrst. Vse to je vplivalo tudi na spremembo položaja arhivov v sodobni družbi in opredelilo razvoj arhivistike kot samostojne znanosti v okviru informacijskih znanosti.

Verne Harris je avtor članka "Zakon, dokaz in elektronsko gradivo: strateška perspektiva iz globalne okolice (periferije)". Avtor ugotavlja, da ima zelo malo arhivskih ustanov v obrobni regionalnih območjih programe za hrambo elektronskega gradiva. To pa ne pomeni, da je tudi sama informacijska tehnologija na teh območjih redka. Avtor tudi opozarja, da MAS-ova telesa in programi ne povezujejo razvoja te ključne tematike z dejanskim stanjem v regionalnih okoljih. Poglavitni instrumenti za reševanje problemov elektronskega pričevanja so zakonodaja in standardi, in sicer s pravno veljavnostjo in elektronskim poslovanjem. Le to pa je tudi osrednje področje zakonodajne dejavnosti v številnih državah in mednarodnih telesih. Kljub opisanim dejavnostim pa v regionalnih okoljih celotnega sveta še vedno obstoji tako imenovano "mejno ali nepoznano področje" in je zato stanje elektronskega gradiva kot pričevanja negotovo. V arhivski stroki je na splošno mogoče zaznati neko vrednoto in pomembnost tega področja, medtem ko si mora globalna periferna regija šele vlitii epistemološko bogastvo. Zato so tu velikokrat tudi dopuščeni preprosti načini poznavanja tega področja.

Brian Williams in William K. Wallach sta predstavila "Dokumentiranje južnoafriških gibanj za osvoboditev: sodelovanje arhivov univerze v Fort Hareju". Organizacije, ki so vodile gibanje za osvoboditev, z namenom strmoglavljenja apartheida v Južni Afriki, so imenovali Univerzo v Fort Hareju (v Južni Afriki) za hranitelja njihovega arhivskega gradiva. Voditelji Afriškega nacionalnega kongresa, Panafriškega kongresa in druge osvobodilne organizacije (skupno z voditelji proti-apartheidskih organizacij) so se odločili hraniti svoje lastno arhivsko gradivo v Fort Hareju, predvsem zaradi njegove zgodovinske vloge pri izobraževanju južnoafriškega temnopoltega prebivalstva. Organizacije za osvoboditev so spoznale pomen primarnega arhivskega vira kot sredstva za odkrivanje in oživljanje zgodovine odpora, ki je bila prej cenzurirana. To arhivsko gradivo je za Fort Hare neprecenljivo, vendar pa pomeni tudi obremenitev za omejena finančna sredstva. Avtorja članka sta arhivista iz univerze v Michiganu (iz ZDA). V Južno Afriko sta odpotovala zato, da bi prinesla strokovno pomoč, to pa je bil sestavni del večjega projekta sodelovanja med univerzama v Michiganu in Fort Hareju. Njuna naloga je bila predvsem pomagati pri vzpostavitvi boljše dostopnosti omenjenega arhivskega gradiva. Med opisovanjem posebnih vidikov

projekta in njegovih ciljev avtorja razpravljata tudi o širšem kontekstu te odločitve, da se arhivsko gradivo hrani v Fort Hareju, nadalje o zvrsti samega gradiva in o razmerah, v katerih je gradivo nastalo.

Gary M. Paterson je objavil aktualni pregled novosti na področju avtorskih pravic s člankom "Nova tehnologija in avtorske pravice: vpliv na arhive". V prizadevanju, da bi ratificirali Dogovor svetovne organizacije za intelektualno lastnino iz leta 1996 veliko držav pripravlja popravke zakonov, ki se nanašajo na avtorske pravice. Članek opredeljuje osrednja vprašanja, ki so pomembna za arhiviste v postopku spreminjanja zakonodaje in ratifikacije omenjenega dogovora. Članek vključuje tudi povzetek zaščite splošnih avtorskih pravic, s poudarkom na vpliv novih tehnologij na avtorske pravice in najpomembnejše zakone, ki učinkujejo na avtorske pravice. Arhivistom svetuje, da so pozorni na prizadevanja, posebno tržnih podjetij, da bi omejili zakonito pravico poštenega ravnanja ("fair dealing").

Avtor Guo Siping iz Kitajske je objavil članek "Spoštovanje zaščite avtorskih pravic v arhivski upravi in ustrezna zakonodaja iz kitajske pravne civilne razprave". Pravne razprave in ugotovitve, ki se navezujejo na avtorske pravice za rokopise zadnjega cesarja zastavljajo več tovrstnih vprašanj kitajskim arhivistom. Iz različnih zgodovinskih razlogov je bil kitajski sistem za pravice intelektualne lastnine ustanovljen precej pozno. Toda Kitajska je pred kratkim pospešila zakonodajo za pravice intelektualne lastnine. Kljub tem dejavnostim tu ni jasnih pravnih določil glede tega, kateri arhivi naj bi bili zaščiteni in kateri ne – skladno z zakonom o avtorskih pravicah, ki je bil razglašen v letu 1990 in izvršen v letu 1991. Avtor predstavi štiri vsebinske sklope. V prvem se vprašuje, ali bi morali biti znova določeni nekateri tradicionalni arhivski koncepti, kot sta zbiranje in donacija arhivskega gradiva. V drugem sklopu razmišlja ali obstaja zakonodaja, ki na neki način opredeljuje standardno pogodbo, ki se uporablja v arhivskih oddelkih. Tretji sklop obravnava, kakšne odgovornosti naj bi prevzeli arhivski oddelki pri ravnanju z zadevami, ki zajemajo zaščito avtorskih pravic in tudi pri samem arhivskem upravljanju (arhivske upravne naloge). V četrtem sklopu skuša odgovoriti kako lahko arhivisti uravnotežijo uporabo arhivskega gradiva ter varovanje ustreznih pravic in interesov. Danes je primarna naloga kitajskih arhivistov izrabiti priložnost za spremembo Zakona o avtorskih pravicah na Kitajskem in zagotoviti, da se arhivski zakon uskladi z Zakonom o avtorskih pravicah.

Madžarski kolega Lajos Körmeny v članku "Privatizacija in arhivi" opisuje privatizacijsko problematiko. S spremembami lastništva državnih podjetij v zasebna podjetja se srečujejo tudi številni arhivi, ki se morajo v zvezi s tem ukvarjati s pomembnimi arhivskimi vprašanji. Arhivsko gradivo je del nacionalne kulturne dediščine in privatizacija zastavlja pomembna pravna vprašanja. V želji, da bi spoznali različne izkušnje arhivov različnih držav glede privatizacije je bila narejena anketa v številnih državah, vključujoč Avstrijo, Češko republiko, Estonijo, Francijo, Hrvaš-

ko, Kanado, Kitajsko, Latvijo, Litvo, Madžarsko, Nemčijo, Nizozemsko, Portugalsko, Romunijo, Rusijo, Slovaško, Slovenijo, Španijo, Švico in Združeno Kraljestvo. Vprašanja so se nanašala: na pravne predpise, ki urejajo privatizacijo; na nacionalne definicije javnega in zasebnega gradiva; na pravni status gradiva v poteku privatizacije; na vprašanje neprenosljivosti pravic in nezastaranosti javnega gradiva v nejavnem sektorju; na status aktivnega gradiva v organizacijah, ki so na novo privatizirane; na arhivski nadzor nad javnim gradivom, ki ga hranijo zasebne organizacije; in na vračanje nacionaliziranega gradiva.

Hervé l'Huillier in Steffen Deutschbein sta prispevala članek z gospodarskega področja, z naslovom "Kako združitve vplivajo na upravljanje arhivov gospodarskih družb". Avtorja članka opisujeta razmere, ko nastajajo velike spojivke gospodarskih družb in za gospodarske arhive nastajajo znatne posledice. Avtorja članka razmišljata o izkušnjah podjetja TotalFinaElf ob zadnjih dveh združitvah. Le-te ustvarjajo priložnosti za izboljšavo dvojega: arhivov in razumevanja gospodarske zgodovine. Toda v okolju, v katerem združitve nastajajo, mora biti arhivsko osebje pripravljeno, da se odzove hitro in učinkovito. Pri tem je treba vključiti predhodne arhivske postopke v vzpostavitev in uskladitev orodij ter postopkov. Za upravljanje gospodarskih arhivov v obdobju združitve ni metodološkega modela. Avtorja opozarjata, da bi bila z razvojem take metodologije narejena ogromna korist.

Poslovne arhive opisuje tudi Craig St. Clair v prispevku "Zapuščenost, status quo ali priložnost: združitve gospodarskih družb in njihovi arhivi". V članku navaja, da se veliko pogosteje, kot so arhivisti pripravljeno priznati, dogaja, da so arhivi ob združitvi gospodarskih družb prisiljeni uporabljati staro, že podrti infrastrukturo gospodarske družbe. Avtor je prikazal nekaj scenarijev za združitve gospodarskih družb in njihove učinke na arhive. Članek zaključuje s pregledom strategij za ohranitev arhivskega gradiva. Opisane strategije se osredotočajo na arhivsko sposobnost načrtovati, kar je vitalnega pomena za arhivsko gradivo, in v nadaljevanju načrtovati inovacije, strokovne standarde in podjetniško vedenje, zaradi specifičnih zahtev okolja.

Tretji avtor s področja gospodarskih arhivov je Henrik Fode. V članku "Združitve: zgodovina njihovih vplivov na arhive severne Evrope" opozarja, da nacionalne države in celine ne tvorijo več okvirov za ekonomsko dejavnost. Internacionalizacija podjetništva narašča in postaja vseobsegajoča. Poleg tega je zakonodaja, ki bi ščitila arhivsko gradivo zasebnih družb, na tem področju šibka. Danska je ustanovila institucijo, ki naj bi se ukvarjala z arhivskim gradivom z ekonomskega področja, vendar finančni viri za to dejavnost ne zadostujejo. Internacionalizacija in temeljno prestrukturiranje danskega podjetništva sta povzročila naraščanje težav za zbiranje gradiva v Danskem nacionalnem gospodarskem arhivu. Nasploh imajo nordijske države premalo finančnih virov za sistematično sledenje spreminjajočim razmeram ekonomskega življenja, vključujoč nakupe, prodaje, zdru-

žitve in zaprtja podjetij. Avtor se zavzema za ustanovitev posebnega telesa za koordinacijo, zbiranje in hranjenje poslovnih arhivov na svetovni ravni, in na koncu ugotavlja, da je to velik izziv za Sekcijo gospodarskih in delovnih arhivov pri Mednarodnem arhivskem svetu.

Mario Cárdenas Ayaipoma je avtor članka "Usposobljenost arhivistov v Latinski Ameriki". V njem navaja, da se je skrb za usposabljanje arhivistov v tem predelu sveta pojavila razmeroma pozno. Prve šole v Španiji in na Portugalskem so nastale v drugi polovici prejšnjega stoletja. V Ameriki so bili prvi poskusi na tem področju narejeni šele v tem stoletju. Arhivski strokovnjaki so na vseh svojih zborovanjih pozivali k ustanovitvi izobraževalnih središč. Danes v štiridesetih ustanovah in enajstih državah v Latinski Ameriki deluje več kot petdeset tečajev. To je veliko več kot v sedemdesetih letih. Dandanes so ti tečaji tudi bolj raznoliki glede na profile, učne ravni, učne načrte in vrste diplom (spričeval). Na koncu avtor pove, da bi bilo v prihodnje nujno sprejeti neka merila, da bi bil viden napredek v latinskoameriški arhivistiki.

Julia Maria Rodriguez Barredo iz Španije je objavila članek "Izobraževanje za španske arhiviste: načrt za 21. stoletje". Po splošnem pregledu zgodovinskega razvoja je opisala arhivsko izobraževanje in usposabljanje v Španiji. Ustanovljene so bile posebne delovne skupine, zato da bi se ukvarjale s tem vprašanjem. Arhivisti krajevnih uprav iz Madrida se aktivno ukvarjajo s problemi, s katerimi se srečujejo, to so pomanjkanje posebnih usposabljanj za to stroko. Ustrezno izobraževanje se velikokrat izgubi med širšimi programi knjižničarstva in informatike, le ti pa puščajo zelo malo možnosti za študij specifično arhivskih vprašanj. V želji, da bi izboljšali opisane razmere, je predsedstvo španskega arhivskega združenja uvedlo projekt organiziranja tečaja z diplomom iz arhivskih znanosti. Ta je bil predstavljen na Svetu univerzitetnih predsednikov junija leta 1999 in upajo na ugodno sprejetje programa.

Berarda Salabarría in Luis Frades sta opisala "ALA: prispevek k latinskoameriški enotnosti". Dežele Latinske Amerike imajo, zaradi svoje številčnosti, velike možnosti sodelovanja pri arhivskem delu. Avtorja prikazujeta uspešne pobude – od leta 1939 dalje – za integracijo, vzajemno razumevanje, pa tudi za razvijanje strategij varstva gradiva in širjenja informacij o njem. Opisan je prispevek Združenja latinskoameriških arhivov (ALA) od njegove ustanovitve do danes. Med uspehe prištevajo tudi ustanovitev časopisa tega združenja, vodnika po virih za študije Latinske Amerike, vodnika po katalogih, prizadevanja delovnih skupin za terminologijo in pisarniško poslovanje, skupne razstave ter številne arhivske tečaje.

José Maria Jardim in Maria Odila Kahl Fonseca sta avtorja članka "Študije uporabe: stanje te problematike". V njem opisujeta teoretska in praktična vprašanja o uporabi informacij (na arhivskem področju) kot cilju celotnega arhivskega procesa. Naraščanje uporabe informacijske tehnologije v arhivih izvira iz novih opredelitev političnih, ekonomskih in kulturnih odnosov med posamezniki, družbenimi skupinami in

nacionalnimi državami. Nove metode objavljanja, komuniciranja in uporabe informacij so odprle neomejene možnosti uporabe in širjenja informacij. Avtorja sta ovrednotila njihov vpliv na arhivsko področje, tako pri standardnem modelu arhivov, ki so ga razvili arhivisti, kot tudi pri modelu arhivskih storitev, zgoščenih okrog uporabnika. Pretehtana je osrednja ideja informacijske storitve, prilagojene uporabniku, in tudi, kako je ta uresničena pri načrtovanju ter upravljanju arhivskih storitev. V članku je izčrpno preučena arhivska literatura o študijah uporabe v zadnjih desetletjih. V sklepu avtorja ugotavljata, da so omenjene študije v arhivih nastale takrat, ko je bil vedno poudarek na ravni zadovoljstva za opravljeno storitev, ne pa na poskusih opredelitve, kaj sami uporabniki v resnici želijo, oziroma kaj razumejo s terminom informacija. Avtorja skleneta, da so spremembe, ki potekajo znotraj informacijskih storitev, odgovor na pritisk k "opredelitvi informacijskih potreb" in načelno predpostavljajo spremembo. Ravno iz tega razloga se arhivske storitve razumejo bolj za informacijske storitve (vključujoč virtualno informacijo), kot pa zgolj kot "prostor za spomin". Zato so tudi politične in družbene razsežnosti arhivskih storitev znova določene. Če ne presežemo tradicionalnega pogleda, bodo študije uporabe še naprej omejene na razmišljanja o metodah ureditve, pripomočkih in pogojih dostopa. Izzivi, ki se kažejo – razširitev uporabe informacij iz arhivov in učinkovit dialog med arhivisti in uporabniki – pa so v sferi arhivskega managementa (upravljanja), pa tudi v delu raziskav in v strokovnem usposabljanju.

Ana Virginia García de Benedictis v članku "Razširjenost arhivov" opisuje, da so danes, tako v upravnih kot tudi v zgodovinskih arhivih soočeni z velikimi izzivi 21. stoletja. Četudi ostaja namen arhivskih organizacij isti, pa morajo le-te imeti tudi razširjen pristop, ki nakazuje mnogo dejavnosti v družbi kot celoti, seveda v okviru njenih temeljnih ciljev. Pomembno je tudi delovanje, temelječe na načelu, da je pravilno pojmovanje arhivov širše in bolj dinamično. Arhivi in arhivisti se morajo zavedati, da bi moralo biti gradivo v njihovem varstvu, ki je v najširšem smislu informacija, širše uporabljeno in razširjeno, tudi prek nacionalnih meja. V želji, da bi to dosegli, se je treba krepko nasloniti na vse večji tehnološki napredek. Avtorica meni, da moramo arhivisti predstaviti informacijo na jasen in koherenten način. S tem bi arhivi resnično postali to, kar v svojem bistvu so: temeljni elementi za reafirmacijo nacionalne identitete in za ohranitev kolektivnega spomina.

Martín Turrado Vidal je predstavil "Zgodovinsko-raziskovalni projekt policije: z vidika uporabnika arhivskega gradiva policije". Avtor članka je glavni inšpektor španske policije in strokovnjak s področja zgodovine policije. Hkrati je tudi avtor številnih objavljenih študij s tega področja. V članku opisuje projekt zgodovine policije, za katerega je odgovoren. Prikaže njene začetke, raznolikost arhivskega gradiva, ki se navezuje na policijo in druga s tem povezana vprašanja. Avtor se v prvi vrsti ukvarja z omenjenim projektom in tudi s posebno problematiko, ki je del

širše zgodovine celotne državne uprave; to je trajno nezaupanje do ustanove, pogosta menjava imen ustanove, besednjak (slovar), ki se uporablja za lažje iskanje dokumentarnih virov in podobno. Avtor preučuje historiografijo policije in še posebej napačne predstave o njej, ki so nastale kot rezultat zmede med policijo kot organom in policijskim delovanjem ter vlogo te ustanove širše v državi. Fondi centralnega policijskega arhiva se delijo v tri dele: fondi pred državljansko vojno, fondi iz obdobja državljanske vojne in fondi po državljanski vojni – vsi pa so vitalni del nacionalne dokumentarne dediščine. Upravljalna podpora za arhiv je zelo dobra, primanjkuje pa arhivistov, specializiranih za gradivo policije, prav tako pa tudi človeških in materialnih virov. Na podlagi lastnih izkušenj opisuje tudi ovire, na katere naletijo raziskovalci, kakor hitro se zatopijo v arhivsko gradivo. Ko se raziskovalci želijo bolj poglobiti v gradivo ugotavljajo, da morajo upoštevati še različne količine ohranjenih dokumentarnih virov, in odkrivajo tudi velike količine gradiva, ki še ni raziskano.

Leonardo Guzmán je imel prispevek "Arhivi v Latinski Ameriki in njihov tehnološki razvoj". V obdobju, za katero je značilen informacijski izbruh, so arhivi Latinske Amerike in karibskih držav izvedli poskus integracije novih tehnologij v obdelavo njihovih zbirk, z uporabo standarda ISAD(G), ki so ga prilagodili lokalnim razmeram. Avtor navaja različne primere in uspešne projekte – to so tekstualne baze podatkov povezane z digitalnimi slikami. Ob vsem tem pa so še vedno upoštevana temeljna arhivska načela.

Španski kolega Daniel Restrepo Manrique je opisal donacije na arhivskem področju s člankom "Zgodovinska fundacija Tavera (Španija)". Fundacija "Tavera" je zasebna ustanova s statusom dobrodelne ustanove, katere pglavitni namen je hramba ter promocija dokumentarne in knjižne dediščine Latinske Amerike, Španije in Portugalske. Od ustanovitve leta 1993 se ukvarja z ohranitvijo zgodovinskih arhivov, in sicer s posebnim programom za arhive in knjižnice Latinske Amerike (imenovan tudi PLALA), ki je združil Rockefellerjev center za latinskoameriške študije na univerzi Harvard in fundacijo Andrew W. Mellon. Pomagati so začeli tudi latinskoameriškim arhivom skupaj s špansko Agencijo za mednarodno sodelovanje (ki je del Ministrstva za zunanje zadeve Španije). Prav tako pa imajo tudi program posodabljanja nacionalnih arhivov Filipinov. Njihov center v Madridu ima 3100 arhivskih katalogov. Objavljajo vodnik po virih in pripomočkih, pa tudi interno glasilo o svoji dejavnosti. Pred kratkim so začeli projekt zbirke "Clasicos Tavera", to je virtualna knjižnica, ki bo zajemala pet tisoč digitaliziranih del, datiranih v obdobje od 16. do 19. stoletja, na 150 tih CD-romih.

Posebnosti arhitekturnih arhivov opisuje João Vieira v članku "Varstvo arhitekturnih arhivov skupaj z dokumentarnimi viri". Ustanova Direccao-Geral dos Edificios e Monumentos Nacionais (DGEMN) je portugalska centralna vladna služba v okviru Ministrstva za socialno skrbstvo. Ustanovljena je bila v letu 1929, s pglavitno nalogo, zagotoviti javne storitve in hraniti

arhitekturno dediščino. Zadnjih sedemdeset let je Generalna direkcija pripravila obsežno in usklajeno zbirko nacionalno pomembne dokumentarne arhitekturne dediščine. Ta vključuje pričanja o večjih in manjših delih v dvajsetem stoletju, vključujoč konstrukcije in arhitekturne restavracijske programe v letih diktature na Portugalskem. Gradivo, ki ga hrani DGEMN, je edinstven in izvoren vir informacij za institucionalno, tehnično in umetniško področje, pa tudi temeljni informacijski vir za širšo javnost. DGEMN ni običajna arhivska ustanova v smislu varovanja in njen pglavitni namen ni večanje obsega dokumentarne dediščine, pač je njen prvi cilj zagotavljati hrambo obstoječega ter promovirati in širiti informacije o svojem lastnem arhivskem gradivu.

Terminološke probleme opisuje Madalena García v članku "Terminologija in sodelovanje na arhivskem področju". Portugalska arhivska terminologija je postala združljiva z večino evropskih jezikov. Slovar arhivske terminologije je bil izdan na pobudo odbora za arhive pri portugalski organizaciji za standarde "Instituto Portugues da Qualidade". Pglavitna skrb odbora je bila portugalskim arhivistom pripraviti skupni tehnični jezik, kot prispevek k razvoju stroke. Da bi to dosegli, se je kot prva možnost kazal prevod obstoječega Slovarja arhivske terminologije, ki ga je izdal Mednarodni arhivski svet (MAS). Ob tem pa so morali prirediti celoto terminov portugalski arhivski tradiciji, ki ima svoje korenine v posebnem upravnem sistemu. Vzpostavljeni so bili stiki z brazilskimi arhivisti, ki so prav tako začeli prilagajati MAS-ov slovar, pa tudi stiki s strokovnjaki, vključenimi v poseben forum portugalsko govorečih držav in v iberio-ameriško skupino za arhive. Obe skupini zajemata države z zelo podobno arhivsko tradicijo. Zbliževanje različnih pogledov med arhivisti je danes pomembnejše, kot je bilo kdaj koli, posebno pri iskanju skupnih odgovorov na tehnološke izzive, ki smo jim priča. Portugalska pobuda je skušala izboljšati razmere za boljšo izmenjavo informacij med portugalskimi arhivisti in kolegi iz drugih držav. Zato bodo pri MAS-ovem Slovarju arhivske terminologije poleg angleških, francoskih, nemških, španskih in italijanskih izrazov poskusili uskladiti še portugalske termine z arhivskega področja.

Elena Calderón Pavón je predstavila "Upravljanje z gradivom pravosodnih organov v Španiji". Avtorica članka, direktorica arhivov Vrhovnega sodišča Španije, opisuje problematiko upravljanja sodniškega arhivskega gradiva in izpostavlja njihove posebne probleme. V začetku prikaže pregled kompleksnega sodnega sistema v Španiji v 19. in 20. stoletju ter opiše uspešne reforme, ki so oblikovale obstoječi sodni sistem. Nato opiše, na kakšen način je gradivo urejeno z arhivskega vidika. Predlaga tudi stopnje, ki bi bile potrebne za vzpostavitev sistema hranjenja gradiva – kot rešitev na ključni problem delitve odgovornosti med pravnim osebjem in arhivisti. Predlaga oblikovanje mrežne povezave vseh skladišč pravosodnih arhivov, kot edini možni način ustreznega upravljanja z gradivom za vse stopnje sodne oblasti, znotraj vsake avtonomne skupnosti. Sistem bi vključeval tudi vmes-

no skladišče in določitev rokov hrambe za dokumentarno gradivo. Kot primer opisuje arhive prvostopenjskega sodišča v Madridu. Avtorica poudarja, da je življenjsko pomemben razvoj mrežnega računalniškega sistema, ki bi rešil probleme opisa, lokacije upravljanja in zagotavljanja storitev za vsak pravni postopek, od njegovega začetka vse do končne stopnje pritožbe na vrhovno sodišče. V zadnjem delu avtorica obrazloži postopek valorizacije in odbiranja, roke hranjenja in obdobja nedostopnosti za posameznike ter ob koncu posreduje nekaj razmišljanj o razpoložljivosti sodnega gradiva.

COMMA 3-4, 2001

Dvojna številka 3-4 je tematska številka, katere namen je bil prikazati dvoje poglavij s področja materialnega varstva, ki sta bili doslej zanemarjeni ali nedovoljno predstavljeni. Gre za vprašanja in napotke ob selitvah arhivskega gradiva ter za vprašanja ohranitve arhivskega gradiva v tropskih klimatskih območjih, zato ima publikacija tudi dva dela.

Prvi del tematskega zbornika ima naslov "Materialno varstvo v arhivih tropskega območja" in je sestavljen iz sedmih poglavij (Temeljna načela, Materialno varstvo in konservacija, Knjige in pisni material, Stavbe, Skladiščenje, Priprave za naravne katastrofe, Integrirano ravnanje z mrčesom). Dodana je obširna bibliografija za vsako izmed naštetih poglavij posebej. Ob koncu so objavljene najnovejše uporabne informacije za področje materialnega varstva, kot je pojasnilo kratic različnih organizacij in seznam ustanov ter njihovih naslovov, ki so neposredno povezani s področjem materialnega varstva. Raziskava in objava izsledkov sta bili omogočeni ob finančni podpori nizozemskega ministrstva za izobraževanje, kulturo in znanost ter nizozemskega zunanjega ministrstva, v okviru programa "Novodobnemu partnerstvu naproti" ter s sodelovanjem Nacionalnega arhiva Indonezije in Mednarodnega arhivskega sveta. Avtorji tega dela so: Gerrit de Bruin (Nacionalni arhiv Nizozemske), Bianne W. Wassink (Nacionalni arhiv Nizozemske) in Bert van Zanen (Nacionalni arhiv Nizozemske) ter Réne Teygeler (Nizozemska).

Drugi del zbornika zajema tematiko "Selitev arhivskega gradiva: smernice za materialno varstvo" in je sestavljen iz osmih poglavij: Prvi koraki, Selitve in selitvene pogodbe, Prevozna in transportna sredstva, Čiščenje in dekontaminacija, Priprava papirnega gradiva, Nepapirno gradivo, ki zahteva posebno ravnanje in Ponovno skladiščenje. Avtorici tega besedila sta Gabriella Albrecht-Kunszeri (Nacionalni arhiv Madžarske, Budimpešta) in Maida H. Loescher (NARA, Washington). Vsekakor je tema vedno aktualna tudi za slovenske arhive, ki večinoma nimamo povsem idealnih in celostno rešenih prostorskih vprašanj. Študija je natančneje predstavljena v prispevku Zdenke Semlič Rajh v pričujoči številki Arhivov.

Natalija Glažar

ARHIVSKI VJESNIK, 44/2001

Arhivski vjesnik je v novo tisočletje stopil z novo podobo, pa tudi z nekoliko spremenjenim konceptom. Doslej smo ga bili vajeni v svetlo rumeni barvi, odslej bo temno moder. V *Arhivskem vjesniku* ne bodo več objavljali arhivskega gradiva, pa tudi ne člankov, ki ne bodo obravnavali ali vsaj omenjali zgodovine institucij. Uredništvo, le-to je zdaj tudi mednarodno, želi v revijo vključiti čim več prispevkov o arhivski teoriji, več bibliografij s posameznih področij, pa tudi čim več polemičnih in diskusijskih prispevkov, saj je prepričano, da celotna stroka ne razmišlja enako. Arhivistiko bodo še dalje obravnavali kot avtonomno znanstveno disciplino. Poleg domačega uredništva imajo zdaj tudi mednarodni uredniški svet; sestavljajo ga Maria Guercio iz Italije, Theo Thomassen iz Nizozemske in Vladimir Žumer iz Slovenije.

Osrednji del vsebine zadnjega Arhivskega vjesnika so referati s prvega kongresa hrvaških arhivistov, ki je bil od 25. do 27. oktobra 2001 v Zagrebu. Na kongresu z naslovom *Arhivi v novem tisočletju: Stanje in perspektive arhivske službe*, so želeli predstaviti zdajšnje stanje v arhivski stroki na Hrvaškem ter določiti naloge prihodnjega razvoja, če bo želela stroka iti v korak z razvojem družbe.

Josip Kolanović iz Hrvaškega državnega arhiva je v uvodnem referatu *Arhivska služba Republike Hrvaške: stanje in možnosti razvoja* poudaril, da je hrvaška arhivska služba del evropske arhivske službe, katere organizacija pa še ni ustrezna. Hrvaški državni arhiv je sicer matična ustanova te službe, vendar je upravljanje in odločanje v veliki meri v rokah ministrstva za kulturo. Morali bi se odločiti, ali ne bi bilo dobro pri Hrvaškem državnem arhivu ustanoviti posebno samostojno telo – arhivsko upravo ali ravnateljstvo za arhive kot upravno, strokovno in nadzorno telo. Tak model ima večina evropskih držav, le da je v pristojnosti različnih ministrstev (za kulturo, notranje zadeve, pravosodje in podobno). Danes imajo pri Hrvaškem državnem arhivu Razvojni oddelek za matične arhivske zadeve. Vsi arhivi so povezani v mrežo državnih arhivov, financirani so iz državnega proračuna, arhivska služba je enotna za vse organe državne uprave, lokalno samoupravo in javne ustanove. Z zakonom je predvidena možnost ustanovitve arhivov lokalne samouprave in samostojnih privatnih arhivov (za gospodarstvo, univerze, politične stranke, cerkev, sredstva javnega obveščanja in drugo). Toda, če čimprej česa ne bodo ukrenili, je resnična nevarnost, da gradivo ne bo ustrezno zaščiteno in bo v veliki meri uničeno, kar je sicer velik problem večine arhivskih služb v Evropi. Ne glede na obliko organizacije arhivske službe je treba zagotoviti enotne strokovne standarde, kar zopet opozarja na potrebo ustanovitve arhivske uprave oziroma ravnateljstva.

Tako kot drugje po svetu, sta tudi na Hrvaškem pomembni dve značilnosti, ki določata in usmerjata razvoj moderne arhivske službe. To sta uvajanje informacijske tehnologije v vsakdanje pisarniško poslovanje ter pravica do obveščanosti, kar zahteva, da so dokumenti dostopni vsem državljanom – to je njihova

temeljna demokratična pravica. Obe značilnosti zahtevata, da so strokovnjaki navzoči v celotnem procesu upravljanja z dokumentom – od nastanka do zaščite in uporabe dokumenta. V tem procesu nastaja nov profil delavca *records manager*, ki je po svojem bistvu sicer arhivist, le z drugimi pristojnostmi.

V nadaljevanju avtor prikazuje stanje in prihodnje naloge arhivske službe na Hrvaškem glede na njeno organiziranje (potreba po ustanovitvi posebne uprave), zagotavljanje dovolj velikega števila strokovnjakov tako pri ustvarjalcih gradiva kot tudi v arhivih (posebno pozornost bo treba posvetiti izobraževanju strokovnjakov za delo z elektronskimi dokumenti), zagotavljanje ustreznih prostorov, zaščito gradiva (mikrofilmanje in konserviranje) ter ustrezno zakonsko ureditev te službe, ki med drugim prinaša tudi uredbe o privatnih arhivih, izhajajoč iz domneve, da mora biti arhivsko gradivo zaščiten, ne glede na to, kdo je njegov lastnik.

Sodobna arhivska služba pomika sodelovanje arhivov in ustvarjalcev arhivskega gradiva na sam začetek nastanka dokumentov, to je v pisarniško poslovanje. To, da arhivi doslej niso imeli niti vpliva niti možnosti nadzora nad postopkom nastajanja dokumentov, je namreč imelo dosti negativnih posledic pri zaščiti arhivskega gradiva. Tako evropska kot tudi ameriška arhivska praksa kažeta, da bi arhivi morali imeti pri tem bolj dejavno vlogo.

Posebno poglavje je vsekakor informacijska tehnologija, s katero se arhivi srečujejo na več ravneh. Prva raven je informatizacija obdelave arhivskega gradiva in izdelava informacijskih pomagal, druga je digitalizacija arhivskega gradiva, tretja pa oblikovanje, izdelava, valorizacija in uporaba elektronskih zapisov. Prvi dve sta na neki način delovno orodje arhivske dejavnosti, tretja – skrb za elektronske dokumente – pa pomeni enega izmed izzivov sodobne arhivske službe.

V zadnjem poglavju avtor opozarja na nove poglede na arhivsko gradivo, ki jih je prinesla demokratizacija družbe. V demokratičnih družbah je namreč zelo pomembno, da imajo državljani pravico do: zgodovinske resnice, do popolne informacije in do zaščite človekovih pravic ob pomoči zavarovanja in zaščite dokumentov. Tako je ustrezno razvita arhivska služba pogoj za razvoj demokratične družbe in pravne države. Pravilno vodeni dokumenti zagotavljajo preglednost državne uprave in vladavino prava.

Brez ustreznih strokovnjakov ni mogoč pravi razvoj neke stroke, zato je izobraževanje arhivistov in tistih, ki delajo z dokumentarnim gradivom, izjemno pomembno. O tem govori Melina Lučić v svojem prispevku z naslovom *Izobraževanje arhivistov in tistih, ki delajo z dokumentarnim gradivom za novo okolje: praksa v svetu in možnosti na Hrvaškem*. V njem spoznamo različne modele šolanja v nekaterih evropskih in neevropskih državah ter na Hrvaškem. Lučićeva opozarja, da izobraževanje krepi skupno zavest pripadnosti stroki ter jo varuje pred nestrokovnjaki, kar je za razvoj neke stroke zelo pomembno.

Ornata Tadin v referatu *Specializirani arhivi* opozarja na potrebo po ustanavljanju večjega števila

specializiranih arhivov. Danes namreč nastaja nepregledno število informacij, ki ustvarjajo strah zbujujoč pritisk. To vodi v vse večjo profesionalizacijo arhivske stroke, ki si prizadeva najti učinkovit način za izbor pravih informacij za prihodnost. Pri tem bi bila potrebna ustanovitev različnih specializiranih arhivov, bodisi takih, v katerih se hrani celotno gradivo, ki je nastalo z delovanjem neke ustanove ali pa takih, ki nastanejo kot privatna institucija na primer z zbiranjem in podobno. To naj ne bi pomenilo slabljenja arhivske mreže in nadzora nad celoto arhivskega gradiva v nastajanju, temveč je treba specializirane arhive vključiti v enotno arhivsko mrežo.

Med najpomembnejše pogoje ustrezne zaščite arhivskega gradiva vsekakor sodijo ustrezni prostori za hranjenje in obdelavo gradiva. Vida Pavliček je v referatu *Prostor kot prioriteto razvojno vprašanje hrvaške arhivske službe* opozorila na stanje, kakršno je danes na Hrvaškem in po zgledih rešitev, ki jih je preučila v srednjeevropskih državah, predlagala nekaj rešitev. Poudarek pri sodobni graditvi prostorov je na varnosti in funkcionalnosti. Avtorica med drugim pravi, da so tudi podzemna skladišča lahko primerna, seveda ob dobri opremi. Ob tem bi lahko pripomnili, da dogajanje ob zadnjih poplavih na Češkem vse bolj govori o tem, da ob velikih poplavih skoraj ni sistema, ki bi vzdržal ob tako velikih pritiskih vode.

Poleg težav, s katerimi se danes srečujejo arhivisti zaradi nastajanja zapisov na novih medijih, je zelo skrb zbujujoče vprašanje propadanja gradiva na kislem papirju. Tatjana Mušnjak v referatu *Arhivi: med digitalnimi zapisi in naraščajočim propadanjem gradiva na kislem papirju*. Masovna nevtralizacija spisov na kislem papirju meni, da smo na propadanje tega gradiva premalo pozorni, zato je pripravila pričujoči referat. V njem najprej razloži, kako papir postane kisel, ter opozori na možnost masovne konservacije in restavracije tovrstnega gradiva. Predstavi nam različne postopke, ki jih uporabljajo v svetu, ter načine, ki se uporabljajo na Hrvaškem.

Na kongresu je sodelovala tudi Marina Štambuk-Škalić iz hrvaškega sabora z referatom *Vloga registrature pri ravnanju s spisi*. Pripravila ga je po knjigi Luciane Duranti Arhivski zapisi: Teorija in praksa, ki jo je leta 2000 izdal Hrvaški državni arhiv.

Mednarodni standard ISO 15489 "Information and documentation – Records management", ki ga je sprejela Mednarodna organizacija za standardizacijo septembra leta 2001 je predstavil Tomislav Čepulić; *Klasifikacijski sistem, sodobni problemi in trendi* pa je bila tema Snježane Zgorelec.

Eden večjih problemov v tranzicijskih državah je varstvo zasebnega gradiva. Živana Heđbeli je prispevek *Zasebno arhivsko gradivo* pripravila na podlagi svojih lastnih izkušenj pri delu z gradivom združenj, političnih strank in sindikatov. Tudi na Hrvaškem nimajo dovolj izkušenj z zasebnim lastništvom. Tako se niti stranke niti združenja (in verjetno tudi ne vsi drugi zasebniki) ne zavedajo, da ustvarjajo gradivo, ki je pomembno za kulturo, zgodovino in druge znanosti. To neznanje izvira iz splošnega nepoznavanja arhivske dejavnosti, nepoznavanja arhivske za-

konodaje in tudi zato, ker jim ni treba voditi ustreznega pisarniškega poslovanja. Hrvaški arhivski zakon iz leta 1997 določa, da je vse arhivsko gradivo zaščiteno, ne glede na to, kdo je njegov lastnik. To bi lahko pomenilo tudi, da imajo ustvarjalci zasebnega arhivskega gradiva enake obveznosti kot ustvarjalci javnega arhivskega gradiva. V praksi pa seveda tega določila ne uresničujejo tako in nastaja veliko težav. Živana Hađibela je v letih 2000 in 2001 obiskala petnajst nekdanjih oziroma zdajšnjih parlamentarnih strank in ugotovila, da jih več kot polovica sploh nima pisarniškega poslovanja, oziroma ima to le delno urejeno. Sedemindvajset odstotkov strank ima gradivo v razsutem stanju, 74 odstotkov nima popisa gradiva in pri 40 odstotkih strank je vsaj del gradiva pri nekdanjih ali sedanjih članih vodstev strank (kot pravi avtorica prispevka, gotovo ne pri tajnicah ali šoferjih strank). Po njenem mnenju je največja težava, da ni natančno znano, kaj država sme oziroma more zahtevati od ustvarjalcev gradiva, saj nima zagotovljenih temeljnih pogojev za nadzor nad tem gradivom – nima dovolj strokovnjakov. Poseben problem je tudi to, da zasebni ustvarjalec lahko preneha delovati – kaj se v tem primeru zgodi z njegovim gradivom? Pristojni državni organi potrjujejo statute zasebnih ustvarjalcev (zasebnih pravnih oseb), v katerih je sicer določeno, kako se ob prenehanju delovanja razdeli imetje, toda med to imetje navadno ne štejejo – čeprav bi morali – arhivskega gradiva. Po mnenju avtorice bi bilo v arhivskem zakonu treba razlikovati med zasebnim arhivskim gradivom fizičnih oseb in gradivom zasebnih pravnih oseb, obveznosti zadnjih pa bi morale biti veliko natančneje (in strožje) določene kot za zasebne fizične osebe. Pri svojem delu pogosto sliši opazko – češ, če se sami nimajo za pomembne, jih tudi mi ne bomo tako obravnavali. To je po njenem prepričanju napačno. Naloga arhivske stroke je namreč varovanje celotnega arhivskega gradiva, ne glede na to, ali neki ustvarjalec želi izpolnjevati svoje obveze ali ne. Vsekakor varstvo tega gradiva niti približno ni tako kot bi moralo biti, in brez ustreznih ukrepov se lahko zgodi, da bo večina gradiva propadla.

Naslednji trije članki Arhivskega vjesnika se ukvarjajo s problematiko elektronskih zapisov dokumentov. Jozo Ivanović je pripravil referat *Sheme metapodatkov pri upravljanju z dokumenti*; Maria Guercio iz Urbina v Italiji prispevek *Nastajanje, upravljanje in hranjenje digitalnih zapisov. Predlog za nacionalne in mednarodne smernice*; Josef Zwicker iz Švice pa članek z naslovom *Pravna vprašanja povezana z avtentičnostjo elektronskih zapisov*. Referat Josefa Zwickerja opozarja na problem razlikovanja med pojmi kot so avtentičnost, verodostojnost in veljavnost elektronskega zapisa. O teh pravnih vprašanjih se ukvarja Mednarodni arhivski svet, podobor Avtentičnost in pravna vprašanja. Avtor referata opozarja, da bi pri reševanju tovrstnih pravnih vprašanj morali sodelovati tudi arhivisti, zlasti pri pripravi zakonov in drugih predpisov s tega področja. V nadaljevanju navaja nekatere primere s področja državljskih pravic v Švici; tam pripravljajo tri zakone, ki so povezani z uporabo elektronskih dokumentov.

S problemom sodobnih tehnik varnostnega snemanja (kopiranja) dokumentov se ukvarja Zvonimir Baričević v članku *Prikaz sistema hibridne reprografije, stanje in možnosti*. Temeljno vprašanje pri tem je, katera tehnika reprodukcije dokumentov je najučinkovitejša, ekonomsko najugodnejša ter najdlje zagotavlja trajnost in dostopnost. V Hrvaškem državnem arhivu imajo od leta 1999 skener, ki pa ima majhno zmogljivost in omejene možnosti, vendar pa so z njim skenirali že več kot petdeset tisoč posnetkov. To je veliko premalo za potrebe uporabnikov v arhivu, zato ugotavljajo, da bi bila najprimernejša oblika varnostnega kopiranja dokumentov kombinirana oblika različnih tehnik.

Korenite spremembe v zaščiti in hranjenju filmskega traku je naslov referata, ki ga je za kongres pripravil Mato Kukuljica iz Hrvaškega državnega arhiva. V njem spoznamo različne vrste filmskega traku ter naloge filmskih arhivistov, ki se v arhivih ukvarjajo z obdelavo in varstvom ter uporabo filmskega arhivskega gradiva. Avtor je sistematiziral posamezne strokovne izraze s področja filmske arhivistike, ker meni, da je pri prevajanjih iz angleščine nastala precejšnja zmeda v tovrstni terminologiji. Posebno vrednost prispevku dajeja obširno navedena literatura in viri (navedenih je 73 enot).

V zadnjih letih se je zelo razvila poslovna komunikacija ob pomoči računalnikov oziroma interneta, zato je nujno, da se tudi pisarniško poslovanje posameznih ustanov prilagaja temu razvoju. Iz Državnega zavoda za intelektualno lastnino so Vesna Černelč-Marjanović, Darinka Vadrina in Ivana Čukman-Batičić pripravile prispevek *Vključevanje elektronskih dokumentov v pisarniško poslovanje Državnega zavoda za intelektualno lastnino*. Le-ta večino svojih evidenc že vodi v elektronski obliki. Vsa pošta se skenira in tako je omogočeno popolno vključevanje elektronskih dokumentov v pisarniško poslovanje tega zavoda. V prispevku so natančno opisani postopki in pravila tovrstnega pisarniškega poslovanja.

V Arhivskem vjesniku so nato objavljeni trije strokovni članki. *Preventivna vloga zgradbe v zaščiti pisane dediščine* je naslov prispevka, ki ga je za mednarodno posvetovanje o preventivni konservaciji in restavraciji maja 2001 v Ludbergu sestavila Tatjana Mušnjak. Dobro projektirana, iz kakovostnih materialov ter notranje funkcionalno zgrajena stavba je podlaga za ustrezno zaščito pisane dediščine. Avtorica v članku najprej omeni, da imamo dve vrsti zgradb, in sicer tiste, ki so zgrajene namensko za arhiv, in tiste, ki so bile zgrajene za druge namene, pa so bile preurejene v arhive. Opozarja na lastnosti stavb in na primernost ali neprimernost njihove lokacije. V nadaljevanju razčlenjuje, kakšna naj bi bila organizacija prostorov znotraj stavbe ter kakšna morajo biti skladišča (mikroklima in tehnična oprema).

Kako urediti župnijski arhiv je ponatis članka Stjepana Razuma iz Nadškofijskega arhiva v Zagrebu, ki ga je objavil Uradni vestnik Zagrebske nadškofije. Arhivistom, ki se ukvarjajo z urejanjem župnijskih arhivov, bo lahko v veliko pomoč pri njihovem delu, saj je v njem natančno preučena struktura tovrstnih fon-

dov (knjige, upravno administrativni spisi, finančna dokumentacija, pastirsko-bogoslužni spisi, druge vrste gradiva). Po korakih je opisan tudi postopek urejanja, priložena pa je še lista kategorij gradiva, po kateri je fond urejen.

Kot večina članek *Prispevek k poznavanju institucij: zakonski okvir dela velikih županij NDH* je na podlagi zakonskih uredb pripravila Rajka Bučin. V članku so opisani zakonski temelji delovanja velikih županij, njihova stvarna in ozemeljska pristojnost ter vse tovrstne spremembe, ki so jih doživele v letih svojega obstoja (1941-1945). V nadaljevanju sledi pregled vseh županij s kratkim historiatom, ki vsebuje podatke o datumu delovanja in ozemlju, ki so ga obsegale. V opombah so navedeni verjetno vsi zakonski predpisi, ki so to urejali.

Kot večina strokovnih revij, ima tudi *Arhivski vjesnik* rubriko Obvestila. V njej nas najprej V. Pavliček obvešča o 6. kolokviju srednjeevropskih arhivskih društev v Regensburgu in 71. posvetovanju nemških arhivistov v Nürnbergu.

Sledi poročilo o evidentiranju gradiva, pomembnega za hrvaško zgodovino, ki ga je pripravila Diana Mikšić. Skladno s Sporazumom o sodelovanju Federalne arhivske službe Rusije (Rosarhiv) in Hrvaškega državnega arhiva, ki je bil sklenjen septembra 1998 v Stockholmu in ki vključuje izmenjavo strokovnjakov – arhivistov – ter kopiranje dokumentov o hrvaški zgodovini, ter na temelju številne korespondence in dogovora o pregledu gradiva Kominterne v Ruskem državnem arhivu socijalno-politične zgodovine (RDASP) sta julija 2001 Rusijo obiskala Miljenko Pandžić in Diana Mikšić. Obiskala sta RDASP, Ruski državni vojni arhiv, Centralni arhiv Ministrstva za obrambo Ruske federacije, Zgodovinsko-dokumentacijski oddelek Ministrstva za zunanje zadeve Ruske federacije, Ruski državni arhiv starih dokumentov, Rusko državno knjižnico oziroma muzej, Veleposlanstvo Hrvaške v Moskvi in imela razgovor z direktorjem Rosarhiva V. P. Kozlovim. V poročilu so podatki, kakšno gradivo hranijo in kaj sta evidentirala v posamezni ustanovi.

Mednarodnega arhivskega tečaja v Parizu se je udeležila Branka Antonić, letnega zasedanja madžarskega arhivskega društva pa Vida Pavliček. Obširno poročilo o 6. evropski konferenci o arhivih, ki je bila konec maja 2001 v Firencah, je pripravil Jozo Ivanović. V Maastrichtu je od 11. do 14. julija 2001 potekal tečaj *Digital Cultural Heritage III – Finding Aids and Analysis Tools in Archives and Memory Institutions*. Udeležila se ga je tudi Snježana Zgorelec. O arhivih političnih strank po padcu komunizma sta Srednjeevropska Univerza (Central European University) in Arhiv odprte družbe (Open Society Archives) julija 2001 organizirala poletno šolo v Budimpešti. Predavatelji so bili Charles Kecskemeti, Gabriella Ivacs, Kirill Anderson, Klaus Oldenhage, Patricia Kennedy Grimsted, Denis Peschanski, John Earl Haynes in Ivan Szekely. O tem poroča Mirjana Pavković. Hrvaški arhivisti so se udeležili 72. posvetovanja nemških arhivistov, 28. posvetovanja na temo domovinske zgodovine, mednarodnega arhivskega te-

čaja A Short Course in Records Management, ki je bil v Maleziji, evropske konference o arhivskem strokovnem izobraževanju, 35. konference mednarodne okrogle mize o arhivih, sestanka arhivske delovne skupine v Garmischu, 20. mednarodne konference Audio Engineering Society o arhiviranju, restavriranju in novih metodah snemanja avdioposnetkov, strokovnega seminarja o skupni informacijski infrastrukturi arhivov, muzejev in knjižnic ter 1. kongresa hrvaških arhivistov, ki je omenjen že na začetku tega prispevka. O vsem tem so napisali tudi poročila. Na prvem kongresu hrvaških arhivistov so sprejeli tudi resolucijo in jo objavili v poročilu.

Sledijo ocene in poročila o publikacijah. Društvo ameriških arhivistov iz Chicaga je izdalo knjigo *The Records of American Business* in oceno, ki jo je pripravila Ž. Heđbeli. Jadranka Neralić je v dveh zvezkih izdala *Priročnik za raziskovanje hrvaške zgodovine v Tajnem vatikanskem arhivu od zgodnjega srednjega veka do srede XVIII. stoletja. Schedario Garampi* (S. Razum). Ocenjene so še te publikacije: *New Directions in Archival Research* (Nove smernice v arhivskem raziskovanju) Centra za arhivske študije iz Liverpoola (L. Dobrica); *Arhivski zapisi, Teorija in Praksa* Luciane Duranti (M. Selnik); *Izobraževalni film: pregled zgodovine hrvaškega izobraževalnega filma Vjekoslava Majcena* (M. Stipančević); *American Archivist*, št. 1 in 2, 1999 (S. Zgorelec); *JANUS, Archival Review, International Council on Archives*, 1999 (Ž. Heđbeli); *Archivaria*, časopis Društva kanadskih arhivistov, 1999 in 2000 (R. Bučin); *Archivum*, 2000 (V. Lemić); *World Zionist Organization, The Central Zionist Archives Report for the Year, 2000* (Ž. Heđbeli); *La Gazette des Archives*, 2000 (I. Prgin); *ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 2000 (M. Pavković); *Archivalische Zeitschrift*, 2000 (D. Marjanić); *Der Archivar*, 2001 (D. Marjanić); *Sborník archivních prací*, 1, ročník LI, *Archivní správa Ministerstva vnitra*, 2001 (T. Šarić); *Archives* 2001 (L. Dobrica); in *Archival science – International Journal on Recorded Information*, 2001 (S. Zgorelec).

Obširno in s poudarkom, da bi tudi Hrvati lahko naredili več na tem področju, je ocenjena knjiga Vladimirja Žumra *Arhiviranje zapisov, Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov* (S. Babić).

Spominska zapisa o dr. Vjekoslavu Majcenu in Krešimiru Duganu, ki sta zapustila njihove strokovne vrste v letu 2001, sta pripravila Mato Kukuljica in Hrvoje Kirić.

Čisto na koncu je uredništvo objavilo še Navodila sodelavcem, ki jih morajo avtorji upoštevati pri pripravi svojih prispevkov.

Darinka Drnovšek

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 54, leto 2001, zvezki št. 1 – 4**Der Archivar, letnik 54, zvezek št. 1**

Prvi zvezek začenja poročilo Dietherja Degreifa, v katerem nam avtor poroča o dogajanjih in razpravah, ki so potekale v okviru 71. nemškega arhivskega zborovanja. Potekal je od 10. do 13. oktobra 2000 v mestu Nürnberg. Približno 900 arhivark in arhivarjev iz Nemčije in številnih sosednjih evropskih držav se je v teh dneh zbralo v tej gostoljubni, frankovski metropoli, ki je praznovala že 950-letnico obstoja. Osrednja tema strokovnega kongresa je bila "Arhivi na začetku tretjega tisočletja – arhivsko delo med pritiskom racionalizacije in pričakovanji javne uprave". Referati s tega kongresa, so natisnjeni v posebni izdaji letošnje revije *Der Archivar* (Beiband 6). Ta ima enak naslov kot osrednja tema omenjenega zborovanja nemških arhivarjev: *Die Archive am Beginn des 3. Jahrtausends; Archivarbeit zwischen Rationalisierungsdruck und Serviceerwartungen*. Poročilo o poteku kongresa sledijo natančnejša poročila vseh osmih strokovnih skupin, ki delujejo znotraj Zveze nemških arhivarjev in arhivark, o njihovih delovnih zasedanjih v okviru nemškega arhivskega zborovanja.

V nadaljevanju je objavljen prispevek z naslovom *K zgodovini in teoriji skladiščenja v nemški arhivistiki*. Avtor prispevka je Arnd Kluge. V referatu najprej predstavi skladiščenje, kot je opisano v nemški strokovni literaturi in praksi, nadalje ponudi predlog spremenjenega arhivskega skladiščenja in avtomatizacije skladišča. Spisi o pregnanstvu je naslov naslednjega prispevka, posvečenega problematiki več kot sto let trajajočih prizadevanj inventarizacije virov za zgodovino Židov v Nemčiji; avtor tega članka je Peter Honigmann. Arhivsko poročilo Francije, 1998-2000, ki ga je sestavil avtor Wolfgang Hans Stein, sklone prvi sklop prvega zvezka tega letnika.

V okviru rubrike *Arhivska teorija in praksa* je objavljenih več krajših prispevkov, ki nas seznanjajo z *arhivi in arhivskim gradivom* (Deželni arhiv Berlin pred novimi izzivi, Novi logo Mestnega arhiva Dortmund, Univerzitetni arhiv Augsburg, Dokumentacijski in raziskovalni center nemškega zborovstva (zborovskih skupin) in njihov arhiv), nadalje z delom na področju *arhiviranja, vrednotenja in obdelave gradiva* (Uničenje spisov pri zamenjavi oblasti v Posarju, Gebhard Müller – zapuščina, dva popisa in majhna biografija), z *uporabo, stiki z javnostjo in raziskovanjem* (sto let konfirmacijskih fotografij – razstava cerkvenega arhiva v mestu Nordelb) ter *delom strokovnih zvez, odborov in zasedanj*. Poročila le-teh končujejo to rubriko (Hesenski arhivski dan 2000 v Frankfurtu am Main, Prvi severnonemški arhivski dan v Hamburgu, Arhivistika v dvajsetem stoletju – bilanca in perspektive, 49. türingški arhivski dan v Nordhausnu, 62. seja delniške družbe nordrhein-vestfalskih mestnih arhivarjev v mestu Bochohl, 10. srečanje severnonemških cerkvenih arhivov v mestu Zinnowitz, 9. srečanje južnonemških evangeličanskih

cerkvenih arhivov v Speyerju).

Sledi rubrika *Tuja poročila*, v kateri lahko preberemo dva prispevka z mednarodnega prostora (6. kolokvij vzhodno srednjeevropskih arhivskih zvez v Regensburgu ter Delovni obisk arhivarjev saških komunalnih arhivov in drugih "interesentov" iz saških evropskih regij v Wroclawu na Poljskem), s francoskega prostora poročila Uwe Zuber, in sicer o mednarodni prireditvi *Stage technique international d'archives 2000*, ki je potekala od 5. aprila do 21. junija 2000 v Parizu. Zadnje poročilo te rubrike pa je s švicarskega območja – napisala ga je Margit Unser in ga naslovlila "Kolektivni spomin" zveznih tehniških visokih šol v Zürichu.

Na naslednjih straneh časopisa je v okviru rubrike *Poročilo o literaturi* predstavljenih oziroma ocenjenih sedemintrideset novih knjig in zvezkov periodike. Sledijo rubrike *Osebna obvestila*, v okviru katerih so objavljene spremembe imenovanj, premestitev, nastavitve ter upokožitev arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel Nemčije ter obletnice rojstnih dnevo zaposlenih v arhivih, sledi objava nekrologov, napisanih v počastitev nekdanjemu direktorju deželnega arhiva v Berlinu Gerhardu Kutzschu (5. 8. 1914 – 19. 9. 2000) ter dolgoletnemu arhivarju v mestnem arhivu v Cottbusu Erwinu Seemelu (11. 6. 1916 – 24. 12. 1999). V rubriki *Kratke informacije*, razno so objavljeni novi naslovi in klicne številke ter elektronski in internetni naslovi različnih arhivov ter pregled prireditve od oktobra 1999 do decembra 2001. Prvi zvezek zaokrožajo sporočila Društva nemških arhivarjev, med katerimi sta zapisnik občnega zbora društva nemških arhivarjev, ki je potekal 12. oktobra 2000, in Pravilnik Zveze nemških arhivark in arhivarjev.

Der Archivar, letnik 54, zvezek št. 2

Pričujoči zvezek začenja poročilo, ki sta ga napisala Elke Hauschildt in Diether Degreif. Avtorja poročata o poteku in dogajanjih v okviru XIV. mednarodnega arhivskega kongresa v Seville. Osrednja tema kongresa, ki je potekal od 21. do 26. septembra 2000, je bila *Arhivi in informacijska družba v prihodnjem tisočletju*. Poročilo sledi zanimiv prispevek Andreasa Hedwiga z naslovom *Plačilo ali dolžnost (pristojbina) – Reduciranje upravno-strokovnega reda in njegov učinek na arhive*. Navedeni so različni primeri in osnove obračunavanja arhivskih storitev v Nemčiji, posebej je poudarjen primer dežele Hessen. V prilogi prispevka je tabelarni prikaz pravnih podlag in primerov posameznih cen v nemških zveznih deželah. V nadaljevanju je objavljen še prispevek Ulrike Gutzmann z naslovom *K uporabi arhivskih standardov pri prevzemanju gradiva radijskih zavodov*. Avtorica piše o izkušnjah na tako imenovani nikogaršnji zemlji med arhivom in dokumentacijo in predstavi projekt v glavnem državnem arhivu v Stuttgartu. Prvi sklop prispevkov končuje arhivsko poročilo Rusije za leto 1998-1999 avtorja Hermanna Schreyerja. Avtor v njem opisuje splošni razvoj arhivov v Rusiji ter govori o arhivski organizaciji, uporabi arhivskega gradiva in objavljanju virov ter tudi o

mednarodnem sodelovanju.

V okviru rubrike Arhivska teorija in praksa so objavljena poročila o arhivih in njihovem gradivu. Preberemo lahko krajše zapise o upokojitvi arhivskega direktorja hesiškega državnega arhiva Marburg dr. Fritz Wolffa ter tudi dolgoletnega vodje arhivskega referata v okviru saškega notranjega ministrstva dr. Hermanna Bannascha. Zapisi poročajo o vnovičnem odprtju mestnega arhiva Düsseldorf (po skoraj treh letih prezidavanja) in o arhivu trgovinske zbornice v Bremnu. Sledi prispevek na temo *arhiviranja, vrednotenja in obdelave gradiva*, in sicer o delovni pomoči pri arhivskem delu s takoimenovanimi masovnimi akti. V okviru teme *arhivska tehnika* lahko preberemo prispevek švicarskega avtorja o arhivskih škatlah v arhivih in knjižnicah, sledijo prispevki o uporabi stikov z javnostjo in raziskovanju, in sicer o stanju objav "Deželna vlada in deželna politika v deželi Mecklenburg-Vorpommern od 1945 do 1952", o razstavah: Friedrich Lisch (1801-1883), Tisoč dvesto let zgodovine mesta Bad Kissingen, Stare razglednice mesta Lauf in okolice ter Luthrove podobe – nova razstava centralnega arhiva evangeličanske cerkve v mestu Speyer. To rubriko zaokrožajo prispevek o dodatnem izobraževanju delavcev, ki delajo z registraturnim gradivom, ter poročili o delu različnih strokovnih zvez, odborov in zasedanj.

Zvezek nadaljuje rubrika Tuja poročila. V njej so objavljena tri poročila z mednarodnega prostora. Peter Berninger objavlja s področja evropske arhivistike – pet let INSAR (INformation Summary on ARchives), Michael Sander poroča o sodelovanju posarskih arhivov in nadvojvodine Luksemburg, Hubert Höing pa govori o mednarodni konferenci v Bückeburgu, na kateri so bibliotekarji in arhivarji govorili o masovnem razkisanju papirja. Hanna Krajewska v sklepnem prispevku rubrike objavi poročilo o "arhivskem življenju" na Poljskem v letu 2000.

Poročilo o literaturi tokrat prinaša predstavitev in ocene devetindvajset knjižnih del, v nadaljevanju pa je po naslovih navedenih še štiriinšestdeset različnih knjig, priročnikov in zvezkov publikacij. Kot navadno v okviru rubrike Osebnih obvestil sledi navedba sprememb glede imenovanj, premestitev, odhodov arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel, cerkvenih arhivih, univerzitetnih in podobnih arhivih ter arhivih visokošolskih, znanstvenih in izobraževalnih organizacij, pa tudi seznanitev s počastitvami in obletnicami rojstnih dni arhivskih delavcev. Rubriko zaokroža nekrolog, posvečen Edith Ennen (28. 10. 1907 – 28. 6. 1999). Kratke informacije, razno sestavljajo sklepni del drugega zvezka. V njem so objavljene spremenjene telefonske številke različnih arhivov, pa tudi kratke informacije s področja delovanja arhivov, program prireditve do februarja 2002 ter zakonska določila in upravni predpisi za državne arhive in arhivsko varstvo v Zvezni republiki Nemčiji.

Der Archivar, letnik 54, zvezek št. 3

Tretji zvezek tega letnika začenja zanimiv prispevek z naslovom Konec obdobja spisovnega gradiva.

Izziv za arhive. Avtor Konrad Schneider najprej pove, da je bil navedeni naslov sočasno tudi tema hesiškega arhivskega zborovanja, ki je potekalo 5. julija 2000. V prispevku so opisane izkušnje pri prevzemanju in vrednotenju digitalnih podatkovnih zapisov v okviru arhivske službe mesta Frankfurt am Main. Objavljeno je predavanje, ki ga je avtor Peter K. Weber imel v okviru strokovne skupine 2 društva nemških arhivarjev na 71. nemškem arhivskem zborovanju leta 2000 v Nürnbergu. Tokrat je dopolnjeno z opombami in ima naslov Dokumentacijski cilji prevzemanja na lokalni ravni. Avtor najprej piše o ocenjevanju informacij, nadalje o dokumentacijskih ciljih glede javne in privatne samoumevnosti, o kategorijah, sistematiki in opisu lokalnih dokumentacijskih ciljev, ob koncu pa predstavi dokumentacijske cilje kot ključne informacijskovrednostne naravnane strukture (sestave) prevzemanja. Naslov naslednjega prispevka, ki ga lahko preberemo v tem zvezku, je Internetna predstavitev arhivskih pripomočkov Online – predpostavke in prizadevanja zveznega arhiva. Avtor Edgar Bütter nam v članku najprej predstavi sedanjo predstavitev zveznega arhiva na internetu, nadalje njegov izhodiščni položaj, dosedanje predelave sistema internetnih predstavitev, projekte in sodelovanja ter nazadnje tudi cilje nove internetne predstavitve. Arhivsko poročilo Poljske 1995-2000, ki ga je sestavil Stefan Hartmann, končuje sklop prispevkov v tem zvezku.

Rubrika Arhivska teorija in praksa prinaša najprej prispevke o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanjajo nas s "Športnim arhivom" v deželnem arhivu Saarbrücken ter govorijo o predaji "donavskonemških zbirk" iz deželnega arhiva Saarbrücken v Ulmu, o predaji prenovljene zgodovinske arhivske zgradbe v Weimarju, o predavitvi CD-roma "Mesto in zgodovina" mestnega arhiva Dortmund in o pridobitvi nemške biblioteke, ki je bogatejša za delno zapuščino publicista Williama Schlamma. V okviru teme *arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva* sta objavljena dva krajša prispevka, v okviru *arhivske tehnike* pa prispevek o mikrofilmskem arhivu, ki varuje dnevnike po letu 1945. V okviru *elektronske obdelave podatkov in novih medijev* se seznanimo z novim interdisciplinarnim projektom "Skupen portal za biblioteko, arhive in muzeje". Podrubrika *Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje* prinaša tri prispevke, dva v zvezi s prireditvami na "dan arhivov": v Düsseldorfu in deželnem glavnem arhivu v Koblenzu ter enega o razstavi ob stoti obletnici smrti Viktorije, žene pruskega in pozneje nemškega cesarja Friedricha III. Prispevki oziroma poročila o delu *strokovnih zvez, odborov in zasedanj* obsegajo zadnje poglavje rubrike Arhivska teorija in praksa.

Rubrika Tuja poročila tokrat prinaša samo dve poročili z mednarodnega prostora, in sicer o interregionalnem arhivskem strokovnem zasedanju v Saarbrücknu, ki je bilo 19. in 20. oktobra 2000, ter o finski poslaniški svetnici v nordrhein-vestfalskem državnem arhivu v Detmundu.

Predstavitve oziroma ocene knjig in serijskih publikacij v rubriki Poročilo o literaturi tokrat obravnavajo osemindvajset del, poleg tega so navedeni tudi

katalogi razstav arhivskega gradiva, ki so izšli v arhivih posameznih nemških dežel ter v mestnih, cerkvenih, medijskih in univerzitetnih nemških arhivih. Rubriki Osebna obvestila z navedbo novih telefonskih števil, imenovanj in obletnic rojstnih dnevo končno sledijo Kratke informacije, Razno s pregledom prireditev od marca 2000 do marca 2002.

Der Archivar, letnik 54, zvezek št. 4

V prvem prispevku tega zvezka avtor Robert Kretzschmar govori o razširjenem arhivskem vrednotenju. Prispevek je napisan kot dopolnitev kolokvija, ki je bil 20. marca 2001 v glavnem državnem arhivu Stuttgart na temo metode in rezultati arhivsko razširjenega vrednotenja. Avtor predstavi izkušnje, pridobljene v deželi Baden-Württemberg, v kateri je bil izveden projekt vrednotenja (valorizacije) v vertikalni in horizontalni smeri. Naslednji prispevek z naslovom Dobrodošel uporabnik – zahteva do dostopa arhivskega gradiva kot profesionalna ciljna predstavitev je sestavil Hartmut Weber. V njem opredeljuje dostop do arhivov kot temo javne pozornosti ter dostop k informacijam javnega sektorja kot gospodarski dejavnik, kakovost dostopa pa kot arhivsko storitev. Avtor obenem poudarja, da je predvsem pomembno narediti arhivsko gradivo dostopno uporabnikom, kar pomeni, da se je treba prilagajati njihovim potrebam in na tak način doseči dostopnost (razvidnost arhivskega gradiva kot predpostavka dostopnosti). Boj proti propadanju papirja? je naslov naslednjega prispevka avtorja Wolfganga Benderja. Prispevek govori o masovnem razkisovanju arhivskega gradiva kot sredstvu za njegov nadaljnji obstoj. Seznanja nas s položajem, ki vlada na tem področju, opozori na problem, navede pomembne parametre tako imenovanega pasivnega konserviranja, opiše postopke masovnega razkisovanja, alternative pri množičnem razkisovanju ter na koncu prispevka odgovarja na vprašanje, kaj storiti. Sklop prvega dela zvezka zaokroža prispevek Angelike Menne-Haritz z naslovom Menedžment znanja in arhivi – ponudbe arhivske znanosti za nov koncept znanja (vedenja).

Prispevkom sledijo že ustaljene rubrike: Arhivska teorija in praksa s področja delovanja arhivov in njihovega gradiva prinaša prispevek o arhivu katoliškega vojaškega škofa po njegovi preselitvi iz Bonna v Berlin. Na arhivsko tehniko se navezuje prispevek, ki govori o opremi za razkisovanje papirja, ki so jo predstavili v zveznem arhivu v Dahlwitz-Hoppegartnu, na elektronsko obdelavo podatkov in novih medijih pa daljši prispevek, ki predstavlja izkušnje, pridobljene ob izvajanju projekta v deželni cerkveni arhivu Kassel, in sicer na področju digitalnega arhiviranja fotografskih zbirk. Z uporabo, stiki z javnostjo in raziskovanjem so povezani trije prispevki. O "afriški noči" v osrednjem državnem arhivu Stuttgart (posebni razstavi) piše prvi, o čitalniški postaji v mestnozgodovinski razstavi v mestnem arhivu Heilbronn drugi in o razstavi o izseljevanju iz Porenja tretji prispevek. Podrubrika *Dodatno izobraževanje in stanovsko policične zadeve* tudi prinaša samo dva prispevka, obšir-

nejše pa je v nadaljevanju s prispevki zastopana naslednja podrubrika *Strokovne zveze, odbori, zasedanja*. Preberemo lahko poročilo o 52. strokovnem zasedanju rensko-pfalških in posarskih arhivark in arhivarjev, o 35. renkem arhivskem zborovanju v Mülheimu, o virtualnih svetovih v skladišču (skladiščenje na podlagi digitalnega sistema), o ustanovitvi delovne skupine komunalnih arhivov v mestu Büren, o 2. delovnem zasedanju zveze šlezjsko-holsteinskih arhivark in arhivarjev komunalnih arhivov, o 33. seji delovne skupnosti arhivov v mestu Karlsruhe, o delovni skupnosti redovnih arhivov, o letnem srečanju združenja arhivarjev nemških gospodarskih arhivov, o pomladanskem zasedanju strokovne skupine 7 (arhivarji v medijskih arhivih) v Kölnu in o spomladanskem zasedanju strokovne skupine 8 (arhivarji v arhivih visokih šol in znanstvenih ustanovah) v Rostocku.

Rubrika Tuja poročila prinaša najprej mednarodno poročilo o 6. arhivsko-znanstvenem kolokviju arhivske šole Marburg, ki je potekal 9. in 10. maja 2001, nadalje poročilo o simpoziju v državnem arhivu Kattowitz, ki je obravnaval temo: Zgodovina zgodnje industrijskega rudarstva in metalurgije v luči spisov pruskega rudarskega inspektorata v letih 1763–1865 ter poročilo o izdaji nemško-danskega arhivskega pripomočka. Z ozemlja Bosne in Hercegovine piše Azem Kožar, in sicer o problemih vnovične vzpostavitve arhivske službe v Bosni in Hercegovini, z nizozemskega prostora pa Matthias Weber predstavlja tako imenovani nizozemski arhivski portal na spletni strani.

V Poročilu o literaturi se lahko seznanimo z izdajo kar šestinštiridesetih novih in na novo izdanih del. V nadaljevanju sledi seznam objavljenih del, predstavljenih samo z naslovi, ter izdanih repertorijev v Zvezni republiki Nemčiji v letih 2000/2001. Rubriki Osebne vesti – v njej lahko preberemo vesti o novih imenovanjih in zamenjavah arhivskih delavcev v različnih arhivih – sledi zadnja rubrika Kratke informacije, razno in nas, kot navadno, seznanj z novimi naslovi in telefonskimi številkami ter prireditvami do novembra 2002. Sklepnih del zvezka sestavljajo objave zakonskih določil in upravnih predpisov za državne arhive in arhivsko gradivo v Zvezni republiki Nemčiji ter sporočila Zveze društev nemških arhivark in arhivarjev, med katerimi je objavljen zapisnik občnega zbora zveze, ki je bil 20. septembra 2001 v Cottbusu.

Sonja Anžič

Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs. Folge 50/51, Graz 2001

Vsebina: Predgovor
Delovno poročilo Štajerskega deželnega arhiva za leti 1999 in 2000 (s strukturnim organigramom);
Vladni svetnik Reinhold Aigner ob 80-letnici (Walter Brunner);
Višji arhivski svetnik prof. dr. Heinrich Purkardhofer se je upokojil (Walter Brunner);

In memoriam Karl Trobas (Walter Brunner); Franz Pichler (13. 3. 1914 - 1. 5. 2000) v spomin (Karl Spreitzhofer).

Prispevki:

Gernot Peter Obersteiner, V letih 1999 in 2000 podeljeni štajerski občinski grbi;

Karl Spreitzhofer, Gerald Gänser (1949-1996) kot zgodovinar in arhivar;

Roman Zehetmayer, Odvetništvo in samostanske sodne pravice v starejših listinah samostana Rein;

Walter Brunner, Admontski desetinski register za leta od 1407 do 1410 in diskurz o "Wanzehent";

Ludwig Freidinger, Uporaba pečatov in grbov sekovskih škofov v srednjem in zgodnjem novem veku, 3. del: 1432-1584;

Leopold Kretzenbacher, Arhivska najdba (tiskane, štajerske?) rudarske pesmi o Bogu, "najvišjem rudarju";

Peter Wiesflecker, "Tako bo moj sin postal prvi svojega rodu in imena..." Podelitev grofovskega stanu sinu nadvojvode Janeza;

Dorothea Wiesenberger, Zapuščina štajerskega deželnega zgodovinarja in učitelja Hansa Pircheggerja (1875-1973);

Martin Moll, Avstrijska vojaška sodna oblast v prvi svetovni vojni – "meč režima?" Razmišljanje na primeru deželnoobrambnega divizijskega sodišča v Gradcu v letu 1914;

Elisabeth Schögl-Ernst, Arizacijski spisi višjega finančnega predsednika v Gradcu. Prezem fonda od Deželne finančne direkcije Gradec;

Norbert Müller, Uporaba NS-prisilnih delavcev na škofijskem menzalnem posestvu na gradu Seggau pri Lipnici.

Miscellanea:

Ferdinand Hutz, Styriaca iz arhiva samostana Herzogenburg;

Helfried Valentinitst, Krvoskrunstvo, detomor in sodomija. Družinska tragedija na Štajerskem v 17. stoletju;

Hannes P. Naschenweng, Genealoške notice k družini Plochl;

Franz Jäger, Krieglaski požeruh src ali Pozabljeni mürztalski vremenski čarodej.

Dodatek:

Bibliografija Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, zvezki od 1 do 51 (1951 do 2000) (Gernot Peter Obersteiner);

Nov Štajerski deželni arhiv. Slovesnost ob odprtju dne 3. oktobra 2001.

Seznam avtoric in avtorjev.

Uvodno besedo in delovno poročilo za leti 1999 in 2000 je pripravil direktor arhiva dr. Brunner. Nato je krajši zapis posvetil R. Aignerju ob njegovi 80-letnici ter dr. H. Purkarthoferju ob njegovi upokojitvi. Sledita zapisa v spomin Karla Trobasa, ustanovitelja restavratske delavnice ter F. Pichlerja.

Dr. Obersteiner je v svojem prispevku zapisal, da je dr. Purkarthofer dvainvajset let delal v referatu štajerske občinske heraldike ter pripravil več kot dvesto osnutkov. Upajo, da jim bo v prihodnjih petih

letih uspelo izdati dolgo pričakovano Štajersko knjigo grbov. Nato je predstavljenih šestnajst novih občinskih grbov.

Dr. Spreitzhofer se je v zapisu o dr. Gänserju ob peti obletnici smrti spomnil Gänserja kot zgodovinarja ter arhivarja in ovrednotil njegovo delo.

Dr. Zehetmayer v krajši študiji obravnava pomen samostanskih sodnih pravic za raziskovanje notranje strukture in vzpostavitve srednjeveške dežele na primeru samostana Rein.

Dr. Brunner v svojem prispevku obravnava admontski desetinski register in razpravlja o pojmu "Wanzehent". Tremel navaja, da je "Wanzehent" količinsko določena dajatev cerkvi ne glede na letni donos in da je bila znana pri alpskih Slovanih. Nižja naj bi bila zato, da bi slovansko prebivalstvo Karintije lažje pridobila za krščanstvo. Po končanem pokristjanjevanju so to nadomestili s pravo kanonično desetino. Ta izraz se pozneje uporablja tudi na neslovanskih območjih. V poznem srednjem veku pomeni "Wan- ali Wonzehent" decima consueta ali consuetudinaria, označuje pa določen delež nadškofovih desetinskih pravic, ki jih le-ta podeli svojim vazalom.

V tej številki dr. Freidinger nadaljuje predstavljanje uporabe grbov in pečatov sekovskih škofov. Opisal in upodobil je grbe in pečate sedmih škofov.

Zanimiv je prispevek dr. Kretzenbacherja o rudarski pesmi, ki jo je našel v ŠDA. Sprašuje se, ali je štajerska po nastanku ali le po kraju najdbe.

Dr. Wiesflecker je objavil diplomu, s katero je cesar Ferdinand I. povzdignil v plemiški stan sina nadvojvode Janeza, ki je bil poročen z meščanko Ano Plochl. Opisuje nadvojvodova prizadevanja ter rodbinske povezave na habsburškem dvoru v prvi polovici 19. stoletja.

O zapuščini zgodovinarja Hansa Pircheggerja piše dr. Wiesenbergerjeva. Objavlja obsežen inventar, ki predstavlja prof. Pircheggerja kot zgodovinarja in raziskovalca. Zanimivo je, da je pisal dnevnik celih šestdeset let, kar mu je prišlo zelo prav pri pisanju avtobiografije. Žal je ohranjen le dnevnik iz let 1938-1943. Ohranjena je seveda tudi obsežna korespondenca.

Dr. Moll v svojem prispevku obravnava zakone in odredbe tik pred izbruhom prve svetovne vojne na primeru deželnoobrambnega divizijskega sodišča v Gradcu.

Dr. Schögl-Ernstova se je lotila arizacijskih spisov višjega finančnega predsednika v Gradcu. Finančna deželna direkcija je namreč arhivu predala 438 spisov iz sedmih različnih skupin z natančnim predajnim seznamom. Fond je sicer nepopoln, vendar vsebuje veliko podatkov in zgodovinarjem omogoča vpogled v zgodovino odvzema premoženja Judom v tretjem rajhu.

Tudi dr. Müller se v svojem prispevku ukvarja z istim časovnim obdobjem. V obdobju nacionalsocializma so ukinali vse samostane na Štajerskem in zaplenili njihove posesti. Izjema je bila škofijska menzalna posest na gradu Seggau. To posest so določili za proizvodnjo semenskega materiala. Avtor

predstavi delovanje posestva in delovno silo, ki je bila potrebna, da je delo potekalo nemoteno.

Dr. Hutz piše o Styriaci, ki je v samostanskem arhivu Herzogenburg. Obdelal je listine za obdobje od 1284 do 1721.

Dr. Valentinitich je iz projekta o zgodovini kriminalitete in sodne prakse v Avstriji v zgodnjem srednjem veku objavil del raziskave, ki obravnava družinsko tragedijo.

Dr. Naschenweng objavlja genealoške notice k družini Plochl. To je družina, iz katere izhaja žena nadvojvode Janeza. Avtor objavlja tudi portrete posameznih članov te družine ter raziskuje njihovo življenje vse do danes.

Mag. Jäger v svojem prispevku opisuje primer, ko je bil nekdo obseden z mislijo, da bo postal neviden, če bo zaužil srca sedmih deklic. En tak primer je opisal Peter Rosegger. Mag. Jäger pa v svojem prispevku opisuje drug tak primer, ki se je dogodil v Krieglachu v letih 1848 in 1856.

V dodatku je dr. Obersteiner pripravil bibliografijo Mitteilungen od številke 1 do številke 51, ki obsega časovni razpon od 1951 do 2001, s seznamom avtorjev ter osebnim, krajevnim in stvarnim indeksom. Dodal je tudi abecedni seznam grbov štajerskih občin.

Čisto na koncu je opisano praznovanje ob odprtju obnovljenega Štajerskega deželne arhiva, ki je bilo 3. oktobra 2001. Objavljenih je nekaj fotografij, pa tudi pozdravni govori direktorja in drugih pomembnih gostov ter slavnostni govor deželne glavarke Waltraud Klasnic. Prostore sta blagoslovila mestni prošt dr. Heinrich Schnuderl ter superintendent mag. Hermann Miklas.

Nada Jurkovič

Vjesnik Istarskog arhiva, zvezek 6-7, let. 6-7 (1996-1997), 476 strani, Pazin 2001

Periodično glasilo pazinskega arhiva predstavlja tudi tokrat zajetno knjigo, ki prinaša številne prispevke, razvrščene v vsebinske sklope: Razprave in članki, Gradivo, Iz arhivske teorije in prakse ter Poročila, ocene, vesti.

Med *razpravami in članki* kar štirinajst od petnajstih prispevkov obravnava z različnih vidikov območje Svetvinčenta, majhnega kraja v osrčju hrvaške Istre.

Jakov Jelinčić (tudi glavni in odgovorni urednik glasila) predstavlja ohranjenost in nahajališča arhivskega gradiva, ki se navezuje na doslej zgodovinsko še neraziskano območje današnje občine Svetvinčenat. V predstavitvi se osredotoči zlasti na predstavitev obsežnejšega dela arhivskega gradiva, ki ga za italijansko obdobje v Istri hranita Državni arhiv v Pazinu in arhiv škofije v Poreču, omenja pa tudi župnijski arhiv v Svetvinčentu in arhive zunaj Hrvaške. V Državnem arhivu v Benetkah najdemo podatke zlasti za beneško obdobje v Istri in v zasebnem gradivu družine Gri-

mani, saj je bil kraj v njihovem fevdu, domneva pa, da bi bilo mogoče najti podatke tudi v avstrijskih in slovenskih arhivih. V dodatku predstavi del poročila o obisku enega izmed župnikov v Svetvinčentu leta 1779.

Gradivo, ki se navezuje na Svetvinčenat in ga hrani Državni arhiv v Benetkah, obravnava Alessandra Samba iz tamkajšnjega arhiva. Podatkov o obravnavanem območju ni ravno na pretek, če izključimo družinske arhive, zlasti že omenjene rodbine Grimani in rodbine Barbariga. Zapuščini sta neurejeni, zato so tudi informacije avtorice nekoliko skromnejše.

Z najstarejšim obdobjem kraja in njegove okolice se ukvarja Klara Buršič Matijašič. Obdela arheološke najdbe iz predzgodovinske dobe in iz antike. V bližini Svetvinčenta je več antičnih in poznoantičnih najdišč, opazna pa je tudi kontinuiteta poselitve na krajih cerkva Sv. Marije od tri kunfina in Sv. Petar.

Angelo Giuffardi iz Trsta v prispevku potem, ko Svetvinčenat umesti v prostor, predstavi njegovo kratko zgodovino. V 18. stoletju naj bi bila večina 330 krajanov venetskega oziroma karnijskega izvora. Kar je bilo Hrvatov, naj bi prihajali iz okoliških krajev, oziroma naj bi prebivali v bližnjih vaseh. Avtor nas seznani s fevdalnimi gospodi, ki so se na tem območju menjali skozi čas: od Sv. Apolinera, mimo poreških škofov in beneške družine Morosini do družine Grimani, ki je ostala na oblasti do padca beneške republike leta 1797. Na kratko opiše tudi usodo kraja do njegove vključitve v novo hrvaško državo. V drugem delu se avtor v opisanih zgodovinskih obdobjih usmeri na gospodarske in družbene razmere. Ob kratki zgodovini gradu se osredotoči tudi na cerkvena vprašanja, ki se nanašajo na družino Grimani in cerkveno ustanovo. Isti avtor v svojem drugem prispevku predstavlja statut Svetvinčenta, ki naj bi bil edini znani statut kmečkega gospostva v Istri in ki predstavlja zanimiv in pomemben vir za raziskovanje pravne ter gospodarske zgodovine notranjosti Istre. V starejšem zgodovinoopisju so se avtorji večinoma ukvarjali le z italijanskim statutom obmorskih krajev. V statutu, ki ga je avtor odkril v arhivu Grimani v Benetkah, pa se prepletajo odnosi med fevdalcem, ki ga zastopa kapitan, in vaško skupnostjo z omejeno možnostjo samouprave, ki jo zastopa župan.

V razpravi Alojza Štokovića spoznamo bratovščino sv. Roka v Svetvinčentu, ki leta 1619 iz navadne postane bratovščina bičarjev. Tovrstnih pojavov v zahodnem krščanskem svetu takrat ni bilo več. Avtor ugotavlja, da je bila za ta nenadni in nenavadni pojav kriva velika kriza, ki je prizadela Istro zaradi uskoških vojn, ki je nato klicala po vsestranski, zlasti pa moralni prenovi. Ta se je odrazila v poglobljenem verskem življenju, z nočnimi in spokornimi procesijami, z bičanjem (samega sebe). Najverjetneje pa je na preobrat bratovščine vplivalo tudi protireformacijsko gibanje, saj je bilo v Istri več znanih zagovornikov reformističnih oziroma heretičnih idej. Priložen je tudi posnetek iz knjige bratovščine s seznamom članov in dovoljenjem za delovanje iz leta 1619.

Boris Vučić predstavlja grad oziroma kaštel v Svetvinčentu. Natančno opisuje razvoj gradu po fazah

skozi stoletja in lastnike, od najverjetnejše prve zidave v obdobju Segejevcev iz Pulja pa do zadnjega preurejanja leta 1933. Leta 1485 so Morosini postavili ali dogradili že obstoječo utrdbo v veličastno večnamensko renesančno stavbo. Po požaru, ki je leta 1586 prizadel grad, so ga kmalu spet obnovili. V obdobju avstrijske oblasti so leta 1907 zastavili program obnove gradu v sklopu akcije zavarovanja kulturne dediščine v Istri. Potem ko je bil grad leta 1933 temeljito preurejen in namenjen upravnim službam, pa je bil konec druge svetovne vojne spet v plamenih in je nato začel propadati, kar se žal dogaja še danes. Na koncu avtor dodaja nekaj skic, fotografij in risb gradu v različnih obdobjih in z različnih perspektiv.

Na podlagi dokumentov iz župniškega arhiva v Svetvinčentu in iz arhiva poreške škofije ter ob pomoči zapisov dolgoletnega župnika v Svetvinčentu Antonia Facchinettija avtor Ivan Milovan opisuje versko in moralno življenje župnije v 19. stoletju. V verskem življenju poudarja tradicijo in povezanost z liturgičnimi praznovanji, med moralnimi pa gostoljubnost, iskrenost, velikodušnost, vernost in delavnost župljanov.

Branimir Crljenko nam v razpravi Prispevek in vloga preporodnega gibanja Istre in hrvaška čitalnica v Svetvinčentu najprej približa razvoj čitalniškega gibanja na Hrvaškem sploh in posebej v Istri. Po opisu razmer v Svetvinčentu ob ustanavljanju čitalnice sredi leta 1908, nas seznanja z njenim delovanjem. Sprva je bila izjemno dejavna, a zagon je kmalu splahnel, tako da se je v bistvu znova ustanovila leta 1913. Avtor ni našel dovolj virov, ki bi mu pomagali odkriti letnico razpustitve društva, predvideva pa, da se je to dogodilo po prihodu Italijanov leta 1918, ti so nato kmalu razpustili vsa hrvaška društva v Istri.

Ante Cukrov je ob pomoči dokumentov iz državnega arhiva v Pazinu pripravil pregled osnovnega šolstva na območju Svetvinčenta do konca prve svetovne vojne. V uvodu predstavi tudi začetke razvoja šolstva v vsej Istri, torej tudi v njenem slovenskem delu. Izvemo, da sta leta 1927 delovali tudi glavni šoli v Kopru in Piranu, trivialki pa med drugim v Izoli in Kortah. Žal je le zelo nizek odstotek istrskih otrok lahko obiskoval šole. Avtor za slabe šolske razmere krivi splošno nerazvitost družbenega in gospodarskega življenja, odnos družbe do šole in izobraževanja ter položaj učitelja, učni jezik v šolah ter odnos staršev do šole. Te razloge v prispevku tudi temeljito razčleni in podkrepi s primeri.

Z etnografskimi besedili iz Svetvinčenta nas v naslednjem prispevku seznanja Josip Miličević. V obdelavo vzame tri z etnografskimi podatki bogate vire, enega iz sredine 19. stoletja in dva iz novejšega obdobja. Prvo besedilo, delo župnika Antonia Facchinettija, ki je velik del svojega življenja služboval v Svetvinčentu in se naučil tudi domače hrvaške govornice, je bilo leta 1847 objavljeno v tržaškem časopisu *L'Istria* pod naslovom *Degli Slavi Istriani*. V njem opisuje običaje in navade svojih župljanov. Še isto leto je bilo besedilo v hrvaškem prevodu objavljeno tudi v zagrebški *Danici*. Zadnjo objavo je doživelo leta 1984 v rovinjskem zborniku *Atti*. Manj kakovosten prevod

je izšel še leta 1997. Drugi etnografski tekst je leta 1975 napisal današnji poreško-puljski škof Ivan Milovan v knjižici *Savičenta jučer danas*. Leta 1995 pa je občina Svetvinčenat izdala knjižico *Istarski suvenir s prispevkom Josipa Miličevića*, ki poleg bogatega fotografskega gradiva prinaša veliko novic o vsakodnevnem življenju istrskega podeželana.

Ivan Grah opisuje dogajanje leta 1943 in okoliščine ob pripravi nove maše domačina iz Svetvinčenta Miroslava Bulešića, ki je pozneje leta 1947, umrl nasilne smrti v Lanišću. Leta 1943 je bil iz Jugoslavije v Istro poslan kot organizator partizanskega gibanja Ivan Motika; ta je dogajanje okrog nove maše zaznal in razumel kot sovražno delovanje Vatikana in napad na gibanje, ki mu je pripadal, ter o tem z dvema obvestiloma seznanil svoje nadrejene. Avtor skuša v prispevku o takratnem dogajanju prikazati drugačno resnico kakor jo je poznala in priznavala komunistična oblast.

Drugi prispevek, ki prikazuje medvojno dogajanje v Istri z druge strani, je prav tako napisal Ivan Grah. Avtor se v njem ukvarja z usodo Antuna Milovana, očeta že omenjenega poreško-puljskega škofa Ivana Milovana, ki naj bi umrl kot žrtev komunističnega sodišča marca 1945. Svoje dejanje so takratne oblasti na sojenju in v časopisju opravičevale z izmišljenimi obtožbami na račun obsojenca, to pa poskuša avtor v prispevku spodbijati.

Igor Medica ob pomoči genealoške rekonstrukcije mišične distrofije, v Istri pogoste bolezni, najde prvi znan par, ki naj bi bil njen nosilec. Z analizo rodovnih debel več obolelih družin je prišel do para iz vasi Bokordići v župi Svetvinčenat iz srede 18. stoletja, ki naj bi bila vir te bolezni.

Slaven Bertoša je edini avtor med razpravami in članki, ki se neposredno ne ukvarja s Svetvinčentom, temveč z etnično strukturo bližnjega Pulja in desetih naselij v okolici v prvi polovici 17. stoletja. Analizira razprostranjenost hrvaških in italijanskih priimkov ter prevlado enih ali drugih v nekaterih okoljih ter pogostost posameznih priimkov. Kot vir za raziskavo je uporabil zapise o omenjenih naseljih ali tiste iz teh naselij, ki jih hranijo v pazinskem arhivu.

V vsebinskem sklopu *Gradivo* so trije prispevki.

Dražen Vlahov objavlja pet glagolskih dokumentov iz 16. stoletja, ki jih hranijo v pazinskem državnem arhivu v fondu stare občine Novigrad. Štirje zapisi so oporoke, eden pa zadolžnica samostanskega brata. Avtor v prispevku analizira vsebino dokumentov in nakazuje njihov pomen za proučevanje zgodovine občine Novigrad in glagolskih zapisov v Istri. Sledi razlaga o transkripciji teh zapisov ter njihov zapis v latinici.

V prispevku Branke Antonić najdemo objavo, transkripcijo in prevod oporoke novigradskega, pozneje poreškega škofa Gašperja Negrija. Obenem izvemo tudi nekaj več o škofovi življenjski poti in njegovem delu.

Daljši prispevek o zgodovini hrvaške gimnazije v Pazinu je ob njeni obeleženi stoti obletnici ustanovitve leta 1999, pripravil Dražen Vlahov. Posvetil se je zlasti doslej manj raziskanim napornim prizadevanjem

za njeno ustanovitev. Ob tem ločuje dve obdobji, in sicer obdobje med letoma 1868 in 1886, ko so potekala prizadevanja za preureditev nemške gimnazije v šolo z italijanskim oziroma hrvaškim učnim jezikom in sprejetje odločbe o preselitvi višje gimnazije v Pulj; in drugo obdobje, med letoma 1887 in 1899, ki ga je leta 1887 zaznamoval hrvaški prevzem mestne oblasti v Pazinu iz rok Italijanov. Odslej so stekla prizadevanja za odprtje srednje šole s hrvaškim učnim jezikom. Ker je konec tega obdobja občinska oblast spet prešla v roke Italijanov, so leta 1899 dobili dve gimnaziji, državno hrvaško in pokrajinsko italijansko realno gimnazijo. V nadaljevanju avtor objavlja dvaindvajset dokumentov, ki govorijo o dogajanjih pred ustanovitvijo gimnazije.

Med prispevki v sklopu *Iz arhivske teorije in prakse* je tokrat objavljen le prispevek Martina Modrušana, ki nas seznanja z bogastvom slikovnega gradiva v arhivih Hrvaške.

Precej obsežen je zadnji sklop prispevkov z naslovom *Poročila, ocene, vesti* v katerem lahko prebiramo ocene o objavljenih delih, ki se navezujejo na Istro ter govorijo o delu in udejstvovanju arhivskih delavcev na tem območju.

Vlasta Tul

La Gazette des Archives, št. 170-171, 3.-4. tromesečje 1995

Strokovna revija Društva francoskih arhivistov nas v tokratni dvojni številki seznanja s tremi tematikami; z zgodovino in mednarodnimi perspektivami, s podjetji ter s francoskimi upravnimi izkušnjami na državni in lokalni ravni.

Carole Couture predstavi izsledke mednarodne ankete, ki jo je izvedel Kanadski nacionalni arhiv med šestindvajsetimi državami na vseh celinah. Ugotovili so, da bi lahko arhivi korenito zmanjšali stroške za ohranjanje vmesnega arhivskega gradiva. Anketa je pokazala, da je v teh državah sistem poslovanja praviloma slabo razvit; z razširitvijo definicije besede "arhiv" bi bilo mogoče veliko storiti, k temu pa bi lahko pripomoglo tudi samo delovanje arhivarjev.

Angelika Menne-Haritz, direktorica Arhivske šole v Marburgu, se ukvarja z registraturo kot orodjem za organizacijo in upravljanje v procesu odločanja. Registratura se je oblikovala po tridesetletni vojni v 17. stoletju, ko so se institucije in javna uprava reorganizirale, obdržala je atribute prejšnjih oblik vladavin, toda hkrati prevzela nove funkcije. Kljub današnjim kritikam glede njene učinkovitosti na področju uprave in v odsotnosti neke teorije o registraturi, ki ostaja funkcija in ne poklic, lahko ta metoda znova dokaže svojo koristnost za prihod informacij v pisarne, v katerih je nastala neuravnoteženost med ustnim in zapisanim. Registratura namreč omogoča načrtovanje odločitvenega procesa, prevzame pobudo za sprožitev

le-tega in mu da na razpolago potrebno opremo.

Hilary Saw objavi razlago o predarhiviranju angleških in valižanskih administrativnih zapisov. Tega področja pri njih ne ureja noben zakonski predpis, upoštevajo pa priporočila tako imenovane Griggove komisije iz leta 1954, po katerih se gradivo prvič oceni po petih, drugič pa po petindvajsetih letih. Obe ocenitvi pa privedeta do uničenja devetdesetih odstotkov dokumentov. Vsaka javna ustanova ima posebnega arhivarja, ki se ukvarja s tam nastalimi dokumenti, vsi arhivarji pa delujejo tesno povezano z inšpektorji državnega arhiva iz Hayesa. Ta je od teh ustanov v letih po 1950 prejel približno tristo tekočih kilometrov arhivskega gradiva. Stroške za vzdrževanje gradiva si arhiv deli z javnimi ustanovami.

Françoise Durand-Évrard govori o razvoju vmesnega hranjenja gradiva na francoskih tleh, ki temelji na severnoameriški teoriji o treh obdobjih hranjenja gradiva, a je z velikimi ambicijami pod vplivom Yvesa Pérotina šel po svoji poti. Težave se začnejo že v odnosu med misijami pri posameznih ministrstvih in "nadministerialnim" središčem, Arhivom za vmesno gradivo v Fontainebleauju ter v nepripravljenosti departmajskih arhivov po sprejemanju gradiva s kratkim rokom hrambe. Prevladala je ideja, da naj bi se arhiv kot institucija bolj osredotočil na dajanje nasvetov in standardizacijo kot pa na sam sistem poslovanja državnih ustanov. Zato pa je treba bolj poudariti vertikalno koordinacijo, ki jo opravljajo misije, boljše poznavanje delovanja vlade in njenih ustanov. Te spremembe bi sčasoma povečale vpliv arhivistov na delovanje državnih institucij, ki rade po svoje organizirajo poslovanje s spisi.

V poglavju o podjetjih Michel Chabin govori o hrambi dokumentov v velikem industrijskem podjetju. V koncernu ELF ne poznajo pojma vmesna hramba gradiva, čeprav upoštevajo navodila poslovanja s spisi, imajo pa načrt arhiviranja in seznam spisov. Funkcija hrambe dokumentov je popolnoma vključena v sistem poslovanja podjetja.

Sistem poslovanja s spisi na področju bančništva strogo loči med tako imenovanimi administrativnimi in zgodovinskimi arhivi. Prvi zahtevajo ogromno organizacijskega znanja, drugi pa postavijo arhivista na področje zgodovine. Roger Nougaret poudarja izkušnje v banki Crédit Lyonnais in se sprašuje o smiselnosti in učinkovitosti posebnega seznama spisov za določanje zgodovinske vrednosti gradivu. Odgovornost arhivarja mora biti predvsem pri prenosu, z najmanjšimi možnimi stroški, primerno obdelane dokumentarne dediščine.

Od svoje preselitve v Bercy leta 1985 deluje Oddelek za ekonomske in finančne arhive (SAEF) kot svetovalni organ za administracijo. Že takoj na začetku ponuja vmesno hrambo gradiva, pripravi vse za hrambo; sprejme samo natančno prepoznane dokumente, za katere je točno znan rok hrambe in namen uporabe. Dokumente, ki bodo ostali, in tiste, ki bodo po nekem času uničeni, ločijo takoj, ko jih zberejo. SAEF vse to opravlja ob pomoči aplikacije SYDOSI. Ravno tako je tesno povezan z dokumentacijskimi centri. Kot rezultat tega sodelovanja François Gasnault

navaja, da so centri primerno opremljeni, še pomembnejši pa so nenehni stiki z ustvarjalci gradiva. Vmesna hramba gradiva dela ločnico tudi med samim zbiranjem gradiva in znanstvenim obdelovanjem letga, se pravi klasificiranjem in popisovanjem.

Na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Francije, na katerem je zaposlena Christine Martinez, se začne vmesno arhiviranje dokumentov takoj, ko sami dokumenti pridejo v tako imenovane centre za gradivo in dokumentacijo. To je v uporabi že od leta 1984, ko so odpravili registre. Centri registrirajo dokumente, jih oštevilčijo, označijo njihovo pot kroženja, nadzirajo njihovo vrnitev in uvrstitev v dosjeje, ravno tako pa opravljajo različne poizvedbe za diplomatsko službo. Oddelek arhiva pri ministrstvu je tudi odgovoren za strokovno izobraževanje kadrov v centrih, ki so nekakšen vezni člen med svetom administracije in raziskovalno zgodovino.

O vlogi posvetovalnih pisarn v administrativnih oddelkih podjetij govori Delphine Fournier. Te pisarne samo dopolnjujejo arhivarjevo delo. Pisarne "van Dijk" takoj na začetku pripravijo kratko izobraževanje tako za pisarniški kader kot tudi za managerje. Naslednji korak je ponujanje pomoči na licu mesta, vsak svetovalec mora namreč dobro poznati svoje področje, da lahko ustvari prijetno ozračje. Njegov koncept arhiviranja samo še izpopolnjuje, predvsem pa olajšuje sistem pisarniškega poslovanja v podjetjih.

O arhiviranju vmesnega gradiva, ki nastaja na področju delovanja države, na lokalni ravni v Franciji, se pravi v departmajske arhivih, govori članek Rosine Cleyet-Michaud. Le-to je odvisno od samih sredstev. Na pravnem področju je treba določiti status dokumentov in kako naj jih arhivarji obdelujejo, na finančnem področju gre za vsoto, ki naj jo delovanju departmajske arhivov nameni država, in mesto, kjer naj določen kader deluje.

O negativnih izkušnjah projektov organizacije centra za vmesno hrambo gradiva v Departmajskem arhivu v Morbihanu govori njegova bivša direktorica Vivienne Miguet. Projekt, ki so ga podprli država in državni agenti, ni mogel uspeti, tako zaradi pomanjkanja sredstev, kot tudi zaradi nezadostnega sodelovanja med različnimi službami. Drugi projekt, ki je predvideval nastanek privatno vodene službe, so razvili v arhivu samem.

Arhiv za vmesno gradivo urbanega področja Strassbourga ima zaposlenih sedemindvajset ljudi, ustanovljen pa je bil leta 1992. Zaposleni so organizirani v več ekip, vsaka je sestavljena iz največ petih ljudi, pokriva pa približno 3,3 tekočega kilometra gradiva in 300 kvadratnih metrov načrtov. Njihove naloge so nadziranje ravnanja z dokumenti, njihova hramba in strokovno obdelovanje. Poleg tega so na ta način bolj porazdeljena finančna sredstva s strani mestnega arhiva oziroma urbane skupnosti.

Publikacijo sklene članek Gérarda Nauda o poklicu arhivarja v vmesnem arhivu. Arhivar je v službi pomnjenja, katerega glavna naloga je arhiviranje. Svojo znanstveno odgovornost lahko začne izpolnjevati šele, ko obvlada dotok informacij, in ko dokumenti preidejo iz pisarn v vmesne arhive. Ob tem pa sistem misij zagotavlja uskladitev upravnih metod z registraturnimi. Že vnaprej vidne krize centralne mreže vmesnih arhivov ne bo mogoče rešiti s fakturiranjem storitev, saj je po eni strani starost vmesnega gradiva zelo različna, po drugi strani pa je težko določiti same stroške hranjenja.

Polona Mlakar

Razstave

Razstava "Stara Ljubljana – mesto trgov"

Od konca junija dalje si lahko v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ogledamo razstavo z naslovom "Stara Ljubljana – mesto trgov", ki jo je pripravila arhivistka Tatjana Šenk. Omenjena razstava je zasnovana tako, da nam na razstavnih panojih s kombinacijo starih in (naj)novjših fotografij ljubljanskih mestnih trgov predstavi zgodovino le-teh oziroma spremembe, ki so se na njih s časom zgodile.

Na razstavi so tako predstavljeni:

- Levstikov trg, s Starim in Gornjim trgom, ki sta pravzaprav dva od treh najstarejših delov ljubljanske mestne naselbine;

- Mestni trg z rotovžem, stolnico, škofijskim dvorcem in Robbovim vodnjakom v sredini, eden najlepših baročnih ambientov v srednji Evropi;

- Prešernov trg ob stiku starega srednjeveškega mesta z novim, ki se je od 19. stoletja naprej širilo na levem bregu Ljubljane. Na trgu je stala tudi cerkev s samostanom, ki je bil najprej avguštinski, konec 18. stoletja pa so se vanj z Vodnikovega trga preselili frančiškani.

Trg je bil do konca 18. stoletja, ko so podrli mestno obzidje, izrazito predmestne narave. Trg je svojo podobo najbolj spremenil po potresu leta 1895. Takrat so podrli staro hišo, ki je stala na mestu današnjega Prešernovega spomenika, in sezidali nove, slogovno enotno oblikovane stavbe, po višini prilagojene vencu frančiškanske cerkve. V obdobju med vojnama je bil trg zopet prenovljen; takrat so postavili Mayerjevo palačo in ob Francovem mostu zgradili še dva dodatna mostova za pešce – današnje Tromostovje.

- Vodnikov trg je tisti del stare Ljubljane, ki se je v zgodovini najbolj spreminjal. Današnji trg je nastal povsem naključno po potresu, prej pa je na tem mestu že od 13. stoletja stal frančiškanski samostan s cerkvijo. Samostan je bil prislonjen ob vzhodno mestno obzidje. Po njem so se imenovala mestna vrata med mestom in Poljanskim predmestjem – Frančiškanska ali Klošterska vrata.

- Krekov trg je nastal v prvi polovici 19. stoletja na mestu obzidanega jarka, ki so ga zasuli, potem ko so podrli obzidje. Danes na trgu stoji Vodnjak; ta predstavlja spodnji del tridelnega vodnjaka, ki je krasil Auerspergove vrtove. Na Krekov trg so ga postavili približno leta 1965. (Krekovi in Vodnikov trg sta na razstavi predstavljena na skupnem panoju).

- Pogačarjev trg je nastal v šestdesetih letih 19. stoletja, ko so podrli hleve in druga gospodarska poslopja med škofijo in semeniščem. Današnja podoba mu je v letih med obema vojnama dal arhitekt Jože Plečnik.

- Kongresni trg je bil urejen v prvi polovici 19. stoletja na jarku, ki je potekal ob severni strani obzidja

okrog Novega trga. Jarek so zasuli in trg uredili za kongres "Svete alianse" med Prusijo, Avstrijo in Rusijo. Ta je bil leta 1821 v Ljubljani in je trgu dal tudi ime. Na kongresu so se zbrali nekateri tedanji evropski vladarji in druge pomembne politične osebnosti, med njimi avstrijski kancler Metternich. K trgu sodi tudi park Zvezda, v katerem je nekoč stal kapucinski samostan.

- Novi trg danes pravzaprav nima več oblike trga, videti je bolj kot razširjena ulica. Tako se je spremenil ob popotresni obnovi. Takrat so namreč na njegovi vzhodni strani podrli eno najlepših posvetnih stavb iz šestdesetih let 17. stoletja – knežji dvorec, ki ga je močno poškodoval potres leta 1895, in hiše, ki so stale na Bregu ob Čevljarski ulici ter zapirale trg na vzhodni strani. Na mesto le-teh so po vojni zaprli Novi trg proti Bregu z vodnjakom, sestavljenim iz zgornjih dveh školjk baročnega vodnjaka, ki je nekoč stal na Turjaških vrtovih za uršulinskim samostanom. Zahodna zgornja stranica trga je ostala bolj ali manj odprta tudi potem, ko so postavili NUK ob na novo urejeni in zdaj razširjeni Turjaški ulici.

Razstava je namenjena tako Ljubljančanom kot tudi turistom. Po odzivu, razvidnem iz priložene "Knjige vtisov" tako domačih kot tudi tujih obiskovalcev, lahko upravičeno sodimo, da je že v nekaj mesecih dosegla svoj namen in v glavni turistični sezoni na svoj način dopolnila kulturno-zgodovinsko ponudbo našega glavnega mesta. Veliko zanimanje za razstavo pa je v jesenskem obdobju zaslediti tudi med šolskimi skupinami (predvsem iz ljubljanskih OŠ). Te rade segajo tudi po lično oblikovanem katalogu avtorice Tatjane Šenk, ki je izšel ob odprtju razstave. Slovensko besedilo tako v katalogu kot tudi na panojih spremlja angleški prevod. Razstavo si je mogoče ogledati še do prihodnje pomladi.

Damjan Hančič

"Od načrta do stavbe" arhitektura Kozjanskega v načrtih in dokumentih iz srede 19. stoletja

V Zgodovinskem arhivu Celje se zavedamo pomena stavbnih načrtov, ki so slikovit zgodovinski vir, vreden celostne obdelave in predstavitve.

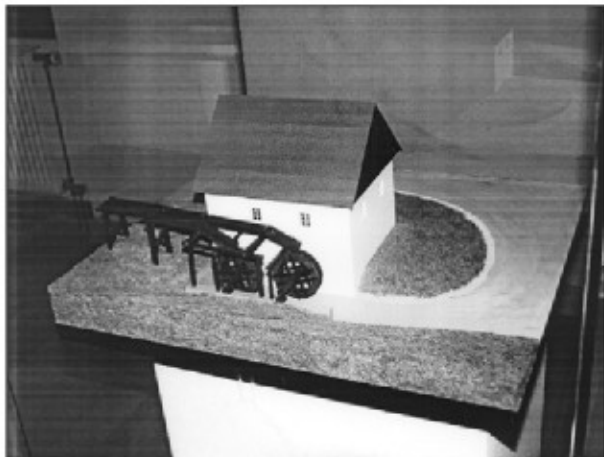
Dokumenti, ki so na ogled na razstavi (stavbni načrti, spisi), so nastali sredi 19. stoletja in so se sicer v slovenskem prostoru le izjemoma ohranili. To da so se ohranili prav za območje Kozjanskega, kjer že dolga leta uspešno deluje krajinski Kozjanski park, je zgolj srečno naključje. S Kozjanskim parkom smo v

Zgodovinskem arhivu Celje zelo hitro našli skupni interes, da predstavimo ta pomemben del slovenske stavbne dediščine širšemu krogu ljudi.

Ob razstavi je izšel obsežen katalog, ki vsebuje prispevka dr. Žive Deu *"Razpoznavne značilnosti ter vloga in pomen ohranjanja identitetno oblikovane podeželske arhitekture v Kozjanski pokrajini"* in sodelavke ZAC Hedvike Zdovc *"Upravni postopki in predpisi za gradnje sredi 19. stoletja"*, na koncu pa je opisano razstavljeno arhivsko gradivo.

Ohranjeno arhivsko gradivo je nastalo ob izvajanju upravnih postopkov okrajnega urada Kozje, ki so bili nujni za pridobitev stavbnega dovoljenja za novo-gradnje ali adaptacije stavb. Pri izvedbi upravnega postopka kot tudi pri novogradnjah ali prenovah stavb so upoštevali leta 1857 izdani "Stavbni red za Štajersko".

Razstavljene dokumente so večinoma čistopisi. V številnih primerih imajo predpisano obliko. Avtorji so na načrtih podpisani redko, vedno pa je vpisana signatura organa, ki je načrt potrdil.

Maketa mlina Janeza Ferliča v Lesičnem. Z razstave Od načrta do stavbe Zgodovinskega arhiva Celje

Iz predstavljenih načrtov lahko razberemo, da so se sredi 19. stoletja v Kozjanski pokrajini načrtovale in gradile funkcionalne, skromne, preprosto oblikovane, kmečkemu načinu življenja in dela prilagojene zidane stanovanjske hiše. Pokrite so bile z opečno ali slamnato kritino, po razporeditvi in številu prostorov pa so bile različne: imele so eno sobo ali več, eno ali dve kuhinji, vežo, shrambo, poleg tega pa še klet in kamro.

Gospodarska poslopja so bila namenjena za namestitvi živine, spravilu in hranjenju pridelkov, orodja in vozov. Predstavljena gospodarska poslopja so združevala več omenjenih funkcij. Tako je bil v okviru enega gospodarskega poslopja prostor za hlev, klet, listnico, v gornjih prostorih pa so bile navadno parna, pod in žitna kašča. Spodnji deli so bili grajeni iz trdnega materiala, zgornji pa so bili navadno leseni.

Poleg omenjenih stavb je na razstavi predstavljena še načrtovana zidava kovačnice, žebljarne, zidanice in mlina. Stavbe so morale biti grajene ognjevarno, za mlin pa je bila pomembna tudi ustrezna debelina zidov.

Avtorica je razstavo popestrila z dvema maketama, ki prikazujeta hišo gostilničarja Mihe Romiha in mlin Janeza Ferliča, ter s fotografijami nekaterih detajlov, ki so na objektih ohranjeni še dandanes.

Razstava je bila slovesno odprta 28. junija 2002 v Kozjanskem parku v Podsredi, od 15. oktobra 2002 pa si je razstavo "Od načrta do stavbe" mogoče ogledati tudi v razstavnem prostoru Zgodovinskega arhiva Celje, kjer bo odprta do 28. februarja 2003.

Aleksander Žižek

Osebnosti

Dr. France Štukl – šestdesetletnik

Arhivski svetnik dr. France Štukl se je rodil 5. septembra 1942 v Celovcu, vendar je že čez pet dni postal prebivalec Škofje Loke. Ta podatek je pomemben, saj je tudi njegovo arhivsko delo skoraj v celoti povezano s Škofjo Loko.

Po končani osnovni šoli in gimnaziji v Škofji Loki se je posvetil študiju umetnostne zgodovine in zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1966. To je bilo tudi leto, ko je bil sprejet prvi slovenski zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki je določal, da v Sloveniji "... službo varstva arhivskega gradiva opravljajo arhivi ...", ter uzakonil načelo, naj "... občina skrbi, da se opravlja služba varstva arhivskega gradiva ... na njenem območju ...". Zato so morale občine ustanoviti svojo arhivsko ustanovo ali več občin skupni arhiv, ali pa pooblastiti arhiv iz druge občine, da na njenem območju opravlja službo varstva arhivskega gradiva. To pomeni, da so tedanje občine postale ustanoviteljice arhivov.

Škofja Loka kot tisočletno mesto je sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja imela že bogato zbirko arhivskega gradiva. Največ zaslug za to ima leta 1937 ustanovljeno Muzejsko društvo Škofja Loka, saj je bila ena izmed njegovih nalog tudi zbiranje arhivskega gradiva z območja nekdanjega freisinškega loškega gospostva. Po drugi svetovni vojni je skrb za arhivsko gradivo prevzel Loški muzej, pri katerem je bila že v začetku petdesetih let zaposlena Doroteja Gorišek – najprej honorarno, kmalu pa za stalno. Skrbel je za že zbrano arhivsko gradivo, katerega količina se je vsa leta po drugi svetovni vojni povečevala. Od začetka šestdesetih let pri Loškem muzeju ni bilo več strokovne delovne moči, ki bi se posvečala bogati arhivski zapuščini.

Zaradi zahtev arhivske zakonodaje in pomembnosti do tedaj zbranega arhivskega gradiva se je Skupščina občine Škofja Loka leta 1967 odločila, da bo službo varstva arhivskega gradiva poverila tedanjemu Mestnemu arhivu Ljubljana. Muzej je prepustil zbrano arhivsko gradivo arhivu, občina pa je v loškem gradu zagotovila delovni in skladiščni prostor ter arhivu odobrila denar za zaposlitev arhivskega strokovnjaka. Na delovno mesto arhivista za opravljanje službe varstva arhivskega gradiva na območju loške občine je bil 1. septembra 1967 sprejet mladi diplomant ljubljanske Filozofske fakultete France Štukl.

V obdobju pripravništva se je France strokovno kalil na sedežu Mestnega arhiva na Magistratu v Ljubljani, saj še ni imel izkušenj za samostojno delo v Škofji Loki, kjer je prva leta uradoval le dan ali dva na teden. Večinoma le toliko, da je "tehnično" usposobil skladiščni prostor in svojo 2,5 m x 2,5 m veliko pisarnico v zgornjem delu loškega gradu. Pri tem mu je veliko pomagalo poznanstvo s številnimi Ločani in njegova vsestranska iznajdljivost.

Ker je večino pripravniške dobe prebil na sedežu arhiva v Ljubljani, je bilo v Ljubljano treba prepeljati celo nekaj loških fondov, kjer jih je urejal pod budnim mentorstvom izkušenih ljubljanskih sodelavcev in ravnatelja dr. Sergija Vilfana. Prva leta ljubljanskega pripravništva se je zelo veliko ukvarjal z arhivskimi tehničnimi opravili, vse od priprave trdih platnic za fascikle do lepljenja najrazličnejše takratne tehnične opreme gradiva. Druga polovica šestdesetih let je bilo tudi obdobje, ko je Mestni arhiv Ljubljana postopno preraščal v največji slovenski regionalni arhiv, ki je sklepal pooblastitvene pogodbe za opravljanje službe varstva arhivskega gradiva z občinami na Gorenjskem, Dolenjskem in v ljubljanski okolici. Na terenu je bilo treba opraviti številna strokovna dela, zlasti na gradivu upravnih organov in pravosodja. France si je tako ob pomoči in nadzoru bolj izkušenih sodelavcev strokovne izkušnje v veliki meri nabiral pri številnih urejevalnih delih po občinskih kletah in podstrehah, kjer je bilo najpogosteje shranjeno upravno gradivo, nastalo do odprave okrajev in okrajnih ljudskih odborov sredi šestdesetih let.

Pripravniško obdobje je France Štukl končal 20. oktobra 1969, ko je z uspešno opravljenim strokovnim izpitom "... izkazal usposobljenost za delovno mesto arhivist ...". Na strokovnem izpitu se je pri predmetu arhivistika izkazal z odličnim, pri predmetu organizacija službe varstva arhivskega gradiva pa s prav dobrim uspehom.

Po opravljenem strokovnem izpitu se je vse bolj posvečal varovanju arhivske dediščine v Škofji Loki. Dokončno se je njegovo delovno mesto preselilo v Škofjo Loko leta 1972, v obdobju, ko je vodenje Mestnega arhiva Ljubljana prevzel dr. Jože Žontar. Ko se je leta 1973 Mestni arhiv Ljubljana dokončno spremenil v regionalni arhiv in se zato tudi preimenoval v Zgodovinski arhiv Ljubljana, je bil France Štukl v eni osebi vodja oddelka Škofja Loka v okviru Enote za Gorenjsko Kranj in edini zaposleni v njem. Le nekaj let pozneje je zaradi strokovno samostojnega dela loški oddelek prerasel v samostojno delovno enoto arhiva, vodenje le-te pa je bilo tudi eno izmed Francevovih opravil.

Potem ko je svoja arhivistična opravila vse bolj prenašal v Škofjo Loko in je na sedežu v Ljubljani občasno le še "gostoval", se je tudi dotok arhivskega gradiva močno povečal. Zmogljivost arhivskih skladišč v grajskih prostorih ni več zadostovala, problematična je bila tudi statika prostorov. Tudi Francetova pisarna, namenjena tako obiskovalcem arhiva kot tudi uporabnikom arhivskega gradiva, zaradi majhnosti in nezadostnega ogrevanja ni bila primerna. France si je skupaj z arhivskim vodstvom vse od začetka sedemdesetih let intenzivno prizadeval, da bi za arhiv v Škofji Loki pridobil boljše prostore. Možnost se je pokazala v kašči nekdanjega loškega nunskega samosta-

na. Pri njeni prenovi je France opravil zlasti veliko tehničnega operativnega dela in tako razbremenil vodstvo arhiva v Ljubljani, ki je pri preureditvi kašče skrbelo za finančna sredstva in dogovore na pristojnih občinskih nivojih. Štuklova prizadevanja in prizadevanja vodstva arhiva so obrodila sadove 9. januarja 1975, ko je bila za arhivske namene moderno prenovljena in opremljena stavba slovesno odprta. Loška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana je zapustila grajske prostore in se preselila.

Nove, za tiste čase zelo dobre delovne razmere, so Francetu Štuklu dale novega delovnega zagona. Čeprav je bil v svoji delovni enoti še vedno sam, mu je uspelo organizirati in izvesti obsežno delovno akcijo, ki smo jo poimenovali preverjanje stanja urejenosti in materialnega varstva arhivskega in dokumentarnega (takrat imenovanega registraturnega) gradiva pri številnih tedanjih družbenih pravnih osebah in društvih na obsežnem ozemlju občine Škofja Loka. Stanje na terenu je bilo na splošno zelo slabo. France je zelo zavzeto obiskoval ustvarjalce arhivskega in registraturnega gradiva, jim z njemu lastno duhovitostjo pojasnjeval smisel urejenosti registraturnega gradiva in pomen arhivskega gradiva za znanost. Pripravil in izvedel je številne prevzeme arhivskega gradiva in tako rešil zanesljivega propada prenekatero pomembno dokumente, zlasti pri ustvarjalcih s področja gospodarstva. V sedemdesetih letih je na vsem območju Zgodovinskega arhiva Ljubljana potekala obsežna akcija prevzemanja arhivskega gradiva. France je v takih akcijah velikokrat pomagal, zlasti pri prevozih ogromnih količin gradiva, kjer je zelo nevarno, da se ob prenosih poruši urejenost gradiva.

V sedemdesetih letih in prvi polovici osemdesetih let se je Zgodovinski arhiv Ljubljana zelo intenzivno ukvarjal z reševanjem številnih strokovnih vprašanj. To je navadno potekalo v poglobljenih razgovorih ravnatelja dr. Jožeta Žontarja z vodji enot. Francetov prispevek v njih je bil velik, saj je sodeloval kot človek, ki že ima bogate strokovne izkušnje, preverjene z vsakdanjim delom na terenu. S svojimi hudomušnimi mnenji je udeležence strokovnih debat pogosto razvedril, kar je le še pripomoglo pri iskanju strokovnih rešitev. Ker se mu je nabralo že toliko izkušenj, mu je bilo omogočeno, da je 27. in 28. junija 1974 uspešno opravil "specialni strokovni izpit za naziv arhivist-specialist". To je bil verjetno eden zadnjih strokovnih nazivov v Sloveniji, ki ga je še podelila Skupnost arhivov Slovenije; v naslednjih letih je namreč propadla. Zanimivo je, da so strokovne nazive v arhivistiki znova začeli podeljevati šele čez dvajset let, ko je leta 1996 tedanji minister za kulturo izdal pravilnik, ki to področje ureja tudi danes.

Pregled bibliografije Franceta Štukla kaže, da je bilo obdobje, potem ko se je loška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana preselila v prenovljene prostore nekdanje nunske kašče, obenem tudi tisto obdobje, v katerem se je že počasi oblikovala teza njegovega podiplomskega študija arhivistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Bogata arhivska dediščina, shranjena v loški delovni enoti arhiva, mu je omogočila, da je za samostojno publikacijo kot obliko objave virov pri-

pravil besedilo z naslovom Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka. Ta knjiga, ki je izšla leta 1979, je tudi prva številka serije publikacij, ki jo arhiv izdaja še danes pod naslovom Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Še odmevnejše pa so bile kar tri obsežne knjige z naslovom Knjiga hiš v Škofji Loki I, II, in III, ki jih je pripravil v letih podiplomskega študija od 1982 do 1996 in so tudi izšle v zbirki Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Leta 1982 je namreč uspešno zagovarjal magistririj iz arhivistike, leta 1996 pa še doktorat. Vse štiri samostojne Štuklove publikacije so poleg strokovne odmevnosti, saj nakazujejo metodološke rešitve za objavo virov, imele izjemno velik odmev tudi med prebivalci Škofje Loke.

Dr. France Štukl je že z omenjenimi samostojnimi publikacijami napravil veliko za seznanjanje prebivalcev Škofje Loke, pa tudi Gorenjske z namenom in pomenom arhivske dejavnosti. Ob tem moramo omeniti še številne daljše in krajše, strokovne ali poljudnejše članke iz zgodovine tisočletnega mesta, ki so vsi brez izjeme nastali na podlagi arhivskega gradiva loške enote in so bili večinoma objavljeni v rednih izdajah Loških razgledov.

Dr. Štukl je vedenje o arhivskem gradivu z območja nekdanjega freisinškega loškega gospostva širil tudi z obsežnimi, sistematično pripravljenimi, in manjšimi, priložnostnimi arhivskimi razstavami.

Pri popularizaciji arhivskega gradiva in arhivske dejavnosti je vsekakor treba poudariti še Štuklovo pedagoško dejavnost s šolskimi skupinami in številnimi oddajami na lokalnem radiu. V ta sklop je treba prišteti še njegov korekten in tankočuten pristop do uporabnikov arhivskega gradiva vseh vrst.

Dr. France Štukl je s svojim bogatim strokovnim udejstvovanjem štiri leta pred šestdesetletnim življenjskim jubilejem pridobil najvišji slovenski arhivski strokovni naziv. Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo mu je 17. junija 1998 podelila naziv arhivski svetnik.

Vsi, ki poznamo dr. Franceta Štukla (to dokazuje tudi njegova bibliografija), vemo, da je njegova velika ljubezen tudi umetnostna zgodovina. Njegovo poznavanje se ne omejuje le na umetnostnozgodovinska dejstva z loškega okolja. Prav zaradi tega znanja in temeljitega poznavanja preteklosti svojega domačega mesta ter širše okolice dr. Franceta Štukla pogosto povabijo tudi za strokovnega vodiča mednarodnih državnih delegacij, ki obiščejo Škofjo Loko.

Kar sama se ponuja ugotovitev, da ima prav dr. France Štukl vse zasluge, da je arhivska dejavnost našla mesto v loškem kulturnem življenju. Od septembra 1967, ko se je v Škofji Loki začela poklicna skrb za izjemno bogato arhivsko dediščino, pa vse do srede avgusta 1987 je bil namreč edini zaposleni v enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki.

Dr. Francetu Štuklu, ki se je v letu šestdesetletnega življenjskega jubileja tudi upokojil, želimo zlasti veliko zdravja, pa tudi, da bi njegova znanstvenoraziskovalna žilica še naprej tako živahno utripala.

Janez Kopač

Dr. France Štukl – Bibliografija**Samostojne publikacije**

1. Arhiv v Škofji Loki, Škofja Loka 1975, 16 strani.
2. Arhivski dokumenti o obnovi in socialistični graditvi v letih 1945-1947 (skupaj z Marjanom Drnovškom in dr. Jožetom Žontarjem), Zgodovinski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju ZAL), katalog, 1978, 48 strani.
3. Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka, ZAL, Gradivo in razprave 1, Škofja Loka 1979, 156 strani, 3 ilustracije, povzetek v nemščini.
4. Knjiga hiš v Škofji Loki I., ZAL, Gradivo in razprave 4, Škofja Loka 1981, 183 strani, 31 ilustracij, povzetek v nemščini.
5. Hranilništvo v Škofji Loki, skupaj z Zorko Skrabl, Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli krajini, ZAL, Gradivo in razprave 5, Ljubljana 1983, str. 95-143, 10 ilustracij, povzetek v nemščini.
6. Knjiga hiš v Škofji Loki II., ZAL, Gradivo in razprave 7, Škofja Loka 1984, 221 strani, 27 ilustracij, povzetek v nemščini.
7. Knjiga hiš v Škofji Loki III., ZAL, Gradivo in razprave 17, Ljubljana – Škofja Loka 1996, 329 strani, ilustracije, tabele, povzetek v nemščini in angleščini.

Članki

1. France Stele, Crngrob, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino (v nadaljevanju Kronika) II, 1963, str. 124.
2. Deseti letnik Loških razgledov, Kronika I, 1964, str. 77-78.
3. Emilijan Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem, Kronika I, 1964, str. 79.
4. Sergej Vrišer, Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem, Kronika II, 1964, str. 142.
5. Marijan Zadnikar, Znamenja na Slovenskem, Kronika II, 1964, str. 143-144.
6. Razvoj portalov v Škofji Loki, Loški razgledi (v nadaljevanju LR) 12, 1965, str. 39-46, sedem ilustracij, povzetek v francoščini.
7. Inventar škofjeloškega gradu iz leta 1315, LR 11, 1964, str. 205-208.
8. Nova galerija na loškem gradu, Glas (Gorenjski), 22. 12. 1965.
9. Marijan Mušič, Arhitektura in čas, Sinteza III, 1966.
10. Razstava Franca Novinca v škofjeloški Ljudski knjižnici, Glas, 5. 2. 1966.
11. Vojeslav Mole, Umetnost južnih Slovanov, Kronika II, 1966.
12. Gradivo za stavbno zgodovino loškega gradu, LR 14, 1967, str. 61-67, tri ilustracije, povzetek v nemščini.
13. Zbornik za umetnostno zgodovino n. v. VII, Ljubljana 1965, Kronika 15, 1967, III, str. 194-195.
14. Nace Šumi, Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem, Slovenska matica (v nadaljevanju SM), Ljubljana 1966, Kronika 15, 1967, III, str. 195.
15. Slovensko slikarstvo, spremna študija Špelca Čopič, biografski in bibliografski podatki Melita Stele-Možina, Cankarjeva založba (v nadaljevanju CZ), 1966, Kronika 15, 1967, III.
16. Varstvo spomenikov X, 1965 – Steletov zbornik, Ljubljana 1966, Kronika 15, 1967, III.
17. Marijan Zadnikar, Rotunda v Selu, Pomurska založba, Murska Sobota 1967, Kronika 15, 1967, III, str. 195-196.
18. Loški razgledi XIV, 1967, Kronika 16, 1968, I, str. 63.
19. Ars Sloveniae, Sergej Vrišer, Baročno kiparstvo, Mladinska knjiga (v nadaljevanju MK), 1967, Kronika 16, 1968, str. 126.
20. France Stele, Arhitekt Jože Plečnik v Italiji 1898-1899, SM, Ljubljana 1967, Kronika 16, 1968, II, str. 126-127.
21. Emilijan Cevc, Slovenska umetnost, Prešernova družba, Ljubljana 1966, Kronika 16, 1968, II, str. 127.
22. Varstvo spomenikov XI, 1966, Ljubljana 1967, Kronika 16, 1968, II, str. 127-128.
23. Slikar Matija Bradeško, LR, 15, 1968, str. 62-65.
24. Uprava in arhiv občine Zminec, LR 15, 1968, str. 89-94, ena ilustracija, nemški povzetek.
25. O posesti Puštalskega gradu, LR 15, 1968, str. 101-203.
26. Anekdote o slikarju Groharju, LR 15, 1968, str. 203-204.
27. Loški razgledi XV, 1968, Kronika 17, 1969, I, str. 59-60.
28. Ars Sloveniae, Emilijan Cevc, Gotsko kiparstvo, MK, 1978, Kronika 17, 1969, I, str. 61-62.
29. Štefka Cobelj, Baročni slikarji Straussi, Obzorja Maribor, 1967, Kronika 17, 1969, I, str. 62.
30. Dušan Grabrijan, Plečnik in njegova šola, Obzorja Maribor, 1968, Kronika 17, 1969, II, str. 121.
31. France Stele, Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja, SM, Ljubljana 1969, Kronika 17, 1969, III, str. 186.
32. Stavbenik Janez Krstnik Molinaro, LR 16, 1969, str. 198-206, štiri reprodukcije, povzetek v francoščini.
33. Uprava in arhiv občine Sora, LR 16, 1969, str. 271-274.
34. Statut mestne občine Škofja Loka iz leta 1901, LR 16, 1969, str. 274-277.
35. Grozilno pismo loških fantov A. Krennerju, LR 16, 1969, str. 283-284.
36. Nova muzejska zbirka v Železnikih, Kronika 18, 1970, I, str. 48-49.
37. Loški razgledi XVI, Kronika 18, 1970, I, str. 52-53.
38. Ars Sloveniae, Nace Šumi, Baročna arhitektura, MK 1969, Kronika 18, 1970, I, str. 57.
39. Bukve dnevnika Jerneja Gašperina, LR 17, 1970, str. 135-151, povzetek v francoščini.
40. Potres pred 75 leti, LR 17, 1970, str. 271-272.
41. Uprava in arhiv občine Trata, LR 17, 1970, str. 277-279.

42. Drobci iz Loškega arhiva, LR 17, 1970, str. 280.
43. Kuharski recepti iz 19. stoletja, LR 17, 1970, str. 280.
44. Ars Sloveniae, Marijan Zadnikar, Romanska umetnost, MK, Ljubljana 1970, Kronika 18, 1970, III, str. 181-182.
45. Ars Sloveniae, Ivan Komelj, Gotska arhitektura, MK, Ljubljana 1970, Kronika 18, 1970, III, str. 182.
46. Nace Šumi, Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem, SM, Ljubljana 1969, Kronika 18, 1970, III str. 182-183.
47. Loški razgledi XVII, 1970, Kronika 19, 1971, I, str. 57.
48. Zbornik za umetnostno zgodovino n. v. VIII, 1970, Kronika 19, 1971, II, str. 123-124.
49. Doneski k zgodovini mestne umetniške galerije v Ljubljani, Kronika 19, 1971, II, str. 110-117.
50. Podobar Janez Gosar starejši (1830-1887) s posebnim ozirom na Škofjo Loko z okolico in Selško dolino, LR 18, 1971, str. 87-95, sedem reprodukcij, povzetek v francoščini.
51. Nekaj zapisov iz Loškega arhiva, LR 18, 1971, str. 255.
52. Emilijan Cevc, Poznogotska plastika na Slovenskem, SM, Ljubljana 1970, Kronika 19, 1971, III, str. 182.
53. Varstvo spomenikov XII-XIV, 1967-1969/70, Kronika 19, 1971, III, str. 190.
54. Dolinarjev načrt vodnjaka v Tivoliju, Kronika 20, 1972, str. 50-52, ena reprodukcija.
55. Loški razgledi XVIII, Kronika 20, 1972, I, str. 56.
56. Konfinacija slikarja Ferda Vesela, Kronika 20, 1972, III, str. 177.
57. Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti, LR 19, 1972, str. 131-143, povzetek v francoščini.
58. Marijan Zadnikar, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Kronika 20, 1972, III, str. 185-186.
59. Članki o zgodovini Škofje Loke, Glasnik Gorenjske predilnice, februar – oktober 1972.
60. Ob 1000-letnici Škofje Loke, gradivo zbral in uredil Lojze Malovrh, (Zgodovinski opis France Štukl).
61. Občinska ubožna hiša in druge socialne zadeve, LR 20, 1973, str. 48-65, tri reprodukcije, povzetek v francoščini.
62. Slikar Janez Anton Tušek (1725-1798), LR 20, 1973, str. 147-150, ena reprodukcija, povzetek v francoščini.
63. Strelsko društvo v Škofji Loki, LR 20, 1973, str. 223-226.
64. Nekaj drobižev iz Loškega arhiva, LR 20, 1973, str. 226-228.
65. Zgodovinski del prospekta za Piknik v Škofji Loki, 4. julija 1974.
66. Zdravstvene zadeve v Škofji Loki do druge svetovne vojne, LR 21, 1974, str. 102-115, štiri reprodukcije, povzetek v francoščini.
67. Drobne zanimivosti iz arhivov, LR 21, 1974, str. 289.
68. Anton Leskovec, Trije mladostni fragmenti, LR 21, 1974, str. 237-250.
69. France Štukl – Vinko Demšar, del teksta v jubilejni publikaciji Tovarne klobukov Šešir, Škofja Loka 1975.
70. Arhivska služba v Škofji Loki, Glasnik Gorenjske predilnice, februar 1975.
71. Kamniti most, LR 22, 1975, str. 67-72, tri reprodukcije, povzetek v francoščini.
72. Drobne zanimivosti iz arhivov, LR 22, 1975, str. 275-276.
73. O naši zgodovini lahko veliko izvemo v škofje-loškem arhivu, Bilten, Indok center v občini Škofja Loka, 1976, št. 2.
74. Sto let gasilstva v Škofji Loki (1876-1976), LR 23, 1976, str. 128-146, osem reprodukcij, povzetek v nemščini.
75. Drobne zanimivosti iz arhivov, LR 23, 1976, str. 374.
76. Arhiv je podoba naše preteklosti, ki zahteva vso pozornost, Bilten, Indok center v občini Škofja Loka 1977, št. 5.
77. Pokopališče v Škofji Loki, LR 24, 1977, str. 71-81, šest reprodukcij, povzetek v nemščini.
78. Kazenska zadeva zoper Franca Vidmarja – Pstotenka, LR 24, 1977, str. 285-286.
79. Kaj je novega v Zgodovinskem arhivu, Bilten, Indok center v občini Škofja Loka 1978, št. 13.
80. Historiat stavbe občinske skupščine v Škofji Loki, LR 25, 1978, str. 79-83, dve reprodukciji.
81. Narodna obramba na Trebiji 1918, LR 25, 1978, str. 313.
82. Iz zapisnikov učiteljskih konferenc na Deški ljudski šoli v Škofji Loki 1884-1919, LR 25, 1978, str. 180-186.
83. Loška meščanska arhitektura s posebnim ozirom na leseno gradivo in razmišljanja o njej, LR 26, 1979, str. 55-61, štiri ilustracije, povzetek v nemščini.
84. Zasedba Sorice (29. 11. 1918 – 2. 6. 1921), LR 26, 1979, str. 194-200.
85. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Oddelek v Škofji Loki, LR 26, 1979, str. 257-258.
86. Majda Smole, Graščina Škofja Loka in Turn ob Ljubljani, Arhiv SRS, zvezek 1 in 3, Ljubljana 1980, Arhivi III, 1980, št. 1-2, str. 73.
87. Drobci iz spomeniškega varstva v Škofji Loki (Tri neizvedene adaptacije in cestna varianta), LR 27, 1980, str. 34-52, trinajst ilustracij, povzetek v nemščini.
88. Arhivski paberki o Borisu Ziherlu in njegovih prednikih, LR 27, 1980, str. 211-214, dve reprodukciji.
89. Novosti v arhivski zakonodaji, Bilten, Indok center v občini Škofja Loka 1981, št. 3, str. 13-14.
90. Posnemanje loške cerkvene baročne arhitekture in opreme na Dolenjskem, LR 28, 1981, str. 172-177, šest reprodukcij, povzetek v nemščini.
91. Še o loškem strelišču, LR 28, 1981, str. 287.
92. Tri Trate, LR 28, 1981, str. 340.
93. Odredba o družbenih pravnih osebah in društvih, katerih arhivsko gradivo bo prevzemal Zgodo-

- vinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka, Bilten, Indok center v občini Škofja Loka, 1982, št. 4, str. 2.
94. Slikar in pozlatar Franc Lederwasch (1712-1787), LR 29, 1982, str. 39-44, štiri ilustracije, povzetek v nemščini.
95. Podobar Marko Peternelj (1819-1905), LR 30, 1983, str. 45-49, štiri reprodukcije, povzetek v nemščini.
96. Crngrob v luči srednjeveškega čaščenja, LR 30, 1983, str. 42-44, povzetek v nemščini.
97. Hranilnice na Trati, v Gorenji vasi in Leskovici, LR 31, str. 87-98, povzetek v nemščini.
98. Nekaj zapisov Škofjeloškega arhiva, Naših deset let, Obrtno združenje Škofja Loka 1985, str. 25.
99. Načrt mesta Škofje Loke. Besedilo France Štukl, izdala in založila Geodetska uprava občine Škofja Loka, 1985.
100. Prispevki k zgodovini železarstva v Železnikih, LR 32, 1985, str. 63-92, povzetek v nemščini.
101. Predniki Obrtnega združenja v Škofji Loki, LR 33, 1986, str. 153-167, dvanajst reprodukcij, povzetek v nemščini.
102. Fužinarjevo slovensko pismo, LR 33, 1986, str. 257.
103. Tehnična dokumentacija (načrti) pri zemljiški knjigi in katastru, Arhivi IX, 1986, št. 1-2, str. 38.
104. Slikarja Rihard Jakopič in Ivan Grohar v Škofji Loki, LR 34, 1987, str. 69-76, povzetek v nemščini.
105. Zemljiška knjiga kot vir za kulturno zgodovino (dva testamenta z inventarjem iz Škofje Loke), ZAL, Gradiivo in razprave 8, Zbornik ob 90-letnici arhiva, Ljubljana 1988, str. 77-88, povzetek v nemščini.
106. Prispevki k poznavanju lokalnega gospodarstva v Škofji Loki od leta 1945 do okrog 1960, LR 35, 1988, str. 57-70, povzetek v nemščini.
107. Smrtnost pri ponavljanju istega imena, LR 35, 1988, str. 73-76.
108. Telegraf v Loki, Poljanah in Gorenji vasi, LR 35, 1988, str. 183-184.
109. Stopnice na Peklu v Škofji Loki, LR 35, 1988, str. 184-186.
110. K obnovitvi Pepetovega jezua na Poljanščici, LR 35, 1988, str. 186.
111. Loške vislice na Gavžniku, LR 36, 1989, str. 39-43, ena reprodukcija, povzetek v nemščini.
112. Nadrihtarji in podrihtarji v občinah Škofja Loka in Stara Loka po letu 1814, LR 36, 1989, str. 45-53, povzetek v nemščini.
113. Mladostni spomini v Leskovčevi drami Dva bregova (Ob stoletnici rojstva Antona Leskovca), LR 37, 1990, str. 75-78, povzetek v nemščini.
114. Uporaba slovenščine nekdanj, LR 37, 1990, str. 328-329.
115. O starih izrazih za sadno drevje, LR 37, 1990, str. 330-331.
116. Na obisku v Freisingu, LR 37, 1990, str. 327.
117. Iz preteklosti Škofje Loke in loškega gospostva, Arhivi 14, št. 1-2, Ljubljana 1991, str. 33-39, povzetek v nemščini.
118. Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki, LR 38, 1991, str. 119-125, štiri reprodukcije, povzetek v nemščini.
119. Visoki gostje na Loškem, LR 38, 1991, str. 127-130.
120. Loške lipe, LR 38, 1991, str. 245-247.
121. Začetki Komunalne banke v luči občinskih zapisnikov, LR 38, 1991, str. 242-244.
122. Vodni pogoni na Škofjeloškem (gradiivo) I, Stara občina Stara Loka, LR 39, 1992, str. 27-46, šest reprodukcij, povzetek v nemščini.
123. Orgle v župni cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki, LR 39, 1992, str. 205-207.
124. Znamenje na Mestnem trgu, LR 39, 1992, str. 208-210.
125. Upravna razdelitev škofjeloškega ozemlja, LR 39, 1992, str. 214-215.
126. Vodni pogoni v nekdanji občini Zminec, LR 40, 1993, str. 71-96, štirinajst reprodukcij, povzetek v nemščini.
127. Lepo znamenje v Karlovcu, LR 40, 1993, str. 236-237.
128. Čebelar Jožef Trček, LR 40, 1993, str. 238-240.
129. Pogovor s Cilko Tavčar – Ješetovo Cilko, LR 40, 1993, str. 241.
130. Cotllov Ciril in žena Lojza, LR 40, 1993, str. 242-244.
131. Zapuščina za pogrebe beračev, Gorenjski glas, letnik XLVII, št. 14, dne 22. 2. 1994.
132. Žice se morajo na vsak način pri miru pustiti, Gorenjski glas, letnik XLVII, št. 1, dne 4. 1. 1994.
133. Krennerjeva bolniška blagajna, LR 41, 1994, str. 251-253.
134. Prof. dr. Franc Stanonik, LR 41, 1994, str. 258-264, pet ilustracij.
135. Ko smo izčrpali matične knjige, Drevesa, Bilten slovenskih rodoslovcev, leto II, št. 3, maj 1995, str. 10-11.
136. Dragi poukarji materinščine (O Visoški kroniki), Macesni, glasilo OŠ Ivana Groharja, 1993/94, str. 47.
137. Po sledih starih knjižnic na loškem ozemlju, Knjižnice na Škofjeloškem, Jubilejni zbornik ob 50-letnici Knjižnice Ivana Tavčarja, Škofja Loka 1995, str. 173-178.
138. Izkušnje pri publicistični dejavnosti v arhivu, zbornik Slovenski arhivi in javnost, 16. arhivsko posvetovanje, Ptuj 1995, str. 35-38.
139. Praški Jezušček v Škofji Loki, LR 42, 1995, str. 19-29, deset ilustracij, povzetek v nemščini.
140. Doneski k zgodovini Kamnitnika, LR 42, 1995, str. 155-160.
141. Prispevki k poznavanju domačih imen v zvezi z upravnimi funkcijami, LR 43, 1996, str. 26-49, povzetek v nemščini.
142. Prispevek k poznavanju domačih imen v zvezi z upravnimi funkcijami, Drevesa, Bilten slovenskega rodoslovnega društva, letnik 4, št. 1, maj 1997, str. 4-15.
143. Novosti v arhivski zakonodaji, Utrip, oktober 1997, št. 15, str. 10.

144. Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki, LR 44, 1997 str. 46-68.
145. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, LR 44, 1997, str. 334-338.
146. Cehovska tradicija, LR 44, 1997, str. 170.
147. Dr. Branko Berčič, častni član Muzejskega društva, LR 44, 1997, str. 333.
148. Crngrob in vasi na jugozahodnem delu Sorškega polja. Vodniki. Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine, MD Škofja Loka, 1998.
149. Janeževa bajta v Retečah, LR 45, 1998, str. 49-63.
150. Silvo Marguč, nekrolog, LR 45, 1998, str. 407-408.
151. Knjiga o Kajbetovi hiši v Škofji Loki, LR 45, Škofja Loka 1998, str. 347-350 (soavtorstvo z Brankom Berčičem).
152. Škofjeloška zemljiška knjiga, Gorenjski glas, št. 51, petek, 3. 7. 1998.
153. Loški arhivski razgledi, Spominski zbornik ZAL, 1999.
154. Drobižki k škofjeloškemu pasjonu, LR 46, 1999.
155. Prispevki k privatni proizvodnji v Škofji Loki od cehov do leta 1941, LR 47, 2000.
156. Reakcije stare Jugoslavije na rapalsko mejo v luči loškega ozemlja, LR 47, 2000.
157. Sprehod po vaseh reteške župnije, Kronika župnije Reteče, zbornik 2001, str. 307-409.
158. Zapuščina barvarja Jurija Pokorna, LR 48, 2001, str. 161-164.
159. Donator Volbenk Schwarz in njegova zapuščina do danes, Žontarjev zbornik, Arhivi 2002, št. 1, str. 23-28.

Janez Kopač

Im memoriam – Kristina Šamperl - Purg

Vstopila je k meni v pisarno z njenim nasmehom, polnim trmatega optimizma. Spet, sem si dejal in že razmišljal, kje, kako zagotoviti čas in denar za uresničitev njene zamisli. Pa ni bilo tako. Sama je dejala, "veš, jutri me ni, grem k zdravniku". Poklepetala sva še o delu in prihodnjem letu in je šla...

Staršem Janezu in Mariji je privekala na svet 10. 5. 1950 in otroštvo preživljala v kmečki družini v Spuhli. Ob delu na kmetiji je srkala življenjska spoznanja svojih staršev, ki jih je pozneje širokogrudno prenašala tako na okolico, kot tudi na svoje tri otroke. Po končani gimnaziji na Ptujju je uspešno diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Kljub možnosti, da ostane po študiju v Ljubljani, se je vrnila domov na Ptuj. Že med študijem je ugotovila, da se skorajda povsod med zgodovinskimi temami omenja Ptuj. Spoznanje, da drugi vedo o Ptujju več kot domačini, jo je jezilo in hkrati vzpodbujalo, saj je dobro vedela, da ni drugih, ki lahko naredijo kaj za naše mesto, da je

vse odvisno od posameznika. Ptuj, slovensko mesto s tisočletno tradicijo, za Kristino ni bil premajhen, nasprotno, postal je njen življenjski cilj in vodilni motiv. To dokazujeta obe diplomski nalogi, ki ju je izbrala iz ptujске problematike: umetnostnozgodovinska je obravnavala zahodni pevski kor v proštiji cerkvi, zgodovinska, za katero je prejela tudi študentsko Prešernovo nagrado, pa ptujski list Štajerc in njegovo stranko – razlogi za ponemčevanje in njegove posledice na Ptuj in okolico.

Želja, da bi Ptuj dobil nekaj svojega "starega" sijaja, da bi zaživel bogatejše kulturno življenje, predvsem pa vedenje, da je treba v zavesti ljudi premakniti nekakšen skrit vzvod, da bi se Ptujčani zavedali svoje pomembnosti, je postalo vodilo njenega raziskovalnega in pozneje političnega dela.

Težišče dela v arhivu se je prevesilo na arhivistiko in starejše gradivo vse tja do 19. stoletja. Kot sta povezana zgodovinopisje in arhivistika, tako je bilo njeno strokovno delo odsev vsestranskega poznavanja obeh znanstvenih disciplin in pripadnosti tako eni kot drugi stroki. Še na zadnjem arhivskem simpoziju, ki je bil na Ptujju oktobra 2001, je že oslabiljena od boleznih napisala prispevek "Arhivi so zgodovinopisje". Že takoj ob prihodu v arhiv je ugotovila, da povezanost profesionalnih strokovnih krogov ni najbolj vzorna in da na Ptujju ne deluje Zgodovinsko društvo, ki je bilo včasih nadvse dejavno, zato ga je obudila k življenju. Nič več nismo bili odmaknjeni od Zveze zgodovinskih društev, delavci arhiva so aktivneje sodelovali v Arhivskem društvu, ki mu je sama nekaj časa predsedovala. Ni mogoče zapisati, kako širok diapazon je zajelo njeno delo in kaj vse je spremenila, v koliko strokovnih krogov je vključila Ptuj, saj bi moral biti zapis tako dolg, kot je bilo njeno življenje.

Prvi velik projekt je bila odmevna razstava 600 let upravne in ustavne zgodovine Ptujja ob 600-letnici statuta. Zmeraj se je trudila, da bi projekti, razstave in proslave nastali na podlagi sodelovanja vseh kulturnih ustanov. Zakladi pričevanja Ptujja in Ormoža z odmevno razstavo v Ljubljani v Cankarjevem domu leta 1987 so dokaz, saj je pri njej dejavno sodelovala. Z razstavo Praetiosa sacra je v trajno kulturno sodelovanje pritegnila še minoritski samostan.

Za sedem let se je zapisala politiki, motivacija – tam bo lahko storila več. Njeno delo na tem področju mora najprej dobiti patino historične distance, da bi lahko ocenili vso razsežnost, predvsem pa njen osebni pristop k vsaki zadevi. Tako je leta 1990 postala članica izvršnega sveta skupščine občine Ptuj, odgovorna za kulturo, šolstvo in šport. Po letu 1995 je postala vodja oddelka za družbene dejavnosti. Delo jo je popolnoma prevzelo in rezultati niso izostali. Poznavanje ptujске zgodovine pa je uporabila za to, da je vsem gostom in tudi članom mestnega sveta ter novim sodelavcem znova in znova predstavljala bogato zgodovino mesta Ptujja in okolice.

Leta 1990 se je izoblikoval projekt Ptujjska trojka: obnova minoritskega samostana s postavitvijo Marijinega znamenja in preselitev knjižnice in pošte. Koordinacijo tega projekta je opravljala vse do zadnjega delovnega dne.

Kako ohraniti Ptuj Ptujčane, je dokazala z galerijo slikarja Franceta Miheliča. Z vsa zavzetostjo in angažiranostjo je skupaj z muzejem leta 1993 v vodnem stolpu nastala galerija za slikarjeve podarjene grafike. Gledališču, v katerem se je kot dijakinja celo sama malce spogledovala s Talijo, je leta 1995 pomagala pri vnovični profesionalizaciji. Resor, ki ga je pokrivala, je poleg kulture obsegal še šolstvo.

Po vrnitvi na delo v Zgodovinski arhiv v Ptuj je ob rednem delu začela obširen projekt – Janez Puh, izumitelj, tovarnar, vizionar, za katerega niti sama ni slutila, v kakšne razsežnosti ji bo ušel.

Tako kot sama je bil tudi Puh človek iz skromne slovenske hiše, iz kmečkega okolja, ki si je s svojim lastnim delom in bistrumnostjo ter izjemnim tehničnim znanjem pridobil evropski sloves na področju tehnike in skoraj nihče ni vedel, da je bil Slovenec, tesno povezan s Ptujem, Juršinci in rodnim Sakuškom. Janeza Puha je umestila v slovenski prostor, v srednješolske učbenike, v novo nemško enciklopedijo, slovenski raziskovalni center v Ohio, ZDA. V letu

2001 – obnova Puhove cimprače in mednarodni simpozij v organizaciji Univerze v Maribor.

Poleg uresničevanja raznih projektov, ljubezni do planin, skrbi za družino in druženja na kulturnih prireditvah je marca 2001 uspešno zagovarjala magistrsko nalogo: Razmerje med mestom in vasjo kot problem slovenskega narodnega gibanja na primeru Ptuja in okolice pred prvo svetovno vojno (maj 2001, izdal in založil Zgodovinski arhiv v Ptuj).

Živela je hitro, kot da bi slutila "kratkost življenja". Njeno vztrajnost pri izvedbi zastavljenih projektov je nekdo najlepše izrazil: "Če ji zapreš vrata, pride skozi okno."

Prav vse, njena volja, vedno podkrepljena z nasmehom, pripravljenost povsod sodelovati in pomagati, iskati in odkrivati, deliti vse vsem, nam bo ostala kot vzor in velika praznina.

Marija Hernja - Masten
Ivan Lovrenčič

Novi trg, 1679. Stari Lontovž - sedež deželnih stanov. Na mestu dela Lontovža so sredi 18. stoletja zgradili baročno palačo, kjer je danes sedež SAZU. Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. Janez Vajkard Valvasor, Topografija sodobne Vojvodine Kranjske, naslovni list, 1679, ponatis 1995

*Pogačarjev trg, razglednica 1900. Pogled s Pogačarjevega trga na stavbo današnje Centralne lekarne.
Z razstave Stara Ljubljana - mesto trgov. ZAL, LJU 342, Fototeka, POZ II/G1 011 002*

Nove pridobitve arhivov v letu 2001

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

- AS 35 Republiška uprava za kadre, 1960-1991, 7.374 mikrofilmskih kartic
- AS 1267 Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1957-1963, 18 š, 1 m, 2,1 tm
- AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1944-1945, 3 š, 0,3 tm
- AS 1933 Intendant za Kranjsko, 1809-1816, 2 š, 0,2 tm
- AS 1134 Republiški komite za mednarodno sodelovanje Socialistične republike Slovenije, 1980-1990, 134 š, 15 tm
- AS 710 Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora Socialistične republike Slovenije, 1970-1990, 200 š, 22 tm
- AS 1116 Ministrstvo za finance Republike Slovenije, 1969-1990, 1 š, 0,1 tm
- AS 1138 Geodetska uprava Republike Slovenije, 1825-1986, 206 m, 1,5 tm
- AS 1938 Zbirka Koroški deželni arhiv, 1537-1849, 18 š, 3,2 tm
- AS 1069 Zbirka kart in zemljevidov, 20. stol., 27 ks
- AS 1270 Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1976-1977, 2 ks
- AS 1407 Čremošnik Gregor, 20. stol., 7 š, 10 mf, 220 ks (mavčni odlitki pečatov), 0,8 tm
- AS 1939 Britovšek Marijan, 1947-1983, 70 š, 7,5 tm
- AS 1937 Povh Dušan, 1945-2000, 11 š, 1,1 tm
- AS 1932 Zbirka Steinbacherja Konija, 1988-1990, 11 š, 1,1 tm
- AS 96 Paternost Metod, 1909-1979, 2 š, 0,2 tm
- AS 1908 Vilfan Marija, 1953-1978, 4 š, 0,4 tm
- AS 1934 Pirkovič, rodbina, 1929-1990, 24 š, 2,4 tm
- AS 1071 Zbirka grbov, 20. stol., 1 m
- AS 1069 Zbirka kart in zemljevidov, 20. stol., 18 ks
- AS 1194 Zbirka plakatov, letakov in koledarjev, 2001, 2 ks
- AS 358 Zbirka zvočnih zapisov, 20. stol., 71 ks (trakov). Depozit Tatjane Jakac (29 ks), Zgornjesavskega muzeja Jesenice (25 ks), Marije Frlan (16 ks) in Slovenskega etnografskega muzeja (1 ks)
- AS 1278 Zbirka videokaset, 98 ks
- AS 1201 Splošna zbirka fotografij Arhiva Republike Slovenije, 20. stol., 654 ks
- AS 135 Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskem društvu Slovenije, 2000-2001, 12 ks
- AS 1085 Zbirka razglednic, voščilnic in fotografij starejšega izvora, 20. stol., 482 ks

Pridobivanje filmov v letu 2001

- Aatalanta, 1 film 6 kolotov
- Filmski sklad, 1 film 1 kolut
- Hlavty Zdenko 9 filmov 9 kolotov
- Božič Mitja, 1 film 1 kolut**
- Stepan Marjeta, 8 filmov 11 kolotov
- Krstevski, 3 filmi 3 koluti
- Arkadena, 1 film 10 kolotov
- Emotion, 3 filmi 14 kolotov
- Arsmedia, 1 film 7 kolotov
- Šmuc Marko, 1 film 1 kolut
- Judnič Jaka, 250 filmov 1084 kolotov**
- Prijatelj Matija, 1 film 1 kolut
- Furst Jaka, 2 filma 2 koluta

Filmsko arhivsko gradivo, izročeno v hrambo (depozit):

- Dijaški dom Tabor, 6 filmov 6 kolotov
- Pokrajinski arhiv Nova Gorica, 8 filmov 21 kolotov
- Zgornjesavski muzej Jesenice, 58 filmov 83 kolotov
- Televizija Slovenija, 9 filmov 30 kolotov
- Frlan Marija, 14 filmov 16 kolotov
- Casablanca, 1 film 4 koluti
- Petkovič Boris, 1 film 3 koluti**
- Bindweed, 1 film 4 koluti
- Triada, 1 film 4 koluti
- AGRFT, 109 filmov 160 kolotov
- Barišič Zdravko, 12 filmov 12 kolotov**
- Markič Peter, 1 film 1 kolut**
- Nora, 2 filma 51 kolotov
- Šoltes Vera, 17 filmov 17 kolotov
- Manfreda Marjan, 1 film 1 kolut
- Steinbacher Koni, 1 film 4 koluti
- Štremfelj Marjan, 2 filma 2 koluta
- Emotion, 3 filmi 38 kolotov
- Goriški muzej, 22 filmov 22 kolotov
- Megaklik, 1 film 22 kolotov
- Arsmedia, 1 film 15 kolotov

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

- Občina Boč, 1930, 0,1 tm
- Gospoščina Gornji Grad, 1550-1880, 9,7 tm
- Gospoščina Jelše, 1752, 0,1 tm
- Gospoščina Jurklošter, 1811, 0,1 tm
- Gospoščina Kostanjevica na Krki, 1588, 0,1 tm
- Trg Ljubno, 18.-19. stol., 1,7 tm
- Trg Mozirje, 17.-20. stol., 5,5 tm
- Graščina Ponikva, 1782-1831, 0,1 tm
- Trg Slovenske Konjice, 1776-1862, 0,1 tm
- OK ZKS Krško, 1969-1990, 9 tm

OK ZSMS Krško, 1962-1985, 2,6 tm
 OK ZKS Velenje, 1972-1991, 7 tm
 Okrajno sodišče Celje, 1920-1941, 1,5 tm
 Okrajno sodišče Brežice, 1898-1945, 90 tm
 Okrajno sodišče Brežice, 1790-1911, 1,8 tm
 Družbeni pravobranilec samoupravljanja Celje, 1970-1995, 20 tm
 Tovarna usnja Šoštanj, 1920-1990, 35 tm
 Metka Celje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 30 tm
 Toper Celje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 20 tm
 Toper 2000, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,4 tm
 Bor Laško, mejni letnici še nista ugotovljeni, 12 tm
 LIP Vitanje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,4 tm
 Suvita d.o.o., mejni letnici še nista ugotovljeni, 2 tm
 ITC Celje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 4 tm
 Komunala Celje, Pogrebni zavod, mejni letnici še nista ugotovljeni, 1 tm
 EMO San Celje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,8 tm
 LI Savinja, 1987-1998, 1,6 tm
 Oprema p.o. Babno, 1955-1990, 2 tm
 Kreator Celje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 8 tm
 Tapetništvo-Mizarstvo Celje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,1 tm
 Blagovni center Zdravilišča Rogaška Slatina, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,2 tm
 Rudnik rjavega premoga Senovo, 1892-1992, 40 tm
 Sava papir Krško, mejni letnici še nista ugotovljeni, 24 tm
 Mesni izdelki Trbovlje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 7,9 tm
 Procarn Trbovlje, mejni letnici še nista ugotovljeni, 1,3 tm
 Glinokop Globoko, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,2 tm
 Cementarna Senovo, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,4 tm
 Tovarna za precizno litje Senovo, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,2 tm
 Tovarna keramičnih ploščic Senovo, mejni letnici še nista ugotovljeni, 0,1 tm
 Juteks Žalec, 1938-1969, 0,5 tm
 Hranilnica in posojilnica Žiče, 1906-1947, 0,2 tm
 Kmečka hranilnica in posojilnica Vitanje, 1908-1947, 0,4 tm
 Rajfajznovka Zreče, 1942-1944, 0,1 tm
 Posojilnica Slovenske Konjice, 1884-1945, 0,1 tm
 Kmečka hranilnica in posojilnica Slovenske Konjice, 1884-1947, 1 tm
 Rajfajznovka Slovenske Konjice, 1941-1947, 0,1 tm
 Hranilnica in posojilnica Sv. Kunigunda na Pohorju, 1908-1933, 0,1 tm
 Zveza kulturnih organizacij Celje, 1957-1983, 0,7 tm
 Delavska univerza Celje, 1974-1981, 0,7 tm
 Center za socialno delo Sevnica, 1980-1994, 0,8 tm
 Alica Javšnik, Zasebna zbirka Franc Grabar, 1925-1970, 0,1 t.m., darilo

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Skupščina občine Koper, Izvršni svet, 1974-1994, 7,5 tm

Skupščina občine Sežana, 1967-1968, 0,1 tm
 Kmetijska zemljiška skupnost občine Sežana, 1974-1990, 2,4 tm
 Uprava RS za pomorstvo, 1945-1996, 8,9 tm
 Občina Planina, 1830-1964, 1,7 tm
 Matični urad Planina s predpisi, 1911-1964, 0,3 tm
 Katastrski urad Planina s predpisi, 1823-1954, 0,5 tm
 Občinski odbor ZZB NOV Izola, 1967-2000, 0,6 tm
 Občinski ljudski odbor Koper, 1952-1959, 35 tm
 Skupščina občine Koper, 1963-1969, 0,5 tm
 Občinski ljudski odbor Piran, 1961-1963, 1,4 tm
 Skupščina občine Piran, 1964-1993, 41,5 tm
 Občinski odbor ZZB NOV Izola, 1967-2000, 0,6 tm
 Okrajno sodišče Ilirska Bistrica, 1896-1952, 1 k, 0,2 tm
 Okrajno sodišče Podgrad, 1875-1923, 22 k, 2,8 tm
 Državno pravobranilstvo Koper, 1954-1993, 15,8 tm
 Kobilarna Lipica, 1896-2000, 3,5 tm (1687 fotografij, 340 diapozitivov, 7 filmskih trakov, 4 razglednice)
 Kulturno društvo Marezige, 1968-2001, 0,1 tm
 Prostovoljno gasilsko društvo Piran, 1898-1999, 0,1 tm
 Zveza kulturnih organizacij Postojna, 1892-1991, 4 tm (8 gramofonskih plošč, 24 značk, 10 fotografij)
 Zbirka fotografij, 608 razglednic
 Inž. dr. Pietro Mercu, Bonhoefferverg 15, 1658-1999, 0,4 tm, depozit
 Prostovoljno gasilsko društvo Piran, 1888-1998, 0,1 tm
 Potočar Srečko, Areška cesta 12, Ruše, 680 razglednic, odkup

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Anton Trstenjak, 1883-1903, 0,1 tm
 Carinarnica Maribor, 1943-1990, 1,5 tm
 Center za socialno delo Gornja Radgona, 1962-1980, 10 tm
 Deželsko sodišče Gornja Lendava, 1771-1850, 0,5 tm
 Društvo študentov za razvoj tekmovalnih vozil, 1999-2000, 0,1 tm
 Gosposočina Betnava pri Mariboru, krajevno sodišče, 1817-1850, 0,3 tm
 Gosposočina Bistriški grad, krajevno sodišče, 1789-1850, 0,7 tm, dopolnitev
 Gosposočina Fala, krajevno sodišče, 1810-1850, 0,5 tm, dopolnitev
 Gosposočina Gallenhofen pri Slovenj Gradcu, Legen, krajevno sodišče, 1795-1850, 0,3 tm
 Gosposočina Legen pri Slovenj Gradcu, krajevno sodišče, 1816-1850, 0,9 tm, dopolnitev
 Gosposočina Malek (Branek), Branoslavci, krajevno sodišče, 1802-1850, 0,7 tm
 Gosposočina Maribor, Grad, krajevno sodišče, 1793-1850, 1,1 tm
 Gosposočina Melje pri Mariboru, krajevno sodišče, 1818-1849, 0,2 tm, dopolnitev
 Gosposočina Negova, krajevno sodišče, 1822-1849, 0,5 tm, dopolnitev
 Gosposočina Pesniški dvor, krajevno sodišče, 1813-1849, 0,2 tm

- Gospoščina Pohorski dvor, krajevno sodišče, 1830-1850, 0,5 tm, dopolnitev
- Gospoščina Strass (Štatenberg), krajevno sodišče, 1791-1850, 1 tm, dopolnitev
- Gospoščina Vuzenica (Sv. Nikolaj, Devica Marija na Kamnu), krajevno sodišče, 1808-1847, 0,1 tm, dopolnitev
- Imenje Drvanja, krajevno sodišče, 1760-1815, 0,1 tm
- Imenje Mislinja, krajevno sodišče, 1808-1850, 0,1 tm
- Jeklotehna Maribor, 1950-2000, 1,5 tm, dopolnitev
- Konstruktor gradbeništvo d.o.o. Maribor, 1991-1997, 1 tm
- Kulturno – študentsko društvo SRCE Maribor, 2000-2001, 0,1 tm
- Kulturno umetniško društvo ROCK v okovih Maribor, 1995-1997, 0,1 tm
- M.P.P. poslovne storitve d.o.o. Maribor, 1996-2001, 0,1 tm
- Metalna TIO d.o.o. Maribor, 1961-1994, 7,5 tm
- Občinski odbor zveze združenj borcev NOV Maribor, 1964-1994, 3 tm, dopolnitev
- Območna organizacija Rdečega križa Maribor, 1971-1996, 6 tm
- Osnovna šola Bojana Iliča Maribor, 1970-1991, 3 tm, dopolnitev
- Republiški zavod za zaposlovanje, območna enota Maribor, 1978-1995, 75 tm, dopolnitev
- Sodišče magistrata Gornja Radgona, 1819-1829, 0,1 tm
- Sodišče magistrata Ljutomer, 1812-1850, 0,2 tm
- Sodišče magistrata Maribor, 1795-1850, 6,8 tm
- Sodišče magistrata Muta, 1783-1850, 0,2 tm
- Sodišče magistrata Slovenj Gradec, 1800-1850, 1,1 tm
- Sodišče magistrata Slovenska Bistrica, 1794-1850, 1,2 tm
- Sodišče magistrata Središče ob Dravi, 1820-1850, 0,1 tm
- Sodišče magistrata Vuzenica, 1825-1850, 0,1 tm
- Srednja kovinarska, strojna in metalurška šola Maribor, 1947-2000, 7 tm, dopolnitev
- Srednja zdravstvena šola "Juga Polak" Maribor, 1950-1970, 3 tm
- Športno društvo Partizan Hoče, 1953-1959, 0,1 tm, dopolnitev
- TAM Maribor d.d., 1944-1996, 7,3 tm, dopolnitev
- Tehnostroj moderna oprema Ljutomer d.d., 1995-1999, 1 tm
- Tenis klub Mima Maribor, 1992-1999, 0,1 tm
- Branko Ravnjak, gorninski register škofije Gurk 1712-1716, štiftregister mestne župnije Maribor 1734, 173 spisov rodbine Ferenc
- Jože Polajnk ml., dopisi, osnutki plakatov (20 kom), marec 2001
- POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA**
- Otroški vrtec Nova Gorica, 1947-1976, 12 š, 1,2 tm
- Počitniška skupnost Soča, 1992-1993, 1 m, 0 tm
- Občinska turistična zveza Nova Gorica, 1990-1991, 1 m, 0 tm
- Turistično društvo Šempeter, 1961-1966, 1 š, 0,1 tm
- Goriška turistična zveza, 1954-1969, 1 š, 0,1 tm
- Turistično društvo Nova Gorica, 1950-1995, 14 š, 1 m, 1,4 tm
- Občinski odbor Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Tolmin, 1955-1993, 27 š, 2,7 tm
- Okrajni odbor Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Tolmin, 1947-1953, 1 m, 0 tm
- Medobčinski svet Združenja zveze borcev narodnoosvobodilne vojne, 1984-1987, 1 m, 0 tm
- Občinski odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Tolmin, 1959-1964, 1 š, 0,1 tm
- TKK Srpnica, 1977-1992, 29 š, 2,9 tm
- Hišni svet Kidričeva 32 Nova Gorica, 1976-1987, 1 š, 0,1 tm
- Varia – različni dokumenti iz osebnih zapuščin, 1920, 1 m, 0 tm
- Lijak-poslovna skupnost za izgradnjo in vzdrževanje industrijske cone Nova Gorica, 1982-1989, 5 š, 0,5 tm
- Občina Brda, 1997-1999, 1 m, 0 tm
- Društvo oljkarjev Brda, 1982, 1996-2000, 1 m, 0 tm
- Osnovna šola Otlica, 1945-1990, 18 š, 1,8 tm
- Osnovna šola Tolmin, 1923-1969, 8 š, 0,8 tm
- Kmetijsko-gospodarska šola Volče, 1957-1998, 1 š, 0,1 tm
- Krajevna skupnost Vrtojba, 1965-1998, 18 š, 4 knjige, 1 m, 1,8 tm
- Glasbena šola Nova Gorica, 1948-1984, 4 š, 0,5 tm
- Kulturni dom Nova Gorica, 1975-1994, 4 š, 0,4 tm
- Občina Kanal, 1920-1924, 1 knjiga, 0 tm, prevzeto iz ARS
- Splošna obrtno-dopolnilna šola Tolmin, 1922-1942, 1 knjiga, 0 tm, prevzeto iz ARS
- Občina Tolmin, 1921-1945, 14 š, 1,4 tm, prevzeto iz ARS
- Gospodstvo Lože, 1750-1882, 1 š, 0,1 tm, prevzeto iz ARS
- Gospodstvo Dobrovo, 1501-1788, 1 š, 0,1 tm, prevzeto iz ARS
- Gimnazija Ajdovščina, 1957-1966, 1 š, 0,1 tm
- Ekonomska srednja šola Ajdovščina, 1965-1966, 1 m, 0 tm
- Avtoprevoz Tolmin, 1948-1989, 21 š, 2,1 tm
- Kinopodjetje Nova Gorica, 1962-2000, 21 š, 2,1 tm
- Goriške opekarne, 1947-1985, 3 š, 0,3 tm
- Voče export import, 1953-1980, 1 š, 0,1 tm
- Zveza lovskih družin Gorica, 1987-2001, 1 m, 0 tm
- Krajevna skupnost Gorenja Trebuša, 1964-1998, 5 š, 1 knjiga, 0,5 tm
- Društvo likovnih umetnikov severne Primorske, 1979-1998, 2 š, 0,2 tm
- Tribunal Gorica, Zadržni register, 1895-1944, 6 š, 0,6 tm
- Osnovna šola Kanal, 1923, 1945-1971, 1989, 66 š, 6,6 tm
- Kajak klub Soške elektrarne, 1978, 1 m, 0 tm
- Agencija Tolminska, Perovič k. d. Tolmin, Program srednjega izobraževanja-gostinska dela, 1993-2001, 4,55 tm
- Kulturno društvo Škavnica, 1978-1983, 1 m, 0 tm
- Prosvetno društvo Drago Bajc Vipava, 1983, 1 m, 0 tm
- Upravnopolitični tečaj Šempas, 1945, 1 m, 0 tm

- Krajevni odbor Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Solkan, 1945-1982, 1 š, 0,1 tm
 Mestni ljudski odbor Solkan, 1948, 1 m, 0 tm
 Okrajni narodnoosvobodilni odbor Kanal, 1945, 1 m, 0 tm
Okrožni narodnoosvobodilni odbor (Osvobodilne fronte) za Goriško, 1943-1944, 1 m, 0 tm
 Krajevni odbor Osvobodilne fronte Solkan, 1944-1946, 1m, 0 tm
 Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Nova Gorica, 1950, 1 m, 0 tm
 Namiznoteniški klub Vrtojba, 1977-2001, 1 š, 0,1 tm
 Dr. Karel Podgornik, Gorica, 1898-1951, 1 š, 0,1 tm, dar
 Notariat Gorica Okrožni notarski arhiv v Gorici, notarji Okrajnega sodišča Tolmin, 1894-1941, 68 ovojcev, 4,9 tm
 Primorje-export Nova Gorica, 1949-1996, 83 š, 13 k, 8,6 tm
 Krajevna skupnost Miren, 1961-1985, 22 š, 2,2 tm
 Atletski klub Gorica, 1963-1994, 21 š, 2,1 tm
 Okrajna zveza Partizan Gorica, 1953-1963, 9 š, 0,9 tm
 Okrajna zveza Partizan Tolmin, 1952-1955, 1 š, 0,1 tm
 Občinska zveza telesnokulturnih organizacij Nova Gorica, 1960-1970, 15 š, 1,5 tm
 Medobčinski odbor za balinanje Gorica, 1963-1965, 1 m, 0 tm
 Društvo učiteljev in profesorjev telesne vzgoje LRS, strokovni aktiv Nova Gorica, 1960-1963, 1 m, 0 tm
 Združenje Zveze rezervnih oficirjev in podoficirjev občine Ajdovščina, 1960-1964, 1 š, 0,1 tm
 Aktiv Ljudske mladine Slovenije Šturje, 1947-1948, 1 š, 0,1 tm
 Krajevna organizacija Socialistične zveze delovnega ljudstva Ajdovščina, 1974-1989, 3 š, 0,3 tm
 Krajevna organizacija Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Miren, 1960-1992, 2 š, 0,2 tm
 Okrajni sindikalni svet Gorica, 1947-1967, 2 š, 0,2 tm
 Občinski sindikalni svet Nova Gorica, 1962-1985, 1 š, 0,1 tm
 Občinski odbor Socialistične zveze delovnega ljudstva Dobrovo, 1960-1961, 2 k, 1 m, 0 tm
 Mestna organizacija Združenja borcev narodnoosvobodilne vojne Ajdovščina, 1950-1991, 5 š, 0,5 tm
 Zveza vojaških vojnih invalidov, občinski odbor Ajdovščina, 1958-1975, 1 š, 0,1 tm
 Soške elektrarne (predspisi - Elektrarna na Hublju Ajdovščina), 1922-1932, 1 m, 0 tm, odkup
 Zbirka pečatnikov, s.d., 7 kosov
 Zbirka filmov, s.d., 24 kolutov
 Zbirka mikrofilmov, 1920-1947, 9 kolutov
 Zbirka fotokopij, 1786-2000, 0,3 tm
 Zbirka razglednic krajev, 2001, 11 kosov
 Zbirka videofilmov, 1977-2001, 3 videokasete
 Zbirka zvočnih zapisov, 1997, 1 audiokaseta
 Zbirka načrtov, zemljevidov in skic, s.d., 1978-1979, 3 kosi
 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, s.d., 2 kosa
 Zbirka fotografij, 1980-2001, 32 kosov
 Rasto Švajgar, 1872-1971, 1 š, 1 mapa, 0,1 tm, dar
 Makso Pirnik, 1921-1997, 1 m, 0 tm, dar
 Alojzija Brus, 1923-1965, 1 š, 0,1 tm, dar
 Marij Bratina, 1919-1982, 1 š, 0,1 tm, dar
 Zbirka Zorzut Ludvik, 1940-1949, 1 š, 0,1 tm
 Jože Blažič, 1916-1990, 1 š, 0,1 tm, dar
 Dorica Makuc, 1918-1999, 2 š, 0,2 tm, dar
 Anton Pavlica, 1998-2001, 1 m, 0 tm, dar
 Justin Andlovic, 1975-1995, 1 š, 0,1 tm, dar
 Srečko Kumar, 1833-1979, 9 š, 0,9 tm odkup
 Zoro Škerk, 1944-1945, 1 knjiga, 0,1 tm, dar
 Zapuščina družine Pahor, Zupan in Tušar, 1900-1931, 1 m, 0 tm, dar
 Zbirka razglednic krajev, različni imetniki, 1910-2001, odkup 348 kosov, dar 79 kosov
 Zbirka fotografij, 1920-2001, dar 424 kosov
- ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ**
- Zemljiško gospostvo Hrastovec: Krajevno in deželsko sodišče 1787-1850, 2,5 tm
 RS Sodnik za prekrške Ptuj 1959-1995, 30 šk, 44 kn, 5 tm
 Krajevna skupnost Žetale 1946-1996, 48 šk, 4,8 tm
 Upravna enota Ptuj, oddelek za gospodarstvo 1960-1985, 2 tm
 Zbirka videokaset, 24 naslovov
 Kronika – Središče ob Dravi
- ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA**
- ObLO SO Ljubljana Center, 1955-1994, 152 š, 15,2 tm
 Avtomontaža Ljubljana, 1936-2000, 82 š, 90 zvitkov, 34 map načrtov, 8,6 tm
 Rudnik rjavega premoga Kočevje, 1894-1977, 16 š, 64 reg, 2, 6 tm
 Itas Kočevje, 1959-1989, 113 š, 11, 3 tm
 Donit Medvode, 1946-1992, 40 š, 4 tm
 Gimnazija Bežigrad, Ljubljana, 1959-1987, 45 š, 4,5 tm
 Občinski odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Ljubljana Moste Polje, 1955-1989, 47 š, 4, 7 tm
 Krajevni odbor Zveze združenj borcev NOV Bežigrad, Ljubljana 1950-1983, 2 fas, 0,5 tm
 Občinski odbor Zveze borcev NOV Novo mesto, 1952-1977, 47 fas, 6,5 tm
 GIP Pionir Novo mesto, 1946-1994, 31 š, 30 k, 4 tm
 Holding IMV d.o.o Novo mesto, 1947, 1981-1992, 30 š, 3 tm
 Krajevna skupnost Stražišče, 1979-1991, 4 š, 0,4 tm
 Okrajno sodišče Radovljica, 1874-1965, 190 t.e., 22,9 tm
 Okrajno sodišče Jesenice, 1890-1946, 433 t.e., 41 tm
 Tekstilindustrija Kranj, 1926-1996, 28 š, 25 f, 6 tm
 Plamen Kropa, 1994-2001, 1 š, 0,1 tm
 Kmetijsko živinorejska zadruga "Partizanskega očka Štefana" Planina nad Jesenicami, 1949-1952, 4 š, 0,4 tm
 Zavod za zaposlovanje Kranj, 1949-1993, 18 š, 3 k, 1,9 tm
 Osnovna šola Goriče, 1876-1974, 11 š, 2 f, 3 tm
 SO Škofja Loka-redna registratura 1984, 44 š, 5 tm

- SO Škofja Loka-gradivo plebiscita za samostojno Slovenijo 26. 12. 1990, 44 š, 4,9 tm
- Krajevni ljudski odbor Malenski vrh, 1946-1948, 1 k, 0,1 tm
- Matični urad Škofja Loka, 1945-1970, 3 š, 0,3 tm
- Matični urad Železniki s predniki, 1879-1941, 1 m
- Matični urad Gorenja vas, 1945, 1 k, 0,1 tm,
- Občina Trata (Gorenja vas), 1893-1945, 1 š, 0,1 tm
- Okrajno sodišče v Škofji Loki – vpisnik tvrdk v Škofji Loki in okolici, 1905-1932, 1 m
- Sodnik za prekrške Škofja Loka, 1986-1993, 18 š, 9 k, 7 kar, 3,5 tm
- Zbirnik Finančne kontrole v Gorenji vasi, 1937-1940, 1 m
- Seznam gospodarjev soseske Trata v Poljanski dolini, 1827-1844, 1 m
- Zapuščina Daliborja Štovička, 1893-1940
- Zbirka pečatnikov in stampiljk, 19.-20. stol., 21 š, 7 tm
- Neuer und alter Schreibealender, 1643
- Tehnično poročilo o partizanski tiskarni Martinj vrh, 1956, 1 m
- Čipka ART 2000, 1947-1999, 34 š, 13 f, 4 k, 7,4 tm
- Osnovna šola Krnice, 1952-1976, 1 š, 0,1 tm
- Osnovna šola Spodnja Idrija, 1937-1952, 1 š, 0,1 tm
- Folklorna skupina Tine Rožanc, Ljubljana, 1966-2001, 2 š, 0,2 tm
- Delavsko športno društvo "Donit" Medvode", 1980-1992, 1 š, 0,1 tm
- Strelsko društvo "Avgust Barle–Ambrož", Medvode, 1984-1991, 1 š, 0,1 tm
- Družina Šega, Dobrunje, 1912-1983, 1 š, 0,1 tm, darilo
- Fototeka - H 1, 1897-1956, 68 kosov, odkup
- Fototeka – B 14, 1920-o. 1955, 50 kosov, darilo
- Danila Gril, Kranj, 1957-2001, 13 š, 1,3 tm, darilo
- Razglednice in voščilnice, 1922-1983, 94 kosov, odkup
- Razglednice in voščilnice, 1896-1960, 133 kosov, odkup
- Zbirni fond Jesenice, Vinko Grgič, 1940-1944, 1 m, darilo
- Zdravstveni dom Škofja Loka, 1951-1967, 1 š, 0,1 tm
- Moški pevski zbor KUD Ivan Cankar Sveti Duh, 1966-1994, 3 š, 0,3 tm
- Košarkarski klub Škofja Loka, 1954-1995, 4 š, 0,4 tm
- Družina Gaber, Puštal pri Škofji Loki, 1835-1907, 1 š, 0,1 tm
- Pesmi Tineta Severja iz Puštala pri Škofji Loki, pred 1941, 1 m
- Življenjepis Lovra Trobca, izseljenca v Ameriko, 1951, 1 m
- Dokumenti o Francu Hafnerju-Molčku, 1944-1997, 1 m
- Rodoslovni in posestni podatki o domačiji Kuzovc v Bukovem vrhu, 1759-1977, 1 m
- Fotokopije Bukev za bolesen tiga človeka, 1. pol. 19. stol., 1 mapa
- Razglednice Škofje Loke, Selške in Poljanske doline, 1900-1939, 43 kom, odkup
- Razglednice Idrije in idrijskega območja, 1899-1943, 33 kosov, odkup
- Goriška straža, 1925, darilo

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.

2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 214, e-pošta: matevz.kosir@gov.si

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ⊕ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: na disketi (ime datoteke – file naj bo ime in priimek avtorja) in odtisnjeni na papir (razmak 1,5 vrstice).
- ⊕ Obseg prispevkov za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* naj razen v izjemnih primerih ne presega 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ⊕ Razprave in članki za prve tri rubrike morajo obvezno vsebovati povzetek v obsegu do 20 vrstic.
- ⊕ Opombe naj bodo pisane enotno, na dnu vsake strani. Celoten naslov citata naj bo le v prvi navedbi, nato okrajšano.
- ⊕ Ob povzetku oziroma na koncu prispevka naj avtor napiše svoje ime in priimek, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko, št. bančnega računa ter davčno številko.
- ⊕ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Podnapisi z navedbo nahajališča vira naj bodo priloženi na posebnem listu. Avtor naj v besedilu nakaže, kam sodi posamezna slika.
- ⊕ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture opravi uredništvo.
- ⊕ Prispevkov ne vračamo; o zavrnjenih prispevkih avtorje obvestimo.
- ⊕ Avtorje prosimo, da zgornja navodila upoštevajo. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.

Uredništvo Arhivov

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2001

Sonja ANŽIČ

- Pregled arhivskih virov za socialno politiko na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 121-130.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana in njegovo gradivo, zanimivo za rodoslovne raziskave. V: Drevesa. - 8, št. 3 (nov. 2001), str. 35-37.
72. nemški arhivski dnevi v Cottbusu. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 150-152. (Soavtor Matevž Košir)
- Der Archivar. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 185-188.

Tea ANŽUR

- Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. Razstavni katalog, Ljubljana 2001, 47 strani. (Soavtorica)
- Naravoslovne znanosti in ustanovitev Biotehniške fakultete. V: Kronika. - 49, št. 3 (2001), str. 231-244.

Bojana ARISTOVNIK

- Predpisi o registriranju gospodarskih organizacij (1946-1954). V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 37-42.
- Bojan Himmelreich, Namesto žemlje črn kruh. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 175-176.

Blanka AVGUŠTIN FLORJANOVIČ

- Konstrukcija po meri izdelane zaščite za hrambo in razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 69-72. (Soavtorica Darja Harauer)

Zdenka BONIN

- Pokopavanje v cerkvi in samostanskem poslopju sv. Klare v Kopru med letoma 1616 in 1782. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 109-119.
- Oris gospodarstva piranskega minoritskega samostana do konca 19. stoletja. V: Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu, Ljubljana 2001, str. 107-139.
- Rassegna degli Archivi di stato. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 189-192.

Metka BUKOŠEK

- Upravno sodišče Celje. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 21-36.
- Poročilo o delu ADS za obdobje 2000-2002. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 143-145.
- Prvi hrvaški arhivski kongres v Zagrebu. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 145-147.

Jože CIPERLE

- Podoba velikega učilišča ljubljanskega: Licej v Ljubljani: 1800-1848. Ljubljana 2001, 385 strani. (Razprave in eseji, 49)
- Licej - semiuniverzitetni učni center. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 47.
- Teološke študije. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 101-102.
- Šolska obveznost in šolski obisk. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 168-169.
- Koncept preureditve avstrijskega šolstva. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 351.
- Splošnoizobraževalne srednje šole. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 357.
- Gimnazijski profesor. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 365.
- Maturitetni izpiti. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 374.
- Deveti rektor Univerze v Ljubljani: Rajko Nahtigal. V: Vestnik. - 32, št. 4/5 (2001), str. 16-20.
- Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. Razstavni katalog, Ljubljana 2001, 47 strani (Soavtor)

Bojan CVELFAR

- Krompir so oznanjali tudi s prižnice. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 39-40.
- Slovenski plavičarji med turškimi roparji. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 100-101.
- Branko Goropevšek, Stoletje v Celju. V: Kronika. - 49, št. 3 (2001), str. 303-305.
- Zgodovinski arhiv v Celju, kratka predstavitev javnega zavoda z osnovnimi podatki. Letopis 2001, Celje 2001, str. 259-260.

Suzana ČEH

- Osebni fond prof. Josipa Priola. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 135-136.
- Vpliv zakonodaje na delo z uporabniki za upravne in poslovne namene v Pokrajinskem arhivu Maribor v obdobju 1990-2000. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovino pisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 94-96.

Tatjana DEKLEVA

- Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. Razstavni katalog, Ljubljana 2001, 47 strani. (Soavtorica)

France Martin DOLINAR

- Janzenizem: verskoprenovitveno ali kulturnopolitično gibanje? V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 345-355.
- Od sanj do resničnosti: razvoj slovenske državnosti. Razstavní katalog, Ljubljana 2001, 291 strani. - (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Katalogi; zv. 18); (Strokovna priprava razstave in zasnova kataloga, avtor uvoda in povzetkov dokumentov).
- Od sanj do resničnosti: razvoj slovenske državnosti. V: Obvestila ARS. - 17, št. 3 (2001), str. 22-25.
- Spremna beseda. V: Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu, Ljubljana 2001, str. 11.
- Od Frančiška Asiškega do ustanovitve minoritskega samostana v Piranu. V: Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu, Ljubljana 2001, str. 13-22.
- Uvod v znanstveno delo. Ljubljana 2001, 76 strani. - (BiblioThecaria; 10).
- Vzgoja brez političnih smernic. V: Družina. - 50, št. 38 (2001), str. 21.
- "Novi red" se napoveduje: slovenska Cerkev in okupacija (1). V: Družina. - 50, št. 19 (2001), str. 23.
- Rožman ni zlorabil zaupanja OF: slovenska Cerkev in okupacija (2). V: Družina. - 50, št. 20 (2001), str. 23.
- Pluralizma nismo vajeni. V: Demokracija. - 6, št. 20 (17. maj 2001), str. 34-37.
- Pedena. V: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1198 bis 1448: ein biographisches Lexikon, Berlin 2001, str. 562-563.
- Spremna beseda. V: Zgodovina Cerkve. 6, Cerkev svetovnih razsežnosti, Ljubljana 2002, str. 9-10.
- Od sanj do resničnosti. V: Ampak. - 2, št. 8/9 (2001), str. 79.
- Lavant. V: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1198 bis 1448: ein biographisches Lexikon, Berlin 2001, str. 332-338.
- Truber, Primus. V: Lexikon für Theologie und Kirche. - Bd. 10 (2001), str. 273.
- Katoliška Cerkev v Sloveniji in Rim po letu 1945. V: V prelomnih časih : rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995-2000) : Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945-2000), Ljubljana 2001, str. 237-256. - (Znanstvena knjižnica / Družina; 4).
- Od sanj do resničnosti. V: Communio. - 11, št. 4 (2001), str. 300-302.
- Župnijska knjiga. V: Enciklopedija Slovenije 15/2001, str. 388.
- Wolf, Anton Alojzij. V: Enciklopedija Slovenije 15/2001, str. 4.
- Predgovor. V: Urad domen Koper 1807-1878: s priloženimi spisi. Koper 2001, str. 5-6.
- Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, Ljubljana 2001, 161 strani. (Član slovenske komisije)
- Slovenska škofa in okupacija. V: Prispevki za novejšo zgodovino. - 41, št. 2 (2001), str. 201-210.

Ljuba DORNIK ŠUBELJ

- Arhiv RSNZ (AS 1931) in njegova uporaba. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 89-93.
- The data about condemned persons in the connection with Kominform. V: Archives of former international organizations of the states of Central and Eastern Europe, Varšava 2001, str. 136-140.

Darinka DRNOVŠEK

- Uporaba partijskega gradiva: nekoč in danes. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 85-88.
- Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. ARS, Knj. 8, julij 1943, Ljubljana 2001, 497 strani. (Sourednice Marjeta Adamič, Metka Gombač, Marija Oblak Čarni)
- Arhivski vjesnik. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 182-184.

Vladimir DROBNJAK

- Izhodišča za stroškovno ugoden informacijski sistem v arhivih. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 121-132.

Jolanda FON

- Ocenjevanje delovne uspešnosti in potenciala ključnih kadrov v arhivu. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 63-66.

Natalija GLAŽAR

- VI. evropska arhivska konferenca. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 137-141.
- Skupščina EURBICE v Firencah. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 143-144.
35. konferenca okroglice mize arhivov v Reykjaviku. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 160-165.

Maja GOMBAČ

- Osebni fond dr. Franca Simoniča (1847-1919). V: Arhivi. - 23, št. 2 (2000), str. 161-164.
- Melodrama in solze. V: Ženski žanri, Ljubljana 2001, str. 61-83. (Prevod)

Metka GOMBAČ

- Gradivo Odbora slovenskega bataljona prve krajiške brigade. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 137-138.
- Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. ARS, Knj. 8, julij 1943, Ljubljana 2001, 497 strani. (Sourednice Marjeta Adamič, Darinka Drnovšek, Marija Oblak Čarni)

Zlatnar, Mirko. V: Enciklopedija Slovenije 15/2001, str. 191.

Vesna GOTOVINA

Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 131-137.

Uporaba arhivskega gradiva pred prevzemom v Arhiv RS. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovino-pisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 68-69.

Standardizacija na področju kancelarijskog poslovanja. V: Arhivska praksa. - 4 (2001), str. 67-73. (Soavtor Žarko Štrumbli)

Razvoj mednarodnih standardov za pisarniško poslovanje - ISO 15489. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2001, Portorož 2001, str. I/43-I/49. (Soavtor Žarko Štrumbli)

Stanka GRKMAN

Izpopolnjevanje v specialnih tehnikah konservatorstva pod vodstvom prof. Christopherja Clarksona. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 73-78. (Soavtorice Lucija Planinc, Nataša Višnikar, Tatjana Rahovsky Šuligoj)

Konservatorsko restavratorski postopek - dolivanje poškodovanega gradiva s papirno snovjo. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 104-112. (Soavtorici Meta Černič Letnar, Jedert Vodopivec)

Damjan HANČIČ

Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki. V: Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 23, Ljubljana 2001, 391 strani.

Nastanek samostana Mekinje v povezavi z Andeškimi. V: Grofje Andeško - Meranski, Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija v Kamniku, Kamnik 2001, str. 77-86.

Darja HARAUER

Konstrukcija po meri izdelane zaščite za hrambo in razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 69-72. (Soavtorica Blanka Avgušin-Florjanovič)

Marija HERNJA MASTEN

Vzgoja uporabnika v dobrega raziskovalca V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovino-pisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 71-77.

Eduard Damisch Zgodovina plemiške rodbine Leslie, nemška veja, genealoško-biografski oris, ZAP sign. R-39. V: Zapuščina rodbine Leslie na Ptujskem gradu. Razstveni katalog, Ptuj 2001.

Franz Kaiser. V: Ptujčan, 16. maj 2001, str. 2.

Bojan HIMMELREICH

Namesto žemlje črni kruh: organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svtovnih vojn. Celje 2001, 232 strani. - (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije 6)

Seminar pri Poletni univerzi v okviru Srednjeevropske univerze v Budimpešti. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 159-160.

Mira HODNIK

Sokolsko slavje v Dolnjem Logatcu (otvoritev sokolskega doma), Kronika. - 49, št. 1-2, Ljubljana 2001, str. 95-100.

20. september - občinski praznik občine Logatec, Logaške novice, letnik 32, št. 9, Logatec 2001, str. 11.

Medsebojno sodelovanje med arhivom in sorodnimi institucijami v starem rudarskem mestu Idrija. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovino-pisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 133-135.

Mateja JERAJ

Pred sto leti je bilo ustanovljeno Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani. Razstveni katalog, Ljubljana 2001. (Soavtorica Aleksandra Serše)

Enciklopedija Slovenije ne ve zanje: Splošno slovensko žensko društvo - stoletnica. V: Delo. - 43, št. 224 (28. september 2001), str. 14.

Neprecenljiv pomen arhivskega gradiva. V: Svobodna misel. - 39, št. 14 (27. julij 2001), str. 21.

Angela Vode in žensko gibanje. V: Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev, Ljubljana 2001, str. 36-51.

Daniela JURIČIČ ČARGO

Urbar lupoglavske gospoštije iz 1523. godine. V: Zbornik občine Lupoglav, 2001, str. 27-75. (Prevod)

Nada JURKOVIČ

Začetek šolstva v Ormožu. V: Naših sto let, ob stoletnici šolstva na Hardeku in v Ormožu, Ormož 2001, str. 10-13.

Oblike druženja in družabnost Ptujčanov nekoč, Nemško društvo Schlaraffia. V: Ptujčan, 13. 6. 2001, str. 12.

Božič in novo leto v sliki in besedi iz Zgodovinskega arhiva Ptuj. V: Ptujčan, 24. 12. 2001, str. 2.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Preddvor v času in prostoru: Zbornik Občine Preddvor. V: Kronika. - 49, št. 1/2 (2001), str. 176-178.

Lov in ribolov na snežniškem posestvu. V: Kronika. - 49, št. 3 (2001), str. 245-254.

Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje. V: Kronika. - 49, št. 3 (2001), str. 299-301.

Katarina KEBER

- Kolera v arhivskem gradivu: primer Cecilije Tenbaum. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 105-108.
- Katalog Izseljenec (Življenjske zgodbe Slovencev po svetu). V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 176-178.
- Aleksander Veliki. V: Gea. - 11, št. 6 (2001), str. 54-57.
- Karel Veliki (742-814). V: Gea. - 11, št. 8 (2001), str. 54-57.
- Hanibal. V: Gea. - 11, št. 10 (2001), str. 54-57.
- Henrik VIII., najbolj "angleški" kralj. V: Gea. - 11, št. 11 (2001), str. 54-57.
- Socialna zgodovina medicine: raziskovanja na robu modernega zgodovinopisja? V: Zgodovinski časopis. - 55, št. 2 (2001), str. 269-273.

Peter Pavel KLASINC

- Elektronsko poslovanje, elektronski podpis in slovenska arhivska teorija in praksa. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 159-164.
- Alfred Ogris in Pokrajinski arhiv Maribor. V: Kärntner Landesgeschichte und Archivwissenschaft Festschrift für Alfred Ogris zum 60. Geburtstag, (Archiv für Vaterländische Geschichte und Topographie, Bd 84). Celovec 2001, str. 677-683.
- Mednarodni arhivski raziskovalni tabor. V: Šiftarjev zbornik. Maribor 2001, str. 29-41.

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

- Urad domen Koper 1807-1878 s priključenimi spisi, Koper 2001, 160 strani.
- Viri o življenju in delovanju Virgila Ščeka. V: Virgil Šček, življenje in delo primorskega krščanskega socialca, Koper 2001, str. 113-120. - (Knjižica Annales)

Janez KOPAČ

- Državna ureditev in upravno-teritorialni razvoj v Sloveniji (1963-1994). V: Arhivi. -24, št. 1 (2001), str. 1-20.

Matevž KOŠIR

- Izobraževanje arhivistov na univerzah. Plenarno zasedanje VI. evropske arhivske konference. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 141-142.
- Arhivi in internet. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 146-149.
72. nemški arhivski dnevi v Cottbusu. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 150-152. (Soavtorica Sonja Anžič)
- Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 174-175.
- Archival Science. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 181-182.
- Boj krvavi zoper čarovniško zalego od Heinricha Institorisa do dr. Janeza Jurija Hočevarja. V: Zadnja na grmadi / Fran Jaklič, Celje 2001, str. 137-199.

- Zapisnik čarovniškega procesa. V: Zadnja na grmadi / Fran Jaklič, Celje 2001, str. 201-265. (Transkripcija in prevod)
- Bibliographie zum Archivwesen für die Jahre 1996 und 1997: Slowenien. V: Archivalische Zeitschrift. - Bd. 83 (2000), str. 315-316.
- Zemljiški kataster in zemljiške knjige. V: Drevesa. - 8, št. 3 (2001), str. 48-52.
- Nemška paleografija od 16. do 20. stoletja. V: Drevesa. - 8, št. 3 (2001), str. 54-61.

Brane KOZINA

- Nekdaj bil je takšen ribniški vsakdan... Ribnica in ribniška dolina na prelomu 19. in 20. stoletja v dokumentih Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: Rešeto (podlistek januar do december), Ribnica, str. 31.
- Mag. Brane Kozina; direktor Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: Rešeto. - 5, št. 3 (marec 2001), str. 6-8. (Intervju)

Duša KRNEL – UMEK

- Pomen arhivskega gradiva za etnološke raziskave. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 16-19.
- Uporaba arhivskega gradiva na primeru sodnih fondov. V: Arhivi in uporabniki : Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 97-109.
- Visokošolsko izobraževanje na Primorskem. V: Dvatisoč, št. 143/144 (2001), str. 199-202.
- Nacionalno in globalno v slovenski etnologiji. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva. - 41, št. 1/2, str. 4-5.
- Hiša od Bardinca v Loparju: krajevna domoznanska zbirka v Slovenski Istri. V: Etnolog. - 11 (2001), str. 274-281.

Sabina LEŠNIK

- Prva svetovna vojna v fototeki Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Ogrizek, Emica. Vojne zgodbe iz sodnega arhiva: prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor, Maribor 2001, str. 11-12. - (Katalogi 10)

Ivan LOVRENČIČ

- Doktor F. Jurtela. V: Ptujčan, 30. november 2001, str. 11.

Jure MAČEK

- Obnova in razvoj šolstva v Mariboru med letoma 1945 in 1951. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 41-58.
- XI. mednarodni arhivski raziskovalni tabor. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 166-167.

Meta MATIJEVIČ

Cesarjev rojstni dan (cesarjev rojstni dan leta 1820, Jozef Ressel, Martin Kuralt in novomeški tiskar Tandler). V: Rast. - 12, št. 6 (78), (dec. 2001), str. 560-565.

Jelka MELIK

Arhivi in državljani. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 51-55.

Ureditev, delovanje in poslovanje državnih tožilstev v stari Avstriji in prvi Jugoslaviji (1852-1941). V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 27-32.

Hribar in Šuklje pred sodiščem. V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 977-992.

Angela Vode prvič pred sodiščem. V: Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev, Ljubljana 2001, str. 52-60.

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Evidence o uporabi arhivskega gradiva. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 80-84.

Milko MIKOLA

Industrija v Celju med obema vojnama. V: Odsevi preteklosti 3, Iz zgodovine Celja 1918-1941, Celje 2001, str. 93-118.

Mija MRAVLJA

Arhivčkovi v Njegoševi deželi. Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Dubrovnik in Črno goro. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 152-158.

Andrej NARED

Arhiv kranjskih deželnih stanov. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 1-18.

Lilijana Žnidaršič Golec, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 155-157.

Miroslav NOVAK

Some basic problems of the realisation of information technology in archives. Atlanti. - 11, no. 1, (2001), str. 83-89. (Soavtor Pivka Marjan)

Iz preteklosti Radomerja. Zgodovinski listi. - 10, št. 1 (2001), str. 10-31.

Problemi arhiviranja spletnih strani. V: Digitalna knjižnica. Strokovno posvetovanje Radenci 2001, Ljubljana 2001, str. 198-210.

Sodobni trendi sistemov za upravljanje z elektronskimi dokumenti v arhivih. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti, Posvetovanje DOK_SIS 2001, Portorož 2001, str. 1-9/I.

Prednosti in pasti prevzemanja arhivskega gradiva na sodobnih medijih. Arhivska praksa. - 4, št. 1 (2001), str. 52-66.

O upravljanju z znanji, informacijami in podatki ter o odločanju v arhivih. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 165-172. (Soavtor Pivka Marjan)

Sodobni sistemi za upravljanje z arhivskim in dokumentarnim gradivom: arhivistični pogled na probleme elektronskega poslovanja z dokumenti. V: Lokalne skupnosti in informacijske aktivnosti, Radenci 2001, str. 22-29.

TQM in the archives. V: Commodity science in global quality perspective, Maribor 2001, str. 269-273.

Arhivska veda v informacijski dobi. V: Kärntner Landesgeschichte und Archivwissenschaft: Festschrift für Alfred Ogris zum 60. Geburtstag, (Archiv für Vaterländische Geschichte und Topographie, Bd 84), Celovec 2001, str. 667-674.

Hemeroteka dr. Vaneka Šiftarja v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Šiftarjev zbornik, Maribor 2001, str. 261-275.

Emica OGRIZEK

Posojilnica v Framu in njeno arhivsko gradivo. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 129-133.

Prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor. V: Vojne zgodbe iz sodnega arhiva: prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor. Maribor 2001, str. 5-10. (Katalogi 10)

Ustvarjalec arhivskega gradiva - arhiv - uporabnik: medsebojna razmerja in aktualni problemi z zornega kota arhivista regionalnega arhiva. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 56-59.

Zgodovinar v arhivu. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 47.

Vojsne zgodbe iz sodnega arhiva: prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor. Maribor 2001, 31 strani. - (Katalogi 10).

Aleksandra PAVŠIČ MILOST

Demokratična opozicija Slovenije - ob deseti obletnici osamosvojitve Slovenije. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 169-170.

Iz preteklosti črpamo za sedanjost. V: Primorska srečanja. - 25, št. 241/242 (2001), str. 438.

25 let namiznega tenisa v Vrtojbi, Vrtojba 2001, 47 strani.

Olga PIVK

Druga izdaja splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje. V: Arhivi. - 23, št. 2 (2000), str. 117-128.

Lucija PLANINC

Restavriranje zemljevida Karta Italia fisica. V: Arhivi. - 23, št. 2 (2000), str. 133-139.

Izpopolnjevanje v specialnih tehnikah konservatorstva pod vodstvom prof. Christopherja Clarksona. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 73-78. (Soavtorice Stanka Grkman, Nataša Višnikar, Tatjana Rahovsky Šuligoj)

Alberto PUCER

Kronološki pregled patrov minoritov v Piranu od 1301 do 1827. V: Zbornik Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu 1301-2001, Piran 2001, str. 179-189.

Slovenska Istra - zaledje. Ljubljana 2001, 155 strani. (Soavtor Slobodan Simič)

Pred tristo leti je izšlo delo koprškega škofa Paola Naldinija Corografia ecclesiastica. V: Istran (2001), str. 49-52.

Mesečev zaliv. V: Adria Airways Magazine (2001), str. 54. (slo. in angl.)

Slovenska Istra - L'Istria slovena. V: Turist, Koper 2001, str. 4-5.

Solinarstvo - Salinaria. V: Turist, Koper 2001, str. 6-7.

Tatjana RAHOVSKY ŠULIGOJ

Izpopolnjevanje v specialnih tehnikah konservatorstva pod vodstvom prof. Christopherja Clarksona. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 73-78. (Soavtorice Lucija Planinc, Stanka Grkman, Nataša Višnikar)

Marta RAU SELIČ

Devetnajsti festival nemega filma v Sacileju. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 144-145.

Jurij ROSA

Slovenska pomlad na Goriškem 1987-1991. Razstavni katalog, Nova Gorica 2001, str. 3-26. (Soavtorica Vlasta Tul)

50 let Srednje šole v Ajdovščini, zbornik. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 179-180.

Zdenka SEMLIČ RAJH

Mednarodne tendence pri razvoju knjižnic v arhivih. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 39-45.

Arhivi novega tisočletja v informacijski družbi: XIV. Mednarodni kongres arhivov, Sevilija 2000, Španija. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 190-194.

Aleksandra SERŠE

Izobraževanje in zaposlovanje v 1990-ih: brezposelnost naša vsakdanjost - kako jo preprečevati. V: Zgodovina izobraževanja odraslih v srednjeevropskih državah. Obdobje od 1990 do 1998, Kranj

2000, str. 189-193. - (Zbirka Zgodovina izobraževanja odraslih; zv. 11).

Šole naših babic. Ptuj 2000, 1 zgibanka (Soavtorji Nataša Budna Kodrič, Tatjana Hojan, Mitja Bahovnik)

Pred sto leti je bilo ustanovljeno Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani. Razstavni katalog, Ljubljana 2001. (Soavtorica Mateja Jeraj)

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787. Zv. 7, Ljubljana 2001. (Prevod in transliteracija)

Evangeljsko žensko društvo v Ljubljani: 1856-1945. V: Etnolog. - 11(62) (2001), str. 57-68.

Gorazd STARIHA

Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave. V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 511-529.

Zgodovinopisje v arhivih. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 48-50.

Revolucijski strah. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 381.

Nočna straža. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 387-388.

Berači. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 395.

Rokodelski pomočniki in plavi ponedeljki. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 397-398.

Prva javna sodba na deželnem sodišču v Ljubljani. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 399-400.

Silvestrski patent. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 403-404.

Cenzura bdi nad vsem, tudi nad pošto. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 417.

Neomejena oblast nad vajenci. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 417-418.

Dimez - kranjski razbojnik. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 420

Ljubljana se poda Francozom. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 61-62.

Rokovnjaški napad na kaplanijo v Komendi. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 249-250.

Nove občine in novi župani. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 363-365.

Žandarmerija. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 377-378.

Izgred uradnika. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 427-428.

Kranjski hlapec Jernej. V: Slovenska kronika 19. stoletja (1800-1860), Ljubljana 2001, str. 456-457.

Jože SUHADOLNIK

- Fotografija – arhivsko gradivo in arhivske fototeke, Osnove in načini urejanja, popisovanja in strokovne obdelave. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 59-68.
- Osebnosti mesta Ljubljane. Razstavn katalog, Ljubljana 2001, 16 strani.
- Simon Ogrin, 1851-1930, slikar, Vrhnika 2001, 128 strani. (Soavtor)
- Slikar Simon Ogrin. V: Naš časopis. - 28, št. 274 (2001), str. 26.
- Simon Ogrin, slikar, 1851-1930, Figuralika, ornamentika. V: Naš časopis. - 28, št. 276 (2001), str. 4.

Kristina ŠAMPERL PURG

- Arhivi so zgodovinopisje. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 41-44.
- Razmerje med mestom in vasjo kot problem slovenskega narodnega gibanja na primeru Ptuja in okolice pred prvo svetovno vojno (nekateri vidiki). Ptuj 2001, 208 strani. - (Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj, Gradivo in razprave, 4)
- Oris nacionalne podobe tehniške inteligence v Avstro-ogrski monarhiji ob prelomu stoletja na primeru Janeza Puha. V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 655-666.
- On the vestiges of Janez Puh thee aspects, Retracing the Puch truck, Maribor 2001, str. 25-31. (soavtorica)
- Družina Kasimir in Ptuj. Razstavn katalog, Ptuj 2001, 18 strani.
- Kozlarjev zemljevid. V: Ptujčan, julij 2001, str. 17.
- O strpnosti in dialogu. V: Tednik. - 54, št. 14 (5. apr. 2001), str. 10.
- Slovenske dežele na vojaških zemljevidih. V: Tednik. - 54, št. 7 (15. feb. 2001), str. 11.

Judita ŠEGA

- Štiri generacije škofjeloških Krennerjev, 1. del. V: Loški razgledi. - 47, Škofja Loka 2001, str. 45-68.
- Postavil sem si temelj. V: Kronika župnije Reteče, Reteče 2001, str. 55-253.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana. V: Zgodovina v šoli. - 10, št. 2 (2001), str. 30-35.

Jože ŠKOFLJANEC

- Digitalna kulturna dediščina III - pomagala in pripomočki v arhivih in ustanovah, ki varujejo kulturno dediščino. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 167-169.
- Savska poplava leta 1781. V Rast. - 12, št. 2 (april 2001), str. 205-208.

Gašper ŠMID

- Arhivi in arhivska služba v Bosni in Hercegovini. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 33-36. (Soavtor Žarko Štrumbl)
4. povojno zborovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 148-149. (Soavtor Žarko Štrumbl)
14. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine - Arhivska praksa 2001. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 149-150. (Soavtor Žarko Štrumbl)

Žarko ŠTRUMBL

- Arhivi in arhivska služba v Bosni in Hercegovini. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 33-36. (Soavtor Gašper Šmid)
14. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine - Arhivska praksa 2001. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 149-150. (Soavtor Gašper Šmid)
4. povojno zborovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 148-149. (Soavtor Gašper Šmid)
- Pravni predpisi Republike Slovenije o določanju rokov hranjenja dokumentarnega gradiva. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 123-130.
- Standardizacija na področju kancelarijskega poslovanja. V: Arhivska praksa. - 4 (2001), str. 67-73. (Soavtorica Vesna Gotovina)
- Razvoj mednarodnih standardov za pisarniško poslovanje - ISO 15489. V: Sistemi za upravljanje z dokumenti / Posvetovanje DOK_SIS 2001, Portorož 2001, str. I/43-I/49. (Soavtorica Vesna Gotovina)

France ŠTUKL

- Prispevki k privatni proizvodnji v Škofji Loki od cehov do leta 1941. V: Loški razgledi. - 47 (2001), str. 31-44.
- Sprehod po vaseh reteške župnije. V: Kronika župnije Reteče, Reteče 2001, str. 306-409.

Tatjana TOMAŽIN DAKIČ

- Analiza brezposelnosti v Ljubljanski pokrajini (1941-1943). V: Arhivi. - 23, št. 2 (2000), str. 63-74.

Slavica TOVŠAK

- Politični pogled na zadružništvo v letih 1945-1946. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 119-128.
- Pestrost osebnostnih struktur arhivskih uporabnikov. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 60-65.
- Vanek Šiftar - varuh pisne kulturne dediščine. V: Šiftarjev zbornik, Maribor 2001, str. 285-298.
- Razstavi na pot. V: Ogrizek, Emica. Vojne zgodbe iz sodnega arhiva: prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor. Maribor 2001, str. 3-4. (Katalogi 10)

100 let organiziranega planinstva v Rušah. Ruše 2001, 117 strani.

Nabavne in prodajne zadruge v mariborskem okrožju 1945-1946. V: Časopis za zgodovino in narodopisje. - 72, št. 1/2 (2001), str. 209-243.

Lojz TRŠAN

Festival slovenskega turističnega filma. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 145-146.

Lepo je živeti na deželi. Filmi o kmetijstvu in kmetstvu v Slovenskem filmskem arhivu. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 139-141.

Slovenski filmski arhiv: med preteklostjo prihodnosti in prihodnostjo preteklosti. V: 4. Festival slovenskega filma, Portorož 2001, str. 82-83.

Prostovoljno gasilsko društvo Smlednik: 1921-2001. Smlednik 2001, 7 strani.

Med Savo in smledniškimi Starim gradom. Smlednik 2001, 23 strani.

Slovenski filmski arhiv in izseljenstvo. V: Dve domovini. - Št. 14 (2001), str. 181-183.

Filmski popotniki v Dalmaciji. V: Kinotečnik. - 1, št. 5 (januar 2001), str. 10.

Od spoznanja do ljubezni. V: Kinotečnik. - 1, št. 6 (februar 2001), str. 11.

Etnoscena. V: Kinotečnik. - 1, št. 7 (marec 2001), str. 10.

Zakaj vrteti Pomladni veter? V: Kinotečnik. - 1, št. 8 (april 2001), str. 11.

Ljubljana v času potresa. V: Kinotečnik. - 1, št. 9 (maj 2001), str. 10.

Filmske rezine in samostojna Slovenija. V: Kinotečnik. - 1, št. 10 (junij 2001), str. 10-11.

Oddaljena preteklost: filmi iz petdesetih. V: Kinotečnik. - 2, št. 1 (september 2001), str. 17.

Slovenske pokrajine od kroparskih kovačij do obkolpkih plesov. V: Kinotečnik. - 2, št. 2 (oktober 2001), str. 9.

Zaslepljujoč lesk športa. V: Kinotečnik. - 2, št. 3 (november 2001), str. 9.

Kje lahko sploh še vidimo slovensko filmsko pokrajino? V: Kinotečnik. - 2, št. 4 (december 2001), str. 10.

Vlasta TUL

Slovenska pomlad na Goriškem 1987-1991. Razstavniki katalog, Nova Gorica 2001, str. 3-26. (Soavtor Jurij Rosa)

Zapisi preteklosti bogatijo našo prihodnost. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 79-82.

Sprehod skozi preteklost srednje šole v Ajdovščini, 50 let srednje šole v Ajdovščini, Ajdovščina 2001, str. 22-87, 235-240.

100 let vrta v Solkanu. V Šolska kronika. - 10 (34), št. 1 (2001), str. 192-194.

Lilijana VIDRIH LAVRENČIČ

Zapuščina solkanske občinske pisarne 1849-1918, Solkan-Nova Gorica 2001. Razstavniki katalog, 18 strani.

Zapuščina solkanske očinske pisarne 1849-1927. V: Jako stara vas na Goriškem je Solkan, zbornik ob tisočletnici prve omembe kraja, Solkan 2001, str. 140-154.

Nataša VIŠNIKAR

Izpopolnjevanje v specialnih tehnikah konservatorstva pod vodstvom prof. Christopherja Clarksona. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 73-78. (Soavtorice Lucija Planinc, Stanka Grkman, Tatjana Rahovsky Šuligoj)

Jedert VODOPIVEC

Uporaba in konserviranje vezanega arhivskega gradiva. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovino-pisje / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 116-120.

Konservatorsko restavratorski postopek - dolivanje poškodovanega gradiva s papirno snovjo. V: Sodobni arhivi. - 23 (2001), str. 104-112. (Soavtorici Meta Černič Letnar, Stanka Grkman)

Materialna podoba piranskega kodeksa Pietra Coppia "De sum[m]a totius orbis". V: Petrus Coppus fecit: De summa totius orbis: razstava, Piran 2001, str. 23-35.

Analysis of iron gall ink by PIXE. V: The iron gall ink meeting, the University of Northumbria, Newcastle upon Tyne 2001, str. 47-52. (Soavtor Miloš Budnar)

Iron-gall ink composition determined by in air-PIXE. V: PIXE 2001, Canada 2001, str. 39. (Soavtorica)

Standardi in predpisi na področju zaščite in hrambe arhivskega in knjižničnega gradiva. V: Digitalna knjižnica, Strokovno posvetovanje Radenci 2001, Ljubljana 2001, str. 225-232.

Seveda sem že zašila kakšno knjigo. V: Delo. - 43, št. 19 (24. januar 2001), str. 27. (Intervju)

Distribution of chemical elements of iron-gall ink writing studied by the PIXE method. V: Restaurator. - 22, no. 4 (2001), str. 228-241. (Soavtorji Miloš Budnar, Pier Andrea Mando, Franco Lucarelli, Giuseppe Casu, Ornella Signorini)

Usnje, pergament. V: Priročnik: muzejska konzervatorska in restavratorska dejavnost. 1, Ljubljana 2001, str. 3.

Papir. V: Priročnik: muzejska konzervatorska in restavratorska dejavnost. 1, Ljubljana 2001, str. 4.

Papir. V: Priročnik: muzejska konzervatorska in restavratorska dejavnost. 1, Ljubljana 2001, str. 12.

Andrej ZADNIKAR

Zapuščina p. Ludvika Modesta Golie O.T. V: Arhivi. - 23, št. 2 (2000), str. 177-179.

Red sv. Janez in redovni arhiv v Valletti. V: Obvestila ARS. - Letn. 16, št. 4 (2000), str. 43-46.

Arhiv Republike Slovenije. V: World directory of map collections. München: Saur 2000, str. 340.

Ob stoletnici bolnišnice Nemaškega viteškega reda v Ormožu. V: Slovenski arhivski časopis. - 7, št. 1/4 (2000), str. 6.

Risba, grafika, akvarel. V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 131-136.

Ivanka ZAJC CIZELJ

Od požarne samopomoči do organiziranja gasilskih društev – gasilstvo v drugi polovici 19. stoletja na Celjskem V: Arhivi. - 24, št. 2 (2001), str. 43-52.

Iz zgodovine vzgoje in izobraževanja v Celju 1919-1941. V: Odsevi preteklosti 3, Iz zgodovine Celja 1918-1941, Celje 2001, str. 255-272.

Iz zgodovine zdravstva in socialnega varstva v Celju v obdobju 1918-1941. V: Odsevi preteklosti 3, Iz zgodovine Celja 1918-1941, Celje 2001, str. 273-294.

Celjska društva in njihov doprinos k splošni izobrazbi v letih 1919-1941. V: Odsevi preteklosti 3, Iz zgodovine Celja 1918-1941, Celje 2001, str. 321-334.

Hedvika ZDOVC

Prizadevanja občine Trbovlje za ustanovitev sreskega poglavarstva v Trbovljah. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 37-40.

Zgodovinski arhiv Celje, kratka predstavitev javnega zavoda z osnovnimi podatki, dan odprtih vrat Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 2001, zloženka.

Katja ZUPANIČ

Uporaba arhivskega gradiva in težave mladih raziskovalcev. V: Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinske pisne / 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 66-67.

Aleksander ŽIŽEK

Srečanje s celjskimi rokodelci (objava virov in razstavni katalog), Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2001, 128 strani. (Soavtorja Vlado Šlibar in Aleš Stopar)

Arhiv na obisku. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 149-150.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

Papeško povzdignjenje Ljubljane v civitas leta 1462. V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 243-250.

Klerikalizem in antiklerikalizem: proces oblikovanja kleriškega redu. V: Tretji dan. - 30, št. 6/7 (junij/julij 2001), str. 16-20. (Prevod)

Primož Trubar o katoliški duhovščini. V: Tretji dan. - 30, št. 6/7 (junij/julij 2001), str. 21-26.

Fondi v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. V: Drevesa. - 8, št. 3 (2001), str. 37-40.

Arlette Farge: Le Goût de l'archive. V: Arhivi. - 24, št. 1 (2001), str. 151-155.

Vladimir ŽUMER

Arhiviranje zapisov: priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom državnih upravnih in pravosodnih organov, organov lokalnih skupnosti, javnih in zasebnih zavodov, gospodarskih družb (podjetij, bank, zavarovalnic, zadrug in združenj), političnih strank, društev ter posameznikov. Ljubljana 2001, 479 strani.

Arhivi v Republiki Sloveniji: zakladnica virov za rodoslovna raziskovanja. V: Drevesa. - 8, št. 3 (2001), str. 29-35.

Spominski knjigi na pot. V: Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma: 1688-1801. Ljubljana 2001, str. 15. - (Razprave, 2)

Seznam avtorjev

mag. Vladimir Žumer, direktor, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

doc. dr. Jelka Melik, višji svetovalec - arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

Marko Drpić, diplomirani bibliotekar, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI-1000 Ljubljana

Jure Maček, arhivist, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor

Aleksandra Mrdavšič, arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

Marjan Dobernik, pomočnik direktorja - vodja službe za splošne in tehnične naloge, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

Zdenka Semlič Rajh, višja arhivistka, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor

Jože Škofljanec, svetovalec direktorja - vodja oddelka za informacije, dokumentacijo in materialno varstvo arhivskega gradiva, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

mag. Ivanka Zajc Cizelj, arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

dr. Stanislav Južnič, Fara 2, SI-1336 Vas

Maja Gombač, arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

Ivanka Uršič, arhivistka, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3, SI-5000 Nova Gorica